KÂDI BEYDÂVÎ

MUHTASAR

BEYDÂVÎ TEFSÎRİ

(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

I. CİLT

TERCÜME VE DİPNOTLAR

Doç. Dr. ŞADİ EREN

Selsebil
Yayınları

Muhtasar
BEYDÂVÎ TEFSÎRİ

I. Cilt

Yayın No: 6

MUHTASAR BEYDÂVÎ TEFSÎRİ

(Envaru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl)

I. Cilt

Kâdı Beydâvî

Tercüme ve Dipnotlar: Doç. Dr. Şadi Eren

Genel Yayın Yönetmeni: Bülent Kaya

İç düzen/kapak: Muhammet Uzun

Baskı, Cilt: Pasifik Ofset

Tel: (0212) 412 17 00

İkinci Baskı: Mart 2011

Selsebil Yayınları

www.selsebilyayinlari.com

Selsebil Yayınları, Kaya Bilişim Teknoloji Yayıncılık İnşaat ve Tekstil Dış Tic. Ltd. Şti'nin bir kuruluşudur.

Kocatepe Mah. 50. Yıl Cad. No: 109/A Bayrampaşa - İstanbul, Türkiye

Tel: (0212) 640 47 34 Faks: (0212) 640 41 59

ISBN: 978-605-5540-05-0

Copyright © 2010 Selsebil Yayınları. Her hakkı mahfuzdur.

MUHTASAR

BEYDÂVÎ TEFSÎRİ

(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

I. CİLT

Kâdı Beydâvî

Tercüme ve Dipnotlar: Doç. Dr. Şadi Eren

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Abese	4	611
Adiyat	4	737
Ahkaf	4	165
Ahzab	3	549
A'la	4	659
Alak	4	715
Al-i İmran	1	347
Ankebut	3	443
A'raf	2	11
Asr	4	749
Bakara	1	37
Beled	4	681
Beyyine	4	727
Büruc	4	645
Casiye	4	151
Cin	4	523
Cum'a	4	419
Duha	4	699
Duhan	4	135
En'am	1	697
Enbiya	3	67
Enfal	2	121
Fatiha	1	19
Fatır	3	631
Fecr	4	671
Felak	4	791
Fetih	4	205
Fil	4	757
Furkan	3	257
Fussılet	4	53
Gaşiye	4	665
Hacc	3	113
Hadid	4	347
Hakka	4	491
Haşir	4	367
Hicr	2	519
Hucurat	4	225
Hud	2	327
Hümeze	4	753

Sure Adı	Cilt	Sayfa
İbrahim	2	483
İhlas	4	787
İnfitar	4	625
İnsan	4	569
İnşikak	4	639
İnşirah	4	705
İsra	2	625
Kadr	4	723
Kaf	4	241
Kafirun	4	773
Kalem	4	477
Kamer	4	303
Karia	4	741
Kasas	3	395
Kehf	2	689
Kevser	4	769
Kıyame	4	559
Kureyş	4	761
Leyl	4	693
Lokman	3	513
Maide	1	597
Maun	4	765
Mearic	4	503
Meryem	2	745
Mücadele	4	383
Müddessir	4	545
Muhammed	4	185
Mülk	4	463
Mü'min	4	13
Mü'minun	3	159
Mümtehine	4	399
Münafikun	4	427
Mürselat	4	581
Mutaffifin	4	631
Müzzemmil	4	535
Nahl	2	551
Nas	4	797
Nasr	4	777
Naziat	4	601

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Nebe	4	591
Necm	4	285
Neml	3	353
Nisa	1	481
Nuh	4	513
Nur	3	201
Ra'd	2	451
Rahman	4	315
Rum	3	481
Sad	3	739
Saff	4	411
Saffat	3	695
Sebe	3	599
Secde	3	533
Şems	4	687
Şuara	3	303
Şura	4	77
Taha	3	13
Tahrim	4	453
Talak	4	443
Tarık	4	653
Tebbet	4	781
Teğabun	4	433
Tekasür	4	745
Tekvir	4	619
Tevbe	2	175
Tin	4	711
Tur	4	273
Vakıa	4	333
Yasin	3	661
Yunus	2	267
Yusuf	2	391
Zariyat	4	259
Zilzal	4	733
Zuhruf	4	105
Zumer	3	773

İçindekiler

Önsöz 9
Meâl Hakkında 11
Amellerin Faziletleriyle İlgili Bir Açıklama 12
Müellifin Önsözü 15

FATİHA SÛRESİ

1. Ders 19

BAKARA SÛRESİ

2. Ders: Kâmil Mü'minler 37
3. Ders: İnatçı Kâfirler 52
4. Ders: Münafıklar 58
5. Ders: Allah'a İbadet 78
6. Ders: Fasıkın Dünyası 96
7. Ders: Yeryüzü Halifesi Hz. Âdem 108
8. Ders: İsrailoğulları 127
9. Ders: İsrailoğullarına Olan Nimetler 137
10. Ders: İsrailoğullarının Nankörlüğü 144
11. Ders: Bakara Kıssası 151
12. Ders: İsrailoğullarının Bazı Halleri 156
13. Ders: İsrailoğullarına On Emir 161
14. Ders: İsrailoğullarına Bazı Uyarılar 164
15. Ders: Vahiy ve Sihir 171
16. Ders: Ehl-i İmana Sesleniş 178
17. Ders: İsrailoğullarına Hitabın Son Kısmı 185
18. Ders: Hz. İbrahim ve Ka'be 192
19. Ders: Kıble Meselesi 207
20. Ders: Sabır İmtihanı ve Tevhid 218
21. Ders: Bazı İlâhî Uyarılar 225
22. Ders: İyi İnsanların Bazı Özellikleri 232
23. Ders: Oruç Meseleleri 239
24. Ders: Allah Yolunda Savaş 249
25. Ders: Hacc Hakkında 253
26. Ders: Mü'minler ve Kâfirler 262
27. Ders: Kitabın Yorumunda İnsanların İhtilafı 267

28. Ders: Haram Ayda Savaş 270
29. Ders: Evlilik Meseleleri 277
30. Ders: Boşanma Meseleleri 282
31. Ders: Tâlut-Câlut Kıssası 299
32. Ders: Ayetel Kürsî 308
33. Ders: Hz. İbrahim ve Ölülerin Diriltilmesi 317
34. Ders: Allah Yolunda İnfak 323
35. Ders: Faiz Meseleleri 332
36. Ders: Borçlanma Meseleleri 336
37. Ders: Mi'raç Hediyesi 340

ÂL-İ İMRAN SÛRESİ

38. Ders: Muhkem-Müteşabih 347
39. Ders: Çetin İmtihan 354
40. Ders: İlâhi Tasarruf 362
41. Ders: Âl-i İmran ve Hz. Meryem 370
42. Ders: Hz. İsa 378
43. Ders: Ehl-i Kitaba Sesleniş 387
44. Ders: Tevhid Yolu 397
45. Ders: Kâbe ve Hac 402
46. Ders: Allah'ın İpi 410
47. Ders: Ehl-i İman ve Ehl-i Kitab 417
48. Ders: Uhud Savaşı - 1 425
49. Ders: Uhud Savaşı - 2 434
50. Ders: Uhud Savaşı - 3 442
51. Ders: Uhud Savaşı - 4 449
52. Ders: Uhud Savaşı - 5 458
53. Ders: Ölüm Gerçeği 465
54. Ders: Göklerin ve Yerin Âyetleri 471

NİSA SÛRESİ

55. Ders: İnsanlığın Atası 481
56. Ders: Miras Meseleleri 486
57. Ders: Aile Meseleleri 492
58. Ders: Aile Reisliği 502
59. Ders: Dinde Kolaylık 513
60. Ders: Allah ve Rasulüne İtaat 519
61. Ders: Tağutu İnkâr 525
62. Ders: Allah Yolunda Cihad 530
63. Ders: Münafıkların Hilesi 535

64. Ders: Katl Hükümleri 543
65. Ders: Hicret ve Cihad 547
66. Ders: Hz. Peygamber ve Münafıklar 555
67. Ders: Şeytanın Tuzakları 560
68. Ders: Sulh Hayırlıdır 567
69. Ders: Münafığın Şahsiyetsizliği 572
70. Ders: Kâfirleri Dost Edinmek 577
71. Ders: Yahudiler Hakkında 581
72. Ders: Meryem Oğlu İsa 587

MAİDE SÛRESİ

73. Ders: Helâller ve Haramlar 597
74. Ders: Abdest ve Temizlik 606
75. Ders: Ehl-i Kitap Hakkında 612
76. Ders: Arz-ı Mev'ud Meselesi 619
77. Ders: Hâbil ve Kâbil 624
78. Ders: Allah'ın İndirdiğiyle Hükmetmek 631
79. Ders: Allah'ın Hizbi 641
80. Ders: Ehl-i Kitabın Bazı Yanlışları 651
81. Ders: Hz. İsanın Mahiyeti 658
82. Ders: Yahudi - Hristiyan Mukayesesi 662
83. Ders: Bazı Haramlar 666
84. Ders: Av Hükümleri 673
85. Ders: Soru Sormada Ölçü 678
86. Ders: Mahşerden Bir Manzara 684

EN'AM SÛRESİ

87. Ders: İnsan Peygamber 697
88. Ders: Her Hayır Allah'tan 703
89. Ders: Günah Hamalları 709
90. Ders: Peygamber Çilesi 714
91. Ders: Peygamber Daveti 719
92. Ders: Gaybın Anahtarları 726
93. Ders: Alttan ve Üstten Azap 731
94. Ders: Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi 737
95. Ders: Zâlimlerin Sonu 744
96. Ders: Allah'ı İdrak 749
97. Ders: İns ve Cin Şeytanları 758
98. Ders: Helâl ve Haramı Beyan Yetkisi 772
99. Ders: İlâhi Emirler ve Yasaklar 780
100. Ders: Mübarek Kitap 785

Kâdı Beydâvî

Nâsırüddîn Ebû Saîd Muhammed Beydâvî, 1189 – 1286 tarihleri arasında yaşadı. Şîraz yakınlarındaki Beydâ kasabasında dünyaya geldi. Şîraz'da baş kadılık (kâdı'l – kudât) yaptığı için kendisi "Kâdı Beydâvî" olarak şöhret buldu. Babası da kendisi gibi baş kadı idi.

İslâmî ilimlerin hemen hepsinde eser telif etmesi cihetiyle kendisinden **"allâme"** ünvanıyla bahsedilir. Özellikle tefsir, kelâm, fıkıh ve usûl-i fıkıh sahasında çok seçkin bir konumdadır.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

1- **Minhâcul-Vusûl ilâ ilmi'l-Usûl.** Fıkıh usulüne dairdir.

2- **Şerhu Mesâbîhu's-Sünne.** Beğavî'nin hadise dair Mesâbîhu's-Sünne adlı eserinin şerhidir.

3- **el-Gâyetu'l-Kusvâ.** Fıkıh ilmine dairdir.

4- **Tevâliu'l-Envâr min Metâlii'l- Enzâr.** Kelâm ilmine dairdir.

Beydâvînin en meşhur eseri, tercüme etmiş olduğumuz **"Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't Te'vil"** isimli bu tefsiridir.

Bu tefsir asırlarca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, üzerinde 250'den fazla şerh, haşiye ve ta'lîk yazılmıştır.

Bunlar içinde Muhammed İbnu Mustafa Şeyhzâde, Şihâbuddîn Hafâcî ve İsmail İbnu Muhammed Konevî'ye ait olan **Şeyhzâde Şihâb ve Konevî Hâşiyeleri** çok meşhurdur.

Kâdı Beydâvî, Şâfiî mezhebinden olmakla beraber, tefsirinin Osmanlı medreselerinde de asırlarca ders kitabı olarak okutulması dikkat çekici bir durumdur. Çünkü Osmanlı Devletinde Hanefi mezhebi ön planda idi.

Beydâvî, bu tefsîri hayatının son döneminde Tebriz'de yazmıştır.

Önsöz

2006- 2010 yılları arasında Dost TV' de **"Rahman'ın Âyetleri"** adıyla tefsir proğramı yaptım. Kur'anın baştan sona tefsirine gayret ettiğim bu proğramda Fahreddin Razi, Hamdi Yazır gibi pek çok müfessirin tefsirlerinden yararlandım. Bunlar içinde en ziyade bana faydası olanlardan biri, Kâdı Beydâvî'nin tefsiri oldu.

Onun tefsirini okudukça, bu mübarek eserin neden asırlarca bir tefsir klasiği olduğunu, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okunduğunu, 250'den fazla üzerine şerh ve haşiyeler yazıldığını daha iyi anladım.

İbaresinin bir derece zor olması sebebiyle Türkçeye şu ana kadar tercüme edilmemekle beraber, İslamî ilimler alanında araştırma yapan hemen herkes bir şekilde bu tefsire muhatap olmuş veya duymuştur. İnşaallah bu çalışma ile, bu güzel tefsirden daha geniş kitleler istifade edeceklerdir.

Bir bütün olarak bu tefsiri incelediğimizde, başlıca şu özellikler dikkatimizi çeker:

- Beydâvî, gayet veciz ibareler ile anlatmış, laf kalabalığı yapmamıştır.

-Ayette bulunan edebî incelikleri tam bir vukufiyetle ele almış, bu şekilde Kur'anın mu'cizeliğine delil getirmiştir.

-Ayetlerin açıklamasında sebeb-i nüzûle (ayetlerin iniş sebebine) sıkça yer vermiştir.

-Ayetlerin yorumunda farklı görüşlere dikkat çekmiş, kendi kanaatlerini açıkça ifade etmiştir.

-Gerek farklı fıkhî mezhepler, gerekse farklı itikadî mezheplerin ayetle ilgili görüşlerine açıktan veya üstü kapalı olarak kısaca temas etmiş, ehl-i sünnetin müdafaasını yapmıştır.

-Zaman zaman, ayette geçen bazı kelimelerin manasını, "Arabların divanı" denilen şiirden şahit getirerek açıklamıştır.

-Ayetin okunmasında kıraat farklılıklarına işaret etmiştir.

-"Bu ayet hakkında şöyle de denildi" diyerek diğer ufuk açıcı manalara temasta bulunmuştur.

-Zaman zaman tasavvufî mana inceliklerine dikkat çekmiştir.

Yaptığımız tercümenin başlıca özellikleri şunlardır:

-Motamot tercüme yerine, ifade edilen mananın Türkçe'deki karşılığını vermeyi esas aldık.

-Anlaşılması zor olan veya açıklanmasında fayda gördüğümüz yerlerde dipnotlar şeklinde açıklamalar yaptık.

-Beydâvî'nin cümlelerinde maddeler halinde ele alınabilecek durumlar olduğunda, cümleyi alt alta maddeler şeklinde yazmayı tercih ettik.

-Beydâvî'nin kendisi de bir kaynak olması cihetiyle, tefsirde geçen hadislerin kaynağını yazmadık.

-Kolay ve anlaşılır bir dil kullanmaya çalıştık. Ama takdir edileceği üzere, tıpla ilgili bir kitapta tıbbî terimlerin, hukukla ilgili bir kitapta hukukî terimlerin olması gibi, biz de bu tercümede tefsir ilminin terimlerini kullandık. Mesela, ayetlerin iniş sebebini ifade eden **sebeb-i nüzûl** kavramını aynen kullanmayı tercih ettik.

-Tercüme esnasında görülen başlıkların tamamına yakını metinde olmayıp, anlamayı kolaylaştırması açısından tarafımızdan konulmuştur.

-Bu çalışmada yaptığımız en önemli bir yenilik, Kur'anın tamamının **"her güne bir ders"** şeklinde 430 ders olarak sunulmasıdır. Kur'anın son üç cüzü, genelde kısa surelerden meydana geldiğinden, o bölümde yer alan surelerin her biri birer ders olarak ele alınmış, ama diğer kısımlarda yer alanlar derslere taksim edilmiştir. Mesela, onbir sayfadan meydana gelen Kehf suresinde başlıca beş kıssa vardır:

-Ashab-ı Kehf kıssası.

-Biri mağrur, diğeri dindar iki arkadaşın kıssası.

-Hz. Adem kıssası.

-Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın kıssası.

-Zülkarneyn kıssası.

Biz bu çalışmada bunu beş ders şeklinde takdim ettik.

Gerçi Kur'anın her yerinde bölümler Kehf suresinde olduğu kadar net ayrılmaya müsait değildir. Böyle olmakla beraber, yapılabilecek taksimin en iyisini yapmaya çalıştık. Mesela, onüç buçuk sayfa olan Yusuf suresi baştan sona bir kıssa olup, Hz. Yusuf'un hayat hikâyesinden önemli pasajlar ve mesajlar ihtiva eder. Biz bu kıssayı, altı bölüm halinde ele aldık. Bu bölümler incelendiğinde, her birinin Hz. Yusuf'un hayat hikâyesinden birer sahne olduğu görülecektir.

Bu tarz bir sunum, bildiğimiz kadarıyla ilk defa yapılmaktadır. Beydâvî'nin orijinalinde böyle bir ayırım olmamakla beraber, özellikle günümüz insanına böyle bir sistemin çok faydalı olacağını düşünüyoruz. Dersler, genelde beş on sayfa civarındadır. Nadiren daha az veya daha fazla

olabilmektedir. Kendine her gün bir dersi hedef seçen okuyucu, böylece 430 günde Kur'anın tamamı üzerinde kafa yorarak bitirmiş olacaktır. Böyle yapmayı tercih edenlere tavsiyemiz, yanlarında başka tefsirler de bulundurmaları, diğer müfessirlerin aynı bölümü nasıl tefsir ettiklerini vaktin elverdiği nisbette görmeleridir.

Ama isteyen kimse, böyle bir sistemi nazara almadan çok daha hızlı bir şekilde kısa zamanda tefsiri okuyabilir.

-Eser, tek başına okunabileceği gibi, Kur'an dersi yapmak isteyenler için ideal bir ders kitabı da olabilir, ailece veya arkadaş grubu ile müzakere yoluyla takip edilebilir. Beraber okunması, anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır.

-Şiirle şahit getirilen ve kıraat farklılıklarını anlatan kısımları genelde tercüme etmedik. Zaten üst düzey Arapça bilenler bu eseri aslından okuyup anlamaktadırlar. Arapça bilmeyenler için ise, -ehline malum olduğu üzere- bunları tercümede ifade edebilmek hayli müşkildir.

Böylece bu tefsir klasiğinin yaklaşık %90'ı Türkçeye kazandırılmış oldu. Şahsım itibarıyla Beydâvî'nin açıklamalarından gerçekten çok istifade ettim. Tercümeden okuyanların da çok istifade edeceklerini umuyorum.

Meâl Hakkında

Beydâvî Tefsiri Arapça olduğu cihetle, bu kitapta yer alan meâl, tamamen tarafımızdan hazırlanmış olup, otuz yıldan bu yana Kur'an ilimleriyle meşguliyetin bir neticesidir. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Hamdi Yazır'ın meâli gibi başlıca meallerden de istifade edilmekle beraber, tamamen müstakil bir meâldir.

Meâlin bazı özelliklerini şöyle sayabiliriz:

-Bilindiği gibi, tek kelimeden meydana gelen (Rahman, 64) ayeti olduğu gibi, bir sayfalık **müdayene ayeti** de vardır (Bakara, 282). Biz bu çalışmamızda, ayet meallerini cümlelere bölmeyi tercih ettik. Mesela (Bakara, 255). ayet olan **ayete'l- kürsî** on ayrı cümleden meydana gelmiştir. Zihnin bu on cümleyi hatırda tutması elbette kolay değildir. Ama cümleler halinde muhatap olunduğunda daha kalıcı olmaktadır. Son yıllarda ülkemizde **"kelime meâl"** sistemi bazı meâllerle yaygınlaşmıştır. Bu sistem, Kur'an kelimelerinin anlamını öğrenmede faydalı olmakla beraber, manayı bir bütün olarak kavramada problemlere yol açmaktadır. Çünkü zihin mevcut kapasitesini tam kullanamamakta, çatallanmakta, öyle ki bu durum kişinin konuşmasına bile yansıyabilmektedir. Bu açıdan, cümle olarak ayete mu-

hatap olup, cümle içinde kelimeleri görmek ve anlamak çok daha faydalı olacaktır. Nitekim eğitimde de **"tümden gelim"** metodu daha ön plana çıkmaktadır.

-Ayet meâlleri koyu olarak yazılmış, ihtiyaç olan yerde ise, manayı anlamayı kolaylaştırıcı ifadeler parantez içinde yer almıştır. Pek çok meâlde buna riayet edilmemesi, meâl ile tefsirin iç içe girmesine, hangisinin ayetten hangisinin tefsirden olduğunun karıştırılmasına sebep olmaktadır.

-Melekût, kab-ı kavseyn, sidretü'l-münteha, salih amel, takva gibi genelde kavram olabilecek ifadeler aynen alınmıştır. Zira böyle kelimelerin tam bir Türkçe karşılığı yoktur. Bunları birer kelime ile ifade etmeye çalışmak, büyük ölçüde mana kaybına yol açmaktadır. Bunların açıklamasının tefsirde yer alması, okuyucuyu manada derinleşmeye sevk etmektedir.

-Kur'anın meâli denizin maviliğine, tefsiri ise o denizin derinliğine benzer. Meâlde mana derinliğini yakalayabilmek çok da kolay değildir. Bu açıdan, meâl-tefsir türü çalışmaların daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zaten bu eser de bu türden bir çalışma olmuştur.

-Yoğun bir mesai ve ciddi bir araştırmanın neticesinde, böyle bir meâl ortaya çıktı. Eksikleri olduğunu kabul ile beraber, bazı yenilikleri ve açılımları ihtiva etmesiyle, Kur'anın anlaşılması yolunda ileri bir adım olacağını umuyorum. Gözümüzden kaçan veya eksik görülen kısımları varsa, değerli okuyucuların e-mail adresime bildirmelerini istirham ediyorum.

Amellerin Faziletleriyle İlgili Bir Açıklama

Beydâvî, hemen her surenin sonunda o sure ile ilgili bir rivayete yer verir. Mesela Yasîn suresi tefsirinin sonunda geçen şu rivayete bakalım:

> "Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'anın kalbi de Yasîn'dir. Allahın rızasını murat ederek hangi Müslüman onu okusa, Allah onu bağışlar ve sanki yirmi iki defa Kur'an hatmetmiş gibi sevap verir. Hangi Müslümana da ölüm meleği geldiği sekerat zamanında Yasin suresi okunsa, onun her bir harfi için on melek iner. Bu melekler o kimsenin önünde saf olurlar, ona rahmet ve mağfiret duası ederler. Onun cenazesinin yıkanmasında bulunurlar, onun cenaze namazını kılarlar, teşyi eder ve defninde hazır olurlar.
>
> Hangi Müslüman ölüm anında Yasin Suresini okusa, Rıdvan isimli melek ona gelip de cennetten getirdiği şerbeti yatağında içmeden, ölüm meleği onun ruhunu kabzetmez. Ruhu kabzedilirken o kimsenin kokusu hoştur. Kabrinde dururken kokusu hoştur. Kirlerden temizlenmek için peygamberlerin havuzlarından bir havuzda yıkanmaya muhtaç değildir, çünkü orada da kokusu hoştur."

Bu ve emsali rivayetler genelde sahih hadis kaynaklarında geçmediğinden ve ilk bakışta mübalağalı bir anlatım gösterdiğinden pek çok tefsir alimi, -tefsirde bir harika olduğunu kabul etmekle beraber- bu noktada Beydâvî'yi tenkit etmişlerdir.

Bu meselede şu gibi esaslara dikkat çekmekte yarar görüyoruz:

-Hadis alimleri, hüküm ihtiva etmeyen zayıf hadislerle amel edileceğini kabul ederler. Beydâvî'nin zikrettiği bu rivayetler, dinde yeni bir hüküm getirmemekte, sadece bu surelerin okunmasına teşvikte bulunmaktadır. Dolayısıyla bunların din noktasında bir mahzuru söz konusu değildir.

- Beydâvî bunları zikrederken zaman zaman "Allahu A'lem" (Doğrusunu en iyi Allah bilir) demesi, kendisinin de bu konuda ihtiyatlı olduğunu gösterir.

- Bu müteşabih rivayetlerde vaat edilen sevapların ve durumların mutlak ve belli vakitler için olması düşünülebilir. Dolayısıyla, bunların doğruluğu için bazı fertlerde ve bazı vakitlerde olması yeterlidir. Öyleyse bu hükümler küllî değillerdir, sıhhati için rivayette zikredilmeyen ve bilinmeyen bazı şartlar vardır.

-Hem o sureyi okumanın böyle bir sevabı netice vermesi zatında imkânsız olmayıp, mümkündür. Ama her şahıs için tahakkuk etmesi söz konusu olamaz, ihlâs ve kabul gibi kayıtlarla kayıtlıdır.

-Sevap, Allah'ın fazlı ve feyzidir. Kulun nazarı ise, feyzinin tecellilerine bir nihayet olmayan bir Zat'ın, nihayeti olmayan bekâ âleminde, ihtiyacına nihayeti olmayan kuluna vereceği şeyleri tam da ihata edemez.

- Rivayetteki sevap, ahirete bakan yönüyle aynen gerçekleşebilir. Küçük bir cam parçası semayı yıldızlarıyla içine alması gibi, o âlemden bir zerre, sevap âleminden koca bir âlemi içine alabilir.

-Atomdaki enerjinin açığa çıkması, insanın ve hatta top yekun insanlığın idrak sınırlarını aşmakla beraber, hakikatin ta kendisi olduğu gibi, bu rivayetlerde nazara verilen sevapların ve neticelerin en azından bazı fertler hakkında gerçekleşmesi imkan dışı değildir. Bazen olur, kişinin kudsi bir halde söylediği tayyip bir kelime, rahmetin bir hazinesini açabilir. Kadir suresi üçüncü ayette **"Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır"** denilmesi, bu noktada bize rehberlik edebilir. Yani, böyle bir gece, bir ömre bedel olduğu gibi, şartlarına uyarak okunan bir sure, dünyevî idrakimizi zorlayan nice rahmet hazinelerini açabilir.

Bununla beraber, gerçek ilim, gaybları bilen Allah nezdindedir.

Şadi Eren

Müellifin Önsözü

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

"Sana da Zikri indirdik ki, insanlara indirileni açıklayasın."

Nahl Sûresi, 44

Her türlü hamd o Allaha mahsustur ki,

-Hak ile batılı ayıran Kur'anı âlemlere uyarıcı olarak indirdi.

-En halis Arapların en seçkin alimlerine onun en kısa bir sûresinin benzerini getirmeleri hususunda meydan okudu, ama kimse buna güç yetiremedi.

-Hem asıl Araplardan, hem de zamanla Araplaşmış olanlardan ona muaraza edenleri susturdu. Öyle ki, onun karşısına çıkan edipler, kendilerinin büyülenmiş olduğunu zannettiler

-Sonra insanlara indirilmiş olan ayetleri, içlerinden akıl sahibi olanlar düşünsünler ve ders alsınlar diye onların maslahatlarına göre beyan etti. Böylece hem **ümmü'l- kitap**, yani Kur'anın temel esasları olan muhkem ayetlerdeki manayı ve hem de **rumuz'l- hitap**, yani hitaptaki ince işaretler olan müteşabih ayetlerdeki kapalılık perdesini onlara açtı, bunların tefsir ve te'vilini yaptı. Hakikatlerdeki kapalılıkları ve dakik manalardaki incelikleri ortaya koydu. Ta ki Kur'anın muhataplarına mülk ve melekûtun gizli sırları ve Cenab-ı Hak ile ilgili bilinmeyen manalar tecelli etsin ve onlar da bu sırlar ve manalar hakkında iyice tefekkür etsinler.

-Ayrıca, onlardan maddi- manevi kirleri gidersin ve onları tertemiz yapsın diye, ayetlerin ibarelerinden ve işaretlerinden hükümlerin kurallarını ve muhtelif durumlarını ortaya koydu. Artık bunun sonucu olarak, her kim sağlam kalbe sahipse ve uyanık bir şekilde ona kulak verirse, o kimse dünya ve ahirette medhe layıktır ve mutludur. Kim de başını çevirmez ve nurunu söndürürse, o da kınanmaya layıktır ve kızgın ateşe atılır.

Ey Vacibu'l – vücud, ey cömertliği veren, ey her maksattan öte olan!

Hz. Peygambere öyle rahmet et ki, onun manevi zenginliğine münasip ve makamına denk olsun. Ona yardım eden ve onun açıklamalarını takrir edenleri de rahmetine mazhar kıl. Bizleri de onların bereketlerinden feyizlendir ve onların şerefli yollarından gidenlerden eyle. Hem onlara, hem de bize selametler ver.

Emma ba'd.

İlimlerin en ziyade büyüğü, şeref ve parlaklıkta en yücesi, hiç şüphesiz **Tefsir İlmi**dir. Tefsir ilmi, dinî ilimlerin reisi ve başıdır. Allah yolunun kurallarının temeli ve esasıdır.

Bu sahada görüş beyan etmek ve konuşmaya yeltenmek isteyen kimse,

-Dinî ilimlerin tamamında, hem usûlde hem füru'da seçkin bir konumda olmalı.

-Arapçanın hem sarf ve nahvinde (gramerinde) hem de edebî sanatlarında üstün bir seviyede bulunmalıdır.

Uzun zamandan beri Tefsir alanında bir kitap yazmayı içimden geçiriyordum. Bunda şu özellikler olmalıydı:

-Büyük sahabelerden, tabiinin alimlerinden ve selef-i salihinden bu konuda gelen manaların özünü ihtiva etsin.

-Hem kendimin çıkardığı, hem de benden önce gelen seçkin müteahhir zatların ve temayüz etmiş muhakkiklerin çıkardığı yüksek nükteleri, parlak incelikleri içinde bulundursun.

-Sekiz meşhur kıraat imamına dayanan meşhur kıraatlere ve muteber kurralardan rivayet edilen şaz kıraatlere yer versin.

Ancak kapasitemin yetersizliği, beni buna teşebbüsten alıkoyuyor, bu makamda görülmekten men ediyordu. Ancak bir istihare sonucu, murat ettiğim bu çalışmaya başlamam ve maksadımı gerçekleştirmem gerektiği kalbime geldi Onu tamamladıktan sonra **"Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl"** adını vermeyi niyet ettim.

İşte şimdi Allahın tevfikiyle onu yazmaya başlıyorum. "Her hayra muvaffak kılan ve her isteneni veren O'dur" diyorum.

Kâdı Beydâvî

FATİHA SÛRESİ

Fatiha Sûresi Mekkî olup yedi ayettir.

1. DERS

Fatiha sûresinin birçok ismi vardır. Mesela:

Ümmü'l- Kur'an: Çünkü Fatiha Kur'anın başında yer alır, bu açıdan bu sûre Kur'anın aslı ve kaynağıdır. Bundan dolayı ona **"Esas"** da denilir. Fatihaya "esas" denilmesi, Kur'anın temel maksatları olan Allaha sena, O'nun emri ve nehyi ile ibadet, vaad ve vaîdini içine alması yönüyle de değerlendirilebilir.

Keza Fatiha sûresi nazarî (teorik) hikmetleri, amelî (pratik) hükümleri ihtiva etmesi itibarı ile de bir "esas"tır. Bunları bilmek, doğru yolda gitmeyi, iyi insanların mertebelerine ve kötü insanların akibetlerine muttali olmayı netice verir. Bundan dolayı Fatiha sûresinin bir adı **"Kenz",** bir başka adı **"Kâfiye",** diğeri de **"Vâfiye"**dir. Yani bu sûre bir hazinedir, insanların ihtiyacı olan esaslara kâfi ve vâfidir.

Fatiha sûresi hamd, şükür ve dua sûresidir.

O, **"Şafiye"**dir, yani şifa verir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"O, her derde devadır."

Fatiha sûresi **"Seb'u'l-Mesanî"**dir.[1] Çünkü ittifakla, ayetlerinin sayısı yedidir. Ancak bazı âlimler baştaki besmeleyi de Fatihadan sayar, bu durumda "En'amte aleyhim" müstakil ayet sayılmaz. Besmelenin Fatihaya dâhil olmadığını söyleyen âlimler ise, o kısmı da müstakil ayet kabul ederler.

Fatiha sûresi, namazın her rekâtında okunur, bu da ona "Sebu'l-mesanî" denilmesi sebeplerindendir.

Şayet rivayet doğruysa, Fatiha sûresi iki defa nazil olmuştur.

1-Biri, namaz farz kılındığında Mekkede,

2-Diğeri de kıble Ka'beye çevrildiğinde Medine'de.

Ancak **"Andolsun ki, biz sana seb'ul- mesani'yi** (tekrarlanan yediyi) **verdik."** (Hicr, 87) ayeti sebebiyle Mekkî sûrelerden olduğu anlaşılmaktadır, yani en azından Mekkî olduğu nass ile sabittir.

1- بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "Rahmân - Rahîm olan Allah'ın adıyla."

---

[1] Bu ifade "tekrarlanan yedi" manasına gelir. (Hicr, 87) ayetinden gelen bu ifadeyle alakalı olarak, ilgili ayetin açıklamasına bakılabilir.

Besmele, Fatihaya dâhildir. Her sûrenin başında yer alan besmele de, o sûreden sayılır.[2] Mekke ve Kufenin kurra'ları ve fakihleri bu görüştedirler. İbnu Mübarek ve İmam Şafiî de meseleye böyle bakar. Medine, Basra ve Şam'ın kurra ve fakihleri, İmam Malik ve İmam Evzaî de böyle kabul eder.

Ebu Hanife'den bu konuda bir beyan yoktur. Bundan hareketle Besmelenin sûreye dâhil edilmediği görüşünde olduğu zannedilmiştir.

Muhammed İbnu Hasan'a bu konuda sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

"Mushaf'ın iki kapağı arasında yer alanların hepsi kelâmullahtır."

Bu görüşü destekleyen çok hadisler vardır. Bunlardan biri Hz. Ebu Hureyreden gelen şu rivayettir:

"Hz. Peygamber (asm) Fatiha sûresini okudu. Okurken besmeleyi de söyledi."

Her sûre başındaki Besmelenin o sûreye dâhil bir ayet olduğu kabul edildiğinde, besmelenin tek başına ayet olması veya sonrasındaki ayetle beraber sayılması konusunda da ihtilaf söz konusudur. Ama, her hâl ü kârda mushafın içinde yer alanların tamamının Allahın kelâmı olduğunda icma' vardır.

Fatihadan sonra söylenen **(Âmin)** ifadesi Fatiha'ya dâhil olmadığından, ümmet bu lafzı Kur'ana yazmamaktadır. Kur'andan olmayanı Kur'ana yazmamakta bu hassasiyeti gösteren ümmetin, Besmeleyi ittifakla sûre başlarına yazması, onun Kur'andan olduğunu göstermektedir.

"Allahın adıyla" derken mukadder bir cümle vardır: Yani, "Allahın adıyla okurum" demektir. Çünkü, besmeleden sonra gelen kısım, okunmaktadır.

Keza, her hangi bir işi yapan kimse besmele çektiğinde "Allahın adıyla şu işime başlarım" demiş olur.[3]

Kural olarak, önem verilen şey önce söylenir. Bu durumda Allah adının öne alınarak işe başlanması O'nun adıyla yapılan işin önemine dikkat çeker. **"Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır."** (Hûd, 41) ve

---

2 Hanefi alimleri, sûre başında yer alan besmelelerin, sûreleri birbirinden ayırmak için olduğunu kabul ederler.

3 Yani, Allahın adıyla yerim, Allahın adıyla dükkânımı açarım" gibi...

bu sûrede yer alan **"Sadece Sana ibadet ederiz"** denilmesinde de benzeri bir incelik vardır.[4]

Bu şekilde Allah adının öne alınarak Besmele çekilmesi, Allahın şanını tazime daha münasiptir. Çünkü herhangi bir fiil Allahın adıyla başlanmadığında şer'an tamam sayılmaz ve bir kıymet ifade etmez Hz. Peygamber şöyle bildirir:

"Allah adıyla başlanmayan her iş, ebterdir."

Yani, sonu iyi gelmez, bir hayır getirmez.

Besmeledeki بِ (ba) harfinin musahabe için olduğu da ifade edilmiştir.[5]

Besmele ile başlamak, "Allahın ismini teberrük olarak okumaya başlıyorum" manasını da ifade eder. Besmeleden, ta Fatiha sûresinin sonuna kadar, kulların dilleri ile Allahın adıyla nasıl teberrükte bulunulacağını, O'nun nimetlerine nasıl hamdedileceğini, O'nun lütfundan nasıl isteneceğini göstermektedir.

اسْم **İsim** kelimesi yükseklik ifade eden "**sümüvv**" kelimesinden gelir. Çünkü söylenen isim, ismin müsemmasını gösterir ve onun bir alâmeti olur.

Eğer isim ile lafız murat edilirse, bu isim müsemmanın gayrı olur. Çünkü birbirinden kopuk seslerden meydana gelir. Milletlere ve asırlara göre farklılık arzeder. Bazen müteaddid olur, bazen ise ittihad eder. Müsemma ise böyle değildir.

Ama isimden bir şeyin zâtı kastedilirse, isim ile müsemma aynı şey olur. Lakin bu manada kullanımı meşhur değildir.

Kur'andaki,

-**"Celal ve ikram sahibi Rabbinin ismi yücedir."** (Rahmân, 78)

-**"Rabb-i Âlâ'nın** (Yüce Rabbinin) **ismini tesbih et."** (Â'lâ 1) ayetlerinde geçen isimlerden, lafız murat edilmiştir. Çünkü Cenab-ı Hakkın zât ve sıfatlarının noksanlardan tenzihi vacip olduğu gibi, zâtına delalet için ko-

---

4 Yani, önemli olan Allah adıyla geminin hareket etmesi ve ibadetin Allah için olmasıdır. Yoksa başkaları adına gemilerini yürütebilirler ve Allah dışında mabut kabul ettiklerine tapabilirler.

5 **Musahabe,** beraber olmayı ifade eder. Yani, Allahın dilemesi ve teyidi olmadan hiçbir şey meydana gelmez. İnsanda olan cüz'i irade, Allahın küllî iradesinden medet almadan bir şey gerçekleştiremez.

nulan isimlerinin de çirkin hallerden ve edebe aykırı durumlardan tenzihi de vaciptir.

Ebu Hasen El-Eşarî'nin de katıldığı şekliyle, eğer isimden murat sıfat ise, Eş'ariye göre isim de sıfat gibi üçe ayrılır:

1-Bir kısım isim, müsemma ile aynıdır.

2-Bir kısmı, müsemmadan ayrıdır.

3-Bir kısmı da müsemmanın ne aynı, ne de gayrıdır.

"Allah ile..." demeyip **"Allahın adıyla"** denilmesi, teberrük ve yardım istemenin ancak Allahın adının zikriyle olmasındandır.

Veya bu yemin ile teyemmün arasındaki ayırım içindir.[6]

"Bismillah" derken elifin yazılmayışı, çokça kullanılması sebebiyledir. Ona bedel olmak üzere, hat olarak بِ (ba) harfi biraz uzun yazılmaktadır.

اللَّهِ **"Allah"** lafza-i celâlinin aslı, ilahdır. Hemze hazfedilmiş ve ona bedel olarak elif-lâm gelmiştir. Bundan dolayı "Ya Allah" derken geçiş yapılmaz hemzeli okunur.

"Allah" lafza-i celâli, mabud-u bilhak olan Allah için kullanılır, **"ilâh"** ise hak ve batıl bütün ilahlar için kullanılabilir. Ancak zamanla Allah için kullanılması galip olmuştur.

Allah lafza-i celâli, "e-le-he" kökünden gelir. Bu ise; ibadet, hayret, sükûnet, sığınmak gibi anlamlar taşır.

Evet, Allahu Teâlâ gerçek mabuddur. Akıllar O'nun marifetinde hayrette kalır. Kalpler O'nun zikriyle mutmain olur. Ruhlar, O'nun marifetiyle sükûnet bulur. Dehşet içinde kalanlar O'na sığınırlar.

"Allah" lafza-i celâlinin "lâhe" kökünden geldiğini söyleyenler de vardır. Bu kelime, perdelenmeyi ifade eder. Allahu Teâlâ da gözlerin O'nu idrak etmesinden perdelidir.

"Allah" lafza-i celâli, bu tarzda müştak bir kelime olabileceği gibi, doğrudan doğruya Allahın zâtına mahsus bir alem, yani özel isim olması da mümkündür. Çünkü Allahın sıfatlarının kendisine dayandırılacağı bir isim lazımdır.[7]

Eğer "Allah" lafza-i celâli bir vasıf olsaydı, başkaları da o vasıfta müş-

---

6 Yani, "Bismillah" değil de "Billahi" denilseydi, bu ifade yemin olarak da anlaşılabilirdi.

7 Mesela, "Allah Rahimdir" deriz. Ama, "Rahim Allahdır" demeyiz.

terek olabileceğinden "La ilahe illallah" dediğimizde tam bir tevhidi ifade etmezdi.

En zahir olarak görülen o ki, aslında "Allah" lafza-i celâli vasıftır. Lakin başkası için kullanılmayıp münhasıran Allah için kullanılması galip olunca, alem (özel isim) gibi olmuştur.

الرَّحْمَنِ الرَّحِيم **Er-Rahmân – Er-Rahîm,** r-h-m kökünden gelen iki isim olup, "ziyadesiyle rahmet eden" manasını ifade ederler.

Rahmet, lügatte rikkat-i kalp manasını taşır. Yani, birisine acıyıp ona ikram etmeyi anlatır. Rahim kelimesi de aynı kökten gelir. Rahimde olana şefkat gösterilmesi gibi, bu iki isim ilâhî rahmeti anlatır.

Allahın isimleri, bu isimlerin nihayeti olan fiilleri itibariyle düşünülmesi uygun olur, yoksa fiilden etkilenme (infial) tarzında başlangıç yönünden ele alınmaması lazımdır.

Rahmân ismi, Rahîmden daha ziyade bir rahmeti ifade eder. Çünkü, aynı kökten gelen iki kelimeden biri diğerinden daha fazla harfle gelirse, o özellikte daha ziyade oluşu gösterir. Bu ziyadelik ise, bazen kemiyet (sayıca çokluk) bazen da keyfiyet, yani kalite itibariyle olabilir.

Mesela **"Ey dünyanın Rahmânı, ey ahiretin Rahimi"** denilir. Çünkü Allahın rahmeti şu dünyada mü'min ve kâfire umumîdir. Ama ahirette ilâhî rahmet özellikle mü'minler hakkındadır.

Kemiyet ve keyfiyet yönünden baktığımızda ise, "Ey dünya ve ahiretin Rahmânı" "Ey dünyanın Rahîmî" ifadelerini ele alalım. Çünkü ahiret nimetlerinin tamamı büyük nimetlerdir. Dünyevî nimetlerde ise, hem büyük olanlar, hem de küçük olanlar vardır.

Normalde küçükten büyüğe doğru gitmek bir esas iken, önce büyük nimetlere delâlet eden "Rahmân" isminin, sonra ise daha küçük nimetlere delalet eden "Rahîm" isminin gelmesine de şu açılardan bakılabilir:

Dünyadaki rahmet, ahiretteki rahmetten önce gelmektedir.

Rahmân ismi başkası için kullanılmadığından sanki alem (özel isim) gibi olmuştur, bundan dolayı Rahîm isminden önce gelmiştir. Çünkü Rahmân, "son derece merhamet sahibi Mün'im-i hakîkî" manasındadır. Bu ise Allahtan başkası için kullanılamaz. Çünkü Allahın dışında her şey lütufta bulunurken, nimet verirken ya büyük bir karşılık, ya bir medh ü sena bekler.

Ayrıca, Rahmân ismi büyük nimetlere delalet ettiği için, Rahîm ismi de bunlar dışındaki diğer nimetlere delalet eder, böylece Rahmân ismi için bir tetimme gibi olur, onun manasını tamamlar.

Rahmân ve Rahim isimlerinin besmelede yer alması arif insanın bütün işlerde kendisinden yardım istenilmeye layık olan Zâtın hem şimdiki, hem gelecekteki, hem büyük, hem de küçük bütün nimetlerin sahibinin gerçek mabud olduğunu bilmesi ve her şey ile O'na yönelmesi, O'nun tevfik ipine sımsıkı yapışması, kalbinin derinliklerini O'nun zikriyle meşgul edip başkasından uzaklaştırması içindir.

2- اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."

Hamd, nimet veya nimetin gayrı güzel şeylere mukabil senada bulunmaktır. Medih ise, mutlak olarak güzele senada bulunmaktır. Mesela, "Zeyd'e ilim ve keremine mukabil hamdettim" dersin. Ama "Zeyde güzelliğinden dolayı hamdettim" demezsin, bunun yerine "güzelliğinden dolayı onu medhettim" dersin.

Hamd ve medhin, birbiriyle kardeş olduğu da söylenir.

Şükür ise, nimete söz, amel veya itikatla mukabelede bulunmaktır.

Şükür, bu cihetle hamd ve medihten daha genel, bir başka cihetle ise daha özeldir.

Hz. Peygamber şöyle der:

"Hamd, şükrün başıdır. O'na hamdetmeyen, O'na şükretmiş sayılmaz."

Hamdin zıddı zem (kötülemek – ayıplamak), şükrün zıddı ise küfran, (nankörlüktür.)

Fatiha sûresinin başındaki hamd kelimesinin elif-lamlı **"El-hamd"** şeklinde gelmesi hamd cinsini ifade etmek içindir.

Veya istiğrak içindir, yani her türlü hamdi ifade etmek içindir. Çünkü her türlü hamd, ancak O'na mahsustur. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

"Size gelen her nimet Allah'tandır." (Nahl, 53)

Demek ki doğrudan veya dolaylı ne kadar hayır varsa, hepsi O'ndandır. Bunda, Cenab-ı Hakkın hayat, ilim, irade, kudret sahibi olduğunu hissettirmek vardır. Çünkü bunlara sahip olmayan birisi hamde layık olamaz.

Rab, asıl olarak "terbiye" anlamında masdardır. Terbiye ise bir şeyi tedricen, peyderpey kemâline ulaştırmaktır. Sonra bu kelime, "ziyadesiyle terbiye eden" anlamında Allah için kullanılmıştır. Allah için "Adil" yerine "Adl" denilmesi de bu tarzdadır. Adl, "son derece adalet sahibi" anlamına gelir.

"Rab" ismi mutlak olarak başkasına nispet edilmez. Ancak Yusuf

sûresinde **"Rabbine git"** ifadesinde olduğu gibi kayıtlı olarak nispet edilmesi mümkündür. (Yusuf, 50)[8]

Âlem, "kendisiyle başkasının bilindiği şey" anlamında olup, Sani'in (yüce sanatkâr olan Allahın) kendisiyle bilindiği, ona alâmet olan şey anlamındadır. Allahın dışındaki her şey, bütün cevher ve araz olanları içine alır. Bunların her biri olması ve olmaması caiz şeylerdir. Var olmalarında vücudu vacip (zorunlu) bir müessire muhtaçtırlar.

"Âlem" kelimesinin çoğul gelmesi, âlem ünvanı altında yer alan çeşitli cinsleri içine alması içindir.

Âlem kelimesinin akıl sahipleri için kullanılan sığa ile çoğul yapılması, tağlip yoluyladır.[9]

Âlem kelimesinin melek, ins ve cinden ilim sahipleri için bir isim olduğu da söylenmiştir. Bu kelimenin bunlar dışındakiler için kullanılması, onlara tabi kılınmaları yoluyla yapılmıştır.

Bazı zâtlar da, âlemlerden muradın insanlar olduğunu söyler. Çünkü her bir insan müstakil bir âlemdir. Büyük âlem Allahı tanıttığı gibi, büyük âlemde olan cevherleri ve arazları müştemil olan insan da Allahı tanıttırır. Bundan dolayı yüce Allah her ikisine tefekkürle bakmayı müsavî kılarak şöyle bildirdi:

"Arzda yakîn sahipleri için nice ayetler vardır. Kendi nefislerinizde de. Hâlâ görmez misiniz?" (Zariyat, 21)

"Âlemlerin Rabbi" ifadesinde, varlığı ve yokluğu eşit olan şu varlıkların (mümkinatın) yoktan yaratılmada bir yaratıcıya ihtiyaçları olduğu gibi, varlığı devam ettirmede de bir Rabbe muhtaç olduklarına delil vardır.

3- اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "O, Rahmân – Rahim'dir."

Besmelede bu iki isim geçmekle beraber burada da tekrar edilmesi, zikredeceğimiz bir durumun illetini beyan etmek içindir.

4- مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "O, din gününün mâlikidir."

---

[8] Bu ifade, Hz. Yusuf tarafından zindan arkadaşına söylenmiştir. "Efendin olan hükümdara git" anlamında kullanılmıştır.

[9] Yani, âlemde insan, melek ve ruhani varlıklar akıl sahibidirler. **"âlemîn"** ifadesinin, akıl sahiplerinin çoğul yapıldığı sığa ile gelmesi, diğerlerinin ona tabi kılınması tarzında olmuştur. "Ebeveyn" ve "kameran" kelimelerinde de benzeri bir tağlib vardır. Çünkü "Ebeveyn" kelime olarak "iki baba" demek iken anne-baba için kullanılır. "Kameran" ise "iki ay" demek iken ay ve güneş için kullanılır.

Ayetteki "**Mâlik"** ifadesi, hem "Mâlik" hem de "Melik" şeklinde okunmuştur.

Asım, Kisaî ve Ya'kub kıraatinde "Mâlik" şeklinde okunur. **"O gün, kimse kimseye fayda veremez. O gün emir yalnız Allah'ındır."** (İnfitar, 19) ayeti de bu kıraati te'yid etmektedir.

Diğer kıraat imamları ise "Melik" olarak okunmuşlardır, tercihe şayan olan da budur. Çünkü Mekke ve Medine (Haremeyn) kıratı de böyledir. **"Bugün mülk** (hükümranlık) **kimindir? Vahid – Kahhar olan Allah'ındır."** (Mü'min, 16) ayeti de bu okuyuşu destekler. Ayrıca, "Melik" ifadesinde tazim (büyüklük ifade etmek) vardır.

"Mâlik", mülk kelimesinden gelir, "sahip olunan şeylerde tasarrufta bulunan" demektir. **"Melik"** ise, milk kelimesinden gelir, "emir verilenlerde emrederek ve yasaklayarak tasarrufta bulunan" anlamına gelir.

"Din günü", amellerin karşılığının verileceği gündür. "Ne yaparsan karşılığını görürsün" anlamına gelen deyimdeki "din" kelimesi de bu manayı teyit eder.

Ayetteki **"din"** ifadesinin "şerîat" "itaat" anlamına geldiği de nazara verilmiştir. Bu durumda "din günü" ifadesi "dinin karşılığının verildiği gün" anlamına gelir.

"Din gününün mâliki" ifadesi, o günde emir verme yetkisinin sırf Allah'ta olmasını anlatır.[10]

Onun Rab olarak âlemleri icad etmesi, zâhir ve batında hem bu günlerinde hem de geleceklerinde onlara nimet vermesi, sevap ve ceza gününde onların işlerine mâlik olmasından dolayı bu vasıfların Allahu Teâlâ hakkında cari kılınması, gerçek anlamda hamde layık olanın O olduğuna, başkasının böyle bir hamde liyakati söz konusu olamayacağına delalet etmek içindir. Çünkü hükmün sıfat üzerine terettüp ettirilmesi, onun illetini de hissettirir. Ayrıca, mefhum-u muhalif ile de, bu sıfatlarla muttasıf olmayan birinin, değil ibadet edilmeye, hamdedilmeye bile layık olamayacağını hissettirmek içindir.

Böyle olunca, her bir vasıf, kendinden sonrakine bir delil gibi olur.

Bu durumda birinci vasıf olan **"Âlemlerin Rabbi"**, hamdi icab edenin ne olduğunu beyan içindir. O da, âlemleri yoktan var etmesi ve terbiye ile onların vücutlarını devam ettirmesidir.

---

[10] Yani, dünyada görünüşte mülke mâlik olanlar, halka hükmedenler vardır. Ama o gün kimsenin ne mülkü kalır, ne de saltanatı.

İkinci ve üçüncü vasıflar olan **Rahmân ve Rahim** isimleri, Allahın rahmetiyle lütufta bulunduğuna, o rahmetini tecellide tamamen hür olduğuna delâlet etmek içindir. Yani, bu ilâhî rahmetin O'nun zâtından dolayı vacip oluşu veya üzerine bir vazife oluşu söz konusu değildir.

Dördüncü vasıf olan **"din gününün mâliki"**, hamdin O'na tahsisini anlatır.[11]

Bu ifade, hamd edenlere bir vaadi, hamdden yüz çevirenlere de bir tehdidi tazammun eder.

5- إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "Sadece Sana ibadet ederiz ve sadece Senden yardım dileriz."

Allahu Teâlâ önce hamde layık olanı zikretti, O'nu başkalarından ayıran büyük sıfatlarla vasfetti. Allahu Teâlâ, bir derece belirli bir şekilde bilindi, ardından "ey böyle böyle olan Zât, ibadeti ve yardım dilemeyi Sana tahsis ederiz, yalnızca Sana ibadet eder, sadece Senden yardım dileriz" şeklinde hitap yolunu gösterdi.

Bu şekilde hitapta bürhan makamından ayan makamına bir yükseliş, gaybetten şuhuda bir intikal vardır. Sanki tasarruflarıyla ilmen bilinen Zât (yüce Allah) bu şekilde gözle görülür hâle gelmiş; aklen bilinen müşahede edilir olmuş; gıyabî olan göz önünde hâzır duruma yükselmiştir.

Kelâmın evvelinde **"sadece sana ibadet ederiz..."** kısmına gelinceye kadar, ârîf insanın zikir fikir ve Allahın isimlerinde teemmülde bulunması, O'nun nimetlerine nazar etmesi O'nun san'at harikalarıyla Sâniin azametine, saltanatının haşmetine istidlâlde bulunması vardır. Ama ardından doğrudan Allaha seslenmekte bu zikir, fikir ve teemmülün neticesi olarak O'nun vusul deryasına dalmak, müşahede ehlinden olmak, böylece ayanen O'nu görmek, şifahen O'na münacatta bulunmak söz konusudur.

Allahım, bizi sadece haberi dinleyenlerden değil, kaynağa vasıl olanlardan eyle. (Âmin)

Arabların belağatteki âdetlerinden biri de **kelamda tefennün**, yani çeşitlilik ve bir üslûbtan başka bir üslûba yönelmektir. Bunda muhatabı dinç ve dinamik tutmak vardır. Mesela, birisine hitap ederken ardından ondan gıyaben bahsedilir veya gıyaben bahsedilen birine birden hitap edilir. Veya burada denilenin tersi de yapılır. Mesela ayette şöyle geçer:

"Sizi karada ve denizde gezdirip dolaştıran O'dur. Gemide bu-

---

[11] Yani, hesap gününün sahibi olmayan, hamde layık olamaz.

lunduğunuzda, hoş bir rüzgâr onları alıp götürerek tam keyiflendikleri bir sırada, gemiye şiddetli bir fırtına gelir çatar ve her taraftan onlara dalga gelmeye başlar" (Yunus, 22)[12]

Bir başka ayette ise şöyle anlatılır:

"Ve Allah rüzgârları gönderdi de, derken rüzgârlar bir bulutu harekete geçirir. Derken biz onu (bulutu) **ölü bir beldeye sevk ettik. Böylece onunla ölümünden sonra yeryüzüne hayat verdik."** (Fatır, 9)[13]

İbadet, hudu' ve tezellülün nihayet mertebesidir. Bundan dolayı Allaha boyun eğmek manasında kullanılır, başkaları için ibadet kelimesi kullanılmaz.

İstiane, yardım istemektir. İstenen bu yardım ya zaruridir, yani "olmazsa olmaz" türdendir veya zarurî değildir.

Zarurî olan yardım, o işi yapan kimsenin iktidarı, onu tasavvur etmesi, o işi yapmak için gerekli âlet ve iş yapacağı maddenin olması gibi gerekli şartlardır.[14] Bunların hepsi beraber olduğunda kişi bu işi yapabilmekle vasfedilir. Ve fiille mükellef olması sahih olur.

Zaruri olmayan yardım ise, fiili kolaylaştıran şeylerdir. Mesela, bir yere yürüyerek gidebilecek birine, binek verilmesi onun işini kolaylaştırır. Zarurî olmayan bu tür yardım, mükellef olmak için şart değildir.

Ayette istenilen yardım, yardımın her türlüsünü içine alır. "İbadetleri yerine getirmek için Allahtan yardım istemektir" şeklinde değerlendirenler de olmuştur.

"Sadece Sana ibadet ederiz ve sadece Senden yardım isteriz" derken, burada geçen her iki çoğul zamir, Fatihayı okuyan kimse ve onunla beraber olan meleklerdir, keza cemaat namazında bulunan diğer kimseler de bu çoğul zamire dâhildirler. Hatta bütün tevhid ehli böyle demektedirler.

Namaz kılan kişi, ibadetini onların ibadetleri arasına dercederek ve ihti-

---

12 Ayet, önce onlara hitap ile başladı. Ama **"hoş bir rüzgâr onları alıp götürdüğünde"** derken onları gıyabî olarak anlattı. Bu, sanki başkalarına "şunların haline bakın" tarzında hem bir hayret uyandırma, hem de hâllerini inkârdır.

13 Allahu Teâlâ, önce rüzgârları gönderdiğini anlattı. Ardından **"Derken biz onu** (bulutu) **ölü bir beldeye sevk ettik. Böylece onunla ölümünden sonra yeryüzüne hayat verdik."** şeklinde **"biz"** diyerek devam etti. Bunda, ölü beldeye bulutu sevketmenin ve ondan indirilen yağmurla yeri diriltmenin, ziyadesiyle ilâhî sanatla meydana gelmesine işaret vardır.

14 Yani, insan kendi kesbiyle iş yaparken, bu dördü olmazsa, bir şey yapamaz.

yacını onların ihtiyaçları arasına katarak onların bereketi ile kendi ibadetinin de kabul edilmesini, duasına cevap verilmesini ümit etmektedir. Cemaatle namaz kılmanın emredilmesi de zaten bu noktadandır.

إِيَّاكَ "Sana ibadet ederiz, Senden yardım dileriz" demek yerine **"sadece"** denilmesi, Allahı tazim içindir, sırf O'na ibadet yapmaya ve yardımı sırf O'ndan istemeye ihtimama işaret eder. İbnu Abbas şöyle der:

"Bunun manası, "Allahım Sana ibadet ederiz, Senden başkasına tapmayız."

Önce ibadeti söylemek, talepte bulunmadan önce yapılması gerekeni gösterir.[15]

Burada, ibadet eden kimsenin evvelen ve bizzat nazarını Mabud'a çevirmesi gerektiğine bir tenbih vardır.

Mabuddan ise ibadete yönelmelidir. İbadete yönelmesi ise, kendisinden sadır olan bir ibadet olarak değil, kendisiyle Cenab-ı Hak arasında şerefli bir nisbet ve yüksek bir vuslat olması cihetiyle yapılmalıdır. Arif olan kişinin Allaha vasıl olması, ancak O yüceler yücesini mülahazada müsteğrak olmasıyla, O'nun dışında olanların ise, nazarında kaybolmasıyla gerçekleşir. Öyle ki, kendini her bir hâlini sırf Allah için nazara almalı, O'na intisap açısından değerlendirmelidir. Bundan dolayıdır ki, Cenab-ı Hakkın Habibullah olan Hz. Peygamberle alakalı hikâye ettiği, **"Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir."** (Tevbe 40) ifadesi, Kelimullah olan Hz. Musa'yla alakalı anlattığı **"Rabbim şüphesiz benimledir."** (Şuara, 62) ifadesinden daha üstündür.

إِيَّاكَ **"İyyake"** deki zamirin tekrarı, kendisinden yardım istenenin ancak Allah olduğunu, başkası olmadığını bildirmek içindir.

İbadetin yardımdan önce ifade edilmesi, hem ayet sonlarının uyumu açısındandır, hem de vesilenin ihtiyaçtan önce takdim edilmesinin, o ihtiyacın daha iyi ve süratli görülmesine yol açtığını bildirmek içindir.

Derim ki: Fatihayı okuyan kişi ibadeti kendi nefsine nisbet edince, bundan kendini beğenmek ve kendine güvenmek vehmi hatıra gelebilir. Bundan dolayı hemen peşinde **"sadece senden yardım isteriz"** ifadesi geldi, ta ki ibadetin de ancak Allahın yardımıyla ve tevfikiyle olduğu bilinsin. Ayetteki vav harfinin hâl ifade ettiğini söyleyenler de olmuştur. Yani, "Senden yardım isteyen kimseler olarak Sana ibadet ederiz."

---

15 Yani, insan önce ibadetini yapmalı, Allahtan yardımı sonra istemelidir.

6- اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ "Bizi sırat-ı müstakime hidayet et."

Ayetin bu kısmı, istenen yardımı beyan eder. Sanki Allahu Teâlâ "Size nasıl yardım edeyim?" demiş, cevap olarak da "Allahım, bize hidayet et" denilmiştir.

Hidayet, lütuf ile yol göstermektir. Bundan dolayı hep hayırda kullanılır. Ama zalimler hakkında, **"Sonra da hidayet edin** (sevk edin) **onları cehennem sıratına."** (Saffat, 23) ayetinde geçen hidayet kelimesi, tehekküm üslûbu ile gelmiştir.[16]

Allahın hidayeti, sayısız şekillerde kendini gösterir. **"O, istediğiniz her şeyden size verdi. Eğer Allah'ın nîmetini sayacak olsanız, sayıp bitiremezsiniz."** (İbrahim, 34) Lakin, başlıca birbirine terettüp eden şu şekillerde görülür:

1-Kişinin, kendi maslahatlarını takip edebileceği kuvveler vermek. İnsana verilen akıl, zahirî ve batınî duyular gibi.

2-Hak ile batılı, salah ile fesadı birbirinden ayıran deliller ortaya koymak sûretiyle. **"Ve ona iki yolu gösterdik."** (Beled, 10) ve **"Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü hidayete tercih ettiler."** (Fussılet, 17) ayetleri buna birer misaldir.

3-**İrsal-i rusül ve inzal-i kütüp**, yani peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek yoluyla. **"Onları** (peygamberleri) **bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık."** (Enbiya 73) ve **"Şüphesiz ki bu Kur'ân, insanları en doğru yola iletir."** (İsra, 9) ayetlerinde anlatıldığı gibi.

4-Allahın insanların kalplerine sırları açması ve eşyayı gerçekte olduğu gibi onlara göstermesidir. Bu da vahiy, ilham ve sadık rüyalarla olur. Bu tarz hidayet, özellikle enbiya ve evliya içindir. **"İşte bunlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir."** (En'am, 90) ve **"Uğrumuzda cihad edenleri mutlaka yollarımıza sevk edeceğiz."** (Ankebut, 69) ayetleri bu manayı gösterir.

Fatihayı okuyan kimseler, hidayete ermiş olmalarına rağmen Allahtan hidayet istemeleri

---

[16] **Tehekküm**; görünüşte ciddi, gerçekte alaydan ibaret olan eğlenmektir. Ta'rizin acı ve ağır kısmıdır. Cimri insana, "Maşallah, Hâtem-i Tâi gibi..."; korkak insana, "Ne kadar da arslana benziyor!"; kötü ahlâklı birisi hakkında, "Rezalette onunla yarışılmaz" şeklinde ifadeler, birer tehekküm örneğidir. Kur'an-ı Kerim'de kâfir ve münafıklarla ilgili olarak gelen, **"Onları elim bir azapla müjdele!"** tarzındaki ifadeler de birer tehekkümdür. (Nisa, 138; Tevbe, 3) Çünkü "müjdelemek" güzel şeylerde kullanılır. Azap için kullanıldığında ise, ince bir istihza manası taşır.

-Ya daha ziyade hidayet istemektir.

-Veya hidayette sebatı talep etmektir.

-Veya hidayete terettüp eden mertebeleri elde etmeyi istemektir. Mesela, Allaha vasıl bir arif hidayeti istediğinde "ya Rabbi, Sende seyr yoluna bizi irşad et, ta ki beşeri hâllerimizin karanlıklarını bizden yok et, böylece Senin mukaddes nurun ile aydınlanalım, Senin nurun ile Seni görelim."

Emir ve dua sığaları, lafzen ve manen ortaktırlar. Ama üstten aşağıya ve aşağıdan üste olmalarına göre farklılık arz ederler.[17]

Sırat-ı müstakim'den murat, hak yoldur. İslâm dini olduğu da söylenmiştir.

7- صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "Nimet verdiklerinin yoluna."

Bu, önceki ifadeden tümüyle bedeldir. Bunun ifade ettiği mana, Müslümanların yolunun dosdoğru olduğunu en kuvvetli ve beliğ bir şekilde te'kid etmek, ortaya koymaktır. Çünkü ayetin bu kısmı, sırat-ı müstakimi tefsir ve beyan gibi kılındı. Yani sırat-ı müstakimin mü'minlerin yolu olması gayet açıktır, kapalı bir noktası yoktur.

Kendilerine nimet verilenlerden muradın peygamberler, özellikle peygamber efendimiz ve ashabı olduğu da söylenmiştir. Tahrif ve neshden önce Hz. Musa ve Hz. İsa'nın ashabı şeklinde açıklayanlar olmuştur.

Ayette geçen **"in'am",** nimet vermek demektir. Asıl olarak bu kelime, insanın lezzet aldığı hâl anlamındadır, insanın lezzet aldığı nimetler için kullanılmıştır.

Allahın nimetleri **"Allah'ın nimetini sayacak olsanız, sayıp bitiremezsiniz!"** (İbrahim, 34) ayetinin ifade ettiği gibi, her ne kadar sayısız ise de, başlıca iki cinse münhasırdır:

1-Dünyevî nimetler,

2-Uhrevî nimetler.

Dünyevî nimetler de iki kısımdır:

---

[17] Türkçede "şöyle yapılmasını rica ederim" denildiğinde, şayet bu söz aşağıdan yukarıya ise istirhamda bulunmak anlamında kullanılır. Ama bir amirin memura bu sözü söylemesi, emir anlamında değerlendirilir. Onun gibi, dua ve emir sığası aynı olmakla beraber, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olmasına göre manada farklılık olur. Bizlerin emir sığasıyla Allahtan istekte bulunmamız, ancak Onun lütfundan talepte bulunmak anlamındadır. Yoksa hiç bir varlığın Allaha emretmesi düşünülemez.

1-Vehbî nimetler,

2-Kesbî nimetler.

Vehbî nimetler de iki kısımdır:

1-İnsana ruh üflenmesi, akılla ve ona tâbi fehim, fikir ve nazar gibi kuvvelerle ruhun aydınlatılması gibi ruhanî nimetler.

2-İnsana beden ve o bedende yerleşen kuvveler verilmesi, bunların sağlıklı olması ve azaların eksiksiz yaratılması gibi cismanî nimetler.

Kesbî olan nimetler ise, rezil hâllerden nefsi arıtmak, onu güzel ahlâk ve faziletli melekelerle donatmak, bedeni fıtrî durumlar ve güzel zînetlerle süslemek, makam ve mal elde etmek gibi durumlardır.

Uhrevî nimetler ise, kişinin günahlarının bağışlanması, Allahın ondan râzı olması, sonsuz hayat boyunca en yüksek derecelere (alây-ı illiyyine) mazhar kılmasıdır.

"Allahım, bizi nimet verdiklerinin yoluna ilet" diye dua ederken, bundan murat işte bu son kısımdır ve buna ulaşmaya vesile olacak şeylerdir. Yoksa bunun dışındakilerde mü'min ve kâfir müşterektir.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ **"O gadap edilenlerin yoluna değil."**

وَلاَالضَّالِّينَ **"Dalalette olanların yoluna da değil."**

Ayetin bu kısmı, önceki ayette nimet verilenlerden bedeldir. Yani, onlar Allahın özel nimetlerine mazhar oldukları gibi, O'nun gadabından ve dalaletten sâlim kalmış kimselerdir.

Veya bu ifade, kendisine nimet verilenleri beyan eden veya kayıtlayan bir sıfattır.

Gadap, nefsin öfke hâlidir ve intikam almak istemesidir. Gadap Allaha nisbet edildiğinde, daha önce de nazara verildiği gibi, bunun nihayeti, yani cezalandırması murat edilir.

Dalalet, kasden veya hata ile doğru yoldan sapmaktır. Dalaletin çok türleri vardır. En aşağısı ile en yukarısı arasındaki farklılık çok ziyadedir.

"Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden bir kısmını maymunlar ve domuzlar kıldığı kimseler ve bir de tağuta ibadet edenlerdir." (Maide, 60) ayetinin de işaret ettiği şekilde, "gadap edilenlerden murat Yahudilerdir" ve

"De ki: Ey ehl-i Kitap! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış bir kavmin

hevâlarına uymayın. Onlar, doğru yoldan sapmış kimselerdir." (Maide, 77) ayetinden hareketle "dalalette olanlardan murat Hristiyanlardır" denilmiştir. Bu, Hz. Peygamberden de rivayet edilmektedir.

Şöyle denilmesi uygun olur: **"Gadap edilenler"** Allahın emirlerine karşı gelenler, **"dalalette olanlar"** ise, Allahı bilmeyenlerdir. Çünkü, ilâhî nimete mazhar olan kişi, Cenab-ı Hakkın marifetini elde etmeyi ve hayırlı amelde muveffakiyeti cem eden kimsedir. Buna mukabil olan durum ise, bu aklî ve amelî kuvvetlerden birini kaybetmektir.

Amelde problemi olan kimse fasıktır, Allahın gadabına maruz kalır. Cenab-ı Hak, kasten öldüren kimse hakkında **"Allah ona gadab etmiştir."** demiştir. (Nisa, 93)

Aklını kullanmayan kimse ise cahildir, dalalettedir, Cenab-ı Hak şöyle buyurur: **"Artık haktan sonra dalaletten başka ne vardır?"** (Yunus 32)

"Amin" ifadesi, "Allahım, kabul et" anlamındadır. Âlimlerin ittifak ettiği üzere, "Âmin" ifadesi Kur'andan değildir. Lakin sûreyi onunla bitirmek sünnettir. Hz. Peygamber şöyle der:

"Fatihayı bitirdiğimde "Âmin" demeyi Cebrail bana öğretti ve dedi ki: O, yazı üzerine vurulmuş mühür gibidir."

Hz. Ali, "Âmin"le ilgili şöyle der:

"Âmin", âlemlerin Rabbinin mührüdür. Kulunun duasını onunla mühürlemiştir."

İmam, cemaate namaz kıldırdığında "Âmin"i cehrî olarak söyler. Vail b. Hacerden şöyle rivayet edilir: "Hz. Peygamber Fatihayı bitirdiğinde yüksek sesle "Âmin" dedi."

Ebu Hanifeye göre ise, imam "Âmin"i gizli olarak söyler, cemaat de gizli olarak söyler. Abdullah B. Muğaffel ve Enesten şöyle rivayet edilir:

"İmam Fatihayı bitirdiğinde "Âmin" deyiniz. Çünkü melekler de "Âmin" derler. Kim, melekler "Âmin" derken bunu söylerse, geçmiş günahları affolur."

Ebu Hüreyreden rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Übey b. Kâ'ba şöyle der:

"Tevratta, İncilde ve Kur'anda misli indirilmemiş bir sûreyi sana haber vereyim mi?"

Übey dedi: "Ver, ya Rasulallah."

Peygamber şöyle buyurdu:

"O, Fatiha sûresidir. O, bana verilen Seb'u'l-Mesanî'dir (yedi ayettir.)"

İbnu Abbastan şöyle nakledilir:

"Hz. Peygamber oturmakta iken bir melek Ona geldi ve "Sana daha önce hiçbir nebiye verilmeyen iki nuru müjdeliyorum:

1-Fatiha sûresi

2-Bakara sûresinin son üç ayeti. Bunları okurken, bunlarla istediğin her şey sana verilecektir."

Hz. Huzeyfe Bin Yeman'dan, Hz. Peygamberin şu sözü rivayet edilir.

"Allah bir kavme hükmü kesinleşmiş bir belayı gönderirken, o kavimden küçük bir çocuk "Elhamdülillahi Rabbi'l-âlemin" diye Fatihadan okumaya başlar. Allah onun okumasını duyar ve bu sebeple kavimden azabı kırk yıl kaldırır."

BAKARA SÛRESİ

Bakara Sûresi Medenî olup iki yüz seksen altı ayettir.

2. DERS

Kâmil Mü'minler

1- الٓمٓ "Elif, Lâm, Mîm."

Huruf-u Mukattaa

"Elif, Lâm, Mîm." Bu ve emsali lafızlar, kendileriyle kelimelerin meydana geldiği harflerin isimleridirler.

İbnu Mes'ud, Hz. Peygamberden şöyle rivayet eder:

"Kim Allahın kitabından bir harf okursa, ona bir hasene verilir. Hasene ise, on katıyladır. "Elif lâm-mim" bir harftir demiyorum. Lakin elif bir harftir, lâm bir harftir, mim bir harftir."

Bu harflerle, Kur'ana muaraza etmek isteyenlere meydan okunmuştur.[18]

Eğer Kur'an Allahın kelâmı değil insan sözü olsaydı, ona muaraza edenler birbirlerine yardım da etmelerine rağmen buna yakın şeyler söylemekten elbette âciz kalmazlardı.

Böylece, bu ifadeler Kur'anın bir nevi i'cazını gösterir. Daha ilk ifadelerinde, muhataplarının kulaklarına bu i'cazı duyurur. Çünkü harfleri isimleriyle söylemek okuma yazma bilen ve öğreten kimselere hastır. Kur'anı kendisinden dinledikleri Hz. Peygamber ise, okuma yazması olmayan bir ümmîdir. Ondan kitabet ve tilavetin meydana gelmesi, doğrusu hiç beklenmeyen garip bir durumdur, harikulâdedir.

Hem de sûre başlarında geçen bu harfler, öyle dizilmişlerdir ki, büyük edipler de bunu yapmaktan aciz kalır. Şöyle ki:

Sûre başlarında yer alan bu harfler (**huruf-u mukattaa**) on dört tanedir. Bu ise, -şayet lâm elif doğrudan bir harf sayılmazsa- harflerin yarısıdır.

Bu harfler, yirmidokuz defa sûre başlarında yer alır, bu ise, hece harflerinin sayısıdır.

---

[18] Yani, "ey insanlar, size okunan Kur'an, işte böyle harflerden meydana gelmiştir. Haydi, böyle harfleri kullanarak Kur'anın nazirini yapınız."

Kur'an-ı Kerimde huruf-u mukataa bir, iki, üç, dört ve beş harfli olarak zikredilir.[19]

Huruf-u mukataanın, sûrelerin isimleri olduğu da söylenmiştir.

Ayrıca, bu harflerin, kendilerinin de içinde bulundukları bazı kelimelere bir işaret olduğuna dikkat çekilmiştir.

İbnu Abbasın şöyle dediği rivayet edilir: "Elif, Allahın ihsanlarına, lâm harfi lütfuna, mim harfi de mülkünü işarettir."

Yine O'ndan şöyle bir rivayet vardır:

"Elif – lâm – mim'in manası: Ben Allahım, bilirim, demektir."

İbnu Abbasa göre, **elif** harfi Allaha, **lâm** harfi Cibrile, **mim** harfi Muhammede işaret eder. Yani, "Kur'an, Cibrilin lisanı ile Allah tarafından Hz. Muhammede (asm) indirilmiştir."

Bu harflerin, ebced ve cifir yoluyla kavimlerin müddet ve ecellerine işaret olduğunu söyleyenler de vardır. Rivayete göre, Yahudilerden bir grup Hz. Peygambere geldiğinde, onlara Bakaranın başından "Elif – lâm – mim'i" okudu. Onlar, ebced yoluyla bunu hesaplayıp dediler: Müddeti yetmiş bir yıl olan bir dine nasıl girelim?

Rasulallah (asm) onlara tebessüm etti. Bunun üzerine, "başka da var mı?" dediler. Hz. Peygamber onlara "elif – lâm – mim – sad", "elif - lâm – ra" ve "elif – lâm – mim – ra"yı okudu. Bunun üzerine, "bize iş karıştı. Hangisini esas alacağımızı bilmiyoruz" dediler.

Bu harflerin Kur'anın isimleri olduğu da söylenmiştir.

Keza, bunların Allahın isimleri olduğuna da dikkat çeken olmuştur.

"Elif – lâm – mim"le alâkalı şöyle bir nükteye dikkat çekilir:

Elif, harfi boğazın gerisinden çıkar. Burası, harflerin çıkış yerlerinin başlangıcıdır.

Lâm harfi dilden çıkar, bu da harflerin mahrecinin ortasıdır.

Mim harfi ise dudaktan çıkar, bu da harflerin mahrecinin sonudur. Demek ki, kulun kelâmının hem evveli, hem ortası, hem de sonu Allahı zikir olmalıdır.

Bu harflerle ilgili olarak, "bunlar sadece Allahın bildiği birer sırdır" görüşüne de yer verilir. Buna yakın bir görüş, dört halifeden ve sahabeden rivayet edilir. Belki de onlar "bu harfler Allah ile Rasulü arasında birer sır-

---

[19] Mesela, **Nun** bir harf, **Ha-Mîm** iki harf, **Elif-Lâm-Mîm** üç harf, **Elif-Lâm-Mîm-Ra** dört harf ve **Kef-He-Ye-Ayn-Sad** ise beş harftir.

dır, hem birer rumuzdur, diğer insanlar bunlara muhatap değillerdir" manasını murat ettiler. Çünkü bir mana ifade etmeyen şeyle hitap etmek, uygun bir şey değildir.

2- ذٰلِكَ الْكِتَابُ "İşte o kitap."

"İşte o kitap" ifadesi, indirilmesi vaad edilen Kur'ana işarettir. Cenab-ı Hak şöyle bildirir:

"Doğrusu biz Sana ağır bir söz ilka edeceğiz." (Müzzemmil, 5)

Mukaddes kitaplarda da Kur'andan bahsedilmiştir.[20]

لَا رَيْبَ فِيهِ "Onda hiç bir şüphe yoktur."

Bunun manası "açık ayetleri, parlak delilleri sebebiyle, akıllı kişi düzgün bir bakışla ona baktığında, onun mu'cize seviyesinde ilâhî bir vahiy olduğundan şüphelenmez" anlamına gelir. Yoksa "kimsenin onun hakkında bir şüphesi yoktur" demek değildir. Görmez misin, Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

"Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, haydi onun mislinden bir sûre getirin." (Bakara, 23)

Bu ayet, onlardan şüpheyi uzak görmedi, ama onlara, kendilerini rahatlatacak yolu gösterdi.

O da, onun herhangi bir sûresine muaraza için ellerinden geleni yapmalarıdır. Bunu yapamadıklarında şu tahakkuk eder: Demek ki, Kur'anda şüpheye mecal yok, onda tereddüde mahal olacak bir yer bulunmamaktadır.

Şu manaya geldiğine de dikkat çekilmiştir: "O Kur'anda müttakiler için asla bir şüphe yoktur."

Rayb, (şüphe) kelimesi, nefsin bir şeye mutmain olmayıp tereddütte kalması hâlidir. Şek de aynı manayı bildirir. Çünkü şek, nefsi tereddüde sevkeder, itminana engel olur. Hadiste şöyle bildirilmiştir: "Şüpheli şeyi bırak, şüpheli olmayana bak."

Çünkü şek, tereddüde sevkeder, sıdk ise itminana sebeptir.

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ "Müttakiler için yol göstericidir."

Kur'an, onları hakka sevkeder.

Hidayetin manası, delâlet, yani rehberlik yapmaktır.

---

20 **"İşte o kitap"** ifadesi "hani önceki semavî kitaplarda indirileceği bildirilen kitap var ya, Kur'an işte o kitaptır" manasına işaret eder.

Bu rehberliğin, maksada ulaştıran bir rehberlik olduğuna dikkat çekilmiştir. **"Herhalde ya biz, ya da siz mutlak bir hidayet üzereyiz veya açık bir dalalet içindeyiz."** (Sebe, 24) ayetinde hidayet kelimesi dalalet kelimesine mukabil olarak kullanılmıştır.

Kur'an hidayetinin müttakilere has kılınması, bu rehberlikten onların istifade etmeleri ve O'nun ayetlerinden yararlanmaları sebebiyledir. Yoksa Kur'anın yol göstermesi umum insanlaradır. Bir başka ayette **"O, insanlara bir rehberdir"** (Bakara, 185) denilmesi bunu gösterir.

Kur'an hidayetinden özellikle takva ehlinin istifade etmesi şuna da işaret eder: Ona dikkatle bakanlardan, ancak aklını keskin kılan ve o aklı ayetleri tefekkürde ve mu'cizelere bakmakta kullanan kimse faydalanabilir. Çünkü Kur'an, sıhhati korumak için gereken faydalı gıdalar gibidir. Eğer bünye sağlıklı değilse, o faydalı gıdalar bir işe yaramaz. Şu ayet, bu manaya işaret eder:

"Biz Kur'ân'dan, mü'minler için bir şifa ve rahmet indiririz." (İsra, 82)

Kur'an ayetleri içinde mücmel – müteşabih ayetlerin olması, O'nun yol gösterici olmasına zarar vermez.

Müttaki kelimesi vikaye kelimesinden gelir. Kişinin zararlı şeylerden kendini korumasını ifade eder. Şeriat örfünde "kendini ahirette zarar verecek şeylerden koruyan kimseye verilen isimdir."

Takvanın üç mertebesi vardır:

1-Şirkten sakınmak.

Bu, ebedi azaptan kurtulmayı netice verir.

"...Ve onları takva kelimesi üzerinde durdurdu." (Fetih, 26) ayeti bu manaya bakar.[21]

2-Günah fiillerden kaçınmak.

Bazı âlimler küçük günahları terk etmeyi de buna dâhil etmişlerdir.

Şeriatta bu, "takva" namıyla meşhurdur. Şu ayet, bu mertebeye bakar: **"O beldelerin halkı iman etseler ve günahlardan korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık."** (A'raf, 96)

3-Kalbinin derinliklerini (sırrını) Hak'tan meşgul edecek şeylerden uzak kılmak ve bütün benliğiyle Allaha yönelmektir.

---

21 Ayette anlatılanlar, Hudeybiye seferine katılan mü'minlerdir.

Bu, hakiki takvadır. Şu ayetten matlup olan da budur: **"Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla korkun."** (Âl-i İmran, 102)

Konumuz olan, **"Müttakiler için yol göstericidir"** ayeti üç cihetle de tefsir edilmiştir.

Bakara sûresinin başında yer alan bu dört cümle, birbiriyle son derece kuvvetli irtibatlı olduğundan, ayrıca atıf kullanılmamıştır. Her bir sonraki cümle, öncekini isbat eder.

الٓمٓ Şuna delalet eder: Kendisiyle meydan okunan Kitap, onların da kullandıkları böyle harflerden meydana gelmiştir.

ذٰلِكَ الْكِتَابُ İkinci cümle olup meydan okuma cihetini ortaya koyar.

لَا رَيْبَ فِيهِ Üçüncü cümle olup kitabın kemâline şehadet eder. Yani, ilâhî kitap olan Kur'an son derece kemâldedir. Bütün hükümlerinin hak ve yakînî olması bunu gösterir.

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ Dördüncü cümledir. Bu da Kur'anın hak olduğunu, çevresinde şek ve tereddüde mahal olmadığını te'kid eder.

Veya öncekilerden yola çıkılarak sonrakiler isbat edilebilir. Şöyle ki:

Evvela, kendisiyle meydan okunan ve benzerini getirmekten aciz kaldıkları kitabın, onların da bildiği harflerden müteşekkil olduğu nazara verildi. Buradan şu sonuç ortaya çıktı: Demek ki, o kitap, en mükemmel bir kitaptır. Öyleyse ona asla bir şüphe arız olamaz. Çünkü, kendisi hakkında şek ve şüphenin olması, mükemmelliğe aykırıdır ve en büyük noksandır. Böyle bir kitap, hiç şüphesiz müttakilere rehberdir.

Bu dört cümlenin her birinde, cezaletli bir nükte vardır.[22] Şöyle ki:

Birinci cümlede hazf ve hükmün illetiyle beraber maksada bir remiz vardır.

İkinci cümlede elif – lâm – ile **"el kitab"** şeklinde gelmesiyle) azametini bildirme vardır.

---

[22] **Cezalet:** Kelamı meydana getiren kelimelerin özenle ve hassasiyetle seçilmesi ve bunun sonucu olarak kelamın hem parça parça, hem de bir bütün olarak ihtişamlı olmasıdır. Yani, cezalet nazımla alakalı bir durumdur. Kur'anın mu'cizelik yönlerinden biri de "nazmındaki cezalet"tir. Kur'anın lafzında fesafat, manasında belağat ve nazmında ise cezalet vardır.

Üçüncü cümlede, batıl bir manayı vehmettirmemek için zarfın te'hiri vardır.[23]

Dördüncü cümlede hem hazf, hem daha etkili anlatım için masdar ile tavsif etmek, azametini beyan için elif – lâmsız getirilmesi ve hidayetin müttakilere has olduğunu beyan etmek vardır.

3- اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ "Onlar gayba iman ederler."

Önceki ayette geçen **"müttakîn"** kelimesi, "takva sahipleri" anlamındadır.

Takva ise, lüzumsuz şeyleri terk etmek anlamına gelir. Kur'anın müttakilere yol gösterici olduğunu beyandan sonra, **"onlar gayba iman ederler..."** denilmesi, o müttakileri belli kayıtlarla beyan eder.[24]

Bu durumda, onların takva sahibi olmalarını bildirerek kötülüklerden uzak olmalarına, devamında bildirilen özelliklerle de güzel vasıflarla süslenmelerine işaret edilmiştir. Bu, önce demirin paslarını alıp, ardından da istenilen bir şekil verilmesine benzer.

Veya **takva** kelimesi bütün iyilikleri yapmak ve her türlü kötülükten kaçmak şeklinde de değerlendirilebilir. Buna göre, müttakiler burada belli vasıflarla anılmıştır. Bunlar da, amellerin aslı ve hasenatın esası olan iman etmek, namaz kılmak ve Allah yolunda vermektir. Çünkü bunlar kalp, beden ve malla ilgili amellerin başlıcalarıdır. Bunları yapanlar genelde diğer hayırlı amelleri de yaparlar, günahlardan da uzak kalırlar. Cenab-ı Hakkın şu sözüne bakmaz mısın: **"Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor."** (Ankebut, 45)

Hz. Peygamber de şöyle der:

"Namaz dinin direğidir."

"Zekât, İslâmın köprüsüdür."

Ameller içinde "gayba iman, namazı düzgün kılmak ve zekâtı vermek" özelliklerinin nazara verilmesi, bunların "takva" ismi altına giren diğer amellere üstünlüğünü ortaya koyar.

"İman", "emn" kelimesinden alınmış olup, lügatte "tasdik etmek" anlamındadır. Istılah olarak ise **iman;** tevhid, nübüvvet, yeniden diriliş ve

---

23 Yoksa "ama diğer ilâhî kitaplarda bir şüphe var" manası tevehhüm edilebilir.

24 Yani, o müttakiler, "gayba inanan, namazı düzgün kılan, Allah yolunda infakta bulunan" kimselerdir.

ahirette amellerin karşılığını görmek gibi Hz. Muhammedin dininden olduğu kati olarak bilinen esasları tasdik etmektir.

Hadisçilerin ekserisi, Mu'tezile ve Hariciler nezdinde, iman üç şeyden meydana gelir:

1-Hak bir itikad.

2-Bunu tasdik etmek.

3-Muktezasıyla amel etmek.

İtikatta problemi olan münafıktır, ikrarda (tasdikte) problemi olan kâfirdir, amelde problemi olan fasıktır, Hariciler nezdinde ise, amelde problemi olan da kâfirdir. Mu'tezile ise, amelde problemi olanı küfre dâhil etmez, ama mü'min de saymaz.[25]

Gerçekte ise iman, tasdikten ibarettir. Buna delalet eden durumlardan biri, Cenab-ı Hakkın imanı kalbe nisbet etmesidir. Mesela:

-"İşte onlar o kimselerdir ki, Allah onların kalplerine imanı yazdı." (Mücadile, 22)

-"Kalbi iman ile mutmain olduğu halde küfre zorlananlar dışında, her kim imanından sonra küfre kalbini açarsa, işte onlara Allah'tan bir gadab vardır." (Nahl, 106)

-"Onlar öyle kimselerdir ki, Allah, onların kalplerini temizlemek istememiştir." (Maide, 41)[26]

-"İman henüz kalplerinize girmedi." (Hucurat, 14)[27]

Cenab-ı Hakkın Kur'anın nice yerinde sahih ameli imana atfetmesi de iman ve amelin farklı şeyler olduğunu gösterir.

Ayrıca Cenab-ı Hak, mü'minlerin günahlarına da dikkat çekmiştir. (Yani, günah sahibi olmak, mü'mini kâfir yapmaz) Mesela:

-"Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin velisi) **tarafından affedilirse, marûf** (aklın ve dinin gereklerine uygun) **bir yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir."** (Bakara, 178)

---

25 Buna **"el-menzile beyne'l- menzileteyn"** denir.

26 Ayet, Tevratın hükmünü uygulamak istemeyen bazı Yahudiler hakkında inmiştir.

27 Ayet, İslama yeni girmiş bazı bedeviler münasebetiyle inmiştir. İmanın hakikatının henüz kalplerine yerleşmediğini anlatır. Sadece "iman ettik" demekle imanın hakikatına ulaşılmış olmaz.

-"Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarında sulh yapın." (Hucurat, 9)[28]

-"İman edip de imanlarına bir zulüm bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır." (En'am, 82)[29]

İmandan maksad kalp ile tasdik olduğuna göre, acaba mücerret tasdik yeter mi? Yoksa ona imkânı olan kimsenin dil ile ikrarda da bulunması gerekir mi? Bu konuda ihtilaf edilmiştir. İkincinin esas alınması daha doğru görülmektedir. Çünkü Allahu Teâlâ, ihmâli olan cahilden ziyade onu söylemekten kaçınanı kınamıştır.

Gayb, masdardır. **"Sonra hepiniz, gaybı da görülen âlemi de bilene döndürüleceksiniz."** (Tevbe, 94) Bu ayette, "şehadet" kelimesi gibi "gayb" kelimesinin de masdar olarak gelişi, mübalağa ifade eder. Gaybtan murat, hissin idrak etmediği ve aklın bedihî olarak gerekli görmediği gizli şeydir.[30]

Gayb, iki kısımdır:

1-Delili olmayan gayb.

2-Delili olan gayb.

Birinciye misal, şu ayettir:

"Gaybın anahtarları O'nun katındadır." (En'am, 59)

İkinciye misal ise, Allahın varlığı ve sıfatları, ahiret günü ve halleri gibi durumlardır. Konumuz olan ayetteki gayb, bu ikinci kısımdandır.

Ancak, ayetteki "gayb" kelimesi, cümle içinde hâl olarak da düşünülebilir. O zaman mana şöyle olur: "Onlar, sizin gıyabınızda da iman ederler. Münafıklar gibi yapmazlar. Çünkü münafıklar, iman edenlerle karşılaştık-

---

28 Mü'minlerin birbiriyle dövüşmesi ve savaşması elbette gayet nahoş bir durumdur. Ama hasbe'l-beşer böyle bir hata işlediğinde de küfre girmiş olmaz. Ayette **mü'minlerden iki grup** denilmesi, bunun bir delilidir.

29 Ayette geçen **"zulüm"**den murat şirktir. Bu konuda şöyle rivayet edilir: Ayet nazil olduğunda, bu hüküm sahabilere ağır geldi ve "hangimiz nefsine zulmetmiyor ki?" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ayetin manası sizin zannettiğiniz gibi değil. O ancak Hz. Lokmanın, oğluna **"Çünkü şirk, elbette çok büyük bir zulümdür."** demesi tarzındadır." (Lokman, 13)

30 Mesela, melekler bize nisbetle gaybî varlıklardır, biz bunları duyu organlarımızla idrak edemeyiz. Ayrıca bunların varlığı akıl açısından zorunlu da değildir, ama akıl onların varlığını red de edemez. Eğer varlıkları aklen bedihî olsaydı, kimsenin melekleri inkâr etmemesi gerekirdi.

larında "Âmenna" derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise "biz gerçekten sizinleyiz. Biz ancak mü'minlerle alay eden kimseleriz" derler.

Veya iman edilen şeylerin gaybta olması açısından da bakılabilir.

Şöyle rivayet edilir:

"Kendisinden başka ilah olmayan Allaha yemin ederim ki, hiçbir kimse gayba imandan daha efdal bir imanda bulunmadı." İbnu Mes'ud, bunu rivayetten sonra **"Onlar gayba iman ederler"** ayetini okur.

Gaybtan muradın kalp olduğu da söylenmiştir, çünkü kalp de gözden ıraktır. Yani, "Onlar kalpleriyle iman ederler. Yoksa dilleriyle kalplerinde olmayanı söyleyen kimseler gibi yapmazlar."

وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ **"Ve namazı ikâme ederler."**

Onlar, namazın rükünlerini mu'tedil bir şekilde yaparlar, namazın fiillerine gölge düşürecek durumlardan namazı korurlar.

Keza, onu eda etmek için ciddi bir gayret içinde olurlar, fütur getirmezler, gevşeklik göstermezler.

"Namazı kılarlar" demek yerine, kıyam kökünden gelen **"ikâme ederler"** denilmesi, namazda aynı zamanda kıyam da bulunduğundandır. Nitekim namazdan diğer rükünleriyle de bahsedilmiştir. Kunut, rükû, sücud, tesbih gibi.[31]

Ancak, ilk nazara verilen mana daha zâhirdir. Çünkü daha meşhurdur ve hakikate daha yakındır. Böyle ifade edilmesi, medhedilmeye layık olan namazın farz ve sünnet şeklindeki zahiri hududlarına ve huşu ve kalben Allaha yönelmek gibi batınî hukuklarına riayet edilen namaz olduğuna uyarıda bulunur. Yoksa namazında gafil olanların namazı medhe layık değildir.

Bundan dolayı Kur'anda **"salat"** kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime "dua" anlamına da gelir. Zaten, namazda dua da bulunmaktadır.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ **"Ve onlara rızık olarak verdiklerimizden** (Allah yolunda) **infak ederler."**

Rızık, lügatte "pay" anlamındadır. Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

"Ve rızkınızı, yalanlamanızdan ibaret mi kılıyorsunuz?" (Vakıa, 82)

Mu'tezile mezhebi, Allah haramdan faydalanmayı men etmiş ve ondan

---

31 Mesela Zümer 9, Mürselat 48, Hicr 98 ve A'lâ 1. ayetlerine bakılabilir. Bu ayetlerde, sırasıyla kunut, rükû, secde ve tesbih ifadeleri namazı da tazammun eder.

sakınmayı emretmiş iken, haramdan imkân vermesini muhal görerek "haram, rızık değildir" dediler. Bu ayetle de delil getirip "görmez misin, Allahu Teâlâ burada rızkı nefsine isnat ederek, onların mutlak helalden infak ettiklerine dikkat çekti. Çünkü haramdan vermek, medhi icap ettirmez. Ve Allah şu ayette de rızık olarak verdiklerinden bir kısmını haram kılan müşrikleri kınadı:

"De ki: Allah'ın sizin için indirdiği; sizin de, bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz? De ki: Allah mı size izin verdi? Yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" (Yunus, 59)

Ehl-i Sünnet ise, üstteki ayette Allahın rızkı nefsine isnad etmesini tazim ve infaka teşvîk olarak anladılar. Diğer ayetteki zemmi (kınamayı) da haram olmayan bir şeyin haram kabul edilmesi yönünden değerlendirdiler. Ayrıca rızkın harama da şümulüne şu hadisten delil getirdiler:

Hz. Peygamber Amr Bin Gurre'ye şöyle der: "Allah seni temiz bir rızıkla rızıklandırmıştı. Ama sen, Allahın sana helâl kıldığına bedel, Allahın sana haram kıldığı rızkı seçtin."[32]

Ayrıca, şu nokta da önemlidir: Şayet haram rızık rızık değilse, ömrü boyunca haram yiyen birisi rızıklanmamış sayılacaktır. Hâlbuki şu ayette de görüldüğü gibi durum böyle değildir:

"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın." (Hûd, 6)

Bir şeyi infak etmek, onu elden çıkarmaktır. Şayet Arabçada ilk iki harfi sırasıyla N-F olan kelimeleri tek tek incelesen, hepsinde gitmek ve çıkmak manasına bir delâlet bulursun.

Bu infaktan anlaşılan, malı farz ve nafile olarak hayır yolunda sarfetmektir.

Ayetteki infakı, "zekâtlarını verirler" şeklinde açıklayan, infakın en efdal

---

32 Safvân Bin Ümeyye şöyle anlatır:

Hz. Peygamberin yanında idik. O sırada Amr Bin Gurre gelerek, "Ey Allah'ın Rasulü, Allah bana, şekaveti takdir etti. Bu sebeple, def çalmaktan başka bir rızık kapısı göremiyorum. Çirkin şeyler söylememek şartıyla, bana şarkı söylemem konusunda izin ver" deyince Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Sana ne izin, ne şeref, ne de nimet vardır. Ey Allah düşmanı, yalan söyledin. Şüphesiz ki Allah sana güzel rızıklar verdi, ama sen, Allah'ın sana helâl olarak verdiği rızkın yerine, sana haram kıldığı rızkını tercih ettin. Şayet, bu söylediğinden başka bir şey söylersen, canını yakarım."

şeklini zikretmiş olur veya kardeşi hükmünde olan sadakaya yakınlığı sebebiyle, burada tahsis etmiş olur.

Ayette, mefulün öne alınması, yapılacak infakın başkasının malından değil, bizzat Allahın verdiğinden yapılmasına özen gösterilmesi içindir.[33]

Ayette "onlara rızık olarak verdiklerimizi" denilmeyip **"rızık olarak verdiklerimizden infak ederler"** denilmesi yasaklanmış olan israftan mükellefi men etmek içindir.[34]

Ayette, Allahın ikram ettiği bütün zahirî ve batınî nimetlerden başkalarına infak etmekte belli bir kayıt olması da muhtemeldir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Bir kısım ilim vardır ki, bazı hazineden infak edilmediği gibi, başkasına söylenmez."

Bazıları da şöyle diyerek, Allahın rızık olarak verdiklerinin sırf maddî rızık olmadığına dikkat çekmişlerdir: "Onlar, kendilerine özel olarak verdiğimiz marifet nurlarından başkalarına da feyz olarak verirler."

4- وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ "Ve onlar hem sana indirilene iman ederler, hem de senden önce indirilenlere."

Ayette, Abdullah Bin Selâm gibi ehl-i kitaptan iman edenler nazara verilmektedir.

Bu ayet, önceki **"Onlar gayba iman ederler"** ayetine atfedilmiştir. Bunlar da onlarla beraber medhedilen müttakilere, özel olanların genel içinde dâhil olması şeklinde, dâhildirler. Çünkü biraz sonra iki defa أُولَٰئِكَ **"işte onlar"** ifadesi gelecektir.

Bunlardan birincisi şirk ve inkârdan kurtulup iman edenlerdir.

İkincisi ise, önceden iman etmiş olan kitap ehlinden İslâma girenlerdir. Böylece her iki ayet, müttakileri iki kısmıyla tafsil etmektedir. Bu atıf, İbnu Abbasın görüşüdür.

Veya ayet **"müttakiler"** ifadesine atıftır, müttaki mü'minleri beyan eder. Sanki şöyle ifade etmiş olur: "Kur'an, şirkten sakınanlara ve diğer dinlerden iman edenlere bir rehberdir." Burada **"Ve onlar hem sana indirilene iman ederler, hem de senden önce indirilenlere"** ayetinden

---

33 Yani, Ali'den alıp Veli'ye vermek tarzında olmamalı, Allahın kendisine nasip ettiğinden vermelidir.

34 Yani, mallarının hepsini vermezler, bir kısmını verirler. Bir başka ayette, eldeki malın tamamının verilmemesi, açıktan ifade edilmiştir. (İsra, 29)

murat, doğrudan doğruya önceki iman ettiği bildirilen kimseler olması da muhtemeldir.[35]

Yani, onlar, aklın idrak ettiklerine toptan iman ettikleri gibi, bu imanı tasdik eden bedenî ve mâlî ibadetleri de yaparlar. Aynı zamanda ancak haber yoluyla bilinebilenlere de iman ederler.

Ayette وَالَّذِينَ **"onlar ki..."** ifadesinin iki defa tekrar edilmesi her iki yolun farklılığına bir tenbihtir.

Veya onlardan bir taife, ehl-i kitaptan İslama girenlerdir. Bu durumda onların ayette bahsi, genel içinde özelin yer alması kabilinden olur. Mesela, "Melekler geldi" dedikten sonra ayrıca Cebrail ve Mikaili de söylememiz gibi. Bu tarzda, genel içinde kitap ehlinden bazılarına dikkat çekilmesi, şanlarının yüceliğini göstermek ve emsallerine teşvikte bulunmak içindir.

İnzal, bir şeyi yüksekten aşağıya indirmektir. İlahi kitapların nüzülü, meleğin ruhanî bir alışla Allahtan alması veya levh-i mahfuzdan hıfz şeklinde alıp indirmesi ve peygambere bildirmesi şeklinde olabilir.

Ayette **"onlar sana indirilene iman ederler"** denilmiştir. Bundan murat, Kur'anın tamamı ve şerîatın (dinin) tümüdür.

Ayette her ne kadar bir kısmı indirilmemiş ise de inzal fiilinin geçmiş zaman kipiyle ifadesi, henüz inmemiş olanlar da tağlip yoluyla inmiş gösterilmesindendir veya inmesi beklenenleri, sanki inmiş gibi olmasındandır. Bunun bir nazirini şu ayette görürüz: **"Dediler ki 'Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları tasdik edici, Hakka ve doğru bir yola ileten bir kitap dinledik.' "** (Ahkaf, 30) Çünkü Cinler Kur'anın tamamını dinlememişlerdi ve o vakitte Kur'anın tamamı henüz inmemişti.

Ayette **"hem de senden önce indirilenlere iman ederler"** ifadesinden maksat; Tevrat, İncil ve önceki semavi diğer kitaplardır. Onların hepsine toplu olarak iman etmek farz-ı ayndır. Peygamber efendimize indirilene ise, onunla ibadet ettiğimiz için ayrıntılarıyla iman etmek farz olur. Ancak bu herkese tek tek farz olmayıp, farz-ı kifaye yoluyladır. Çünkü herkesin Kur'anı ayrıntılarıyla bilmesi vacip olsa, bu sıkıntıya ve maişette problemlere yol açar.

وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ **"Ahirete de kesin olarak onlar iman ederler."**

---

[35] Yani, o müttaki mü'minlerin bir özelliği de, sadece Kur'ana iman etmekle kalmayıp, önceki semavî kitaplara ve sahifelere de iman etmeleridir.

Ahirete de öyle tereddütsüz inanırlar ki, **"cennete ancak Yahudiler ve Hristiyanlar girecek"**, ve **"cehennem ateşi bize sayılı günler dışında dokunmayacak"** gibi batıl inanışlar, bu imanla ortadan kalkar.

Keza, bu yakînî imanla,

-"Cennet nimetleri dünya nimetleri cinsinden mi olacak, yoksa farklı mı olacak?

-Cennet devam edecek mi?" şeklindeki tereddütlerden kurtulurlar.

Ayette **"Ahirete de kesin olarak onlar iman ederler"** denilmesi, ehl-i kitaptan İslâma girmeyenlere bir tarizdir. Yani, onların ahiret hakkındaki itikadı, gerçeğe mutabık değildir ve bir yakînden sadır olmamıştır.

Yakîn, tefekkür ve istidlal yoluyla bir şeyi şek ve şüpheden uzak bir şekilde bilmektir. Bundan dolayı Allahu Teâlânın ilmi ve zarurî bilgiler yakîn ile nitelendirilmez.

Ahiret kelimesi "ahir", yani "diğer" kelimesinin müennesidir. **"İşte şu ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde büyüklenmeyi ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz."** (Kasas, 83) ayetinde geçtiği gibi, "dâr" (yurt) kelimesinin sıfatıdır. "Dünya yurdu" yerine kısaca "dünya" denilmesi gibi, "ahiret yurdu" yerine de kısaca "ahiret" denilmektedir.[36]

5- أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ "İşte onlardır Rab'lerinden bir hidayet üzere olanlar."

Bu ifade, sûrenin başında bildirilen müttakilerin durumunu bildirir. **"**(Kur'an), **müttakiler için yol göstericidir"** denilince, sanki "onları buna ehil kılan özellikler nelerdir?" denilmiş, buraya kadar sayılan özelliklerle buna cevap verilmiştir.

Bu ifade, evveline bağlı olmadan müstakil bir cümle de olabilir. Sanki bu, önceki hükümlerin ve özelliklerin bir sonucu olmuştur.

"İşte onlardır Rab'lerinden bir hidayet üzere olanlar" ifadesinde, onların sanki bir şeye yükselip binmelerine işaret eden bir temsil vardır.

Böyle bir şeyi elde etmek, ancak:

-Fikri ön kabullerden boşaltmak,

-Yapılan amelle ilgili devamlı nefis muhasebesi yapmakla gerçekleşir.

Ayette hidayet kökünden gelen هُدًى **"hüden"** ifadesinin elif-lâmsız

---

36 Yani, dünya bu gördüğümüz âlem, ahiret ise, diğer âlemdir.

gelişi, o hidayetin büyüklüğünü gösterir. Öyle ki, künhüne ulaşılamaz, kadri tam bilinemez.

Bu hidayetin Allah tarafından verildiğinin ve muvaffak edenin O olduğunun ayrıca bildirilmesi, bu hidayetin büyüklüğünü te'kid eder.

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ **"Ve işte onlardır felaha erenler."**

Ayette, أُولَٰئِكَ **"İşte onlar"** ifadesinin tekrarı, onların bu sıfatlarla muttasıf olmalarının, her ne kadar her bir netice onların diğerlerinden ayrılmalarına kâfi ise de, her iki neticeyi de gerekli kıldığına bir tenbihtir.

Bir başka ayette, kâfirler anlatılırken **"İşte onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da aşağıdırlar. İşte onlar gafillerin ta kendileridir."** (A'raf, 179) iki defa أُولَٰئِكَ **"işte onlar"** ifadesinin geçmesi, mevzumuz olan ayetten farklıdır. Çünkü gafletlerinin tescil edilmesi ve hayvanlara benzetilmeleri bir şey olduğundan, ikinci cümle birinci cümleyi ikrar etmektedir. Bundan dolayı atıf münasip olmadığından atıf vavı kullanılmamıştır.

Ama burada ise, her iki cümlenin mefhumu farklı olduğundan atıf vavı ile birbirlerine bağlanmışlardır.

Ayette geçen هُمْ **"hüm"** zamiri haberi sıfattan ayırır ve nisbeti kuvvetlendirir. Ayrıca, isnad edilen durumun isnad edilene özel olduğunu ifade eder.[37]

Müflih, matlubunu elde eden demektir. Sanki o, kendisine zafer cihetleri açılan kimsedir.

Bu kelimenin elif – lâm ile **"el– müflihun"** şeklinde gelmesi, onların ma'lum ve marûf olmalarına delalet eder. Yani, ahirette felaha erecekleri sana anlatılan müttakiler, işte bu kimselerdir.

Veya herkesin felaha erenlerin hakikati ve özelliklerinden bildiğine işaret eder.[38]

---

37 Yani, işte onlardır felaha erenler, başkası değil. Felâha erenleri görmek istiyorsanız onlara bakınız, çünkü onlar felâha erenlerin ta kendileridir.

38 Yani, bazıları "falanca felaha erdi" deyince, mesela onun zengin olduğunu anlar, veya büyük bir beladan kurtulduğunu anlar... İşte, ayette müttaki mü'minlerin felaha erdiklerinin anlatılması, felah kelimesinin çağrıştırdığı bütün güzelliklere bunların sahip olduklarını ifade eder. Mesela, bu cümleden olmak üzere şunlar hatırlanabilir:

"İşte onlardır cehennemden kurtulanlar."

Tenbih: Dikkat et, Allahu Teâlâ müttakilerin nail olacakları şeyleri nasıl da değişik cihetlerden nazara verdi. Bunlar, başka hiç kimsenin nail olamıyacağı hallerdir.

Kelâmın وَأُولَٰئِكَ **"işte onlar..."** şeklinde ifadesi, hükmün illetini beyan eder. Yani, onların önceden sayılan vasıfları, bu mükâfatlarına sebep olmuştur.

وَأُولَٰئِكَ **"İşte onlar"** ifadesinin tekrarı, manayı kuvvetlendirmekte, yeni bir mazhariyetlerini ifade etmektedir. Haberin elif – lâmlı gelmesi, arada "hüm" zamirinin bulunması, hepsi birer belağat inceliğidir. Bunlar, o müttakilerin kıymetini ortaya koyar, onların peşinden gitmeye insanları teşvik eder.

Mu'tezile, bu ayette **"işte onlardır felaha erenler"** ifadesinden yola çıkarak ehl-i kıbleden olan fasıkların azapta ebedi kalacaklarına delil getirmek istemiştir. Bu iddiaya şöyle cevap verilir: Ayette anlatılan felaha erenlerden murat, kâmil manada felaha erenlerdir. Buradan, bu özelliğe sahip olmayanların felahın kemaline ulaşamadıkları anlaşılır, yoksa doğrudan doğruya felaha ermeyecekleri manası anlaşılmaz.[39]

"İşte onlardır Cenab-ı Hakkın rü'yetine nail olanlar..."

"İşte onlardır cennete alınanlar."

[39] Mesela, "bugün çarşıda kazanan falanca kimse oldu" dediğimizde en ziyade onun kazandığı anlaşılır. Bu cümleden yola çıkarak başkalarının hiçbir şey kazanamadıkları söylenemez. Demek ki, kâmil manada kurtulan, felaha eren kimseler müttaki mü'minlerdir. Ama bundan hareketle fasık – günahkâr mü'minlerin asla kurtulamayacakları, cehennemde ebedi kalacakları söylenemez.

3. DERS

İnatçı Kâfirler

6- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ **"Şüphesiz o inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler."**

Allahu Teâlâ, has kullarını, seçkin velilerini onları hidayet ve felaha ehil kılan sıfatlarıyla anlattıktan sonra, onların zıddı olan inatçı münkirleri nazara verdi. Bunlara ilâhî hidayet (yol gösterme) fayda vermemekte, ayetler ve uyarılar bir işe yaramamaktadır.

"Şüphesiz iyiler naim (cennetin)**dedirler ve facirler ise cehennemdedirler."** (İnfitar, 13-14) ayetinde iyiler ve facirlerin akibeti anlatılırken atıf vavı ile birbirine bağlanmışken, burada kâfirlerin kıssası, mü'minlerin kıssasına atıf yoluyla bağlanmamıştır. Çünkü her ikisinde maksat aynı değildir. Orası Kitabın (Kur'anın) zikri ve şanını beyan için iken, burası kâfirlerin inadını ve dalalette ısrarını açıklamak içindir.

Ayette geçen إِنَّ **"İnne",** te'kid ve tahkik ifade eder. Şu ayette olduğu gibi, tereddüt olan yerlerde kullanılır:

"Şüphesiz biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık." (Kehf, 84)

"Ve Musa dedi: "Ey Firavun! Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim." (A'raf, 104)[40]

Müberred, bu konuda şöyle der:

"Abdullah ayakta" dediğinde, bu sadece onun ayakta olduğunu haber vermektir.

"Abdullah gerçekten ayakta" dediğinde ise, onun ayakta olup olmadığını sorana cevap verirsin, "Abdullah, hiç şüphesiz gerçekten ayaktadır" dediğinde ise, onun ayakta olduğunu inkâr edene cevap verirsin.

Ayette geçen الَّذِينَ "Ellezine" belirlilik ifade eder. Bu açıdan bakıldığın-

---

40 Muhatap, söylenen meselede tereddüt içindeyse, "şüphesiz, gerçekten..." gibi ifadelerle mana kuvvetlendirilir. İnsanlar Zülkarneynin saltanatı konusunda şüpheyle bakabildiğinden ve Firavun, Hz. Musa'nın peygamberliğini şüpheyle karşıladığından, "inne" ile anlatılmıştır.

da Ebu Cehil, Ebu Leheb, Velid Bin Muğire ve Yahudilerin bazı âlimleri gibi kimselere bakar, onların iman etmeyeceklerini haber verir.

Veya cins ifade eder, genel anlamda küfürde inat edenlerin durumunu anlatır.

Küfür, kelime itibariyle örtmek anlamındadır. Çiftçiye ve geceye de "kafir" denilir, çünkü çiftçi tohumları örter, gece de her şeyi.

Istılah olarak küfür, Peygamberden geldiği zaruri olarak bilinen bir şeyi inkâr etmektir.

Gayr-i müslimlerin kıyafetine girmek, papaz kuşağı kuşanmak gibi hallerin küfürden sayılması, İslamı yalanlamaya delalet ettikleri cihetten küfür sayılmıştır. Aslında bunlar hadd-i zatında küfür değillerdir. Ancak Hz. Peygamberi tasdik eden birinin böyle şeylere cür'et etmemesi gerekir.

"Kur'an mahlûktur" diyen Mu'tezile, bu ayette küfür fiilinin geçmiş zaman sığasıyla gelmesini de delil olarak kullanır. Hâlbuki, böyle bir durum, ilimde olduğu gibi kelâmda sonradan meydana gelmeyi gerektirmez.[41]

İnzar, korkutmaktır. Burada murat, Allahın azabından korkutulmalarıdır. Hz. Peygamber hem müjdeleyici hem de uyarıcı olarak gönderilmişken, burada sadece uyarmakla alakalı durum nazara verildi. Çünkü azap ile uyarmak kalpte daha etkili ve nefiste daha müessirdir. Zira zararı def etmek, menfaat celbetmekten daha önce gelir. Durum böyleyken uyarı bunlara fayda vermiyorsa, müjdelemenin fayda vermeyeceği hayli hayli aşikârdır.

"Onlar iman etmezler."

Bu ifade, önceki ayette mücmel olarak anlatılan durumu açıklığa kavuşturmaktadır. Yani, onlar uyarılsa da uyarılmasa da bir şey değişmeyecek, imana girmeyeceklerdir.

Bu ayet, **"teklif-i ma lâ yutak"** yani "altından kalkılamayacak bir şeyle Allahın insanları mükellef kılması caizdir" diyenlerin delil olarak kullandıkları ayetlerden biridir. Onlara göre, Allah onlara imanı emretmekle beraber iman etmeyeceklerini de haber vermiştir. Şayet iman etseler, O'nun haberi yalan olacaktır ve onların imanının şümülü, kendilerinin iman etmeyeceklerini de içine alacaktır. Bu ise iki zıddın içtimaı demektir.

---

41 Allahın her şeyi kuşatan bir ilmi vardır. O, neyin ne şekilde olacağını önceden de bilir. Bizler ise, bir şey meydana geldiğinde biliriz. Kendi bilmemizi Allahın bilmesiyle karşılaştırmak, çok yanlış bir kıyas olur. Allahın kelâmı da ilmi gibi bir sıfatıdır ve ezelidir.

Meselenin hakikati şudur: Her ne kadar zâtında yapılamayacak bir şeyle mükellef kılmak aklen caiz olsa bile, yapılacak araştırma neticesinde fiilen böyle bir durumun olmadığı ortadadır. Öte yandan bir şeyin vukuunu ve veya olmamasını haber vermek, ona olan kudreti ortadan kaldırmaz. Kulun kendi iradesiyle yaptığı fiillerde, kaderin bir zorlaması söz konusu değildir.

Uyarmanın bazı kâfirlere fayda vermeyeceği bildirildikten sonra yine de uyarmanın yapılması, onların Allah nezdinde bir delilleri kalmaması içindir.[42]

Aynı zamanda bu durum, Hz. Peygamber için tebliğin efdaliyetini gösterir. Çünkü ayette **"onlar için birdir"** denilmiş, "senin için uyarmakla uyarmamak birdir" denilmemiştir. Nitekim bir başka ayette, putlara tapanlara hitaben, **"Eğer siz onları yola çağırsanız, size uymazlar. Onları ha çağırmışsınız, ha çağırmayıp susmuşsunuz, sizin için fark etmez."** (A'raf, 193) denilmiştir.

Ayetin belli şahısların iman etmeyeceklerini bildirmesi, gaybtan haber vermektir ve bu da Kur'an mu'cizelerinden biridir.

7- خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ "Allah onların kalplerini de kulaklarını da mühürledi."

Ayet, önceki ayette bildirilen belli kâfirlerin iman etmemelerinin sebebini ve onu gerektiren durumu beyan eder.

Aslında kalplerinde bir mühür ve gözlerinde bir perde yoktur. Bundan murat, küfür ve günahı hoş gösteren, iman ve taatı da çirkin gösteren bir durumun nefislerinde meydana gelmesidir. Bu durum,

-Yoldan sapmaları,

-Taklidde kalmaları,

-Sağlıklı bir bakıştan yüz çevirmeleri sebebiyledir. Böylece artık onların kalplerine hak nüfuz etmez, kulakları mühürlenir, öğüt alamazlar. Afak ve enfüste dikilen ayetler,[43] bunlardan ibret alanlara çok manalar ifade eder-

---

[42] Yoksa, "bize bir uyarıcı gelmedi, gelseydi dinlerdik" diyebilirler.

[43] Âfak ve enfüs, birbirine mukabil olarak kullanılan iki kelimedir. Âfak, insanın dışındaki âlemi, enfüs ise insanın kendisini ifade eder. Bu iki kelime, **"Âfakta ve kendi nefislerinde ayetlerimizi onlara göstereceğiz."** ayetinden alınmıştır (Fussılet, 53).

ken, bunlara fayda vermez. Böylece sanki perdelenmiş gibi olur, görmeleri engellenir.

Cenab-ı Hakkın böyle mühür ve perde ile anlatması, istiare yoluyla bir anlatımdır.[44]

Allahu Teâlâ, bu tarzda Kur'anda değişik yerlerde onların inkârını nazara vermiştir. Mesela,

"İşte onlar, o kimselerdir ki; Allah kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlemiştir." (Nahl, 108) Bu ayette onların inkârı, Allahın kalplerini mühürlemesi ile ifade edilmiştir.

"Kalbini, bizi anmaktan gafil kıldığımız kimseye uyma." (Kehf, 28) Bu ayette onların küfrü, Allahın onları gafil kılmasıyla anlatılmıştır.

"...Ve kalplerini kaskatı kıldık." (Maide, 13) Bu ayette, onların kalplerinin katı kılındığı nazara verilmiştir.

Bütün bunlarda temel nokta şudur: Bütün mümkinat (varlıklar) Allaha dayanır, onun kudretiyle meydana gelir. Bu açıdan bunlar Allaha isnad edilir. Yaptıkları fiillere sebep olma noktasından ise kendilerine isnad edilirler. Mesela şu ayetlere bakalım:

"Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve "kalplerimiz kılıflıdır" demelerinden dolayı (başlarına türlü belâlar verdik.) **Aksine, inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir."** (Nisa, 155)[45]

"İşte bu, şu sebepledir: Onlar iman ettiler, sonra inkâr ettiler. Bu yüzden kalpleri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar." (Münafikun, 3)[46]

Ayet, onlara sıfatlarının çirkinliğini ve akıbetlerinin vehametini şiddetle beyan etmektedir.

---

[44] **İstiare**, bir kelimenin mânasını geçici olarak başka mânada kullanmak veya herhangi bir varlığa, ya da mefhuma asıl adını değil de, benzediği başka bir varlığın adını verme san'atıdır. "Adam sevinçten uçuyordu" dediğimizde, "uçuyordu" kelimesinde istiare vardır. Kuşa ait olan bu özellik, mecazi anlamda çok sevinçli kimse hakkında kullanılmıştır. Onun gibi, kâfirlerin kalplerinde bir mühür ve gözlerinde bir perde olmamakla beraber, bu kelimeler kullanılmak sûretiyle iman etmemeleri ve gerçekleri görmemeleri çok daha etkili bir şekilde anlatılmıştır.

[45] Burada küfür o müşriklere, kalplerinin tab'ı ise Allaha nisbet edilmiştir.

[46] Burada iman ve küfür o münafıklara nisbet edilirken, kalplerinin tab'ı inkârlarına bir ceza olarak anlatılmıştır.

Mu'tezile mezhebi mensupları, bu gibi ayetlerde hayli zorlandılar ve bunları te'vil için bazı vecihler zikrettiler:

1-Onlara göre, haktan yüz çevirmeleri ve bunun kalplerinde yerleşmesi sonucu olarak, küfür onların tabiatı haline gelince, kalplerinin tab'ı yaratılışla alakalı fıtrî bir vasfa benzetildi.

2-Bu gibi ayetlerden murat, onların kalplerinin halini, Allahın anlayıştan boş olarak yarattığı hayvanların kalpleri ile temsil etmektir. Nasıl ki ölen biri için "vadi onu alıp götürdü" denilir. Uzun süre görülmeyen biri hakkında, "Anka kuşu onu uçurdu" ifadesi kullanılır. Bunların temsilî bir anlatım olması gibi, bu ayetler de öyledir, zahirine göre anlaşılmamalıdır.

3-Ayetlerde medar-ı bahs olan durumlar gerçekte şeytanın veya kâfirin fiilidir. Ama, Allahın onlara verdiği güçle bunu yaptıklarından fiilin müsebbibine isnadı şeklinde Allaha nisbet edilmiştir.

4-Onların kalpleri küfürde kökleşti ve sağlamlaştı. Zorla onlara imanı kabul ettirmekten başka bir yol kalmadı, ama mükellef olabilmeleri için de böyle bir yol söz konusu olmadı. Dolayısıyla, onların imanı terki, kalplerinin mühürlenmesiyle ifade edildi. Çünkü bu onların imanına bir engeldir. Bunda, onların azgınlıkta haddi aşmalarını ve dalalete sapmakta çok ileri gittiklerini hissettirmek vardır.

5-Kâfirlerin kalplerinin mühürlenmesi gibi ifadeler, onların hâlini hikâye etmek tarzında onlarla ince bir alay (tehekküm) ve istihza da olabilir. Mesela Kur'an onların şöyle dediğini nakleder:

"Dediler: Senin bizi davet ettiğin şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. "Kulaklarımızda da bir ağırlık var. Seninle bizim aramızda bir de perde var." (Fussılet, 5)

6-Onların kalplerinin mühürlenmesi ahirette olabilir. Geçmiş zaman üslûbuyla söylenmesi, bunun muhakak olacağını bildirmek içindir. Şu ayet de buna şehadet eder:

"Ve biz, o kâfirleri kıyamet günü yüzleri üstü sürünür bir şekilde kör, dilsiz ve sağır oldukları halde haşredeceğiz." (İsra, 97)

7-Kalbin mühürlenmesinden murat, meleklerin bildiği nişanla kalplerinin işaretlenmesi de olabilir. Melekler bu nişanı görür ve onlara buğzederler, onlardan uzak kalırlar.

İşte, kalplerin mühürlenmesi veya insanların dalalete sevkinin Allaha nisbet edilmesi gibi meselelerde bizimle Mu'tezilenin meseleye yaklaşımları bu şekildedir.

"... kulaklarını da mühürledi."

Onların kulaklarının da mühürlü olduğunu anlatan bu ayet, kalplerin mühürlendiğini anlatan kısma atfedilmiştir. Başka bir ayette ise, kulak daha önce geçer, kalbin mühürlenmesi ona atıfla söylenir:

"Hevâsını ilâhı edineni gördün mü? Allah onu bir ilim üzere saptırdı. Kulağını ve kalbini mühürledi ve gözüne de perde çekti." (Casiye, 23)

Kalp ve kulak, bütün cihetlerden idrak etmekte ortaktırlar. Bundan dolayı, her cihetten gelebilen idrake engel olan mühürlenme cezasına maruz kaldılar. Gözün idraki ise sadece ön cihetten olduğundan, bu cihete mani olan perde ile iktifa edildi. "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi" demek yerine **"Allah onların kalplerini de kulaklarını da mühürledi"** denilmesi yapılan mühürlemenin şiddetine ve her iki mührün farklı farklı olduğuna daha ziyade delâlet etmesi içindir.

وَعَلَىٰٓ أَبْصَٰرِهِمْ غِشَٰوَةٌ **"Gözlerinin üzerinde de bir perde vardır."**

Ayetteki **"ebsar"** kelimesi "basar" kelimesinin çoğuludur, "gözün idrak etmesidir." Mecazen görme kuvveti ve göz için de kullanılır. Benzeri bir durum "sem" kelimesi için söz konusudur. Muhtemelen ayette işitme ve görme uzuvları kastedilmektedir. Çünkü mühürleme ve perdeleme olayının azalarla münasebeti gayet açıktır.

Kalp, ilmin mahallidir. Bazen "kalp" denildiğinde bununla akıl ve marifetin murat edildiği de olur. Mesela şu ayette olduğu gibi:

"Şüphesiz bunda, kendisinde bir kalp olan yahut gafletten uzak bir halde kulak veren kimseler için bir öğüt vardır." (Kâf, 37)

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ **"Ve onlar için çok azim** (büyük) **bir azap vardır."**

Ayet, kâfirler için bir tehdid ve onların layık oldukları akibeti beyandır.

"Azîm" ve **"kebir"** kelimeleri ikisi de büyüklüğü ifade eder. **"Azîm"** kelimesinin zıddı "hakîr" iken **"kebir"** kelimesinin zıddı "sağîr" (küçük) kelimesidir. Hakîr kelimesi sağirden daha aşağıyı ifade ettiği gibi, azîm kelimesi de kebir kelimesinden daha üstte olanı ifade eder. Buradaki ayette, azabın **"azîm"** kelimesiyle vasıflandırılması, diğer azaplarla mukayese edildiğinde, diğer azapların buna nisbetle küçük kaldığını anlatır.

"Azim" kelimesinin bilinmezlik ifade eden elif-lamsız gelişi, bu azabın künhünün Allah dışında kimsenin bilemeyeceği kadar büyük olduğunu bildirir.

4. DERS

Münafıklar

8- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ **"İnsanlardan öylesi de vardır ki, "Allah'a ve ahiret gününe iman ettik" der."**

Allahu Teâlâ önce Kitabın (Kur'anın) durumunu anlattı, ardından dinde samimi, kalpleri dilleriyle uyumlu olan mü'minleri zikretti, peşinde bunların zıddı olan ve içleriyle dışlarıyla tam bir inkâr içinde olan kâfirlerden söz etti. Bu ayetle de, bu ikisi arasında gidip gelen üçüncü kısmı anlatmaya başladı. Bunlar, dilleriyle iman ettiklerini söyleyen, ama kalpleri iman etmemiş olan münafıklardır. Böylece, itikad yönüyle insanların kısımları ardı ardına anlatılmış oldu.

Münafıklar, kâfirlerin en habisleri ve Allahın kendilerinden en ziyade hoşlanmadığı kimselerdir. Çünkü onlar, aldatmak ve dalga geçmek için küfrü sulandırdılar ve karıştırdılar. Bundan dolayı onların habisliği ve cehlini beyan için söz uzatıldı ve kendileriyle istihza edildi. Onların fiilleriyle inceden inceye alay edildi (**tehekküm**), şaşkınlıkları ve tuğyanları tescillendi. Onlarla ilgili darb-ı meseller getirildi ve haklarında **"Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar."** (Nisa, 145) gibi durumlarını anlatan ayetler indirildi.

Burada münafıkların kıssası, bir önceki bölümde anlatılan ısrarcı kâfirlerin kıssasına atfedilmiştir.

Nâs kelimesi "insanlar" demektir. **"İnsan"** kelimesi ise "üns" kökünden gelir, "kendisiyle ünsiyet edilen" demektir.

Ayette bildirilen **"bir kısım insanlardan"** murat İbnü Übeyy, onun arkadaşları ve emsali kimselerdir. Bunlar aslında nifakta samimi olmalarıyla, kalbi mühürlenmiş olan kâfirler sınıfına dâhildirler. Küfre ilâve olarak başka kötü sıfatlar taşımaları, onlardan sayılmalarına engel değildir. Çünkü aynı cins altında farklı özellikler sebebiyle, farklı kısımlar ortaya çıkar. Buna göre, münafıkları anlatan bu ayet, insanların ikinci kısmını meydana getiren kâfirlerin bir taksimi gibi olur.[47]

---

[47] Yani, insanlar inanç yönüyle iki kısımdır. Ya mü'min ya da kâfir. Kâfirler de iki kısımdır: Küfürde açık ve net olanlar, küfrünü gizleyenler, yani münafıklar.

Onların **"Allaha ve ahiret gününe iman ettik"** ifadelerinde imanın bu iki esasının geçmesi, imandan en büyük maksadın bu iki esas olmasındandır. Onlar açısından da imanı her iki canipten ve taraftan elde etme iddiaları söz konusudur. Aynı zamanda, samimi olduklarını zannettikleri bu iki esasta da münafık olduklarını bildirir. Çünkü ayette anlatılan kimseler Yahudilerdendi ve bunlar Allaha ve ahiret gününe inanmış kimselerdi.

Ama bu imanları,

-Allahı mahlûkatına benzetmek,

-O'na çocuk nisbet etmek,

-Cennete onlardan başkasının giremeyeceğini söylemek,

-Cehenneme girseler bile ancak sayılı günlerde kalacaklarını iddia etmek ve benzeri kabullerle dolu olduğundan, sanki bir iman değildi.

Ayet, onların kat kat habis olduklarını ve küfürde taşkınlıklarını beyan eder. Çünkü, **"Allaha ve ahiret gününe iman ettik"** sözleri, şayet aldatma ve nifak yoluyla değil de samimi bile olsa, onların bu akideleri iman değildir. Kaldı ki, bu ifadeyi Müslümanları aldatmak ve onlarla dalga geçmek için söylemişlerdir.

"Allah ve ahiret gününe" şeklinde değil de, **"Allaha ve ahiret gününe"** şeklinde söylemeleri, her bir iman rüknüne tek tek inandıklarını iddia ettiklerini anlatır.

Ahiret gününden murat, haşirden ebede kadar olan süredir veya cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinin de cehenneme girecekleri zamana kadar olan süredir. Çünkü o gün, belirlenmiş vakitlerin sonudur.

وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ **"Hâlbuki onlar, asla mü'min değillerdir."**

Ayet, onların iman iddialarını inkârdır ve isbatını esas aldıkları şeyi nefiydir. Onların "iman ettik" demelerine mukabil, "hayır, onlar iman etmediler" demek yerine **"onlar, asla mü'min değillerdir"** denilmesi, onları yalanlamada daha ziyade etkili bir anlatımdır. Çünkü onları mü'minler sınıfından çıkarmak, geçmiş zamanda onların iman etmelerini inkârdan daha etkindir. Ayrıca, **"onlar, asla mü'min değillerdir"** derken, inandıkları esaslara burada yer verilmemesi, imandan hiçbir nasibi olmadıklarına işaret etmekle beraber, manayı daha da kuvvetlendirir. Ancak, onlara cevap olması açısından "biz Allaha ve ahiret gününe iman ettik" şeklinde kayıtlı olarak söyledikleri söze mukabil, "hayır, siz o ikisine de iman etmiş kimseler değilsiniz" şeklinde kayıtlı bir cevap olması da muhtemeldir.

Ayet, "ben iman ettim" diyen birisinin, şayet kalbi diline inançta muhalefet ediyorsa, mü'min olmadığına delalet eder.

Çünkü, kelime-i şehadeti, kalbi ona muvafık veya ona aykırı şeylerden bomboş bir şekilde söyleyen kimse, iman etmiş sayılmaz.[48]

9- يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا "Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya çalışırlar."

Ayet metninde geçen **hud'a,** başkasını aldatmak için, içten gizlenen kötü niyetin tersini muhataba tevehhüm ettirmektir.

Hud'a, muhatabını aldatmak isteyen kimsenin, kendini onun iyiliğini istiyormuş gibi zannettirmesidir. Kelimenin aslında "gizlemek" manası vardır.

Ayette hud'a, "müfaale" vezninde gelmiştir. Bu ise karşılıklı aldatmayı ifade eder. Onların Allah ile böyle bir muamelede olmaları, zâhirine göre değildir. Çünkü, Allah için gizli bir şey olamaz, ayrıca onlar Allahı aldatmayı da kastetmemişlerdir. Bu durumda bundan murat ya Hz. Peygamberi aldatmak isteyişleri olabilir, ya da **"Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."** (Nisa, 80) ve **"Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar."** (Fetih, 10) gibi ayetlerde de görüldüğü üzere, Hz. Peygamberin Allahın halifesi olması hasebiyle, O'nunla olan bu muamele, sanki Allah ile bir muamele gibi değerlendirilmiştir.

Veya, onların Allaha karşı aslında küfrü gizlemekle beraber iman izhar etmeleri, Allahın da onlara Müslümanlarla alakalı hükümleri icra etmesi, böyle ifade edilmiş olabilir. Aslında onlar Allah nezdinde kâfirlerin en habisleridir ve cehennem ehlinin de en alt tabakasında yer alacaklardır. Allahın onlara Müslüman muamelesini devam ettirmesi bir istidraçtır.[49]

Münafıkların mü'min gibi görülmekten maksatları,

-Kâfirlere yapılan muameleden kendilerini korumak,

-İkram, bağış, ganimet gibi mü'minlere yönelik hallerden yararlanmak

---

[48] İmanda esas olan kalbin tasdikidir. Bir teybin kelime-i şehadeti tekrarlaması iman sayılmadığı gibi, boş bir kalple söylenen kelime-i şehadet imanın tercümanı olamaz.

[49] Yani bu görünüşte onların lehine gibi görülürken gerçekte aleyhlerinedir. Çünkü bu şekilde günahları artmaktadır, dolayısıyla azapları da ona göre fazla olacaktır.

-Ve mü'minlerle içli dışlı olup onların sırlarına muttali olmak, bunları kendi yandaşlarına aktarmak gibi durumlardır.

وَمَايَخْدَعُونَ اِلاَّ اَنْفُسَهُمْ **"Hâlbuki ancak kendilerini aldatırlar."**

Aldatma emelleri, döner dolaşır kendilerine zarar verir, başlarına bela olur.

Veya bununla sırf kendilerini aldatırlar. Kendilerini aldatmaları, nefislerinin onlara boş kuruntular vermesi ve hiçbir şey kendisine gizli kalmayan Zâta karşı aldatma teşebbüsüne sevk etmesidir.

Nefis, bir şeyin zâtı ve hakikatıdır.

Ruha da nefis denildiği olur, çünkü canlılar ruh sayesinde canlıdırlar.

Kalbe de nefis denildiği olur, çünkü ruhun mahalli ve alakadar olduğu yerdir.

Kan için de nefis tabiri kullanılır, çünkü nefsin ayakta durması onunladır.

Suya da nefis denilmiştir, çünkü nefsin ona şiddetli ihtiyacı vardır.

وَمَايَشْعُرُونَ **"Ama şuurunda değiller."**

Devam edegelen gafletleri yüzünden, kendilerini aldattıklarının farkında değillerdir. Aldatmanın vebali ve zararın kendilerine dönmesinin son derece açık olması, ancak duyularını kaybetmiş olanlara gizli kalacak hissî bir durum gibi kılınmıştır.

Şuur, hissetmektir. **"İnsanın meşairi"** dediğimizde onun duyuları anlaşılır.

10- فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ **"Kalplerinde bir maraz vardır."**

Maraz, hakikat olarak bedene arız olan ve onu kendine has dengeli halden çıkarıp, insanın fiillerinde bozukluğa sebep olan şeyler için kullanılır. Mecaz olarak ise nefse arız olup onun kemâlini ihlâl eden cehalet, kötü inanç, hased, kin, günah sevgisi gibi durumları ifade eder. Ayet, her ikisine de hamledilebilir. Çünkü o münafıkların kalpleri ellerinden uçup giden riyaset sebebiyle elem içindedir, yanmaktadır. Öte yandan günbegün Hz. Peygamberin dininin yerleştiğini, şanının yüceldiğini görmekle de hasetten kıvranmaktadırlar.

فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا **"Allah da onların marazını arttırmıştır."**

Allah, Peygamberin dinini güçlendirip zikrini kuvvetlendirmekle de on-

ların gam ve kederini ziyadeleştirmiştir. Onların nefislerinde küfür, kötü itikad, Peygambere düşmanlık gibi özellikler vardır. Allah bu özelliklerine ilâve olarak kalplerini mühürledi.

Allahın onların hastalığını daha da ziyade etmesi,

-Yeni yeni mükellefiyetler bildirmekle,

-Vahyin ardı ardına gelmesiyle,

-Müslümanlara gelen yardımın gittikçe artmasıyla da olabilir.

Bu ayette, onların marazlarının artmasının Allaha nisbet edilmesi, fiilin müsebbibi olması açısındandır. Başka bir ayette, indirilen sûre sebebiyle murdarlıklarının artması ise, sûrenin buna sebep olmasındandır.[50]

Buradaki ayette bahsedilen hastalıktan murat, kalplerine gelen korku ve zaaf hâli olabilir. Bunun da sebebi,

-Müslümanların şevketi,

-Allahın meleklerle onlara yardım etmesi,

-Münafıkların kalplerine korku salması,

-Düşmanlarına karşı, Allahın Hz. Peygambere nusret vermesi,

-Fetihlerle İslâm coğrafyasının gittikçe genişlemesi gibi durumlardır.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ **"Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azab vardır."**

"Amenna" yani "iman ettik" demelerinde yalan söylemeleri sebebiyle onlar için elem verici bir azap vardır.

Ayet, **"tekzipleri sebebiyle"** şeklinde de okunmuştur. Çünkü onlar, kalpleriyle Hz. Peygamberi yalanlıyorlardı.

Kizb, bir şey hakkında, onu olduğundan farklı haber vermektir. Yalanın hepsi haramdır, çünkü bu ayette onların azaba müstehak olmaları, yalanlarına terettüp ettirilmiştir.

Hadiste Hz. İbrahimle ilgili olarak onun üç yalanından bahis vardır, ama bunlar gerçekte yalan olmayıp **tarizdir.** Ancak şeklen yalana benzediğinden bu şekilde isimlendirilmiştir.[51]

Bu, münafıkların bir başka özelliğini nazara vermektedir. Selman-ı

---

50 Bkz. Tevbe, 124-125.

51 Bu üç durum, şunlardır:

-Putperest kavminin bayramına katılmamak için "ben hastayım" demesi. (Bununla ilgili bkz. Saffat, 85-98)

Farisi'nin, "bu ayette bahsedilenler henüz gelmediler" demesi, muhtemelen "ayette bahsedilenler sadece Hz. Peygamber devrindeki münafıklar değildir, asıl münafıklar ilerde gelecek" anlamındadır.

11- وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَتُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ **"Onlara, "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslah edicileriz" derler."**

Fesad, bir şeyin mu'tedil hâlden çıkışıdır. Bunun zıddı, **salah**'tır. Bu iki kelime, zararlı ve faydalı ne varsa, hepsini içine alır.

-Müslümanları aldatarak savaş ve fitneleri körüklemek,

-Müslümanların sırlarını ifşa ederek kâfirleri onlara karşı savaşa meylettirmek gibi durumlar, onların arzda fesat çıkarmalarının görüntülerindendir.

-Keza, günahları izhar etmek, dini küçük düşürmeye çalışmak da buna dahildir. Çünkü İlahi hükümleri ihlâl etmek ve onlardan yüz çevirmek herc ü merce sebebiyet verir ve nizam-ı âlemi bozar.

Onlara **"yeryüzünde fesat çıkarmayın!"** diyen Cenab-ı Haktır veya Peygamberdir veya bazı ehl-i imandır.

Onların **"Biz ancak ıslah edicileriz"** demeleri, mübalağalı bir tarzda nasihatçiye cevaplarıdır. Yani, "bize böyle hitap etmeniz uygun değil. Çünkü bizim yaptığımız ıslahtan başka bir şey değildir. Ve bizim hâlimiz her türlü şaibelerden uzaktır."

Onların böyle demeleri, kalplerinde olan maraz sebebiyle fesadı salah şeklinde tasavvur etmelerindendir. Nitekim Allah şöyle buyurur: **"Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse** (ameli iyi olan kimse gibi midir?)**"** (Fatır, 8)

12- اَلآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ **"Dikkat edin, gerçekten asıl müfsitler onlardır."**

وَلٰكِنْ لاَيَشْعُرُونَ **"Lakin şuurunda değillerdir."**

Ayet, en beliğ bir şekilde onların iddialarına bir cevaptır. Onlar, **"biz**

-Büyük put dışında onların putlarını parça parça ettiğinde, "sen mi yaptın?" diye sorulduğunda "konuşabilirse büyük puta sorun" demesi. (Bununla ilgili bkz. Enbiya, 51-68)

-Hanımı hakkında Mısır hükümdarının "bu hanımın mı?" sorusuna, "kız kardeşim" diyerek hükümdarın kötü niyetine engel olması.

ancak ıslah edicileriz" derken tariz yoluyla mü'minlerin müfsid olduğuna ima etmişlerdi. **"Dikkat edin"** denilerek ve **"gerçekten"** ifadesiyle te'kidli bir sûrette o münafıklardan başkasının müfsit olmadığı anlatıldı.

13- وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ **"Onlara, "insanların iman ettiği gibi iman edin" denilince, "Biz o sefihlerin iman ettiği gibi mi iman edeceğiz?" derler."**

Bu ayet de, onlara yapılan nasihatten bir bölümdür. İmanın kemâli iki şeyle olur:

1-Yapılmaması gerekenlerden yüz çevirmek

2-Yapılması gerekenleri yapmak

Bundan önceki ayet birinciye, bu ayet ise ikinciye bir misaldir.

Buradaki **"insanlar"** ifadesinden murat, aklın gereğini yapan, insanlıkta kemâle ermiş kimselerdir. Çünkü cins isim, müsemmasını ifadede mutlak olarak kullanıldığı gibi, ona mahsus ve ondan maksud olan manaları cem eden için de kullanılır. Bunun için bunları cem etmeyenden selbedilir. Mesela "Zeyd, insan değildir" denilir. Cenab-ı Hakkın kâfirlerle alakalı şu hükmü ve benzerleri de bu türdendir:

"Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler." (Bakara 18)

Şair, "insanlar insan, zaman da zaman olduğunda" derken cins ismin iki şeklini de kullanmıştır.

Keza, ayetteki elif – lamlı **"insanlar"** ifadesi belli insanları ifade için de olabilir. O zaman bundan murat Hz. Peygamber ve onunla beraber olanlardır.

Veya Abdullah İbni Selâm ve onun gibi iman eden ehl-i kitaptır. Mana şöyle olur: "Siz de onlar gibi ihlâslı, nifak şaibelerinden uzak bir şekilde samimane iman edin."

Bu ayetle, zındıkın tevbesinin kabulüne delil getirilmiştir.

"Biz o sefihlerin iman ettiği gibi mi iman edeceğiz?"

Buradaki soru, öğrenmek için değil, inkâr içindir.[52]

Münafıkların ehl-i imanı sefih görmeleri, onların görüşlerinin fesa-

---

52 Yani, **"biz o sefihlerin iman ettiği gibi mi iman edeceğiz!"** demeleri, "acaba öyle mi iman edeceğiz?" anlamında olmayıp "hayır, biz o sefihler gibi olmayız!" anlamındadır.

dına inandıkları için veya onların şanını tahkir içindir. Çünkü o zaman mü'minlerin çoğu fakir, hatta bir kısmı Süheyb ve Bilâl gibi, köle idi.

Şayet bir önceki ayetten muradın Abdullah İbni Selâm gibi kitap ehlinden iman edenler olduğu nazara alınırsa, münafıklar **"Biz o sefihlerin iman ettiği gibi mi iman edeceğiz?"** demekle onlara karşı sertliklerini ve onlara aldırmadıklarını ifade içindir.

Sefeh, akıl noksanlığından kaynaklanan düşük fikirlilik ve bunaklıktır. Bunun mukabili, hilmdir.

اَلآ اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ **"Dikkat edin, asıl sefihler onlardır."**

وَلٰكِنْ لاَيَعْلَمُونَ **"Lakin bilmezler."**

Ayet, onların cehaletini etkili bir üslûbla reddeder. Çünkü cehaletini bilmeyen, gerçeğe uymayan şeyi kesin doğru gibi kabul eden kimse; cehaletini itiraf eden, o konuda tevakkuf eden kimseden daha büyük bir dalalet ve cehalet içindedir. Çünkü cahilliğini bilen kimse belki de mazur sayılır, ayetler ve uyarılar kendisine fayda verir.

Önceki iki ayette münafıklarla alakalı **"Lakin şuurunda değiller"** denilmişti. Burada ise **"Lakin bilmezler"** denildi. Çünkü onlar için kullanılan sefih kelimesine, bu ifade daha uygun olur.

Ayrıca, dine vakıf olmak için; hak ve batılı birbirinden ayırmaya, nazara (sıhhatli bir bakışa) ve tefekküre ihtiyaç vardır.

Ama nifak ve nifak içinde bulunan fitne ve fesat, onların söz ve davranışları hakkında yapılacak en küçük bir akıl yürütme ve teemmülle idrak edilir.

14- وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا **"Onlar iman edenlere rastladıklarında, "âmenna"** (iman ettik) **derler."**

Ayet, onların mü'minler ve kâfirlerle muamelesini beyan eder.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, münafıkların reisi İbnu Übey ve yandaşlarının önlerine sahabeden bir grup çıktı. İbnu Übey, arkadaşlarına dedi: "Bakın, bu sefih insanları sizden nasıl çevireceğim?"

Ardından Hz. Ebu Bekrin elini tutup şöyle dedi: "Merhaba ey Teym oğullarının efendisi, şeyhül-İslâm, Rasulallahın hicrette mağara arkadaşı, canını ve malını Allah Rasulü için feda eden zat!"

Sonra Hz. Ömer'in elini tutup şöyle dedi: "Merhaba ey Adiy oğullarının efendisi, hak ile batılı ayıran, dininde kuvvetli, nefis ve malını Allah Rasulü için feda eden zat!"

Daha sonra Hz. Ali'nin elini tutup şöyle dedi: "Merhaba ey peygamberin amca oğlu ve damadı, Rasulullah müstesna Haşim oğullarının efendisi."

Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ **"Şeytanlarıyla yalnız kaldıklarında ise, "Biz, gerçekten sizinle beraberiz, biz** (onlarla) **ancak alay eden kimseleriz" derler."**

Halvet, biriyle baş başa kalmaktır. Ayette, ifade edilen şeytanlar, hakkı kabul etmemekte şeytan gibi direnen kimselerdir. Bunlar, küfürlerini gizlemeyip izhar edenlerdir. **"Şeytanlarıyla"** şeklinde izafetle gelmesi, küfürde ortak olmalarından dolayıdır.

Veya bu şeytanlardan murat, münafıkların reisleridir. Onların yanında **"Biz gerçekten sizinle beraberiz"** diyenler ise, onlara tabi kimselerdir.

Şeytan Ş-T-N kökünden gelir ve uzaklığı ifade eder. Şeytan da, salah halinden uzak kalmıştır. "Şeytanlaştı" anlamındaki fiil de aynı kökten türetilmiştir.

Bu münafıklar, küfrün önderlerine vardıklarında ise, "din ve itikatta biz gerçekten sizinleyiz" derler.

Münafıklar, mü'minlerle karşılaştıklarında fiil cümlesiyle **"Amenna"** dediler. Şeytanlarına vardıklarında ise, te'kidli bir şekilde isim cümlesi kullanarak **"Biz gerçekten sizinle beraberiz"** dediler. Çünkü onlar birinci durumda imana girdikleri iddiasında bulundular, ikinci durumda ise, bulundukları hâl üzere sebatlarını murat ettiler.

Öte yandan, mü'minlere olan hitaplarında, kendilerini buna sevkeden bir inanç, doğru bir rağbet, imanla mü'minlere karşı mükemmellik iddiasına revac verecek bir beklentileri yoktu. Ama, kendi reislerine hitap ederken kendi gerçek hallerini beyan ediyor, şevkle anlatıyorlardı.

"Biz (onlarla) **ancak alay eden kimseleriz"**

Bu ifade, öncesini te'kiddir. Çünkü bir şeyi küçük görüp onunla alay eden kimse, onun hilafında ısrarcıdır.

Veya bu ifade, önceki cümleden bedeldir. Çünkü İslamı küçük gören kimse, küfrü büyük kabul etmektedir.

Veya, yeni bir cümledir, mukadder bir suale cevaptır. Sanki onların şey-

tanlaşmış reisleri, onların **"Biz gerçekten sizinle beraberiz"** ifadelerinden sonra şöyle sordu: "Eğer bu doğruysa, öyleyse niye mü'minlerle beraber oluyorsunuz, "iman ettik" deyip iman davasında bulunuyorsunuz?" Onlar da **"Biz** (onlarla) **sadece alay eden kimseleriz"** diye cevap verdi.

15- اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ "Allah onlarla alay eder."

Allah, onların mü'minlerle istihza etmelerini cezalandırır.

Burada, istihzaya verilen ceza da istihza şeklinde ifade edildi. Benzeri bir durum, seyyienin cezasına da seyyie denilmesidir. Bu tarz üslûb,

-Ya lafza aynıyla mukabele etmek için,

-Ya kıymette ona mümasil olduğu için,

-Ya, istihzanın vebali kendi aleyhlerine döndüğünden,

-Ya, istihzanın lâzımı ve gayesi olan hakaret ve zillet başlarına geldiğinden,[53]

-Veya Allahu Teâlânın kendilerine istihza eder bir muamelede bulunmasından dolayıdır. Bu ise ya dünyada, ya da ahirette olur.

Dünyada onlara Müslüman muamelesi yapar, onlar tuğyanlarında ne kadar ileri gitseler de, onlara mühlet vererek ve nimetlerini artırarak istidraçta bulunur.

Ahirette ise, mesela onlar cehennemde iken kendilerine cennete bir kapı açar, onlar da o tarafa koşuşurlar, vardıklarında kapı üzerlerine kapanır. Şu ayette buna işaret edilmiştir:

"İşte bugün de iman edenler kâfirlere gülecek." (Mutaffifin, 34)

Allahın o münafıklara istihzasını anlatan ayet, müstakil cümle olarak getirildi, öncesine atfedilmedi. Bunda, onlara ceza vermeyi Allahın üstlendiğine, mü'minleri onlara muarazaya muhtaç kılmadığına bir delalet vardır. Öte yandan şunu da gösterir: Allahın onlara yapacağı muamele yanında onların istihza etmelerinin pek de önemi yoktur.

Allahın onlara istihzası, isim olarak değil geniş zaman ifade eden fiille gelmesi, bu istihzanın çeşitli hallerde ve değişik zamanlarda yenileneceğini

---

[53] Hükümdar, huzuruna davet ettiği ilim adamına "biz senin gayretlerini biliyoruz" dediğinde, bilmenin lazımı olan ödüllendirmek hatıra gelir. Aynı hükümdar huzuruna getirilen vatan hainine "biz senin neler çevirdiğini biliyoruz" dediğinde ise, bilmenin lazımı olan cezalandırmak hatıra gelir. Onun gibi, bu ayette de nazara verilen Allahın istihzası, o münafıkları hakir ve zelil kılmasıdır.

bildirir. Zaten Allahın onlara muamelesi de böyle olmuştur. Şu ayet, bunu gösterir:

"Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl bir veya iki kere belâya çarptırılıp imtihan ediliyorlar." (Tevbe, 126)

وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ **"Ve tuğyanları içinde onların şaşkın bir halde dolaşmalarına medet verir."**

Mutezile, bu ilâhî kelamı zahirine göre anlamayı problemli gördüğünden şöyle dedi: "Allah, mü'minlere ihsan ettiği lütuflarını bunlardan men etti. Küfürleri ve bu küfürde ısrarları sebebiyle onları ortada bıraktı, kendilerine tevfik yollarını kapattı. Bu sebeple kalpleri pasla ve zulmetle doldu, mü'minlerin kalpleri ise inşirah ve nurla doldu. Ve Allah şeytana bunların aldatılması noktasında imkân verdi, o da onların tuğyanını artırdı. Böylece fiilin müsebbibine isnadı kabilinden mecazi olarak bu durum Allaha nisbet edildi.

"Ve tuğyanları içinde" derken **tuğyan'ın onlara isnadı,** fiilin Allaha isnadının hakikat tevehhüm edilmemesi içindir.

Bunu te'yid eden bir ayette şöyle bildirilir:

"Onların kardeşlerine gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler." (A'raf, 202)

Allahın onlara meded vermesi, onlara müddet vermesi anlamında da olabilir. Yani, Allah onlara uyanmaları ve itaat etmeleri için uzun bir ömür verir, ama bu onların tuğyanını ve şaşkınlığını artırmaktan başka bir şeye yaramaz.

Tuğyan, azgınlıkta haddi aşmak, küfürde taşkınlık yapmaktır. Bunun aslı, bir şeyin bulunduğu yerden başka yere tecavüzüdür. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

"Kuşkusuz, sular kabarınca sizi gemide taşıdık." (Hâkka, 11)[54]

Ayet metnindeki **"ameh"**, gözdeki görme kusuru gibi, basiret körlüğüdür. Kelime anlamı itibariyle, bir işte ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak manasına gelir.

---

[54] Burada suyun tuğyanı, yani taşması ve kabarması nazara verilmiştir. Demek ki, tuğyana sapan kimselerde küfür, küfran, öfke ve taşkınlık gibi haller kabarmakta, böylece kendine ve çevresine zarar vermektedir.

16- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ **"İşte onlar, hidayet karşılığında dalaleti satın aldılar."**

Bunlar, dalaleti hidayete tercih ettiler, hidayeti verip bedel olarak dalaleti satın aldılar.

Bir yönüyle mana şöyle olur: Onlar, Allahın insanlarda yarattığı fıtrî hidayeti değerlendiremediler, onu verip onun yerine yönelmiş oldukları dalaleti satın aldılar.

Veya dalaleti seçtiler, onu hidayete tercih ettiler.

فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ **"Böylece, onların ticaretleri kâr etmedi."**

Ayet, onların hidayete bedel dalalete sahip çıkmalarını alış-veriş üslûbuyla anlatınca, devamında da onların zararını temsil için aynı üslûbla, bu ticaretlerinde kârlı çıkmadıklarını nazara verdi.

Ticaret, alış-veriş yoluyla kâr kazanma arayışıdır. Kâr, sermayeden fazla olana denir. Ayette "onlar ticaretlerinde kâr etmediler" denilmesi yerine **"onların ticareti kâr etmedi"** denilmesi, hiçbir cihetle kârlı çıkmadıklarını anlatır.

وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ **"Doğru yolu da bulamadılar."**

Ve onlar ticaret yollarına da varamadılar. Çünkü ticaretten maksat, sermayeyi korumakla beraber kâr elde etmektir. Bunlar ise her ikisini de zayi ettiler. Çünkü bunların sermayesi "fıtrat-ı selime" ve akıl idi. Haktan uzaklaştıran inançları kabul edince, kabiliyetleri bozuldu, akılları çalışmaz oldu, kendileri için hakka ulaşmaya ve kemal elde etmeye vesile olacak bir sermaye kalmadı. Böylece kâr elde etmekten ümitsiz, hüsranda kaldıkları gibi, sermayelerini de kaybettiler.

17- مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا **"Onların durumu,** (geceleyin) **bir ateş yakan kimsenin durumu gibidir."**

Allahu Teâlâ münafıkların gerçek hâlini ifadeden sonra, konuyu daha açmak ve vuzuha kavuşturmak için temsil getirdi. Çünkü temsil,

-Kalpte çok daha etkili,

-İnatçı hasmı susturmada çok daha müessirdir.

Zira temsil, hayalen bilinen bir şeyi gerçek kılar, ilmen bilinen bir meseleyi de gözle görülür hâle getirir. Bundan dolayı Allah gönderdiği semavî

kitaplarda çokça temsiller vermiştir. Keza temsil enbiya ve hükema kitaplarında çokça yer almıştır.

Mesel, asıl itibariyle "nazîr" yani benzer demektir. Sonra kendisinde bulunan bir garabet (dikkat çekici bir yön) sebebiyle insanlar arasında dolaşan söz için denildi. Sonra kendisinde garabet olan her hal, kıssa veya sıfat için istiare yoluyla kullanıldı. Mesela şu ayetlere bakalım:

"Müttakilere vaad olunan cennetin misali şöyledir:" (Ra'd, 35 ve Muhammed, 15)

"Ahirete iman etmeyenler için kötü mesel vardır." (Nahl, 60)

فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَاحَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ **"Ateş, çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların nurunu giderdi."**

Ayetin öncesinde ateş yakmalarından söz edilmişti, burada "Allah onların ateşini giderdi" denilmek yerine "onların nurunu giderdi" denilmesi, ateş yakmalarının aydınlanmak gayesiyle yapılmasındandır.

Nurun giderilmesinin Allaha isnadı,

-Ya her şeyin netice itibariyle Allahın fiili olmasından,

-Ya ateşin sönmesinin gizli bir sebeple meydana gelmesinden,

-Ya rüzgar veya yağmur gibi semavi bir sebeple olmasındandır.

-Veya mübalağa içindir. Yani, Allah onların bütün nurlarını giderdi, geriye karanlıktan başka bir şey kalmadı. Zaten devamından da bu anlaşılmaktadır.

وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ **"Ve onları karanlıklar içinde bıraktı."**

لاَيُبْصِرُونَ **"(Bir şey) görmezler."**

Zulmet, nurun olmayışıdır. Ayette, bütün nurlarının ellerinden alındığı ve kendilerinin sadece bir zulmet içinde değil çok zulmetler (zulümat) içinde kaldıkları nazara verilmiştir. ظُلُمَاتٍ **Zulümat** kelimesinin nekra (elif lâmsız) gelişi de tasvir edilen karanlık tabloyu daha da kuvvetlendirmektedir.

Ayette anlatılan **münafıkların zulmetleri,**

-Küfür karanlığı,

-Nifak karanlığı,

-Kıyamet gününün karanlığı. Onların o gündeki hâli şöyle anlatılır:

"O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar, iman edenlere

şöyle diyecekler: Bize bakın da sizin nurunuzdan alalım. Onlara: "Arkanıza dönün de nur arayın!" denilir." (Hadid, 13)

-Dalalet karanlığı,

-Allahın gadabına maruz kalma karanlığı,

-Ebedi azap karanlığı gibi zulmetlerdir.

"Görmezler" derken neyi görmedikleri beyan edilmemiştir. Sanki karanlık bir zindana atılıp kendi haline terk edilen kimse gibi, bunlar da hiçbir şey görmez hâle gelmişlerdir.

Ayet, kendisine hidayet gelip de onu zayi eden kimse hakkında Allahın getirdiği bir meseldir. Bu kimse o hidayet ile daimî nimetler elde edebilecek iken yararlanmamış, şaşkın bir vaziyette kala kalmıştır.

Bu temsil, bir önceki ayette o münafıkların hidayete bedel dalaleti satın almak şeklindeki zararlı ticaretlerini takrir eder, daha da vuzuha kavuşturur. Münafıklar da temsilin genel anlatımına girerler.

Onlar, dilleriyle imanı telaffuz ettiler, ama kalplerinde küfrü izhar ettiler. **Yaratılıştan gelen fıtrî hidayeti** bozdular, dalaleti tercih ettiler.[55] Bir kısmı da imana girdikten sonra irtidad ile dinden döndü.

Tasavvufi yönden bakıldığında şu manaya da bir işareti düşünülebilir. Bir kimse henüz irade hallerinde iken muhabbet hallerinde olduğunu iddia etse, Allah ona parlattığı irade nurlarını da alıverir.[56]

Şayet iman etseler canlarını koruyacak, malları ve çocukları selâmette kalacak, Müslümanlarla ganimette ortak olacaklardı. Ayette bu, yakılan ve nurundan faydalanılan ateş ile gösterilmiştir. Ateşin sönmesi ve nurlarının gitmesi, bu nimetlerden mahrum kalmalarına işaret etmektedir.

18- صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ "Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler."

Onlar, kulaklarını hakka kapadılar, dilleriyle hakkı söylemekten kaçındılar, gözleriyle ilâhî ayetleri görmediler, ceza olarak sanki bu duyuları silindi, kuvveleri ellerinden alındı.

Şair şöyle der:

---

55 İnsan fıtratı, hak ve hakikati kabul edecek şekilde proğramlanmıştır. Küfür ve nifak gibi haller, fıtrata aykırıdır.

56 Çünkü, kendini henüz gelmediği bir makamda görmek de bir nevi münafıklıktır.

"Şayet hayır söylesem hep sağır kesilirler.
Eğer şerri söylesem hemen kulak verirler."

Onların sağır, dilsiz ve kör olduklarının ifadesi, bir temsildir, istiare değildir.

Onların sağır, dilsiz ve kör olmalarını temsile göre değerlendirdiğimizde ise şöyle olur: Onlar bir ateş yaktıklarında, Allah onların nurunu giderdi ve kendilerini dehşete düşüren korkunç karanlıklar içinde bıraktı. Öyle ki, kulak, dil, göz gibi azaları çalışmaz oldu.

فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ **"Artık dönmezler."**

Onlar, sattıkları ve zayi ettikleri hidayete artık dönemezler.

Veya satın aldıkları dalaletten dönemezler.

Veya, onlar şaşkın bir haldedirler, ileri mi geri mi gidecekler, geldikleri yere nasıl dönecekler bilemezler.

Ayetteki فَ "fe" harfi sebebiyet bildirir. Yani, onların önceki hükümlerle nitelendirilmeleri ne yapacaklarını bilememelerinden ve karanlıkta hapsolmalarındandır.

19- أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ **"Veya onların hali, semadan sağanak hâlinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir."**

"Veya" ifadesi, aslında tereddütlü hallerde eşitliği ifade eder. Zamanla tereddütlü hallere bakmaksızın eşitlik ifadesinde kullanıldı. Mesela ayette **"Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir kâfire itaat etme."** (İnsan, 24) deniliyor. Ayet, her ikisine de isyanın vücubunu ifade eder.

Konumuz olan ayetteki **"veya"** ifadesi şunu anlatır: Münafıkların kıssası, bu iki temsilde anlatılan duruma benzer. Münafıkların bunların her ikisiyle de teşbihi yapılabilir. Sen hangisiyle istersen onların halini anlatabilirsin.

Ayette "yağmur" anlamındaki **"sayyib"** kelimesi elif – lamsız gelmesiyle, bu yağmurun şiddetli bir yağmur olduğunu bildirir.

"Sema" kelimesinin elif – lamlı gelişi, bulutların semanın her tarafını kuşattığına delalet içindir. Çünkü, semanın her ufkuna ve her tabakasına da sema denilir.

فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ **"Onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek var."**

Yağmurun zulümatı, yoğun bir şekilde ardı ardına sağnak şekilde gelmesidir, gecenin karanlığıyla beraber bulutların zulmetidir, ayrıca gök gürültüsü ve şimşeğe mekân olmasıdır. Çünkü bu ikisi, yağmurla alakalıdır.

Ra'd, (gök gürültüsü) buluttan duyulan sestir. Meşhur görüşe göre bunun sebebi bulutu meydana getiren unsurların sıkışması ve birbirine sürtünmesidir.

Berk, buluttan parıldayan şimşeğin adıdır.

Hem ra'd, hem de berk (gök gürültüsü ve şimşek) masdar oldukları için çoğul yapılmamışlardır, ama mana itibariyle çoğulu da içine alırlar.

يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِى اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَالْمَوْتِ **"Ölüm korkusuyla, yıldırımlara karşı parmaklarını kulaklarına tıkarlar."**

Bu cümle, mukadder bir suale cevap gibidir. Onların şiddetli– dehşetli halleri anlatılınca, muhatap sanki şöyle sormaktadır: "Bütün bu dehşetli haller içinde onlar ne yapıyorlar?"

Ayette, "parmak uçlarını" yerine **"parmaklarını kulaklarına tıkarlar"** denilmesi mübalağa içindir.

Ayetteki **"savaik"** kelimesi "saika" (yıldırım) kelimesinin çoğuludur. Şiddetli bir sesle beraber gelir, uğradığı her şeyi yakar. İşitilen veya görülen dehşetli durumlar için de kullanılır.

Ölüm, hayatın son bulmasıdır. **"O, hanginizin amelce en güzel olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yarattı."** (Mülk, 2) ayetinden hareketle, "hayatın zıddı olan bir arazdır" diyenler de olmuştur."

"Ayetteki 'yarattı' ifadesi 'takdir etti' anlamına gelir, ademî şeyler de mukadderdir" şeklinde buna cevap verilmiştir.[57]

وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ **"Oysa Allah, kâfirleri kuşatmıştır."**

Her taraftan kuşatılan biri nereye kaçsa kurtulamadığı gibi, bunlar da kaçmakla Allahtan kurtulamazlar. Her türlü hile ve hud'a bunlara bir fayda vermez.

---

[57] Ölüme, "hayatın zevalidir" dediğimizde müstakil bir varlığı söz konusu olmaz. Bu durumda "Allah ölümü ve hayatı yarattı" ayetini anlamada bir problemle karşılaşırız. Buradaki **"yarattı"** ifadesine "takdir etti" manası verilerek problem ortadan kalkar. Yokların vücudu olmadığından, yaratılmaları da söz konusu olmayabilir, ama hepsinin bir kader proğramından çıktığından, bir takdirle meydana geldiğinden şüphe yoktur.

Bu cümle "-ki Allah kâfirleri kuşatmıştır-" şeklinde bir ara cümledir.

20- يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ "O şimşek nerdeyse gözlerini kapıverecek."

"Acaba onlar bu yıldırımlarla beraber ne yapıyorlar?" şeklinde bir soruya cevap gibidir.

"Neredeyse" ifadesi bir işin olmaya yakınlığıyla beraber meydana gelmediğini anlatır. Bu, ya şartın olmayışından veya herhangi bir engel dolayısıyla olabilir.

كُلَّمَا اَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ "Her ne zaman aydınlatsa ışığında yürürler."

وَاِذَا اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا "Karanlık yapınca da dikilip kalırlar."

Bu da mukadder bir suale cevaptır. Sanki şöyle denilmiştir: "Onlar, şimşek çakıp sönerken ne yapıyorlar?" Şimşeğin her çakışında bunu fırsat bilerek yürümüşler, söndüğünde ise yerlerinde kalakalmışlardır. Onlar, bulundukları şartlar gereği yürümeye çok hırslıdırlar.

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ "Şayet Allah dileseydi işitmelerini, gözlerini alıverirdi."

Şayet Allah dileseydi o şiddetli gök gürültüsüyle duymalarını ve şimşeğin parıltısıyla da gözlerini alıverirdi.

Ayette **"şayet Allah dileseydi"** denilip "neyi dileseydi?" kısmı ise hazfedilmiştir. Cümlenin devamından bu anlaşıldığından ayrıca ifade edilmemiştir. "Dilemek" ve "irade etmek" fiillerinde mefulün zikredilmemesi sıkça olmaktadır. Hatta, şairin şu sözünde olduğu gibi, garip haller dışında bu fiillerin mefulü söylenmemektedir:

"Şayet kan ağlamak istesem, ağlardım"

"Şayet" kelimesi, şart ifade eder. İkincisi olmadığından, birincinin de olmadığını anlatır.

Bu şartiyetin faydası, aslında onların işitme ve gözlerinin giderilmesini gerektiren durum olmakla beraber, bir mani yüzünden bunun gerçekleşmediğini ortaya koyar. Ayrıca, sebeplerle meydana gelen işlerde sebeplerin tesirinin Allahın dilemesi şartına ve o neticelerin vücuda gelmesinin kendi sebepleriyle bağlı olduğuna tenbihte bulunur. Allah, kudreti ile o sebepler vasıtasıyla neticelere vücud vermektedir.

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ "Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir."

Şey, var olanlar için kullanılır. Çünkü şey kelimesi "diledi" fiilinin masdarıdır. Şu ayette Cenab-ı Hak hakkında da "şey" kullanıldığını görürüz:

"De ki: Şahitlik yönünden hangi şey daha büyüktür? De ki: Allah! O, benimle sizin aranızda şahittir." (En'am, 19)

Şey kelimesi, bazen "Allahın vücudunu dilediği" anlamında kullanır. Onun dilediği şeyin artık vücudu vardır, üstteki ayette bu mana söz konusudur.

Keza şu ayete bakalım: **"Allah, her şeyin yaratıcısıdır ve O, her şeye vekildir."** (Zümer, 62)

Bu ayette Allahın her türlü mevcudu yaratmaya kâdir olduğu nazara verilmektedir.

Mutezile, "şeyi" "vücud bulması sahih olan" şeklinde tarif ederler. Bu, vacip ve mümkünü, yani hem Allahı hem de mahlûkatı içine alır.

Veya tarifinde "bilinmesi ve kendisinden haber verilmesi sahih olan" demişlerdir. Bu ise, vücudu mümteni (imkânsız) olanı da içine alır. Onların bu tarifleri bazı sıkıntılar meydana getirdiğinden her iki tarifte de, aklın delâletiyle "imkan dairesinde olanlar" diye bir tahsis kendilerine lâzım oldu.

Kudret, bir şeyi vücuda getirebilmeye güç yetirebilmektir. "Güç yetirebilmeyi gerektiren bir sıfattır" da denilmiştir.

İnsanın kudreti, fiili gerçekleştirmeye imkân veren durumdur. Allahın kudreti ise, O'ndan aczi nefyetmekten ibarettir.

Kâdir, isterse yapan, istemezse de yapmayandır.

Kadîr ise, dilediğine dilediğini yapabilendir. Bundan dolayı "Kadîr" şeklinde bir nitelemenin Allahtan başkası için yapılması çok çok azdır.

"Kudret" kelimesi **"kader"** kelimesiyle aynı kökten gelir. Çünkü kâdir olan, kudreti mikdarınca veya meşietinin gerektirdiği mikdar üzere fiili meydana getirir. Bunda, "sonradan olan bir şeyin hudus hali ve mümkün olan bir şeyin imkân hâlinde bulunması da kudretle alakalıdır. Keza, kulun kudretiyle meydana gelen şeyler de Allahın kudretiyle meydana gelmiştir" manasına bir delil vardır. Çünkü bunların her biri de "şey"dir ve her şey Allahın kudretiyle meydana gelmiştir.

Zahir olan odur ki, münafıklarla ilgili getirilen her iki temsil, müellef temsillerdendir. **Müellef temsil,** cüzleri birbirine katılmış, birbiriyle kaynaşmış, hatta bir şey haline gelmiş heyet-i mecmuadan elde edilen bir durumun, benzeri bir başkasına benzetilmesidir. Mesela, şu ayete bakalım:

"Tevrat'la yükümlü olup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir." (Cum'a, 5)

Bu ayette, yanlarındaki Tevratta ne olduğunu bilmeyen Yahudilerin hâli, hikmetli kitapları yüklenmiş bir eşeğin hâline benzetilmiştir.

Konumuz olan iki temsilden murat ise, münafıkların ne yapacağını bilmez ve dehşette kalmış hâlleri, karanlıkta bir ateş yakıp da ateşi sönen kimselerle, ya da karanlık bir gecede kulakları sağır eden gök gürültüsü, gözleri kapıveren bir şimşek ve korku veren yıldırımlara muhatap olan kimselerin karşı karşıya kaldığı zorluklarla anlatılmalarıdır.

Her iki temsil, **"müfred temsil"** kabîlinden de değerlendirilebilir. Bu ise, eşyayı birer birer ele alıp, bunların emsali ile benzetme yapılmasıdır. Mesela şu ayette böyledir:

"Âma ile (görmeyenle) **gören bir olmaz."**

"Karanlıklar ile aydınlık da."

"Gölge ile sıcaklık da..." (Fatır, 19-21)[58]

Bu durumda, konumuz olan ayetle ilgili şöyle denilebilir:

Ateş yakan kimseler, münafıklardır.

Ateşin yanması, iman izhar etmeleridir.

Ateşten fayda görmeleri, bu münafıkların izhar ettikleri iman ile canlarını, mallarını, evlatlarını korumaları gibi faydalardır.

Çok geçmeden ateşin sönmesi helâk olmaları, sırlarının ifşası, daimi zarar ve bitmez bir azap içinde kalmalarıdır.

İkinci temsilde ise, karanlık bir gecede çölde yağmura yakalananlardan murat, münafıklardır. Küfür ve hud'a ile karışık imanları, kendisinde karanlıklar, gökgürültüsü ve şimşek olan şiddetli yağmur gibidir. Şöyle ki:

Yağmur aslında faydalı iken, bu durumda olanlara zarar vermektedir.

Mü'minlerden gelecek cezalardan ve mü'min olmayanlardan kendilerine gelebilen sözlerden sakınmak niyetiyle münafıklık yapmaları, ölüm korkusundan yıldırımlara karşı parmağını tıkayan kimselerle anlatılmıştır. Çünkü parmak tıkamakla yıldırımdan kurtulunmadığı gibi, münafıklık yapmakla da mukadder cezadan kurtulamazlar. Zira, Allahın takdir ettiğinden hiçbir şey geri çevrilmez, onlar için murat ettiği hiçbir zarardan kurtuluş olamaz.

---

58 Âma ve görenden murat, kâfir ve mü'mindir. Karanlık ve aydınlıktan murat, batıl ve haktır. Gölge ve sıcaklıktan murat, sevap ve cezadır.

Onların çöldeki şaşkınlıkları, münafıkların hallerinin şiddetine ve ne yapacaklarını ve neyi terk edeceklerini bilemediklerine bakar. Çünkü ne zaman şimşek çaksa gözlerini kapıp alıverme korkusu olmakla beraber, onun ışığında birkaç adım atıyorlar. Şimşek gizlenip parıltıları kesildiğinde hareketsiz bir şekilde yerlerinde dikilip kalıyorlar.

Denildi ki: İman, Kur'an ve ebedi hayata sebep olan marifetler gibi insana verilen şeyler, yeryüzünün kendisiyle hayatlandığı yağmura benzetildi. Batıl şüpheler, tereddüt verici itirazlar zulümat (karanlıklar) ile gösterildi. Bunlarda olan vaad ve vaîd gök gürültüsüne, apaçık ayetler ise şimşeğe benzetildi. Duydukları ilâhî tehditler karşısında duymazdan gelmeleri, gök gürültüsünden korkan ve ondan gelen yıldırımdan dehşete kapılıp kulağını tıkayan kimse ile anlatıldı. Hâlbuki böyle kulak tıkamakla kurtulamayacaktır. **"Allah o kâfirleri kuşatmıştır"** ifadesi bunu nazara verir.

Farkına vardıkları bir fayda veya gözlerinin tamah ettiği bir nasibi görüp kıpırdanmaları, şimşeğin ışığında yol almalarına benzetilmiştir. Kendilerine bir şüphe arız olduğunda veya bir musibet geldiğinde şaşkınlıkları ve ne yapacaklarını bilememeleri, şimşek söndüğünde yerinde durup kalan kimselerle anlatılmıştır.

Allahu Teâlâ, **"Şayet Allah dileseydi işitmelerini, gözlerini alıverirdi."** (Bakara, 20) diyerek şunu hatırlatmaktadır: Allah, hidayet ve felaha ulaşsınlar diye onlara göz ve kulak vermiştir. Ancak onlar bunları, dünyevî hazlara sarfettiler, ahiretteki paylardan alıkoydular. Şayet Allah dileseydi onları kendileri için kıldıkları halde bırakırdı. Çünkü O, dilediğini yapmaya kadîrdir.

5. DERS

Allah'a İbadet

21- يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ "Ey insanlar! Rabb'inize ibadet ediniz."

Allahu Teâlâ, mükellef olan insanların gruplarını saydı, özelliklerini ve durumlarını zikretti, iltifat yoluyla onlara hitaba yöneldi.

Bu şekilde hitapta,

-Muhatabın dikkatini çekmek,

-Onu daha dinamik kılmak,

-İbadet emrine önem vermesini sağlamak,

-İbadetin şanını yüceltmek,

-Hitap lezzetiyle ibadetin külfetini azaltmak vardır.

"Ey" ifadesi uzakta olana nida için vaz edilmiş bir harftir. Bazen yakında olana da uzaktaymış gibi bu ifadeyle hitap edildiği olur. Bu ise,

-Ya dua ederken "Ya Rab", "Allahım" deyişimiz gibi azametinden dolayı olur. Zira O, bize şah damarımızdan daha yakındır.

-Veya gaflet ve kötü anlayıştan olur.

-Veya çağrılan şeye itina ve ona daha ziyade teşvik için olur.

Bu tarz nida Kur'anda çokça yer almıştır. Çünkü bunda pek çok te'kid bulunmaktadır. Allahın böyle hitap ettiği yerlerde büyük meseleler nazara verilmiştir. Hitaba muhatap olanlar bunları bilmeye çalışmalı ve kalpleriyle bunlara yönelmelidirler. Hâlbuki onların çoğu bunlardan gafildirler. Bunun için en etkili ve en kuvvetli bir şekilde kendilerine seslenilmesi gerekir.

Ayette **"nas"** yani "insanlar" ifadesi umum ifade eder. Bazılarının bunu sahabe için hitap olarak anlamaları şüyu bulmuştur. Gerçekte ise, "nas" ifadesi Kur'anın nüzulü zamanında olanları ve gelecektekileri lafzan içine alır. Çünkü Allahın hitabının ve dinin ins ve cinne şümulü vardır ve kıyamete kadar da sabittir. Genel olan bir ifade, ancak onu tahsis eden bir delille özel manada kabul edilebilir.

Alkame ve Hasan-ı Basri, içinde **"Ey insanlar"** ifadesi geçen bütün ayetleri Mekkî, **"Ey iman edenler"** geçen bütün ayetleri ise Medenî kabul ederler. Şayet bunun Hz. Peygambere isnadı sahihse, bundan yola çıkarak,

"konumuz olan ayetteki **"ey insanlar"** ifadesinden murat kâfirlerdir" şeklinde bir tahsis manası gerekmez. Çünkü kendisiyle emredilen ibadet,

-İbadete başlamak,

-İbadette daha ileriye gitmek,

-Ona devam etmek gibi durumları içine alan bir kadr-i müşterektir.[59]

Bu durumda kâfirlerden istenen, önce gerekli olan bilgileri öğrenmeleri ve Allahı ikrar ettikten sonra ibadete de başlamalarıdır. Çünkü bir şeyin vacip olması, onunla ilgili diğer şeyleri de beraberinde getirir.[60]

Hades, namazın vücubuna mani olmadığı gibi, küfür de ibadetin vücubuna mani değildir. Aksine, küfür halini ortadan kaldırması ve ardından ibadetle meşgul olması gerekir.

Mü'minler ise daha ziyade kılmaya gayret göstermeli ve namazda sebat etmelidirler.

Ayette **"Rabbinize ibadet edin"** denilmesi, ibadeti gerektiren durumun Cenab-ı Hakkın rububiyeti olduğuna uyarıda bulunur. Yani, Allah sizi terbiye ettiği için Ona ibadet edin.

الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ **"O ki hem sizi, hem de sizden öncekileri yarattı."**

Ayet, Cenab-ı Hakkı tazim ve ibadetin illetini beyan için sevk edilmiştir. Eğer **"Ey insanlar! Rabb'inize ibadet ediniz"** ayetindeki hitap müşrikler için kabul edilirse, bir kayıt ve vuzuha kavuşturma manası taşır.[61]

Halk, bir şeyi takdir yoluyla ve düzgün bir şekilde vücuda getirmek demektir.

"Sizden öncekileri yarattı."

Bu ifade, zât ve zaman itibariyle önceki bütün insanları içine alır.

Cümle, o insanlar nezdinde kabul görmüş bir durumu ortaya koyar. Bu ise,

-Ya Allahu Teâlânın şu ayette bildirdiği gibi bunu itiraf etmelerindendir:

---

[59] Yani, ibadet emri sadece henüz ibadet etmeyenlere yönelik bir emir değildir; zaten ibadet yapanlara da ibadette devam etmek, gittikçe daha kaliteli ibadet yapmak gibi hükümleri beraberinde getirir. Böyle olunca, ayetin muhatabı belli bir kesim değil, kıyamete kadar bütün insanlardır.

[60] "Bir şey sabit olduğunda, levazımatıyla sabit olur."

[61] Yani, Rab kabul ettiğiniz putlara değil, sizi yaratan Rabbinize ibadet ediniz.

"Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler." (Zuhruf, 87)

-Ya da en edna bir nazarla bunu bilmeye imkânları olmasındandır.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ **"Ola ki takvaya erersiniz."**

Ayet, **"ibadet ediniz"** emrinin muhataplarına ne halde ibadet etmeleri gerektiğini bildirir. Sanki şöyle demiştir: "Müttakiler halkasına mensup, hidayet ve felahı elde eden, Allahın lütfuna mazhar olmuş kimseler olmayı ümit ederek Rabbinize ibadet edin."

Allahu Teâlâ, ayetin bu kısmı ile, hak yolda süluk edenler için takvanın en ileri bir derece olduğuna tenbihte bulunmuştur.

Takva, Allah dışında her şeyden Allaha teberridir.

Kulun, ibadetiyle mağrur olmaması, havf ve reca arasında olması uygundur. Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

"Onlar yataklarından kalkarlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine dua ederler." (Secde, 16)

"Ve O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar." (İsra, 57)

Ayetin bu kısmı, **"sizi yarattı"** ifadesinden mef'ul da olabilir. Yani, O Allah sizi ve sizden öncekileri kendilerinden takva beklenir kimseler olarak yarattı. Bunun için gerekli sebepleri bir araya getirdi, buna pek çok dâiler yarattı.

Ayetin manası yaratılışın illetini beyan şeklinde de yorumlanmıştır. Yani, Allah sizi takva sahibi kimseler olmanız için yarattı. Nitekim ayette **"Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."** (Zariyat, 56) buyrulmaktadır. Ancak ayeti bu tarz ele almak zayıf bir bakış açısıdır. Çünkü lüğatta bunun bir örneği sabit değildir.

Ayet, Allahın marifetine O'nun birliğine ve ibadete layık olduğuna giden yolun O'nun san'atına bakmaktan ve fiilleriyle istidlalde bulunmaktan geçtiğine,

Keza, kulun ibadet ile Allaha vacip olacak şekilde sevaba istihkak kazanmadığına delâlet eder. Çünkü ibadet, Allahın önceki nimetlerine bir şükür şeklinde vacip olduğundan, abd amelden önce ücretini alan işçi gibi olur.

22- اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْاَرْضَ فِرَاشًا **"O ki yeri sizin için bir döşek kıldı."**

Allahın yeri bir döşek kılması, insanların onun üzerinde serilmiş bir dö-

şek misali rahat bir şekilde oturmalarını, yatmalarını ifade eder. Allah, arzın bazı yerlerini, suyun tabiatında kuşatmak olduğu halde onun içinden ortaya çıkardı ve arzı katılık ve yumuşaklıkta vasat şekilde meydana getirdi.[62]

Arzın bu şekilde müheyya kılınması, onun düz olmasını gerektirmez. Şeklen küre gibi olması, hacminin çok büyük ve cirminin çok geniş olması sebebiyle, üzerinde istirahata engel değildir.[63]

وَالسَّمَاءَ بِنَاءً **"Semayı da bir bina yaptı."**

Allah semayı üzerinize bir kubbe, bir tavan kıldı.

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً **"Semadan bir su indirdi."**

فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ **"Ardından size rızık olarak onunla çeşitli ürünler çıkardı."**

Meyvelerin çıkışı Allahın kudret ve meşieti iledir. Lakin toprakla karışık olan suyu, o meyvelerin çıkışına bir sebep yaptı. Canlı için nutfe (zigot) ne ise, suyu da bitkilere bir madde kıldı. Bu ikisiyle karışık bitkilere, bunların sûret ve keyfiyetlerini ifaza etti.

Veya suya fail bir kuvvet, toprağa da kabul eden bir kuvvet vererek, bu ikisinin imtizacından çeşitli mahsuller meydana getirdi.

Allah bütün eşyaya, sebeplerin zât ve maddelerini yoktan yaratması gibi yoktan vücut vermeye kadirdir. Lakin onları inşa ederken halden hale çevirerek tedricen yaratır. Basiret sahiplerinin ibret alacakları şekilde nice sanatlar ve hikmetlerle onları sürekli yeniler, yoksa onları birden yaratmasında O'nun azîm kudretine bir zorluk söz konusu değildir.

Ayette **"semadan bir su indirdi"** denilmekte. İnsanın üzerinde olan her şeye **"sema"** denilir. Bu durumda, bulutlar da semaya dâhildir. Yağmurun başlangıcı semada olur, orada bulut şeklini alır, yağmur olarak arza iner.

Veya şöyle de denilebilir: Allah, semavî sebeplerle arzın derinlerinden kuru eczaları atmosfere doğru harekete geçirir, bunlar yağmur yüklü bulutlar haline gelirler.

---

62 Yani, arzın aslı su olmakla beraber Allah onun bir kısmını insanların yaşamasına uygun hâle getirdi. Kaya gibi çok sert ve su gibi çok yumuşak yapmayıp beşiğin çocuk için hazırlanması gibi, arzı insanlara bir beşik tarzında müheyya kıldı.

63 Avrupa'da ilim adamları 16. yüzyıla kadar dünyayı düz kabul ederlerken, Beydavi'nin onun küre oluşunu anlatması gerçekten dikkat çekicidir.

Ayette **"...Onunla çeşitli ürünler çıkardı"** denilmesi şunu anlatır: "Semadan bir su indirdi, bununla size rızık olsun diye bir kısım mahsulleri çıkardı."

Vaki'de de bunun böyle olduğunu görürüz. Çünkü suyun tamamı semadan inmez. Mahsullerin tamamı yağmur ile çıkmaz. Rızık olarak sunulan şeylerin tamamı bu mahsuller değildir, başka rızıklar da vardır.

فَلاَ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ **"Öyleyse siz de bildiğiniz halde Allah'a ortaklar koşmayın."**

Daha evvelinde **"Ola ki takvaya erersiniz"** denilmişti. Onunla alakalı olarak "eğer sakınır, takva sahibi olursanız, Allaha bir kısım şerikler edinmeyin" manası verilebilir.

Ayette şu mesaj da vardır:

Bu cesametli nimetleri ve azametli ayetleri size has kılan zâta, hiçbir şeyi şerik koşmamak lâzım gelir.

"Endad" kelimesi "nid" kelimesinin çoğuludur. **Nid** ise, misil demektir. Kıymette denk olana müsavî kelimesi kullanılır, zâtta denk olanın zıddına da bu kelime kullanılır. Bu, müşriklerin Allahın dışında ona denk sayıp ibadet ettikle şeylerin genel ismidir.

Müşriklerin Allahtan başka taptıklarına **"endad"** denilmesi,

-Onların bu batıl mabutları zât ve sıfatında Allaha denk saymaları,

-Ve bunları **"ilahlar"** şeklinde isimlendirmeleri,

-Onları vacibu'l-vücut, Allahın ceza vermesinden kendilerini korumaya kâdir olan ve Allahın murat etmediğini onlara verebilecek zâtlar olarak itikad etmeleri yüzündendir.

Bu durumda **"endad"** kelimesi, bir tek misli bile olmayan Allaha pek çok misiller kabul etmeleri sebebiyle onlarla ince bir alaydır ve şiddetli bir kınamadır.

"Bildiğiniz halde"

Ayetin bu kısmı, **"o halde Allaha ortaklar koşmayın"** ifadesinden hâldir. Yani, "Siz ilim, nazar ve doğru görüş sahibi kimseler olduğunuz halde O'na emsal kılmayın. En küçük bir teemmülde bile bulunsanız şu eşyayı yoktan var eden, zâtında münferid, yaratılanlara benzemekten müteal olan bir Allahı kabulde aklınız muzdar kalacaktır.

Veya şöyle de mana verilebilir:

"Siz de bilirsiniz ki, Ona misil olacak ve O'nun yaptığının mislini yapmaya güç yetirecek biri yoktur."

Şu ayet, bu manayı te'yid eder:

"Hiç sizin ortak koştuklarınızdan, bunlardan birini yapacak olan var mı?" (Rum, 40)

Bu durumda ayetin bu kısmından maksat onları kınama ve ayıplamadır, yoksa hükmü kayıtlama değildir.[64] Çünkü teklif noktasında, bilen kimse ile bilme imkanı olan kimse aynı şekilde mükellef sayılırlar.

Bil ki, bu iki ayetin mazmunu, Allaha ibadeti emretmek ve O'na şerik koşmayı da yasaklamaktır. Ayrıca, illet ve muktaziye işarettir.

Bunun açıklaması:

Allahu Teâlâ ibadet emrini rububiyet sıfatına terettüp ettirdi. Bununla, rububiyetin ibadet etmenin vücubuna illet olduğuna işarette bulundu. Sonra da rububiyetini nazara verdi. Hem onları, hem onlardan öncekileri yarattığını, maişetleri için muhtaç oldukları mekân, yiyecek ve libası verdiğini anlattı. Çünkü rızık kelimesi de yeme-içmeden daha umumi olduğu gibi, **"semere"** ifadesi de sadece yenilen şeyleri ifade etmekten daha geneldir.

Sonra, Allahtan başkasının güç yetiremiyeceği bu haller O'nun birliğine şahit olunca, Allahu Teâlâ kendisine şerik koşulması yasağını buna terettüp ettirdi.

Allahu Teâlâ son ayetle, zahirin delalet ettiği ve kelamın da sevkinin delaletiyle temsil metodu ile insanın yaratılışının tafsiline ve ona ifaza ettiği manalar ve sıfatlara işarette bulunmayı murat etmiş de olabilir.

Böylece,

-İnsan bedenini arza,

-Nefsini semaya,

-Aklını suya benzetti.

-Aklı duyularla kullanmak ve ruhî ve bedenî kuvveleri eşleştirmek vasıtasıyla insana vermiş olduğu nazarî ve amelî (teorik ve pratik) faziletleri de, Fail-i muhtar olan Allahın kudretiyle fail semavî kuvvelerin münfail arzî kuvvelerle eşleşmesinden meydana gelen mahsullerle anlattı.

---

64 Yani, "bilirseniz Allaha emsal kılmayın, bilmezseniz kılabilirsiniz" denilmez.

Çünkü her ayetin bir zahir ve batını ve bunların da her birinin haddi ve muttalaı vardır.[65]

23- وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ **"Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, haydi onun mislinden bir sûre getirin."**

Allahu Teâlâ, vahdaniyetini (birliğini) bildirdi ve bunu bilmenin yolunu beyan ettikten sonra Hz. Muhammedin Peygamberliğinin delilini zikretti. Bu ise, fesahatiyle mu'cize olan Kur'an-ı Kerîmdir. Onun fesahati, düşmanlarının çok olmasına, muhalefette ifratlarına, her türlü tehlikeyi göze almalarına rağmen, kendisine muhalif ne kadar fasih söz varsa hepsini susturdu, halis Arabların meşhur hatiplerinin hitabelerini geçersiz kıldı.

Cenab-ı Hak **"Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz"** derken "indirmek" manasını **"tenzil"** ile ifade etmiştir. **Tenzil**, Kur'an-ı Kerîmin olaylara göre parça parça nüzulüdür. Bu tarz inişi, Allahu Teâlânın **"Ve inkâr edenler dediler: Kur'ân Ona, toptan bir defada indirilseydi ya!"** (Furkan, 32) hikâye ettiği gibi, şiir ve hitabet ehlini şüpheye sevketmiştir. Dolayısıyla, onlara yapılacak bir **tahaddi**nin (meydan okumanın) şüpheleri izale etmesi ve sağlam bir delil olabilmesi için, bu cihetten olması gerekirdi.[66]

Cenab-ı Hakkın, Peygamberimizi kendisine izafetle **"kulumuz"** şeklinde nitelemesi hem O'nun şanını yüceltmektir, hem de Hz. Peygamberin sadece Allaha kul olduğuna ve hükmüne boyun eğdiğine tenbihte bulunmaktır.

Sûre, Kur'an-ı Kerimden en azı üç ayet olan kısımlardır. Bu kelime ya "sur" kelimesinden gelir, veya rütbe anlamında "sevre"den gelir. Nasıl ki, bir şehrin onu kuşatan suru olur, onun gibi Kur'anın da sûreleri vardır. Bu sûreler bölümler halinde Kur'an şehrini kuşatmışlardır.

Veya, şehrin surlarının, şehirde olanları ihtiva etmesi gibi, bu sûreler de çeşit çeşit ilimleri ihtiva etmektedir.

Sûre kelimesinin "rütbe" anlamı ise şu cihetlerden olabilir:

---

65 Yani İlahî kelam nice sırlarla doludur. Onda zahir mananın ötesinde nice işarî manalar vardır.

66 Yani, tamamının benzerini getirmelerini istemek yerine, bir defada indirilen herhangi bir sûrenin nazirini getirmeleri onlardan istenmiştir.

Kur'anın sûreleri menziller ve mertebeler gibidir, onları okuyan bunlarda terakki eder.

Veya sûrelerin uzunluk, kısalık, fazilet, şeref ve okuma sevabında mertebeleri vardır.

Sûre kelimesi "su're" kelimesinden de gelebilir. Su're, bir şeyin parçası demektir.

Kur'anın sûrelere bölünme hikmeti:

-Çeşitli kısımları birer bölüm halinde sunmak,

-Muhtelif şekillerin telahuku,

-Nazmın birbirine cevap vermesi,

-Okuyucuyu dinamik tutmak,

-Ezberi kolaylaştırmak,

-Kur'an'a rağbeti artırmak, gibi inceliklerdir. Çünkü kişi bir sûreyi bitirdiğinde, yolcunun katettiği mesafeyi görüp rahatlaması gibi rahatlar. Keza Kur'anı ezberlemeye çalışan bir kimse, bir sûre daha ezberlediğinde Kur'andan tam bir haz aldığına inanır ve müstakil bir bölümü elde etmiş olur, bu onun nazarında büyük bir başarı olarak görülür ve bununla sevinç duyar. Daha başka faydalar da sayılabilir.

"Onun mislinden" derken iki şekilde düşünülebilir:

1-Kulumuza indirdiğimiz Kur'anın sûrelerinden herhangi birisinin mislinden...

2-Hz. Muhammed gibi ümmî, kitap okumamış, ilimleri taallüm etmemiş birisinden herhangi bir sûrenin benzerini getiriniz.

Bize göre, birinci mana tercihe şayandır. Çünkü, hem bu ayete, hem de diğer **tahaddî ayetlerine** daha uygundur.[67] Ayrıca, kelâm, Kur'an hakkındadır, Kur'anın indiği zât hakkında değildir. Dolayısıyla onun hakkı, tertip ve nazmla uyumlu olabilmesi için evvelinde bahsedilenden ayrılmamasıdır.

Keza, büyük bir topluluğa, kendi içlerinden birinin yaptığının bir mislini getirmelerini söylemek, "bunun şartlarında biri haydi onun yaptığını yapsın bakalım" demekten tahaddi noktasında daha beliğdir.

Ayrıca, Kur'an Peygambere nisbetle değil, kendi zâtında bir mu'cizedir. Cenab-ı Hak şöyle bildirir:

"De ki: Eğer bütün ins ve cin bu Kur'ân'ın benzerini getirmek

---

[67] Diğer meydan okuma ayetleri için bkz: İsra 88, Hud 13, Tur 33-34.

üzere toplansalar yine onun bir benzerini meydana getiremezler." (İsra, 88)

Bir de, "Hz. Muhammed gibi ümmî bir zattan bir sûrenin benzerini getirin" demek, O'nun özelliğinde olmayan birinden böyle bir şeyin suduru imkânını vehmettirir. Bu ise, Allahu Teâlâ'nın sözüne uygun düşmez.

وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ **"Allah'ın dûnunda şahitlerinizi de çağırın."**

Ayetin bu kısmı, onlara yardım edebilecek herkesten yardım istemelerini emreder.

Ayetteki **"şüheda"** ifadesi, şehîd kelimesinin çoğuludur. Bu ise, "hazır, şahitlik yapan, yardım eden veya önderlik yapan" gibi anlamlara gelir.

Allah yolunda öldürülene "şehid" denilmesi de umduğuna varması veya meleklerin onun yanına varması yönündendir.

"Dûn" kelimesi, bir şeyin aşağı konumuna denilir. Sonra istiare yoluyla rütbeleri ifadede kullanıldı. Mesela "falanca filancanın dûnunda, yani şerefçe aşağısındadır" denildi. Ardından kelime daha da genişlik kazanarak her türlü sınırdan diğer sınıra aşmakta kullanılır oldu. Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

"Mü'minler, mü'minlerin dûnunda kâfirleri dost edinmesin." (Âl-i İmran, 28) Yani, mü'minler mü'minlerin dostluğundan kâfirlerin dostluğuna tecavüzde bulunmasınlar, belirlenen sınırı aşmasınlar. Şair Ümeyye şöyle der:

"Ey nefis, sana Allahın dûnunda koruyucu yoktur!"

Yani, ey nefis, sen Allahın korumasını aştığında şunu bil ki, seni Ondan başka koruyacak yoktur.

Ayet, **"Allahın dûnunda şahitlerinizi çağırın!"** derken şunları bildirir:

"Muaraza için davetinize icabet edebilecek herkesi çağırın."

Veya, Allahın dışında kendisinden yardım umduğunuz insinizi, cinninizi, ilahlarınızı davet edin, size yardıma gelsinler. Ama, Allahtan başka onun mislini getirmeye kimsenin gücü yetmez.

Veya, onun mislini getirdiğinize dair Allahtan başka şahitler bulun, Allahı şahit kılmayın. Çünkü, delil getirmekten aciz, mağlup kişi "Allah şahidimdir" şeklinde söylemesi bazılarında âdet olmuştur.

Veya, Allahın dûnunda veliler ve ilahlar edindiğiniz ve kıyamet günü size şahit olacaklarına inandığınız şahitlerinizi davet ediniz.

Veya, batıl itikadınız gereği Allahın huzurunda size şahitlik yapacağına inandığınız putlarınızı çağırın, size yardım etsinler.

Kur'ana karşı muarazada onlara "cansız putlarınızdan yardım alın" denilmesi, tam bir susturmadır ve onlarla ince bir alaydır.

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **"Eğer doğru iseniz** (bunu yapın)."

"Kur'an beşer sözüdür" iddianızda sadık iseniz, onun bir sûresinin mislini getiriniz.

Sıdk, gerçeğe uygun ihbardır. Sıdkın tarifinde şöyle de denildi: Sıdk, haber verenin bir delâlet veya bir emareden hareketle gerçekten inanmış olduğu vakıa mutabık haberdir.

Böyle bir kaydın getirilmesi şu açıdan mühimdir: Münafıklar Hz. Peygamber hakkında "sen gerçekten Allahın rasulüsün" dediler. Ama Allahu Teâlâ onların yalan söylediğini bildirdi, çünkü bu sözleri, inançlarına uygun değildi. Ve tekzibi onların "şehadet ederiz ki..." sözüne çevirdi, çünkü şehadet, kişinin bildiğinden ihbarda bulunmasıdır. Hâlbuki onlar Hz. Peygamberi peygamber olarak bilmiyorlardı.[68]

24- فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

"Eğer yapamadıysanız -ki asla yapamayacaksınız-, o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının."

Allahu Teâlâ Hz. Peygamberin durumunu ve O'nun getirdiğinin hak olduğunu tanıyabilecekleri hali beyan etti ve onlara hakkı batıldan ayırdıktan sonra, buna fezleke kabilinden şunu terettüp ettirdi:

Sizler Kur'ana muarazaya çalışıp da hepiniz ona denk veya ona yakın olanı getirmekten aciz olduğunuzda, onun mu'cize olduğu ortaya çıkar ve bunu tasdik etmek de vacip olur. Öyleyse ona iman ediniz ve onu yalanlayanlar için hazırlanan azaptan sakınınız.

Ayette, **"eğer yapamadıysanız"** derken, **"eğer"** kelimesinin kullanımında bir incelik vardır. Şöyle ki: Normalde "yapamadığınızda" denilmesi beklenirdi. Çünkü bunu bildiren Allahu Teâlâ, onların bunu yapamayacağından bir tereddüt içinde değildir. Böyle olunca, şek bildiren "eğer" keli-

---

68 Bkz. Münafikun, 1

mesinin kullanımı hem kendileriyle ince bir alaydır, hem de onların zannına göre bir hitaptır. Çünkü onlar aczlerini bilmiyorlardı.

Ayette geçen ve cehennem çırası olduğu bildirilen **taşlardan murat**, putlardır. Onlar bu putları yontuyor, şefaatçi olacaklarını, fayda vereceklerini ve kendilerini zararlardan koruyacaklarını umarak onlara tapıyorlardı.

Bu taşlardan muradın putlar olduğuna şu ayet delalet eder:

"Gerçekten siz ve Allah'dan başka ibadet ettikleriniz cehennem yakıtısınız!" (Enbiya, 98)

Başka bir ayette, altını ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda vermeyenlerin diğer âlemde bunlarla azap göreceği anlatılır. Onun gibi, bu müşrikler de cürümlerinin menşei olan putlarla azap görecekler, o putlar cehennem çırası olarak kendi azaplarında kullanılacaktır. Hâlbuki onlar tam tersini bekliyorlar ve bunların Allah nezdinde şefaatçileri olduklarını söylüyorlardı.

Ayette geçen **"taşların"**, onların yığdıkları ve kendileriyle mağrur oldukları altın ve gümüş olduğu da söylenmiştir.[69] Bu yoruma göre, altın ve gümüşle azabın bunu biriktirip de hayırda kullanmayanlara tahsis edilmesinin bir anlamı kalmaz, genel bir azap şekli karşımıza çıkar.

Ayette bahsedilen taşın, kibrit taşı olduğu da söylenmiştir. Ancak bu görüş, delile dayanmadan genel bir ifadeyi hususi manaya yormaktır ve asıl maksadın da ibtalidir. Çünkü ayette taşların da cehennem çırası olduğunun bildirilmesi, cehennemin dehşetini gösterir. Öyle bir ateş ki, normalde yanmayacak taş gibi maddeler bile o ateşte çıra gibi alev alıyor. Kibrit ise, en hafif bir ateşte bile hemen tutuşur.

İbnu Abbas'a dayandırılan ve cehennemdeki yanacak taşların kibrit taşı olduğunu bildiren rivayet şayet sahihse, bundan murat şu olabilir: Cehennemdeki bütün taşlar, kibrit taşının herhangi bir ateşle hemen tutuşması gibi kolayca yanacaklardır.

Cehennem ateşini elif-lâmlı olarak (bilinen bir ateş) şeklinde anlatan bu ayet, Medenî ayetlerden olup, Mekkî ayetlerden olan **"Ey iman edenler! Kendinizi ve ehlinizi yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten koruyun."** (Tahrîm, 6) ayetinden sonra nazil olmuştur. Tahrîm sûresindeki ayette cehennem ateşi elif-lamsız yani bilinmez ve belirsiz bir şekilde ifade edilmişti. Böyle bir ateşten bahsedilmesini daha önce duyduklarından, burada elif-lâmlı olarak ifade edilmesi münasip oldu.

---

[69] Bu yorum, Tevbe sûresinin 34 ve 35. ayetlerinden mülhem görülmektedir.

أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ **"O** (ateş)**, kâfirler için hazırlanmıştır."**

Bunda ve bundan önceki **"Eğer yapamadıysanız -ki asla yapamayacaksınız-, o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının"** cümlesinde, çok cihetlerden nübüvvetin delilleri vardır:

1-Her ikisinde başa vurmak ve tehdid şeklinde Kur'anın muarazası için meydan okuma ve teşvik bulunması.

-Bu tehdidin, Kur'an sûrelerinin en kısasına bile muaraza edilemeyeceğine dayandırılması.

-Sonra onlar sayıca kalabalık olmaları, fesahatte şöhret bulmaları, İslâm aleyhinde nice tehlikeleri göze almalarına rağmen Kur'ana muaraza edemeyip sürgüne ve savaşa mecbur kalmaları.

2-Ayet, gaybtan haber verir. Çünkü şayet Kur'ana mukabele edebilselerdi bunun gizli kalması mümkün değildi. Çünkü, her asırda onu kabul edenlerin yanında, onu tenkid edenlerin sayısı daha fazladır.

3-Şayet Hz. Peygamberin, dininde bir tereddüdü olsaydı "Biri muaraza eder de, aleyhime olur" diye bu kadar mübalağalı bir şekilde onları muarazaya davet etmezdi.

Ayette geçmiş zaman sığasıyla **"O** (ateş)**, kâfirler için hazırlanmıştır"** denilmesi, cehennemin yaratıldığına ve şimdi de onlar için hazır olduğuna delalet eder.

25- وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ **"İman eden ve salih ameller işleyenleri müjdele!"**

أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ **"Onlar için cennetler var."**

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ "(Ağaçlarının) **altlarından nehirler akar."**

Bu ayet, önceki cümleye atıftır ve bundan maksad, Kur'ana inananların halini ve bunun karşılığının vasfını, onu inkâr edenlere ve cezalandırılmasına atfetmektir. Zaten Kur'andaki ilâhî üslûbta **terğip ve terhip** (rağbet uyandırma ve korkutma) beraber zikredilmektedir. Bu üslûbta, kurtarıcı amelleri kazanmaya bir teşvik ve helak edici işlerden bir sakındırma vardır.

Veya ayet, önceki ayetteki **"o ateşten sakının"** kısmına atfedilebilir. Çünkü Kur'anın meydan okumasından sonra onun bir sûresinin mislini getiremediklerinde Kur'anın i'cazı anlaşıldı. Bu ortaya çıktıktan sonra, elbette onu inkâr eden cezaya, inanan da sevaba layık olur. Bu ise inkâr edenleri uyarmayı, inananları müjdelemeyi gerektirir.

Ayetteki **"müjdele!"** emri Hz. Peygamberedir. Her asırdaki âlimlere, hatta bu müjdeyi vermeye gücü yeten herkese de dolayısıyla bir emirdir.

Burada, biraz önce kâfirlere olan hitaptan farklı bir şekilde bu üslûbla cennetin müjdelenmesi, hem mü'minlerin şanını göstermektir, hem de onların müjdelenmeye ve tebrik edilmeye layık olduklarını bildirmektir.

Ayetteki **müjde** (beşaret) kelimesi, sürur verici haber demektir. Fukaha, beşareti "ilk haber" şeklinde değerlendirirler. Mesela, birisi kölelerine "oğlumun gelişini kim bana müjdelese, onu azat ederim" dese, onların her biri gelip tek tek buna haber verdiklerinde haberi ilk getiren azat edilir. Ama aynı adam "müjde" tabiriyle değil de "kim bana haber verse" şeklinde ifade etse, haber verenlerin hepsi hürriyetine kavuşur.

"Onları elem verici bir azapla müjdele!" (Âl-i İmran, 21) gibi ayetlerdeki müjde tabiri ise ya bir tehekkümdür[70] veya "onların birbirlerine selamı tokattır" ifadesinde olduğu gibi müşakele yoluyla anlatmaktır.[71]

الصَّالِحَاتِ **Salihat**, dinin emrettiği ve güzel gördüğü amellerdir. Bunun elif – lâmlı gelişi, her türlü salih amel cinsini içine alması içindir.

Ayette **salih amelin imana atfedilmesi ve hükmün bunlara terettüp ettirilmesi** bu müjdeye hak kazanmak için ikisinin de gerektiğini ve bu iki özelliği cem etmek lüzumunu hissettirmek içindir. Çünkü tahkîk ve tasdikten ibaret olan iman, bir temeldir, Salih amel ise bunun üzerine yapılan bina gibidir. Üzerinde bina olmayan temelin bir faydası olmaz. Bunun içindir ki bunların birbirinden ayrı zikredilmeleri çok çok azdır.

Bunda, salih amellerin imanın müsemmasından hariç olduğuna bir delil vardır. Çünkü bir şeyin kendine ve dahil olduğu şeye atfedilmemesi bir asıldır.

Cennet kelimesi C-N-N kökünden gelir. Bu kelimeden türeyen kelimelerde "örtmek" manası ön plandadır. Mesela, dalları birbirine girmiş gölge veren ağaç, bu kelimeyle ifade edilir. Sık ve gölge yapan ağaçlarla dolu bostana "cennet" denilir. Sevap yurdu olan yere de "cennet" denilmesi, kendisinde bulunan bahçeler, ağaçlar dolayısıyladır.

---

[70] **Tehekküm:** Görünüşte ciddi, gerçekte alaydan ibaret olan eğlenmektir. Ta'rizin acı ve ağır kısmıdır. Cimri insana, "Maşallah, Hâtem-i Tâi gibi..." denilmesi bir tehekkümdür.

[71] **Müşakele**, aynı ifadenin birbirinden farklı anlamda kullanılmasıdır. Mesela ayette **"kötülüğün karşılığı benzeri bir kötülüktür"** denilir (Şura, 40). Buradaki ikinci "kötülük" kelimesinin birincisi gibi olmadığı aşikârdır.

Cennete "cennet" denilmesi şöyle de değerlendirilmiştir: Beşer için orada hazırlanan çeşit çeşit nimetler, dünyadaki gözlerden örtülüdür. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

"Şimdi hiç kimse kendileri için, yaptıklarına karşılık göz aydınlığı olacak şeylerden neler gizlenmiş olduğunu bilemez." (Secde, 17)

Ayette **"cennetler"** şeklinde çoğul ve elif – lâmsız gelmesi, yedi tane olmasındandır. İbnu Abbas, bunları şöyle sayar:

- Firdevs cenneti,
- Adn cenneti,
- Naîm cenneti,
- Dâru'l-huld,
- Me'vâ cenneti,
- Dâru's-selâm
- İlliyyun.

Bu cennetlerin her birinde amellerin ve ameli işleyenlerin farklılığına göre farklı farklı mertebe ve dereceler vardır.

Ayette **"onlar için"** denilmesi, onların iman ve salih amelleri sebebiyle bu cennetlere layık görüldüklerini ifade eder. Ama bu liyakat bizatihi değildir, çünkü onların sevapları kendilerine verilen önceki nimetlere bile mukabil gelemez, nerede kaldı müstakbelde sevap ve mükâfat iktiza etsin? Bu mükâfat, Cenab-ı Hakkın vaadi gereğidir ve mutlak da değildir. Cenneti netice veren hâl üzere devam etmek ve mü'min olarak ölmek şartı söz konusudur. Cenab-ı Hak şöyle bildirir:

"Sizden her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün amelleri, dünyada ve ahirette boşa gitmiştir." (Bakara, 217)

Keza, peygamberine şöyle der:

"Eğer Allah'a şirk koşarsan elbette amelin boşa gider ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun." (Zümer, 65) ve hakeza benzeri ayetler...

Allahu Teâlâ, başka yerlerde bu şartları bildirdiğinden belki de burada kayıtlamadı.

"(Ağaçlarının) **altlarından nehirler akar."**

O cennet bahçelerinde, tıpkı dünyada su kenarlarındaki ağaçların altından nehirler aktığı gibi, ağaçların altından nehirler akar.

Mesruk'tan şöyle rivayet edilir: Cennet nehirleri, nehir yatakları olmadan akar.

Ayette **"nehirler"** ifadesi elif – lâmlı olarak "el-enhar" şeklinde gelir. Bu, ya cins ifade eder, ya da Muhammed sûresinde bu nehirler anlatıldığından, belirlilik manası verir:

"Müttakilere vaat edilen cennetin meseli şöyledir: Orada bozulmayan temiz sudan nehirler var. Tadı değişmeyen sütten nehirler, içenlere zevk veren şaraptan nehirler ve süzme baldan nehirler var." (Muhammed, 15)

"Nehirler akar" derken mecaz vardır, Maksat nehirlerin bizzat kendileri değil, o nehirlerdeki sulardır.

Bu akışın nehirlere isnadı da **"Ve arz, içindeki ağırlıkları çıkarıp dışarı attığında."** (Zilzal, 2) ayetinde olduğu şekliyle mecazdır.[72]

كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَاالَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ **"Her ne zaman oradan herhangi bir meyve kendilerine rızık olarak verilse, 'bu, daha önce rızıklandırıldığımız şey' derler."**

Ayetin bu kısmı, cennetler için ikinci bir sıfattır.

Veya mahzuf bir mübtedanın haberi, veya mukadder bir suale cevap olmak üzere isti'naf cümlesidir. Sanki, **"onlar için cennetler vardır"** denildiğinde, muhatabın zihnine şöyle bir sual gelmiştir:

Acaba, onun meyveleri dünya meyveleri gibi midir, yoksa başka bir cins midir?

İşte, ayetin üstteki kısmıyla bu sual, muhatabın zihninden izale edilmiştir.

Öyle anlaşılıyor ki, cennet meyveleri, akan nehrin sularının yerine aynı özellikte suların peşinden gelmesi misali, daimi olacak, daldan koparılan bir meyvenin yeri boş kalmayacak. "Ebu Yusuf, Ebu Hanifedir" dediğinde zat itibariyle değil, özellik itibariyle söylersin, yani "Ebu Hanife gibidir" manasını kastedersin. Onun gibi, cennet ehli o cennetten bir meyve ile rızıklandırıldığında **"bu daha önce rızıklandırıldığımız şey"** yani "bu da önceki gibi" diyecekler.

---

72 Yani, kıyamet koptuğunda, yeryüzü içinde ne varsa dışarı atacaktır. Ama bu, kendisinden bir irade ve kudretle değil, Allahın emriyle ve kudretiyle gerçekleşecektir. **"Nehirler akar"** derken de benzeri bir mecaz vardır. Şu alemde her şey Allahın izniyle olduğu gibi, nehirlerin akması da Onun izniyledir.

Yani, "bu cennette yediklerimiz, dünyada yediklerimiz gibi" diyecekler. Cennet meyvelerinin dünya meyveleri cinsinden olması, insanların onları ilk gördüğünde meyletmeleri içindir. Çünkü insan tabiatı, ülfet ettiğine meyleder, böyle olmayandan ise uzak kalır.

Veya, onlar "bu yediklerimiz cennette daha önce yediklerimiz gibi" diyecekler. Çünkü İbnu Kesîrin Hasan-ı Basri'den naklen hikâye ettiği gibi, cennetin yiyecekleri sûrette birbirine benzerdir:

"Cennet ehlinden biri kendisine meyve dolu bir tabak getirildiğinde, o meyvelerden yer. Sonra bir başka tabak getirildiğinde, bunu da birincisi gibi görür ve "bu bize daha önce rızık olarak verilen şey" der. Melek ise şöyle hatırlatır: Sen ye, renk birdir, ama tat farklıdır."

Veya Hz. Peygamberden rivayet edildiği üzere şöyle olabilir:

"Muhammedin nefsi elinde olan Allaha yemin ederim ki, cennet ehlinden biri, yemek için elini bir meyveye uzattığında, o meyve daha ağzına ulaşmadan Allah o meyveye bedel bir başkasını yaratır."

Onların ilk hâl üzerine böyle demeleri daha kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü **"her ne zaman"** ifadesi, onların her rızıklandırılmada böyle dediklerine delalet eder. Onları böyle demeye sevkeden sebep, şeklen bu nimetlerin öncekilere benzemekle beraber lezzetlerinin çok farklı olmasından duydukları aşırı hayret ve ziyadesiyle memnuniyettir.

وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا **"Rızıkları onlara benzer olarak verilmiştir."**

Eğer denilse: Ayette geçen teşabüh (birbirine benzerlik) sıfatta birbirine misil olmaktır. Bu ise, İbnu Abbasın **"Dünya yiyeceklerinin cennette ancak isimleri vardır"** ifadesinden anlaşıldığına göre, dünya ve ahiret meyvelerinin birbirine benzemesi söz konusu olamaz.

Elcevap: Ayette bildirilen teşabüh (birbirine benzerlik) sûrettedir, mikdar ve tatda değildir. Bu da teşabüh ifadesinin kullanılmasına kâfidir.

Bununla beraber ayet-i kerimenin şöyle bir manası da olabilir:

Dünyada rızıklandırıldıkları maarif ve taatler mukabilinde cennet ehlinin alacakları keyif ve lezzetler, bu maarif ve taatlerin birbirinden farklı olması gibi farklı farklı olacaktır.

Böylece **"bu, daha önce rızıklandırıldığımız şey"** ifadesinden murat, onun sevabı olması muhtemeldir.

Keza, bunların teşabühü; şeref, meziyet ve yüksek tabaka şeklinde de olabilir. Nitekim tehdid ifade eden ayetlerde de bunun bir benzerini görmekteyiz. Meselâ, şu ayete bakalım:

"O günde azap, onları hem üstlerinden, hem ayaklarının altından bürür. Der: Tadın yaptıklarınızın cezasını!" (Ankebut, 55)[73]

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ **"Onlar için orada tertemiz eşler vardır."**

Cennet kadınları, dünyada iken kendilerine arız olan hayız, kir, mizaç bozukluğu, kötü ahlak gibi istenmeyen hallerden tertemiz olacaklardır. Çünkü "temizlemek" ifadesi maddi şeyler için kullanıldığı gibi, ahlak ve davranışlar için de kullanılır.

Onları tertemiz kılan ise, Aziz ve Celil olan Allahtır.

"Ezvac" kelimesi "zevc" yani "eş" kelimesinin çoğuludur. Zevc kelimesi, hem erkek hem de kadın için kullanılır.

Eğer denilse: Yemeğin faydası gıda almak ve açlığı yatıştırmaktır. Evliliğin faydası, yeni nesillerin gelmesini sağlamak ve neslin devamıdır. Hâlbuki bunlara cennette ihtiyaç yoktur.

Elcevap: Cennetin yemekleri, aile hayatı ve diğer halleri, dünyadaki emsallerine ancak bazı sıfat ve cihetlerle benzerler, istiare ve temsil yoluyla aynı isimlerle isimlendirilirler. Hakikatlarının tamamında benzemedikleri için onların bütün gereklerini gerektirmeleri ve aynı faydaları vermeleri lazım değildir.

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ **"Ve onlar orada daimî kalacaklardır."**

Onlar, o cennetlerde daimidirler. Ayette bu devam **"Hâlidun"** kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime, hulûd kökünden gelir.

Hulûd ise, asıl olarak, devam etsin veya etmesin uzun süren sebatı ifade eder. Şayet bu ifadeden daimilik kastedilirse, "ebeden" kelimesi ile te'kid edilir. Şu ayette olduğu gibi,

"(Allah onları) **içinde ebedî kalacakları cehennem yoluna iletir."** (Nisa, 169)

Eğer denilse: Bedenler birbirine zıd keyfiyette cüzlerden terkip edilmiştir. Çözülme ve dağılmayı netice veren hallere maruzdurlar. Bunların cennetlerde daimi olmasını akıl nasıl kabul eder?

Elcevap: Allahu Teâlâ onları bir daha dağılma arız olmayacak şekilde iade eder. Mesela, onların cüzlerini keyfiyette birbiriyle mukavemet edecek

---

[73] Yani, ehl-i iman olanlar yaptıkları güzel amellerin karşılığı olarak cennette en güzel bir hayatı yaşarken, ehl- küfür ve ehl-i isyan, kötü amellerinin karşılığı olarak gayet kötü bir azapla cezalandırılacaklardır.

şekilde bir araya getirir, o cüzleri kuvvette birbirine muhtaç olmayacak şekilde kuvvetli yapar, bazı madenlerde görüldüğü üzere, birbirine kenetlenmiş, birbirinden ayrılmaz bir durum verir.

Ayrıca, bulduğumuz ve gözlemlediğimiz şekliyle bu alemi ve hallerini cennete kıyas etmek, akıl noksanlığından ve basiret eksikliğindendir.

Bil ki: Duyulara hitap eden lezzetlerin çoğu, **istikra** ile (tüme varım yoluyla) bakıldığında görüleceği üzere, mesken, yiyecek ve aile hayatıdır. Bunlara da kıymet kazandıran, bunların devamlı olmalarıdır. Hangi büyük nimet olursa olsun, elden çıkma korkusu söz konusu olduğunda insana ızdırap verir, elem şaibelerinden safi kalamaz.

İşte, Allahu Telala mü'minlere bunları ve kendileriyle lezzet alacakları en güzel şeyleri müjde olarak haber verdi. Ayrıca, nimet ve sürurda kemâli göstermesi için, cennetin ebedi olduğunu da bildirerek kaybetme korkusunu onlardan izale etti.

6. DERS

Fasıkın Dünyası

26- إِنَّ اللّٰهَ لاَيَسْتَحْيِ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلاً مَابَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا **"Şüphesiz Allah, bir sivrisinekle hatta onun fevkinde olanla bir misal getirmekten hayâ etmez."**

Önceki ayetler çeşitli temsilleri ihtiva ettiği için, burada da bu şekilde temsil getirmenin güzelliğini ve temsilde hak ve şart olan şeyi beyan etti. O da, temsil hangi maksatla getirilmişse, temsil getirilen şeyin büyüklük ve küçüklük, düşüklük ve şerefte ona uygun olmasıdır. Çünkü temsil, hangi konuda getirilmişse o manayı açığa çıkarmak, ondaki perdeyi kaldırmak ve onu gözle görülür, elle tutulur bir şekilde ortaya koymak için getirilir, ta ki bu konuda vehim kuvveti akla yardım etsin ve onunla hemfikir olsun. Çünkü insan aklı soyut bir manayı tamamen vehimden uzak bir şekilde kavrayamaz. Zira vehmin tabiatında hissiliğe temayül ve benzetmeye muhabbet meyli vardır. Bundan dolayı ilâhî kitaplarda temsiller çokça yer almış, beliğ zâtların ibarelerinde ve bilge kişilerin işaretlerinde sıkça bulunmuştur. Bunun sonucu olarak, hakîr bir mana hakir bir temsille, azametli bir durum ona yaraşır bir temsille anlatılır olmuştur. Mesela İncilde kalplerdeki kötü duygular kepek ile, katı kalpler taş ile, seviyesiz insanlara muhatap olmak yabanî arıları ürkütmekle temsil olunmuştur.

Arab dilinde ise şöyle mesellerle karşılaşırız:

"Kelebekten daha telaşlı"

"Maymundan daha hassas kulaklı"

"Sivrisineğin beyninden daha kıymetli!"

Yoksa durum, cahil kâfirlerin "Allah neden münafıklarla alakalı, o ateş yakanların ve çölde yağmura tutulanların hâlini anlatan temsili getirdi? Putlara ibadet yapmanın zafiyetini niye örümceğin evine sığınmak misaliyle anlattı? Böyle bir ibadeti niye sinekten daha düşük ve kıymetsiz tarzında nazara verdi? Allahu Teâlâ, temsiller getirmekten, sinek ve örümceği anmaktan çok yüce ve münezzehtir" tarzındaki ifadelerindeki gibi değildir.

Bu ayetin öncesiyle irtibatına şu açıdan da bakılabilir:

Allahu Teâlâ, kendisiyle meydan okunan Kur'an'ın taraf-ı İlahiden indirilmiş bir vahiy olduğuna delil olan duruma irşat etti. Ve onun mu'cize ol-

duğu ortaya çıktığında bunu inkar edene tehdid ve iman edene vaatte bulundu. Ardından da Kur'anı tenkit ettikleri durumlardan birini açıklamaya başladı. "Allah böyle misal getirmekten haya etmez, yani böyle misal getirmeyi terk etmez, sivrisineği küçük görerek onunla misal getirmekten haya eden kimse gibi yapmaz" dedi.

Hayâ, çirkin bir şeyden kınanma korkusuyla arız olan ruh darlığıdır. Bu, vekahat ve hacalet (utanmazlık ve utangaçlık) arasında bir denge halidir. Kişi, vekahat durumunda çirkin işleri yapmaya cür'et eder ve bunlardan dolayı duyacağı şeylere aldırmaz. Hacalet durumunda ise, mutlak olarak fiili yapmaktan kaçınır.

Hayâ ve hayat aynı kökten gelir. Çünkü hayâ, insandaki hayatî kuvveye arız olup, onu bazı fiillerden alıkoyan bir kırılma hâlidir. Hayâ kelimesi Allah hakkında kullanıldığında, hayâ'nın lazımı, yani fiili terk manası söz konusudur. Mesela şu hadislere bakalım:

"Şüphesiz Allah yaşlı Müslüman kimseye azap etmekten hayâ eder."

"Şüphesiz Allah hayâ ve kerem sahibidir. Kul ellerini kaldırıp dua ettiğinde ona bir ikramda bulunmadan elleri boş döndürmekten hayâ eder."

Benzeri bir durum Allahın rahmeti ve gadabında söz konusudur. O'nun rahmetinden murad, iyi şeyler ikramda bulunması, gadabından murat ise istenmeyen şeyleri musibet olarak vermesidir. Bunlar, rahmet ve gadap manalarının lazımıdırlar.

Ayette doğrudan "Allah terk etmez" denilmesi yerine, **"hayâ etmez..."** denilmesi, kendisinde temsil ve mübalağa olduğu içindir. Ayrıca "Allah böyle misal getirmekten hâya etmez mi?" şeklinde kâfirlerin kelamında gelen bir cümle için özel olarak bu ifade seçilmiş olması da muhtemeldir.

Ayetin metninde geçen مَا "Ma" kelimesi mübhemlik ifade etmek içindir, elif – lamsız kelimedeki bilinmez oluşu daha ziyade yapar ve onu kayıtlayacak yolları seddeder.

Veya manayı te'kid için **"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın."** (Al-i İmran, 159) da olduğu gibi ziyade olarak gelir.[74]

---

[74] Ayet metninde geçen مَا **"ma"** kelimesi te'kid içindir. Hz. Peygamberin savaş sonrası onlara yumuşak davranmasının ancak Allahtan bir rahmetle olduğuna tenbih ve delalette bulunur.

Zâid Kelimesinin Anlamı

Biz "ziyade" (zâid) derken anlamsız, boş bir şey manasını kastetmiyoruz. Çünkü Kur'anın tamamı hidayet ve beyandır. Ancak bizim bununla kastettiğimiz "kendisinden murat olunan bir mana için vaz edilmemesidir." Vaz edilmesi, başkasıyla beraber zikredilmek içindir. Bu durumda diğerine bağ ve kuvvet olur. Böyle olunca, bu zâid kelimeler de hidayette bir ziyadeliktir ve tenkide mahal olamaz.

Sivrisineğin fevkinde olan

"Onun fevkinde olanla misal getirmekten haya etmez" derken, bunun manası sinek ve örümcek gibi daha cüsseli olanlardır. Sanki bununla onların garip gördükleri şeyi reddetmek kastedilmiştir. Yani, "şüphesiz Allah sivrisinekle misal vermekten çekinmez, nerede kaldı ondan daha büyük olanla misal vermekten çekinsin?"

Veya **"onun fevkinde olan"**dan murat, küçüklük ve hakirlikte daha küçük ve hakir olanla misal getirilmesi de olabilir. Sivrisineğin kanadı gibi. Nitekim Hz. Peygamber (asm) onu dünya için bir misal olarak getirmiştir.[75]

"Fevkinde olan" kelâmı için bu tarz iki mana söz konusudur. Benzeri bir durumu şu rivayette görebiliriz:

"Minada bir adam çadırın ipine takılıp düştü ve bayıldı. Hz. Aişe, bu münasebetle şöyle dedi: Rasulullahın şöyle dediğini duydum: Kendisine bir diken veya bunun fevkinde bir şey batan hiçbir Müslüman yoktur ki, bu münasebetle kendisine bir derece yazılmasın ve bir hatası silinmesin."

Hadisteki ifade, yere düşmek gibi dikene nisbetle daha ziyade elem vereni anlatabildiği gibi, karıncanın ısırması gibi azlıkta daha ziyade olanı da anlatabilir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Mü'mine musibet olarak ne gelirse, onun hatalarına keffarettir, hatta karınca ısırması bile."

ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ **"İman edenler onun, Rablerinden bir hak olduğunu bilirler."**

Ayetteki أَمَّا **"Amma"** tafsil harfidir, mücmel olanı tafsil eder, başında bulunduğu şeyi te'kid eder ve aynı zamanda şart manası taşır. Bundan dolayı "Amma"nın cevabında "fe" harfi gelir. Sibeveyh şöyle der: "Amma

---

75 İlgili rivayette şöyle bildirilir: "Şayet Allah nezdinde dünyanın sinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfire ondan bir yudum su içirmezdi."

Zeyde gelince, O gidicidir" dediğimizde mana şöyledir: "Zeyd her hâl ü kârda gidicidir, bunda bir şüphe yoktur."

Amma kelimesi getirilen temsillere karşı hem mü'minlerin, hem de kâfirlerin tavırlarını ifadede cümle başlarında yer almıştır. Bunda mü'minler için bir teskin ve onların ilminin kayda değer olduğunu bildirmek, kâfirler için ise, şeylere karşılık beliğ bir zem (kınamak) vardır.

Ayetteki **"hak"** kelimesi, inkârı mümkün olmayan sabit şey için kullanılır. Sabit şeylere, doğru fiillere ve sadık fiillere şümulü vardır.

وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلاً **"İnkar edenler ise, "Allah, mesel olarak bununla neyi kastetmiştir?" derler."**

Bundan önceki cümlede **"İman edenler onun, Rablerinden bir hak olduğunu bilirler"** denilmişti. Buna mukabil kelamın hakkı "inkâr edenler ise bunun Rab'lerinden bir hak olduğunu bilmezler" denilmesiydi. Lakin "Allah bununla ne murat etti?" demeleri cehaletlerinin kemâlini gösterdiği için, buna delil olmak üzere kinaye yoluyla bu cümle tercih edildi.

İrade, nefsin teşebbüsü netice verecek şekilde bir fiile yönelmesi ve meyletmesidir.

Yönelmenin başlangıcı olan kuvve için de kulanılır. Birinci tarifte irade fiille beraberdir, ikincide ise fiilden öncedir.

"Allahın iradesi" dediğimizde, iradenin üstte belirtilen her iki mana ile de tasavvuru uygun değildir. Bundan dolayı O'nun iradesi hakkında ihtilaf edildi.

Denildi ki: Allahın kendi fiilleri için iradesi, bir sehivde bulunmaması ve o fiillere bir zorlama olmamasıdır. Başkalarının fiilleri için iradesi, onlara emretmesidir.

Buna göre, masiyetler (günah fiiller) O'nun iradesi ile değildir.

İlahî irade ile ilgili şöyle de denildi: Onun iradesi, işin şümulünü en mükemmel nizam ve en uygun vecih üzere bilmesidir.

Elhak, Allahın iradesi yapabileceği iki şeyden birini diğerine tercihi ve onu başka vecihle değil, belli bir vecihle tahsisidir, veya bu tercihi gerektiren bir manadır.

İrade, ihtiyar'dan daha geneldir. Çünkü ihtiyarda hayırlı olanı diğer şekle üstün kılmak vardır, iradede ise hakîr ve rezil kılmayı istemek de söz konusudur.

يُضِلُّ بِهٖ كَثِيرًا **"(Allah) onunla birçoğunu saptırır."**

وَيَهْدِى بِهٖ كَثِيرًا **"Birçoğuna da hidayet eder."**

Ayetin bu kısmı **"Allah, mesel olarak bununla neyi kastetmiştir?"** demelerine cevaptır. Cevapta geniş zaman kipiyle "saptırır – hidayet eder" denilmesi yeniden yeniye bu fiillerin tezahürünü hissettirmek içindir.

Ayette **"Allah onunla birçoğunu saptırır. Birçoğuna da hidayet eder."** denilirken her iki taraf için de **"çoğunu"** denilmesi onların kendi nefislerine nazarladır, yoksa mukabiline göre değildir. Çünkü dalalette olanlara nisbetle hidayette olan, Cenab-ı Hakkın ayetlerde bildirdiği gibi daha azdır.

-"...Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır." (Sad, 24)

- "Ama kullarım içinde çok şükredenler, azdır." (Sebe, 13)

Dalalette olanların çokluğu sayı itibarıyla, hidayette olanların çokluğu ise fazilet ve şeref itibarıyla olması da muhtemeldir. Şair şöyle der:

"Onlar, sayıldıklarında azdırlar, ama harp meydanında çokturlar."

"Beldelerde seçkin insanlar sayıca az da olsalar çok sayılırlar. Başkaları ise, çok da olsa azdırlar."

وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ اِلَّا الْفَاسِقِينَ **"Onunla saptırdıkları, ancak fasıklardır."**

Allahu Teâlâ'nın **"Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir."** (Tevbe, 67) kavli gibi, fasık olanlar iman hududundan çıkan kimselerdir.

Fısk ve Dereceleri

Fıskın aslı, dengeli halden çıkıştır.

Şeriatta **fasık**, büyük günahları işlemek sûretiyle Allahın emrinden çıkan kimsedir.

Fıskın üç derecesi vardır:

1- **Teğabî.** Kişinin zaman zaman o günahları çirkin görmesine rağmen işlemesi.

2-**İnhimak.** Yani, onlara hiç aldırmadan işlemeyi âdet edinmesi.

3-**Cuhud.** Yani onları tasvip ederek (günah olduğunu inkâr ile) işlemesidir. Kişi bu hâle gelince iman bağını boynundan çıkarır, küfür libasını giyer. Teğabî veya inhimak derecesinde kaldığı sürece imanın hakikatı olan tasdikle muttasıf olduğundan, mü'min ismi kendisinden alınmaz. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse, doğruluğunu araştırın." (Hucurat, 9)

Mu'tezile mezhebinden olanlar "iman tasdik, ikrar ve amelin mecmuundan ibarettir" dediklerinden ve küfrü hakkı yalanlamak ve inkâr şeklinde değerlendirdiklerinden fasıkı üçüncü kısımdaki tarif çerçevesinde ele aldılar. Ancak **"el menzile – beyne'l-menzileteyn"** diyerek mü'min– kâfir ortasında bir konuma yerleştirdiler. Çünkü fasık kimsenin bazı hükümlerde hem mü'mine, hem de kâfire benzer ortak yönleri bulunmaktadır.

Allahu Teâlânın ancak fasık olanları saptıracağını fısk sıfatına dayandırarak söylemesi onları idlal için hazırlayan ve onları dalalete sevk edenin fısk olduğuna delalet eder. Çünkü, onların küfrü, haktan yüz çevirmeleri ve batılda ısrarları, onların fikirlerinin yüzlerini meselin hikmetinden temsil getirilen şeyin hakir oluşuna çevirdi. Böylece cehaletleri kökleşti ve dalaletleri ziyadeleşti, bunun sonucu olarak o meseli inkâr ettiler ve onunla dalga geçtiler.

27- اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ **"Onlar, kuvvetli söz alınmasından sonra, Allahın ahdini bozarlar."**

Ayetin bu kısmı zem için fasıkların bir sıfatıdır ve fıskın takriridir.

Ayet metninde geçen **nakz**, terkibi bozmaktır. Bu kelimenin aslı ipin bükümlerini çözmek manasını ifade eder. Ahdi bozmakta bunun kullanılması bir istiaredir. Birbirine ahid ipiyle bağlı iki kimse vardır ve bunlardan biri o bağı çözmektedir.

Ahd, sözleşmedir. Vasiyet ve yemin gibi gözetilmesi gereken durumlar için kullanılır.

Ayette bahsedilen ahd, ya akılla alınan ahddir. O da kendisinin bir olduğuna, vücub-u vücuduna ve rasullerinin doğruluğuna delalet eden Allahın kulları üzerindeki hüccetidir. Şu ayet bu manada yorumlanmıştır:

"Hani Rabbin Âdemoğullarından bellerindeki zürriyetlerini aldı. Onları kendi nefislerine şahit yaptı "Ben Rabbiniz değil miyim?" Onlar da "Evet, Rabbimizsin, buna şahid olduk" dediler." (A'raf, 172)

Veya bu ahd, ümmetlerden peygamberlerle alınan ahddir. Çünkü o ümmetler kendilerine mu'cizelerle musaddak bir elçi geldiğinde onu tasdik ettiler ve ona tabi oldular. Onun davasını gizlemediler, hükmüne muhalefet etmediler. Cenab-ı Hak şu ayet ve emsali ile buna işarette bulundu:

"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu (Kitabı) **mut-**

laka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı." (Âl-i İmran, 187)

Denildi ki: **Allahın ahitleri üçtür:**

1-Âdemin bütün nesillerine rububiyetini (Rab olduğunu) ikrar ettirerek almış olduğu ahd.

2-Dini kaim kılmaları ve onda ihtilaf etmemeleri üzere peygamberlerden almış olduğu ahd.

3-Hakkı açıklamaları ve gizlememeleri üzere âlimlerden almış olduğu ahd.[76]

Misak, bağlamak, sağlam bağlanan şeydir. Bundan murat, Allahın ayetler ve kitaplarla ahdini bağlamasıdır. Veya, insanların iltizam ve kabulle kendilerini bağladıkları şeydir.

وَيَقْطَعُونَ مَا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ **"Allah'ın emrettiği bağları keserler."**

Bundan murat, Allahın razı olmayacağı şekilde her türlü ilişkiyi kesmek olabilir. Mesela,

-Yakınlar arasında sıla-i rahmi kesmek,

-Mü'minlere dostluktan yüz çevirmek,

-Peygamberler ve kitaplar arasında ayırım yapmak,

-Cemaatle beraber olmayı terk etmek

-Ve diğer bütün hayrı terk ve şerri alıp –vermek tarzındaki durumlar.

Çünkü bunların hepsi her türlü vasıl ve fasılda (bir araya getirme ve ayırmada) maksud-u bizzat olan Allahla kul arasındaki bağı kesmek hükmündedir.

وَيُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ **"Ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar."**

Arzda imandan men ederek ve hakla dalga geçerek ve nizam-ı âlemi meydana getiren şeyleri keserek arzda fesat çıkarırlar.

اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ **"İşte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir."**

Onlar,

---

[76] Bu üç ahit, sırasıyla şu ayetlerde nazara verilmektedir: A'raf 172, Şûra 13 ve Âl-i İmran 187.

-Aklı tefekkürde kullanmayarak ve ebedi hayatta kendilerine lazım şeyleri elde etmeyerek

-Ayetlere iman etmek ve onların hakikatlerini düşünmek, nurlarından feyiz almak yerine onları inkâr ve onları tenkide çalışarak,

-Ahde vefa yerine onu bozmak, salah yerine fesadı almak, sevaba bedel ikabı seçmekle hüsranda kaldılar, zarar ettiler.

28- كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ "Nasıl Allah'ı inkâr edersiniz?"

Ayette onların küfrüne inkâr ve hayret vardır. Bu üslûb, küfrün inkârında "yoksa siz inkâr mı ediyorsunuz" demekten daha baliğ ve daha kuvvetlidir ve sonrasında hal olarak gelen kısma daha muvafıktır. Hitap, inkâr edenleredir. Önceki ayette onların küfürle vasfı, kötü sözleri ve çirkin fiilleri nazara verildikten sonra, burada gaybtan hitaba iltifat yoluyla Cenab-ı Hak onlara hitap etti ve küfürleri sebebiyle onları kınadı.

وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ "Hâlbuki siz ölüler idiniz de O size hayat verdi."

Sizler bir zamanlar kendisinde hayat olmayan cisimler, bir takım unsurlar, gıda maddeleri, karışık maddeler, nutfeler, mudğalar idiniz.

O, ruhları yaratarak ve size üfleyerek size hayat verdi.

Burada atıf diğerlerinin hilafına olarak فَ "fe" harfiyle yapıldı. Çünkü arada bir süre olmaksızın, atfedildiği şeye muttasıldır.

ثُمَّ يُمِيتُكُمْ "Sonra sizi öldürecek."

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ "Sonra sizi diriltecek."

Allahın insanları diriltmesi, sura üfürülecek günde onları neşridir. Kabirde sual için diriltmeye de ayrıca işaret edebilir.

ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "Sonra da Ona döndürüleceksiniz."

Haşirden sonra O'na döndürüleceksiniz. O da yaptıklarınızın karşılığını size verecek.

Veya hesap için kabirlerinizden O'na sevk edileceksiniz.

İşte bu halinizi bilmekle beraber Allahı inkârınız ne kadar da hayret vericidir?

Eğer denilse: Eğer onlar bir zamanlar ölü iken Allahın kendilerine hayat verdiğini ve sonra öldüreceğini bilseler bile, Allahın yeniden onları dirilteceğini ve O'na döneceklerini bilemezler!?

Elcevap: Kendileri için nasbedilen delillerle o ikisini bilmek, onların özürlerini kaldırmak noktasında diğerlerini de bilir bir konum imkanı verir.

Kaldı ki, ayette her ikisinin de sıhhatine delalet eden bir uyarı vardır. Şöyle ki: Allahu Teâlâ başlangıçta onları ihyaya kadir olduğu gibi, ikinci defa onlara hayat vermeye de elbette kâdirdir. Çünkü bidayeten yaratmak, O'na iadeden daha kolay değildir.

Veya hitap Allahı kabul edenleredir. Allahu Teâlâ önce tevhid ve nübüvvet delillerini beyan etti, iman edenlere vaatte, inkâr edenlere tehditte bulundu, onlara olan genel ve özel nimetleri kendilerine sayarak bunu te'kid etti, onlardan küfrün sudurunu çirkin buldu, bu kadar büyük nimetler varken inkâr etmelerini akıldan uzak gördü. Çünkü, nimetler büyük olduğunda, o nimetlere karşı işlenecek günahlar da büyük olur.

Eğer denilse: Ölümün de şükrü gerektiren nimetlerden sayılması nasıl olur?

Elcevap: "Ahiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur." (Ankebut, 64) ayetinde Allahu Telalanın bildirdiği üzere, hakiki hayat ahiret hayatıdır. Buna ulaşmak da ölümle olduğundan o da büyük nimetlerden sayılmıştır. Ayrıca, onlara sayılan nimet, kıssanın tümünden ortaya çıkan bir nimettir.

Ayet, hassaten mü'minlere yönelik düşünüldüğünde, onlara olan nimeti ikrar ettirmek ve küfrü de onlardan uzak kılmak için şöyle bir mana ifade eder:

"Sizden nasıl küfür tasavvur olunabilir, hâlbuki siz bir zamanlar cehalet içinde ölüler idiniz, Allah size ilim ve imanla hayat verdi. Sonra, malum ölüm ile sizi öldürecek, sonra size hakiki hayatla daimi hayat verecek, sonra O'na döndürüleceksiniz. O size, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın kalbine gelmeyen şeylerle mükafat verecek.

Bitkilerde hayatın öncüleri ve mukaddemeleri vardır. İnsanda ise; akıl, ilim, iman gibi hasletlerle hayat kemâlini bulur. Ölüm ise, hayata mukabil olarak kullanılır. Mesela şu ayetlere bakalım:

"De ki: "Allah sizi yaşatıyor. Sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde şüphe olmayan Kıyamet gününde sizi bir araya getirecek." (Casiye, 26)

"Bilin ki Allah, yeryüzünü ölümünden sonra diriltir." (Hadîd, 17)

"Ölü iken hayat verdiğimiz ve kendisine, insanlar içinde yürüyeceği bir nur ihsan ettiğimiz kimsenin durumu, karanlıklar içinde

kalmış ve bir türlü ondan çıkamayan kimsenin durumu gibi midir?" (En'am, 122)

Hayat, aynı zamanda Allahın sıfatlarındandır. Allahın hayat sahibi olması, bizde ilim ve kudret olması için hayatın lüzumu kabilindendir. Veya istiare yoluyla, bunu gerektiren Zatıyla kaim bir manadır.

29- هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا **"O, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı."**

Ayet, birinciye terettüp eden başka bir nimeti beyan etmektedir. Birinci nimet onların hayat sahibi olarak yaratılmaları idi, bu ayet ise hayatlarının devamını sağlayan ve geçimlerini temin eden nimetlerin yaratılmasıdır.

Ayette **"sizin için yarattı"** denilmesi "sizden dolayı" manasınadır. Bu nimetler, insanların hem dünyaları, hem de dinleri için gereken şeylerdir. İnsanlar, doğrudan veya dolaylı olarak her şeyden maişetleri için istifade ederler. Ayrıca, yaratılanları tefekkür ile dinin bildirdiği meselelere istidlalde bulunurlar, ibret alırlar. Dünyada yaratılanlardan yola çıkarak, ahirete uygun lezzet ve elemleri bir derece anlarlar.

İşte, arzda olanların hepsinin insan için olması bu açıdandır. Yoksa, hepsinden maksad sadece insan olarak anlaşılmamalıdır.

ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَآءِ **"Sonra semaya yöneldi."**

Yani, iradesiyle semaya müteveccih oldu.

Ayet metninde geçen **istiva**, atılan okun belli bir hedefe yönelik olması misali, başka bir şeye iltifat etmeden bir hedefe doğru yönelmektir.

Bu kelime, "hükmetmek, mâlik olmak" anlamında da kullanılır.

Semadan murat, yukarı âlemdeki ecramdır veya yukarı cihetlerdir.

Ayette arzın yaratılışı nazara verildikten sonra, **"sonra semaya yöneldi"** cümlesinde yer alan **"sonra", "...Sonra da iman edip sabrı tavsiye eden ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır."** (Beled, 17) ayetinde olduğu gibi vakitte tertip tarzında değil, gök ve yerin yaratılışındaki farklılık ve semanın yaratılışının arzın yaratılışına üstünlüğünü ifade içindir.

"Sonra" ifadesini zahirine göre anlamak, **"Arzı da bundan sonra düzenleyip döşedi."** (Naziat, 30) ayetinin zâhirine muhalif düşer. Çünkü bu ayet arzın üzerinde olanların yaratılışına tekaddüm eder, yuvarlak hâle getirilişinin, semanın yaratılışı ve tanziminden sonra olduğuna delâlet eder.

فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ **"Onları yedi sema hâlinde tanzim etti."**

Semayı ta'dil etti, eğrilik ve kusurlardan korunmuş bir şekilde yarattı.

Eğer denilse: Rasat ehli dokuz felek şeklinde tesbit etmediler mi?

Elcevap: Onların zikrettiklerinde çok tereddütlü şeyler vardır. Faraza doğru da olsa, ayette daha ziyadesini reddetmek yoktur. Bununla beraber arş ve kürsi'yi de bu yediye ilave ettiğimizde, herhangi bir ihtilaf kalmaz.

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ **"O, her şeyi hakkıyla bilendir."**

Ayette, illet beyan etmek vardır. Şöyle ki: Sanki şöyle demiştir: Allah, her şeyin künhünü bildiği için, yarattığı her şeyi en mükemmel ve en faydalı bir şekilde yarattı.

Ayrıca, ayette öncesiyle de bir istidlal vardır. Yani, fiili bu tarzda gayet acip ve zarif bir tertip üzere olan Zât, elbette her şeyi bilendir. Çünkü, fiillerdeki mükemmellik ve sağlamlık, en güzel ve en faydalı cihet seçilerek yapılması, ancak Âlîm, Hakîm, Rahîm olan bir zattan tasavvur edilebilir.

Ayette, aynı zamanda onların şöyle bir şüphesini izale etmek vardır: "Bedenler çözülüp onları meydana getiren cüzler dağılacak. Dağılan bu cüzler, benzeri başka elementlerle birleşecek. Bu durumda her bedenin cüzleri, ondan olanlardan hiçbir şey hariç kalmadan ve kendi dışlarından hiçbir şey onlara katılmadan aynen olduğu gibi ikinci defa nasıl bir araya getirilir?"

Bu mananın bir benzeri şu ayettir:

"De ki: İlk defa yaratan onları diriltecek." (Yasin, 79)

Bil ki: Haşrin sıhhati üç mukaddeme üzere bina edilir. Bu mukaddemelere bu iki ayetle delil getirilmiştir:

Birinci Mukaddeme

Bedenin maddeleri bir araya gelmeye ve hayata kâbildir. Buna **"Hâlbuki siz ölüler idiniz de O size hayat verdi. Sonra sizi öldürecek"** ifadesiyle delil getirildi. Çünkü ayrılma ve birleşme, ölüm ve hayatın peşpeşe gelmesi, bedenlerin zâtı itibarıyla buna kâbil olduğuna delalet eder. Zatî olan bir özellik ise, zeval ve tagayyürü kabul etmez.[77]

İkinci ve üçüncü mukaddemeler ise, Allahu Teâlânın onları ve onların yerlerini bilmesi, onları bir araya getirmeye ve hayatlandırmaya kâdir olmasıdır.

---

[77] Yani, madem ki bedenlerde böyle bir özellik var ve bu özellik zâtî bir özelliktir. Öyleyse, bu özellikte bir son bulma veya değişiklik olması düşünülemez.

Bunları isbata şöyle işarette bulundu:

Allahu Teâlâ hem onları, hem de onlardan yaratılışca daha büyük, sanatça daha hayret verici olanları bidayeten yaratmaya kâdir olduğuna göre, elbette iade ve ihyaya da kâdirdir.

Allahu Teâlâ, yarattıklarını herhangi bir kusur ve ayıp olmaksızın düzgün ve sağlam olarak yarattı. Bu yaratılışta insanların maslahatları nazara alındı, ihtiyaçları karşılandı. Bu ise, O'nun sonsuz ilmine, mükemmel hikmetine bir delildir.

7. DERS

Yeryüzü Halifesi Hz. Âdem

30- وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً **"Hani Rabb'in meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife kılacağım" demişti."**

Ayet, bütün insanları içine alan üçüncü bir nimeti saymaktadır. Çünkü Âdemin yaratılması ve mükerrem kılınması, Allahın Onu meleklere üstün kılıp O'na secde etmelerini emretmesi, O'nun neslini de içine alan nimetlerdir.

Melaike, melek kelimesinin çoğuludur. Bu kelimenin manalarından biri, elçiliktir. Melekler Allah ile insanlar arasında vasıtalardır. Bu durumda, onlar Allahın elçileridir veya insanlara gönderilen elçiler gibidir.

Akıl sahipleri, onların bizzat mevcut varlıklar olduğunda ittifak etmekle beraber, hakikatlerinde ihtilaf etmişlerdir.

Ekser Müslümanlar, onların latîf cisimler olup muhtelif şekillerde teşekküle kâdir olduklarını kabul ederler. Buna delil olarak da, peygamberlerin onları görmesini nazara verirler.

Hristiyanlardan bir taife şöyle der: Onlar, bedenlerden ayrılan beşerî, faziletli ruhlardır.

Felsefeciler ise, onların hakikatte nüfus-u natıkaya muhalif olarak mücerret cevherler olduğunu iddia ederler.

Meleklerin Kısımları

Melekler iki kısımdır.

Bir kısmı, Cenab-ı Hakkın marifetinde müsteğrak, başkasıyla meşguliyetten münezzeh olanlar. Cenab-ı Hak bunları muhkem kitabı olan Kur'anda şöyle vasfeder:

"Onun nezdinde olanlar O'na ibadetten ne çekinirler ve ne de yorulurlar." (Enbiya, 20)

Bunlar "illiyyûn" ve "mukarrebûn"dur.[78]

---

[78] "**İlliyyûn**" ifadesi, onların makamlarının yüksekliğini, "**mukarrebûn**" ifadesi ise, sultana yakın olan kimseler misali Allah nezdinde seçkin konumda olmalarını anlatır.

Bir kısım melekler ise, belirlenmiş olan kader ve ilâhî kalemin yazdığı üzere, semadan arza tedbir-i umurda bulunurlar. **"Onlar, Allah'ın verdiği emirlere karşı gelmezler ve ne emredilse onu yaparlar."** (Tahrîm, 3) Bunlar, işlerin tedbirini gören meleklerdir. **Tevalî** isimli kitabımda[79] ayrıntılarıyla ele aldığım şekliyle, bunların semavî olanları vardır, arzî olanları vardır.

Lafzın genel oluşu ve tahsis edici bir durum olmadığına göre, Cenab-ı Hakkın insanı yeryüzüne halife olarak göndereceğini bildirmesi, bütün melekleredir. Ancak, "arzdaki melekler" şeklinde görüşler de vardır.

Bundan muradın, "İblis ve onunla cinlerle muharebede beraber bulunanlar" olduğu da söylenmiştir. Bu görüşe göre, Allahu Teâlâ evvela cinleri arzda yerleştirdi, onlar ise orada fesat çıkardılar. Bunun üzerine Allah onların üzerine İblisi ve maiyetinde bazı melekleri gönderdi. Onlar da cinleri dağıttılar, adalara ve dağlara sürdüler.

Halife, başkasına halef olan ve onun yerine geçen demektir. Bundan murat Hz. Âdemdir. Çünkü O, yeryüzünde Allahın bir halifesi idi. Benzeri bir şekilde arzın imareti, insanların idaresi, nefislerinin kemâle ermesi ve onlarda emrinin uygulanması için Allahu Teâlâ her bir peygamberi halife kılmıştır. Bu, -haşa- Allahın bir vekile ihtiyacı olduğundan değil, yeryüzündeki insanların ilâhî feyzi kabul ve bir vasıta olmadan emri almakta noksanlıkları sebebiyledir. Bundan dolayıdır ki, Allahu Teâlânın **"Eğer onu** (Peygamberi) **bir melek kılsaydık yine onu bir adam** (sûretinde) **yapardık ve onları düştükleri kuşkuya yine düşürürdük."** (En'am, 9) buyurduğu gibi, insanlara peygamber olarak melek gönderilmemiştir.

Görmez misin, ateş değmese bile neredeyse yağı alev alacak tarzda kuvvetleri artıp idrak kabiliyetleri tutuştuğunda, Allah peygamberlere melekleri gönderdi. Onlardan mertebesi daha âlî olanlarla, Hz. Musa ile Turda ve Hz. Muhammed ile (aleyhime's selam) miraçta olduğu gibi vasıtasız konuştu.

Bunun bir nazîrini tabiatta görürüz. Mesela, kemik, aralarında olan farklılık sebebiyle etten gıdasını alamadığı için Allahu Teâlâ hikmetiyle ikisi arasında her ikisine de münasip olan kıkırdağı koydu, ta ki bundan alıp diğerine verebilsin.

---

[79] **Tevâliu'l-Envâr min Metâlii'l- Enzâr.** Müellifin Kelâm ilmine dair bir eseridir.

Hz. Âdemin halife olması, ondan önce yeryüzünde olanlara nispetledir.

Veya O ve zürriyetinin öncekilere halef olmaları tarzındadır.

Veya bazısı bazısına halef olmaktadır.

Ayette "yeryüzünde halifeler kılacağım" denilmesi yerine, tekil olarak "halife" denilmesi,

-Ya Âdemin zikri, diğerlerini ifadeye ihtiyaç bırakmadığı içindir. Nitekim bir kabileden bahsederken, "Mudar ve Haşim" şeklinde atalarının ismini vermek yeterlidir.

-Veya bunun manası, "sizin yerinize geçecek olan"dır.

Allahu Teâlânın bunu meleklere söylemesinin faydası,

-Müşavereyi öğretmek,

-Halife kılınanın şanını yüceltmektir.

Allahu Teâlâ bu yüceltmeyi, melekûtunun sakinlerine varlığını müjdeleyerek ve yaratmazdan önce onu halife lakabıyla yad ederek yapmıştır. O insan nevinde bir kısım mefasid olmakla beraber, faziletli yönünün galip geldiğini, hayrı galip olanın vücudunu hikmeti iktiza ettiğini ortaya koymuştur. Çünkü, **şerr-i kalil gelmesin diye hayr-ı kesiri terk etmek şerr-i kesir olur.**[80]

قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ **"Melekler dediler: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi** (halife) **kılacaksın?"**

Bu, meleklerin taaccübünü ifade eder. Orada fesat çıkaracak bir varlığın, arzın imareti ve ıslahı için halife olarak gönderilmesini hayretle karşılamışlardır.

Veya, taat ehli olanlar varken masiyet ehlinin halife gönderilmesine şaşmışlar ve bu mefasidin hayrete düşürdüğü ve ortadan kaldırdığı kendilerine gizli kalan hikmetin açıklanmasını istemişlerdir.

Onların bu tavrı, -haşa- Allahu Teâlâ'ya bir itiraz değildir, gıybet şeklinde Âdem oğullarının ardından onları tenkid de değildir, muallimden ders alan birinin gönlü tam yatmadığı şeyleri muallimine sorması gibi, kendile-

---

[80] Yani az bir şer gelmesin diye büyük bir hayrı terk etmek büyük bir şer hükmüne geçer. Mesela, yangın olmasın diye ateş tümüyle ortadan kaldırılsa, insanlar yangından kurtulurlar ama nice külli hayırlardan mahrum kalırlar.

rini irşad edecek ve şüphelerini ortadan kaldıracak şeyleri Allahtan haber almak tarzındadır. Allahu Teâlâ melekler hakkında **"Doğrusu onlar ikrama mazhar kullardır. Onlar Onun** (Allah'ın) **sözünün önüne geçmezler ve sadece O'nun emriyle hareket ederler."** (Enbiya, 26-27) buyurduğu gibi, onlar böyle su-i zanla bakılmaktan yüce varlıklardır.

Meleklerin, yeryüzüne halife olarak gönderilecek varlıkların orada fesat çıkaracak ve kan dökecek varlıklar olacağını bilmeleri,

-Ya Allahın onlara haber vermesiyle,

-Ya levh-i mahfuzdan alarak,

-Ya akıllarında yerleşmiş olan "ismet sıfatı meleklerin özelliklerindendir" esasından yola çıkarak,

-Ya insanları, daha önce yerde fesat çıkarmış olan cinlere kıyas ederek olmuştur.

وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ **"Oysa biz hamdin ile seni tesbih ve takdis ediyoruz."**

قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ **"Dedi: Ben sizin bilmediklerinizi bilirim"**

"Ben senin yardıma muhtaç kadîm dostun iken, tutup da düşmanlarına mı yardım ediyorsun" cümlesinde olduğu gibi, işkâl cihetini ortaya koyan bir hâl cümlesidir. Mana şöyledir: "Biz masum varlıklar olarak buna daha layık iken, isyancı varlıkları mı halife yapıyorsun?"

Bundan maksad, ucb ve övünme olmayıp, beklemedikleri bir tarzda insanların masum meleklere tercih edilmesinin hikmetini sormalarıdır. Sanki onlar, halife kılınan insanoğlunda, halifeliğe medar olmak üzere üç kuvve olduğunu bildiler. Bunlar, şehvet, gadap ve akıl kuvveleridir. Bunlardan ilk ikisi fesada ve haksız kan dökmeye yol açar. Akıl kuvvesi ise marifet ve taate sevkeder. Melekler onlara tek tek bakıp şöyle dediler:

"İnsanın halife kılınmasında hikmet nedir? İlk iki kuvve yönüyle bakılsa, bırakın halife olmalarını, hikmet onların varlığını bile gerektirmez. Şayet akıl kuvvesi ile halife olacaklarsa, o akıldan bekleneni biz de ortaya koyarız. Hem de diğer iki kuvveden meydana gelen mefasid olmadan."

Böylece melekler her iki kuvvenin akla itaat etme ve onunla terbiye edilmeleri durumunda her birinin ortaya koyacakları faziletten gafil oldular. Çünkü bunlar terbiye edildiklerinde iffet, şecaat, hevâya karşı cihad, insaf gibi hayırlı özellikler kazanırlar.

Ayrıca melekler, bu tarz üç farklı kuvve ile terkibin, tek tek bunların ve-

rilmesinden elde edilemeyecek faydalar meydana getireceğini bilemediler. Mesela, cüziyyatı ihata etmek, değişik san'atlar ortaya koymak, varlıkların menfaatlerini kuvveden fiile çıkarmak gibi durumlar bu faydalardan bazılarıdır ve insanın halife kılınması bu gibi kabiliyetleri sebebiyledir.

Allahu Teâlâ, şöyle diyerek buna mücmel bir şekilde işaret etti:

"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."

Tesbih ve takdis, Allahı kötü şeylerden münezzeh kılmaktır.

Ayette **"hamdin ile"** ifadesi hâl konumundadır. "Biz Seni tesbih ve takdis ediyoruz" ifadelerinde bunu kendilerine nisbet etme durumu anlaşılmasın diye "Bize marifetini ilham etmen ve Sana tesbihe muvaffak kılmanla hamdederek bunları yapıyoruz" dediler.

Allaha takdiste bulunmaları, "Senin için nefislerimizi günahlardan temizliyoruz" anlamındadır.

Böylece onlar, bazı müfessirlerin fesadı şirkle açıklamaları da düşünülürse, insanın fesadına mukabil kendilerinin tesbih etmelerini; kötü fiillerin en ziyade kınanmışı olan haksız yere kan akıtmaya mukabil nefislerini günahlardan tertemiz kılmalarını nazara verdiler.

31- وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti."

Allahu Teâlâ'nın Hz. Âdeme bütün isimleri öğretmesi,

-Ya Âdemde o isimlerle ilgili zarurî bilgi yaratması,

-Veya kalbine bunları ilka etmesi şeklindedir. Böyle olunca teselsül tarzında önceki bir ıstılaha Hz. Âdem muhtaç olmamıştır.

Talim, ilmin kendisine terettüp ettiği fiildir. Ama bu, her talimde ilim meydana geleceği anlamına gelmez. Mesela şöyle dersin: "Ona öğrettim, ama öğrenmedi."

Âdem, Arabça olmayan bir isimdir. Bu kelimenin toprakla alakası vardır. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle der: "Allahu Teâlâ arzın yumuşak ve sert bütün topraklarından aldı ve Âdemi onlardan yarattı. Bundan dolayıdır ki O'nun evladı farklı farklı olur."

Âdem kelimesi, ülfet anlamında "edm" ve "edme" kelimelerinden de gelebilir. İdris kelimesinin D-R-S den, Yakubun A-G-B den, İblisin İblas'dan gelmesi gibi.

İsim

Türeme noktasında "isim" kelimesi bir şeye alamet olan; lafızlar, sıfatlar ve fiillerle o şeyi zihne yükselten delile denilir.

İsim kelimesi, örfen bir manayı ifade için vaz edilen lafızdır. Bu lafız,

-Müfret,

-Mürekkep,

-Kendisinden haber verilen,

-Haber,

-Veya bu ikisi arasında bağlaç görevi görebilir.

Istılahta ise isim, üç zamanın biriyle alakası olmadan kendi nefsinde manaya delalet eden müfret kelime için kullanılır.

Ayetteki isim ya birinci manadadır veya birinciyi de tazammun eden bu ikinci manadadır. Çünkü, delalet yönünden bir kısım lafızlarla ilim, manaları bilmeye bağlıdır.

Allahu Teâlâ Âdemi muhtelif cüzlerden ve farklı kuvvelerden yarattı. Onu, makulat, mahsusat, mütehayyelat ve mevhumat şeklinde değişik şeyleri idrak etmeye kabiliyetli kıldı.[81] Ona eşyanın zat, havas (özellik) ve isimlerini, ilimlerin usulünü, san'atın kanunlarını, gerekli aletlerin keyfiyetini ilham etti.

ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ **"Sonra onları meleklere arzetti."**

"Onları" derken buradaki zamir "müsemmeyat" yani "eşyanın isimlerine" râcidir. Çünkü evvelinde zımnen buna bir delalet vardır. Mesela, Hz. Zekeriya **"Ve baş ihtiyarlıkla tutuştu."** (Meryem, 4) derken "başım" manası anlaşıldığı gibi, Cenab-ı Hak **"Âdeme bütün isimleri öğretti"** derken de "eşyanın isimlerini" manası anlaşılır.

فَقَالَ اَنْبِـُٔونِى بِاَسْمَاۤءِ هٰٓؤُلَاۤءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ **"Haydi davanızda sadıksanız şunların isimlerini bana haber verin" dedi."**

---

[81] **Makulat ve mahsusat,** birbirine mukabil iki kavramdır. **Makulat**, akla hitap eden şeyler, **mahsusat** ise duyulara hitap eden şeylerdir. Mesela melekler duyuların alanına girmemekle beraber, aklın araştırma alanına dahildirler. **Mütehayyelat** hayale hitap eder. Her insanın hayali, nice şekillerle doludur. **Mevhumat** ise insandaki vehim kuvvesine hitap eder. Mesela, Allahın şeriki olmamakla beraber bazılarının vehminde şerikler bulunur. Masallarda geçen zümrüd-ü anka kuşu, bazı vehimlerde kendine yer bulabilir.

Ayet, melekler için bir tebkît (susturma) ve hilafet meselesinde aczlerini tenbihtir. Çünkü, bilgi olmadan ve kabiliyetlerin mertebelerini, hakların ölçülerini bilmeden tasarruf ve idarede bulunmak, adaleti gerçekleştirmek imkansızdır.

Allahu Teâlânın bu emri, onları mükellef kılmak tarzında olmadığından "muhali teklif" kabilinden sayılmaz.

"Davanızda sadıksanız."

"Masumiyetiniz için hilafete daha layık olduğunuzu düşünüyorsanız, haydi bana bunların isimlerini haber verin."

"Kendinizde böyle özellikler varken, insanın yaratılması ve halife olarak gönderilmesi Hakîm olana yakışmaz" şeklinde düşünüyorsanız, haydi bana bunların isimlerini haber verin."

Onlar her ne kadar böyle bir şeyi telaffuz etmedilerse de, sözlerinin lâzımı budur. Kelamın doğruluğu söylenen söz itibariyle olabildiği gibi, bazen da sözün delâletinin lazımı olan haberleri farzetmek tarzında da olabilir. Bu itibarla inşaî manalar ortaya çıkar.

32- قَالُوا سُبْحَانَكَ "Dediler: "Seni tenzih ederiz."

لاَعِلْمَ لَنَا اِلاَّ مَاعَلَّمْتَنَا "Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur."

Bu, meleklerden acz ve kusurlarını bir itiraftır. Suallerinin itiraz için değil, öğrenme amaçlı olduğunu, keza, insanın üstünlüğü ve yaratılış hikmetiyle ilgili olarak, daha öce kendilerine gizli olan durumun vuzuha kavuştuğunu hissettirmektir. Onlara daha önce düğümlü olan bir durumu bildirmesine ve açmasına mukabil nimetine şükür izhar etmektir. Ayrıca, bütün ilmin Allaha ait olduğunu ifade ile edebe müraattir.

"Sübhane" kelimesi "Ğufrane" gibi mastardır. Neredeyse tamamen muzaf ve mansup olarak gelir, fiili gizlidir. Tenzih manasında olan tesbih için alem olarak kullanılır.

Meleklerin, kelâmlarının başında bu kelimeyi kullanmaları, hikmetini sualden ve hakîkat-i hâli bilmemekten dolayı özür beyan etmektir. Bundan dolayı bu kelâm, tevbenin anahtarı kılındı. Mesela Hz. Musa, Allahtan rüyet talebi sonrası bayıldı. **"Ayılıp kendine gelince, "Sen sübhansın, Sana döndüm" dedi."** (A'raf, 143).

Hz. Yunus da balığın karnında, **"Senden başka ilâh yoktur. Sen Süb-**

hansın (münezzehsin). **Ben gerçekten zalimlerden oldum."** (Enbiya, 87) dedi.

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ **"Şüphesiz sen Alîm'sin – Hakîm'sin."**

Yani Sen **Alîm'sin**, Sana gizli bir şey yoktur.

Hakîm'sin, her yaptığını tam bir hikmetle yaparsın.

33- قَالَ يَاآدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ ۚ **"Dedi: Ey Âdem! Bunlara onların isimlerini haber ver."**

فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ ۙ قَالَ **"Bunun üzerine Âdem onlara** (meleklere) **onların isimlerini haber verince,** (Allah) **dedi:**

أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ **"Ben size demedim mi, gerçekten ben göklerin ve yerin gaybını bilirim."**

وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ **"Ve sizin açıkladığınızı da bilirim, içinizde gizlediğinizi de."**

Ayetin bu kısmı, daha önce geçen **"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim"** (Bakara, 30) ifadesini hatırlatmaktır. Lakin daha ayrıntılı bir şekilde geldi, ta ki ona bir hüccet olsun. Çünkü Allahu Teâlâ onlara gizli olan göklerin ve yerin işlerini ve onlara zahir olan zâhiri ve batinî hallerini bildiğine göre, onların bilmediklerini biliyor demektir.

Ayette, daha evlâ olanı terk etmeleri sebebiyle meleklere kınama tarzında bir tariz vardır. Daha evlâ olanı ise, bekleyip ta ki kendilerine açıklanıncaya kadar hüküm beyan etmemeleri idi.

Şöyle de denildi:

Allahu Teâlânın, **"sizin açıkladığınızı bilirim"** demesi, onların **"yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi halife kılacaksın"** sözleridir. **"İçinizde gizlediğinizi de"** demesi ise, onların kendilerini hilafete daha layık görmeleri, Allahın kendilerinden daha efdal bir varlık yaratmayacağını sanmalarıdır.

Şöyle de denildi:

"Sizin izhar ettiğiniz taatı da, İblisin gizlediği masiyeti de bilirim."

Bil ki, bu ayetlerde:

-İnsanın şerefine,

-İlmin meziyetine ve ibadete üstün olmasına,

-İlmin hilafet için şart, hatta temel umde olduğuna,

- Onu meslek edinenlere hususiyeti olduğundan, Allah için her ne kadar "Muallim" denilmesi uygun olmasa bile, talimin Allaha isnadının sahih olduğuna,

-Dillerin tevkifî olduğuna, delalet vardır.[82] Çünkü isimler özel veya genel lafızlara delalet eder. Bunları öğretmek, öğrenen kimseye bunların manalarını beyan etmek tarzındadır. Bu ise, bunların önceden vaz edilmesini gerektirir. Hz. Âdemden önce bunların vaz edilmesi söz konusu olamaz. Bu durumda bunları belli isimlerle vaz edenin Allah olduğu anlaşılır.

Keza, bu ayetlerden hikmet mefhumunun ilim mefhumundan artı manalar taşıdığı da anlaşılır. Yoksa melekler **"Şüphesiz Sen, Alîm'sin - Hakîm'sin"** derken tekrara düşmüş olurlardı.[83]

Keza, meleklerin ilimleri ve kemalâtlarının ziyadeyi kabul ettikleri ortaya çıkar. Hükema, en yüksek tabakada olan melekler için bunun söz konusu olmayacağını söylediler. Şu ayeti de bu manada yorumladılar:

"Bizden her birimizin belli bir makamı vardır." (Saffat, 164)

Ayetlerden Hz. Âdemin bu meleklerden daha efdal olduğu anlaşılır. Çünkü onlardan daha ziyade ilim sahibidir. Daha çok bilen, **"De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"** (Zümer, 9) ayeti hükmünce daha efdaldir.

Keza, şu da anlaşılır: Allahu Teâlâ, eşyayı yaratılmalarından önce de bilir.

34- وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ "Hani meleklere: "Âdem için secdeye varın!" demiştik."

Hz. Âdem onların bilemediklerini bilip eşyayı isimleriyle onlara haber verince, Allahu Teâlâ

- Âdem'in üstünlüğünü itiraf etmeleri,

-Hakkını vermeleri,

---

82 Bir şeyin tevkifî olması, içtihadla değil, nakle dayalı olarak bilinmesidir. Üstteki yoruma göre, dillerin aslı Allah tarafından vaz edilmiş olup, ana hatlarıyla Hz. Âdeme bildirilmiştir.

83 İlim ayrı bir değer, hikmet de ayrı bir değerdir. Biri ilim sahibi olsa bile, şayet hikmet sahibi değilse o ilimle abes şeyler yapabilir. Bu durumda hikmet, ilmin mütemmimi gibidir.

-O'nun hakkında dediklerinden dolayı özür beyan etmeleri için Âdeme secde etmelerini emretti.

Bazıları **"Onu** (Âdemi) **şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman ona secdeye kapanın."** (Sad, 72) ayetine dayanarak bu emrin, onları imtihan ve Âdemin faziletini izhar için, henüz daha O'nun yaratılışı tamamlanmadan olduğunu söylemişlerdir.

Dinen **"secde",** ibadet kastıyla alnı yere koymaktır.

Meleklere Emredilen Secde

1-Ya şer'î manadadır. Çünkü gerçekte secde edilen Allahu Teâlâdır. Bu durumda Âdem, şanını yüceltme noktasından meleklerin secdesi için kıble kılınmıştır.

2-Veya secdenin vücubuna sebep olduğu için, onlara bu emir verilmiştir.

Çünkü Allahu Teâlâ Hz. Âdemi,

- Bütün harika şeylere, hatta bütün varlıklara bir nümune,

-Ruhanî ve cismanî âlemde olanlara bir nüsha,

-Melekler için mukadder olan kemalata ulaşmaya bir vesile,

-Uzak kaldıkları mertebe ve derecelerin zuhuruna bir vuslat olarak yarattı.

Bunun için, onda gördükleri ilâhî kudretin azameti ve apaçık ayetler sebebiyle hem bir tezellül ve hem de Onun vasıtası ile kendilerine verilen nimetlere bir şükür olarak meleklere Âdeme secde etmelerini emretti.

3-Veya bu secde emri lügat manasında Hz. Âdem için bir selâm ve tazim şeklinde saygıyla eğilmeleri şeklinde de olabilir. Hz. Yusufun kardeşlerinin Yusufa secdeleri gibi.[84]

فَسَجَدُوا **"Onlar da hemen secde ettiler."**

اِلاَّ اِبْلِيسَ **"Ancak İblis etmedi."**

اَبٰى **"O, dayattı."**

وَاسْتَكْبَرَ **"Büyüklük tasladı."**

İblis, kendisine emredileni yapmaktan kaçındı. Rabbine ibadette Âdemi vuslat edinmeyi veya O'na saygı gösterip selamla karşılamayı veya O'na

---

84 Bkz. Yusuf, 100.

hizmet edip kendisinin hayrı ve salahı olan şeye çalışmayı kibrine yedirmedi.

Tekebbür, kişinin kendini başkasından daha büyük görmesidir. İstikbar ise, bunu haksız bir şekilde talep etmektir.

وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ **"Ve kafirlerden oldu."**

Yani, Allahın ilminde O, kâfirlerden idi.

Veya kendisinin daha efdal olduğu inancıyla Allahın Âdeme secde emrini çirkin bularak kâfirlerden oldu. Ona göre kendisi efdal olduğu için, daha aşağıda olan birine secde etmek ve onunla tevessülde bulunmak uygun değildir. Nitekim İblis, Cenab-ı Hakkın **"Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni ne alıkoydu? Büyüklük mü tasladın? Yoksa üstünlerden mi oldun?"** (Sad 75) sözüne cevap olarak **"Ben, ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."** (A'raf, 12) derken bunu ihsas etmiştir..

Ayet, velev bir vecihle de olsa, Hz. Âdemin kendisine secde etmekle emredilen meleklerden daha efdal olduğuna delalet eder.[85]

İblis Meleklerden miydi?[86]

Keza, İblisin meleklerden olduğu da anlaşılır. Yoksa meleklere verilen emir, onu kapsamazdı ve kendisinin meleklerden istisna edilmesi sahih olmazdı. Buna mukabil **"O, cinlerdendi. Rabbinin emrinden dışarı çıktı."** (Kehf, 50) ayetiyle bu reddedilemez. Çünkü İblisin nev' olarak meleklerden, fiilen ise cinlerden olması caizdir.

Ayrıca, İbnu Abbastan şöyle bir rivayet vardır: "Meleklerden üreme yoluyla çoğalan bir kısım vardır, bunlara "cin" denilir. İblis de onlardandır."

İblisin meleklerden olmadığını iddia eden kimse, şöyle diyebilir: İblis, bir cin idi, melekler arasında bulunmuştu. Onlardan binlercesinin arasında olmasından dolayı tağlîb yoluyla onlardan biri gibi sayıldı.[87]

---

[85] Mesela, hafız olan biri, velev alim olmasa bile, sırf bu cihetle hafız olmayan bir alime üstün sayılır.

[86] Bu konu âlimler arasında hayli tartışmalıdır. Beydâvî, onun meleklerden olduğu kanaatindedir. Bu gibi gaybî konularda son sözü söylemek çok da kolay değildir. Diğer âlemde bunlar gibi tartışmalı konular netleşecek, gaybı ve şehadeti bilen Allah, böyle meselelerin hakikatini ortaya koyacaktır.

[87] Bu durum, bir topluluk içinde olan bir yabancının onlardan sayılması gibidir.

Veya şöyle diyebilir: Cinler de melekler gibi secde ile emredilmişlerdi. Lakin meleklerle ilgili emir zikredildiğinden, onlara olan emir ayrıca yer almadı. Çünkü büyükler birisine tezellülle ve onu vesile yapmakla emredilince, küçüklerin de bununla mükellef oldukları bilinir.

Veya şunu söyleyebilir: Her ne kadar meleklerde galip olan durum masumiyet ise de, onlardan masum olmayanlar da vardır. Nasıl ki her ne kadar insanlarda masumiyetin olmayışı asıl ise de, onlar içinde masumlar da vardır. Belki de meleklerden bir kısmı şeytanlara bizzat muhalif olmayıp, ins ve cinden bir kısmının iyi veya fasık olması gibi, arızî haller ve sıfatlarda muhaliftirler. İblis, İbnu Abbasın da dediği gibi, bu sınıftandı. Böyle olunca halinin değişmesi ve makamından düşmesi sahih oldu. Nitekim şu ayet buna işaret eder:

"O, cinlerdendi. Rabbinin emrinden dışarı çıktı." (Kehf, 50)

Şöyle denilemez: Bu nasıl sahih olur, melekler nurdan yaratıldı, cin ise nârdan? Çünkü Hz. Aişenin naklettiği üzere Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Melekler nurdan yaratıldı Cinler ise, dumansız ateşten."

Bu rivayetle delil getirmek yeterli değildir. Çünkü burada anlatılan, zikrettiğimiz şeye temsil gibidir. Çünkü nurdan murat ziya veren cevherdir, ateş de bunun gibidir. Ancak ateşin ziyası bulanıktır, dumanla örtülüdür, hararetinin fazlalığı ve yakma özelliği sebebiyle sakınılması gerekir. Bu ateş arıtılıp süzüldüğünde tamamen nur olur. Tersi olduğunda ise ilk haline döner. Nuru sönünceye kadar bu hâl gittikçe artarak devam eder, tamamen duman kesilir.

Bu bakış doğruya daha uygun ve nass'lar arasını cem etmeye daha muvafıktır.

Bununla beraber gerçek ilim Allah katındadır.

Ayetin ifade ettiği pek çok manalar vardır:

-Kibirlenmek çok çirkindir. Öyle ki kibir, sahibini küfre kadar götürebilir.

-Allahın emri hemen yerine getirilmeli ve sırrı olan şeylere dalmaktan ise kaçınılmalıdır.

-Emir, vücub ifade eder.

-Allahın hâlinden küfür üzere öleceğini bildiği kimse, hakikatte kâfirdir. Çünkü her ne kadar şimdi mü'min de olsa, itibar sona göredir.

35- وَقُلْنَا يَآآدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ **"Dedik: Ey Âdem, sen ve eşin cennete yerleşin."**

وَكُلاَ مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا **"Ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin."**

Ayette hitabın Hz. Âdeme yapılması, hükümden maksudun O olduğunu, O'na atıfla muhatap olanın ise, O'na tâbi bulunduğuna bir tenbihtir.

Ayette bahsedilen cennet, sevap yurdu olan ahiretteki cennettir. Çünkü elif-lâm, belirlilik ifade eder, bundan başka da bilinen cennet yoktur.

"Cennet henüz yaratılmamıştır" diyenler, ayetteki cennetin Filistin topraklarında veya Faris-Kırmen arasında bir bostan olup, Allahın Hz. Âdemi imtihan için burayı yarattığını söylediler. Cennetten inişi ise, oradan Hind diyarına intikal olarak değerlendirdiler. Şu ayetle de delil getirdiler:

"Bir şehre inin, istedikleriniz orada var." (Bakara, 61)[88]

وَلاَ تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ **"Fakat şu ağaca yaklaşmayın."**

فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ **"Yoksa zalimlerden olursunuz."**

Ayette gayet etkili anlatımlar vardır:

-Yasağın **"yaklaşmayın"** şeklinde gelmesi. Yaklaşmak, yemenin sebeplerindendir. Harama yaklaşan kimsede, aklın ve dinin gereğinden alıkoyacak şekilde, bütün kalbiyle harama doğru bir meyil meydana gelir. Nitekim hadiste, **"bir şeyi sevmen, seni kör ve sağır yapar"** denilmiştir. Dolayısıyla, Âdem ve Havva'nın, harama düşme korkusuyla, Allahın haram kıldığının çevresinde dolaşmamaları gerekir.

-Haramdan yemeyi zalimlerden olmaya bir sebep kıldı. Buradaki zulüm, günah işleyerek veya itibar zedeleyici bir iş yaparak nasiplerini azaltmak sûretiyle nefse zulmetmektir.

Ayette geçen ağaç; buğday, incir, üzüm veya yiyenin def-i hacete mecbur olduğu bir ağaçtır.

Evlâ olan, ayette hangi ağaç olduğu belirtilmediği için, katî bir delile dayanmadan belirlememektir. Çünkü, asıl maksat bu değildir.

---

[88] Bu ifade, Hz. Musanın kendi kavmine söylediği bir ifade olarak geçer. Ayet metninde geçen "ihbitu", yukarıdan aşağıya inmeyi ifade eder. Aynı kelime, cennetten dünyaya gönderilmede de kullanıldığından, "cennet henüz yaratılmadı" diyenler bu ayetle delil getirmişlerdir.

36- فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا **"Bunun üzerine şeytan onların ayağını oradan kaydırdı."**

Başka ayetlerde, şeytanın nasıl onların ayaklarını sürçtürdüğü şöyle anlatılır:

"Sonunda şeytan ona vesvese verdi. Dedi ki: Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacını ve bitmeyen bir saltanatı göstereyim mi?" (Taha, 120)

"Derken İblis onların birbirlerinden gizli kalan mahrem yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi. "Rabbiniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedî kalanlardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan men etti" dedi." (A'raf, 20)

"Ve onlara, "Elbette ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye yemin etti. Böylece hile ile onları aldattı." (A'raf, 21)

Şeytan,

-Onlara temessül etmiş olabilir.

-Uzaktan vesvese yoluyla kandırmış olabilir.

Şeytana **"Allah, şöyle dedi: Haydi, çık oradan. Çünkü sen kovuldun."** (Sad, 77) denildikten sonra Âdem ve Havvaya nasıl gelebildiği farklı şekillerde açıklanmıştır:

-Daha önce meleklerle beraber itibarlı bir şekilde girerdi, bu tarz girişten men edildi, ancak Âdem ve Havvanın imtihanı için vesvese vermeye girmesine engel olunmadı.

-Cennetin kapısının önünde durdu, onlara uzaktan seslendi.

-Bir hayvan sûretinde temessül etti girdi, kapıdaki görevliler onu tanımadı.

-Yılanın ağzına girerek, onun vasıtasıyla cennete girdi.

-Bazı etbaını gönderdi, onlar vasıtasıyla Âdem ve Havvayı kandırdı.

"De ki: İlim ancak Allah katındadır." (Mülk, 26)

فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ **"İçinde bulundukları yerden onları çıkardı."**

İçinde bulundukları itibarlı ve nimetli durumdan onları çıkardı.

وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ **"Biz de dedik: Birbirinize düşman olarak inin."**

وَلَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ **"Sizin için arzda belli bir vakte kadar yerleşmek ve yararlanmak vardır."**

Hitap, Âdem ve Havva'yadır. Çünkü başka ayette hitap açık ifadeyle ikisine yönelik yapılmıştır.

Burada çoğul sığasıyla gelmesi, Âdem ve Havva'nın insan nevinin aslı olmalarındandır. Sanki o ikisi, insanların tamamıdır.

Veya çoğul gelmesi, İblisin de aynı hitaba dahil edilmesindendir. Vesvese için cennete girdikten sonra, bu şekilde kendisine ikinci defa "çık" emri vâkî olmuştur.

Veya onun da semadan yere inmesini ifade eder.

37- فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ **"Derken Âdem Rabb'inden birtakım kelimeler aldı."**

Âdem, o kelimeleri almaya kabule ve öğrendiğinde amel etmeye yöneldi. Bundan murat, **"O ikisi şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen muhakkak hüsrana düşenlerden oluruz!"** (A'raf, 23) ayetidir.

Ayrıca şu da rivayet edilir: "Allahım, seni hamdinle tesbih ederim. Senin ismin mübarektir, şânın yücedir. Senden başka ilah yok. Ben nefsime zulmettim, beni bağışla. Çünkü, günahları ancak sen bağışlarsın."

İbnu Abbastan şöyle rivayet edilir:

Âdem ile Allah arasında şu muhavere geçer:

-Ya Rabbi, Sen beni kendi elinle yaratmadın mı?

-Evet, yarattım.

-Ya Rabbi, ruhundan bana üflemedin mi?

-Evet, üfledim.

-Ya Rabbi, Senin rahmetin gadabını geçmedi mi?

-Evet, geçti.

-Beni cennetine yerleştirmedin mi?

-Evet, yerleştirdim.

-Ya Rabbi, eğer tevbe eder, durumumu düzeltirsem beni cennete döndürür müsün?

-Evet, döndürürüm."

فَتَابَ عَلَيْهِ **"O da tevbesini kabul etti."**

Allah ona rahmetle ve tevbesini kabulle döndü. Tevbenin kabulü, Hz. Âdemin o kelimeleri almasından sonra olmuştur. Çünkü o kelimeler, tevbeyi de tazammun etmektedir.

Tevbe, günahı itiraf etmek, ona pişman olmak ve bir daha dönmemeye azmetmektir.

Burada sadece Hz. Âdemin tevbesi nazara verilmekle yetinildi, çünkü Havva hükümde ona tabidir. Genel olarak da gerek Kur'anda gerek hadislerde hitap erkeklere yapılmış, onlara yapılan hitaba kadınlar da dahil sayılmışlardır.

إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ **"Muhakkak O, Tevvab – Rahîm'dir."**

O, kullarını tekrar ve tekrar bağışlar, onları tevbeye muvaffak kılar.

Tevbe kelimesinin aslı, dönmektir. Kul bununla vasfedildiğinde günahtan dönmesi anlaşılır. Allahu Teâlâ tevbe ile vasfedildiğinde ise, ceza vermekten bağışlamaya dönmesi murat edilir.

Allahın tevbeleri kabul edici ve son derece merhamet sahibi olduğunu beraber söylemekte, tevbe eden kimseye af ile beraber ihsana da nail olacağını vaat etmek vardır.

38- قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا **"Onlara dedik ki: Hepiniz oradan inin."**

"İnin" emri te'kid olarak veya maksadın farklı olması sebebiyle tekrar edildi. Çünkü, birincisi, onların inişinin bir ibtila diyarına olmasına, orada birbirlerine düşman olacaklarına ve daimi kalmayacaklarına delalet etti. İkinci **"inin"** emri ise, mükellef olmak için gönderildiklerini hissettirdi. Artık her kim hidayete ererse kurtulur, kim de ondan saparsa helak olur. Bunda, şu manaya da bir tenbih vardır: Basiretli kişi için iki ihtimalden sadece biri bile, tek başına Allahın hükmüne muhalefetten alıkoymaya yeterli bir durumdur.

Her ikisi beraber olunca hayli hayli yeterli olacaktır.[89]

Lakin insan unutur, tam bir azim göstermez.

Bu iki **"inin"** emrinden birincisi cennetten dünya semasına, ikincisi ise arza olduğu da söylendi.

---

[89] Yani, sadece cenneti elde etmek veya sadece cehennemden kurtulmak hedefi bile, insanın ilâhî hükümlere karşı gelmekten sakınmasına yeterlidir. Hâlbuki, cenneti kazanan aynı zamanda cehennemden kurtulmuş olacaktır. Cehenneme düşen ise, aynı zamanda cenneti kaybetmiş olacaktır.

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Eğer tarafımdan size bir yol gösterici gelir de kim hidayetime uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."

Yani, şayet kitap indirerek ve rasul göndererek benden size bir hidayet gelirse, sizden de her kim ona tâbi olursa, kurtulur.

Burada ilâhî hidayetin gelmesinin **"eğer"** kelimesiyle ifadesi –gelmesi muhakkak olduğu halde- bunun zâtında ihtimal dâhilinde olması ve aklen de vacip olmamasındandır.

Hidayetin iki defa zikredilmesi, ikincinin birinciden daha genel olmasındandır. Bunda, hem peygamberlerin getirdiği, hem de aklın iktiza ettiği hidayet beraberdir. Yani, her kim aklın şehadet ettiğini nazara alarak ona gelen ilâhî hidayete tâbi olursa, böyle kimselere bırakın can sıkıcı hallerin gelmesini, kendilerine hiçbir korku olmaz, sevdikleri hiçbir şeyden mahrum kalmazlar ve üzülmezler.

Korku, başa gelmesi muhtemel durumlar içindir.

Hüzün ise, başa gelenlerde söz konusudur.

Ayet, **"onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."** derken, en beliğ ve te'kidli bir şekilde onlardan cezayı nefyetmiş, sevaba nail olacaklarını da bildirmiştir.

39- وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ **"İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennem ehlidirler."**

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ **"Onlar orada daimîdirler."**

Ayet, ilâhî hidayet karşısında insanların ikinci kısmının durumunu anlatmaktadır. Sanki şöyle demiştir: Kim de ilâhî hidayete uymazsa, aksine Allahı inkâr edip ayetlerini yalanlarsa veya ilâhî ayetleri kalp ile inkâr eder, diliyle de yalanlarsa işte onlar cehennem ehlidirler.

Ayet, asıl olarak "zahir alâmet" demektir. İlahî san'at eserlerine; O'nun varlığına, ilmine ve kudretine delalet etmeleri cihetinden "ayet" denilir.

Keza, birbirinden fasıl ile ile ayrılan Kur'an cümlelerine de "ayet" denilir.

Burada **"ayetlerimiz"** ifadesinden murat, münzel ayetlerdir.

Veya hem onları, hem de akla hitap eden ayetleri içine alır.

Haşeviye,[90] bu kıssa ile, çok cihetlerle peygamberlerin masum olmadığına hükmetti:

1-Hz. Âdem bir peygamberdi, yasaklanan bir şeyi işledi. Bunu yapan ise, asi olur.

2-Suçu işlemekle zâlimlerden oldu. Zalim ise mel'undur. Allahu Teâlâ şöyle bildirir: **"Ve Allah'a yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir?"** (Hûd, 18)

3-Allahu Teâlâ, Hz. Âdem'e isyanı nisbet etmiştir:

"Âdem Rabbine isyan etti, böylece zarara uğradı." (Taha, 121)

4-Allah Âdeme tevbeyi telkin etti. Tevbe ise, günahtan dönmek ve ondan pişman olmaktır.

5-Hz. Âdem, şayet Allah onu bağışlamazsa hüsrana düşenlerden olacağını itiraf etmiştir. **"O ikisi şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen muhakkak hüsrana düşenlerden oluruz!"** (Araf, 23) Hüsranda olan kimse ise, büyük günah işleyen kimsedir.

6-Şayet günaha girmeseydi, başına gelen bu durumlar olmazdı.

Bunlarla alakalı şu cihetlere dikkat çekmek isteriz:

1-Hz. Âdem yasak ağaçtan yediğinde peygamber değildi. "Peygamberdi" diyenin delil getirmesi gerekir.

2-Buradaki nehiy, tenzih içindir. Hz. Âdemin "zalim ve hüsranda" şeklinde nitelendirilmesi, nefsine zulmetmesi ve daha evla olanı terk ile kârdan zarar etmesi yönündendir. Ama ona "taşkınlık ve isyan" nisbeti, bunun cevabı inşallah ilgili ayetlerin açıklamasında gelecektir.[91]

Tevbe ile emredilmesi, kaçırdıklarını telafi etmesi içindir.

Başına gelenler ise, daha evlâ olanı terki sebebiyledir.

Ve ayrıca, Hz. Âdemin yaratılışından önce meleklere söylediğine vefa için olmuştur.[92]

3-**"Andolsun bundan önce Âdem'den söz almıştık, fakat unuttu."** (Taha, 115) ayetinde de dikkat çekildiği gibi, Hz. Âdemin yasak ağaçtan ye-

---

[90] **Haşeviye,** ayet ve hadislerin zahirinde aşırı gidip Allah'ın sıfatlarını insanın sıfatlarına benzeten bir ekoldür. "Allahın eli" ve "Allahın yüzü" gibi nassları mecaz olarak görmeyip te'vil etmeden kabul ederler. Bu ekolün görüşlerinden biri de, peygamberlerin masum olmadığını söylemeleridir.

[91] Bkz. Taha, 121

[92] Cenab-ı Hak, **"ben yeryüzünde bir halife kılacağım"** demişti.

mesi unutarak oldu. Lakin unutma sebeplerinden tam kaçınmaması sebebi ile ilâhî itaba maruz kaldı. Belki de böyle bir hal ümmetten sadır olsa ceza verilmez. Ama peygamberlerin şanı yüce olduğundan, böyle bir hata onlardan bağışlanmaz. Hz. Peygamber şöyle bildirir:

"En şiddetli belaya maruz kalanlar peygamberlerdir, sonra velilerdir. Sonra bunların emsalleridir."

Veya nasıl ki zehir nedir bilmeyen biri zehiri aldığında bunun cezasını çekerse, Hz. Âdemin fiili de yemesine ceza tarzında olmaksızın böyle mukadder bir sonucu netice vermiştir.

Buna mukabil **"Derken İblis onların birbirlerinden gizli kalan mahrem yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi. "Rabbiniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedî kalanlardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan men etti" dedi."** (A'raf, 20)

"Ve onlara, "Elbette ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye yemin etti. Böylece hile ile onları aldattı." (A'raf, 21) ayetleri delil getirilerek bu görüşün doğru olmadığı söylenemez. Çünkü İblis bunları söyleyip yemin ettiğinde, Hz. Âdemin hemen yediğine bunlarda bir delalet yoktur. Belki de İblisin sözü Âdemde fitrî bir meyil meydana getirdi, sonra Allahın hükmünü gözeterek nefsini bundan uzak tuttu, ama sonunda unuttu ve mani zail oldu. Onun tabiatı, kendisini buna sevketti.

5-Hz. Âdem, hatalı bir içtihat sebebiyle yasak ağaçtan yemeye cesaret etti. Çünkü O, bu nehyin tahrim için değil, tenzih için olduğunu zannetti.

Veya, aslında murat bir nev iken, Hz. Âdem bizzat işaret edilen ağacın haram kılındığını sanıp o nevden bir başka ağaçtan yedi.

Şu rivayette de benzeri bir üslûbla yasaklama görürüz. Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) ipek ve altını eline alıp şöyle dedi: "Bu ikisi, ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helal kılındı."

Ayette şu manalara delalet vardır:

-Cennet mahlûktur.
-Cennet yukarı cihettedir.
-Tevbe makbuldür.
-Hüdaya tâbi olan, âkibetinden emin olur.
-Cehennem azabı daimidir.
-Kâfir, cehennemde ebedi kalır.

"Onlar orada daimîdirler" ayetinden mefhum-u muhalif ile, kâfir olmayanların orada ebedi kalmayacakları anlaşılır.

8. DERS

İsrailoğulları

Bil ki: Allahu Teâlâ, bundan önceki ayetlerde tevhid, nübüvvet ve haşrin delillerini zikretti. Akabinde, bunları takrîr ve te'kid için nimetleri saydı. Çünkü bu nimetler sonradan meydana gelen şeylerdir. Yaratma ve emir elinde, şeriki olmayan hikmet sahibi bir yaratıcıya delalet ederler. Bunların eğitim görmemiş bir Zat (Peygamber) vasıtasıyla geçmiş kitaplarda sabit olduğu şekilde ihbarı, gaybtan haber vermektir ve mu'cizedir, haber veren zâtın nübüvvetine delâlet eder.

Bunlar insanın yaratılışına ve asıllarına ve bundan daha büyük olana şümulü cihetiyle ise, bunları yaratanın, ilk defa yaratmaya olduğu gibi, yeniden yaratmaya da kâdir olduğuna delalet eder.

Bu kısımda Allahu Teâlâ onlardan ehl-i ilim ve ehl-i kitap olanlara seslendi. Allahın kendilerine olan nimetlerini yad etmelerini, hakka uymakta ve delillere tâbi olmakta ahde vefa göstermelerini emretti, ta ki Hz. Muhammed'e ve O'na indirilene ilk iman edenler olsunlar.

Ve şöyle buyurdu:

40- يَابَنِى اِسْرَائِيلَ "Ey Benî İsrail!"

Beni İsrail, Hz. Yakub'un evlatlarıdır. "Oğullar" anlamında "benî" kelimesi "bina" kökünden gelir. Çünkü evlat, babasının binasıdır. Bunun için san'at, ustasına nisbet edilir ve mesela "Ebu'l-harb", "Bintü'l-fikr" denilir.[93]

İsrail, Hz. Yakubun lakabıdır, manası İbranicede "safvetullah" demektir. "Abdullah" manasında olduğu da söylenir.

اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ "Size verdiğim nimetimi hatırlayın."

Nimetlerimi, tefekkürle ve şükrüne çalışarak yad edin.

Nimetin onlarla kayıtlı ifade edilmesi, insanın fıtraten kıskanç ve hasetçi olması itibariyledir. Bu tabiattaki insan, Allahın başkalarına verdiği nimetlere baktığında, kıskançlık ve haset onu nankörlüğe ve öfkeye sevkeder.

---

93 **"Ebu'l-harb"**, mızrak babası ve **"Bintü'l-fikr"** ise fikrin kızı demektir. Mızrak, ustasının bir ürünüdür. Varılan bir ilmî sonuç, sahibinin çocuğu hükmündedir.

Ama Allahın kendisine özel olan nimetlerine bakarsa, nimet sevgisi kendisini rıza ve şükre sevk eder.

Bu nimetlerden murat, Allahın onların ecdadını Firavundan ve boğulmaktan kurtarması, buzağıyı ilah edinmelerini affetmesi ve kendileri için de Hz. Muhammed zamanında olmaları gibi durumlardır.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ **"Ahdimi** (sözümü) **tutun ki, ben de ahdinizi tutayım."**

İman ve taatle ahdime vefa gösterin.

Ben de size güzelce sevap vererek ahdimi yerine getireyim.

Ahid, hem ahid yapana, hem de yapılana nisbet edilir. Belki de ayette geçen birinci ahid faile, ikinci ahid ise mefule muzaftır. Çünkü Allahu Teâlâ, deliller nasbederek ve kitaplar indirerek iman ve salih amel hususunda onlardan ahid aldı. Ve onlara hasenelerine karşılık sevap vaadinde bulundu.

Her iki ahde vefa için derince bir arzediş vardır.

İşte, bize bakan yönüyle vefanın ilk mertebesi kelime-i şehadettir. Allah için ilk vefa ise, can ve malın korunmasıdır.

Vefanın bizim için son mertebesi sadece başkasını değil, kendini bile unutacak şekilde tevhid denizinde müsteğrak olmaktır. Vefanın Allah için son mertebesi ise, kulunu daimi bir likâya ulaştırmaktır.

İbnu Abbas ayeti şöyle açıklar:

"Ey İsrailoğulları! Hz. Muhammede tâbi olmanızla ilgili bana verdiğiniz ahde vefa gösterin, ben de esaret zincirlerinden kurtarma hususunda size verdiğim ahdimi tutayım."

Keza, şöyle açıklayanlar da olmuştur:

"Farzları eda ve büyük günahları terk ile ahdime vefa gösterin, ben de mağfiret ve sevapla size olan ahdimi tutayım."

"Siz istikametle doğru yolda giderek ahdime vefa gösterin, ben de sizi itibarlı kılarak ve size daimi nimetler vererek ahdimi yerine getireyim."

Ayette geçen her iki ahdin mef'ule muzaf olduğu da nazara verilmiştir. Yani, "siz bana ahit olarak verdiğiniz iman ve itaate vefa gösterin, ben de size güzelce karşılık vermeye vefa göstereyim.

Her iki ahdin tafsili, Maide sûresinde şu ayette yer alır:

"Allah, şöyle demişti: Şüphesiz ben sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları destekler-

seniz, (fakirlere yardımda bulunarak) **Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım."** (Maide, 12)

وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ **"Ve sadece benden korkun!"**

Yaptığınız, terk ettiğiniz şeylerde ve özellikle de ahdi bozduğunuz durumlarda sadece ve sadece Ben'den korkun.

Ayette geçen korku **"rahbe"** kökünden gelir. Bu kelime, sakınmakla beraber korkuyu ifade eder.

Ayet, vaad ve vaîdi tazammun eder. Şükrün ve ahde vefanın vücubunu gösterir. Mü'minin Allahtan başkasından korkmaması gerektiğini bildirir.

41- وَاٰمِنُوا بِمَا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ **"Yanınızdakini** (Tevrat'ı) **tasdik edici olarak indirdiğime iman edin."**

Ayette sadece imanın nazara verilmesi ve buna teşvikte bulunulması, imanın asıl maksat olmasından ve ahde vefanın da esasını teşkil etmesindendir.

İndirilen Kur'anın onlardaki ilâhî kitapları tasdik edici olmakla kayıtlanması,

-Onlarda vasfedildiği şekilde nazil olması,

-Veya kıssa, vaatler, tevhide davet, ibadetle ve insanlar arasında adaletle emretmek, günahlardan ve çirkin işlerden sakındırmak gibi hususlarda onlara mutabık olmasındandır.

Kur'anın, ahkâmın ayrıntılarında o semavî kitaplara muhalif kısımları olması, her asrın maslahatlarının kendi zamanına nisbetle farklı olmasındandır. Her ilâhî kitapta, hitap ettiği kimselerin maslahatları gözetilmiştir. Öyle ki, önce nazil olan bir kitap sonra gelseydi, sonraki gibi inerdi. Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle der:

"Musa şayet hayatta olsaydı, bana tâbî olmaktan başka bir durumu olmazdı."

Ayet, aynı zamanda Kur'andan önceki kitaplara tâbi olmanın, Kur'ana inanmaya aykırı olmadığına bir tenbihtir. Hatta onlara ittiba, Kur'ana inanmayı icap etmektedir. Bundan dolayı şöyle diyerek tarizde bulundu:

وَلَا تَكُونُوٓا اَوَّلَ كَافِرٍ بِهٖ **"O'nu inkar edenlerin ilki olmayın."**

Çünkü, o ehl-i kitaba vacip olan, Kur'ana ilk inananlar olmalarıdır. Ay-

rıca onlar Kur'anın mu'cizelerine nazar edebilen, durumunu bilen, O'nun gelmesini gözleyen ve zamanını müjdeleyen kimselerdi.

Eğer denilse: Arab müşrikleri onlardan önce Kur'anı inkâr etmişken, bunlara nasıl **"O'nu inkar edenlerin ilki olmayın"** denilir?

Elcevap: Bundan murat tarizdir, yoksa zahirin söylediğine delalet değildir. Mesela kişi "Ama bana gelince, ben bir cahil değilim" dediğinde bundan muradı, onu cahil sanan muhataba tarizde bulunmaktır. Onun gibi, burada da kelâm zâhirine göre değildir.

Veya mana şöyle olabilir: "Sakın siz ehli kitaptan onu ilk inkâr eden kimseler olmayın."

Veya "Sakın siz Kur'anla beraber gelenleri inkâr edenlerden olmayın." Çünkü Kur'anı inkar eden, O'nun tasdik ettiklerini de inkâr etmiş demektir.

Veya şöyle takdir edilebilir: "Sakın siz Mekke müşrikleri gibi inkâr edenlerden olmayın."

وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا **"Âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin."**

Ayetlerime iman etmeyi ve onlara tâbi olmayı dünya lezzetlerine değişmeyin. Çünkü onlar ne kadar büyük de olsa imanı terk ile elinizden kaçan ahiret lezzetlerine nisbetle azdır, değersizdir.

Denildi ki: Ayetin muhatabı olan Yahudilerin kavimleri içinde riyasetleri vardı, vergi alıyorlar, ayrıca kendilerine hediyeler geliyordu. Peygambere tâbi olduklarında bunları kaybetmekten korktular, böylece bu fani lezzetleri Kur'ana tercih ettiler.

Rüşvet alarak hakkı tahrif etmek ve gizlemek gibi durumlar da ayetin şümulüne dâhildir.

وَاِيَّاىَ فَاتَّقُونِ **"Ve ancak benden sakının** (takva sahibi olun)."

İman etmek, hakka tâbi olmak ve dünyadan yüz çevirmekte takva ile sadece ve sadece Benden sakının.

Önceki ayet bu ikinci ayette olanlara ön esaslar gibi olunca, takvanın öncesi olan **"rahbet"** ile bitirildi. Keza, onunla hitap âlim ve mukallidi içine aldığı için, sülûkun başlangıcı olan "rahbet"i onlara emretti.

İkinci ayetle olan hitap, özellikle ilim ehline olunca, onlara da sülûkun nihaî mertebesi olan takvayı emretti.

42- وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ **"Hakk'ı batıla karıştırmayın."**

"Size indirilen hakkı, uydurduğunuz ve gizlediğiniz batılla karıştırmayın, ta ki bunlar birbirinden temyiz edilmez hâle gelmesin."

Veya "Ya batıl bir şey yazarak veya te'vili esnasında yanlış bir yorum yaparak hakkı şüphe edilir bir hâle getirmeyin."

وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ **"Bildiğiniz halde hakkı gizlemeyin."**

Ayetin bu ifadesiyle sanki onlar, iman etmekle ve dalaleti terk etmekle emrolundular, hakkı işitenlere onu karıştırarak, işitmeyenlere de gizlemek sûretiyle yoldan çıkarmaktan nehyedildiler.

Şu mana da verilebilir:

"Hakkı karıştırmak ve onu gizlemekten kaçının."

"Bildiğiniz halde" denilmesinde şöyle bir incelik vardır:

Bile bile hakkı batıla karıştırmak ve hakkı gizlemek çok daha çirkin bir durumdur. Çünkü cahil, bazen mazur sayılabilir.[94]

43- وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ **"Ve namazı dosdoğru kılın."**

وَآتُوا الزَّكٰوةَ **"Zekatı verin."**

Müslümanların namazı ve zekâtı gibi, siz de namaz kılın, zekât verin. Başka türlü olanlar, sanki namaz ve zekât değillerdir.

Önceki ayette İslâmın usulünü onlara emretmişti, burada da füruunu onlara emretti. Bunda, kâfirlerin İslâmın füruatına muhatap kılındıklarına bir delil vardır.

Zekât kelimesi, nema'yı ifade eder. Çünkü zekâtı vermek malda bereketi celbeder, nefse cömertlik meyvesi kazandırır.

Zekât, temizlenmek manasında da kullanılır. Çünkü o, malı habis olmaktan, nefsi de cimrilikten kurtarır.

وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ **"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."**

Müslümanların cemaati içinde, rükû'a varanlarla beraber siz de rükû edin. Çünkü **cemaatle kılınan namaz**, onda bulunan dayanışma ruhu sebebiyle tek başına kılınan namazdan yirmiyedi kat daha faziletlidir.

---

[94] Mesela, peygamber gönderilmeyen devirlerde yaşayanlar, dini bilme imkânları olmadığından dolayı daha az sorumluluk sahibidirler.

Ayette, namaz yerine rükû'nun ifade edilmesi, Yahudilerin namazından ihtiraz içindir.[95]

Rükû, Cenab-ı Hakkın bildirdiklerine boyun eğmek manasını da ifade edebilir.

44- أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ "İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz!"

Ayette onları kınama ve "nasıl yaparsınız?" şeklinde hallerine hayret ettirme vardır.

İyilik Mertebeleri

Ayette iyilik, **"birr"** kelimesiyle ifade edilmiştir. Bunun üç kısım olduğu söylenir.

1-Allaha ibadette iyilik.

2-Akrabaları gözetmede iyilik.

3-Yabancılarla muamelede iyilik.

İbnu Abbas, ayetin Medinedeki hahamlar hakkında indiğini söyler. Nasihat ettikleri kimselere gizlice Hz. Muhammed'e tâbi olmalarını öğütlüyorlar, ama kendileri tâbi olmuyorlardı.

Şöyle de denildi: İnsanlara "sadaka verin" diyorlar, ama kendileri vermiyorlardı.

وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ "Hâlbuki kitabı okuyorsunuz."

Bu, onları susturmaktır. Yani, "bu nasıl kitap okumak. Kitap böyle mi okunur?"

Okumuş oldukları Tevrata inat, iyiliği terk ve sözün amelden farklı olması gibi hallerine bir tehdit vardır.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ "Hiç aklınızı kullanmaz mısınız?"

Yaptığınız şeyin çirkinliğini akletmiyor musunuz? Aklınız böyle şeylerden sizi men etmiyor mu?

Veya, sizin aklınız yok mu, ta ki böyle akıbetinin vahim olduğunu bildiğiniz şeylerden sizi men etsin!

---

95 Onların namazında rükû yoktu. Sadece **"Namaz kılın"** denilse "biz zaten kılıyoruz" diyebilirlerdi.

Akıl, asıl olarak "habs" anlamındadır. İnsan idrakine "akıl" denilmesi, onu çirkin işlerden alıkoyması, güzel işlere ise sevketmesi sebebiyledir.

Ayet, başkasına öğüt verip, kendisi bundan etkilenmeyen kimsenin hâlinin çirkinliğini ve nefsinin habisliğini ilan eder. Böyle hareket, olsa olsa dini bilmeyen veya aklı olmayan ahmak kimsenin yapacağı bir durumdur.

Çünkü hem iyiliği emredip hem de kendisi yapmamak, insan tabiatına aykırıdır.

Demek ki, başkalarına öğüt veren kimse kendini unutmamalı, nefsini arıtıp kemâle ermeli, ta ki başkasına da faydalı olabilsin. Ayetten murat buna teşviktir, yoksa günahkâr biri başkasına öğüt veremez manasına gelmez. Çünkü, emredilen iki şeyden birini ihlal, diğerini ihlali de gerektirmez.[96]

45- وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ "Sabrederek ve namaz kılarak yardım dileyin."

Ayet, mana itibariyle öncesiyle muttasıldır. Ehl-i Kitaptan olan Yahudilere, riyaseti terk etmek ve maldan yüz çevirmek gibi kendilerine zor gelen şeyler emredilince, bunun tedavisine dikkat çekildi.

Mana şöyledir: İhtiyaçlarınıza karşı Allaha tevekkül ederek başarı ve genişlik isteyin veya kendisinde şehveti kırmak ve nefsi arıtmak özelliği olan oruçla yardım dileyin. Keza namaza tevessül ve ona iltica ile yardım isteyin.

Çünkü namazda:

- Temizlik,
- Avret yerleri örtmek,
- Bu ikisi için masraf yapmak,
- Ka'beye yönelmek,
- İbadete kendini vermek,
- Azalarla huşu izhar etmek,
- Kalp ile samimi niyet,
- Şeytanla mücahede,
- Hakka yakarış,
- Kur'an kıraati,

---

[96] Çünkü, bir şey bütünüyle elde edilmezse, tamamen terk edilmesi de uygun değildir. "Ya hep ya hiç" demek, çoğu hallerde isabetli olmayabilir.

- Kelime-i şehadeti söylemek,

- Nefsi yeme-içmeden uzak tutmak gibi ruhî ve bedeni bütün ibadetler bulunmaktadır.

İşte, böyle özellikler taşıyan namazı vesile ediniz, ta ki ihtiyaçlarınız size verilsin, musibetlere karşı durabilesiniz.

Rivayete göre Hz. Peygamber herhangi bir işte daraldığında namaza durdu.

"Namaz" şeklinde mealini verdiğimiz "**salât**" kelimesi "dua" anlamına da gelebildiğinden, burada da dua murat edilmesi caizdir. O zaman meali şöyle olur: "Sabrederek ve dua ederek yardım dileyin."

وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ **"Şüphesiz o, huşu sahiplerinden başkasına ağır gelir."**

Ayette **"şüphesiz o"** ifadesindeki zamir,

-Namaz ve sabır ile yardım istemek,

-Namaz,

-Veya kendilerine emredilen ve nehyedilenlerin tümü olabilir.

Huşu ve hudu', manada birbirine yakındır. **Huşu** azalarda görülen, **hudu'** kalp ile olandır.

46- اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلاَقُوا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ **"Onlar, Rablerine kavuşacaklarını ve gerçekten O'na döneceklerini zannederler."**

Ayette geçen **zan**, zann-ı galip olup ilmi ifade eder. İbnu Mes'ud mushafında bu ifade "bilirler" şeklinde yer almıştır.

Onlar, Allaha kavuşacaklarını ve O'nun nezdinde olana nail olacaklarını ümit ederler.

Başkalarına ağır gelen durumların bunlara ağır gelmemesi şu cihetlerdendir:

-Çünkü onların nefisleri böyle şeylere razıdırlar.

-Bu yolda karşılaşacakları zorluklar mukabilinde, bunları küçük gösterecek, yorgunluktan lezzet alacak şeyleri beklerler. Bundandır ki Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Namaz, gözümün nuru kılındı."

47- يَابَنِى اِسْرَائِيلَ **"Ey Benî İsrail!"**

اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ **"Size verdiğim nimetimi hatırlayın."**

Ayetin tekrarı te'kid içindir. Ve özellikle en büyük nimet olarak onların üstün kılınmasını yeniden bir hatırlatmadır. Peşinde şiddetli bir tehdidin gelmesi ise, bundan gafil olan ve hukukunu ihlâl edenlere bir korkutmadır.

وَاَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ **"Sizi âlemlere üstün kıldığımı da."**

Âlemlere üstün kılınmaları, kendi zamanlarındaki insanlara üstün kılınmalarını ifade eder. Bundan murat, Hz. Musa ve sonrasındaki ecdatlarıdır. Ecdatları ilim, iman ve salih amelle devam ettikleri sürece iltifata mazhar oldular. Allah, onlardan pek çok peygamber ve âdil hükümdar getirdi. Ancak nankörlük yaptıklarında zillete düştüler.

Bu ayetle, insanın meleğe üstün olmasına delil getirildi. Ama böyle bir istidlal, zayıftır.

48- وَاتَّقُوا يَوْمًا لاَتَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا **"Ve öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez."**

O gün, kendisinde hesaba çekilmek ve azap görmek olan bir gündür.

وَلاَيُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ **"Hiç kimseden herhangi bir şefaat kabul olunmaz."**

وَلاَيُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ **"Kimseden fidye de alınmaz."**

Bununla sanki akla gelebilecek bütün ihtimallerle hiç kimsenin bir başkasından azabı kaldırmaya gücü yetmeyeceği anlatılmıştır.

Çünkü, birinden azabı def etmek ya galebe ile veya başka şekilde olur.

Birincisi yardım etmektir. İkincisi ise ya meccanen veya başka şekilde olur.

Birincisi ona şefaat etmektir.

İkincisi ise, ya başkası adına ödeme yapmak veya onun yerine fidye ödemek şeklinde olur.

Şefaat, "şef" kökünden gelir. Sanki, şefaat edilen kimse münferit kalmıştı, şefaat eden kimse kendini ona katarak yalnız kalmaktan kurtarmış olur.

Ayette geçen **"adl"** fidyedir. "Bedel" manasına geldiği de söylenmiştir.

وَلاَهُمْ يُنْصَرُونَ **"Onlara yardım da edilmez."**

Allahın azabı onlardan men edilmez.

Mu'tezile, bu ayete dayanarak kebair ehli için şefaati reddetmek iste-

diler. Buna, ayetin kâfirlere mahsus olduğu ifade edilerek cevap verildi. Çünkü, şefaati isbat eden çok ayetler ve hadisler vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Hitabın gayr-i müslimlere yönelik olması bunu te'yid eder. Yahudiler, ecdatlarının kendilerine şefaatçi olacaklarını iddia ediyorlardı, ayet bunun üzerine nazil oldu.

9. DERS

İsrailoğullarına Olan Nimetler

49- وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ **"Hani sizi Âl-i Firavundan kurtarmıştık."**

Fars ve Rum hükümdarlarına Kisra ve Kayser denilmesi gibi, Amalika hükümdarlarına da Firavun denir. Birisi azıp zorbalık yaptığında "tefer'ane" yani "firavunlaştı" ifadesi kullanılır.

Hz. Yusuf zamanındaki Mısır hükümdarıyla, Hz. Musa zamanındaki Firavun arasında dört yüz seneden fazla zaman vardır.

Ayet, daha önce geçen **"Ey Benî İsrail! Size verdiğim nimetimi hatırlayın."** (Bakara, 40) ayetinde mücmel olarak nazara verilen nimetlerin tafsilidir.

يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ **"Onlar size azabın en kötüsüne uğratıyorlardı."**

يُذَبِّحُونَ اَبْنَاءَكُمْ **"Oğullarınızı boğazlıyorlar."**

وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ **"Kadınlarınızı ise sağ bırakıyorlardı."**

Ayetin bu kısmı, hemen evvelindeki kötü azabın ne olduğunu beyan ettiğinden atfedilmemiştir.

İsrailoğullarının erkek çocuklarının öldürülmeleri şundandı: "Onlardan bir çocuk doğacak, firavunun saltanatına son verecek" şeklinde Firavun rüyada gördü veya kâhinler ona söyledi. Ancak, onların gayreti, Allahın kaderini geri çevirmedi.

وَفِى ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ **"Bunda, size Rabbinizden büyük bir imtihan vardı."**

Ayet metnindeki **belâ**, hem mihnet hem de nimet anlamında olabilir. Firavun hanedanın yaptıkları mihnettir, Allahın onları kurtarması ise nimettir. Kelimenin aslı "denemek, mübtela kılmaktır." Allahın denemesi kâh mihnetle, kâh nimetle olduğundan, kelime her iki manada da kullanılır olmuştur. Burada **"Bunda..."** derken kelimenin her iki manasına da bakar şekilde imtihana işaret edilmesi caizdir.

Onları size musallat etmesinde veya Hz. Musayı gönderip sizi kurtarmada muvaffak kılmasında veya her ikisinde Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.

Öyle anlaşılıyor ki kula hayır ve şerden ne isabet ederse Allahtan bir denemedir, kula düşen görev, sürur verici hâllere şükretmek, üzücü durumlara ise sabretmektir, ta ki bu sınamaları en hayırlı şekilde geçirebilsin.

50- وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ **"Hani sizin için denizi yarıp, sizi kurtardık."**

Onda gidebilmeniz için yollar açmış, denizi sizin için yarmıştık.

وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ **"Âl-i Firavn'ı ise gözlerinizin önünde suda boğduk."**

Ayette **"Âl-Firavun"** ile Firavun ve kavmi murat edilmiştir.

"Gözlerinizin önünde" denilmesinde şunlara işaret olabilir:

-Siz onların boğulmalarını, denizin üzerlerine kapanmasını görüyordunuz.

-Veya denizin yarılmasını, içinde emrinize amâde kuru yollar açılmasını veya denizin sahile attığı onlara ait cesetleri görüyorsunuz.

-Veya siz onlara, onlar size bakıyorlardı.

Rivayete göre Allahu Teâlâ Hz. Musaya İsrailoğullarını Mısırdan çıkarmasını istedi. O da onları çıkardı. Sabah olup durum anlaşılınca Firavun ve askerleri onların peşine takıldı. Deniz kenarında onlara yetiştiler. Allahu Teâlâ Hz. Musaya asasını denize vurmasını emretti. Hz. Musa emredileni yaptığında deniz içinde kupkuru oniki yol açıldı, onlar da yürüdüler. Dediler ki: "Ya Musa, bazımız boğulsa fark edememekten korkuyoruz." Derken Allah o yollarda delikler açtı, birbirlerini gördüler, seslerini duydular, böylece denizi geçtiler. Sonra Firavun gelip denizi yarılmış görünce, o ve ordusu da aynı yollara girdi, ama deniz üzerlerine kapandı, hepsi boğulup gitti.

Bil ki, bu olay Allahu Teâlânın onlara en büyük nimetlerindendir ve Sani-i Hakîmin varlığına ve Hz. Musanın tasdikine sevkeden en büyük ayetlerdendir. Ama onlar, bu olaydan sonra buzağıyı ilah edindiler, **"Ey Musa, biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız"** (Bakara, 55) ve benzeri şeyleri dediler.

Görüldüğü gibi onlar anlayış, zekâ, nefis selâmeti ve güzelce peygambere tâbi olmak gibi meselelerde ümmet-i Muhammedden çok uzaktırlar. Çünkü Hz. Muhammedin mu'cizeleri olan Kur'an ve onunla meydan oku-

ma, Hz. Peygamberin nübüvvetine şahit olan kendisinde toplanmış faziletler gibi durumlar zeki kimselerin idrak edebileceği nazarî (teorik) durumlardır.

Hz. Peygamberin Kur'an vasıtasıyla bu tarihi olaylardan bahsetmesi de, daha önce anlatıldığı gibi, O'nun mu'cizelerindendir.

51- وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَعِينَ لَيْلَةً **"Hani, Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik."**

İsrailoğulları Firavunun helakinden sonra Mısıra döndüklerinde, Allahu Teâlâ Hz. Musaya Tevratı vermeyi vaat etti. Zilkade ayının tamamı ve Zilhicce'den de on gün olmak üzere kırk günlük bir süre belirledi. Ayette, **"kırk gece"** denilmesi, yeni ayların geceden başlamasındandır.

ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ **"Sizler ise onun ardından** (kendinize) **zulmederek bir buzağıyı ilah edinmiştiniz."**

Sonra sizler buzağıyı ilah veya mabud edinerek Allaha şirk koşmak sûretiyle zâlimler oldunuz.

52- ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ **"Sonra bunun ardından şükredesiniz diye sizi affetmiştik."**

Buzağıyı ilah edinmenizden sonra, sizler tevbe edince biz de sizleri affettik.

53- وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ **"Hani, doğru yolu tutasınız diye Mûsâ'ya Kitab'ı ve Furkan'ı vermiştik."**

Tevrat, münzel bir kitaptır ve hak ile batılı ayıran bir hüccettir.

Furkan'dan murat:

-Hak yolda olanla batıl yolda olanı, küfür ve imanı ayırt eden Hz. Musa'nın mu'cizeleri olabilir.

-Veya **furkandan murat** helal ve haramın arasını ayırt eden dindir.

-Veya, Cenab-ı Hakkın Bedir savaşına **"Furkan günü"** demesi gibi (Enfal, 41) Hz. Musanın hak dava üzere olduğuna alâmet olarak, düşmanlarına karşı kendisine gelen ilâhî yardım da anlaşılabilir.

54- وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ **"Hani Musa kavmine şöyle demişti:"**

يَاقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ **"Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle nefsinize zulmettiniz."**

فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ **"Gelin yaratıcınıza tevbe edin."**

O halde, hemen tevbeye azmedin ve sizi yaratana dönün.

Ayette geçen **Bârî',** Cenab-ı Hakkın isimlerinden olup çarpıklıktan uzak, muhtelif şekil ve heyetlerde birbirinden ayırt edilecek tarzda yaratan demektir.

فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ **"Nefislerinizi öldürün."**

Tevbenizi tamamlamak için nefislerinizi öldürün.

Veya şehvanî şeylerden uzak tutarak onu terbiye edin.

Bu mana, "nefsine azap vermeyen onu nimete kavuşturamaz, nefsini öldürmeyen onu diriltemez" denilmesi kabilindendir.

"Birbirinizi öldürün" manası da verilmiştir.

"Buzağıya tapmayanların, buzağıyı ilah edinenleri öldürmesini emretmektedir" şeklinde mana verenler de olmuştur. Rivayet edildiğine göre, kişi yakınlarından veya diğerlerinden buzağıya tapmış kişileri görüyor, ama Allahın emrini yerine getiremiyordu. Derken Allah sis ve kara bir bulut gönderdi de, sabahtan akşama kadar onları öldürmeye başladılar. Sonunda Hz. Musa ve Hz. Harun dua ettiler, bulut açıldı, tevbe ile ilgili hüküm indi. Öldürülenlerin sayısı yetmiş bin idi.[97]

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ **"Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır."**

Çünkü bu, şirkten bir temizliktir, ebedi hayata ve daimi sürura kavuşmaktır.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ **"Böylece tevbenizi kabul buyurdu."**

Şayet ayetin bu kısmı Hz. Musanın kelâmına dâhil ise, mana şöyle olur: Eğer size emredileni yaparsanız, Allah da tevbenizi kabul eder.

---

97 Bu gibi rivayetler genelde İsrailiyattan gelme olup o derece sıhhatli değildir. Dolayısıyla belli bir ihtiyat kaydıyla değerlendirmek daha isabetli olur kanaatindeyiz. Böyle muteber bir tefsirde de yer alması onun sıhhatine delil sayılmaz. **"Rivayet edildiğine göre"** denilmesi Beydâvînin de meseleye ihtiyatlı yaklaşmasının bir delilidir. Zira bu tarz anlatım, rivayetin zaafına bir işarettir.

Allahtan onlara bir hitap olarak düşünülürse şu anlamı ifade eder: Siz, size emredileni yaptınız, Allah da tevbenizi kabul etti.

Ayette Cenab-ı Hakkın **Bârî** isminin zikredilmesi ve hükmün buna terettüp ettirilmesi, onların cehalet ve gabavette son derece ileri gittiklerini hissettirmek içindir. Öyle ki, hikmetli yaratıcıyı bırakıp, anlayışsızlıkta darb-ı mesel olan öküze tapmışlardır. Kendisine nimette bulunanı tanımayan kimse, nimetin kendisinden geri alınmasını hak etmiştir. Bundan dolayı öldürülmeleri emredilmiştir.

إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ **"Şüphesiz O, Tevvab - Rahîm'dir."**

55- وَإِذْ قُلْتُمْ يَامُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً **"Hani "Ey Musa, biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız" demiştiniz."**

Böyle diyenler, Hz. Musanın Tur'a giderken yanına seçip aldığı yetmiş kişilik bir gruptur. Kavminden onbin kişi olduğu da söylenir.

فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ **"Bunun üzerine sizi saika çarpmıştı ve siz de bakakalmıştınız."**

Aşırı inat, işi yokuşa sürmek ve olmayacak bir şeyi istemek sebebiyle yıldırım sizi yakalayıverdi.

Çünkü onlar Allahu Teâlânın cisimlere benzediğini zannettiler ve bakan kimsenin karşısında belli bir cihet ve mekânda cisimlerin görülmesi gibi, O'nu görmeyi talep ettiler. Bu ise, muhali taleptir. Mümkün olan rü'yet, Cenab-ı Hakkın keyfiyetten münezzeh bir şekilde görülmesidir. Bu ise ahirette mü'minler içindir ve dünyada dahi bazı durumlarda bazı peygamberler içindir.

Saikayla alakalı şöyle denildi: Semadan bir ateş geldi ve onları yaktı.

Saika hakkında "şiddetli bir gürültü" de denilmiştir.

Saikanın Allahın bazı askerleri olduğu, olaya muhatap olan İsrailoğullarının bunların hışıltısını duyup baygın yere düştükleri, bir gün bir gece ölü vaziyette kaldıkları da söylenmiştir.

56- ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ **"Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar dirilttik."**

Saika ile Allahın cezalandırmasını görünce, olur ki daha önceden nankörlük ettiğiniz şeylere veya yeniden diriltilmenize şükredersiniz diye sizi dirilttik.

57- وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ **"Ve üstünüze bulutu gölge yaptık."**

Onlar çölde iken Allah onlara bulutu musahhar kıldı, bulut güneşin hararetine karşı onlara gölgelik yapıyordu.

وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى **"Üzerinize kudret helvası ve bıldırcın indirdik."**

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَارَزَقْنَاكُمْ **"Size ihsan ettiğimiz hoş rızıklardan yiyin"** (dedik.)"

Denildiğine göre, kudret helvası sabah namazı vaktinden güneşin doğuşuna kadar kar gibi iniyordu. Güney rüzgarı ile de bıldırcın geliyordu. Ayrıca gece bir ateş sütunu iniyor, onun ışığında yol alıyorlardı. Elbiseleri kirlenmiyor ve eskimiyordu.

وَمَاظَلَمُونَا **"Onlar, bize zulmetmediler."**

Ayette ihtisar vardır, bazı manalar açıktan ifade edilmeyip zihne havale edilmiştir. Yani, onlar bu nimetlere mukabil nankörlük yaparak zulmettiler. Ama aslında bize zulmetmediler.

وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ **"Lakin kendi nefislerine zulmediyorlardı."**

Yani, onlar nankörlük yaparak ancak kendilerine zulmetmiş oldular. Çünkü bunun zararı kendilerinedir.

58- وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ **"Hani şöyle demiştik: Şu beldeye girin."**

فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا **"Onun nimetlerinden dilediğiniz şekilde bol bol yiyin."**

Çöldeki şaşkın şaşkın dolaşmalarından sonra bu beldeye girmeleri emredildi. Bu beldeden murat, Kudüs veya Eriha olabilir.

وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا **"Kapıdan secde ederek girin."**

Sizi çölden çıkarmasına mukabil, şükür secdesine varın.

وَقُولُوا حِطَّةٌ **"Ve "hıtta"** (bizi bağışla!) **deyin."**

نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ **"Biz de hatalarınızı bağışlayalım."**

Secde ve dualarınıza karşılık biz de sizi bağışlayalım.

وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ **"İyilik yapanlara arttıracağız."**

İhsan sahiplerinin sevabını ziyade kılacağız.

Allahın emirlerine uymak; günahkâr kişi için bir tevbe, iyi işler yapan kişi için ise ziyade sevaba bir sebep kılındı.

59- فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلاً غَيْرَالَّذِى قِيلَ لَهُمْ **"Derken, zalim olanlar, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular."**

Kendilerine emredilen tevbe ve istiğfarı, geçici dünya malı arzusuyla değiştirdiler.

فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَاكَانُوا يَفْسُقُونَ **"Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle, o zalimlere gökten bir azap indirdik."**

Onların zulmü, ya emredilenler yerine başka şeyleri koymaları veya kendilerini kurtaracak şeyler yapmak yerine, helâke sürükleyenleri yapmalarıdır.

Bir önceki ayette onların zulmü ifade edilmişken bu ayette de **"zulüm"** kelimesinin kullanılması hem mübalağa ifade eder, hem de başlarına gelen azabın zulümleri sebebiyle olduğunu anlatır.

Rivayete göre tauna mübtela kılındılar. Bir saat içinde yirmidört bin kişi hayatını kaybetti.

10. DERS

İsrailoğullarının Nankörlüğü

60- وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ **"Hani Musa kavmi için su istemişti."**
فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ **"Biz de "asanla taşa vur!" demiştik."**

Rivayete göre, bu taş Hz. Musanın Tur dağından getirdiği bir taştı. Dört köşeli bu taşın her yüzünün üç ayrı yerinden su akıyordu. Böylece on iki kabilenin her birine ayrı bir cedvelden su geliyordu. Çöldeki İsrailoğullarının sayısı 600.000 idi ve oniki millik bir mesafede kamp kurmuşlardı.

Veya bu taş Hz. Âdemin cennetten getirdiği bir taş idi. Hz. Şuayba kadar elden ele gelmiş, O da asa ile beraber bunu Hz. Musa'ya vermişti.

Veya şu olaydaki taş olabilir: Hz. Musanın kavminden bazıları, iftira yoluyla O'nun haya organlarının şişkin olduğunu söylemişlerdi. Birgün Hz. Musa yıkanmak için elbiselerini çıkardı, bir taşın altına koydu. Yıkanırken taş harekete geçti, elbiseleriyle beraber yukardan aşağıya doğru yuvarlanmaya başladı. Hz. Musa, elbiselerini yakalamak için koşarken, kavmi O'nda böyle bir rahatsızlık olmadığını görmüş oldu. Cebrail (a.s.) Hz. Musaya bu taşı yanına almasını söyledi.

Veya ayetteki taş, özel bir taş olmayıp cins ifade eder. Böyle olması delil yönünden en zâhir olandır.

Şöyle de denildi: Allahu Teâlâ aslında belli bir taşa asa ile vurmasını emretmedi. Lakin İsrailoğulları "Hiç taş olmayan bir yere vardığımızda halimiz nice olur?" dediklerinde torbasına bir taş koydu. Bir yerde konakladıklarında asası ile ona vuruyor, ondan su fışkırıyordu. Yola koyulduklarında tekrar vuruyor, taş kuru hale geliyordu. Derken İsrailoğullarından bazısı şöyle demeye başladı: "Musa asasını kaybederse, susuzluktan ölürüz." Allahu Teâlâ bunun üzerine Hz. Musaya vahiy ile şöyle bildirdi: "Asayı taşa vurma, taş ile konuş, taş sana itaat edecektir. Bunu görünce belki ibret alırlar."

فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا **"Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmıştı."**

Ayette hazıf vardır. Bu, "eğer vurursan ondan su fışkırır" veya "Hz.

Musa, bu emir üzerine asasını taşa vurdu, ondan su fışkırdı" şeklinde takdir edilebilir.

قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ **"Her grup insan kendi su alacağı yeri bildi."**

كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ **"Allah'ın rızkından yiyin ve için."**

Bundan murat, önceki kudret helvası ve bıldırcın nimetleriyle beraber, sonraki su nimeti olabilir.

Veya, murat sadece su nimetidir, bundan içmişler ve bu su ile yiyecekleri şeyleri de yetiştirmişlerdir.

وَلاَتَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ **"Ama bozguncu kimseler olarak yeryüzünde aşırılık yapmayın."**

Ayetteki **"bozguncu kimseler olarak yeryüzünde aşırılık yapmayın"** ifadesinde bu kaydın getirilmesi, her ne kadar aşırılık daha çok fesatta kullanılsa da, haddi aşan bir zâlime mukabelede bulunmak gibi kendisinde fesat olmayan aşırılıklar da vardır. Hz. Hızırın çocuğu öldürmesi ve gemiyi yaralı hâle getirmesi gibi, sonuç itibariyle salah ciheti galip gelen aşırılıklar da vardır.

Taştan su çıkması mu'cizesi gibi olayları inkâr eden kimseler, Allahı bilmede son derece cahil oluşlarından ve O'nun hayret verici sanatını düşünmemelerinden böyle yaparlar. Allahu Teâlânın taşlara saçı traş etmek, gıda maddelerini bozulmaktan korumak ve demiri çekmek gibi özellikler verdiğini görmekte iken, Allahın özel bir taşı da yerin altındaki suları cezp etmekte musahhar kılmasına, veya etraftan havayı cezp edip soğutma kuvveti veya başka şekilde bunu sıkıp su haline getirmesine bir engel yoktur.

61- وَاِذْ قُلْتُمْ **"Hani şöyle demiştiniz:"**

يَامُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ **"Ey Musa, biz tek çeşit yemeğe asla katlanamayız."**

İsrailoğullarının **"tek çeşit yiyecek"** deyişlerinden murat, çölde rızıklandırıldıkları kudret helvası, bıldırcın eti ve su'dur. Buna "tek çeşit yemek" demeleri değişmez bir menü olmasındandır. Mesela, "hükümdar sofrasının yiyeceği birdir" denildiğinde çeşitlerinin değişmediği anlaşılır.

İsrailoğulları çiftçilikle meşgullerdi. Bundan dolayı eski karışık yemek düzenlerini özlediler, alışmış oldukları yemekleri arzuladılar.

فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا

وَبَصَلِهَا **"Bizim için Rabbine dua et de, bize yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, kabağından, sarmısağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın."**

"Yerin bitirdiği şeylerden" ifadesinde bitirme fiilinin arza nisbeti mecazîdir. Bitirmeye kabil oluşu, fail makamına konulmuştur, gerçekte ise bitiren Allahtır.

قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِى هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِى هُوَ خَيْرٌ **"o da dedi: daha hayırlı olanı daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?"**

Bunu söyleyen Cenab-ı Hak olabileceği gibi, Hz. Musa da olabilir.

Daha hayırlı olan, kudret helvası ve bıldırcın etidir. Çünkü bu ikisi daha lezzetli ve daha faydalıdır, ayrıca çalışmaya da ihtiyaç bırakmaz

اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْ **"Bir şehre inin, istedikleriniz orada var."**

"Çölden çıkın, bir şehre varın."

Bundan "Mısır'a gidin" manası da murat edilmiş olabilir. Nitekim İbnu Mes'udun mushafında özel isim olarak tenvinsiz gelmiştir.

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ **"Üzerlerine zillet ve meskenet damgası vuruldu."**

Nasıl ki bir kubbe, üzerinde bulunduğu her şeyi kuşatır, zillet ve meskenet de bunları aynı şekilde her taraftan sarmıştır.

Veya çamurun duvara yapışması kabilinden, nankörlüklerine bir ceza olarak zillet ve meskenet bunların ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Yahudiler çoğu hallerde zelil ve miskindirler. Bu zillet ve meskenet ya hakikat olarak zaten kendilerinde vardır veya cizyelerinin artırılmasından korkmaları gibi hallerle kendini gösterir.

وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ **"Ve Allah'tan bir gazaba uğradılar."**

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ **"Bunun sebebi şu idi: Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı."**

Yani, zillet ve meskenete maruz kalmaları. Allahın gadabını celbetmek, Allahın ayetlerini yalanlamak ve haksız yere peygamberleri öldürmek gibi hallerindendir.

"Allah'ın Âyetleri"

Denizin yarılması, bulutun kendilerine gölgelik yapması, kudret helvası ve bıldırcın eti gönderilmesi, taştan her kabile için ayrı bir yerden su çıkması gibi durumlar Allahın onlara izhar ettiği bazı mu'cizelerdir, onlar bu ilâhî ayetleri yalanlamışlardır.

Allahın ayetlerinden murat, Tevrat ve İncil gibi semavî kitaplar da olabilir.

Keza, Tevratta yer alan recm ayetini ve Hz. Peygamberin vasfını inkâr etmeleri şeklinde kitabın bir kısmını yalanlamak da olabilir.

Peygamberleri öldürmeleri ise, Hz. Şiaya, Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya gibi kendilerine gönderilen bazı peygamberleri katletmeleridir. Aslında onları öldürmek için hiçbir haklı nedenleri yoktu. Onları buna sevkeden, ancak hevâ'ya uymaları ve dünyayı sevmeleri gibi durumlar oldu. Nitekim, ayet buna şöyle işaret eder:

ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ **"Çünkü isyan ettiler ve aşırı gidiyorlardı."**

İsyan, inat, haddi aşmak onları ayetleri inkâra ve peygamberleri öldürmeye sevk etti. Çünkü küçük günahlar, büyük günahları işlemeye bir sebeptir. Benzeri bir şekilde küçük taatleri yapmak, büyüklerini de araştırmaya yol açar.

Bu son kısmın, onların peygamberleri öldürme sebebini beyan ettiği de söylenmiştir. Yani, onlar küfürleri sebebiyle böyle bir cezaya maruz kaldılar. Peygamberleri öldürmelerine gelince, bunun sebebi günahları işlemeleri ve Allahın koyduğu sınırları aşmalarıydı.

62- إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ **"Şüphe yok ki, iman edenler** (Müslümanlar), **Yahudiler, Hristiyanlar ve Sabiîler, bunlardan her kim Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerse, elbette Rabbleri katında ecirleri vardır."**

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا Bundan murat, samimi Müslümanlar yanında, dilleriyle iman ettiğini, Hz. Muhammedin dininden olduğunu söyleyenlerdir. Münafıklar da buna dâhildirler.

وَالَّذِينَ هَادُوا Bundan murat Yahudilerdir.

Buzağıya tapmaktan tevbe ettiklerinde **"Sana döndük"** demişler, bundan dolayı kendilerine "yahudî" denilmiştir.[98]

Veya onlara Yahudi denilmesi, Hz. Yakubun en büyük evladının ismi Yahuzaya nisbetledir. Bu kelime muarreb yapılarak "Yahudî" denilmiştir.

وَالنَّصَارٰى Bundan murat Hristiyanlardır.

Hz. İsaya yardımlarından dolayı kendilerine "Nasranî" denilir, bunun çoğulu "Nasâra" gelir.

Veya onlara "Nasranî" denilmesi Hz. İsa ile beraber "Nasran" veya "Nasıra" beldesinden olmalarındandır.

وَالصَّابِئِينَ **Sabiler**, Hristiyanlarla Mecusiler arasında bir kavimdir.

Denildi ki, bunların dininin aslı Hz. Nûhun dinidir.

Bunların meleklere veya yıldızlara taptığı da söylenmiştir.

Kelimenin kökü S-B-E dendir. Bu kelime çıkmak, meyletmek anlamlarına gelir. Bunlar da başka dinlerden kendi dinlerine veya haktan batıla meyledip çıkmışlardır.

"İşte bu din mensuplarından her kim, kendi dini neshedilmeden önce Allahı ve ahireti kalben tasdik eder, kendi dininin gereği üzere yaşarsa..."

Veya anlam şöyle de olabilir: "Bu kâfirlerden her kim hâlis bir imanla inanır, sadık bir şekilde İslâma girerse, iman ve amellerine mukabil vaat edilen mükâfatları kendilerine verilecektir."

وَلَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ **"Onlara bir korku yoktur, onlar mahzun olacak da değillerdir."**

Kâfirler cezadan korktukları zamanda bunlar korkmazlar, amelde noksanı olanlar ömrü zayi etmelerine, sevabı kaçırmalarına üzülürken, bunlar üzülmezler.

63- وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ **"Hani sizden mîsakınızı** (sağlam bir sözü) **almıştık."**

Hz. Musa'ya tâbi olmak ve Tevratla amel etmek hususunda sizden kuvvetli söz aldık.

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ **"Ve üstünüze Tur'u kaldırmıştık."**

---

98 **"Sana döndük"** demeleri A'raf sûresi 156. ayette geçer. Kelimenin orijinali "Yahudi" kelimesini çağrıştırmaktadır.

Tur'u kaldırınca siz söz verdiniz.

Rivayete göre, Hz. Musa İsrailoğullarına Tevratı getirdiğinde, içindeki mükellefiyetleri görünce bunu gözlerinde büyüttüler, kabule yanaşmadılar. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Cebraile Tur dağını yerinden söküp bunların üzerine kaldırmasını emretti. Hz. Cebrail, emredileni yapınca kabul etmek zorunda kaldılar.

خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ **"Size verdiğimizi kuvvetle alın."**

وَاذْكُرُوا مَافِيهِ **"Ve onun içindekileri düşünün."**

Ve onlara şöyle dedik: "Kitapta size verilenleri tam bir ciddiyet ve kararlılıkla alın, onda olanları kendinize ders edinin, asla unutmayın."

Veya "onda size bildirilenleri tefekkür edin." Çünkü tefekkür, kalben hatırlamaktır.

Veya "onunla amel edin!"

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ **"Ola ki, korunursunuz."**

Bunları böyle yapın ki, günahlardan sakınabilesiniz.

Veya "bunları yaparak müttakilerden olmayı umabilirsiniz."

Mu'tezileye göre ise mana şöyle olabilir: "Biz onlara dedik: Müttakilerden olmak için size verilenlere sımsıkı sarılın ve onda olanları tezekkür edin."

64- ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ **"Sonra bunun ardından yüz çevirdiniz."**

Sizden söz alındıktan sonra, verilen söze vefa göstermekten yüz çevirdiniz.

فَلَوْلاَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ **"Şayet üzerinizde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasa idi, elbette hüsrana uğrayanlardan olurdunuz."**

Allahın onlara lütfu,

-Tevbeye muvaffak kılarak,

-Hz. Muhammedi göndererek olmuştur.

Hz. Peygamber onları hakka çağırmış ve rehberlik yapmıştır.

"Elbette zarara uğrayanlardan olurdunuz."

Şayet Allahın bu şekilde bir lütfu olmasaydı,

-Ya günahlara büsbütün dalarak,

-Veya peygamberlerin gönderilmediği fetret döneminde ne yapacağınızı bilmeden yoldan çıkarak hüsrana düşenlerden olacaktınız.

65- وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ **"İçinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri elbette bildiniz."**

Yahudilere Cumartesi günü sadece ve sadece ibadetle meşgul olmaları emredilmişti. Hz. Davud zamanında içlerinden bir kısmı bunu çiğnedi, av ile meşgul oldu. Bunlar Eyle isminde deniz kenarında bir beldede yaşıyorlardı. Cumartesi günü olduğunda denizdeki bütün balıklar orada toplanıyor, gün bittiğinde ise dağılıyorlardı. Bunun üzerine buranın ahalisi havuzlar kazdılar, buralara su yolları yaptılar. Böylece balıklar Cumartesi buralara geldiler, onlar da Pazar günü avladılar.

فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ **"Onlara "sefil maymunlar olun!" demiştik."**

Tefsir âlimlerinden Mücahid, onların sûretlerinin değil, kalplerinin maymuna çevrildiğini söyler. Ona göre, Tevratı uygulamayan Yahudiler, kitap yüklü merkeple temsil edildiği gibi, haddi aşanlar da maymun ile temsil edilmişlerdir.[99]

Ayetteki **"olun"** ifadesi onlara bir emir değildir, çünkü bunu yapmaya kudretleri yoktur. Bundan murat, tekvindeki sürattir. Allah böyle olmalarını murat ettiğinde, onlar öyle olmuşlardır.

66- فَجَعَلْنَاهَا نَكَالاً لِمَابَيْنَ يَدَيْهَا وَمَاخَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ **"Biz bunu, hem öncekilere, hem de sonrakilere bir ibret ve müttakilere de bir öğüt kıldık."**

Böylece maymuna çevrilmelerini veya böyle cezalandırılmalarını, duyanın benzerini yapmaktan kaçınacağı bir ders kıldık. Bunu, hem öncekilere, hem sonrakilere bir ibret yaptık. Çünkü onların kıssası önceki kitaplarda da yer aldı, sonraki devirlerde de kıssaları şöhret buldu.

Veya hem yakındakilere, hem uzaktakilere, hem o şehirde olanlara, hem de çevrede bulunanlara bir uyarı hükmüne geçti.

Veya önceki ve sonraki günahlarına ceza olarak böyle bir akıbete maruz kaldılar.

Hem kendi kavimlerinden hem de olayı duyan her müttaki için bir öğüt kıldık.

---

[99] İlgili ayette şöyle denilmektedir: **"Tevrat'la yükümlü olup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir."** (Cum'a, 5)

11. DERS

Bakara Kıssası

67- وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ **"Hani Musa kavmine şöyle demişti:"**

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً **"Şüphesiz Allah, size bir bakara** (sığır) **boğazlamanızı emrediyor."**

Bu kıssanın evveli, **"Hani birini öldürmüştünüz de suçu birbirinize atmıştınız."** (Bakara, 72) ayetidir.

Burada, İsrailoğullarının,

-Emir ile dalga geçmek,

-Sualde aşırıya kaçmak,

-Emri hemen yerine getirmemek gibi seyyielerinden bir kısmı nazara verilmek için kıssaya bu şekilde başlanmıştır.

Kıssa şöyledir: İçlerinde yaşlı bir zengin vardı. Mirasına konmak için, kardeşinin çocukları bunun oğlunu öldürdüler ve cesedini şehrin kapısına attılar. Ardından "amca oğlumuz öldürüldü, kısasını isteriz" diye yalandan konuşmaya başladılar. Bunun üzerine Allahu Teâlâ bir sığır boğazlayıp bunun bir parçasıyla maktûle vurmalarını, o zaman maktûlün katilini haber vereceğini bildirdi.

قَالُوْٓا اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا **"Onlar da, "bizimle eğleniyor musun?" dediler."**

قَالَ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ **"Mûsâ, "cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" dedi."**

Çünkü böyle bir durumda alay etmek, cehalet ve sefahettir.

Hz. Musa, itham edildiği şeyi delil göstererek kendisinden nefyetti ve böyle bir fiilin Allaha sığınılacak kadar çirkin olduğunu nazara verdi.

68- قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ **"Onlar dediler: Bizim için Rabbine dua et, onun mahiyetini bize açıklasın."**

"Onun hali sıfatı nedir?" diye sordular. Hâlbuki "Hangi sığır? "O nasıl bir şey?" diye sormaları gerekirdi. Lakin onlar kendilerine emredilenin şimdiye kadar olmayan bir türden olduğunu düşündüklerinden hakikatini bilmemiş, mislini görmemiş bir şey tarzında sordular.

قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لاَفَارِضٌ وَلاَبِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ **"Musa dedi:** (Rabbim) **diyor ki: O ne ileri yaşlı, ne de pek tazedir, ikisi arası dinç bir sığırdır."**

Acaba onlara kesmeleri emredilen sığır herhangi bir sığır mı idi, yoksa belli özellikleri olan bir sığır mı idi? Burada bu sıfatların sayılması, onun belli bir sığır olmasına delâlet eder. Ancak işin başında "Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor" denilmiş ve herhangi bir özellik sayılmamıştı. Bundan hareketle, işin başında onlara emredilenin muayyen bir sığır olmadığı anlaşılır. Hz. Peygamberden gelen şu rivayet de bunu te'yid eder: "Şayet onlar istedikleri herhangi bir sığırı kesselerdi, onlara yeterdi."

فَافْعَلُوا مَاتُؤْمَرُونَ **"Haydi emrolunduğunuz işi yapınız."**

Hz. Musa böyle diyerek onların inadını kırmaya çalıştı ve işi yokuşa sürmelerinden sakındırdı.

69- قَالُواادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَالَوْنُهَا **"Onlar, "Bizim için Rabbine dua et, onun renginin ne olduğunu bize açıklasın" dediler."**

قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ **"Musa dedi:** (Rabbim) **diyor ki: O, bakanlara sürur veren, sapsarı bir sığırdır."**

Sürur, bir fayda meydana geldiğinde kalpte husule gelen lezzettir.

70- قَالُواادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ **"Onlar dediler: Bizim için Rabbine dua et, onun mahiyetini bize açıklasın."**

اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا **"Çünkü sığırın durumu bize karışık geldi."**

Yani, "ne çok yaşlı ne çok genç, rengi sapsarı olan pek çok sığır vardır. Dolayısıyla işi tam anlayamadık" dediler.

وَاِنَّا اِنْ شَاءَاللّٰهُ لَمُهْتَدُونَ **"Biz, inşaallah onu buluruz."**

"İnşaallah, boğazlanması murat olana veya kâtilin kim olduğuna ulaşırız"

Hadiste şöyle bildirilir: "Şayet 'inşaallah' demeselerdi ebediyen kendilerine açıklanmayacaktı."

Ehl-i sünnet âlimleri, ayette geçen **"inşaallah"** ifadesinden şuna delil getirdiler:

- Olaylar Allahu Teâlânın iradesiyledir.

- Bazan emir, iradeden ayrılabilir. Yoksa emirden sonra şart getirilmesi bir anlam ifade etmez.

Mutezile ve Kerramiye ise, iradenin sonradan meydana geldiğine bu ayetle delil getirdiler. Buna cevap olarak, talîkın taalluk itibarıyla olduğu nazara verildi.[100]

71- قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لاَذَلُولٌ تُثِيرُ الْاَرْضَ وَلاَتَسْقِى الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لاَشِيَةَ فِيهَا **"Musa dedi: (Rabbim) diyor ki: O, çift sürmek ve ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır."**

قَالُواالْئٰنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ **Onlar da: "İşte şimdi gerçeği ortaya koydun" dediler."**

فَذَبَحُوهَا **"Nihayet onu boğazladılar."**

Ayette ihtisar vardır. Yani, özellikleri bildirilen sığırı buldular ve onu boğazladılar.

وَمَاكَادُوا يَفْعَلُونَ **"Az kalsın yapmayacaklardı."**

İşi uzatmaları ve yokuşa sürmelerinden dolayı veya kâtilin ortaya çıkmasıyla rezil olacaklarını bildiklerinden veya sığırın fiyatının pahalı oluşundan az kalsın yapamayacaklardı.

Rivayete göre, o zamanda salih bir adamın dişi bir buzağısı vardı. Onu ağaçlık bir bölgeye getirdi "Ya Rabbi, onu oğlum için büyüyünceye kadar sana emanet ediyorum" dedi. Ayette belirtilen bütün özellikler sadece bunda vardı.

Sığır boğazlamakla emrolunanlar gittiler, normalde o günün şartlarında sığır üç dinar iken, bunu ağırlığınca altın ödeyerek o salih zâtın oğlundan ve annesinden satın aldılar.

72- وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا **"Hani birini öldürmüştünüz de suçu birbirinize atmıştınız."**

Hitabın hepsine olması, öldürme olayının onların içinde olmasındandır.

Onunla alakalı ihtilafa düşmüştünüz. Birbirine hasım olanlar, suçu birbirlerine atıyorlardı.

---

[100] **Kerramiye,** Allah'a el -ayak gibi azalar nisbet ederek O'nu insana benzeten batıl bir mezheptir.

وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَاكُنْتُمْ تَكْتُمُونَ **"Hâlbuki Allah, saklamış olduğunuzu açığa çıkaracaktı."**

73- فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا **"O sığırın bir parçası ile o ölüye vurun, dedik."**

"Ondan bir parçayı ölenin cesedine vurun."

Ayette bu parçanın hangi aza olduğu belirtilmemiştir. "Kalp ve dil, sadece dil, sağ kol, kulak, kuyruk sokumu" şeklinde rivayetler vardır.

كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى **"Allah ölüleri işte böyle diriltir."**

Onlar da denileni yaptılar, maktûl dirildi.

Ayetteki hitap, maktûlün dirilişine şahit olanlaradır. Ayetin nüzûlüne şahit olanlara da olabilir.

وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهٖ **"Ve size âyetlerini gösterir."**

Kemâl-i kudretinin delillerini size gösterir.

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ **"Ola ki aklınızı kullanasınız."**

Ta ki aklınız kemâl bulsun ve bir nefse hayat verenin bütün nefislere hayat vermeye kâdir olacağını bilin, hükmüne göre amel işleyin.

Allahu Teâlâ dileseydi böyle bir şart olmadan da maktûlü diriltir, kâtilini haber verdirirdi. Ama böyle yapması, şu gibi faideleri sonuç vermiştir:

-Bu tarzda olmasında, Allaha yakınlık ve vacibin edası vardır.

-Yetimin faydası olmuştur.

-Tevekkülün bereketine bir tenbih vardır.

-Evlada şefkate dikkat çekilmiştir.

-Bir şeyi talep eden, Allah'a yakınlık olarak kurban kesmek gibi, kendisine düşeni yapmalıdır.

-Herşeyin en iyisini aramak lazımdır. Hz. Ömer'le ilgili şöyle rivayet edilir: Asil bir deveyi üç yüz dinara satın almış ve kurban olarak kesmiştir.

-Gerçekte müessir ancak Allah'tır, sebepler ise birer perdedir, tesirleri yoktur.

Bakara Kıssasının İşarî Manası

Tasavvufî yönden bakıldığında ise, kıssadan şu manalara işaretler görülebilir:

En zararlı düşman olan nefsini tanımak ve onu gerçek ölümle öldürmek isteyen kimse, o nefis sığırını boğazlamalıdır.

Bunun yapılmasında nefsin şu özellikleri nazara alınmalıdır:

-Nefsin şehvetini öldürmek ne çok erken yaşta yapılmalı ne de çok ileri yaşa bırakılmalıdır.

-Nefis dünya talebinde zillete düşmeden, gayet zinde, hoş görünümlü iken yapılmalıdır.

-Nefis, dünya kirlerinden uzak kalmalı, üzerinde çirkin kaçacak bir alâmeti olmamalı.

O zaman, bunun etkisi nefiste görülür, güzel bir hayatla hayatlanır, kendisiyle hâlin inkişaf edeceği bir duruma gelir. Akılla vehim arasında bulunan engel ve çekişme ortadan kalkar.

12. DERS

İsrailoğullarının Bazı Halleri

74- ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً **"Sonra bunun ardından kalpleriniz katılaştı, o kalpler taş gibi, hatta taştan daha katıdır."**

Kalp katılığı, taş misali kalbin sert ve kaba oluşunu ifade eder, kalbin ders ve ibret almamasına bir meseldir.

Ayette **"bunun arkasından"** ifadesi maktûlün diriltilmesi olayına bakar. "Sayılan bütün bu mu'cizelerden sonra" manasına da gelebilir. Çünkü, bütün bu ayetler, kalbin yumuşamasını gerektirmektedir.

وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ **"Çünkü taşlardan öylesi var ki; içinden nehirler kaynıyor."**

وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ **"Ve öylesi var ki, çatlıyor da bağrından sular fışkırıyor."**

وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ **"Öylesi de var ki, Allah korkusundan aşağılara yuvarlanıyor."**

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ **"Ve Allah sizin neler yaptığınızdan gafil değildir."**

Taş bile etki altında kalır. İşte o taşların bir kısmı parçalanır, kendisinden su nebean eder, bu sular nehir halini alır. O taşların bir kısmı Allahın muradına boyun eğerek dağların tepesinden aşağılara yuvarlanır. Ama bunların kalbi ise, Allahın emri karşısında etkilenmiyor, emre boyun eğmiyor!

75- اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ **"Şimdi, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz?"**

Hitap, Hz. Peygambere ve mü'minleredir. Yani, siz o Yahudilerin sizin davanıza inanmalarını mı bekliyorsunuz?

وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَاعَقَلُوهُ وَهُمْ

يَعْلَمُونَ **"Oysa içlerinden bir kısmı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi."**

Onların selefi olanlardan bir taife, Tevrat'ı duyuyor, ardından onda olan recm ayeti ve Hz. Muhammedin vasıfları gibi ayetleri tahrif ediyorlardı.

Tevrat'ı tahrifleri, onu keyiflerine göre te'vil ve tefsir etmeleri de olabilir.

Burada bahsi geçen Yahudilerin, Hz. Musa'nın seçip Tur'a götürdüğü yetmiş kişi olduğu da söylendi. Bunlar, Cenab-ı Hakkın Hz. Musa ile konuşmasını duydular, döndüklerinde kavimlerine duyduklarını anlattılar, ama sonunu şöyle bitirdiler: Allahu Teâlâ bildiriyor ki: Bunları yapmaya gücünüz yeterse yapın, ama isterseniz de yapmayın!"

"Onu, bile bile tahrif ederlerdi."

Onlar, Allahın kelamını hiçbir şüphe kalmayacak şekilde anladıktan sonra, bile bile böyle yapıyorlardı.

Ayet şu manayı ifade eder: Bunların âlimleri ve öncüleri bu durumda iken, avam ve cahil olanlardan ne beklersin? Onlar da inkâr etse ve tahrifte bulunsalar çok da garip karşılamamak gerekir, onların bu konuda sabıkası vardır.

76- وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا ۚ **"Onlar iman edenlerle karşılaşınca, "Amenna" derler."**

O Yahudilerden münafık olanlar ehl-i imanla karşılaştıklarında "iman ettik" yani "siz hak üzeresiniz, peygamberiniz de Tevratta geleceği müjdelenen zattır" derler.

وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ قَالُوا **"Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler:"**

اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهٖ عِنْدَ رَبِّكُمْ **"Rabbinizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah'ın** (Tevrat'ta) **size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz?"**

Kendi aralarında baş başa kaldıklarında ise, münafıklık yapmayanları münafıklık yapanlara "Tevratta beyan edilen Muhammedin vasıflarını niye bunlara söylüyorsunuz?" derler.

Onlardan münafık olanlar, kendilerini suçlayanlara karşı Yahudilikte tavizsiz olduklarını ifade etmek, Tevrat'ta bulduklarını açıklamaktan sakın-

dırmak için böyle söylemiş de olabilirler. Böylece hem mü'minlere, hem de kendi dindaşlarına münafıklık yapmış olurlar.

Bu durumda soru şeklinde gelen bu cümle, birinciye göre şiddetli bir uyarı, ikinciye göre ise bir inkâr ve nehiydir.

اَفَلاَ تَعْقِلُونَ **"Aklınızı kullanmaz mısınız?"**

Ayetin bu kısmı, onların sözlerinin devamı olabilir.

Veya Allahu Teâlâdan mü'minlere bir hitap olabilir. Bu ikinci durumda, "Yoksa siz onların size inanmasını mı beklersiniz?" ifadesiyle muttasıl olur. Yani, onların hâlini ve size inanmalarında bir ümit olmadığını hâlâ akletmez misiniz?

77- اَوَلاَ يَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَايُسِرُّونَ وَمَايُعْلِنُونَ **"Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizlediklerini de bilir, açığa vurduklarını da."**

Ayetin muhatabı, münafıklar, onları kınayan Yahudiler veya her iki grup, veya onlarla beraber Allahın kitabını tahrif edenler olabilir.

Yani, Allah onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da... Böyle olunca Allah onların küfrü gizleyip imanı ilan etmelerini, Allahın kendilerine açtığı bilgileri gizlemelerini, diğerlerini açıklamalarını, ilâhî kelamı lafız ve mana olarak tahrif etmelerini de bilir.

78- وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ **"Onların bir kısmı ümmîlerdir."**

لاَيَعْلَمُونَ الْكِتَابَ "(Bunlar), **kitabı bilmezler."**

اِلاَّ اَمَانِيَّ **"Ancak bazı kuruntular bilirler."**

Onlardan bir kısmı okuma-yazma bilmezler, dolayısıyla Tevratı mütalaa edemezler, onda olanları tahkik edemezler.

Ayette geçen "kitap" kelimesi "Tevrat" anlamında olabilir.

Emanî, ümniye kelimesinin çoğuludur. **Ümniye**, insanın kendi nefsinde kurduğu hayallerdir.

Yani, o ümmiler Tevratı tahrif edenlerden taklit yoluyla öğrendikleri yanlış inançlara, boş vaatlere inanırlar. Mesela, "Cennete ancak Yahudiler girecek." "Cehenneme girseler bile ancak sayılı günlerde orada kalacaklar" gibi kuruntulara kapılırlar.

وَاِنْ هُمْ اِلاَّ يَظُنُّونَ **"Onlar sadece zanda bulunurlar."**

Onlar, bilgiye ulaşamamış, zan içinde olan kimselerdir. Zanda her ne kadar sahibi kesin inansa da katî olmayan bir itikad ve görüş söz konusu-

dur. Mukallidin itikadı ve bir şüpheden dolayı haktan sapan birinin inancı böyledir.

79- فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِندِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا **"Elleriyle Kitab'ı yazıp sonra da onu az bir karşılığa değişmek için, "Bu, Allah'ın katındandır" diyenlerin vay hâline!"**

Onlar, kitabı ya doğrudan tahrif veya manasını yanlış te'villerle te'vil etmek sûretiyle dünya malını elde etmek istiyorlar. Bu şekilde elde ettikleri her ne kadar çok da olsa, bunun sonucu olarak kendilerine gelecek olan daimi azaba nisbetle az bir şey sayılır.

فَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ **"Ellerinin yazdıklarından ötürü vay onların hâline!"**

وَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا يَكْسِبُونَ **"Kazandıklarından dolayı vay onların hâline!"**

80- وَقَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً **"Bir de dediler ki: Sayılı günler dışında cehennem ateşi bize asla dokunmaz."**

Rivayete göre onların bir kısmı şöyle dedi: Ancak buzağıya taptığımız kırk gün sayısınca bize azap verilecek.

Bir kısmı da şöyle dedi: Dünyada insanların yaşayacağı müddet yedi bin senedir. Biz, her bin seneye mukabil bir gün azap göreceğiz.

قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِندَ اللَّهِ عَهْدًا **"De ki: Siz Allah nezdinde bir ahit mi aldınız?"**

فَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ **"Böyle ise, Allah sözünden dönmez."**

Eğer Allahtan bu konuda bir söz aldınızsa, Allah elbette sözünde duracaktır.

Ayette, Allah için haber verdiği şeylerin hilafını yapmanın muhal olduğuna bir delil vardır.

أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ **"Yoksa Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"**

81- بَلَىٰ مَن كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ **"Evet, kötülük işleyip günahı her yandan kendisini kuşatmış olan kimseler var ya, işte onlar cehennem ashabıdır."**

Onlar, cehennem azabının uzun süre kendilerine dokunmayacağını id-

dia etmişlerdi. Ayetin bu kısmı, onların sözünün batıl olduğuna genel bir cihetle isbat eder.

Seyyie, bilerek işlenen çirkin iştir. **Kesb** ise aslında faydalı şeyi celbe çalışmaktır. Onların seyyie işlemelerinin "kesb" fiili ile ifade edilmesi, **"Onları elem verici bir azapla müjdele!"** (Âl-i İmran, 21) üslûbu üzeredir.

Böyle biri, hataların her yönden kendisini kuşattığı, bütün hallerini içine aldığı bir kimsedir.

Böyle bir durum kâfir için söz konusudur. Çünkü kâfir olmayan birisi için kalben tasdik ve lisanen ikrardan başka bir hasenesi olmasa bile, hatalar her taraftan onu sarmış olamaz. Bundan dolayı selef âlimleri ayeti "küfür" ile tefsir ettiler.

Bunun tahkiki şöyledir:

Kişi günah işlediğinde, buna son vermezse benzerini yapmaya alışır, gittikçe onu işlemek meyli kendisinde kuvvetlenir. Zamanla hem onu, hem daha büyüğünü işlemeye başlar. Öyle ki, günahlar onu istila eder ve kalbinin bütün latifelerine bulaşır. Kişi sonunda bozulmuş tabiatı ile günahlara meyilli bir hâle gelir, onları istihsan eder, bunlardan başkasında lezzet olmadığına inanır, engel olmaya çalışana buğzeder, o konuda nasihat edeni yalanlar. Şu ayet, bu manaya işaret etmektedir:

"Sonra, Allah'ın âyetlerini yalanladıkları ve onlarla alay etmekte oldukları için, kötülük işleyenlerin akıbeti çok kötü oldu." (Rum, 10)

Onlar dünyada cehennem ateşini netice verecek işlerle hemhâl oldukları gibi, ahirette de ateşle iç içe olacaklardır.

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ **"Onlar orada ebedî kalacaklardır."**

Onlar orada daimîdirler.

Veya, çok uzun zaman orada kalacaklardır.

Gördüğün gibi, ayette büyük günah işleyenin cehennemde ebedi kalacağına bir delil yoktur, keza önceki ayette de yoktur.

82- وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ **"İman edip salih ameller işleyenler ise, işte onlar cennet ashabıdır."**

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ **"Onlar orada ebedî kalacaklardır."**

Cenab-ı Hak burada da âdeti üzere cehennemle tehditten hemen sonra cennet ile vaatte bulundu, ta ki rahmeti ümit edilsin, azabından da korkulsun.

Amelin imana atfedilmesi, onun imanla aynı şey olmadığına delalet eder.

13. DERS

İsrailoğullarına On Emir

83- وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِى اِسْرَائِيلَ **"Hani, biz İsrailoğulları'ndan şöyle söz almıştık:"**

لاَتَعْبُدُونَ اِلاَّ اللّٰهَ **"Allah'tan başkasına ibadet etmezsiniz."**

Ayette **"Ne kâtip zarar görür, ne de şahit** (Kâtip de, şahit de bir zarar görmesin.)**"** (Bakara, 282) ayetinde olduğu gibi nehiy manasında ihbar vardır. Yani, "Allahtan başkasına ibadet etmeyin!" Bu şekilde yasaklamak, açık yasaklamaktan çok daha etkili ve beliğdir. Çünkü bu üslûbta, sanki yasaklanan şey artık işlenmemekte ve sona ermiş bulunmaktadır.

وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ **"Anne- babaya, yakınlara, yetimlere, miskinlere iyilik edersiniz."**

Mesakîn, miskîn kelimesinin çoğuludur. Bu ise "sükûn" kökünden gelir. Sanki fakirlik onu yerinden kıpırdayamaz hâle getirmiştir.

وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا **"İnsanlara güzel sözler söyleyin."**

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ **"Namazı dosdoğru kılın."**

وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ **"Zekâtı verin."**

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلاَّ قَلِيلاً مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ **"Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz."**

Ayetteki hitap Hz. Peygamber devrindeki Yahudileredir. Onlardan öncekiler de bu hitaba dâhil olabilirler.

"Sonra pek azınız hariç..."

Bu az grup, neshedilmezden (yürürlükten kaldırılmazdan) önce Yahudiliğin şartlarını yerine getirenler ve bir de onlardan İslâma girenlerdir.

Yüz çevirmelerinin ayette ism-i fail sığasıyla nazara verilmesi, "Siz, vefadan ve taatten yüz çevirmeyi âdet haline getirmiş bir kavimsiniz" manasına işaret eder.

84- وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ **"Hani, sizden şöyle söz almıştık:"**

لاَتَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ **"Birbirinizin kanını dökmezsiniz."**

وَلاَ تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ **"Birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmazsınız."**

Burada "şöyle şöyle yapmayınız" manası beliğ bir şekilde ifade edilmektedir. Bundan murat birbirlerini öldürmemeleri ve vatandan sürüp çıkarmamalarıdır.

Bununla beraber şu manaya da dikkat çekilmiştir:

"Birbirinizin kanını akıtmayı ve birbirinizi vatanınızdan çıkarmayı mubah kılan şeyleri yapmayınız"

Ayrıca, tasavvufi yönden şöyle de anlaşılabilir:

"Sizi küçük düşürecek ve ebedi hayatınıza zarar verecek şeyleri yapmayın. Çünkü gerçek katl, işte böyle bir durumdur. Keza, asıl vatan olan cennetten sizi alıkoyacak hallerden uzak kalın. Çünkü hakiki sürgün, cennetten uzak kalmaktır."

ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ **"Sonra görerek, bunu böylece kabul etmiştiniz."**

85- ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلآَءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ **"Sonra siz o kimselersiniz ki, birbirinizi öldürüyorsunuz."**

وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ **"Sizden olan bir grubu diyarlarından çıkarıyorsunuz."**

Onlar bu konularda söz vermiş, bunu ikrar etmiş ve şehadette bulunmuşlardı.

Böyle iken bunu bozmaları bu şekilde yadırganmıştır.

تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ **"Onlar aleyhinde kötülük ve düşmanlık yapmada birbirinize arka çıkıyorsunuz."**

وَاِنْ يَاْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ **"Yurtlarından çıkarılmaları size haram kılınmış iken, size esir olarak gelirlerse fidyeleşmeye kalkıyorsunuz."**

Rivayete göre Yahudilerin Benî Kurayza kabilesi Medinedeki Evs kabilesiyle, Benî Nadîr de Hazrec'le dostluk anlaşması yapmıştı. Savaş olduğunda; öldürmek, diğer tarafın diyarını harap etmek ve onları sürgüne göndermek hususunda anlaşmış oldukları kabileye yardım ediyorlardı. İki fırkadan esir olanlar olduğunda, toplanıp fidye ile kurtarmaya çalışıyorlardı.

Tasavvufî yönden, ayetten şöyle işarî bir mana nazara verilir:

"Onlar şeytanların elinde esir olduğunda, irşad ve vaazla onları kurtarmaya çalışıyorsunuz. Hâlbuki sizler kendinizi daha irşat edememişsiniz!" Bu, **"İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz!"** (Bakara, 44) ayetinde olduğu gibi, irşad edenlerin önce bunları kendilerinin uygulaması gerektiğini anlatır.

اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ **"Yoksa siz Kitab'ın** (Tevrat'ın) **bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"**

Fidye ile kurtarmak gibi kitabın bazı hükümlerine inanıyor, birbirinizle savaşmak ve birbirinizi yurdundan etmek gibi hükümleri inkâr mı ediyorsunuz?

فَمَا جَزَآءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلاَّ خِزْىٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ **"Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir."**

Benî Kurayzanın bir kısmının öldürülmesi ve diğerlerinin de esir edilmesi, Benî Nadirin sürgüne gönderilmesi, diğerlerinin de cizyeye mahkum olmaları ayetin manasının bazı tezahürleridir.

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰى اَشَدِّ الْعَذَابِ ۗ **"Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar."**

İsyanları şiddetli olduğu için cezaları da şiddetli olacaktır.

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ **"Allah, yaptıklarınızdan asla gafil değildir."**

Ayetin bu kısmı, onlara yönelik ilâhî tehdidi te'kid eder. Yani Allahu Teâlâ daima onların hâlini tarassut eder, onların yaptıklarından gafil kalmaz.

86- اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ۖ **"İşte onlar, ahireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir."**

Yani, onlar dünya hayatını ahirete tercih ettiler.

فَلاَ يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ **"Artık bunlardan azap hiç hafifletilmez."**

Ne dünyadaki cizye ödemeleri azaltılır, ne de ahiretteki azapları hafifletilir.

وَلاَهُمْ يُنْصَرُونَ ۚ **"Ve onlara yardım da edilmez."**

14. DERS

İsrailoğullarına Bazı Uyarılar

87- وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ **"Andolsun, Mûsâ'ya Kitab'ı verdik."**

وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ **"Ondan sonra ard arda peygamberler gönderdik."**

وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ **"Meryem oğlu İsa'ya beyyinat verdik."**

Hz. İsa'ya verilen **beyyinat**, ya ölüleri diriltmek, anadan doğma körlerin gözünü açmak, cüzzamlı hastaları iyileştirmek, gaybî şeylerden haber vermektir veya Ona verilen İncildir.

وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ **"Onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik."**

Ruhu'l-Kudüs

-Bundan murat, Hz. Cebrail'dir.

-Bundan muradın Hz. İsanın kendi ruhu olduğu da söylenmiştir. Onun ruhunun böyle vasfedilmesi, şeytanın dokunmasından temiz kalması sebebi iledir.

-Veya Allah nezdinde kıymetini ifade etmek içindir. Bundan dolayı Allah onu kendine izafetle söylemiştir.

-Veya Hz. İsa'nın bir erkek sulbünde veya hayızlı kadın rahminde bulunmaması yönüyledir.

-Ruhu'l-Kudüs'ten murat İncil de olabilir. Keza, Allahın ism-i azamı da olabilir. Hz. İsa o isimle ölüleri diriltiyordu.

اَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ **"Ama siz, her peygamber nefislerinizin hoşunuza gitmeyen şeyleri getirdikçe, kibirlendiniz?!"**

Her gelen peygamber nefsinizin hoşuna gitmeyen şeyleri getirdiğinde imandan ve peygamberlere tâbi olmaktan kaçındınız.

فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ **"Onların bir kısmını yalanladınız."**

Hz. Musa ve Hz. İsa gibi bir kısım peygamberleri yalanladınız.

وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ **"Bir kısmını da öldürüyorsunuz."**

Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya gibi bir kısım peygamberleri de öldürüyordunuz.

Peygamberleri öldürmeleri aslında mazide olup bitmiş bir durum iken, geniş zaman sığası ile bunu ifade etmek, o şeni' manzarayı nefislerde hazır etmek içindir. Çünkü, yapılan iş, çok korkunçtur.

Veya ayet sonlarına uyum noktasında böyle getirilmiştir.

Veya ayetin nâzil olduğu dönemdeki Yahudilerin de Hz. Peygamberi öldürmek peşinde olduklarına delalet etmek içindir.

Nitekim Hz. Peygambere sihir yapmışlar, zehirli bir koyunla öldürmeye çalışmışlardır. Ancak Allahu Teâlâ özel lütfuyla peygamberini korumuştur.

88- وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ **"Bir de, "Kalplerimiz örtülüdür" dediler.**

Bundan murat, kalplerinin yaratılıştan örtülü olduğu, bundan dolayı Hz. Peygamberin getirdiklerinin buralara varmadığı ve kendileri tarafından anlaşılmadığını anlatmaktır.

Veya "kalplerimiz ilim kaplarıdır, ne duysa anlar, ama senin dediklerini anlamıyor."

Veya "kalplerimiz ilimle dolu olduğundan, onlarda olanlar bize yetiyor, başkasına ihtiyaç bırakmıyor" manası da kastedilmiş olabilir.

بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ **"Öyle değil, inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir."**

Ayet, onların sözlerini reddeder. Mana şöyledir:

"Hayır, durum sizin dediğiniz gibi olamaz. Kalpler fıtrat üzere ve hakkı kabule müheyya bir şekilde yaratılmıştır. Lakin Allah, onların inkârı sebebiyle kalplerini anlayışsız hâle getirmiş, kabiliyetlerini ibtal etmiştir."

"Veya, o kalplerin senin söylediğini anlamama, kendilerinde bulunan bir arızadan dolayı değildir. Onların küfrü sebebiyle Allah o kalpleri anlayıştan mahrum bir hale getirmiştir. Nitekim Allah şöyle buyurur:

"İşte bunlar, Allah'ın lânetleyip, kulaklarını sağır ve gözlerini kör ettiği kimselerdir." (Muhammed, 23)

"Veya, onlar mel'un kâfirlerdir. Onlar için ilim iddiasında bulunmak, sana ihtiyaçları olmadığını zannetmek ne kadar da uzaktır."

فَقَلِيلاً مَايُؤْمِنُونَ **"Bu yüzden pek az iman ederler."**

Yani, onların imanı çok çok az bir imandır. Mesela sadece bazı kitaplara inanırlar.

Bundan murat, iman etmemeleri de olabilir.

89- وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ **"Kendilerine ellerindekini** (Tevrat'ı) **tasdik eden bir kitap** (Kur'an) **gelince** (onu inkâr ettiler)."

Allah katından gelen Kur'an, onların kitaplarında olanı tasdik etmektedir.

وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا **"Hâlbuki, daha önce** (bu kitabı getirecek peygamber ile) **inkârcılara karşı yardım istiyorlardı."**

Yahudiler, müşriklere galip gelmek için böyle bir kitabın gelmesini bekliyor ve "Allahım, Tevratta bildirilen ahir zaman peygamberiyle bize yardım et" diyorlardı.

Veya bundan murat, Yahudilerin onlara "sizden bir peygamber çıkacak, zamanı yaklaştı" diye haber vermeleri de olabilir.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ **"(Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri** (bu peygamber) **kendilerine gelince, onu inkâr ettiler."**

Önceden bilmiş oldukları hak geldiğinde, hasetleri sebebiyle ve riyasetlerinin ellerinden kaçma korkusuyla onu inkâr ettiler.

فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ **"Artık Allah'ın lâneti kafirlerin üzerine olsun."**

"Onların üzerine olsun" yerine **"kâfirlerin üzerine olsun"** denilmesi, küfürleri sebebiyle böyle bir lanete müstahak olduklarını gösterir. Bu durumda, ayette ifade edilen kâfirler belli kâfirlerdir.

Ancak, ayet bütün kâfirleri içine alan bir laneti ifade ediyor da olabilir. Onlar da evleviyetle bu hükme tâbi olurlar. Çünkü kelâm onlar hakkındadır.

90- بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ **"Allah'ın kendi lütfundan kullarından dilediğine vahiy indirmesine hased ederek, Onun indirdiklerini inkâr etmek yüzünden kendileri için ne kötü şey satın aldılar!"**

Onlar, bu yaptıklarıyla kendilerini cezadan kurtarmış sanıyorlardı.

فَبَاءُو بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ **"İşte bu yüzden de gadap üstüne gadaba uğradılar."**

Mahlûkatın en efdali olan Hz. Muhammedi inkâr etmeleri ve Ona hasetleri sebebiyle Allahın gadabına maruz kaldılar.

Veya bundan murat, önce Hz. İsayı, ardından da Hz. Muhammedi (asm) inkârları olabilir.

وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ **"Kâfirler için zillet verici bir azap vardır."**

Günahkâr kimselerin azabı, onları temizleyicidir. Ama kâfirlerin azabı daimidir ve zillet vericidir.

91- وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا **"Onlara, "Allahın indirdiğine iman edin" denildiğinde, "Biz kendimize indirilene iman ederiz" dediler."**

"Allah'ın indirdiğine" ifadesi Allahın indirdiği bütün kitaplara imanı içine alır.

وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ **"Ve ondan başkasını inkâr ederler."**

وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ **"Hâlbuki o, yanlarındakini** (Tevrat'ı) **tasdik eden hak bir kitaptır."**

Ayetin bu kısmı, onların sözünü reddi tazammun eder. Çünkü onlar Tevrata uygun olanı inkâr edince, aslında onu da inkâr etmiş olurlar.

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"De ki: Eğer gerçekten mü'min kimseler iseniz, niçin daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"**

Tevrata iman iddiasıyla peygamberleri öldürmek bir arada olamaz. Çünkü Tevrat, böyle bir şeye izin vermez.

Ayetin ilk muhatapları Hz. Peygamber devrindeki Yahudilerdir ve onlar herhangi bir peygamber öldürmemişken, bunun kendilerine isnadı, bunların ecdadının fiili olup, onların da bu hâle razı bulunmalarından ve ellerinden gelse Hz. Peygamberi öldürmek istemelerindendir.

92- وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ **"Andolsun, Mûsâ size beyyinat ile gelmişti.**

Beyyinattan murat, başka ayette anlatılan dokuz mu'cizedir.[101]

---

[101] Bkz. İsra, 101.

ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ **"Arkasından sizler zalimler olarak buzağıyı ilâh edinmiştiniz."**

Yani, Musa'nın Tura gitmesinden sonra buzağıyı ilah edinerek ona ibadetle kendinize zulmettiniz.

Veya Allahu Tela'nın ayetlerini ihlal ile zalimler oldunuz.

Veya bu bir ara cümlesi olabilir. Yani, "ve siz, zulüm işlemeyi âdet edinmiş bir kavimsiniz."

Ayetin sevki, onların biraz önce nazara verilen **"Biz kendimize indirilene iman ederiz"** demelerine bir reddir. Yani, bunlar aslında kendilerine indirilene de tam iman etmemişlerdir.

Ayette, onların Hz. Peygamberle olan ilişkilerinin, sebeblerinin Hz. Musa ile olan ilişkisi gibi olduğuna bir tenbih vardır.

93- وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ **"Hani, Tûr'u üstünüze kaldırıp sizden kesin söz almıştık:"**

خُذُوا مَاآتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ **"Size verdiğimize** (Kitab'a) **sımsıkı sarılın."**

وَاسْمَعُوا **"Ve ona kulak verin."**

"Onlara şöyle dedik: Tevratta size emredilenleri ciddiyetle yapın, uygulamak niyetiyle kulak verin"

قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا **"Onlar ise, "işittik ve isyan ettik" dediler."**

"Sözünü işittik, emrine isyan ettik" dediler.

وَاُشْرِبُوا فِى قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ **"İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirildi."**

Nasıl ki boya, kumaşa sinerse, içilen şey bedenin her tarafına yayılırsa, buzağı muhabbeti onların dem ve damarlarına kadar işledi.

Böyle yapmaları küfürleri sebebi iledir. Çünkü onlar Mücessime veya Hulûliye görüşünde idiler.[102] İlah edindikleri o buzağı heykelinden daha hayret verici bir cisim görmemişlerdi. Böylece Samirinin onları sevkettiği şey kalplerinde yerleşmişti.

---

[102] **Mücessime**, Allah'a el -ayak gibi azalar nisbet ederek O'nu insana benzeten batıl bir mezheptir. **Hulûliye** ise, Allahı alemin içinde münderiç görür. Hâlbuki Allah, alemin yaratıcısıdır, -haşa- ondan bir cüz değildir.

قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهٖٓ اِيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"Onlara de ki: Eğer mü'min kimseler iseniz, imanınız size ne çirkin şeyler emrediyor!"**

Yani, Tevrata olan imanınız mı sizi buzağıya tapmayı veya daha genel bir şekilde üstteki ayetlerde sayılan kusurları işlemeyi emrediyor?

Ayetin bu kısmı, onların Tevrata olan imanının da geçerli bir iman olmadığını ortaya koyar. Yani, "Eğer Tevrata inanmış kimselerseniz, o size bu çirkin işleri yapmayı emretmedi, ona olan imanınız bunları yapmaya size ruhsat vermez."

Veya "Eğer ona inanmış kimselerseniz, bu imanınız size ne kötü şeyler emrediyor! Çünkü mü'minin, ancak imanının gerektirdiği şeyleri yapması uygun olur. Lakin Tevrata olan iman bunu emretmiyorsa, o zaman siz gerçekte mü'min değilsiniz."

94- قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **"De ki: Eğer Allah katında ahiret yurdu diğer insanlar için değil de, yalnız sizin içinse ve doğru söyleyenler iseniz, haydi ölümü temenni edin!"**

Onlar "Cennete ancak Yahudiler girecek" diyorlardı.

"Haydi ölümü temenni edin!"

Çünkü kendisinin cennet ehli olduğuna yakînen inanan, elbette oraya iştiyak duyar ve şâibelerle dolu şu dünyadan bir an önce kurtulmak ister. Mesela Hz. Ali şöyle demiştir:

"Ölümün üzerine düşsem veya ölüm benim üzerime düşse hiç aldırmam."

Ammar Bin Yasir de Sıffînde şöyle demişti:

"Şimdi dostlara, Hz. Muhammede ve O'nun hizbinden olanlara kavuşuyorum."

Hz. Huzeyfe de ölüm anında şöyle demişti: "Özlenen bir dost geldi. Pişman olan felah bulmasın!"

İşte, ölümü bilenler böyle söylemişler. Yahudiler de ahirette cenneti umuyorlarsa, ölümü temennî etmeleri gerekir.

95- وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ **"Fakat ellerinin yaptıkları yüzünden onu hiçbir zaman temenni etmeyecekler."**

Onlar, Peygamberimizi ve Kur'anı inkâr ve Tevratı tahrif etmeleri gibi

cehennemi netice verecek çok işler yaptıklarından, ölümü asla istemeyeceklerdir.

Ayette **"ellerinin yaptıkları yüzünden"** denilmesi,

-Çünkü, iş yapan el, özellikle insanın elidir.

-İnsan, bütün sanatlarını el ile yapar ve ekser menfaatlerini el ile elde eder.

Bundan dolayı "yed = el" kelimesiyle bazen nefis, bazen da kudret manası kastedilir.

Yahudilerin asla ölümü istemiyecekleri, gaybtan bir haberdir, haber verildiği gibi gerçekleşmiştir. Çünkü "evet, biz ölümü temennî ediyoruz" deseler elbette nakledilir ve şöhret bulurdu. Çünkü temennî kalbin ameli değildir ki gizli kalsın! Aksine temennî "keşke şöyle olsa" tarzında konuşmakla olur. Temenni kalple olsaydı "biz bunu temennî ettik" derlerdi.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: "Şayet temenni etselerdi, bunların her biri yutkunamaz, olduğu yerde ölürdü. Yeryüzünde bir tek yahudî kalmazdı."

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظّٰلِمِينَ **"Allah zâlimleri çok iyi bilendir."**

Ayet, Yahudiler için bir tehdittir ve onların zâlim olduklarına bir tenbihtir. Çünkü kendilerinde olmayan bir hâli dava etmekte ve olan bir hâli ise nefyetmektedirler.

96- وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا **"Andolsun, sen onları hayata, bütün insanlardan hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha hırslı olduklarını görürsün."**

Ayette hayatın elif – lâmsız gelmesi, bununla onun fertlerinden bir fert olan "uzun hayat" murat edilmesindendir.

Ayet, onların ancak dünya hayatını bildiklerini, buna da tüm hırslarıyla yöneldiklerini anlatır, onları şiddetle kınar, başlarına vurur. Çünkü onlar ahirette cezayı ikrar etmekle beraber, inkâr edenlerden çok daha fazla hırs göstermeleri, kendilerinin ateşe gideceklerini bilmelerine delâlet eder.

يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ ۛ **"Onların her biri bin yıl yaşamak ister."**

وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَ **"Hâlbuki uzun yaşamak, onu azaptan kurtaracak değildir."**

وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ۚ **"Allah, onların bütün yaptıklarını görendir."**

Allah, onların ne yaptıklarını elbette görür ve onları cezalandırır.

15. DERS

Vahiy Ve Sihir

97- قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ **"De ki: Her kim Cebrail'e düşman ise, bilsin ki: O, Allah'ın izni ile onu** (Kur'an'ı)**; önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir."**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Yahudilerden Abdullah Bin Suriya hakkında indi. Bu şahıs, Hz. Peygambere kendisine kimin vahiy getirdiğini sordu. Hz. Peygamber "Cibril" deyince, İbnu Suriya "O bizim düşmanımızdır, defalarca bize düşmanlık yaptı. O, bizim Peygamberimize Buhtunnasr'ın Beytü'l-Makdisi harap edeceği haberini indirdi. Bunun üzerine biz Buhtunnasrı öldürecek birini gönderdik, onu Babilde gördü, ama Cibril onu öldürmesine engel oldu ve şöyle dedi: "Eğer Rabbiniz ona sizi helak etmeyi emretmişse, sizi ona saldırtmaz. Değilse de neye dayanarak öldüreceksiniz?"

Denildi ki, Hz. Ömer bir gün Yahudilerin medreselerine vardı ve onlara Cibrille alakalı sordu. Dediler ki: "O bizim düşmanımızdır, sırlarımızı Muhammed'e aktarıyor. Çöküntü ve azaplar da O'nun eliyle geliyor. Mikail ise, bolluk ve selâmet getirir."

Bunun üzerine Hz. Ömer "peki, bu iki meleğin Allah yanında konumları nedir?" dedi.

Dediler: "Cibril sağında, Mikail ise solunda yer alır. Ama aralarında düşmanlık vardır."

Hz. Ömer şöyle dedi: "Eğer dediğiniz gibi ise, onlar birbirine düşman olamaz ve siz de eşekten daha nankör varlıklarsınız. Her kim onlardan birine düşman olursa, o Allahın düşmanıdır."

Sonra Hz. Ömer döndü. Hz. Cebrailin bu ayetleri Peygambere vahyetmiş olduğunu gördü. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ya Ömer, Rabbin sana muvafakat etti."

"O, Allah'ın izni ile onu .... indirmiştir" derken, zamirin Kur'ana

râci olduğu anlaşılıyor. Normalde zamir göndermek için önceden zikredilmesi bir esastır. Ama bu şekilde gelmesi, O'nun şanının büyüklüğüne delalet eder. Sanki belli oluşu ve son derece iştihar etmesiyle, önceden zikrine ihtiyaç olmamıştır.

"Senin kalbine" derken, kalbin nazara verilmesi şundandır:

Vahyin ilk kabul yeri ve mahalli Hz. Peygamberin kalbidir.

"O, önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidayet rehberi ve müjde vericidir." Böyle olunca, onlardan her kim Cebrail'e düşmanlık yaparsa, insafsızlık etmiş olur veya o düşmanlık sebebiyle kendisine gelen kitabın vahiyle sana indiğini inkâr etmiş olur. Çünkü o, önceki kitapları tasdik eden bir kitap olarak nazil olmuştur.

"Her kim Cebrail'e düşmansa..." ifadesinin cevabı hazfedilmiş de olabilir. Mesela "...öfkesinden ölsün" veya "o bana düşmandır, ben de ona düşmanım."

Nitekim sonraki ayette şöyle denilmiştir:

98- مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَرُسُلِهٖ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ

"Her kim Allah'a, Onun meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mîkâil'e düşman olursa, iyi bilsin ki, Allah da kâfirlere düşmandır."

Allaha düşmanlık, inadına O'na muhalefettir veya seçkin kullarına düşman olmaktır. Ayette önce Allaha düşmanlığın nazara verilmesi, diğerlerinin şanını büyütmek içindir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

"(O münafıklar) **Sizi razı etmek için, Allah'a yemin ederler. Eğer** (gerçekten) **mü'min iseler, Allah ve Rasûlü'nü razı etmeleri daha layıktır."** (Tevbe, 62)

Ayette Cebrail ve Mikail aslında meleklere dâhilken ayrıca sayılmaları, onların üstünlüğünü gösterir. Öyle ki, bu ikisi sanki ayrı birer cinstir.

Bu ikisinin müstakil olarak zikri, bir tek meleğe bile düşman olmakla hepsine düşman olmanın inkârda ve Allahın düşmanlığını celbetmede eşit olduğuna tenbihtir. Onların birine düşmanlık eden, hepsine düşmanlık yapmış gibi olur. Çünkü onların düşmanlığını veya sevgisini gerektiren şey, gerçekte birdir.

Bu iki meleğin ismen yer alması, aynı zamanda tartışmanın bu ikisi hakkında olmasındandır.

Ayette "Allah onlara düşmandır" yerine **"Allah kâfirlere düşmandır"**

denilmesi Allahın onlara olan düşmanlığının küfürleri sebebiyle olduğuna delalet etmesi içindir. Meleklere ve peygamberlere düşman olmak küfürdür.

99- وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۚ **"Andolsun, biz sana apaçık âyetler indirdik."**

وَمَايَكْفُرُ بِهَآ اِلَّا الْفَاسِقُونَ **"Bunları ancak fasıklar inkâr eder."**

Ayette fasıklardan murat, kâfirlerin inatçı olanlarıdır. **Fısk**, günahların bir kısmında kullanıldığında, onun büyüklüğüne delâlet eder. Sanki onun sınırından aşılmıştır.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, İbnu Suriya'nın Hz. Peygambere: "Sen bize tanıdığımız bir şey getirmedin. Sana bir ayet indirilmedi ki, sana tâbi olalım" demesi üzerine nâzil oldu.

100- اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ ۭ **"Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, onlardan bir fırka o antlaşmayı bozmadı mı?"**

Ayette, **"onlardan bir fırka"** denmesi, bazısının ilâhî ahdi bozmadığını gösterir.

بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَايُؤْمِنُونَ **"Doğrusu onların çoğu iman etmezler."**

Ayet, "acaba ahdi bozanlar az bir grup mu?" şeklindeki tevehhümü reddeder.

101- وَلَمَّا جَاۗءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيْقٌ مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ ۘ كِتٰبَ اللّٰهِ وَرَاۗءَ ظُهُوْرِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ **"Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitab'ı** (Tevrat'ı) **doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını** (Tevrat'ı) **arkalarına attılar."**

Onlarda olanı tasdik eden Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi bir peygamber geldiğinde kitap ehlinden bir kısmı, Allahın kitabını, yani Tevratı arkalarına attılar. Çünkü, Tevratı tasdik eden bir peygamberi inkar etmeleri, Peygamberin tasdik ettiği şeyi inkâr, ve Tevratta bulunan ve mu'cizelerle teyit edilmiş olan peygamberlere imanı bir tarafa atmak anlamına gelir.

"Allahın kitabını arkalarına atmaları", ondan tümüyle yüz çevir-

melerini anlatan bir meseldir. Çünkü, kendisine önem verilmeyen şey, bu tarzda arkaya atılır.

"Sanki bilmiyorlarmış gibi."

Sanki onlar, onun Allahın kitabı olduğunu bilmiyorlar. Yani, aslında sağlam bir şekilde O'nun Allahın kitabı olduğunu bilirler, lakin inatlarından bilmezden gelirler.

Bil ki, Allahu Teâlâ bu iki ayetle Yahudilerin dört fırka olduğuna dikkat çekti.

1- Tevrata inanan ve onun hakkını vermeye çalışanlar.

Bunlar ehl-i kitaptan samimi iman edenlerdir ve sayıları azdır. Biraz önceki **"Onların çoğu iman etmezler"** ayeti, bu tarz iman edenlerin sayıca az olduğuna delâlet eder.

2- Açıktan açığa ahitlerini bozduklarını, inat ve fısk ile sınırları çiğnediklerini ilan edenler.

"Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, onlardan bir fırka o antlaşmayı bozmadı mı?" (Bakara, 100) ayeti bunları anlatır.

3- Açıktan değil, ama yine de cehaletlerinden dolayı Allaha verdikleri sözü bozanlar.

Bunlar, çoğunluktur.

4-Zahiren Tevrata sarılan, ama gizlice onu terk edenler.

Bunlar, aslında durumu bilmektedirler, ama haset ve inatlarından böyle yaparlar. Bunlar, bildiği halde bilmez gibi hareket edenlerdir.

102- وَاتَّبَعُوا مَاتَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ **"Süleyman'ın saltanatı hakkında şeytanların uydurduklarının ardına düştüler."**

Ayet, bundan önceki **"Onlardan bir fırka Allahın kitabını arkalarına attı"** cümlesine atıftır. Yani, "Allahın kitabını attılar, okudukları sihir kitaplarına tâbi oldular."

Denildi ki: Şeytanlar kulak hırsızlığı yapıyor ve çok yalanlar katarak kâhinlere bunları bildiriyorlardı. Kâhinler, bunları toplayıp insanlara öğretiyorlardı. Bu durum, Hz. Süleyman devrinde çok yaygınlaştı, öyle ki "cinler gaybı bilir. Süleyman'ın saltanatı bu ilimle meydana geldi. O, bu ilimle cin ve insi ve rüzgârı kendine itaat ettiriyor" denilmeye başlandı.

وَمَاكَفَرَ سُلَيْمٰنُ **"Oysa Süleyman** (sihir yaparak) **küfre girmedi."**

Bu ifade, onların yanlış iddialarını yalanlamadır. Ayette sihirden küfür

kelimesiyle bahsedilmesi onun küfür olduğuna ve nebi olan birinin bundan masumiyetine delâlet etmesi içindir.

وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا **"Fakat şeytanlar, küfre girdiler."**

Şeytanlar azdırmak ve yoldan çıkarmak için insanlara sihir öğretiyorlardı.

Sihirden murat, insanın tek başına yapamayacağı şeylerde, ona ulaşmak için şeytana yaklaşmakla yardım istemesidir. Böyle bir işe ise, şerlilik ve habis nefis sahibi olmada şeytana münasip olanlar teşebbüs eder. Çünkü birbirine katılma ve birbirine yardımcı olmada tenasüp bir şarttır. Bu ölçü ile, sihirle uğraşan kimse nebî ve veliden ayrılır. Ama, bir kısım insanların bazı âlet ve ilaçlar yardımıyla veya el çabukluğu ile yaptıkları hayret verici durumlar, sihir gibi mezmum, kötü değildir. Bunlara da "sihir" denmesi mecazendir veya bunlarda bulunan incelik sebebiyledir. Çünkü sihir kelimesi, asıl olarak sebebi gizli şeyler için kullanılır.

يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ **"İnsanlara sihri öğretiyorlardı ve** (özellikle de) **Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirileni."**

"Ve (özellikle de) **Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirileni."**

Ayetin bu kısmı, "sihir" üzerine atıftır, ikisinden de murat birdir.

Atıf, itibarın değişmesi sebebiyledir.

Veya bunlar vasıtasıyla gelen sihrin daha kuvvetli olduğunu ifade eder.

Ayette bahsi geçen **iki melek** Allahtan bir imtihan olmak üzere sihir öğretmek ve sihirle mu'cizenin birbirinden ayrılmasını sağlamak için indirildiler.

Onlarla alakalı şöyle anlatılır:

"Bu iki melek insan sûretinde gönderildi ve kendilerine şehvet verildi. Derken "Zühre" isimli bir kadınla karşılaştılar, kadın bunları şirke ve günahlara sevketti, sonra onlardan öğrendikleri ile semaya yükseldi."

Bu kıssa, İsrailiyattandır ve belki de öncekilerin şifreli anlatımlarından biridir. Basîret sahiplerine bu şifreyi çözmek gizli bir şey değildir.

Bu iki meleğin aslında iki adam olduğu, salahatleri sebebiyle kendilerine "melek" denildiği de söylenir. "Melik" şeklinde bir kıraat olması, bunu teyid etmektedir.

Bazıları ise, ayetin bu kısmını **"Süleyman küfre girmedi..."** kısmına atıfla "iki meleğe de bir şey indirilmedi" şeklinde değerlendirirler. Bu yorumda, Yahudilerin anlattığı kıssayı yalanlama vardır.

Harut ve Marut, gönderilen iki meleğin ismidir. Ancak, "iki meleğe de bir şey indirilmedi" şeklinde mana verenler, bunu şeytanlardan bedel olarak ve aradaki cümleleri ise cümle-i muteriza olarak kabul ederler.

وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولاَ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلاَ تَكْفُرْ **"Hâlbuki o ikisi, "Biz ancak imtihan için gönderildik,** (sihri caiz görüp de) **sakın küfre girme" demedikçe kimseye** (sihir) **öğretmiyorlardı."**

Ayet, birinciye göre şu manayı anlatır: Bu iki melek "biz Allahtan imtihan için gönderildik. Bunu bizden öğrenip onunla amel eden küfre düşer. Kim de öğrenir, amelden kaçınırsa iman üzere sabit kalır. Öyleyse bunu ve bununla ameli caiz görerek küfre düşme" şeklinde nasihat etmeden kimseye öğretmezlerdi.

Bunda sihri ve tâbi olunması caiz olmayan şeyleri öğrenmenin yasak olmadığına bir delil vardır. Yasaklanan, buna tâbi olmak ve bununla amel etmektir.

İkinciye göre ise mana şöyledir: O ikisi "biz fitneye maruz kalmış iki kimseyiz, sakın bizim gibi olma" demedikçe kimseye sihir öğretmezlerdi.

فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَايُفَرِّقُونَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ **"İşte bunlardan karı ile kocanın arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı."**

وَمَاهُمْ بِضَآرِّينَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلاَّ بِاِذْنِ اللّٰهِ **"Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi."**

Çünkü gerek sihir ve gerekse başka sebepler bizzat müessir değillerdir, Allahın emri ve izni ile etkili olurlar.

وَيَتَعَلَّمُونَ مَايَضُرُّهُمْ وَلاَيَنْفَعُهُمْ **"Onlar, kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı."**

Sihirle ilgili bilgide zarar görmeleri, onu uygulamak için öğrenmelerinden veya sırf ilim olarak öğrenseler bile zamanla uygulamalarındandır. Çünkü ilim, çoğu kere uygulamaya da yol açar.

Sadece ilim olarak öğrenmek, dünyada ve ahirette fayda vermeyecek bir durumdur. Bunda, sihirden kaçınmanın evlâ olduğuna bir delil vardır.

وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَالَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ **"Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı."**

وَلَبِئْسَ مَاشَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ **"Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür!"**

لَوْكَانُوا يَعْلَمُونَ **"Keşke bilselerdi!"**

Keşke o konuda düşünselerdi...

Keşke o işin çirkinliğini bilselerdi...

Keşke sihri uygulayanın azabı hak ettiğini bilselerdi...

Keşke ilimlerinin mahiyetini bilselerdi... Çünkü bildiğini uygulamayan biri, bilmeyen kimse gibidir.

103- وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ **"Şayet onlar iman etseler ve günahlardan sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı."**

Şayet onlar Peygambere ve kitaba iman etseler; Allahın kitabını atmak, sihre uymak gibi günahları terk ile Allahtan korksalardı, işte o zaman kendilerini sattıkları şeyden daha hayırlı bir şekilde Allah tarafından mükâfatlandırılırlardı.

لَوْكَانُوا يَعْلَمُونَ **"Keşke bilselerdi!"**

"Keşke Allahın sevabının, onların içinde bulunduğu hâlden daha hayırlı olduğunu bilselerdi..."

Veya "keşke ilimle amel etmeyi bilselerdi..."

16. DERS

Ehl-i İmana Sesleniş

104- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَتَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا **"Ey iman edenler! "Râina" demeyin, "unzurna" deyin."**

Sahabiler, Hz. Peygambere **"râina"** yani "bizi kolla, bizi gözet, bize telkin ettiğin şeyleri teenni ile anlat, ta ki anlayalım" diyorlardı. Yahudiler bunu işitince dillerine doladılar ve Hz. Peygambere bununla hitap ettiler. Ancak bununla Ona hakaret etmeyi esas almışlardı.

Veya **"Raîna"** şeklinde biraz uzatarak İbranice bir kelime ile küfretmeye kalktılar. Bunun üzerine mü'minler **"raina"** kelimesini kullanmaktan men edildiler ve buna bedel yanlış kullanıma yol açmayacak ve "râina"nın normalde verdiği manayı verecek olanı kullanmakla emrolundular.

وَاسْمَعُوا **"Ve iyi dinleyin."**

"Güzelce dinleyin, ta ki "bizi gözet, bizim durumumuzu nazara al, ağır ağır anlat" demeye muhtaç olmayın."

Veya "Yahudiler gibi değil, kabul etmek için dinleyin!"

Veya "size emredilenleri ciddiyetle dinleyin, ta ki size yasaklanan şeylere bir daha dönmeyin!"

105- وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ اَلِيمٌ **"Kâfirler için elem verici bir azap vardır."**

مَايَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلاَالْمُشْرِكِينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ **"Kitab ehlinden inkâr edenler ve de müşrikler, Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler."**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, mü'minleri sevdiğini, onlar için hayır dilediklerini iddia eden Yahudilerden bir topluluk hakkında nazil oldu.

Yani, onlar size gelen vahyi kıskanırlar, nail olacağınız ilim ve yardım gibi her türlü hayırlı şeyleri sevmezler.

وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ **"Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder."**

Allah dilediğine nübüvvet verir, hikmet öğretir, ona yardım eder. Ona vâcip bir şey yoktur, kimsenin Allahtan hak talep etme hakkı söz konusu değildir.

وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيمِ **"Allah, büyük lütuf sahibidir."**

Ayetin bu kısmı, nübüvvetin Allahın lütfundan olduğunu hissettirir. Allahın bazı kullarını mahrum bırakması, lütfunun darlığından olmayıp meşietinden ve onunla ilgili hikmetindendir.

106- مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا **"Herhangi bir âyeti nesheder veya onu unutturur** (ya da ertelersek)**, yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz."**

Sebeb-i Nüzûl

Müşrikler veya Yahudiler "Muhammedin hâline bakmaz mısınız, ashabına bir emir veriyor, sonra ondan yasaklıyor ve tam tersini emrediyor!" demeleri üzerine ayet nâzil oldu.

Nesh, kelime itibariyle bir şeyin şeklini izale edip başkasında bunu sabit kılmaktır. Tenasüh de aynı kökten gelir.

Ayetin neshi ise, kıraatinin veya ondan çıkarılan hükmün veya her birinin sona erdiğini beyandır.

Ayette geçen **"insa"** unutturmak anlamındadır. Şayet bu "Nesie" kökünden gelirse "tehir etmek" anlamına gelir. Yani "...biz bir ayeti sana unutturur veya tehir edersek..." şeklinde mana verilir.

"Yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz."

Getirilen yeni ayet insanlara fayda ve sevapta ya daha hayırlı olur veya sevapta misli olur.

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ **"Bilmedin mi Allah her şeye kadîrdir."**

Her şeye kadir olduğu için elbette ayetlerin bir kısmını yürürlükten kaldırmaya ve kaldırılanların bir mislini veya daha hayırlısını getirmeye de gücü yeter.

Ayetler, Allahtan bir lütuf ve rahmet olarak, insanların maslahatlarını gözetmek ve nefislerini kemâle erdirmek için iner. Bu ise, geçim yolları

gibi, asırlara ve şahıslara göre farklılık arzeder. Çünkü bir asırda faydalı olan, başka bir asırda zarar verebilir.

Bazıları ayete dayanarak

-"Yerine bir hüküm gelmeden eskisi kaldırılmaz."

-"Yeni hüküm eskisinden daha ağır olamaz."

-"Sünnet ile kitabın hükmü kaldırılamaz" şeklinde genel kurallara delil getirdiler.

Bunların hepsi zayıftır. Çünkü bazen hüküm getirilmemesi veya daha ağır bir hüküm getirilmesi daha uygun olabilir. Ayrıca, sünnet de Allahın getirdiklerindendir. Ayette geçen **"Yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz."** kısmına dayanarak "Hz. Peygamberin sünneti ayetin hükmünü kaldıramaz" denilemez. Çünkü "daha hayırlı veya misil" olmaktan murat, lafız yönünden değildir.[103]

Mu'tezile, bu ayete dayanak Kur'anın hâdis olduğuna delil getirmek istediler, değişiklik ve farklılığı hudusun gereklerinden olarak gördüler.

Buna cevaben şunu derim: Değişiklik ve farklılık, ârizî hallerden olup, bu arızî haller kadîm zâtla alakalıdır.

107- اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ **"Bilmedin mi, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır."**

Hitap, Hz. Peygamberedir, murat ise O ve ümmetidir. Çünkü devamında doğrudan çoğul sığasıyla ümmete hitap vardır. Peygambere yönelik gelmesi, O'nun en ziyade bilen kişi olması ve ümmetin ilminin de ona dayanmasındandır.

Göklerin ve yerin mülkü O'nun olunca, dilediğini yapar, dilediği şekilde hüküm verir.

Ayetin bu kısmı, biraz önce geçen **"Bilmedin mi, Allah her şeye kâdirdir"** cümlesine veya neshin câiz oluşuna delil gibidir, bundan dolayı atıf terk edilmiştir.

وَمَالَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ **"Sizin için Allah'tan başka ne bir veli, ne de bir yardımcı vardır."**

---

[103] Hadisin lafzı elbette Kur'an ayetinden daha hayırlı olmadığı gibi, ona misil de olamaz. Ama sünnet ile getirilen yeni hüküm, insanlara faydalılık ve maslahat açısından daha hayırlı olabilir.

Sizin işlerinize mâlik olan ve bunları maslahatınıza göre icra eden ancak O'dur.

Velî ve nasîr (yardımcı) arasında şöyle fark vardır: Veli, bazen yardımdan aciz kalabilir, nasîr ise, bazen yardım edilene yabancı olabilir. Böylece bu ikisi manada yakın olmakla beraber, bir cihette farklıdırlar.

108- أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ **"Yoksa siz, daha önce Mûsâ'ya sorulduğu gibi peygamberinize sormak mı istiyorsunuz?"**

Yoksa siz Yahudilerin Hz. Musa'ya sordukları türden peygambere gereksiz sorular sormak mı istiyorsunuz?

Veya evveliyle bağlı olmadan, onların Hz. Peygambere güvenmelerini, ona uygunsuz şeyler sormamalarını bildirir.

Sebeb-i Nüzûl

İniş sebebi hakkında farklı rivayetler vardır:

1-Ehl-i kitabın bir kısmı gelip Hz. Peygamberin semadan kendilerine bir kitap indirmesini istediler.

2-Hz. Peygambere gelip mu'cize talebinde bulunan müşrikler hakkında indi:

"Dediler: Sen, bizim için yerden bir pınar akıtmadıkça sana asla inanmayacağız."

"Veyahut hurma ve üzümlerden senin bir bahçen olsun, bunların ortasından şarıl şarıl nehirler akıt."

"Yahut iddia ettiğin gibi, göğü başımıza parça parça düşür veya Allah'ı ve melekleri şahit getir."

"Yahut altından bir evin olsun ya da göğe yüksel. Oradan bize okuyacağımız bir kitap indirmeden oraya çıktığına da asla inanmayız." (İsra, 90-93)

وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ **"Her kim imanı küfre değişirse, o artık doğru yoldan sapmış olur."**

Her kim apaçık ayetlere güveni terk eder ve onlarda şüpheye düşer, bunların yerine başka ayetler talep ederse, dosdoğru yoldan çıkmış olur, imandan sonra küfre düşer.

Ayetin manası şöyledir: Bu tarz şeyler talep etmeyin, yoksa istikametli

yoldan saparsınız. Bu yoldan çıkmak sizi maksattan uzaklaştırır ve imanın yerine küfrü netice verecek bir duruma getirir.

109- وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَاتَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ **"Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine açıkça görüldükten sonra, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler."**

Ehl-i kitabın bazı âlimleri, sizler iman ettikten sonra mürted hâle gelmenizi isterler. Dindarlık namına, hakka meyil adına değil, sırf nefislerinden yola çıkarak size haset etmelerinden bunu böyle yaparlar. Hâlbuki mu'cizelerle ve Hz. Peygamberin Tevratta geçen sıfatlarıyla gerçek kendilerine açıkça görülmüştür.

فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَاْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ **"Ama siz, Allahın emri gelinceye kadar onları affedin, hoşgörün."**

Onları cezalandırmayın, kınamayın.

Allahın emrinin gelmesinden murat,

-Onlara savaş izni ve cizyeye mahkum edilmeleri hakkında emir olabileceği gibi,

-Benî Kurayzanın öldürülmesi, Benî Nadîrin de sürgüne gönderilmesi olabilir.

İbnu Abbas, bu ayetin **"seyf ayeti"** ile mensuh olduğunu söylese de, bu kesin olmaktan uzak bir kanaattir. Çünkü emir, gayr-ı mutlaktır.

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ **"Şüphesiz Allah, her şeye kadîrdir."**

Onlardan intikam almaya da kâdirdir.

110- وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ **"Ve namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin."**

Ayet, önceki ayette geçen **"Onları affedin..."** hükmüne atıf ile gelmiştir. Sanki onlara sabrı, onlardan farklı olmayı, ibadet ve iyilikle Allaha sığınmayı emretmektedir.

وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ **"Kendiniz için hayır olarak önden ne gönderirseniz, Allah katında onu bulursunuz."**

اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ **"Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görendir."**

Hiçbir amel O'nun yanında zâyi olmaz.

111- وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلاَّ مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰى **"Bir de "Yahudi veya Hristiyanlardan başkası asla cennete giremeyecek" dediler."**

Ayet, kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanları anlatır. Nasıl ki **"Yahudi veya Hristiyan olun ki, hidayet bulasınız" dediler."** (Bakara, 135) ayetinde mana şöyledir: Yahudiler dediler ki "Yahudi olun", Hristiyanlar da dediler ki "Hristiyan olun."

Benzeri bir şekilde burada da mana şöyle olur:

"Yahudiler dediler: Cennete ancak Yahudiler girecek. Hristiyanlar da dediler: Cennete ancak Hristiyanlar girecek."

Ayetin bu üslûbta gelmesi, muhatabın fehmine güvendendir.

تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ **"Bu onların kendi kuruntularıdır."**

Ayetin bu kısmı, mezkûr kuruntularına bir işarettir: Onlar,

-Mü'minlere Rablerinden hiçbir hayır inmeyeceğini umarlar.

-Mü'minleri dinlerinden döndüreceklerini hayal ederler.

-Cennete kendilerinden başka kimsenin giremeyeceğini zannederler.

قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **"Onlara de ki: Eğer doğru iseniz, haydi bakalım delilinizi getirin."**

Eğer cennete sadece kendinizin gireceği davanızda sadık iseniz, bunun delilini getiriniz. Çünkü, **delili olmayan bir sözün kıymeti yoktur.**

112- بَلٰى **"Hayır, öyle değil!"**

Hayır, iş sizin zannettiğiniz gibi değil.

مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ **"Kim muhsin olarak yüzünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbi katındadır."**

Her kim güzel amel işlese ve amelinde ihlaslı olsa, Rabbi nezdinde ameline va'dedilen sevabı alacaktır. Ona va'adedilen bu sevap, ne zâyi olur, ne de noksanlaşır.

وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ **"Ve onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmezler."**

113- وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ **"Yahudiler dediler ki, 'Hristiyanlar birşey üzere değiller.' "**

وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ **"Hristiyanlar da "Yahudiler bir şey üzere değiller" dediler."**

وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ **"Oysa hepsi de kitabı okuyorlar."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hristiyanlardan Necran kafilesi Hz. Peygamberin yanına geldiğinde, Yahudi âlimleri de onların yanına geldiler, münazara yaptılar, karşılıklı olarak bu şekilde konuştular.

كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَايَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ **"Hiçbir bilgisi olmayanlar da onların dedikleri gibi dediler."**

Kitabı okuyan Yahudi ve Hristiyanlar böyle dediği gibi, puta tapan ve Allahı inkar eden kimseler gibi ilimden ve kitaptan nasibi olmayanlar da aynı şeyi söylediler.

Allahu Teâlâ, bu ayetle onların birbirlerine karşı kibirlenmelerini ve cahil kimselere benzemelerini kınadı.

Eğer desen: Niye kınadı ki, aslında doğruyu söylediler? Her iki dinin de neshedildikten sonra hükmü kalmadı.

Elcevap: Onlar bunu kastetmediler. Onlardan her birinin maksadı, diğer dini kökünden batıl görmek, Peygamberini ve kitabını inkâr etmektir. Hâlbuki her iki dinden de neshedilmeyenleri haktır, kabul edilmesi ve kendisiyle amel edilmesi gerekir.

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ **"İşte Allah kıyamet günü, ihtilafa düştükleri meselelerde, onlar arasında hüküm verecektir."**

Allah her bir fırka için uygun olan cezayı verir.

Denildi ki: Allahın onlar arasında hükmetmesi, onları yalanlaması ve ateşe atmasıdır.

17. DERS

İsrailoğullarına Hitabın Son Kısmı

114- وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِى خَرَابِهَا

"Allah'ın mescitlerinde, Onun isminin anılmasından meneden ve onların harap olmalarına çalışandan daha zâlim kim olabilir!"

Ayet, her ne kadar Beyt-i Makdise saldıran, onu harap edip ahalisini öldüren Rumlar hakkında veya Hudeybiye senesi Rasulullahı Mescid-i Harama girmekten men eden müşrikler hakkında inmişse de, mescidi harap eden veya namaz için tahsis edilen mekanı ibtal etmek için çalışan herkesi içine alır.

اُولٰٓئِكَ مَاكَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلاَّ خَآئِفِينَ **"İşte bunlar, oralara ancak korka korka girebilmelidir."**

Bırakın tahribine cüret etmek, onlara uygun olanı haşyet ve huşu' ile buralara girmekti.

Veya, hak olan durum şudur: Mü'minleri değil buralardan alıkoymak, bu engel olanlar oralara mü'minlerin kendilerini yakalayıp cezalandırmasından korkar bir şekilde girmeleridir.

Veya ayet "Allahın ilminde ve kazasında onlar için böyle bir şey yoktur" manasını da ifade edebilir. Bu durumda ayet, Allahtan mü'minlere yardımının ve mescitleri onlara has kılmasının bir vaadi olur. Nitekim vaadini yerine getirmiştir de.

Şöyle de denildi: Ayet, onların mescide girmelerine fırsat verilmesini yasaklar. Mezhep imamları bu konuda farklı yaklaşımlarda bulundular. Mesela Ebu Hanife, onların mescide girmelerini caiz gördü. İmam Malik ise men etti. İmam Şafi ise, Mescid-i Haramla diğer mescitlerin statülerinin farklı oluşuna dikkat çekti.

لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ **"Bunlara dünyada bir rezillik vardır."**

Öldürülürler ve sürgüne gönderilirler veya kendilerinden cizye alınır.

وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ **"Bunlara ahirette de çok büyük bir azap vardır."**

Küfürleri ve zulümleri sebebiyle onlar için ahirette çok büyük bir azap vardır.

115- وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ "Doğu da, Batı da Allah'ındır."

Yani, arzın tamamı Allahındır, bazısı O'nun, bazısı başkasının değildir. Şayet siz Mescid-i Haram veya Mescid-i Aksa'da namaz kılmaktan men edildinizse, merak etmeyin, arzın tamamını size mescid kıldım.

فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ "Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır."

Yani, Allah orada ne yapıldığını bilir, her şeye muttalidir.

اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ "Şüphesiz Allah, Vasi' – Alîm'dir."

Allah, rahmetiyle her şeyi kuşatmıştır, kullarına genişlik verir. Alîm'dir, onların maslahatlarını ve bütün mekanlardaki amellerini bilir.

Hz. Ömerin oğlu Abdullah, ayetin binek üzerindeki yolcunun namazı ile ilgili olarak indiğini söyler.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki, ayet şöyle bir topluluk hakkında indi: Karanlıkta kıbleyi bilemediler, her biri değişik yönlere durarak namazlarını kıldılar.

Sabah olduğunda kıbleyi fark edip hatalarını anladılar.

Bu rivayete göre, müçtehid hata etse ve sonra da hatasını anlasa, eskisiyle yaptığı ameli iade etmesi lâzım gelmez.

Denildi ki, ayet kıblenin neshine bir hazırlıktır ve Mabud olan Allahın bir mekan ve bir cihette olmasını tenzihtir.

116- وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا "Allah çocuk edindi" dediler."

Yahudilerin bir kısmı "Üzeyr, Allahın oğludur", Hristiyanların bir kısmı "İsa, Allahın oğludur.", Arab müşrikleri de "Melekler Allahın kızlarıdır" derler. Ayet, bu gibi inançlara cevap olarak inmiştir.

سُبْحَانَهُ "Hâşâ, O bundan münezzehtir."

Allah bundan münezzeh ve yücedir. Çünkü çocuk sahibi olmak, mahluka benzemeyi, ihtiyaç sahibi olmayı ve faniliği iktiza eder.

بَلْ لَهُ مَافِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ "Doğrusu, göklerde ve yerde ne varsa O'nundur."

Onların sözlerini reddir ve fesadına delil getirmektir. Yani, Allahu Teâlâ gökte ve yerde olanların yaratıcısıdır, Melekler, Hz. Üzeyir ve Hz. İsa da bu yaratılanlardandır.

كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ **"Hepsi O'na boyun eğmiştir."**

Hepsi O'na boyun eğer, O'nun meşiet ve yaratmasına karşı gelmezler. Bu özellikte olan her şey, Vacibu'l-vücud olan yaratıcıyla elbette aynı cinsten değildir.

Öyleyse O'na veled de olmaz, çünkü çocuğun babasının cinsinden olması hakkıdır.

"Hepsi" ifadesi, göklerde ve yerde olanların hepsi manasına anlaşılabileceği gibi, Allaha veled olarak nisbet edilen melekler, Hz. Üzeyir ve Hz. İsa'ya işaret de olabilir. Yani, sizin Allaha veled gördükleriniz O'na itaat eden, boyun eğen kullardır.

Görüldüğü gibi, ayet-i kerime üç cihetle onların sözlerinin fasid olduğunu hissettirmektedir.

117- بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ **"O, göklerin ve yerin Bedi'idir."**

Bedi', yoktan yaratandır.

Bu da onların sözlerinin fesadına dördüncü bir delildir. Şöyle ki:

Baba, çocuğun bir unsurudur. Çünkü, çocuğun maddesi babadan ayrılır. Allahu Teâlâ ise bütün eşyayı yoktan yaratandır, mutlak fâildir, infialden (bir fiilin etkisi altında kalmaktan) münezzehtir. Öyleyse baba olamaz.

İbda', bir şeyi defaten yoktan yaratmaktır.

وَاِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ **"Ve O, bir işin olmasını murad edince, ona yalnızca "ol!" der, o da hemen oluverir."**

Bir şeyi yaratmayı murat ettiğinde, iradesinin taalluk etmesi yeterlidir.

Ayetten murat Allahın **"ol"** diye emir vermesi ve o şeyin de buna imtisali olmayıp, itaatkâr bir memurun duraklamadan emre uyması gibi, O'nun iradesinin taalluk ettiği şeyin beklemeden meydana geldiğini anlatan bir temsildir.

Ayette **ibda',** yani yoktan yaratma manası biraz daha açılmıştır. Allah için çocuğun söz konusu olamayacağına dair beşinci bir delile ima eder. Şöyle ki: Çocuk bir kısım tavırlardan geçerek büyür ve bu büyüme belli bir zamanı gerektirir. Allahın fiili ise, bundan müstağnidir, zamana ve tavırlara ihtiyacı yoktur.

Allah'a –haşa- "Baba" Denilmesinin Tahlili

Bil ki: İnsanları Allaha veled nisbetine sevkeden dalaletin sebebi şudur: Önceki din mensupları, ilk sebep olması itibariyle Allahu Teâlâya mecaz yoluyla "baba" diyorlardı. Hatta şöyle demekteydiler: "Baba, küçük rab'tir, Allah ise en büyük Rab'tir." Zamanla cahil insanlar bundan muradın baba-oğul münasebeti olduğunu zannettiler, taklid yoluyla bir itikada saplandılar. Bundan dolayı İslâmda Allaha "baba" denilmesi yasaklandı, diyenin küfrüne hükmedildi.

118- وَقَالَ الَّذِينَ لاَيَعْلَمُونَ لَوْلاَ يُكَلِّمُنَا اللهُ اَوْ تَأْتِيْنَا اٰيَةٌ **"Bilmeyenler, "keşke Allah bizimle konuşsa, ya da bize bir ayet gelse ya!" dediler."**

Böyle söyleyenler cahil müşrikler veya ehl-i kitaptan tecahülde bulunanlardır.

"Keşke Allah bizimle konuşsa" demeleri

-"Keşke meleklerle konuştuğu gibi bizimle de konuşsa"

-"Keşke O'nun rasulü olduğunu bize vahiyle bildirse" manalarını bildirir.

"Ya da bize bir ayet gelse ya!"

Burada **"ayet"** hüccet – delil anlamındadır. **"Keşke Allah bizimle konuşsa"** demeleri küstah bir şekilde kendilerini büyük görmelerindendir. "Bize senin doğru olduğunu gösteren bir delil gelsin" demeleri ise, tam bir inkârdır.

كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ **"Onlardan öncekiler de onların dedikleri gibi demişti."**

Onlardan önceki milletlerde de böyle şeyler diyenler olmuştu. Mesela:

"Ehl-i Kitap, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Musa'dan bundan daha büyüğünü istemiş, "Allah'ı bize açıkça göster" demişlerdi." (Nisa, 153)

"Hani havariler şöyle demişti: Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" (Maide, 112)

تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ **"Onların kalpleri birbirine benzedi."**

Hem bunların, hem de öncekilerin kalpleri, körlük ve inatta birbirine benzedi.

قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ **"Kesin olarak inanacak bir toplum için âyetleri beyan ettik."**

Yakine ulaşmak isteyenlere veya hakikatlere yakinen inanan, kendilerine bir şüphe ve inad arız olmayanlara biz ayetleri açıkça beyan ettik.

Onların böyle demelerinin ayetlerde bir kapalılık olmasından veya kendilerinin ziyade yakine ulaşmak istemelerinden olmayıp sırf bir taşkınlık ve inattan geldiğine, ayette bir işaret vardır.

119- اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا **"Şüphesiz biz seni hak ile; müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."**

Eğer küfürde ısrar eder, bile bile inkârda inat gösterirlerse bunun sana bir vebali yoktur.

وَلَاتُسْئَلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ **"Sen cehennem ashabından sorulmazsın."**

Sen onlara tebliğde bulunduktan sonra şayet iman etmezlerse, o cehennem ehlinden sen sorumlu değilsin.

Nâfi' ve Yakup kıraatlerinde **"sorulmazsın"** şeklinde değil de, "sorma" şeklinde okunmuştur. Bu kıraate göre ayet, Hz. Peygamberi cehennem ehli hakkında sualden nehyetmektedir.

Veya kâfirlerin ahiretteki cezalarının dehşetini anlatır. Öyle ki, tavsif edilemeyecek kadar korkunçtur.

Veya muhatap o azabın haberini dinlemeye dayanamayacağından, onlarla ilgili sualden nehyedilmiştir.

120- وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَاالنَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ **"Dinlerine uymadıkça, Yahudiler de Hristiyanlar da asla senden razı olmazlar."**

Ayet, onların İslâma girmeleri hususunda bir ümit olmadığını Hz. Peygambere etkin bir tarzda anlatır. Çünkü, onlar Hz. Peygamber onların dinine girmedikçe O'ndan râzı olmayacaklarsa, nasıl O'nun dinine tâbi olurlar? Belki de onlar böyle şeyleri kendi aralarında konuştular, Allahu Teâlâ da onların hâlini hikaye etti. Bundan dolayı, ayetin devamında şöyle buyurdu:

قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى **"De ki: "Allah'ın yolu, işte asıl doğru yol odur."**

De ki: "Allahın hidayeti olan İslâm, hakka götüren yol işte o yoldur, yoksa sizin çağırdıklarınız değil"

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَ هُمْ بَعْدَ الَّذِى جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَالَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلاَ نَصِيرٍ **"Sana gelen ilimden sonra, eğer onların hevâ'sına uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır."**

Eğer sana gelen vahiyden, sıhhati malum dinden sonra onların bozuk görüşlerine tâbi olursan, Allahın cezalandırmasını senden def edecek bir veli ve bir yardımcı yoktur.

Ayet metnindeki **"millet"**, (din) kelimesi Allahu Teâlânın peygamberleri diliyle kullarına bildirdiği hükümlerdir.

Hevâ, şehvete tâbi olan görüştür.

121- اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلاَوَتِهٖ **"Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler, onu gereği gibi okurlar."**

Ayette anlatılanlar kitap ehlinden gerçekten iman eden kimselerdir. Bunlar okudukları kitabın lafzını tahrif etmezler, manasını güzelce düşünürler ve muktezasıyla da amel ederler.

اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ **"İşte bunlar ona inanırlar."**

Tahrif edenler değil, işte bunlar kendi kitaplarına gerçekten iman etmişlerdir.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ **"Onu inkâr edenlere gelince, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir."**

Kim tahrifle ve tasdik ettiklerini inkâr ile küfre varırsa, işte onlar iman bedeline küfrü satın almakla zarar edenlerin ta kendileridir.

122- يَا بَنِى اِسْرَائِيلَ **"Ey Benî İsrail!"**

اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ **"Size verdiğim nimetimi hatırlayın."**

وَاَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ **"Sizi âlemlere üstün kıldığımı da."**

123- وَاتَّقُوا يَوْمًا لاَتَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا **"Ve öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez."**

وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ **"Kimseden fidye alınmaz."**

وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ **"Onlara yardım da edilmez."**

Allahu Teâlâ İsrailoğullarının kıssasına bu iki ayetle başlamıştı. Bunlarda

-Nimetlerini hatırlamalarını söylemiş,

-Bunların hakkını vermelerini bildirmiş,

-Bunları zayi etmelerinden sakındırmış,

-Kıyametin dehşetini hatırlatmıştı.

Burada kıssayı bitirirken de aynı iki ayeti tekrar etti ve onlarla ilgili kelamı bu şekilde noktaladı.

Bunda,

-Hem onlara yapılan nasihatı etkili olarak anlatmak

-Hem de meselenin özünün ve kıssadan maksadın bunları bilip uygulamaları olduğunu haber vermek vardır.

18. DERS

Hz. İbrahim ve Ka'be

124- وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ **"Hani Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle denemişti."**

Rabbi, İbrahim'i bir kısım emirler ve yasaklarla mükellef kıldı.

Ayet metnindeki **ibtila** kelimesi belâ kökünden gelir, meşakkatli şeyle mükellef kılmak anlamındadır. Denemek, imtihan etmek anlamına yakın bir mana ifade eder.

Kelimat (kelimeler) bazan manalara da kullanıldığından, Hz. İbrahim'in aldığı bu kelimeler, çeşitli ayetlerde zikredilen otuz güzel hasletle tefsir edilmiştir. Şöyle ki:

"(Bunlar), **tevbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, saihun** (Allah yolunda seyahat edenler.)**, rükû' edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır."** (Tevbe, 112)

"Şüphe yok ki müslüman erkeklerle müslüman kadınlar,

Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar,

İtaat eden erkeklerle itaat eden kadınlar,

Sadık erkeklerle sadık kadınlar,

Sabreden erkeklerle sabreden kadınlar,

Allah'a derinden saygı duyan erkeklerle Allah'a derinden saygı duyan kadınlar,

Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar

Oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar

Irzlarını koruyan erkeklerle ırzlarını koruyan kadınlar

Allah'ı çok zikreden erkeklerle Allah'ı çok zikreden kadınlar var ya

İşte Allah onlar için bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat hazırlamıştır." (Ahzab, 35)

"Mü'minler, gerçekten kurtuldu."

"Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler."

"Onlar ki, boş işlerden yüz çevirirler."

"Onlar ki, zekât (vazifelerini) **yaparlar."**

"Ve onlar ki, iffetlerini korurlar."

"Onlar ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler."

"Onlar ki, namazlarını muhafaza ederler." (Mü'minun, 1-9)

Hz. Âdemin Cenab-ı Hak'tan aldığı kelimeler de benzeri bir şekilde tefsir edilmiştir.

Ayrıca, Hz. İbrahime ait on sünnet de bu kelimeler zımnında değerlendirilmiştir.[104]

Keza,

-Haccın menasiki,

-Kendisine göklerin ve yerin melekûtunun gösterilmesi,

-Sünnet olması,

-Oğlu İsmail'i kurban etmekle imtihanı,

-Nemrut tarafından ateşe atılması,

-Hicret etmesi de bu meyanda sayılabilir.

Yani, Allahu Teâlâ, Hz. İbrahime bunlarla imtihana tâbi kılınan kimse muamelesi yaptı.

Ayete "İbrahim Rabbini bir kısım kelimelerle mübtela kıldı." Yani **"Ya Rabbi! Ölüleri nasıl diriltirsin, bana göster."** (Bakara, 260) ve **"Hani İbrahim şöyle demişti: Rabbim! Bu şehri güvenli kıl..."** (İbrahim, 35)

---

[104] İbnu Abbas şöyle der: On şey vardır ki, onlar Hz. İbrahim'in sünnetindendir. O on şeyin beşi baş ile beşi de beden ile ilgilidir.

Başta olan beş sünnet,

1-Saçını ortadan iki yana ayırmak.

2- Bıyıklarını kesmek (makas ile kırparak).

3- Misvak kullanmak.

4- Mazmaza (Abdestte ağza bol su vermek, ağız temizliği yapmak.)

5- İstınşak (Abdestte burna su vermek, burun temizliği yapmak.)

Bedende olan beş sünnet,

1- Tırnak kesmek.

2- Koltuk altlarındaki kılları temizlemek.

3- Etek traşı.

4- Su ile taharet.

5- Sünnet olmak.

de olduğu gibi bazı kelimelerle Rabbine dua etti, duasına icabet edip etmeyeceğine baktı" manası da verilmiştir.

فَاَتَمَّهُنَّ **"O da onların hepsini tamamladı."**

O da bunların hepsini mükemmel bir şekilde tamamladı, hepsinin hakkını verdi. Nitekim Cenab-ı Hak O'nu **"Ve çok vefakâr olan İbrahim"** (Necm, 37) diyerek vefakârlığıyla methetmiştir.

Eğer "İbrahim Rabbini bir kısım kelimelerle mübtela kıldı" manası esas alınırsa, "O da istediklerinin hepsini verdi" tarzında tefsir edilir.

قَالَ اِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا **"Rabbi dedi: Ben seni insanlara bir önder kılacağım."**

Sanki mukadder bir sualin cevabıdır. Yani, "İbrahim o kelimeleri tamamladığında Rabbi ne dedi?" sualine böyle cevap verilmiştir.

Veya ayetin bu kısmı, Allahu Teâlânın imtihanını beyan etmektedir. Bu durumda

-İnsanlara önder kılınması,

-Ka'beyi tertemiz yapması,

-O'nu temelleri üzerine yükseltmesi.

-Allaha tam bir teslimiyetle teslim olması.

İşte bütün bunlar Allahu Teâlânın O'nu imtihan etmesiyle alakalı durumlardır.

İmam, kendisine uyulan, peşinden gidilen anlamındadır. Hz. İbrahim'in imameti geneldir ve daimîdir. Çünkü kendisinden sonra gelen nice peygamber, O'nun neslindendir ve O'na ittiba ile mükelleftir.

قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى **İbrahim, "neslimden de** (önderler yap, ya Rabbi!)**" dedi."**

قَالَ لَايَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ **"**(Allah) **dedi: Benim ahdim** (verdiğim söz) **zalimleri kapsamaz."**

Ayet, hem isteğinin kabul gördüğünü anlatır, hem de neslinden bir kısım zâlimler de çıkacağını ve bunların imamete nâil olamayacaklarına tenbihte bulunur. Çünkü imamet, Allahtan bir emanet ve ahittir.

Zalim kişi ise buna elverişli değildir. Hz. İbrahim'in neslinden gelen iyi ve müttaki kimseler ise, böyle bir pâyeye nail olacaklardır.

Ayette peygamberlerin bi'set öncesi büyük günahlardan masum olduklarına ve fasıkın imamete ehil olmadığına bir delil vardır.

125- وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا **"Hani, biz Beyt'i insanlara bir sevap kazanma ve güven yeri kılmıştık."**

Beyt'ten murat Ka'bedir. Ka'be, hac ve umre vesilesiyle ziyaret edilir, bu niyetle gelenler büyük sevaplar kazanırlar.

Orası bir emniyet yeridir. Orada olanlara saldırılmaz. **"Biz onları emin bir hareme yerleştirmedik mi?"** (Kasas, 57) ayetinde ifade edildiği gibi, onun etrafında yer alan bölgelerdeki insanlar saldırıya maruz iken, Ka'beye gelenler emniyet içinde olurlar.

Keza, hac için oraya gelenler ahiret azabından güven içinde olurlar. Çünkü hac, önceki günahları siler, temizler.

Hatta, Ebu Hanifenin görüşüne göre, oraya sığınan cânî, oradan çıkmadıkça yakalanıp cezalandırılmaz.

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى **"Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin."**

Ayetin evvelinde mukadder bir "Ve biz şöyle dedik" ifadesi düşünülebilir.

Veya "Ona (Ka'be'ye) yönelin..." düşünülebilir. Bu takdirde hitap Hz. Peygamberin ümmetinedir ve buradaki makam-ı İbrahimi musalla edinmek, farz bir emir olmayıp, müstehaptır. **(emr-i istihbabî)**[105]

Makam-ı İbrahim hakkında farklı mütalaalar vardır. Şöyle ki:

-Burası Hz. İbrahimin ayağının izi olan bir taştır.

-Veya kalkıp insanları hacca davet ettiğinde üzerine bastığı taştır.

-Veya Ka'beyi yaparken üzerine bastığı, bugün makam-ı İbrahim diye bilinen yerdeki taştır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Hz. Ömerin elinden tutup "işte makam-ı İbrahim burası" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer "Orayı bir namazgah yapacak mıyız?" diye sordu. Hz. Peygamber "Bana böyle bir emir gelmedi" dedi. Ve o gün güneş batmadan makam-ı İbrahim'in namazgâh yapılmasını bildiren ayet geldi.

---

[105] Emir sığası normal şartlarda vücup ifade eder, yani emredilenin yapılmasını gerektirir. Ama bazan da burada olduğu gibi mubahlık bildirir, "yapabilirsiniz" şeklinde genişlik gösterir.

Buranın namazgâh kılınmasından muradın iki rek'at tavaf namazı olduğu söylenir. Hz. Cabirden rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (asm) tavafı bitirdiğinde makam-ı İbrahime yöneldi ve onun arkasında iki rekat namaz kılıp bu ayeti okudu. İmam-ı Şafiîden bu namazın vücubuyla ilgili iki farklı görüş nakledilir.

Makam-ı İbrahim'in haremin tamamı olduğu da söylendi. Ayrıca haccın değişik yerleri (mevakıfı) olduğu, musalla edinilmesi ise buralarda Allaha dua edilmesi olduğu nazara verildi.

Kıraat imamlarından Nâfi ve İbnu Amir, ayetteki emir sığasını mazi olarak okudular. Bu durumda mana şöyle olur: "İnsanlar makam-ı İbrahimi musalla (namazgâh) edindiler, yani Ka'beyi kıble yaptılar, ona yönelip namazlarını kıldılar."

وَعَهِدْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ **"İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi** (Kâbe'yi) **tertemiz tutun."**

İbrahim'e ve İsmail'e Ka'beyi putlardan, pisliklerden ve ona layık olmayan şeylerden temizlemelerini emrettik.

126- وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ **"Hani İbrahim şöyle demişti:"**

رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا **"Rabbim! Bunu emin bir belde kıl."**

وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ **"Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır."**

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلاً **"Allah dedi: İnkâr edeni de az bir süre faydalandırırım."**

Hz. İbrahim daha önce neslinden önderler gelmesini isteyince, Cenab-ı Hak "zalimler için imamet olmayacağını" bildirmişti. Hz. İbrahim buna kıyas ile rızık noktasında **"Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır"** diye dua etti. Cenab-ı Hak **"İnkâr edeni de az bir süre faydalandırırım."** diye bildirdi.

Rızık dünyevî bir rahmettir, mü'mine de kâfire de şümullüdür, ama imamet ve dinde önderlik öyle değildir.

Öyle anlaşılıyor ki, küfür her ne kadar nimetlerden faydalanmaya bir

sebep değilse de, bunların azaltılmasına bir sebeptir. Kafir, sadece dünyevî nimetlerden yararlanır, ama bunlarla sevap elde edemez.

ثُمَّ اَضْطَرُّهٗٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ **"Sonra onu cehennem azabına uğratırım."**

Küfründen ve verdiğim nimetleri zayi etmesinden dolayı onu cehennem ateşine gönderirim.

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ **"O, ne kötü varılacak bir yerdir!"**

127- وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ **"Hani İbrahim, İsmail ile birlikte Beyt'in** (Kâbe'nin) **temellerini yükseltiyordu."**

Ayet, geçmişteki olayı hikâye eder. Bundan muradın, Hz. İbrahimin Ka'benin konumunu yüceltmesi, ona tazim ve insanları hacca davet ile şerefini ortaya koyması olduğu da söylenir.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا **"Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur!"**

اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"Şüphesiz sen Semi' – Alîm'sin."**

Sen duamızı işitir, niyetlerimizi bilirsin.

128- رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ **"Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş iki kimse kıl."**

"Bizi ihlâslı kullarından eyle."

Bundan murat, daha ziyade ihlas ve iz'an taleb etmeleridir.

وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ **"Neslimizden de sana teslim olmuş bir ümmet kıl."**

Kendi nesillerine dua etmeleri, onların şefkate en ziyade layık olmalarındandır. Ayrıca, onlar salih olduklarında, onlara tâbi olanlar da salih olacaklardır.

Dualarında **"neslimizden..."** diye bir kısmına dua etmeleri, kendilerine daha önce nesillerinden bir kısmının zalim olacağının bildirilmesindendir.

Ayrıca, hikmet-i ilâhîyenin herkesi içine alacak tam bir ihlâsı ve küllî bir yönelişi iktiza etmediğini biliyorlardı. Çünkü böyle bir durum dünyayı teşviş eder. Bu sebeple şöyle denilmiştir:

"Ahmaklar olmasa, dünya harap olurdu."

Bazı âlimler, Hz. İbrahim ve Hz. İsmailin duasında kastedilen ümmetin, ümmet-i Muhammed olduğunu söylerler.

"Neslimizden" demeleri, bütün nesillerini içine alacak şümullü bir dua da olabilir. O zaman ayetteki "den" takısı beyaniye olur. Bunun bir benzerini şu ayette görebiliriz:

"Allah, içinizden iman edip de salih ameller işleyenlere şunu vaat etti:" (Nur, 55)

وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا **"Ve bize menasikimizi göster."**

"Bize, hacda yapacağımız ibadetlerimizi göster."

Menasik, nüsuk kelimesinden gelir. Bu kelime esas olarak ibadetin kemâlini ifade eder. Ancak, hacc ibadetlerini ifade etmede kullanımı daha yaygındır. Çünkü hacda ziyadesiyle külfet ve günlük hayatın alışkanlıklarından uzak kalmak vardır.

وَتُبْ عَلَيْنَا **"Tevbemizi kabul et."**

Allahtan tevbelerinin kabul edilmelerini istemeleri, nesilleri hesabına olabileceği gibi kendilerinden yanlışlıkla sadır olan durumlar için de olabilir. Belki de hem nefis terbiyesi yapmak, hem de bu şekilde nesillerini irşad etmek için bunu istediler.

اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ **"Çünkü sen, Tevvab – Rahîm'sin."**

129- رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ **"Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder."**

Duaları kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (asm) şöyle bildirir: "Ben İbrahimin duası, İsanın müjdesi ve annemin rüyasıyım."

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ **"Onlara âyetlerini okusun."**

"Senin vahyettiğin tevhid ve nübüvvet delillerini onlara okusun ve tebliğ etsin."

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ **"Onlara Kitabı ve hikmeti öğretsin."**

"Onlara Kur'anı, ayrıca nefislerini kemale erdirecek marifetleri ve hükümleri öğretsin."

وَيُزَكِّيهِمْ **"Ve onların nefislerini arındırsın."**

Şirk ve günahlardan onları temizlesin.

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ **"Şüphesiz Sen Azîz – Hakîm'sin."**

Şüphesiz Sen **Azîz'sin**, Senin murat ettiğine karşı çıkılamaz, galip gelinemez.

Hakîm'sin, murat ettiğini muhkem kılarsın.

130- وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرٰهِيمَ إِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ **"Kendini bilmeyenden başka İbrahim'in dininden kim yüz çevirir?"**

Ayetin bu kısmı, Hz. İbrahim'in o açık ve parlak dininden kimsenin yüz çevirmemesi gerektiğini anlatır.

Aklı başında bir kimse O'nun dininden yüz çevirmez. Ama nefsini küçük düşüren, zillete düçar eden, akılsızlık yapanlar müstesna.

وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا **"Andolsun, biz Onu** (İbrahim'i) **bu dünyada seçkin kıldık."**

وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ **"Şüphesiz o, ahirette de salihlerdendir."**

Ayet, önceki ayette nazara verilen Hz. İbrahime tâbi olmanın delili ve beyanıdır. Çünkü dünyada seçilmiş bir kul olan, kıyamet gününde de kendisine istikamet ve salah üzere olduğuna şehadet edilen kimse, elbette tâbi olunmaya layıktır, kıt akıllıdan veya aklını kullanmayandan başkası O'ndan yüz çevirmez.

131- إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ **"Rabbi ona "teslim ol" demişti."**

قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ **"O da, "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" dedi."**

Sanki şöyle denilmiştir: Hz. İbrahim imamet ve önderliğe layık, seçilmiş, salih bir kuldur. Bütün bunlara, iz'an ile, ihlâs ile nail olmuştur. Rabbi O'nu davet edip hakka teslim olmayı netice veren marifet delillerini kalbine bıraktığında, tam bir teslimiyetle mukabelede bulunmuştur.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre ayetler Abdullah Bin Selâm ve kardeşinin iki oğlu münasebeti ile inmiştir. Abdullah Bin Selâm, yeğenleri Seleme ve Muhaciri İslâma davet ettiğinde Seleme Müslüman olmuş, Muhacir ise reddetmiştir.

132- وَوَصّٰى بِهَآ اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ **"İbrahim, bunu kendi oğullarına tavsiye etti, Yakub da:"**

Tavsiye, başkasını kendisinde fayda olan fiile teşvik etmektir. Ayetteki zamir, millete (İbrahimin dinine) râcidir.

Veya "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" cümlesidir.

Hz. İbrahimin dört, sekiz veya ondört oğlu olduğu rivayet edilir. Hz. Yakubun ise oniki oğlu vardı.

يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ **"Evlatlarım! Allah, sizin için bu dini seçti."**

Burada bahsedilen din, bütün dinlerin özü olan İslam'dır. Ayetin devamı bunu gösterir:

فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ **"Artık ancak Allaha teslim kimseler olarak ölün."**

Ayetin zahiri, İslâm hâline aykırı bir ölümden nehiydir. Bundan maksad, öldüklerinde bu hâlin hilafına bir durumda olmalarından sakındırmaktır ve İslam üzere sebat göstermelerini emretmektir. İbarede, onların İslâm üzere olmayan ölümlerinin kendisinde hayır olmayan bir ölüm olduğuna ve böyle bir hale maruz kalmamaları gerektiğine delalet vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Yahudiler Hz. Peygambere "bilmiyor musun, Hz. Yakub öldüğü gün evlatlarına Yahudiliği tavsiye etmişti" dediler, ayet bu münasebetle nazil oldu.

133- اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ **"Yoksa siz Yakub'a ölüm geldiğinde orada hazır mı bulunuyordunuz?"**

Buradaki soru, durumun böyle olmadığını ifade içindir. Yani, "Yakuba ölüm geldiğinde ve evlatlarına dediğini dediğinde siz orada hazır değildiniz. Öyle ise, niye "Yahudilik tavsiyesinde bulundu" diye iddia ediyorsunuz?"

Hitap bir yönüyle mü'minlere de olabilir. Yani, "Siz bu olayı müşahede etmediniz. Bunu ancak vahiy yoluyla öğrendiniz."

اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ **"Hani çocuklarına şöyle demişti:"**

مَاتَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِى **"Benden sonra neye ibadet edeceksiniz?"**

Hz. Yakup bununla onların İslâm ve tevhid üzere karar kılmalarını murat etti ve bunlar üzerine sebat göstereceklerine dair kendilerinden söz aldı.

Ayette **"benden sonra neye ibadet edeceksiniz?"** ifadesinde soru edatı olarak مَا "Ma" kullanılmıştır. Bu edatla, bilinmeyen her şeyden sual edilebilir. Bilinen şeylerde ise, şahıstan sorulursa مَنْ "Men" yani "kim" edatı kullanılır. Ama şahsın vasfından sorarken "Ma" yani "ne" ile sorulur. Mesela, "Zeyd nedir, hoca mı yoksa doktor mu?" denilir.

قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَائِكَ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًا ۚ **"Onlar da şöyle dediler: Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan bir tek ilâha ibadet edeceğiz."**

Hz. İsmail, Hz. Yakubun amcası iken ayette Hz. Yakubun ecdadı arasında sayılması ya tağlîb şeklindedir.

Veya hadiste "amca, babanın bir parçası gibidir" denilmesi gibi baba menzilesinde olmasındandır. Hz. Peygamber (asm) amcası Abbas hakkında "amcam, ecdadımdan geriye kalandır" demiştir.

"Bir tek ilaha" demeleri hem tevhidi açıktan ifade etmeleridir, hem de "Senin ilahına ve atalarının ilahına ibadet edeceğiz" ifadelerinde birden fazla ilaha ibadet etmek tevehhümü olmasın diye daha açık ifadeyle söylemeleridir.

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ **"Ve biz O'na teslim olmuş kimseleriz."**

134- تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ **"Onlar bir ümmetti, geldi geçti."**

Yani, Hz. İbrahim, Hz. Yakub ve bunların oğulları bir ümmettir.

Ümmet, cemaat, topluluk anlamındadır. Aynı ümmet içinde değişik fırkalar çıktığından, yani fırkaların esası ümmete dayandığından bu şekilde isimlendirilmiştir.

لَهَا مَاكَسَبَتْ وَلَكُمْ مَاكَسَبْتُمْ ۚ **"Onların kazandıkları onlara, sizin kazandığınız da size."**

Her biriniz amelinizin karşılığını göreceksiniz. Yani, "sizin onlara mensup olmanız, onların amellerinden faydalanmanızı gerektirmez. Ancak onlara benzerseniz ve onların gittiği yoldan giderseniz fayda görürsünüz." Nitekim Hz. Peygamber (asm) şöyle buyurur:

"İnsanlar amelleriyle benim yanıma geldiklerinde, sakın siz nesebleriniz gelmeyin!"

وَلاَتُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"Ve siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz."**

Yani, onların seyyieleriyle hesaba çekilmeyeceğiniz gibi, haseneleriyle de sevap almazsınız."

135- وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا **"Bir de: "Yahudi veya Hristiyan olun ki, hidayet bulasınız" dediler."**

Böyle diyenler, kitap ehlinden olan Yahudiler ve Hristiyanlardır. Yahudiler "Yahudi olun hidayete erin" derken, Hristiyanlar da "Hristiyan olun hidayete erin" demişlerdi.

قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا **"De ki: "Hayır! Hanif olarak İbrahim'in dinine uyarız."**

De ki: "Hayır, biz İbrahimin dinindeniz. **Hanif olarak,** yani batıla değil hakka meylederek O'na tâbiyiz."

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ **"O, müşriklerden değildi."**

Ayet, kitap ehline ve başkalarına bir tarizdir. Çünkü onlar müşrik oldukları hâlde, Hz. İbrahime tâbi olduklarını iddia etmektedirler.

136- قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اُوتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَا اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ **"De-yin ki: Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve esbat'a** (Yakubun neslinden gelenlere) **indirilene, Mûsâ ve İsa'ya verilene ve bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene iman ettik."**

Bir sonraki ayetten de anlaşılacağı üzere, hitap mü'minleredir.

Hz. İbrahime indirilen sahifeler her ne kadar O'na inmişse de, O'nun evlatları ve nesli bu sahifelere göre ibadet ediyorlardı, aynı hükümlere tâbi idiler. Böyle olunca, Kur'anın da hepimize indirilmesi gibi, o sahifeler bunlara da inmiş gibi oldu.

Esbat, sıbt kelimesinin çoğulu olup "torunlar" anlamındadır. Ayetteki "esbat"tan murat, Hz. Yakubun torunlarıdır veya oğulları ve onlardan meydana gelen nesillerdir. Çünkü onların hepsi Hz. İbrahim ve İshakın torunları idiler.

"Mûsâ ve İsa'ya verilene"

Hz. Musa ve Hz. İsaya indirilen, Tevrat ve İncildir. Bu iki peygamberin müstakillen gelmesi, bunların önce sayılanlardan farklı olmasıdır.[106]

Ayrıca, bu iki peygamber hakkında Yahudilerle Hristiyanlar arasında tartışma vardır.[107]

"Ve bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene iman ettik."

Bu sayılanlara ve sayılmayanlara, hepsine iman ettik.

لَانُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ **"Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz."**

Biz, Yahudilerin yaptığı gibi bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmeyiz.

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ **"Ve biz ona teslim olmuş kimseleriz."**

137- فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَآاٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا **"Artık eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, gerçekten doğru yolu bulmuş olurlar."**

-"Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, haydi onun mislinden bir sûre getirin." (Bakara, 23) ayetinde olduğu gibi burada da onları acze düşürmek ve susturmak vardır. Çünkü, Müslümanların iman etmesinin bir misli olmadığı gibi, İslâm gibi başka bir din de yoktur.

Ayrıca şu mana da düşünülebilir:

"Eğer onlar sizin metodunuz tarzında hakka ulaştıran bir metot, bir yol ararlarsa, o zaman hidayete ererler." Çünkü maksadın bir oluşu, yolların çeşitli olmasına engel değildir.

وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍ **"Eğer yüz çevirirlerse, elbette derin bir ayrılığa düşmüş olurlar."**

Eğer imandan veya sizin onlara söylediklerinizden yüz çevirirlerse, onlar ancak haktan sapmış ve muhalefet etmiş olacaklardır.

Ayetin metninde "muhalefet" anlamında **"şikak"** kelimesi geçer. Çünkü birbirine muhalif olanların her biri diğer şık'ta yer almaktadır.

فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ **"Allah, onlara karşı sana yetecektir."**

Ayetin bu kısmı mü'minlere bir teselli ve onları teskîndir, muhalefet edenlere karşı da korunacaklarını ve yardım göreceklerini vaat etmektir.

---

106 Yani, her ikisine müstakil birer kitap inmiştir.

107 Yahudiler Hz. İsayı kabul etmezler.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"O, Semi' – Alîm'dir."**

Ayetin bu kısmı, hem vaat, hem de tehdîd olarak anlaşılabilir. Mü'minlere vaad, karşı şıkta yer alanlara ise tehdittir. Yani "ey ehl-i iman! Allah sizin sözlerinizi işitir, ihlâsınızı bilir ve hiç şüphe yok ona göre karşılık verir."

Haktan yüz çevirenler için ise, "Allah onların izhar ettiklerini işitir, gizlediklerini de bilir, ona göre cezalandırır."

138- صِبْغَةَ اللَّهِ **"(Sen) Allah'ın boyasına** (bak)**."**

"Allahın boyası" Allahın insanları yaratmış olduğu fıtratı ifade eder. Nasıl ki boya, boyandığı şeyin süsü ise, fıtrat da insanın süsüdür.

"Allahın boyasından" murat, ilâhî hidayet de olabilir. Yani, "Allah bize hidayet etti ve bunun deliline de irşad etti."

Veya "Kalplerimizi imanla tertemiz yaptı."

İlahi hidayete "boya" denilmesi, boyanın boyalı cisimde görülmesi gibi, hidayet eserinin mü'minlerde görülmesi, boyanın elbiseye girmesi gibi onların kalplerine girmesindendir.

Veya müşakele içindir. Çünkü Hristiyanlar çocuklarını mamudiye dedikleri sarı bir suya batırıyor ve "bu onları tertemiz yapar ve bununla Hristiyanlıkları gerçekleşir" diyorlardı. (Vaftiz olayı)

"Sıbğatullah: Allahın boyası" ifadesi teşvik manası da taşıyabilir. Yani, "siz Allahın boyasına bakın, başkasına değil."

Veya daha önce geçen "İbrahim milletinden" (dininden) bedel olabilir.

وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً **"Allah'ın boyasından daha güzel boya kimin olabilir?"**

Onun boyasından daha güzel bir boya yoktur.

وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ **"Biz Ona ibadet edenleriz."**

Bu ifadede onlara bir tariz vardır. Yani "Biz sizin şirk koşmanız gibi O'na şirk koşmayız."

139- قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ **"De ki: Allah hakkında bizimle mücadele mi ediyorsunuz?"**

Yoksa siz Allah hakkında, sizden değil de Arablardan bir peygamber seçti diye bizimle mücadele mi ediyorsunuz?

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre kitap ehli Hz. Peygambere şöyle dediler: "Bütün peygamberler bizdendir. Şayet bir peygamber olsan bizden olurdun." Bu münasebetle bu ayet nazil oldu.

وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۚ **"Hâlbuki O, Rabbimiz ve Rabbinizdir."**

Allah için bir kavmin Rabbi olmak gibi bir şey asla söz konusu olamaz. Rahmetini kullarından dilediğine nasip eder.

وَلَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۚ **"Bizim işlediklerimiz bize, sizin işlediklerniz sizedir."**

Amellerimizden dolayı bize ikramda bulunması O'na uzak değildir. Sanki Cenab-ı Hak onların iddia edebilecekleri her görüşü ele almış, onları susturmuştur. Şöyle ki:

Nübüvvet ikramı,

-Ya Allahtan bir lütuftur, dilediğine nasip eder. Bunda bütün kavimler eşittir.

-Veya devamlı taat ve tam bir ihlâsla buna liyakat kesbedenlere verilen bir haktır. Sizin belki de Allahın nübüvveti vermede itibar edeceği bazı amelleriniz olabilir, ama aynı şey bizim için de geçerlidir, bizim de amellerimiz var.

وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ۝ **"Biz O'na gönülden bağlanmış kimseleriz."**

Sizden farklı olarak biz, tevhid ehli kimseleriz, iman ve taatle sırf Allah için amelde bulunmaya gayret ederiz.

140- اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى ۗ **"Yoksa siz, "İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve esbat** (Yakuboğulları) **Yahudi idiler veya Hristiyan idiler" mi diyorsunuz?"**

قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ ۗ **"De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?"**

Elbette Allah daha iyi bilmektedir ve **"İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hristiyandı. Fakat O, hanif bir müslimdi."** (Âl-i İmran, 67) diyerek Yahudi veya Hristiyan olmayı Hz. İbrahimden nefyetmiştir.

Buna şöyle diyerek delil getirmiştir: **"Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir."** (Âl-i İmran 65)

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ **"Allah tarafından kendisine ulaşan bir gerçeği gizleyenden daha zalim kim olabilir?"**

Allahu Teâlâ Hz. İbrahimin hanif oluşuna, Yahudilik ve Hristiyanlıktan uzaklığına şehadet ederken, elbette bu şehadeti gizleyen kitap ehlinden daha zâlimi olamaz. Çünkü onlar bu şehadeti gizlemişlerdir.

Ayet şuna da işaret edebilir: "Şayet bu şehadeti gizlesek, bizden daha zâlimi var mıdır?"

Ayette, onların kendi kitaplarında ve başkasında Allahu Teâlânın Hz. Muhammede (asm) şehadetini gizlemelerine bir tariz vardır.

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ **"Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir."**

141- تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ **"Onlar bir ümmetti, geldi geçti."**

لَهَا مَاكَسَبَتْ وَلَكُمْ مَاكَسَبْتُمْ **"Onların kazandıkları onlara, sizin kazandığınız da size."**

وَلَاتُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"Ve siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz."**

Ayet, aynı ibareyle daha önce geçmişti.[108] Bu şekilde tekrarı, onları sakındırmada mübalağa ifade eder. Ayrıca, tabiatlerinde yerleşen ecdatlarıyla iftihar etmekten ve onlara güvenmekten sakındırmak manası taşır.

Denildi ki: Tekrarlanan bu ayetin ilki onlara bakar, buradaki ise onlara uymaktan bizi sakındırmak için bize bakar.

Keza, şöyle de değerlendirildi: Birinci ayetteki ümmet peygamberlerdir. Burada ise ümmetten murat Yahudi ve Hristiyanların selefleridir.

---

[108] Bkz. Bakara, 134.

19. DERS

Kıble Meselesi

142- سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ **"İnsanlardan birtakım sefihler şöyle diyecekler:"**

Ayet metninde geçen **süfeha**, aklı kıt olanlar demektir. Bunlar, taklidle ve tefekkürü terk ile akıllarını cılız hale getirmişlerdir.

Ayette bahsi geçen sefihler, kıblenin Kudüs'ten Mekke'deki Ka'beye değişmesini inkâr eden münafıklar, Yahudiler ve müşriklerdir.

Ayetin gelecek zaman sığasıyla bunu haber vermesi,

-Nefsi buna hazırlamak,

-Onların sözlerine cevap aramak,

-Ve aynı zamanda ilerde söylenecek bir sözü önceden haber vererek gaybtan haber vermektir, bu ise bir mu'cizedir.

مَاوَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِى كَانُوا عَلَيْهَا **"Yönelmekte oldukları kıbleden onları çeviren nedir?"**

Kıble, aslında yönelmekle ilgili insanın bulunduğu bir haldir. Sonra namaz için yönelinen mekana bir alem (özel isim) oldu.

قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ **"De ki: Doğu da, Batı da Allah'ındır."**

Bir mekânın zâtî bir özelliğe sahip olup ta, kendisinin yerine başka bir mekanın ikâme edilmesine engel olması söz konusu olmadığından, Allah için şurası değil de burası olması söz konusu olamaz. Önemli olan belli bir mekân değil, emrin yerine getirilmesidir.

يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ **"Allah, dilediği kimseyi doğru bir yola iletir."**

Bu doğru yol, bir zaman Beyt-i Makdise, başka bir zaman da Ka'beye yönelmeyi gerektiren hikmet ve maslahattır.

143- وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا **"Böylece, sizi istikametli bir ümmet yaptık."**

"Böylece"

Yani, "sizi sırat-ı müstakime yol bulmuş kimseler kıldığımız gibi"

Veya "kıblenizi, kıblelerin en efdali yaptığımız gibi, sizi hayırlı, ilim ve amelle mutedil bir ümmet kıldık."

Vasat kelimesi aslında kendine doğru her taraftan mesafenin eşit olduğu "orta yer" anlamındadır. Sonra istiare yolu ile ifrat ve tefritin iki ucu arasında yer alan güzel hasletlere kullanılır oldu. Mesela, israf ve cimriliğin ortası cömertliktir. Tehevvür ve korkunun ortası şecaattir. Sonra bu kelime bu itidal haliyle muttasıf kişi ve kişilerde kullanıldı.

Ayet ile icmanın hüccet oluşuna delil getirildi. Çünkü, ümmetin ittifak ettiği şey batıl olsa, adalet özelliklerinde gedik açılmış olurdu.

لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا **"Ta ki sizler insanlara birer şahit olasınız ve Peygamber de size bir şahit olsun."**

Ayetin bu kısmı, ümmet-i Muhammedin istikametli bir ümmet kılınmasının illetini beyan eder. Yani, sizin için ortaya koyduğu delillere ve indirdiği Kitaba dikkatle bakarak bilesiniz ki: Allahu Teâlâ hiç kimseye cimrilik yapmamıştır ve zulmetmemiştir, aksine yolları apaçık beyan edip peygamberler göndermiştir. Onlar da tebliğ etmişler nasihatta bulunmuşlardır. Lakin kafir olanların şekaveti kendilerini şehevata tâbi olmaya, ayetlerden yüz çevirmeye sevk etmiştir. İşte, ey ümmet-i Muhammed, siz bunları bilip hem kendi zamanınızda yaşayanlara hem öncekilere, hem de sonrakilere bu konuda şehadette bulunursunuz.

Rivayete göre, kıyamet günü ümmetler muhasebe için getirildiğinde, peygamberlerin tebliğini inkâr ederler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ – onların hâlini en iyi bilen olduğu halde – onlara tebliğde bulunulduğunu delilli bir şekilde göstermek ister, ümmet-i Muhammed getirilir, onlar da peygamberlerin tebliğde bulunduklarına şehadet ederler. O zaman diğer ümmetler "Bunu nereden bildiniz?" diye sorarlar. Onlar da "biz bunu Allahın sadık elçisinin diliyle bize bildirilen nâtık Kitabında Allahın ihbarıyla bildik" diye cevap verirler. Bunun üzerine Hz. Muhammed getirilir, ümmetinin hâlinden sorulur, o da âdil olduklarına şehadet eder.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلاَّ لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ **"Biz, yönelmekte olduğun kıbleyi ancak; Peygamber'e tabi olanla, gerisin geriye dönecek olanı bilelim diye böyle yaptık."**

Ayette bahsi geçen Kıble, Ka'bedir, çünkü Hz. Peygamber Mekke'de

oraya yönelip namaz kılıyordu. Sonra Medineye hicret ettiğinde Yahudilere ülfet olsun diye Mescid-i Aksaya doğru yönelmekle emrolundu.

Buradaki kıble, Mescid-i Aksa da olabilir. İbnu Abbas şöyle der: Hz. Peygamberin Mekkedeki kıblesi Mescid-i Aksa idi. Ancak o, namaza yönelirken Mescid-i Aksa ile kendi arasına Ka'beyi alırdı. Her ikisine göre mana şöyle olur: "Senin için asıl olan Ka'beye yönelmektir. Biz senin kıbleni Mescid-i Aksa kılmadık."

"Peygamber'e tabi olanla, gerisin geriye dönecek olanı bilelim diye böyle yaptık."

Biz bu kıble meselesini ancak insanları imtihan için yaptık, ta ki namazda oraya doğru sana uyanla, ecdadının kıblesine alıştığından dolayı Senin dininden döneni ayırt edelim.

Veya "şimdi peygambere uyanla uymayanı bilelim diye böyle yaptık."

Hz. Peygamberin ilk kıblesinin Ka'be olması rivayetine göre mana şöyle olur:

Seni daha önceki kıblene çevirmemiz, İslâm dini üzere sebat gösterenle, endişesi ve iman zaafı sebebiyle gerisin geriye döneni ayırt edelim diyedir.

Eğer denilse: Ayette **"bilelim diye böyle yaptık"** deniliyor, hâlbuki Allah zaten biliyor?"

Elcevap: Bu ve emsali ibareler, mevcut duruma taalluk itibariyledir. Yani, "ilmimiz vücut bulmuş hâliyle ona taalluk etsin diye böyle yaptık."

İkinci bir bakış açısıyla şöyle denildi: "Allahın böyle yapması, Hz. Peygamberin ve mü'minlerin durumu bilmeleri içindir. Lakin gerek Hz. Peygamber ve gerekse mü'minler Cenab-ı Hakkın has kulları olduğundan kendisine nisbet etmiştir.

Veya bir başka ayette **"Böylece Allah, pis olanı temizden ayıracak."** (Enfal, 37) denildiği gibi Allahın bilmesi, onların birbirinden temyiz edilip ayrılması anlamına gelir. Nitekim ayetteki **"bilelim diye"** ibaresi "bilinsin diye böyle yaptık" şeklinde de okunmuştur.

وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلاَّ عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ **"Bu, Allah'ın hidayet ettiği kimselerin dışındakilere elbette çok ağır gelecektir."**

Burada medar-ı bahs olan durum,

-Cenab-ı Hakkın böyle bir tasarrufta bulunması,

-Kıblenin çevrilmesi,

-Dinden gerisin geriye dönmek,

-Veya kıble olabilir.

Normal şartlarda böyle bir durum nefislere zor gelir ve Allahın hidayet edip de ahkâmın hikmetine muttali kıldığı kimseler, imanda ve peygambere ittibada sebat gösterirler, yeni durum kendilerine zor gelmez.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ **"Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir."**

"Allah, iman üzere sebatınızı zâyi etmez."

Şöyle de mana verildi: "Allah, neshedilen kıbleye imanınızı zâyi etmez."

Veya "Allah eski kıbleye yönelik kıldığınız namazları zâyi etmez."

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Ka'beye yöneldiğinde "Ya Rasulallah, kıblenin değişmesinden önce vefat eden kardeşlerimizin durumu nedir?" diye sordular. Bu münasebetle ayet nâzil oldu.

إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ **"Şüphesiz Allah, bütün insanlara Rauf – Rahîm'dir** (çok şefkatlidir, çok merhametlidir.)**"**

Onların mükâfatlarını zayi etmez, maslahatları olan şeyi terketmez.

144- قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ **"Senin yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görmekteyiz."**

"Vahyin gelmesi özlemiyle zaman zaman yüzünü semaya çevirdiğini görmekteyiz."

Hz. Peygamberin kalbi kıblenin Kabeye çevrilmesini arzuluyor, Rabbinden bunu bekliyordu. Çünkü Ka'be, ceddi İbrahimin kıblesi ve iki kıbleden birincisiydi. Ayrıca Arabları imana daha ziyade sevkedici olabilirdi. Bir de Yahudilere muhalefet için bunu arzuluyordu.

Ayetin tasvir ettiği durum Hz. Peygamberin kemal-i edebine delâlet eder. Çünkü böyle bir şeyi beklemiş, ama doğrudan istememişti.

فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا **"Artık elbette seni razı olacağın kıbleye çevireceğiz."**

Elbette ve elbette, dinî maksatlar Allahın meşiet ve hikmetine muvafık düştüğü için, sevdiğin ve iştiyakla arzuladığın kıbleye seni çevireceğiz.

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ **"Bundan böyle, yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir."**

Mescid-i Harama terkibindeki **"haram"** ifadesi orada savaşın haram kılınmasından gelir.

Veya zâlim insanların taarruzundan men edilmesi cihetiyle böyle denilmiştir.

Ayette Ka'be değil de **Mescid** ifadesi gelmesi, Hz. Peygamberin Medinede olması açısındandır. Uzakta olan birinin ciheti nazara alması yeterlidir. Çünkü, yakında olan doğrudan Ka'beye yönelebilse bile, uzakta olan için bu zordur.

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Medineye geldiğinde onaltı ay Beyt-i Makdise doğru namaz kıldı. Sonra Bedir savaşından iki ay önce Recep ayında öğle namazında Ka'beye yöneldi. Benî Seleme mescidinde ashabına öğle namazının iki rekatını kıldırmıştı. Namaz esnasında Kabe tarafına yöneldi, erkekler ve kadınlar saflarını değiştirdiler, bu mescide **"mescid-i kıbleteyn"** (iki kıbleli mescid) denildi.

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ "(Ey Müslümanlar!) **Siz de nerede olursanız olun,** (namazda) **yüzünüzü hep onun yönüne çevirin."**

Cenab-ı Hak,

-Şanına bir tazim

-Ve rağbetine bir cevap olmak üzere önce hususî olarak Peygamberine Ka'beye yönelmesini emretti. Ardından da

-Hükmün umumî olduğunu göstermek,

-Kıble emrini te'kid etmek

-Ve ümmeti ona tâbi olmaya teşvik için genel bir şekilde açık bir hüküm olarak beyan etti.

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ **"Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden bir hak olduğunu elbette bilirler."**

Kitap ehli, hem genel anlamda Allahu Teâlânın her din için bir kıble tahsisi ettiğini, hem de bir ayrıntı olmak üzere ahir zaman peygamberinin iki kıbleye yönelik namaz kılacağını biliyorlardı.

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ **"Allah, onların yaptıklarından gafil değildir."**

Ayet, her iki fırkaya nisbetle hem vaad, hem de tehdid ifade eder.

145- وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَاتَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ **"Andolsun, kendilerine kitap verilenlere her türlü ayeti getirsen de, onlar yine senin kıblene uymazlar."**

Ka'benin kıble olmasıyla alakalı olarak Sen onlara her türlü delili getirsen de, Senin kıblene tâbi olmazlar.

وَمَا اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ **"Sen de onların kıblesine uyacak değilsin."**

Ayet, onların beklentilerini keser. Çünkü onlar şöyle demişlerdi: "Eğer bizim kıblemizde sebat etseydin, beklediğimiz kurtarıcımızın Sen olduğunu umardık."

Onlar "acaba döner mi?" diye bir beklentiyle ve aldatmak için böyle söylemişlerdi.

Ayette **"onların kıblesi"** ifadesinin müfret (tekil) olarak gelmesi, her ne kadar kıbleleri birden fazla olsa da bâtıl olmakta ve hakka muhalefette bir olmasındandır.

وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۗ **"Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar."**

Çünkü Yahudiler Mescid-i Aksaya, Hristiyanlar ise güneşin doğduğu cihete yöneliyorlardı. Seninle aynı kıbleyi paylaşmaları ümit edilmediği gibi, kendi aralarında ortak bir kıblede birleşmeleri de düşünülemez. Çünkü her grup kendi içinde bulunduğu duruma memnundur, taassupla bağlıdır.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَاجَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ اِنَّكَ اِذًا لَمِنَ الظّٰلِمِينَ ۘ **"Andolsun, sana ilim geldikten sonra, eğer onların hevâ'larına uyarsan, o takdirde sen de zalimlerden olursun."**

Ayetteki **"eğer uyarsan"** ifadesi, "faraza uyarsan" anlamındadır.

Ayette yedi vecihle te'kid edilmiş bir tehdid vardır.

1-Yemin için kullanılan "lam" harfinin başta yer alması.

2-Gizli yemin olması.

3-Tahkik ifade eden "inne" edatı kullanılması

4-Fiil ve isim cümlesinden meydana gelmesi.

5-Haberde "lam" harfinin gelmesi.

6-"(Faraza, onlara uysan) **Sen zâlimlerden olursun"** denilmesi. "Sen zâlimsin" yerine "zalimlerden olursun" denilmesi, onlarla beraber olmanın zulmün her çeşidini içine alabilmesidir.

7-**"Sana ilim geldikten sonra"** denilmesinde,

-Bilinen hakka bir tazim,

-Onunla yetinmeye bir teşvik,

-Hevâ'ya uymaktan bir sakındırma,

-Peygamberlerden günah sudurunun son derece çirkin olduğu göstermek vardır.

146- اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ **"Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."**

Her ne kadar evvelinde kendisinden bahsedilmese de, buradaki zamir Hz. Peygamber içindir, kelâm buna delalet etmektedir. Ehl-i kitaptan murat, onların âlimleridir.

Zamirin "ilme" "Kur'an'a" veya "kıblenin çevrilmesine" râci olduğu da söylenir.

"Onu oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."

Ayetin bu kısmı, zamirin Hz. Peygambere râci olduğuna şehadet eder. Yani, onlar nasıl ki kendi çocuklarını tanırlar, başkaları ile iltibas etmezler. Onun gibi Hz. Peygamberi de vasıflarıyla tanırlar.

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Ömer'den nakledilir ki, kendisi Abdullah İbnu Selâm'a Rasulullah ile ilgili sorar. İbnu Selam şöyle der: "Onu oğlumu tanıdığımdan daha iyi tanırım." Hz. Ömer "niye?" diye sorunca şöyle cevap verir: "Ben Hz. Muhammedin nebî oluşunda asla şüpheye düşmedim. Çocuğuma gelince, ne bileyim belki de hanımım hıyanet etmiş olabilir."

وَاِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ **"Böyle iken, içlerinden bir kısmı bile bile hakkı gizlerler.**

Ayette hakkı gizlemek onlardan inatçı olanlara tahsis edilmiş, iman edenler ise bu hükümden müstesna tutulmuştur.

147- اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ **"Rabbinden gelen haktır."**

Bu bir isti'naf cümlesidir.

Ayete **"Hak Rabbindendir"** şeklinde de mana verilebilir. Bu, ya belli bir haktır ki, Hz. Peygamberin üzerinde bulunduğu hâli veya kitap ehlinin gizlediği gerçeği ifade eder.

Veya buradaki hak, cins ifade eder. Yani, Hak, Senin üzerinde bulunduğun hâl gibi Allahtan olduğu sâbit olandır, yoksa kitap ehlinin hâli gibi sabit olmayan değil.

فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ **"Artık, sakın şüpheye düşenlerden olma!"**

"Onun Rabbinden olduğuna sakın şüpheyle bakanlardan olma!"

Veya "bildikleri halde hakkı gizleyenlerden olma!"

Ayetten murat Hz. Peygamberi hakka şüpheyle bakmaktan nehiy değildir. Çünkü O'ndan böyle bir şey beklenmez.

Bu durumda böyle bir nehiy,

-Ya emri tahkik içindir. Yani o hak, bakan kimsenin şüpheleneceği bir konumda değildir.

-Veya şekki ortadan kaldıracak bilgileri elde etmeyi ümmete en beliğ bir şekilde emretmektir.

148- وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ **"Herkes için bir cihet vardır."**

Her ümmetin bir kıblesi vardır.

Veya Müslümanlardan her bir kavmin Ka'be tarafına yöneldiği bir cihet vardır.

هُوَ مُوَلِّيهَا **"O, ona yönelir."**

Buna iki şekilde mana verilebilir:

-Onların her biri o cihete yönelir.

-Allahu Teâlâ o cihete onları yöneltir.

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ **"Haydi, hayratta yarışın!"**

Gerek kıble meselesinde, gerekse diğer meselelerde dünya ve ahiret saadetini kazandıran şeylerde yarışın.

أَيْنَ مَاتَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا **"Nerede olsanız Allah hepinizi bir araya getirir."**

Muvafık veya muhalif olarak nerede olursanız olun, parçalarınız ister toplu ister dağınık olsun, Allah amellerinizin karşılığını vermek üzere sizi mahşere sevk eder.

Veya "arzın derinlerinde veya dağların tepelerinde de olsanız, Allah ruhlarınızı kabzeder."

Veya "birbirine mukabil cihetlerde olsanız da Allah sizi bir araya getirir, namazlarınızı sanki bir cihete kılınmış gibi yapar."

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ **"Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."**

Her şeye kâdir olduğu için sizi öldürmeye ve diriltmeye, keza bir arada toplamaya da kâdirdir.

149- وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ **"Nereden yola çıkarsan çık,** (namazda) **yüzünü Mescid-i Haram'a çevir."**

وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ **Bu, elbette Rabbinden gelen bir gerçektir."**

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ **"Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir."**

150- وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ **"Nereden yola çıkarsan çık,** (namazda) **yüzünü Mescid-i Haram'a çevir."**

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ **"Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü ona** (Mescid-i Haram'a) **çevirin."**

İlletlerinin müteaddit oluşundan dolayı, Cenab-ı Hak kıbleye yönelme emrini tekrar etti. Çünkü Allahu Teâlâ, kıblenin değişmesiyle alakalı üç illet zikretti:

1-Rızasını nazara alarak Peygamberi tazim.

2-Her din ehli ve her davet sahibinin diğerlerinden farklılığını sağlayacak şekilde bir kıbleye yöneltilmesi ve bunun ilâhî bir âdet olarak uygulanması.

3-Beyan edeceğimiz şekilde, buna muhalif olanların delillerini ibtal etmek.

Öyle anlaşılıyor ki:

-Kıble çok önemli bir meseledir.

-Nesh, fitne ve şüpheye sebep olabilmesinden, kıblenin değiştirilmesi emri te'kid ile anlatılmalı ve tekrar be tekrar nazara verilmelidir.

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ **"Ta ki, insanların elinde** (size karşı) **bir delil olmasın."**

Yani, Mescid-i Aksayı bırakıp Ka'beye yönelmek Yahudilerin "Tevratta geleceği anlatılan peygamberi kıble olarak Ka'beye yönelecektir. "Muhammed dinimizi inkâr ediyor, ama kıblemize yöneliyor" demelerinin; müşrik-

lerin ise "hem İbrahim dininden olduğunu söylüyor hem de O'nun kıblesine muhalefet ediyor" demelerinin önünü kesecektir.

إِلاَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ **"Onlardan zalim olanlar başka."**

Burada istisna, ayetin öncesinde geçen "insanlar"dandır. Yani, "Sen Ka'beye yönel, ta ki insanlardan hiçbirinin bu konuda tutunacağı bir delil kalmasın. Ancak inatçı olanlar yine de laf etmeye devam edecekler ve şöyle söyleyeceklerdir: "O'nun Ka'beye yönelmesi ancak kavminin dinine meylinden ve vatanı olan Mekkeye muhabbetindendir." Veya "Kendisine bir şey görüldü, atalarının kıblesine döndü, onların dinine de dönmesi yakındır."

Ayette onların bahanelerine "hüccet" yani "delil" denilmesi, delil gibi kullanmalarındandır. Ayette **"Allah'ın çağrısına uyulduktan sonra O'nun hakkında tartışmaya girenlerin delili Rableri katında batıldır."** (Şûra, 16) denilmesi kabilindendir. Çünkü zâlimin gerçek anlamda delili olamaz.

فَلاَ تَخْشَوْهُمْ **"Onlardan korkmayın."**

وَاخْشَوْنِى **"Benden korkun."**

Onlardan korkmayın, onların tenkidi size bir zarar vermez. Benden korkun da, size emrettiklerime muhalefet etmeyin!

وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِى عَلَيْكُمْ **"Böylece size nimetimi tamamlayayım."**

وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ **"Ve ola ki doğru yolu bulasınız."**

Yani, benim size kıbleyi tahvil emrim size olan nimetimi tamamlamak ve sizin hidayetinizi istememden dolayıdır.

Veya şöyle de mana verilebilir: "Benden korkun ki sizi onlardan koruyayım ve size olan nimetimi tamamlayayım."

Hadiste şöyle geçer: "Nimetin tamamı, İslâm üzere ölmektir."

151- كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ **"Nitekim kendi aranızdan bir peygamber gönderdik."**

Ayet, öncesiyle muttasıldır. Yani içinizden peygamber göndererek daha önce nimetimi tamamladığım gibi, kıble meselesinde veya ahirette de size olan nimetimi tamamlayayım.

يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا **"O size âyetlerimizi okuyor."**

وَيُزَكِّيكُمْ **"Nefislerinizi arıtıyor."**

O sizi kendisiyle tertemiz kimseler hâline geleceğiniz şeylere sevk ediyor.

وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ **"Size kitabı ve hikmeti öğretiyor."**

Daha önce Hz. İbrahimin duasında, Hz. Peygamberin insanları manevi kirlerden arındırması, Kitap ve hikmeti öğretmesinden sonra nazara verilmişti. (Bakara, 129) Burada ise kitap ve hikmeti öğretmesinden önce nazara verildi. Orada fiil itibariyle sonra olması esas alındı, burada ise maksat itibarıyla önce zikredildi.

وَيُعَلِّمُكُمْ مَالَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ **"Size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor."**

O size, fikir ve nazarla öğrenemeyeceğiniz şeyleri öğretiyor. Çünkü Cenab-ı Hakkın marifetine vahiyden başka bir yol yoktur.

Ayette **"size öğretiyor"** ifadesinin tekrarı, her birinin başka cinsten öğreti olduğuna delalet içindir.

152- فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ **"O halde beni zikredin, ben de sizi zikredeyim."**

Beni taat ile zikredin, ben de sizi sevap ile zikredeyim.

وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ **"Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin."**

Size verdiğim nimete şükredin, nimetleri inkârla ve emre isyanla bana nankörlükte bulunmayın.

20. DERS

Sabır İmtihanı Ve Tevhid

153- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ **"Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım isteyin."**

Ey iman edenler! Günahlara ve nefsin hazlarına karşı sabırla ve namazla yardım isteyin. Çünkü **namaz,**

-İbadetlerin esasıdır.

-Mü'minin miracıdır.

-Alemlerin Rabbine bir münacattır.

اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ **"Şüphe yok ki Allah, sabredenlerle beraberdir."**

Allah, yardım ederek ve dualarına cevap vererek sabredenlerle beraberdir.

154- وَلاَ تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ **"Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin."**

بَلْ اَحْيَاءٌ **"Hayır, onlar diridirler."**

وَلٰكِنْ لاَتَشْعُرُونَ **"Fakat siz farkında değilsiniz."**

Ayet, şehitlerin hayatının cesetle ve canlılarda gördüğümüz cinsten olmadığına, onların hayatlarının akılla değil, ancak vahiyle anlaşılacağına bir tenbihtir.

Hasan-ı Basriden şöyle rivayet edilir:

"Şehitler Rabb'leri nezdinde hayattadır, rızıkları ruhlarına sunulur, kendilerini bir rahatlık ve ferah kaplar. Öte yandan Firavun hanedanın ruhları da sabah-akşam ateşe arzedilir, onlar da elem ve ızdırap duyarlar."

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Bedir şehitleri hakkında nâzil oldu. Bunların sayısı ondört idi.

Öyle anlaşılıyor ki, ruhlar müstakil bir varlığa sahiptirler. Mahiyet olarak bedenden farklıdırlar. Ölümden sonra da idrak sahibidirler. Sahabe ve tabi'nin ekserisi bu görüştedir. Ayetler ve hadisler de bunu söylemektedir.

Bu durumda **"şehitler hayattadır"** diye ayette anlatılması, Allaha yakınlıkları ve ziyadesiyle sürur ve ikrama mazhar olmalarındandır.[109]

155- وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ **"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksiltmekle denemekteyiz."**

Muhakkak ve muhakkak sizin tavırlarınızı denemek için musibetlerle imtihan edeceğiz. Belaya sabredip kazaya teslim olup olmadığınıza bakacağız.

Ayette **"biraz"** denilmesi, daha büyüklerinden Allahın korumasındandır. Ayet, bunun azlığını nazara vererek, gelen musibetlerin derecesini onlardan hafifletir ve ilâhî rahmetin onlardan ayrılmadığını gösterir.

Veya buna **"biraz"** denilmesi, din düşmanlarına ahirette isabet edecek musibete nisbetledir.

Cenab-ı Hakkın vukuundan evvel böyle musibetleri insanlara haber vermesi, nefislerinin buna hazır olmasını sağlamak içindir.

İmam-ı Şafiî, korkuyu Allah korkusu, açlığı da Ramazan orucu olarak açıklar.

Maldan noksanlaştırmak, sadaka ve zekâtlarla,

Nefislerden noksanlaştırmak, hastalıklarla,

Üründen noksanlaştırmak, evladın ölümüyle olur.

Hadiste şöyle bildirilir:

İnsanın çocuğu öldüğünde, Allah meleklere şöyle der: Kulumun çocuğunun ruhunu kabzettiniz mi?

Onlar "evet" derler.

Cenab-ı Hak "kalbinin meyvesini kabzettiniz, öyle mi?" der.

Onlar da "evet" derler.

Cenab-ı Hak şöyle sorar: "Kulum ne dedi?"

Melekler "Ya Rabbi, Sana hamdetti, **İnna lillahi ve inna ileyhi raciun"** diyerek karşıladı."

Bunun üzerine Allahu Teâlâ şöyle der: "Kulum için cennette bir ev yapın ve bu eve "hamd evi" adını verin."

---

[109] Yani, aslında Hz. Âdemden bu güne kadar ölenlerin hepsi, ruh itibariyle hayattadır. Çünkü ölüm, ruhun bedenden ayrılması olayıdır. Ölümle dünya hayatı biter "berzah âlemi" denilen âlemde hayat devam eder. Şehitler bu âlemde özel bir konumda olduklarından, onların hayatı münhasıran ayette nazara verilmiştir.

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ **"Sabredenleri müjdele.**

Hitap, Hz. Peygamberedir veya müjde verebilecek herkesi içine alır.

156- اَلَّذِينَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ **"Onlar başlarına bir musibet geldiği zaman: "İnna lillahi ve inna ileyhi raciun"** (Biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz) **derler."**

Musibet, insana gelen bütün istenmeyen durumları içine alır.

Hz. Peygamber şöyle bildirir: "Mü'mine eziyet veren herşey, onun için bir musibettir."

Musibetlere karşı sabır, sadece dil ile "İnna lillahi ve inna ileyhi raciun" demekle olmaz. Dil bunu söylemeli, kalp de bunu tasdik etmeli. Bu da kalbin yaratılış gayesini düşünmesi ile, Rabbine döneceğini bilmekle, Allahın kendisi üzerindeki nimetlerini hatırlamakla olur. O zaman kişi kendisinde kalan nimetlerin ondan alınanlardan kat kat fazla olduğunu görür ve musibetler nefsine hafif gelir, Allaha teslim olur.

Ayette sabredenlere yapılanın müjdenin ne olduğu zikredilmemiştir. Diğer ayet bu müjdeyi beyan eder:

157- اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ **"İşte onlara Rableri katından mağfiretler ve bir rahmet vardır."**

Ayette geçen **salâvat**ın müfredi, salât kelimesidir. **Salât**, aslında duadır. Allaha nisbet edildiğinde tezkiye (manen temizlemek) ve mağfiret anlamına gelir. Ayette bunun **"salâvat"** şeklinde çoğul gelmesi, ilâhî tezkiye ve mağfiretin hem çok, hem de çeşit çeşit olduğuna tenbih içindir.

Rahmetten murat, lütuf ve ihsandır. Hz. Peygamber şöyle der: "Musibet anında "İnna lillahi ve inna ileyhi raciun" diyen kimseye Allah musibeti hafifletir, akıbetini güzel kılar ve razı olacağı bir durum meydana getirir."

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ **"Hidayete erenler de işte onlardır."**

Bunlar, hak ve doğru olana sevkedilirler, çünkü "inna lillahi ve inna ileyhi raciun" dediler ve Allahın hükmüne teslim oldular.

158- اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ **"Şüphesiz Safa ve Merve, Allah'ın şeairindendir."**

Bu ikisi Mekkede iki tepedir ve bunlar haccın alâmetlerindendir.

Şeair kelimesi "şeîra" kelimesinin çoğulu olup "alâmetler" demektir.

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِاعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا **"Artık her kim hac veya umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse, bu ikisini tavaf etmesinde bir günah yoktur."**

Hacc, lügat itibarıyla "kasdetmek", **umre** ise "ziyaret" anlamındadır. Şer'an özel iki şekilde Beytullaha yönelmek ve ziyaret etmek demektir.[110]

Sebeb-i Nüzûl

Safa üzerinde İsaf, Merve üzerinde ise Naile adıyla iki put vardı. Cahiliye insanları hacc için sa'y yaptıklarında bunları meshederlerdi. İslâm dini gelip de putları kırdığında, Müslümanlar Safa ve Merve arasında tavaf etmekten çekindiler, bunun üzerine ayet nâzil oldu.

İcma ile sabit olduğu üzere, hacc ve umrede bu ikisi arasında tavaf, dinen meşrudur, ancak vacip olup olmadığında ihtilaf vardır. Ahmed Bin Hanbel, sünnet olduğunu kabul eder. Hz. Enes ve İbnu Abbas, ayette **"bu ikisini tavaf etmesinde bir günah yoktur"** demesinden hareketle sünnet olduğunu söylerler. Ebu Hanife vacip olduğunu hükmeder. İmam-ı Malik ve İmam-ı Şafii, bunu bir rükün olarak görürler. Çünkü Hz. Peygamber (asm) "Bu ikisi arasında sa'y yapın. Çünkü Allah size sa'y yapmayı farz kılmıştır" der.

وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ **"Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah Şakir – Alîm'dir."**

Her kim ister farz, ister nafile olarak veya Allahın bildirdiği hacc, umre ve tavafa ilave olarak yaparsa, şüphesiz Allah onun taatine sevap verir ve hiçbir şey O'na gizli değildir.

159- اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَابَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِى الْكِتَابِ اُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللاَّعِنُونَ **"İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap'ta insanlar için beyan etmemizden sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet edebilecek olanlar lanet eder."**

Biz Tevratta, Hz. Muhammedin durumuna şehadet eden ayetler gibi, insanlar için apaçık deliller ve O'na ittibaya ve imana sevkeden hidayet

---

[110] Hacc, Zilhicce ayında yapılır. Umre ise, bunun dışında kalan zamanlarda da ifa edilir.

nurları indirdik, açıkladık. Bundan sonra, Yahudi âlimlerinin gizlemesi gibi böyle gerçekleri gizleyenlere, hem Allah lanet eder, hem de meleklerden, ins ve cinden kendilerine lanet gelir.

160- اِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا "Ancak tevbe eden, halini düzelten ve gerçeği söyleyenler başka."

فَاُولٰٓئِكَ اَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ "İşte ben, onları bağışlarım."

Ancak,

-Gizlediklerinden ve diğer hatalarından tevbe edenler,

-Bozduklarını düzeltenler,

-Allahın kendi kitaplarında beyan ettiklerini, tevbelerinin tamam olması için beyan edenler bu lanetten kurtulurlar.

وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ "Ben Tevvab – Rahîm'im."

Tevbelerini kabul eder, kendilerine merhamet ederim.

161- اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ۙ "Fakat inkâr edip kâfir olarak ölenlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üzerinedir."

Bundan murat, tevbe etmeden ölenlerdir.

Denildi ki: Birinci ayette bahsedilen lanet onlar hayatta iken, bu ayette bahsedilen lanet ise öldükten sonraki lanettir.

162- خَالِدِينَ فِيهَا ۚ "Onlar onda daimi kalırlar."

Onlar o lanette veya cehennem ateşinde daimidirler.

Bunu cehennem olarak açıkladığımızda, öncesinde cehennemden bahis yokken ona zamir gönderilmesi söz konusu olur. Bu ise, ya cehennemin azametini ve dehşetini göstermek içindir veya lanetin kendisine delaleti sebebiyle ayrıca zikredilmemiştir.

لَايُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ "Ne kendilerinden azap hafifletilir."

وَلَاهُمْ يُنْظَرُونَ "Ne de yüzlerine bakılır."

Onlara mühlet verilmez, özür beyan etmeleri için fırsat tanınmaz veya rahmet nazarıyla onlara bakılmaz.

163- وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۚ "İlâhınız, bir tek ilâhtır."

Bu, genel bir hitaptır. Yani, mabudunuz birdir. İbadet edilmeye veya kendisine ilah denilmeye layık bir şeriki yoktur.

لآ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ **"Ondan başka bir ilâh yoktur."**

Bu ifade, vahdaniyeti bildirir. Ayrıca "vücut sahasında başka ilah olabilir, ama ibadete layık değildir" şeklindeki bir vehmi ortadan kaldırır.

ع

الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ **"O, Rahmân ve Rahîm'dir."**

Buna bir hüccet (delil) gibidir. Çünkü bütün asıl ve füru' nimetlerin sahibi O'dur. O'ndan başkası ya nimettir, veya nimetin sunulduğu varlıklardır. Böyle olunca O'ndan başkası ibadete layık olamaz.

Sebeb-i Nüzûl

Müşrikler bu ayetleri duyduklarında şaşırdılar ve "Eğer sadık isen bize bir ayet/ delil getir, onunla doğru söylediğini bilelim" dediler. Bu münasebetle aşağıdaki ayet nazil oldu:

164- اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ **"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında."**

Ayette arz tekil olarak gelirken, semanın **"semavat"** şeklinde çoğul gelmesi, arzın hilafına bizzat birbirinden ayrı tabakalar halinde olmasındandır.

وَاخْتِلاَفِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ **"Gece ve gündüzün ihtilafında."**

"O ki, ibret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getirdi." (Furkan, 62) ayetinde de nazara verildiği gibi, gece ve gündüzün peşpeşe gelmesinde,

وَالْفُلْكِ الَّتِى تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ **"İnsanlara yarar verir şeylerle denizde akıp giden gemilerde."**

Bundan murat denizle ve denizin halleriyle istidlalde bulunmaktır. Ayette denizle ilgili olarak geminin nazara verilmesi, denize açılmak ve sırlarına muttali olmak gemi ile olduğundandır. Ayette denizin yağmur ve buluttan önce anlatılması, bu ikisinin menşeinin çoğu hallerde deniz olmasındandır.

وَمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ **"Allah'ın semadan bir su indirip de onunla yeri ölümünden sonra diriltmesinde ve onda hareket eden her canlıyı yaymasında..."**

Semadan murat, hem bulut, hem de yüksek cihet olabilir.

Görürüz ki bulut yer ile gök arasında durur. Allahın emri gelinceye kadar ne yağmur olarak iner, ne de dağılır. Hâlbuki tabiatı bu ikisinden birini gerektirir.

وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

"Rüzgarları çevirmesinde ve gök ile yer arasında emre hazır olan bulutta aklını kullananlar için elbette ayetler vardır."

Rüzgârların musahhar kılınmasından murat, Allahın dilediği şekilde havada çevrilmesi olabilir.

İşte bütün bunlarda tefekkür edenler, akıl gözüyle bunlara bakanlar için ayetler, ibretler vardır.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: "Bu ayetleri okuyup da, onlar hakkında düşünmeyene yazıklar olsun!"

Bil ki, bu ayetlerin Allahın varlığına ve birliğine delaleti çok cihetlerdendir, bunları uzunca açıklamak zaman alır. Kısaca deriz ki:

Bunların her biri imkân dairesinde iken, pek çok ihtimaller içinde özel bir şekilde vücuda geldiler. Mesela, göklerin hareket etmemesi caizdir. Veya -arz gibi bazısı- şimdiki hareketinden daha farklı hareket edebilirdi. Arzın tavanı ve tabanı olmayabilirdi. İşte bütün bunları icad eden bir Kadir-i Hakîmin olması zorunludur. Ta ki hikmetinin gereği ve meşietinin iktizasına göre eşyaya vücut versin. Ve o Zat, başkasının kendisine muhalif icraatından azade olsun. Çünkü şayet kendisi gibi bunlara güç getiren başka bir ilah olsa şu ihtimaller karşımıza çıkar: Eğer her ikisinin iradesi tevafuk etse ve fiil ikisinin olsa, aynı eser üzerinde iki müessirin bir arada olması lazım gelir.

Eğer fiil ikisinden birine ait olsa üstün kılıcı bir özellik olmadan fail olanın diğerine üstün olması ve diğerinin de ilahlığa aykırı bir şekilde aczi lazım gelir. Eğer iradeleri farklı tercihlerde bulunsa, o zaman birbirini engelleme ve birbirini tardetme gerekir. Nitekim şu ayet bu manaya işaret eder:

"Şayet göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, bunların düzeni bozulurdu." (Enbiya, 22)

Ayette Kelam ilminin ve bu ilimle uğraşanların şerefine bir tenbih ve onu araştırmak ve onunla meşgul olmaya bir teşvik vardır.

21. DERS

Bazı İlâhî Uyarılar

165- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا **"İnsanlardan kimi de Allah'tan başka şeyleri O'na emsal tutuyorlar."**

Allaha misil edinmekten murat putlar olabilir. Ayrıca bir sonraki ayette dikkat çekildiği üzere, insanların itaat ettikleri zâlim önderler olabilir. Belki de bundan murat daha genel bir şekilde "Allahtan alıkoyan şeyler"in hepsidir.

يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ **"Onları, Allah sever gibi seviyorlar."**

İnsanlar bunları Allaha tazim eder gibi saygıyla anar, Allaha itaat eder gibi bunlara itaat eder. Yani, muhabbet ve taatte bunları Allaha müsavi kılarlar.

Kulun Allaha muhabbeti, O'na itaati murat etmesi ve razı olacağı şeyleri yapmak için itina göstermesidir.

Allahın kulunu sevmesi, ona ikram etmeyi dilemesi, taatte onu muvaffak kılması ve günahlardan korumasıdır.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ **"İman edenlerin Allah sevgisi daha kuvvetlidir."**

Çünkü onların Allaha olan muhabbeti hiç kesilmez. Ama Allaha şerik koşulan şeylere muhabbet böyle değildir. Bu tür muhabbet fasid, vehmî maksatlar için yapılır ve en edna bir sebeple zail olur, gider. Bundan dolayı bu kimseler zor zamanlarda kendi ilahlarından udûl edip Allaha yönelirlerdi. Keza, bir zaman puta taparlar, sonra onu inkâr ile bir başkasına müteveccih olurlardı.

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ **"Zulmedenler, azabı görecekleri zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu keşke görselerdi!"**

Allaha şerikler edinmek sûretiyle zulmeden bu kimseler, kıyamet günü azabı gördüklerinde bütün kuvvetin Allahın olduğunu anlayacaklar, şimdiden bunu bilseler elbette yaptıklarına pişman olurlardı.

Mana şöyle de olabilir: O zalimler, ortak koştukları batıl mabutların bir fayda vermediğini görseler, elbette bütün kuvvetin Allahın olduğunu O'ndan başkasının zarar ve fayda vermediğini bilirlerdi.

İbnu Amir, Nâfi ve Yakub kıraatlerinde "ey Peygamber, Sen onları bu halde görsen..." şeklinde mana verilmiştir.

166- إِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا **"O zaman, kendilerine uyulanlar kendilerine uyanlardan uzaklaşırlar."**

وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ **"Ve azabı görürler, aralarındaki bütün bağlar kopar."**

Ayet, bundan önceki ayetin bir açılımıdır.

Esbab, sebep kelimesinin çoğuludur. Sebep kelimesi esas olarak kendisiyle ağaca tırmanılan ip demektir. Ayette geçen esbab, onların aynı inanç üzerinde ittiba ve ittifaktan kendi aralarında meydana gelen bağ ve buna netice veren maksatlardır.

167- وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا "(Batıl yolda gidenlere) **uyanlar şöyle derler:"**

لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا **"Keşke bizim için dünyaya bir dönüş olsaydı da, onların bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık."**

كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ **"Böylece Allah, onlara amellerini pişmanlıklar olarak gösterir."**

وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ **"Ve onlar ateşten çıkacak da değillerdir."**

"Onlar çıkamazlar" yerine böyle bir üslûbla ifade edilmesi, orada daimi kalmayı daha etkili bir şekilde anlatmak, kurtulmaktan ve dünyaya dönmekten ümitlerini büsbütün kesmek içindir.

168- يَا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالاً طَيِّبًا **"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin!"**

Sebeb-i Nüzûl

Bir topluluk pahalı yiyecek ve giyecekleri kendilerine haram kılmışlardı, ayet onlar hakkında nazil oldu.

Ayette **"helâl ve temiz olanlarından"** denilmesi baziyet ifade eder. Yani, arzda yenilmeyecek şeyler de vardır.

Ayetteki **"tayyip"** yani temiz olanlar, gerek dinin gerekse istikametli fıtratın temiz olduğuna hükmettikleri şeylerdir. Dinin bildirdikleri birinci kelime olan **"helal"** ifadesiyle zaten belirtilmişti, bu ikincisi de selim fıtratın temiz gördükleridir.

وَلاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ **"Şeytanın adımlarına tabi olmayın."**

Hevâ'ya tâbi olmada şeytana uyup ta helali haram, haramı helal kılmayın.

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ **"Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."**

Her ne kadar o, aldattığı kimselere kendisini dost olarak gösterse de, basiret ehli kimseler nezdinde onun düşmanlığı ayan beyandır.

169- إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لاَتَعْلَمُونَ **"O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."**

Ayet, şeytanın düşmanlığını beyan eder ve ona uymaktan kaçınmanın zorunluluğunu anlatır. Şeytanın kötülüğü süslemesi ve onları şerre sevketmesi, **"size emreder"** şeklinde anlatıldı. Bu anlatımda, onların görüşlerinin kıymetsizliğini göstermek ve durumlarını tahkir vardır.[111]

Ayette geçen kötülük ve **fahşa** (çirkin işler), aklın kabul etmediği ve dinin çirkin saydığı şeylerdir. Bunların birbirine atfı, farklı şeyler olmasındandır.

Kötü şey olması, akıllı insanın bundan üzüntü duyması yönünden, çirkin iş olması ise, onu çirkin bulmasındandır.

Denildi ki: Kötülük, bütün çirkin işleri de içine alır. Çirkin iş ise, büyük günahlar olup haddi aşan günahlarda kullanılır.

Şöyle de denildi: Birincisi, had cezasını gerektirmeyenler, ikincisi ise had cezasını gerektirenlerdir.

"Ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."

Ve şeytan size şerikler edinmeniz, haramları helâl kılmanız, temiz şeyleri haram saymanız gibi şeyleri söylemenizi emreder.

Ayette, delilsiz bir şekilde zanna uymanın men edilmesine bir delil var-

---

111 Yani, kendi istediklerini yapamıyorlar, şeytandan emir alıyorlar, onun memurları hâline geliyorlar.

dır. Ama müctehide uymak böyle değildir. Çünkü müçtehidin dayandığı şer'î bir dayanak vardır ve dayanağın vücubu katîdir, zannî değildir. Usul kitaplarında beyan ettiğimiz gibi, zan müçtehidin metodunda söz konusudur, yoksa dayandığı esaslarda değil.

170- وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا **"Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde, "Yok, atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız" dediler."**

Ayetin evvelinde **"ey insanlar"** şeklinde umuma hitap edilmişti. Burada ise doğrudan hitap edilmeyip, yoldan çıkmaları sebebiyle bazı insanlar hitap makamından düşürüldü. Sanki Cenab-ı Hak sadece akıl sahiplerine seslenip onlara şöyle dedi: "Şu ahmakların nasıl cevap verdiğine bakın!"

Sebeb-i Nüzûl

Ayet müşrikler hakkında nazil oldu. Kur'ana ve Allahın indirdiği diğer delillere ve ayetlere uymaları emredilince, körü körüne taklîde yöneldiler.

Ayrıca, şöyle bir rivayet de anlatılır: Hz. Peygamber (asm) Yahudilerden bir topluluğu İslâma davet etti. Onlar ise şöyle dediler: Hayır, biz atalarımızı ne yolda bulduksa ona uyarız. Çünkü onlar bizden daha hayırlı ve daha bilgili idiler."

Bu rivayete göre ayette geçen **"Allahın indirdiğine uyun"** ifadesi Tevratı da içine alır. Çünkü Tevrat da İslâma davet eder.

أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ **"Ya ataları bir şeye akıl erdiremez, doğru yolu bulamaz kimseler olsalar da mı** (onların yoluna uyacaklar)**?"**

Ayette tefekkür ve içtihada güç yetiren birinin taklid etmemesi gerektiğine bir delil vardır. Ama dinde başkasına tâbi olmak, eğer herhangi bir delille bunun verdiği hükümlerde hak üzere olduğu bilinirse –peygamberler ve müçtehitler gibi- bu gerçekte onu taklid değildir, Allahın indirdiğine tâbi olmaktır.

171- وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً **"O kâfirlerin hali, sadece bir çağırma ve bağırmadan başkasını işitmeyerek haykıranın haline benzer."**

Yani, kâfirler taklide saplanıp kaldıklarından, zihinlerini kendilerine okunan ayetlere veremezler, bunlar hakkında düşünmezler. Onlar bu hususta kendilerine haykırılan hayvanlara benzerler, bu hayvanlar sesi duyar-

lar, ama manasını bilmezler, nidayı hissederler ama ne anlama geldiğinden habersizdirler.

Şöyle de denildi: Ayet, ecdadının yaptıklarının gerçeğini bilmeyip sadece zahirine göre taklid edenleri anlatan bir temsildir. Bunlar hayvanlara benzerler, hayvanlar sesi duyar, ama bunun altında ne olduğunu anlamazlar.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ **"Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler."**

فَهُمْ لاَيَعْقِلُونَ **"Akıl da etmezler."**

172- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَارَزَقْنَاكُمْ **"Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin."**

Daha önce bütün insanlara hitap ile arzda olanlardan helal-hoş olanlarından yemeleri bildirilmişti. Burada ise özellikle mü'minlere rızık olarak verilenlerden temiz olanları aramaları ve bunların hakkını vermeleri emredildi ve şöyle denildi:

وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ **"Ve Allah'a şükredin."**

Size verdiği rızıklar ve bunları size helâl kılmasından dolayı Allaha şükredin.

اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ **"Eğer siz ancak On'a ibadet ediyorsanız,** (böyle yapın.)"

Eğer sırf O'na ibadet ediyor, nimetlerin sahibinin O olduğunu ikrar ediyorsanız, sadece O'na şükredin, başkasını şükre şerik yapmayın. Çünkü Allaha ibadet ancak şükürle tamam olur. Şükür yoksa, ibadet de yok demektir.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: Allahu Teâlâ şöyle der: "Benimle ins ve cin arasında büyük bir hesaplaşma var. Ben yaratıyorum, benden başkasına ibadet ediliyor. Ben rızık veriyorum, benden başkasına şükrediliyor."

173- اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ **"O, size ancak şunları haram kıldı: Meyte, kan, domuz eti, bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar."**

Meyte, boğazlanmadan ölen hayvandır. Bunun yenilmesi haramdır. Ancak balık ve çekirge bundan müstesna kılınmıştır. Bir şeyin bizatihi haram kılındığının bildirilmesi, mutlak manada örfen onda tasarrufun da haram olduğunu ifade eder. Ancak, tabaklanmış deride tasarruf gibi, tahsis edici bir delil varsa, tasarruf yapılabilir.

Ayette **"domuz eti"** denilmesi, başka şekilde istifade edilebilir anlamına gelmez. Eti haram olduğu gibi diğer azalarından istifade de haramdır.

"Bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar."

Hayvan boğazlanırken put namına kesilmesi gibi Allah dışında biri namıyla kesilmişse, yenilmesi haramdır.

Ayetin metninde Allahtan başkası adına söylenmesi **"ühille"** kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime hilal'den gelir. Eskiden hilali görünce yüksek sesle bağırırlarmış. Hayvanı kesme esnasında da yüksek ses çıkarıldığından, kelime bu anlamda kullanılır olmuştur.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ **"Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yerse, ona günah yoktur."**[112]

إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Çünkü Allah Ğafur – Rahîm'dir."**

Bu durumda Allah, onun fiilini affeder, ona ruhsat vererek rahmetiyle muamele eder.

Eğer desen: Ayet, **"O, size ancak şunları haram kıldı: Meyte, kan, domuz eti, bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar"** diyerek hükmü, zikrolunan dört duruma münhasır bırakıyor. Hâlbuki bunlar dışında daha nice haramlar var!?

Elcevap: Ayetten murat mutlak olarak haramlığın bunlarla sınırlanması olmayıp, onların helâl saydığı dört şeyin aslında haram olduğunu bildirmektir.

Veya iradî durumda bunların haram olmasını anlatmaktır. Sanki şöyle denilmiştir: Muzdar kalmadığınız sürece Allah bunları size haram kılmıştır.

174- إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ إِلاَّ النَّارَ **"Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir bedele satanlar var ya; işte onlar karınlarına ancak ateş yemiş olurlar."**

Onların karınlarında ateş yemeleri, haram yemeleri anlamındadır, hara-

---

[112] Burada haram kılındığı bildirilen bu dört şey, ancak ızdırar halinde yenilebilir. Ancak ızdırar halinde de **"bâği ve âdî"** olmamak, yani doğrudan bunları talep etmemek ve haddi aşmamak lazımdır. Zira, **zaruretler kendi mikdarınca takdir olunur**. Muzdar adam murdar etten doyuncaya kadar yiyemez, ancak ölmeyecek kadar yiyebilir.

mın sonu da ateştir. **"Karınlarına"** denilmesi, karınları dolusunca" anlamındadır.

وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ **"Kıyamet günü, Allah onlarla konuşmaz."**

Allahın onlarla konuşmaması, onlara gadap etmesinden ibarettir. Allahu Teâlâ, onların mukabilinde bulunan ehl-i imanla konuşacak, onları kurbiyetine mazhar kılacaktır. Bu ibareyle onların bu nimetlerden mahrum bırakılmaları tariz yollu anlatılmıştır.

وَلاَ يُزَكِّيهِمْ ۚ **"Onları temize de çıkarmaz."**

Onları sena etmez.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ **"Onlar için elem dolu bir azap vardır."**

175- اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلاَلَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ **"İşte bunlar hidayeti verip dalaleti, mağfireti verip azabı satın alan kimselerdir."**

Onlar dünyada hidayeti verip dalaleti, ahirette de mağfirete bedel azabı satın aldılar. Onlar bu zararlı alışverişi, dünyevi bir kısım maksatlarla hakkı gizlemek şeklinde yaptılar.

فَمَآ اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ **"Onlar ateşe ne kadar da dayanıklıdır!"**

Ayet, onların haline hayret ettirir: Yani nasıl da hiç aldırmadan ateşi gerektiren işleri yapıyorlar!

176- ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ **"Çünkü Allah Kitab'ı hak olarak indirdi** (onlar ise bunu yalanladı)."

Bu azabın sebebi şu: Allah, Kitabı hak olarak indirdi, onlar ise yalanlayarak, gizleyerek inkâr ettiler.

وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِى الْكِتَابِ لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ ۚ **"Kitap'ta ihtilafa düşenler, gerçekten çok derin bir ayrılık içindedir."**

Kitap'tan murat, ya Allahın indirdiği bütün kitaplardır. Onların ihtilafı, ilâhî kitapların bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmeleridir.

Kitaptan murat Tevrat da olabilir. Yani, Tevratın muhatapları Onun te'vilinde istikametli bir metot uygulayamadılar veya Allahın Tevrat yerine indirdiğine önem vermediler.

Kitaptan murat Kur'an da olabilir. Kur'anda ihtilafa düşmeleri, "o bir sihirdir" "Muhammed, bunları kendi söyledi", "birisi ona bunları öğretti" "eskilerin hurafeleri" demeleri gibi durumlardır.

22. DERS

İyi İnsanların Bazı Özellikleri

177- لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ **"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz değildir."**

Ayetteki hitap, kitap ehlinedir. Çünkü onlar kıble Kudüs'ten Ka'beye çevrilince, bu konuda ileri geri hayli konuşmuşlardı. Ve her bir taife, iyiliğin ölçüsünü kendi kıblesine yönelmek olarak görüyordu. Allah onları reddedip şunu bildirdi: İyilik, sizin şu an mensup olduğunuz dinde sebat etmeniz değildir, çünkü mensuhtur, hükmü kaldırılmıştır. Lakin iyilik Allahın beyan ettiği ve mü'minlerin de tâbi olduğu durumdur.

Ayetteki hitap, hem kitap ehline, hem de Müslümanlara yönelik olabilir. Yani, iyilik kıble meselesiyle sınırlı değildir.

Veya kendisi yüzünden başka şeyleri unutup tümüyle ona yönelmeniz gereken büyük iyilik, kıble meselesi değildir.

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ **"Asıl iyilik** (şu özelliklere sahip olmaktır)**:"**

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ **"Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve bütün peygamberlere iman eden** (kimsenin iyiliğidir)**."**

Lakin kendisine önem verilmesi gereken iyilik, şu kimsenin iyiliğidir ki Allaha, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eder.

Ayette kitap müfred olarak geldi, bundan murat kitap cinsidir.

Veya bundan murat doğrudan Kur'an da olabilir.

وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّآئِلِينَ وَفِى الرِّقَابِ **"Malı sevmesine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, ihtiyacından dolayı isteyene ve kölelere veren."**

İyi insan, malı sevmesine rağmen verebilendir.

Hz. Peygambere "hangi sadaka daha efdaldir?" diye sorulur. Hz. Peygamber şöyle cevap verir: Vücudun sıhhatli, mala hırslı, yaşamayı umar, fakirlikten de korkar bir halde iken verebildiğin sadaka."

Ayetteki zamirin Allaha raci olduğu da söylendi.

Yani, iyi insan Allahı sever bir şekilde malından sadaka verebilendir.

Veya şöyle de mana verilebilir:

"İyi insan, malından severek verebilen kimsedir."

"Yakınlara" derken, "muhtaç olan yakınlara" anlamındadır. Ayette bunun kayıtlı söylenmemesi, iltibas edilme durumu olmadığındandır.

Ayette önce yakınlara vermek söylendi, çünkü onlara vermek en efdaldir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Miskine vermen sadakadır. Yakınına vermen iki sevaptır: Hem sadaka, hem sıla-ı rahim sevabı."

Yolcuya "İbnu's-sebil" yani "yolun oğlu" denilmesi yolla iç içe olmasındandır.

Bundan murat, eve gelen misafire ikram da olabilir.

Sail, ihtiyacından dolayı dilenen kimsedir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Atıyla bile gelse, dilencinin bir hakkı vardır."

Köleye vermek, değişik şekillerde olabilir:

-Efendisiyle belli bir bedel ödeme üzerine anlaşan köleye yardım ederek hürriyetini elde etmesine yardım etmek. (Mükatebe)

-Esirleri salıvermek.

-Köleleri, azat etmek için satın almak.

وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ **"Namazı dosdoğru kılan, zekatı veren."**

"Zekâtı veren" derken hem burada, hem ayetin evvelinde "severek malından veren"den murat farz olan zekât olabilir. Lakin birinciden murat malın verileceği yerleri beyandır, ikinciden murat ise bunu eda etmektir ve yerine getirilmesi için teşvikte bulunmaktır.

Bununla beraber birinciden murat nafile sadakalar veya maldan zekât dışında olan bir takım haklar olabilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Zekât, sadakanın hepsini neshetmiştir."[113]

وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوا ۚ **"Bir de andlaştıkları zaman sözlerini yerine getirenler."**

وَالصّٰبِرِينَ فِى الْبَاْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَاْسِ ۗ **"Ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenler."**

---

[113] Yani, farz olarak verilmesi gereken miktar bellidir. Bu miktardan fazlası sadaka olup, kişinin isteğine bırakılmıştır. Ama cömertlik mertebeleri de orada ortaya çıkar.

Ayette, **"be'se ve darra"** halinde sabır methediliyor.

Ezherînin yorumunda birincisi malla ilgili, ikincisi ise canla ilgilidir. Mesela, fakirlik malla ilgili, hastalık canla ilgili bir imtihan vesilesidir ve bunlar sabrı gerektirirler.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا **"İşte bunlar, doğru olanlardır."**

İşte bunlar dinde, hakka tâbi olmada ve iyilik talebinde sadık kimselerdir.

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ **"İşte bunlar, müttakilerin ta kendileridir."**

Ve bunlar küfürden ve diğer rezil hallerden sakınmış müttaki kimselerdir.

Gördüğün gibi, bu ayet tek başına bütün insanî kemalâtı kendinde toplamıştır. Bunlara açıktan veya zımnî olarak delalet eder. Çünkü kemâlât-ı insaniye, her ne kadar çok ve şubelere ayrılmış olsa da, üç şeyle sınırlandırılabilir:

1-Sahîh bir itikad.

2-Hüsn-ü muaşeret (başkalarıyla iyi geçinmek)

3-Nefsi süslemek.

Bunlardan birincisine ayetin **"Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve bütün peygamberlere iman eden."** kısmı,

İkincisine **"Malı sevmesine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, ihtiyacından dolayı isteyene ve kölelere veren."** kısmı,

Üçüncüsüne de,

"Namazı kılan, zekatı veren."

"Ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenler."

"Bir de andlaştıkları zaman sözlerini yerine getirenler" kısmı ile işaret edilmiştir.

Bundan dolayı bunları cem eden kimse imanına ve itikadına nazaran sıdk ile, halk ile muaşereti ve Hak ile muamelesi açısından ise takva ile vasfedilmiştir. Hz. Peygamber (asm) buna şöyle işaret eder:

"Kim bu ayetle amel etse, imanını kemâle erdirmiş olur."

178- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى **"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."**

الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ **"Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın** (kısas edilir.)**"**

Sebeb-i Nüzûl

Cahiliye döneminde Arab kabilelerinden ikisi arasında kan davası vardı. Bunlardan biri diğerine nisbetle daha itibarlı konumda idi. Bunlar yemin ederek şöyle dediler: "Bizden köleye mukabil sizden hür, kadına mukabil erkek öldüreceğiz." İslâm geldiğinde muhakeme olmak üzere Rasulullaha geldiler, bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu, Hz. Peygamber kısasta denklik üzere muamele etmelerini emretti.

Ayet, köleye mukabil hür, kadına mukabil erkek öldürülmez anlamına delalet etmediği gibi, aksine de delâlet etmez.

Ancak imam-ı Malik ve İmam-ı Şafiî, köleye mukabil hür insanın öldürülmesini –köle ister kendinin olsun, ister başkasının- Hz. Aliden gelen şu rivayete dayanarak men ettiler:

"Bir adam kölesini öldürdü. Hz. Peygamber ona sopa cezası (celd) uyguladı ve bir seneliğine sürgüne gönderdi, kısas yapmadı."

Yine Hz. Aliden şöyle rivayet edilir:

"Zimmiye mukabil müslümanın, köleye mukabil hürün öldürülmemesi sünnettendir."

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer köleyi öldüren hür insana kısas uygulamazlardı. Sahabe bunu gördüğü halde reddeden de çıkmadı.

Bir de bu durum azalardaki kısasa kıyas edildi. Bir nassın manaya delaletinde problem yoksa hükmünün mensuh olduğu söylenemez. Dolayısıyla **"Onda** (Tevrat'ta) **kendilerine şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir."** (Maide, 45) ayetine dayanarak bu hükmün neshedildiği söylenemez. Çünkü esasen Maide sûresindeki bu ibare, Tevratta yer alan bir hükmü hikâye yollu anlatmaktadır.

Dolayısıyla bu, Kur'andaki bir hükmü neshedemez. Hanefi mezhebi bu konuda "kasden öldürmenin cezası sadece kısasdır" diye delil getirdi.

فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ **"Ancak öldüren kimse, kardeşi** (öldürülenin velisi) **tarafından affedilirse, marûf** (aklın ve dinin gereklerine uygun) **bir yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir."**

Ayetteki **"şey"** ifadesi, en ufak bir affı da içine alır. Çünkü affın az bir kısmı da, kısasın düşmesinde tam affetmek gibidir. Buradaki af, öldürülenin velisi tarafından yapılan aftır. **"Kardeşi** (öldürülenin velisi) **tarafın-**

dan" diye ifade edilmesi, iki tarafın insan cinsinden ve İslam dininden olmasını nazara vererek kalbi rikkate getirmek, şefkate sevk etmek içindir.

"...Marûf bir yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir."

Ölenin velisi affetme durumunda, diyeti kaba bir tavra girmeden istemeli, öldüren de güzel bir şekilde bunu ödemelidir, yani geciktirmemeli ve miktarı azaltmamalıdır.

ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ **"Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir."**

Af ve diyetle ilgili bu mezkur hüküm, kendisinde bulunan kolaylaştırma ve fayda ile, Rabbinizden bir tahfîf ve rahmettir.

Denildi ki: Yahudilere sadece kısas, Hristiyanlara ise mutlak af emredildi. Ümmet-i Muhammed ise bu ikisiyle diyet arasında muhayyer bırakıldı. Bunda onlar için hem bir kolaylık, hem de mertebeleri hasebiyle hüküm için bir takdir hakkı vardır.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ **"Bundan sonra haddi aşana elem dolu bir azap vardır."**

Kim affetme ve diyeti aldıktan sonra kâtili öldürürse ahirette ona elem verici bir azap vardır.

Denildi ki: Dünyada da elîm bir azap vardır, çünkü yakalandığında başka alternatif olmaksızın kısasen öldürülecektir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle der: "Her kim diyet aldıktan sonra öldürürse, onu affetmem."

179- وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ **"Kısasta sizin için hayat vardır."**

Ayet, son derece fasih ve beliğdir.

Çünkü:

-Ayette bir şey zıddı yerine konulmuştur.[114]

-Kısas elif-lâmlı, hayat elif-lâmsız getirilmiştir. Yani, bu cins bir hükümde hayatın azim bir nev'î vardır. Şöyle ki: Katilin kasten öldürme durumunda ceza olarak kendisinin öldürüleceğini bilmesi, onu öldürmekten alıkor, bu da her iki canın hayatına sebep olur.

Ayrıca cahiliye döneminde insanlar, katili bulamadıklarında yakınlarından öldürüyor, hatta bir kişiye mukabil bir topluluğu katlediyorlardı. Bu da

---

[114] **Kısas**, kasten öldürenin ceza olarak öldürülmesidir. Hayat ve ölüm birbirine zıd iken, "böyle öldürmede size hayat var" denilmiştir.

aralarında fitneyi daha da alevlendiriyordu. Dolayısıyla katil kısas yoluyla öldürülünce kan davası olmaz, diğerleri selâmette kalırlar, bu da onların hayatına sebep olur.

Bir de kısas yoluyla dünyada cezasını çeken birisi, ahirette bundan dolayı muaheze edilmez, bu da uhrevî hayatında kendisine fayda sağlar.

يَا أُولِي الْأَلْبَابِ **"Ey akıl sahipleri!"**

"Ey kâmil akıl sahipleri!" Allahu Teâlâ kısasta bulunan ruhların bekası ve nefislerin korunması hikmetini düşünmeleri için akıl sahiplerine nida etti.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ **"Ümit edilir ki, korunursunuz."**

Ta ki kısası muhafazada, onunla hüküm vermede ve onu anlamada dikkat edesiniz. Veya kısastan korkup ta başkasını öldürmekten sakınasınız.

180- كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۖ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ ۖ **"Sizden birinize ölüm geldiğinde, eğer geride bir hayır** (mal) **bırakırsa, ana- babaya ve yakın akrabaya marûf bir tarzda vasiyette bulunması size farz kılındı."**

"Ölüm geldiğinde" ibaresi "ölümün sebepleri geldiğinde ve emareleri ortaya çıktığında" demektir.

"Eğer geride bir hayır bırakmışsa"

Hayırdan murat, maldır.

Denildi ki: Çok mal bırakıyorsa.

Rivayete göre Hz. Alinin kölesi, serveti olan yedi yüz dirhemle ilgili Hz. Aliye vasiyette bulunmak istedi. Hz. Ali "Allahu Teâlâ **"Eğer geride bir hayır bırakırsa"** diyor. Hayır ise çok mal demektir" diyerek vasiyete lüzum olmadığını söyledi.

Hz. Aişe ile ilgili şöyle nakledilir: "Adamın biri malı ile ilgili vasiyette bulunmak ister. Ne kadar malı olduğunu sorar. Üçbin dirhem olduğunu söyler. Kaç evladı olduğunu sorar dört tane olduğunu söyleyince Hz. Aişe şöyle der: Allahu Teâlâ vasiyet hususunda **"Eğer geride bir hayır bırakırsa"** diyor. Senin malın ise az bir şeydir. Dolayısıyla onu evladına bırak."

Bazıları vasiyetle ilgili bu hükmün İslâmın ilk devirlerinde olup miras ayetleriyle ve şu hadisle neshedildiğini söylediler.

"Şüphesiz Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Dikkat edin, varis için vasiyet yoktur."

Bu, inandırıcı olmaktan uzaktır. Çünkü miras ayetleri buna muhalif olmadığı gibi, bilakis vasiyeti te'kid eder. Çünkü ilgili ayetlerde miras taksiminin vasiyetten sonra yapılması vardır. Hadis ise haber-i vahiddir. Ümmet nezdinde kabul görmesi, onu mütevatir hadis mertebesine yükseltmez.

Vasiyetin Marûf Bir Tarzda Olması

Yapılacak vasiyet âdil olmalı, zengine fazla vermek ve üçte biri aşmak gibi ölçüsüzlükler yapılmamalıdır.

حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ **"Bu, müttakiler üzerinde bir haktır."**

181- فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ **"Şimdi her kim, duyduktan sonra onu değiştirirse, bunun vebali, sırf o değiştirenlerin boynunadır."**

Vasiyet edilenlerden veya şahitlerden her kim vasiyet kendine ulaştıktan ve kendisi nezdinde tahakkuk ettikten sonra vasiyeti değiştirirse, bunun günahı tümüyle kendine aittir.

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **"Şüphe yok ki Allah, Semi' – Alîm'dir."**

O, işitir ve bilir.

Ayetin bu kısmı, haksız yere değişiklik yapan için şiddetli bir tehdittir.

182- فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ **"Her kim de vasiyet edenin, hataya meyletmesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder de tarafların arasını düzeltirse, ona bir vebal yoktur."**

Her kim vasiyet edenin hata ile vasiyette bir meylinden veya bilerek bazılarını mahrum etmek gibi bir haksızlık yapmasından korksa da, vasiyet edilen kişiler arasında dinin kurallarına göre hüküm icra etse, bu tebdilde kendisine bir günah yoktur. Çünkü bu, öncekinin tam tersine batılı hakka çevirmektir.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Şüphesiz ki, Allah Ğafur – Rahîm'dir."**

Ayetin bu kısmı, ıslah eden kimse için bir vaattir. Mağfiret zikri, günah ifadesine mutabık olması ve fiilin normalde kendisiyle günah kazanılan bir fiil olması sebebiyledir.

23. DERS

Oruç Meseleleri

183- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ **"Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere yazıldığı gibi size de yazıldı** (farz kılındı)**."**

Oruç, Hz. Âdemden itibaren peygamberlere ve ümmetlerine farz kılındı. Oruç emrinin öncekilere de yazılmasının nazara verilmesinde

-Hükmü te'kid etmek,

-Oruca teşvikte bulunmak,

-Nefse daha kolay ve hoş gelmesini sağlamak vardır.

Savm, (oruç), lügatte "nefsin arzuladığı şeylerden alıkonması" anlamına gelir, Şer'an ise, gün boyunca yeme-içmeden uzak kalmaktır.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ **"Umulur ki korunursunuz."**

Oruç tutunuz ki, günahlardan korunasınız. Çünkü oruç, günahların başlangıcı olan şehveti kırar.

Hz. Peygamber (asm) gençlere tavsiyesinde şöyle buyurur: "...Evlenemeyen oruç tutsun. Çünkü oruç onu korur."[115]

184- اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ **"Sayılı günlerde."**

Geçici, sayılı günlerde oruç size farz kılındı. Mesela az mal tek tek sayılır. Ama çok mal, say say bitmez. İşte oruç, sayılı az günlerde farz kılındı. Bu sayılı günlerden murat, Ramazan ayıdır.

Veya Ramazan orucundan önce emredilen sayılı günlerdir. Bu, aşura veya her ayın ortasındaki üç gündür.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ **"İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan ise, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar."**

---

[115] Hadisin evvelinde şöyle denilmektedir: "Ey gençler! Sizden durumu müsait olan evlensin."

Buradaki hastalıktan murat, oruç tutma halinde kişiye zarar veren veya onun oruç tutmasını zorlaştıran hastalıktır.

Bu ifadede, gün ortasında yola çıkanın orucuna devam etmesine bir îma vardır.

Seferde iken oruç tutmamak, bir ruhsattır, ama isteyen tutabilir. Ancak Zahiriye mezhebi, seferde oruç tutmamayı esas olarak gördü. Ebu Hüreyre'den de benzeri bir görüş nakledilir.

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ **"Oruca gücü yetmeyenler ise, bir yoksulu doyuracak kadar fidye verir."**[116]

Oruç tutabilecek kimseler eğer tutmayıp yerlerse, oruç yerine bir fakiri doyurma fidyesiyle mükelleftirler.

Oruç emri geldiğinde bazılarına bu zor geldi, çünkü alışmamışlardı. Bu yüzden kendilerine önceleri böyle bir ruhsat tanındı, ama sonra yürürlükten kaldırıldı.

Ancak ayete "orucu zorlukla takat getiren yaşlı ve aciz kimseler, bir fakiri doyurma fidyesiyle mükelleftirler" manası da verilebilir.

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ **"Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa, hakkında daha hayırlıdır."**

Kim gönüllü olarak hayır yapar da fidyeyi artırırsa, bu onun için daha hayırlıdır.

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ **"Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."**

Zorlukla tutabildiğinizden dolayı size tutmama izni verilmişken, oruç tutmanız fidye vermenizden çok daha hayırlıdır.

Eğer oruçta olan fazileti ve görevi hakkıyla yapmak gereğini bilirseniz, elbette fidyeyi değil, oruç tutmayı tercih edersiniz.

Denildi ki, mana şöyle de olabilir: "Eğer ilim ve tefekkür ehlinden iseniz, orucun fidyeden daha hayırlı olduğunu elbette bilirsiniz."

185- شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ **"(O sayılı günler), Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır."**

---

116 **Fidye**, fıtır sadakasında olduğu gibi, bir fakiri bir gün doyurmak ya da bunun bedelini vermektir.

Ramazan, R-M-D (yanmak) kökünden masdardır. Oruç ayına bu ismin verilmesi:

-İnsanların bu ayda açlık ve susuzlukla yanması

-Günahların bu ayda yanması,

-Veya eski lügatten senenin ayların isimlerini naklettikleri zaman, bu ayın şiddetli sıcaklık zamanına rastlaması sebebiyle olabilir.

Kur'anın nüzulü bu ayda, kadir gecesinde başladı.

Veya bu ayda bir bütün olarak dünya semasına indirildi, oradan da parça parça arza gönderildi.

Şöyle de mana verilebilir: "Ramazan öyle bir aydır ki, bu ayla alakalı Kur'an ayetleri indirildi, **"oruç size farz kılındı..."** denildi.

Ayette, o ayda Kur'anın indirilmesinin, orucun o ayda tutulmasının sebebi olduğunu hissettirmek vardır.

هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ ۚ **"Kur'an, insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleridir."**

Bu ifadeler Kur'anın iki özelliğini anlatır:

1-Kur'an, i'cazı ile insanlar için bir hidayettir, onlara yol gösterir.

2-Ve hakka sevkeden apaçık ayetlerdir, kendisinde bulunan hikmet ve hükümlerle hak ile batılın arasını birbirinden ayırt eder.

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ **"Öyle ise içinizden kim bu aya yetişirse, onda oruç tutsun."**

Bu aya yetişen kimse, -şayet yolcu değilse- onda oruç tutsun. "Sizden ona yetişen" demek yerine, hemen evvelinde "Ramazan ayı" ifadesi geçmesine rağmen **"kim bu aya yetişirse..."** denilmesi, bu ayın büyüklüğünü gösterir.

"Kim bu aya yetişirse" ifadesi "Cum'aya yetiştim" denildiğinde "Cum'a namazına yetiştim" manası anlaşıldığı gibi, "Sizden o ayın hilâline yetişen oruç tutsun" anlamına da gelebilir.

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ۖ **"Kim de hasta, yahut yolculukta ise, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar."**

Ayet üstteki genel hükümden bir tahsistir. Çünkü hasta ve yolcu da bu aya yetişen kimselerdendir.

Belki de bu kaydın tekraren ifade edilmesi, bunun içindir.

Veya yakındaki hüküm neshedildiği gibi, bunun da neshi tevehhüm edilmesin diye böyle gelmiştir.

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ **"Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez."**

Bundan dolayı yolculukta ve hastalık halinde oruç tutmamayı mubah kıldı.

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدٰيكُمْ **"Sayıyı tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı tekbir etmenizi ister."**

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ **"Umulur ki şükredersiniz."**

Burada üç ayrı illet sayılmıştır ve bunların her biri sıra ile önceki ifadelerle alakalıdır. Şöyle ki:

1-**"Sayıyı tamamlamanızı."** Bu ifade, daha evvelinde "tutamadığı günler sayısınca sonra tutar" diye anlatılmıştı.

2-**"Size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı tekbir etmenizi"** ifadesi, böyle bir emrin verilmesi ve keyfiyetinin anlatılmasına bakar.

3-**"Umulur ki şükredersiniz"** ifadesi, oruçta ruhsat ve kolaylaştırma olmasına bakar.

"Allahı tekbir etmek" ifadesi, Ramazan Bayramı tekbirlerine de bakabilir.

Keza, Ramazan hilali görüldüğünde "Allahu Ekber, yeni ay göründü, Ramazana girdik" şeklinde bir coşkuya da işaret edebilir.

186- وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِى عَنِّى فَإِنِّى قَرِيبٌ **"Kullarım, sana benden sorduklarında, gerçekten ben çok yakınımdır."**

"Onlara benim yakın olduğumu söyle!"

Ayet, Allahu Teâlânın kulların fiillerini ve sözlerini en mükemmel bir şekilde bilmesini ve onların hallerine muttali oluşunu, onlara mekânca yakın olanın hâli ile temsil ederek anlatır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre bir bedevi Hz. Peygambere "Rabbimiz bize yakın mı, ta ki gizlice yalvaralım, yoksa uzak mı, ta ki Ona nida edelim?" deyince ayet nazil oldu.

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ **"Bana dua ettiğinde, dua edenin davetine cevap veririm."**

Ayetin bu kısmı, Allahın yakınlığını anlatır ve dua edene icabeti vaat eder.

فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي **"O halde onlar da bana icabet etsinler."**

وَلْيُؤْمِنُوا بِي **"Ve bana inansınlar."**

Öyleyse, nasıl ki onlar bana istekleri için dua ettiklerinde kendilerine icabet ediyorum, onlar da ben onları iman ve taate çağırdığımda bana icabet etsinler, bana olan imanlarında sebat ve devam göstersinler.

لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ **"Ola ki muratlarına ersinler."**

Böylece hakka isabet etmeyi umsunlar.

Bil ki: Allahu Teâlâ insanlara Ramazan orucunu ve bunu tam ay tutmalarını emretti, tekbir ve şükür vazifelerini yapmaya teşvikte bulundu, peşinden de bunu te'kid ve teşvik olarak kendisinin onların hâllerini bildiğini, sözlerini işittiğini, amellerinin karşılığını vereceğini nazara verdi. Sonra da orucun hükümlerini beyan ile şöyle dedi:

187- أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ **"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, oruç emrinin ilk zamanlarında Müslümanlar akşam vaktinden yatsıya veya yatıncaya kadar yemek-içmek ve ailevi münasebette bulunmakta serbest idiler. Sonra Hz. Ömer yatsıdan sonra hanımıyla beraber oldu. Pişman olup Hz. Peygamberin yanına geldi, özür beyan etti.

Bunun üzerine başkaları kalkıp kendilerinin de benzeri durumları olduğunu itiraf edince, bu ayet nazil oldu.

Ayette geçen **rafes** kinayeli olarak söylenmesi gereken müstehcen sözü açıktan söylemektir, cinsel ilişkiden kinayedir, çünkü onun bir parçası gibidir. Burada bu kelimenin tercih edilmesi, onların yaptığı bu ihlâlin çirkinliğini göstermek içindir. Bundan dolayıdır ki, gizliden bu yasağı çiğnemeyi, sonraki ayette **"hıyanet"** olarak isimlendirdi.

هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ **"Onlar, sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz."**

Bu yeni bir cümle olup, yasağı ihlâl etmelerinin sebebini beyan eder. Bu da, erkeklerin onların ayrılığına dayanamaması, sıkça beraberlik ve içli dışlı olmak sebebiyle onlardan kaçınmanın zorluğu yüzündendir. Kadın ve erkek bir elbise misali birbirlerini sarıp sarmaladıklarından, bu halleri **"Onlar, sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz"** şeklinde ifade edilmiştir.

Veya birbirlerine elbise olmaları, her birinin hayat arkadaşının hâlini setretmesi ve onu harama düşmekten koruması yönündendir.

عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ **"Allah,** (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) **kendinize hıyanet ettiğinizi bildi de tevbenizi kabul etti ve sizi bağışladı."**

Azaba maruz bırakacak, sevaptan payını azaltacak şeyler yapmakla nefislerinize zulmediyordunuz. Yaptıklarınızdan tevbe ettiğinizde, Allah tevbenizi kabul etti.

فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ **"Artık eşlerinize beraber olun."**

Gelen ayetler bu konudaki haramlığı neshettiğinden, artık sabah namazı vakti girinceye kadarki zamanda, hanımlarınızla beraber olabilirsiniz.

Bunda, sünnetin Kur'anla neshi caiz olduğuna bir delil vardır.

Ayette geçen mübaşeret, temas halinde olmak, cildi cilde yapıştırmaktır. Cinsi münasebetten kinayedir.

وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ **"Ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın."**

Allahın sizin için takdir ettiği ve levh-i mahfuzda sabit kıldığı çocuklara sahip olmayı talep edin.

Yani, cinsi münasebetten maksat, evlat sahibi olmaktır. Çünkü şehvetin yaratılması ve nikahın meşru kılınmasının hikmeti, sadece cinsi ihtiyacını karşılamak değildir.

Ayet azilden yasaklar, arkadan temastan nehyeder. Yani, "Allahın sizin için çocuk yazdığı yerden ilişkiye girin" demektir.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ **"Fecir vakti, beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye** (tan yeri ağarıncaya) **kadar yiyin ve için."**

Ayette, fecir vakti ufukta görülen aydınlıkla, gecenin koyu karanlığından onunla birlikte uzanan çizgi, beyaz ve siyah iki ipe benzetilmiştir.

Bazı rivayetlerde, başlangıçta **"fecir vakti"** kaydı yok iken, bazı zatların ellerinde beyaz ve siyah iki ip bulundurup bunlar birbirinden ayrılıncaya kadar sahura devam etmeleri anlatılır. Bunun üzerine **"fecir vakti"** kaydıyla bu beyazlık ve siyahlığın gündüzün aydınlığıyla gecenin karanlığını temsil ettiği nazara verilir. Şayet bu rivayetler sahihse, ilgili olay muhtemelen Ramazandan önce idi. Beyanın (açıklamanın) ihtiyaç vaktine kadar tehiri caizdir.

Veya, önce beyaz ve siyah ipliğin bu manaya delaleti meşhur olduğundan böyle ifade edilmekle yetinildi, ama bazıları bunu iltibas edince açıktan beyan edildi.

Cinsel ilişkinin sabah vaktine kadar caiz kılınmasında, guslü sabah namazına kadar tehir etmeye ve sabaha cünüp giren oruçlunun orucu sahih olduğuna delâlet vardır.

ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."**

Ayetin bu kısmı, orucun son vaktini anlatır ve gecenin oruçtan hariç olduğunu beyan eder. Böylece savm-ı visali yasaklar.[117]

وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِى الْمَسَاجِدِ **"Mescitlerde itikâfta iken ise, eşlerinizle beraber olmayın."**

İtikâf, Allahın yakınlığını ve rızasını talep ederek mescidde kalmaktır.

Katade'den nakledildiğine göre, mescitte itikâfa giren kişi hanımının yanına varır, onunla birlikte olur, sonra tekrar mescide dönerdi. Bu ayetle, bu tarz hareketten nehyedildiler.

Ayette itikâfın mescitte yapılacağına ve bunun için belli bir mescit söz konusu olmadığına, ayrıca, mescitte ilişkiye girmenin haram olduğuna, bunun itikâfı bozduğuna bir delil vardır. Çünkü ibadetlerde nehiy, fesadı gerektirir.

تِلْكَ حُدُودُ اللهِ فَلاَ تَقْرَبُوهَا **"Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır, bunlara yaklaşmayın."**

Ayet, değil onu işlemek, batıla düşmemek için hak ile batıl arasındaki engel olan sınıra yaklaşmaktan bile yasaklar. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Her hükümdarın yasak arazisi vardır. Allahın yasak arazisi, haram kıldığı şeylerdir. Dolayısıyla yasak arazi çevresinde hayvanını otlatan, her an yasak araziye düşebilir."

---

117 **Savm-ı visal**, iftar yapmadan oruca devam edilmesidir.

Ayette **"Allahın sınırlarına yaklaşmayın"** denilmesi "Allahın sınırlarını aşmayın" denilmesinden daha beliğdir.

Allahın hududundan murat, haram ve yasak kıldığı şeyler olabilir.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖ لِلنَّاسِ **"Allah, âyetlerini insanlara işte böyle açıklar."**

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ **"Ola ki sakınırlar."**

Olur ki emirlere ve yasaklara muhalefetten sakınırlar.

188- وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ **"Mallarınızı aranızda batıl sebeplerle yemeyin."**

Bir kısmınız bir kısmınızın malını, Allahın mubah kılmadığı şekilde yemesin.

وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ **"İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için, o malları hakimlere rüşvet olarak vermeyin."**

Yalancı şahitlik ve yalan yemin gibi günah yollarla hâkimlerden yararlanarak insanların mallarını elde etmeye çalışmayın.

"Bile bile"

Bunun bâtıl olduğunu bile bile, böyle bir günahı işlemeyin. Çünkü bilerek günah işlemek, daha çirkin bir davranıştır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Abdan Hadramî, İmru'l-Kays El-Kindiye ait bir arazinin kendine ait olduğunu iddia etti, ama bir delili de yoktu. Rasulullah (asm) İmru'l-Kaysın yemin etmesine hükmetti. Yemin etmeye niyetlendiğinde Rasulullah şu ayeti kendisine okudu: **"Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanların ahirette hiçbir nasipleri yoktur. Kıyamet gününde Allah ne onlarla konuşur, ne yüzlerine bakar, ne de onları temize çıkarır. Onların hakkı acı bir azaptır."** (Âl-i İmran, 77)

Bunun üzerine İmru'l-Kays yeminden vazgeçti, Rasulullah da araziyi Abdan'a teslim etti. Ayet, bu münasebetle nazil oldu.

Bunda, hâkimin hükmünün bâtına nüfuz etmediğine bir delil vardır. Hz. Peygamberin şu hadisi de bunu teyit eder:

"Ben ancak bir insanım. Benim yanıma davacı – davalı olarak gelirsiniz,

olur ki bazınız davasını anlatmakta daha müdellel olur da, ben de duyduğuma göre onun lehinde hüküm veririm. Ama kime bu şekilde kardeşinin hakkından bir şey vermişsem, ancak bir ateş parçası vermiş olurum."

189- يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ "Sana, hilâlleri soruyorlar."

Sebeb-i Nüzûl

Muaz Bin Cebel ve Salebe Bin Ganem şöyle sordular: "Ya Rasulallah, bu hilalin durumu nedir? Önce ince bir ip gibi görülüyor, sonra gittikçe büyüyor, yuvarlak hâle geliyor? Sonra gittikçe küçülüyor, ilk hâline dönüyor?"

قُلْ هِىَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ "De ki: Onlar insanlar için ve hac için vakit ölçüleridir."

Onlar ayın halinin ve durumunun değişmesinin hikmetini sormuşlardı. Allahu Teâlâ peygamberine, bundaki görülen hikmetin insanlar için vakitlere bir alâmet olması, ibadet vakitlerinin ve özelikle hac ibadetinin vaktinin bu şekilde bilinmesi olduğunu bildirdi.

Çünkü eda ve kazada vakit son derece önemlidir.

Mevakit kelimesi mikat kelimesinin çoğuludur, "vakit" kökünden gelir.

Zaman ile vakit arasında şöyle bir fark vardır:

Zaman, kısımlara ayrılmış müddettir.

Vakit ise, bir iş için belirlenmiş zamandır.[118]

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا "İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir."

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى "Ama iyilik, takva sahibi kimsenin davranışıdır."

Ensar, ihrama girdiklerinde ev ve çadırlara kapılarından girmezler, ancak arkadan bir delik ve yarıktan girerlerdi ve bunu da bir iyilik sayarlardı. Bu şekilde kendilerine bildirildi ki, bu bir iyilik değildir. İyilik ancak haramlardan ve şehevanî şeylerden sakınmakla olur.

Bunun öncesiyle irtibatı, şu cihetledir:

Kendilerine ayın hallerinin aynı zamanda hac vaktini belirlemek için olduğu zikredilmişti, onların bu hâli de hacla alakalı olduğundan istidradî olarak temas edildi.

---

[118] Mesela, zamanın mazi, hâl ve istikbal olmak üzere üç dilimi vardır. Namaz kılınacağında "şimdi namaz vakti, vakit geldi" gibi ifadeler kullanırız.

Veya şu cihetten bakılabilir: Onlar aslında kendilerini o derece ilgilendirmeyen ve cevabı nübüvvet ilmini alakadar etmeyen bir meseleyi sordular, kendilerini ilgilendiren ve nübüvvet ilmiyle bilinecek suali ise terk ettiler. Cenab-ı Hak, suallerinin cevabından sonra, onlara layık olan aslında bu tarz sormaları ve bu ilme önem vermeleri gerektiğini uyarıda bulunmak için bu üslûbu kullandı.

Veya bundan murat şu olabilir: Onların tersinden sual sormaları, evin kapısını bırakıp da bacasından girmeye çalışan kimseye benzer. Yani, sorularınızı tersinden sormak bir iyilik değildir. Lakin iyilik, bu tür suallerden kaçınmak ve benzerine tekrar cür'et etmemektir.

وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا **"Evlere kapılarından gelin."**

Çünkü işi normal seyrinden çıkarmak bir iyilik değildir. Öyleyse her işi olması gerektiği şekilde yapın!

وَاتَّقُوا اللَّهَ **"Allah'tan korkun."**

Allahın hükümlerini değiştirmekten ve fiillerine itiraz etmekten sakının.

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **"Umulur ki kurtuluşa eresiniz."**

Ta ki hidayet ve iyiliğe kavuşun.

24. DERS

Allah Yolunda Savaş

190- وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ **"Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın."**

İ'lay-ı kelimetullah ve Allahın dinini aziz kılmak için savaşın.[119]

Denildi ki: **"Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın"** hükmü, **"Onların sizinle topyekûn savaşması gibi, siz de müşriklerle topyekûn savaşın."** (Tevbe, 36) ayetinden önce indi.

Bunun manası "sizinle savaşanlarla siz de savaşın, ama yaşlı, çocuk, ruhban ve kadın gibi savaşmayanlarla savaşmayın" olabilir.

Ayrıca bundan "bütün kâfirlerle savaşın" manası da anlaşılabilir. Çünkü onlar mü'minlerle zaten savaş halindedirler.

Sebeb-i Nüzûl

Birinci manayı şu rivayet teyid eder: Müşrikler Hudeybiye senesi Hz. Peygamberi ve Müslümanları Mekke'ye umre için girmekten engellediler. Hz. Peygamber de gelecek yıl üç günlüğüne Mekke'ye girmeyi serbest bırakmaları karşılığında barış imzaladı. Diğer yıl umrenin kazası için dönüldü. Müslümanlar haremde veya haram ayda kendilerine bir saldırı olursa karşılık vermenin haram olmasından korktular. Bu münasebetle, üstteki ayet nazil oldu.

وَلَا تَعْتَدُوا **"Fakat haddi aşmayın."**

Savaşta haddi aşmak şu gibi tarzlarda olur:

-Savaşı başlatan taraf olmak.

-Ortada barış anlaşması varken saldırmak.

-Baskın düzenlemek.

-Savaş esnasında düşmanın burnunu, kulağını kesmek tarzında taşkınlıklar.

-Öldürülmesi yasak olanları öldürmek.

إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ **"Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."**

---

[119] **İ'lay-ı kelimetullah,** Allahın dinini yüceltmektir.

"Allahın sevmemesi", "Allah onlara hayır murat etmez" demektir.

191- وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ **"Onları nerede yakalarsanız öldürün."**

وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ **"Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın."**

Bu, Mekkenin fethinde yapılmıştır. Teslim olmayanlar Mekkeden çıkarılmıştır.

وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ **"Fitne, öldürmeden daha şiddetlidir."**

Vatanından çıkarılmak gibi insanı mihnete atan durumlar, etkisinin devamlı olması ve nefse daima elem vermesiyle, öldürmekten daha zor durumlardır.

Şu manaya da dikkat çekilmiştir: O mübarek Ka'be çevresinde yaşamakla beraber Allaha şirk koşmaları ve sizi oraya girmekten alıkoymaları, sizin orada onları öldürmenizden daha kötü bir durumdur.[120]

وَلاَ تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۚ **"Mescid-i Haram yanında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın."**

Mescid-i Haram dahilinde savaşı başlatan siz olmayın, oranın hürmetini ihlal etmeyin.

فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۗ **"Sizinle savaşırlarsa onları öldürün."**

Oranın hürmetini ihlal edip savaşı onlar başlatmışlarsa, onlarla savaşın, "acaba caiz mi?" demeyin.

كَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ **"Kâfirlerin cezası işte böyledir."**

192- فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Eğer onlar** (savaştan ve küfürden) **vazgeçerlerse,** (şunu iyi bilin ki) **Allah Ğafur – Rahîm'dir."**

Savaşa ve küfre son verirlerse, Allah onların eski hallerini bağışlar, kendilerine merhamet eder.

193- وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ ۖ **"Bir fitne kalmayıp, din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."**

---

[120] Birisini öldürmek elbette çok büyük bir olaydır. Ama dininden dolayı insanları yurtlarından etmek veya onları işkence içinde bırakmak âdeta hergün öldürmek hükmünde olduğundan, katl'den daha şedid durumlardır.

Şirk kalmayıncaya, din tümüyle Allahın olup şeytanın dinde bir nasibi olmayıncaya kadar onlarla savaşın.

فَإِنِ انْتَهَوْا فَلاَ عُدْوَانَ إِلاَّ عَلَى الظَّالِمِينَ **"Vazgeçerlerse, saldırı ancak zalimlere karşıdır."**

Eğer şirke son verirlerse, bunlara saldırmayın. Çünkü, sert davranmak ancak zalim olana karşı güzel olur.

Ayette "onlar" demek yerine **"zalimler"** şeklinde ifade edilmesi, onlara yapılması gereken sert muamelenin illetini gösterir.

Zulmün cezasının ayette **"udvan"** olarak ifade edilmesi, müşakele üslûbudur. Şu ayette de benzeri bir durum görürüz:

"O hâlde kim size haddi aşarsa (saldırırsa)**, siz de size yaptığının aynıyla ona haddi aşın** (saldırın.)**"** (Bakara, 194)

Ayette şu mana da olabilir: Şirke son verenlere saldırırsanız, zâlimlerden olursunuz ve durum aleyhinize döner.

194- اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ **"Haram ay, haram aya karşılıktır."**

Sebeb-i Nüzûl

Hudeybiye senesinde müşrikler onlarla Zilkade ayında savaşmıştı. Müslümanların kaza umresi için çıkmaları da aynı aya rastladı. Haram aylardan olduğu için onlarla savaşmaktan hoşlanmadılar. Bununla kendilerine şu mesaj verildi: "Bu ay, öteki aya mukabildir, hürmetinin çiğnenmesi de diğerine mukabil olacaktır, dolayısı ile aldırmayın!"[121]

وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ **"Hürmetler** (saygı gösterilmesi gereken şeyler) **kısas kuralına tabidir."**

Korunması gereken her hürmette kısas vardır. Onlar haram ayın hürmetini çiğneyerek sizi Mescid-i Harama girmekten alıkoydular, siz de onlara misilleme yapın. Şiddet kullanarak içeri girin, savaşırlarsa da onları öldürün.

فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ **"O hâlde kim size haddi aşarsa** (saldırırsa)**, siz de size yaptığının aynıyla ona haddi aşın** (saldırın.)**"**

Bu, yukarıda ifade edilenlerin özeti gibidir.

---

[121] Yani, gerekirse savaşın.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Allah'a karşı gelmekten sakının."**

Allahtan korkun da, size izin verilmeyen hususlarda taşkınlık yapmayın.

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ **"Ve bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir."**

Bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir, onları korur, durumlarını düzeltir.

195- وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ **"Allah yolunda infak edin."**

Cimrilik yapmayın, Allah yolunda harcayın.

وَلاَتُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ **"Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın."**

İsrafla, geçim cihetini zayi ederek veya savaştan ve savaş için harcamaktan geri durarak kendinizi tehlikeye atmayın. Çünkü böyle yapmanız düşmanı kuvvetlendirir, sizi helak etmek için üzerinize gelmelerine yol açar.

Sebeb-i Nüzûl

Bu manayı Ebu Eyyûb el-Ensar'den rivayet edilen şu olay teyid eder:

"Allah İslamı galip kılıp Müslümanların da sayısı artınca ailelerimize ve mallarımıza döndük. Evlerimizde durup kendi işlerimizi takibe başlayınca bu ayet nazil oldu."

Ayetin şu yönü de olabilir: Cimrilikle ve mal sevgisiyle kendinizi tehlikeye atmayın. Çünkü bunlar, daimî helâke yol açar.

وَاَحْسِنُوا **"Ve iyilik edin."**

"Amellerinizi ve ahlakınızı güzelleştirin."

Veya "Muhtaç olanlara ikramda bulunun."

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ **"Çünkü Allah iyilik edenleri sever."**

25. DERS

Hacc Hakkında

196- وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ "Hacc ve umreyi Allah için tamamlayın."

"Hacc ve umreyi eksiksiz yapın, yapılması gerekenlerin hepsini yaparak ifa edin."

Bu manaya göre, her ikisinin de vücubu anlaşılır.

Hz. Cabirden ise şöyle bir rivayet vardır: Hz. Peygambere "Ya Rasullah, umre de hac gibi vacip midir?" diye soruldu. "Hayır, dedi. Lakin umre yapman senin için bir hayırdır."

Bir başka rivayette ise şöyle anlatılır: Bir adam Hz. Ömere "ben hac ve umrenin bana yazıldığını (farz kılındığını) gördüm, ikisini de eda ettim." dedi. Hz. Ömer, "peygamberinin sünnetine muvaffak kılındın" diye cevap verdi.

Hac ve umrenin tam yapılmasından murat, "her biri için ayrı bir sefer düzenlemek, bunlara dünyevi bir maksat bulaştırmamak, helalinden kazançla bunları yapmak" gibi durumlara işaret de olabilir.

فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ "Eğer bunlardan alıkonursanız, artık size kolay gelen kurbanı gönderin."

Yani "düşman tarafından kuşatılır, engellenirseniz..."

İmam-ı Malik ve İmam-ı Şafii, ayetin bu ifadesini "düşman tarafından kuşatılma" olarak anlarlar. Çünkü ayetin devamında **"emniyette olduğunuzda..."** ibaresi geçmektedir.

Ayrıca bu olay Hudeybiyede gerçekleşmiş, Müslümanlar orada fiilî bir kuşatma yaşamışlardı. Ayrıca İbnu Abbas şöyle der: "Kuşatma, ancak düşmanın kuşatmasıdır."

Ebu Hanife ise ayetteki kuşatmayı sadece düşman tarafından kuşatılma olarak görmez, düşman tarafından olan her türlü engelleme, hastalık ve benzeri durumlar olarak açıklar. Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: "Kim hacca niyetlenmiş iken bir yeri kırılır veya ayağı topal olursa, diğer yıl haccını yapsın."

"Artık size kolay gelen kurbanı gönderin."

O zaman size düşen, kolaylıkla yapabileceğiniz şeydir. Yani, ihrama gi-

ren kimse kuşatma altında olduğunda kurbanını kesmek isterse; deve, sığır ve koyundan hac kurbanı olarak kesebileceği yerde keser. Ekser âlimler bu görüştedirler. Nitekim Hz. Peygamber Hudeybiye senesinde bu şekilde kesmişti.

وَلاَ تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْىُ مَحِلَّهُ **"Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."**

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَاْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ **"İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur** (da tıraş olmak zorunda kalır)**sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir."**

Şayet biri rahatsızlığı veya başında bulunan bir yara veya bit sebebiyle daha kurban kesilmeden başını tıraş ederse, fidye vermesi gerekir. Bu da, oruç, sadaka veya kurban şeklinde olur. Bunun mikdarı hakkında hadiste şöyle geçer:

Hz. Peygamber, kurban kesilmeden başını tıraş eden Ka'b Bin Aceze'ye "herhalde haşerelerin seni rahatsız ediyor" dedi. Ka'b da "evet ya Rasulallah" deyince şöyle buyurdu: "Başını tıraş et, üç gün oruç tut, veya altı miskini doyuracak şekilde tasaddukta bulun veya bir koyun kurban et."

فَاِذَآ اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْىِ **"Emniyette olduğunuzda, hacca kadar umreyle sevab kazanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser."**

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِى الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ **"**(Kurban) **bulamayan kimse, üç günü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman olmak üzere oruç tutar."**

Bu, hacc ibadetiyle meşgul olduğu günlerde ihrama girdikten sonra yapılır. En güzeli Zilhiccenin yedi, sekiz ve dokuzunda tutmaktır.

Ekser alimlere göre kurban bayramında ve teşrık tekbirleri günlerinde caiz olmaz.

"Yedisi de döndüğünüz zaman"

Ailenize döndüğünüzde veya hacc görevinizi eda ettikten sonra yola çıktığınızda.

تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ **"Hepsi, tam on."**

Ayette **"hepsi, tam on"** denilmesi, hesabın fezlekesidir. Bunun fayda-

sı, bazılarının "ister hacda üç gün tutun, isterseniz de döndüğünüzde yedi gün tutun" şeklinde bir vehme kapılmamaları içindir. Ayrıca, muhatapların ilgili rakamları ayrı ayrı bilmelerinin yanında, toplamını da öğrenmelerini sağlamak içindir. Çünkü Kur'anın ilk muhataplarının çoğu hesabı iyi bilmiyorlardı.

Ayrıca bu şekilde toplamın verilmesi, yedi rakamından kesret değil, adet murat edildiğini göstermek içindir. Çünkü yedi kelimesi aynı zamanda çokluktan kinaye de kullanılabilmektedir.

"Hepsi tam on" denilmesi adedi muhafazada mübalağa ifade eder. Bunda on sayısının kemâlini göstermek de vardır. Çünkü on, ilk kâmil sayıdır. Bir haneli sayılar onda son bulur.

ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ **"Bu durum, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir."**

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Allah'tan korkun."**

Emirlerini ve nehiylerini kollayıp gözetlemede ve özellikle hac ibadetinde Allahtan korkun

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ **"Bilin ki, Allah'ın azabı gerçekten çok şiddetlidir."**

197- اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ **"Hac** (ayları)**, bilinen aylardır."**

Bu aylar Şevval, Zilkade, Zilhicceden de dokuz gün ve bir de Kurban Bayramı gecesi, (İmam-ı Şâfiye göre) Ebu Hanifeye göre Zilhicceden on gün, İmam-ı Malike göre ise, Zilhiccenin tamamıdır. Bu zaman dilimi, ihrama girme veya haccın amel ve menasikini yapma veya başka menasikin yapılmasının uygun olmadığı zamanı içine alır. Mesela İmam-ı Malik, Zilhicce ayının hac bittikten sonraki zamanında umre yapılmasını mekruh görür.

Hac mevsimi iki ay küsur iken **"bilinen aylardır"** denilmesi, eksik olan ayın da tam gibi kabul edilmesindendir.

Veya birden fazla olanlara cem (çoğul) denilebilmesindendir.

فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِى الْحَجِّ **"Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda rafes, füsuk ve cidal yoktur."**

Kişiye hac hükümlerinin başlaması, İmam-ı Şafiye göre ihrama girmekle, İmam-ı Azama göre ise telbiye veya kurbanlığı sevk etmekle gerçekleşir.

"Rafes"

Ayetteki **"rafes"** kelimesi müstehcen söz anlamındadır.

Cinsel ilişkiden kinaye olarak da kullanılır. Hac yapan kimse, müstehcen söz söylemekten kaçınmalıdır.

"Füsuk"

Günah işlemek ve yasakları çiğnemekle, dinin koyduğu ölçülerden çıkmamalıdır.

"Cidal"

Hizmetçilerle ve yol arkadaşlarıyla kavga yapmamalıdır.

Ayette **"Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda rafes, füsuk ve cidal yoktur"** derken, gayet beliğ bir şekilde bunları yapmayı yasaklamıştır.

Bunlar aslında sadece hacda yasak şeyler değildir. Ama ayette **"hacda"** kaydının da getirilmesi şunu ifade eder: Bunlar her ne kadar hadd-i zatında çirkin işler ise de, bunları hacda yapmak daha da çirkindir. Tıpkı bir erkeğin ipek elbiseyi namazda giymesi gibi.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ **"Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir."**

Ayetin bu kısmı hayra teşviktir. Evvelinde şer olan bazı durumlar yasaklanmıştı. Bunların peşinde hayırdan bahsedilmesi, alternatif göstermektir.

وَتَزَوَّدُوا **"Azık edinin."**

فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى **"Şüphesiz en hayırlı azık, takvadır."**

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet Yemenliler hakkında indi. Hacca geldiklerinde yanlarında azık getirmiyorlardı. "Biz mütevekkil insanlarız" diyorlar, ama insanlara yük oluyorlardı. Bunun üzerine azık edinmeleri, başkalarından istemekten ve onlara yük olmaktan kaçınmaları kendilerine emredildi.

وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ **"Benden korkun! Ey akıl sahipleri!"**

Çünkü meselenin özü Allahtan korkmak ve O'ndan sakınmaktır. Ayet, onları takvaya teşvik etti, sonra bundan maksadın Allah olması ve O'nun dışında her şeyden teberri etmek gerektiğini bildirdi. Bu, hevâ şaibelerinden sıyrılabilmiş aklın gereğidir. Bundan dolayı, bu hitap **"ulu'l- elbab"** olanlara has kılındı.

198- لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ "(Hac mevsiminde ticaret yaparak) **Rabbinizden lütuf istemenizde size bir günah yoktur."**

Ayetten murat ticarî kazançtır.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Cahiliye döneminde Arabların Ukaz, Zülmecaz gibi hac mevsiminde kurulan pazarları vardı, bunlarla geçinirlerdi. İslâm dini geldiğinde hac mevsiminde pazar kurulmasını günah zannedenler olunca, bu ayet nazil oldu.

فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ **"Arafat'tan ayrılıp sel gibi akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin."**

"Arafattan sel gibi akın ettiğinizde..."

Arafat, Arafe kelimesinin çoğuludur. Hacıların Kurban Bayramından bir gün önce durdukları mekânın adıdır.

Buna Arafat denilmesi, şu gibi cihetlerdendir:

Hz. İbrahim oraya varmadan kendisine özellikleri söylenmişti. Orayı görünce hemen tanıdı.

Veya Cebrail (as) Hz. İbrahime haccın alametleri olan yerleri gösteriyordu. Arafatı gösterince "tamam tanıdım" dedi, "Arafat" ismi buradan geldi,

Veya Hz. Âdem ve Hz. Havva burada buluştular, birbirlerini tanıdılar.

Veya insanlar burada birbirleriyle tanışırlar, ondan "Arafat" denildi.

Ayette Arafatta vakfeye durmanın vücubuna bir delil vardır. Çünkü ayette nazara verilen "sel gibi akmak" ancak orada toplandıktan sonra olur.

"Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin"

Arafattan Müzdelifeye doğru sel gibi akarken telbiye, tehlil ve dua ile, vardığınızda da akşam ve yatsı namazını kılarak Allahı zikredin.[122]

Meş'ari'l-Haram, Kuzeh denilen bir dağdır, imam bunun üzerinde durur.

Arafat ile Muhsir Vadisi arasında bir yer olduğu da söylenmiştir.

Birinci yorumu şu rivayet teyid eder: Hz. Peygamber Müzdelifede sabah namazını erkenden kıldı, devesine bindi, Meş'ar-i Harama geldi, dua etti, tekbir ve tehlilde bulundu, sabah aydınlığına kadar orada durdu.

---

[122] **Telbiye**, "lebbeyk, Allahümme lebbeyk..." demektir. **Tehlil** ise, "La ilahe illallah" zikrinin adıdır.

Buna **"meş'ar"** denilmesi, ibadet mahalli olması yönündendir, **"haram"** denilmesi ise hürmetinden dolayıdır. Ayette **"Meş'ar-ı Haramda Allahı zikredin"** denilmesi o civarda zikretmenin efdaliyetindendir, yoksa "Muhsir Vadisi" dışında Müzdelife'nin tamamı mevkıftır.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ **"Onu, size gösterdiği gibi zikredin."**

"Allahın size öğrettiği şekilde O'nu zikredin."

Veya "O size haccın bütün menasikini ve diğer ibadetleri güzel bir şekilde gösterdiği gibi, siz de güzel bir şekilde O'nu anın."

وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الضَّالِّيْنَ **"Doğrusu siz daha önce yolunu şaşırmışlardan idiniz."**

O hidayet etmeden önce sizler iman ve taatin ne olduğunu bilmeyen kimselerdiniz.

199- ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ **"Sonra insanların akıp geldiği yerden siz de akıp gelin."**

Sonra insanların sel gibi akıp gittiği Arafattan siz de akın edin.

Ayetteki hitap Kureyşedir. Diğer insanlar Arafatta iken onlar topluca bir yerde dururlardı. Bunu, diğer insanlara karşı bir üstünlük gibi görürlerdi. Cenab-ı Hak bu ayetle onların da diğer insanlar gibi hareket etmelerini, onlarla aynı şartlarda bulunmalarını emretti.

Şöyle de denildi: Ayet, Arafattan indikten sonra Müzdelifeden Mina'ya gitmekle alakalıdır. Bu durumda hitap geneldir.

"Nas" (insanlar) ifadesi "Nasi" yani unutan anlamında da okundu. Bu durumda Hz. Âdeme bir işaret vardır. **"Andolsun bundan önce Âdem'den söz almıştık, fakat unuttu."** (Taha, 115) de Hz. Âdemin Allaha verdiği sözü unutması nazara verilir. Yani ahdini unutan Âdemin Arafattan gelişi gibi, siz de oradan aşağıya akın edin.

Bunda şu manaya işaret vardır: "Arafat'tan geliş kadîm bir âdettir, onu değiştirmeyin."

وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ **"Allah'tan mağfiret isteyin."**

Cahiliye döneminde hac ibadetinde ve benzeri şeylerde yaptığınız değişikliklerden dolayı Allahtan bağışlanma isteyin.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Çünkü Allah Ğafur – Rahîm'dir."**

Allah, istiğfar edeni bağışlar ve Ona nimette bulunur.

200- فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا **"Nihayet hac ibadetlerinizi bitirdiğiniz zaman, atalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı zikredin."**

Ecdadınızla gururlanıp onlardan çokça bahsettiğiniz gibi, hac ibadetlerinizi tamamlayıp bitirdiğinizde, Allahı çokça zikredin.

İslâm öncesi Arablar haccı bitirdiklerinde Mescid ile dağ arasında Mina'da oturur, atalarının mefahirini ve tarihlerindeki önemli zaman dilimlerinin güzelliklerini yâd ederlerdi.

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا **"İnsanlardan kimisi: "Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver!" der."**

وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ **"Onun için ahirette hiçbir kısmet yoktur."**

201- وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ **"Onlardan bir kısmı da şöyle der:"**

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً **"Rabbimiz! Bize dünyada bir iyilik ver, ahirette de bir iyilik ver."**

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ **"Ve ateş** (cehennem) **azabından bizi koru."**

Ayet, zikredenleri iki kısma ayırıyor: Mukill ve müksir. (Yani aza ve çoğa talip olan.)

Bunlardan birincisi, Allahı zikirden sadece dünyayı talep eder.

İkincisi ise, dünya ve ahiretin her ikisine de taliptir. Ayetin bunu nazara vermesinden murat, ikinci kısımdan olmaya teşvik ve irşadda bulunmaktır.

Dünyada iyilik, sıhhat, geçim, hayra muvaffak olmak gibi durumlardır.

Ahiretin iyiliği ise, sevap ve rahmete mazhariyet gibi durumlardır.

"Ve ateş (cehennem) **azabından bizi koru."**

Af ve mağfiret ile bizi cehennem ateşi azabından koru.

Hz. Ali şöyle der: "Dünyada iyilik saliha bir kadın, ahirette hasene ise hurilerdir. Ateş (cehennem) azabı ise, kötü kadındır."

Hasan-ı Basri ise şöyle der: "Dünyadaki iyilik ilim ve ibadet, ahiretteki iyilik ise cennettir. **"Bizi ateş azabından koru"** kısmı ise, ateşi netice verecek şehevat (istekler) ve günahlardan bizi koru" anlamına gelir.

Gerek Hz. Ali'nin, gerekse Hasan-ı Basrinin sözleri, bazı misallerle ayetin manasını anlatmaktır.

202- أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا **"İşte bunlar için, kazandıklarından bir nasib vardır."**

"İşte bunlar" ifadesi ikinci fırkaya işarettir. Ama her ikisine işaret olarak da düşünülebilir.

Yani, kesbettikleri şey cinsinden her birinin nasibi olacaktır.

Veya dua ettikleri şeylerden takdir ettiğimizi onlara veririz. Bu yoruma göre dua, kesb olarak isimlendirildi. Çünkü, dua da insanın amellerindendir.

وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ **"Allah, hesabı çok çabuk görendir."**

Kulları ne kadar çok, amelleri ne kadar fazla da olsa bir anda Allah onları hesaba çeker.

"Veya kıyameti her an getirebilir ve insanları hesaba çekebilir. Öyleyse taate ve iyi şeyler kazanmaya koşuşun."

203- وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ **"Sayılı günlerde Allah'ı zikredin."**

Teşrık tekbirleri günlerinde namazların peşinde ve kurbanları keserken, şeytan taşlarken ve benzeri hallerde Allah'a tekbir getirin.[123]

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ **"Kim iki gün içinde acele edip** (Mina'dan Mekke'ye) **dönerse, ona bir günah yoktur."**

Şafiî mezhebine göre teşrık günlerinin ikincisinde şeytan taşlamadan sonra, Hanefi mezhebine göre ise güneş doğmadan yola çıkarsa, ona bir günah yoktur.

وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ **"Kim de geri kalırsa, ona da bir günah yoktur."**

Üçüncü gün zevalden sonra şeytan taşlayıp yola çıksa, bu gecikmeden dolayı bir günah yoktur. İmam-ı Azama göre şeytan taşlamayı zevâle takdimi caiz olur. Ayet, ta'cil ve tehirde günah olmadığını, ikisi arasında muhayyerlik bulunduğunu ifade eder, aynı zamanda cahiliye ahalisine de bir reddir. Çünkü onların bir kısmı önce yapmayı, bir kısmı da sonra yapmayı günah sayıyordu.

لِمَنِ اتَّقَىٰ **"Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar içindir."**

---

[123] **"Sayılı günler"**, teşrık günleridir. Teşrık günleri ise, Zilhicce ayının, 9- 13. günleri, yani Arefe ve Kurban Bayramı günleridir.

Belirtilen bu muhayyerlik veya genel anlamda bu hükümler müttaki olan kimse içindir. Çünkü gerçek anlamda haccı yapan ve bundan istifade edenler, müttakî olanlardır.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Allah'tan korkun."**

Bütün işlerinizde Allahtan sakının ki, size kıymet versin.

وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ **"Ve bilin ki, siz ancak O'nun huzuruna varıp toplanacaksınız."**

Yeniden hayat verildikten sonra, amellerinizin karşılığını görmek üzere O'na götürüleceksiniz.

26. DERS

Mü'minler ve Kâfirler

204- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا **"İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına dair sözleri senin hoşuna gider."**

İnsanların bir kısmı vardır ki, sözü seni cezp eder, sende büyük bir tesir uyandırır.

Onun dünya hayatı ve geçim yolları hakkında söyledikleri hoşuna gider.

Veya, bu tür kimseler münafıklardır, dünya hayatının manası hakkında -her ne kadar kalbi tasdik etmese de- güzel şeyler söyler.

Veya dünyadaki tatlı – fasih konuşması hoşuna gider, ama ahirette karşılaşacağı dehşet ve hapisten dolayı oradaki sözü hoşuna gitmez.

Veya orada zaten konuşmaya kendisine izin verilmez.

وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِى قَلْبِهٖ **"Ve kalbindekine Allah'ı şahit tutar."**

Yemin eder, kalbinde olanın kelâmına uygun olduğu hususunda Allahı şahit tutar.

وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ **"Hâlbuki o, düşmanların en yamanıdır."**

Hâlbuki gerçekte Müslümanlara karşı son derece şedid bir düşmandır, onlarla mücadele etmektedir.

Ayetteki **"eleddü'l-hısam"**, "hasımların en zorlusu" veya "düşmanlığı en şedid" anlamına gelebilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre ayet-i kerime Sakîf kabilesinden Ahnes Bin Şüreyk hakkında indi. Endamı güzel, sözü tatlı idi, Rasulallaha dost görünür, Müslüman olduğunu iddia ederdi.

Bütün münafıklar hakkında indiği de söylenir.

205- وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِى الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ **"İş başına geçti mi yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, harsı** (mahsulü) **ve nesli helak etmek için çalışır."**

Ayet metnindeki **"tevella"** kelimesi, yüz çevirmek ve idareci olmak

anlamına gelir. Buna göre "Senin yanından ayrıldığında" veya "iş başına geçtiğinde" manası verilir.

Ahnes B. Şüreykin Sakîf kabilesine böyle yaptığı anlatılır. Onlar uykuda iken mahsullerini yakmış, davarlarını helâk etmişti.

Veya kötü idareciler, itlaf ve katl ile yeryüzünü fesada verirler.

Veya onların zulmü yüzünden Allah yağmuru men eder, kuraklık olur, böylece mahsul ve nesil helâk olur.

وَاللّٰهُ لاَ يُحِبُّ الْفَسَادَ **"Allah ise bozgunculuğu sevmez."**

Allah fesada rıza göstermez, öyle ise fesaddan dolayı Allahın gadabını celbetmekten sakınınız.

206- وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ **"Ona "Allah'tan kork" denildiği zaman, gururu onu günaha sürükler."**

Bu, damarına dokunur da, kibir ve cahiliye hamiyeti, onu günaha sevkeder.

فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ **"Artık böylesine cehennem ateşi yeter."**

Ceza ve azap olarak cehennem ona yeter.

Cehennem, ceza yurdunun özel ismidir. Asıl olarak "ateş" ile eş anlamlıdır. Muarreb olduğu da söylenir.

وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ **"O, ne kötü yataktır!"**

207- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ **"İnsanlardan kimi de Allah'ın rızasını kazanmak için hayatını ortaya koyar."**

Cihada nefsini öne atar, büyük fedakârlıkta bulunur.

Veya ölünceye kadar emr-i bil-marûf ve nehy-i anil-münker'de bulunur.

Sebeb-i Nüzûl

Ayetin Suheyb-i Rûmî münasebetiyle indiği söylenir. Mekke'de müşrikler kendisini yakalayıp dininden dönmesi için işkence yaparlar. O kendilerine şöyle der: Ben yaşlı bir insanım, sizinle beraber olsam size bir faydam olmaz, karşınızda olsam size bir zararım dokunmaz. Malımı alın, beni kendi hâlime bırakın." Onlar da kabul ederler. Bunun üzerine Mekkeden hicret ile Medineye gelir.

وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ **"Allah, kullarına çok şefkatlidir."**

Allah,

-Onları böyle bir alış-verişe irşad ederek,

-Cihadla mükellef kılıp gazilik ve şehitlik sevabına mazhar yapmakla, onlara merhametini gösterir.

208- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ كَآفَّةً **"Ey iman edenler! Hepiniz topluca silm'e girin."**

Silm veya **selm**, teslim olmak ve itaat etmektir. Bundan dolayı sulh ve İslam anlamında da kullanılır.

Ayetin manası şöyledir: "Allaha teslim olun, zahiren ve batınen bir bütün olarak O'na itaat edin." Bu mana ile hitap, münafıklaradır.

Veya "Her şeyinizle İslâma dâhil olun, ona başka şeyleri karıştırmayın!" Bu mana ile de hitap, ehl-i kitabtan iman edenleredir. Çünkü onların bir kısmı Müslüman olduktan sonra da Cumartesiye tazim etti, deve etini ve sütünü haram saydı.

Veya ehl-i kitaba yönelik bir şekilde "Allahın bütün şeriatlerine, bütün peygamberlerine ve kitaplarına iman etmelerini" bildirir.

Veya hitap Müslümanlaradır: Yani, "İslâmın bütün şube ve hükümlerine bakın, onlardan herhangi birini ihlal etmeyin."

وَلاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ **"Ve şeytanın adımlarına tabi olmayın."**

Ayrılarak ve ayırım yaparak şeytanın adımlarına uymayın!

اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ **"Çünkü o, size apaçık bir düşmandır."**

209- فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ **"Size apaçık deliller geldikten sonra eğer kayarsanız, bilin ki Allah, Azîz'dir – Hakîm'dir."**

Silme girmekten eğer ayağınız kayarsa, Onun hak olduğuna şehadet eden ayetler ve deliller geldikten sonra **Aziz'dir,** intikam ona zor gelmez.

Hakîm'dir, ancak hak edenden intikam alır.

210- هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِىَ الْاَمْرُ **"Onlar bulut gölgeleri içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?"**

"Allahın gelmesi"nden murat, emrinin gelmesi veya azabının gelmesidir. Başka ayetlerde şöyle ifade edilir:

"Onlar ancak meleklerin veya Rabbinin emrinin gelmesini bekliyorlar!" (Nahl, 33)

"Nice beldeleri helâk ettik. Azabımız gece vakti onlara geldi." (A'raf, 4)

Onlar buluttan Allahın gelmesini bekleyedursun, oradan kendilerine azap gelecektir.

Ve buluttan azap gelmesi onlar açısından daha korkunç bir durumdur. Çünkü, umulmadık yerden şer geldiğinde daha çetin olur. Hele hele hayır beklenen yerden şer gelirse büsbütün çetin olur.

Melekler, Allahın emrinin gelmesinde vasıtadırlar.

Veya gerçek anlamda Allahın azabını getiren varlıklardır.

Böylece onların helâk edilmeleri tamamlanmış, iş bitirilmiş olur.

Ayette ilerde olacak bir durumun geçmiş zaman sığasıyla anlatılması, bunun yakın olduğunu ve mutlaka gerçekleşeceğini ifade eder.

وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ **"Hâlbuki bütün işler Allah'a döndürülür."**

211- سَلْ بَنِى اِسْرَائِيلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍ **"İsrailoğullarına sor: Biz onlara ne kadar açık âyetler vermiştik!"**

Emir, Hz. Peygambere veya Kur'ana muhatap olan herkesedir.

Bu sualden maksat, durumu öğrenmek olmayıp, onları kınamaktır.

"Ayet-i beyyine", gözle görülür mu'cize anlamındadır. Veya ilâhî kitaplarda yer alan ve peygamberlerin eliyle gelen hak ve doğruya şehadet eden kelâmî ayetlerdir.

وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَاجَاءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ **"Her kim kendisine geldikten sonra Allah'ın nimetini değiştirirse, şüphe yok ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir."**

Ayette geçen **"Allahın nimeti"**, Allahın ayetleridir. Çünkü bu ayetler en büyük nimet olan hidayete sebeptirler. Bunları tebdil etmek ise, bunlarla dalalete ve küfre düşmek veya onları tahrif etmek veya yanlış te'vilde bulunmaktır.

Her kim kendisine bunlar ulaşıp, öğrenmeye imkân bulduktan sonra Allahın nimetini değiştirirse, Allah böyle bir suçu en şiddetli bir şekilde cezalandırır. Çünkü en kötü bir cürm işlenmiştir.

Ayette, onların bu nimeti aklettikten sonra değiştirmelerine bir tariz vardır.

212- زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا **"İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi."**

Onların gözünde dünya kendilerine süslü kılınmış, dünya sevgisi dem ve damarlarına işlemiş, öyle ki dünya için kendilerini helâke atar duruma gelmişler, başka şeylerden yüz çevirmişlerdir.

Gerçekte dünya hayatını süslü kılan Allahu Teâlâ'dır. Çünkü her şeyin fâili odur. Şeytan, hayvanî kuvve, Allahın yaratmış olduğu güzel durumlar ve iştah açıcı şeyler arızî olarak dünyayı süslü kılan şeylerdir.

وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا **"Ve onlar iman edenlerle alay ediyorlar."**

Ayetten murat, kâfirlerin alay ettikleri Bilal, Ammar ve Suheyb gibi fakir mü'minlerdir. O kafirler, bu zâtların dünyayı bırakıp ahirete yönelmeleriyle istihza etmekteydiler.

Ayette geçen مِنْ "den" anlamına gelir. Burada bu edat başlangıç ifade eder. Sanki o kâfirler bunlardan başlayarak dalga geçmeye başlamışlardır.

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ **"Müttaki olanlar ise, kıyamet günü bunların üstündedir."**

Çünkü bunlar esfel-i safilinde iken, ehl-i iman âlây-ı illiyyinde olacaklardır.

Veya, o inkarcılar zillet içinde iken, ehl-i iman nice ikramlara mazhar olacaklardır.

Veya dünyada o kâfirler ehl-i imanla dalga geçerken, o gün ehl-i iman o kâfirlerle dalga geçeceklerdir.

Ayette **"iman edenler"** ifadesinden sonra **"müttaki olanlar"** ifadesinin gelmesi, o iman edenlerin müttaki mü'minler olduğuna ve onların fevkinde olmalarının takvalarından dolayı olduğuna dalalet eder.

وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ **"Allah, dilediğine hesapsız rızık verir."**

Allah dünya ve ahirette dilediğine hesapsız rızık verir. Dünyada bazan istidrac,[124] bazan da imtihan olarak bir kısım insanlara geniş geniş rızık verir.

---

[124] **İstidraç,** bir insanın isyanda taşkınlığına rağmen başına bir felaket gelmemesi, zahirî nimetlerin kendisinden kesilmemesidir.

27. DERS

Kitabın Yorumunda İnsanların İhtilafı

213- كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً **"İnsanlar bir tek ümmet idi."**

İnsanların bir zaman bir tek ümmet olması çeşitli yönlerden yoruma müsaittir. Bunlardan bazıları:

-Hz. Âdemle Hz. İdris veya Hz. Nûh arasında, veya tufandan sonra hak üzere ittifak etmiş kimselerdi.

-Veya Hz. İdris veya Hz. Nûh döneminde cehalet ve küfürde müttefiklerdi.

فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ **"Derken Allah, müjdeci ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi."**

Derken bu insanlar ihtilaf ettiler, Allah da peygamberler gönderdi.

Ka'bu'l- Ahbardan şöyle nakledilir:

"Peygamberlerin sayısı hakkında bildiğim şudur: Yüz yirmidört bin. Onlardan Rasul olan üçyüz onüç, Kur'anda adı geçen peygamberler yirmisekiz tanedir."

وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ **"Ve ihtilaf ettikleri meselelerde insanlar arasında hükmetsin diye, onlarla beraber hak olarak kitap indirdi."**

"Onlarla beraber Kitap indirdi" derken buradaki **"Kitap"**, cins ifade eder. Yoksa her peygamberle beraber bir de kitap indirildiğini anlatmaz. Çünkü çoğu peygambere, ona has bir kitap indirilmemiştir. Kendilerine kitap gönderilmeyenler, önceki peygamberlere indirilenleri esas alıyorlardı.

Burada **"insanlar arasında hükmetsin diye"** ibaresi hem Cenab-ı Hakka, hem de gönderdiği nebiye veya indirdiği kitaba bakabilir.

وَمَااخْتَلَفَ فِيهِ إِلاَّ الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَاجَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ **"Ama kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra onda** (kitapta) **ihtilafa düşenler, ancak aralarındaki** (haset ve rekabet gibi) **tecavüzler yüzünden ona muhatap olan kimseler oldu."**

Yani, kitap onların arasında ihtilafları ortadan kaldırsın diye indirilmişken, onlar tersini yaptılar, aralarındaki ihtilafları daha da artırdılar.

Onlar dünyaya hırsları sebebiyle aralarında bir haset ve zulümle ihtilafa düştüler.

فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ **"Bunun üzerine Allah, iman edenleri, kendi izniyle, ihtilaf ettikleri meselelerde hakka sevketti."**

وَاللّٰهُ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ **"Allah, dilediğini bir sırat-ı müstakime hidayet eder."**

214- اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ **"Yoksa siz, kendinizden öncekilerin hali başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?"**

İlahi ayetler gelip ümmetlerin peygamberler ile ilgili ihtilafını zikrettikten sonra, Cenab-ı Hak Hz. Peygambere ve mü'minlere hitap etti. Bu hitapta, onlar gibi olmamalarına, hakta sebat etmelerine bir teşvik vardır.

مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَآءُ وَالضَّرَّآءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ **"Onlara öyle darlıklar, öyle sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki, peygamber ve beraberindeki iman edenler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek hale geldiler."**

Kendilerine isabet eden zorluklardan, şiddetli bir şekilde sarsıldılar.

Zorluk o derece fazla oldu, yardım süresi o kadar uzadı ki, sabır ipi koptu.

اَلَآ اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ **"İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır."**

Bunda, Allaha ulaşmak ve O'nun nezdinde ikrama nail olmanın,

-Hevâyı ve lezzetleri terk ederek,

-Ve zorluklara ve nefsin isteklerine göğüs gererek gerçekleşeceğine bir işaret vardır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Cennet hoşa gitmeyen şeylerle, Cehennem ise şehevat ile kuşatıldı."

215- يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ **"Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar.**

Sebeb-i Nüzûl

İbnu Abbas şöyle der: Ensar'dan Amr Bin Camuh, çok malı olan yaşlı

bir zât idi. "Ya Rasulallah, dedi. Mallarımızdan neyi infak edelim ve nereye verelim?" Ayet bu münasebetle nâzil oldu.

قُلْ مَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ

"De ki: Hayır olarak ne infak ederseniz, ana-baba, akraba, yetimler, miskinler ve yolda kalmışlar içindir."

Sualde nelerin infak edileceği sorulmuştu, gelen ayette ise daha önemli olduğu için kimlere infak edileceği anlatıldı. Çünkü nafakanın kıymet kazanması bu itibarladır.

Ayrıca, her ne kadar ayette zikredilmese de, bu da sorulmuştu. Ayrıca **"hayır olarak ne infak ederseniz"** ifadesiyle, kısaca infak edilecek olanlara da temas edilmiştir.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ **"Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir."**

Ayette farz olan zekâta münafi bir şey yoktur, dolayısıyla zekâtı emreden ayetlerle bunun neshi söz konusu olamaz.

28. DERS

Haram Ayda Savaş

216- كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ ۚ **"Hoşunuza gitmese de, savaş size farz kılındı."**

Her ne kadar size zor gelse, fıtraten hoşlanmasanız da Allah yolunda savaş size farz kılındı.

وَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ **"Hoşlanmadığınız bir şey, sizin için hayırlı olabilir."**

Burada medar-ı bahs olan durum, insanların mükellef oldukları şeylerin tamamıdır. Bunlar, insanların salahına ve felahına vesile iken, insan tabiatı bunlardan hoşlanmaz.

وَعَسٰٓى اَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ ۗ **"Hoşlandığınız bir şey de sizin için şer olabilir."**

Bu da, insanlara yasaklanan şeylerin tamamıdır. Bu yasak şeyler insanı uçuruma yuvarlar iken, insan nefsi bunları sever, bunları arzular.

Ayette geçen عَسٰى (olur ki) ifadesinin zikrinde şöyle bir incelik vardır: İnsan nefsi bir şeye razı olduğunda, durum kendisi hakkında tersine döner.[125]

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ۧ **"Allah bilir, siz bilmezsiniz."**

"Allah sizin için neyin daha hayırlı olduğunu bilir, ama siz bunu bilemezsiniz."

Bunda hükümlerin –her ne kadar bizzat bilinmese bile- tercih ettirici maslahatlara tâbi olduğuna bir delil vardır.

217- يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ۗ **"Sana haram aydan, o ayda savaşmaktan soruyorlar."**

---

[125] Yani, mesela, razı olduğunda meşakkatler sıkıntı vermekten çıkar, lezzet vermeye başlar. Daha önce sevdiği günahların gerçek yüzünü gördüğünde tiksinir, onlardan nefret eder.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamber (asm) Abdullah Bin Cahş'ı Bedir Savaşından iki ay önce Cemadil-ahire ayında Kureyş'e ait bir kervanı gözetlemek üzere seriye komutanı olarak gönderdi. Kervanda Amr Bin Abdullah ve yanında üç kişi vardı. Gözcü birlik Amr Bin Abdullahı öldürdü ve iki kişiyi de esir aldı. Kervanı da önlerine kattılar. Kervanda Taif ticaret malları vardı. Bu olay Recep ayının başında olmuştu, onlar ise Cemadi'l-âhire ayı sanıyorlardı. Bu olay üzerine Kureyş yaygara yapıp şöyle dediler: "Muhammed, korkan kişinin bile emniyet duyduğu, herkesin işiyle gücüyle meşgul olduğu şehr-i haramı helal saydı."

Bu söylentiler seriyyeye katılanlara ağır geldi, "tevbemiz kabul oluncaya kadar tevbeye devam edeceğiz" dediler.

Hz. Peygamber, kervan mallarını ve esirleri reddetti. İbnu Abbasın rivayetine göre ise, bu ayetler indiğinde Hz. Peygamber ganimeti aldı. Bu, İslâmda ilk ganimet idi.

Haram ayda savaşın hükmünü soranlar müşriklerdir, mektup yazıp sordular. Bunu sormaları, hükmünü öğrenmek için olmayıp, çirkin bulduklarını ve ayıpladıklarını bildirmek içindir.

Soranların seriyyede bulunanlar olduğu da söylenir.

قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ **"De ki: Onda yapılan bir savaş, büyük bir şeydir."**

Onda savaş, büyük bir günahtır.

Çoğu âlimler bu ayetin (Tevbe, 5) ayetiyle mensuh olduğunu söylerler. Atâ ise mensuh olmadığını söyler. Çünkü "hükmü kaldırılmıştır" dediğimizde genel bir ifade ile hususî bir hükmün neshine hükmetmiş oluruz, bu ise ihtilaflı, tartışmalı bir meseledir. Evlâ olan, ayetin haram ayda savaşın haramlığına delaletini mutlak olarak men etmektir. Çünkü ayette geçen "**onda yapılan bir savaş**" ifadesi isbat edici yerde elif-lâmsız olarak gelmiştir. Bu durumda, onda meydana gelecek bütün savaşları içine almaz.[126]

وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ **"Bununla beraber, Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkar etmek, in-**

---

126 Yani, normal şartlarda şehr-i haramda yapılan savaş caiz değildir. Ama bunu "o ayda yapılan hiçbir savaş caiz değildir" şeklinde genelleme yaparak söylemek uygun olmaz.

sanları Mescid-i Haram'dan menetmek ve ehlini oradan çıkarmak, Allah yanında daha büyük bir durumdur."

Mescid-i Haramın ehli, Hz. Peygamber ve mü'minlerdir.

Müşriklerin yaptıkları bu menfi fiiller, seriyyenin hataen ve zanna dayalı olarak yaptığından Allah katında daha kötü durumlardır.

وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ **"Ve fitne, öldürmekten daha büyüktür."**

Ey müşrikler! Hz. Peygamberi ve mü'minleri Mescid-i Haramdan çıkarmanız, Allaha şirk koşmanız, seriyyenin yaptığı Amr Bin Abdullahı öldürme fiilinden daha çirkindir.

وَلاَ يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا **"Onlar, eğer güçleri yetse, dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler."**

Ayet, kâfirlerin onlara olan düşmanlığını devam ettireceklerini ve Müslümanları dinlerinden döndürünceye kadar bu düşmanlıklarından vazgeçmeyeceklerini haber vermektedir.

Ayette **"eğer güçleri yetse"** denilmesi, onların buna güçlerinin yetmeyeceğini bildirir.

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولٰئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ **"Sizden her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün amelleri, dünyada ve ahirette boşa gitmiştir."**

Ayette, amellerin boşa gitmesi, dinden dönüp kâfir olarak ölme şartına bağlanmıştır.

Ayette bahsi geçen ameller, faydalı amellerdir. Dünyada amellerinin boşa gitmesi, hayallerini kurdukları dünyevî faidelere kavuşamamalarıdır.

Ahirette ise, irtidad sebebiyle sevapları sakıt olacak, bir fayda göremeyeceklerdir.

وَاُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ **"İşte onlar, cehennem ashabıdır."**

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ **"Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır."**

218- اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اُولٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللّٰهِ **"Şüphesiz iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar."**

Bu ayet de önceki ayette nazara verilen seriyye olayıyla alakalı inmiştir. Önceki ayetle her ne kadar bunların günaha girmedikleri anlaşılmışsa da, kendilerine bir mükafat da olmadığı zannedilmişti.

Ayette, aslında söylenmese mana tamam olduğu halde **"onlar ki"** anlamında الَّذِينَ "ellezîne"nin tekrarı, hicret ve cihadın büyüklüğünü gösterir. Sanki bu ikisi, Allahın rahmetini elde etmeyi ummada, müstakil birer haslettirler.

"İşte onlar Allah'ın rahmetini umarlar."

İşte onlar, Allahın sevabını umarlar. Ayette, bu güzel amelleri işleyenler için bir garanti verilmeyip **"İşte onlar Allahın rahmetini umarlar"** denilmesi, amelin bunları vacib kılmadığını, delalette katî olmadığını hissettirir. Özellikle de asıl itibar, işlerin sonuna göredir.

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Allah, Ğafur – Rahîm'dir."**

Allah onların hata ile ve ihtiyatsızlıkla yaptıklarını bağışlar, bolca mükâfat ve sevap vererek onlara merhamet eder.

219- يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ **"Sana içki ve kumardan soruyorlar."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Mekkede **"Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden de hem içki, hem de güzel bir rızk edinirsiniz."** (Nahl, 67) ayeti nazil olunca, Müslümanlardan içki içenler de çıkar. Sonra Hz. Ömer, Hz. Muaz ve bir kısım sahabe şöyle derler: "Ya Rasulllah, içkinin hükmünü bize bildirir misin? Çünkü o aklı gideriyor, malı tüketiyor."

Bunun üzerine bu ayet nazil olur, içenlerin bir kısmı içkiyi bırakır. Sonra Abdurrahmân Bin Avf, içen bir grubu davet eder, beraber içer, sarhoş olurlar. Abdurrahmân, onlara imamlık yapar. Kafirun sûresini okurken **"Ben sizin taptıklarınıza tapmam"** mealindeki ayeti "ben sizin taptıklarınıza taparım" şeklinde okuyunca, bu münasebetle **"Ey iman edenler! Sarhoş iken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."** (Nisa, 43) ayeti nazil olur. Bunun üzerine içki içenler iyice azalır.

Sonra Utban Bin Malik, Sa'd Bin Ebi Vakkası ve bazılarını davet eder. İçip sarhoş olduklarında eski kabilecilik duygularıyla iftihara, şiirler söylemeye başlarlar. Sa'd, Ensarı hicveden bir şiir söyleyince orada bulunan Ensardan biri deve bir kemiği ile Sa'da vurur, başından yaralar. Sa'd, durumu Hz. Peygambere şikâyet eder. Hz. Ömer bu durumu görünce "Allahım,

içkinin hükmünü bize açıktan beyan et" diye dua eder. Bu münasebetle şu ayetler nâzil olur:

"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytanın amelinden bir pisliktir. Ondan (o pislikten) **kaçının ki kurtuluşa eresiniz."**

"Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz, değil mi?" (Maide, 90-91)

Ayetin sonunda **"Artık vazgeçtiniz, değil mi?"** kısmına gelindiğinde, Hz. Ömer "Vaz geçtik ya Rabbi" der.

Hamr, kelime olarak "örtmek" anlamına gelir. Üzüm, hurma gibi gıdalardan yapılan içkiye bu ismin verilmesi, aklı örtmesindendir.

İçki mutlak olarak haramdır.

Meysir, kumara verilen bir isimdir, Kumara bu ismin verilmesi, başkasının malını kolaydan ele geçirme olduğundandır.

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ **"De ki: Bu ikisinde büyük bir günah vardır."**

Çünkü içki ve kumar, emredilenlerden uzak durmaya, yasaklananları da işlemeye sevkeder.

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ **"Bir de insanlar için bazı menfaatler."**

Bu ikisinde,

-Mal kazanmak,

-Neşeli vakit geçirmek,

-Lezzet almak,

-Gençlerin birbiriyle dost olması vardır.

Ve özellikle içkide:

-Korkaklara cesaret,

-Birbirine ikram,

-Tabiatın kuvvetlenmesi vardır.

وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا **"Fakat bunların günahı, menfaatinden daha büyüktür."**

Bunlardan kaynaklanan arızalar, bunlardan beklenen faydalardan çok daha fazladır.

وَيَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ **"Ve sana neyi infak edeceklerini soruyorlar."**

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Bunu da soran Amr Bin Camuhtur. Önce nelerin infak edileceğini sormuştu. Sonra da infakın keyfiyetinden sordu.

قُلِ الْعَفْوَ **"De ki: İhtiyaçtan fazlasını."**

Ayette geçen **"afv"** ifadesi zorluğun tersidir, kişinin fazla zorlanmadan infakta bulunmasıdır.

Rivayete göre bir adam yumurta büyüklüğünde bir altını Hz. Peygambere getirdi. Bu, ganimetlerden hissesine düşmüştü. "Ya Rasulllah, bunu benden sadaka olarak al" dedi. Hz. Peygamber ondan yüz çevirdi, adam ise defalarca ısrar etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızgın bir şekilde "getir" dedi. Eline aldı ve fırlattı, öyle ki adama gelse yaralardı. Ardından şöyle buyurdu: "Sizden biri gelir, bütün malını getirir, sadaka olarak verir, ardından oturur, insanlara el açar. Sadaka, ancak zengin olandan alınır."

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ **"Allah, size âyetleri böyle açıklıyor."**

لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ **"Umulur ki düşünesiniz."**

Makul ölçüde vermenin, şartları zorlayarak vermekten daha uygun olduğunu bildirmek veya daha önce nazara verilen hükümleri beyan etmek gibi ayetleri böyle açıklıyoruz, ta ki delilleri ve hükümleri tefekkür edesiniz.

220- فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ **"Dünya ve ahiret hakkında** (düşünesiniz diye böyle yapıyor.)"

Hem dünya hem de ahiret işlerinde tefekkür edip, her ikisinde de size en uygun ve en faydalı olanı alasınız, zarar verip fayda vermeyenlerden de kaçınasınız.

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى **"Sana bir de yetimlerden soruyorlar."**

"Zulmen yetimlerin mallarını yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar." (Nisa, 10) ayeti indiğinde yetimlerden ayrı kaldılar, onlarla içli dışlı olmaktan, işleriyle ilgilenmekten kaçındılar. Bu da kendilerine zor geldi. Durum Hz. Peygambere iletilince bu ayet nazil oldu.

قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ **"De ki: Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır."**

Onları ıslah için kendilerine müdahil olmak veya mallarını onların lehine kullanmak, onlardan ayrı kalmaktan daha hayırlıdır.

وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ **"Eğer onlara karışıp birlikte yaşarsanız** (sakıncası yok)**, onlar sizin kardeşlerinizdir."**

Ayet, onlarla içli-dışlı olmaya teşvik eder. Yani, "onlar sizin din kardeşlerinizdir. Kardeşin kardeşle kaynaşması lazımdır."

Bu kaynaşmadan muradın akrabalık olduğu da söylenmiştir.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ **"Allah, bozguncuyla ıslah ediciyi bilir."**

Ayet, kötü niyetle onlarla kaynaşanlar için bir tehdid, iyi niyetle kaynaşanlara ise bir vaaddir. Yani, Allah kimin ne niyetle onlarla kaynaştığını bilir, ona göre karşılık verir.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ **"Şayet Allah dileseydi, sizi zora sokardı."**

Allah dilese, size zor gelecek şeyler teklif ederdi ve sizin onlara müdahelenize cevaz vermezdi.

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ **"Şüphesiz Allah Azîz – Hakîm'dir."**

Allah **Aziz'dir**, zor şeylere de kadirdir. **Hakîm'dir**, hikmetin iktiza ettiği şekilde hükmeder.

29. DERS

Evlilik Meseleleri

221- وَلاَ تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ **"İman etmedikleri sürece müşrik kadınlarla evlenmeyin."**

"Müşrik kadınlar" ifadesi ehl-i kitap kadınları da içine alır. Çünkü ehl-i kitap, **"Yahudiler, "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler. Hristiyanlar da "Mesih Allah'ın oğludur" dediler."**

"(Yahudiler) **Allah'ı bırakıp hahamlarını;** (Hristiyanlar ise) **rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler."** (Tevbe, 30-31) ayetlerinde nazara verildiği gibi, müşriktirler. Lakin **"...**(Ehl-i kitab'tan) **muhsanat olan kadınlar da, kendilerine mehirlerini vermeniz, onlarla evlenip zina etmemeniz ve gizli dost tutmamanız kaydıyla size helâldir"** (Maide, 5) ayeti ehl-i kitap kadınlarla evliliğin caiz olduğunu beyanla hükmü tahsis etti.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Mekkede bulunan bazı Müslümanları çıkarması için Mirsed'i Mekkeye gönderdi. Mirsed'in orada cahiliye döneminde iken sevdiği Anak isimli bir kız vardı. Anak, Mirsedin yanına geldi, yalnız kalmak istedi. Mirsed, "ben Müslümanım, böyle başbaşa kalamayız" dedi.

Bunun üzerine Anak, "öyleyse benimle evlenir misin?" diye sordu. Mirsed "evet, ama peygambere sormam gerekir" dedi. Hz. Peygambere sorunca, üstteki ayet nâzil oldu.

وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ **"Mü'min bir cariye, -sizin hoşunuza gitse bile- müşrik bir kadından daha hayırlıdır."**

Hür veya köle bir mü'min kadın, bir müşrik kadından daha hayırlıdır.

Ayetin metnindeki **"eme",** "köle kadın" anlamında olmakla beraber, hüküm hür- mü'min kadınları da evleviyetle içine alır. Zaten bütün insanlar bir yönüyle Allahın kölesi hükmündedir.

وَلاَ تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا **"İman etmedikleri sürece, müşrik erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin."**

وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ **"Mü'min bir köle -sizin hoşunuza gitse bile- müşrik bir erkekten daha hayırlıdır."**

Ayet, genel bir ifade ile gelmiştir, hükmü geneldir.

أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ **"İşte onlar ateşe davet ederler."**

"İşte onlar" derken, müşrik kadın ve erkeklere işaret edilmiştir. Bunlar, cehennem ateşini netice verecek küfre çağırırlar. Dolayısıyla bunlarla beraber olmak ve akrabalık bağı kurmak mü'minlere yakışmaz.

وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۖ **"Allah ise, kendi izniyle cennete ve mağfirete davet ediyor."**

"İzni ile" derken,

-Allahın tevfiki ve kolaylaştırması,

-Veya kaza ve iradesi anlaşılabilir.

وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۚ **"Ve âyetlerini insanlara açıklıyor, umulur ki öğüt alırlar."**

222- وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ **"Sana kadınların ay başı halinden soruyorlar."**

Sebeb-i Nüzûl

Cahiliye ehli (İslam öncesi Arablar), Yahudî ve Mecusilerin yaptığı gibi hayızlı kadınla beraber yatmıyor, beraber yemek yemiyorlardı. Bu durum Ebu'd-Dehdah'ın bir grup sahabe içinde onların durumunu sormasına kadar devam etti. Bu sual üzerine, ayet nâzil oldu.

Buraya kadarki ayetlerde ardı ardına **"Sana soruyorlar"** şeklinde altı ayet vardır. Bunlardan ilk üçünde atıf vav'ı yoktur, sonrakilerde ise vardır. Belki de bu, ilk üç soru farklı vakitlerde, son üç soru ise bir vakitte sorulmasındandır. Böyle olunca atıf vav'ı ile bunlar birbirine bağlanmıştır.

قُلْ هُوَ أَذًى ۙ **"De ki: O bir ezadır** (rahatsızlıktır)**."**

Hayız, nahoş, eza verici bir şeydir, uzaklaştırıcı bir özellik gösterir.

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۙ **"Onun için ay başı halinde oldukları zaman kadınlardan uzak durun."**

Öyleyse, hayız hallerinde iken onlarla cinsel ilişkiye girmeyiniz. Hz. Pey-

gamber şöyle buyurur: "Size emredilen, hayız hallerinde cinsel ilişkiye girmemektir. Yoksa acemlerin yaptığı gibi, onları evlerden çıkarmak değildir."

Ayette hayızın eza verici olduğu nazara verildikten sonra, onlarla cinsel beraberliğin yasaklanması atıf harflerinden (fe) ile yapıldı. Bu ise, hükmün illetini hissettirmektir.

وَلاَتَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ **"Ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."**

Ayetin bu kısmı, hükmü te'kid ve hududunu beyandır.

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ **"Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın."**

Ayetten, onlarla beraberlik için yıkanmaları gerektiği anlaşılır. Ebu Hanife, hayızdan kurtulduklarında yıkanmadan da beraber olunabileceğini söyler.

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ **"Şüphesiz ki Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri de sever."**

Şüphesiz Allah günahlardan tevbe edenleri ve hayızlı kadınla ilişkiye girmek ve ters yönden ilişkiye girmek gibi çirkin işlerden uzak kalan temiz insanları sever.

223- نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ **"Kadınlarınız, sizin için bir tarladır."**

Ayet, tarlaya bırakılan tohumların sünbüllenmesi misali, kadının rahminin de doğacak çocuk için bir tarla gibi olduğunu teşbih yoluyla ifade eder.

فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ **"O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın."**

Ayetin bu kısmı, bir önceki ayette yer alan **"Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın"** ifadesini beyan gibidir.

وَقَدِّمُوا لاَنْفُسِكُمْ **"Ve kendiniz için hazırlık yapın."**

Sizin için sevap olarak biriktirilecek şeyleri, önden gönderin.

Bundan murat, çocuk talebinde ön hazırlık veya cinsel ilişki öncesi Besmeleye işaret de olabilir.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Allah'tan korkun."**

Günahlardan kaçınarak Allahtan korkun.

وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ مُلاَقُوهُ **"Ve bilin ki O'na mülaki olacaksınız."**

Öyleyse, ilerde sizi mahcup etmeyecek işler yapın.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ **"Mü'minleri müjdele!"**

Kâmil mü'minleri, ikrama mazhariyet ve daimî nimetlerle müjdele.

224- وَلاَتَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ **"İyilik etmek, takvaya sarılmak ve insanlar arasını ıslah etmek hususunda Allah'ı yeminlerinize siper yapmayın."**

Mistah, ifk olayında Hz. Aişeye iftira atmıştı.[127] Hâlbuki Hz. Ebubekir kendisine maddi yardımda bulunuyordu. Hz. Ebubekirin artık ona bir şey vermeyeceği hususunda yemin etmesi üzerine, ayet nazil oldu.

Veya Abdullah Bin Raveha, enîştesi Beşîr Bin Numanla konuşmayacağı ve onunla kız kardeşinin arasını düzeltmeyeceği hususunda yemin etti. Bu münasebetle ayet nazil oldu.

Ayetin manası: "Hayırlı şeylerle alakalı olarak yaptığınız yeminlere Allahı bir siper/ engel yapmayın" demektir.

Hz. Peygamber İbnu Semure'ye şöyle der: "Bir şeye yemin edip, ama yemin ettiğinden başkasını yapmak daha hayırlı ise, o işi yap, yeminin için de kefaret ver."

Ayete "iyi biri olmanız, takvaya erişmeniz ve insanlar arasını düzeltmeniz için, sıkça yemin ederek Allahı engel yapmayın" şeklinde de mana verilebilir. Nitekim böyle bir manaya **"Yemin edip duran aşağılık kimseye itaat etme!"** (Kalem, 10) ayetinde işaret edilmekte, çokça yemin eden kınanmaktadır. Çünkü çokça yemin eden Allaha karşı gelmede de cesur olur. Böyle olunca iyi, müttaki ve insanlar arasını düzelten güvenilir biri olamaz.

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **"Allah, Semi'dir - Alîm'dir."**

Allah yeminlerinizi işitir, niyetlerinizi bilir.

225- لاَيُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِى اَيْمَانِكُمْ **"Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz."**

Ayette, "vallahi evet, vallahi yapmam" gibi sırf te'kid için dil alışkanlığı olarak söylenen ifadelerin tam anlamıyla yemin sayılmadığı anlatılmıştır. (Buna **yemin-i lağv** denilir.)

---

[127] Bu olay, ayrıntılı bir şekilde Nur sûresi 11-20 ayetlerinde anlatılmaktadır.

وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ **"Fakat kalplerinizin kazandığından** (bile bile yaptığınız yeminlerden) **sizi sorumlu tutar."**

Yani, Allah yemin kasdı olmaksızın yemin tarzında söylediklerinizi ukubet ve kefaretle cezalandırmaz. Lakin doğrudan yemin kasdıyla söylediklerinizi bunların her ikisi veya biriyle cezalandırır.

Ebu Hanifeye göre **yemin-i lağv**, kişinin yanlış zan üzere yemin etmesidir. Yani "Allah, hata ile yapmış olduğunuz yeminlerde sizi cezalandırmaz. Lakin bile bile yalan yere yemin etmenizi cezalandırır."

وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ **"Allah, Ğafur – Halîm'dir."**

Allah **Ğafur'dur**, yemin-i lağvı cezalandırmaz. **Halîm'dir**, ciddi olarak yapılan yeminde de hemen ceza vermez, tevbe için fırsat tanır.

30. DERS

Boşanma Meseleleri

226- لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ **"Kadınlarından îlâ edenler** (onlara yaklaşmamaya yemin edenler) **için dört ay beklemek vardır."**

Îlâ, yemin demektir, kişinin hanımıyla cinsel ilişkiye girmeyeceği hususunda yeminine denir.

Erkek bu müddet içinde bekleme hakkına sahiptir, bu müddet içinde kendisinden dönmesi veya boşaması istenmez. Bundan dolayı İmam-ı Şafii şöyle der: "**Îlâ**, ancak dört aydan fazla olan süre içindir."

فَاِنْ فَآؤُ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Eğer** (bu süre içinde) **yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah Ğafur – Rahîm'dir."**

Kişi, hanımıyla ilişkiye girmeyeceğini yeminle söyleyip sözünden döndüğünde yemin kefareti öder. Ama yeminine sadık kalmamak, hanımını zarara uğratmak gibi günahlara girmiş olur. Bunlara mukabil Allah, bağışlayıcıdır, merhametlidir.

227- وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **"Eğer boşanmaya karar vermişlerse, şüphesiz ki Allah Semi' – Alîm'dir."**

Ama yemininde sebat eder ve boşamayı isterlerse, Allah onların boşama ifadelerini elbette işitir, bundan maksatları ne olduğunu elbette bilir.

İmam-ı Azama göre **îlâ**, dört ay ve fazlası içindir. Bunun hükmü, **îlâ** yoluyla yemin eden kimse eğer gücü varsa bilfiil ilişkide bulunarak, veya acizse vaad ederek yemininden dönerse evlilikleri devam eder, ilişkiye girenin kefaret vermesi gerekir. Yoksa bir talakla bâin talak vâki' olur. İmam-ı Şafiye göre ise, müddet bitince hanımına dönmesi istenir, kabul etmezse hâkim onları boşar.

228- وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli beklerler."**

Burada kastedilen boşanmış kadınlar, kendileriyle cinsel ilişkiye girilmiş hayız gören kadınlardır. Ayetler ve hadisler, buna delâlet eder. Çünkü bu şartlarda olmayanlar için başka hükümler vardır.

"Beklerler" ifadesi "beklesinler" anlamında kullanılmıştır. Böyle gel-

mesi hem te'kid, hem de bunun yerine getirilmesinde özen göstermek gerektiğini hissettirmek içindir.

"Kendi kendilerine beklerler" ifadesi, bekleme hakkında onlara bir tenbihtir. Çünkü kadınların nefisleri erkeklere isteklidir. Böylece nefislerini beklemeye ikna ve razı etmekle emrolundular.

Ayette geçen قُرُوٓء "kuru" kelimesi hayız anlamında kullanılır. Hz. Peygamber bir hanıma şöyle demiştir: "Hayız günlerinde namazı bırak."

Bu kelime iki hayız arasını ayıran temiz hâl için de kullanılır.

وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِى اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ **"Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz."**

Allahın rahimlerde yarattığı, çocuktur. Boşanmış kadın hamile ise, bunu gizlemesi uygun değildir.

Veya bundan murat iddetini bir an önce tamamlamak arzusuyla veya erkeğin dönüş hakkını ibtal için hayızı henüz bitmediği hâlde bitmiş gibi göstermenin yasaklanması da olabilir.

Ayette, iddetin bitimi hususunda kadının sözünün kabulüne bir delil vardır.

Ayetten murat "eğer Allaha ve ahiret gününe inanmıyorlarsa, Allahın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri helâl olur" manası olmayıp, böyle bir hareketin imana aykırı olduğuna tenbihte bulunmaktır. Mü'min böyle bir şeye cüret etmez ve böyle yapması uygun da olmaz.

وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِى ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوٓا اِصْلاَحًا **"Kocaları, bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler."**

Kocaları onları nikâhlamakta ve kendilerine dönmekte en hak sahibi kimselerdir. Lakin bu durum, sonraki ayetten de anlaşıldığı üzere, boşamanın **"ricî talak"** yani tekrar hanımına dönülebilir bir boşama olması hâlindedir.

"Barışmak isterlerse"

Kocalar bu şekilde hanımlarına dönmekte hanımlarının zararını değil, iyiliğini isterlerse, evliliği devam ettirirler.

Bundan murat, dönmek için ıslah kasdının şart olması olmayıp, böyle olması gerektiğine bir teşvik ve zarar kasdından da men etmektir.

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِى عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ **"Kadınların,** (eşlerine karşı) **sorumlulukları olduğu kadar, marûf bir şekilde hakları vardır."**

Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır.

وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ **"Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır."**

Erkeklerin kadınlar üzerinde hakta ziyadelik ve üstünlükleri vardır. Çünkü erkeklerin hukuku, zâtları ile ilgili iken kadınların hukuku, onlarla ilgili mehir, onlara yetecek şekilde giyim ve yiyecek, günlerine riayet ve infaktır.

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ **"Allah, Azîz – Hakîm'dir."**

Allah **Aziz'dir**, hükümlerine muhalefet edenden intikam almaya kâdirdir. **Hakîm'dir**, böyle hükümleri nice hikmet ve maslahatlar için koyar.

229- اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ **"Boşama iki defadır."**

Tekrar dönülebilen boşama (**ric'î talak**) iki defadır. Hz. Peygambere ayetle ilgili "üçüncü boşama nerede?" diye soruldu. O da, ayetin devamındaki **"...ya da güzellikle salıvermektir"** kısmını okudu.

Denildi ki: Ayetin manası, şer'î boşama bir defada bütün bağları koparmak değil, bunları birer birer kullanmaktır. Bundan dolayı Hanefiler iki veya üç boşamayı birden yapmayı **"bid'a"** olarak değerlendirdiler.[128]

فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ **"Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle salıvermektir."**

"Güzellikle salıvermek", erkeğin üçüncü boşama hakkını da kullanmasıdır. Bunu, ya boşadığını ifade ile veya süresi içinde hanımına dönmemekle yapar.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا اِلَّآ اَنْ يَخَافَآ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ

[128] İslam dininde, erkekle kadın arasındaki nikâh bağının birden koparılması yerine üç hak verilmiştir. Bunun üçünü birden kullanmak aradaki bütün bağları kopardığından, artık karı-koca birbirine yabancıdırlar. Kadının bir başkasıyla evlenip ayrılması hâlinde yeni bir nikâhla evlenebilirler. Ama bu üç bağ, birer birer çözülürse, arada geçen sürede iki taraf hatalarını anlayabilirler ve birbirlerini özleyip nikâha ihtiyaç olmaksızın yeniden beraber olurlar.

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında, kadınlara verdiklerinizden (boşama esnasında) **bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Abdullah Bin Übey Bin Selûl'ün kızı Cemîle, kocası Sabit Bin Kays ile problem yaşıyordu.. Hz. Peygambere gelip şöyle dedi: "Ben ve Sabitin başını hiçbir şey bir araya getiremiyor. (Onunla baş başa olamıyoruz.) Vallahi O'nu dininde ve ahlâkında ayıplamıyorum. Lakin, İslâmda iken küfre düşmekten korkuyorum, Ona buğzetmekten kendimi alamıyorum. Ben dışarıya baktığımda onu bir grup adamla beraber gördüm. Baktım ki, onların içinde en siyah, en kısa ve en çirkin olanı benim kocam."

Bunun üzerine, üstteki ayet nazil oldu. Sabit'in mehir olarak verdiği bahçeyi, boşanma karşılığı olarak geri verdi.

Ayetteki hitap hâkimleredir, alma ve vermenin isnadı onlaradır. Çünkü onlar, kadın ve erkeğin müracaatı durumunda âmir konumundadırlar.

Hitabın eşlere olduğu, bundan sonrasının hâkimlere baktığı da söylenmiştir. Ama bu, meşhur kıraate göre olan nazmı (ayetin dizilişini) teşviş eder.

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ **"Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının** (boşanmak için) **bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."**

Ey hâkimler, onların Allah'ın hududunu koruyamayacaklarından korkarsanız, bu durumda erkeğin kadından fidye olarak aldığında ve kadının da bunu vermesinde onlara bir günah yoktur, yapabilirler.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ **"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır."**

فَلاَ تَعْتَدُوهَا **"Sakın bunları aşmayın."**

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ **"Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir."**

Yasaktan sonra tehdidin gelmesi, tehdidi daha etkili hâle getirir.

Bil ki, ayetin zâhiri, bu şekilde bir bedel vererek kadının boşanma durumunun ancak bir hoşnutsuzluk ve aralarında şiddetli bir geçimsizlik durumunda caiz olduğuna delâlet eder. Yoksa, kocasının verdiklerinin tamamını

geri verse ve hatta ilâvede de bulunsa, yine olmaz. Hz. Peygamberin sözü bunu teyid eder: "Hangi kadın bir zor görmeden kocasından boşanmak isterse, ona cennetin kokusu haram olsun"

Biraz önce bahsi geçen sahabî kadın Cemîlenin, kocasından boşanma talebi olayında, rivayette şunlar da yer alır: Hz. Peygamber Cemileye sorar: "Kocana, sana mehir olarak verdiği bahçeyi geri iade eder misin?"

Kadın şöyle cevap verir: "Evet, fazlasını bile veririm." Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Fazlasına lüzum yok, ama bahçeyi iade et."

Ekser âlimler, kadının boşanma karşılığında bedel vermesini kerih gördüler, lakin hüküm olarak da uygulanır olduğunu ifade ettiler. Çünkü akitten men etmek, onun fesadına delâlet etmez.

Ve bu şekilde boşanmada, kocaya iade edilene **"fidye"** lafzı kullanılır.

230- فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلاَ تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ **"Eğer erkek karısını** (üçüncü defa) **boşarsa, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça kadın ona helâl olmaz."**

Yani, koca iki defa boşama hakkını kullandıktan sonra son hakkını da kullanarak hanımını boşasa, artık hanımı ona yabancı olur.

Acaba kocanın eski hanımına dönebilmesi için, onun bir başkasıyla sadece akit yapıp boşaması yeterli midir, yoksa aile hayatı yaşamaları şart mıdır?

İbnu Müseyyib gibi, ayetin zâhirine göre sadece akdin yeterli olduğunu söyleyenler olmuşsa da, cumhur (âlimlerin çoğu) aile hayatı yaşamadan bunun yeterli olmadığında ittifak etmişlerdir. Çünkü, şöyle rivayet vardır:

Rufae'nin hanımı ile Hz. Peygamber arasında şöyle bir muhavere olur:

-Rufae beni boşadı, Abdurrahmân Bin Zübeyr benimle evlendi. Ancak onunki elbise püskülü gibi (iktidarsız).

-Rufae'ye dönmek ister misin?

-Evet, isterim.

-Olur ama, sen şimdiki kocanın balcığını, o da senin balcığını tatmadan bu iş olmaz."

Bu durumda ayet mutlaktır, hadis onu kayıtlamıştır.

Bu hükmün hikmeti, insanların boşanmaya heveslenmelerini ve üç defa boşadığı hanımına kolayca dönmelerini önlemektir. Ekser âlimler nezdinde, eski kocasına dönmek isteyen hanımın göstermelik bir evlilik yapıp boşanması ve bu şekilde eski kocasına helâl hâle gelmesi (**hulle**), fasiddir. Ebu

Hanife, kerih görmekle beraber caiz olduğuna hükmetti. Hz. Peygamber, bu şekilde hulle yaptıran eski kocayı ve ona âlet olan erkeği lânetlemiştir.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا اِنْ ظَنَّا اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ "(Bu koca da) **onu boşadığı takdirde, onlar** (kadın ile ilk kocası) **Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerini zannederlerse tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."**

Eğer Allahın sınırlarını belirlediği aile hukukuna riayet edebileceklerini zann-ı galiple sanırlarsa, tekrar birbirleriyle evlenmelerinde bir beis yoktur.

Ayette geçen **"zan"** kelimesini "eğer bilirlerse" şeklinde açıklamak doğru değildir. Çünkü işlerin akıbeti gayptır; zannedilir, ama bilinmez.

وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ **"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır."**

يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ **"Bilen bir kavim için onları beyan ediyor."**

231- وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ **"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları marûf bir şekilde tutun yahut güzellikle boşayın."**

Ayet metninde geçen **ecel**'den murat, iddettir. Ecel kelimesi hem müddet, hem de bunun sonu anlamında kullanılır. Böylece hem insan ömrü için, hem de ömrün sonu olan ölüm için kullanılır.

Çünkü iddet müddeti bittikten sonra, kişi artık hanımını tutma yetkisine sahip değildir, birbirlerine yabancı olurlar. Ayetin manası şöyledir:

Kadınlarınızı boşayıp da iddetleri dolduğunda ya onlara zarar vermeden evliliğe geri dönün, veya onları bırakın, uzatma olmadan iddetleri sona ersin.

Görüldüğü gibi burada daha önce geçen bir hüküm yeniden ifade edilmiştir. Bunda, hükme ihtimam göstermek vardır.

وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا **"Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın."**

Zarar vermek, hayatı işkenceye çevirmek için onlara geri dönmeyin.

Bu, şu şekilde olabilir: Hanımını boşayan koca, hanımın iddeti biteceği zaman onunla beraber olur, böylece onun bekleyeceği süreyi uzatır. Niyeti ise geçinmek değil, sırf zarar vermektir, zulmetmektir veya onu mehri iade etmeye zorlamaktır.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ **"Kim böyle yaparsa kendine zulmetmiş olur."**

Böyle yapan kimse, kendini azaba maruz bırakmakla nefsine zulmetmiş olur.

وَلاَ تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا **"Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın."**

Allahın ayetlerini yüz çevirerek ve onlardaki hükümlere karşı gevşeklik göstererek hafife almayın.

Bunda, zıddıyla bir emir vardır: Yani, "Allahın ayetlerini ciddiye alın."

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bazıları evleniyor, boşuyor, köleyi azat ediyor, ardından da "şaka yaptım" diyordu. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir:

-Boşama.

-Evlenme.

-Köle azat etme."

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ **"Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın."**

Bu nimetlerden biri hidayet, bir başkası Hz. Peygamberin gönderilmesidir. Bunlara mukabil şükürle ve hakkını vermekle mukabelede bulunun.

"İndirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın."

Bunlar da Allahın nimetinden olmakla beraber, Kur'an ve sünnetin ayrıca belirtilmesi, bunların şerefini izhar etmek içindir.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Allah'tan korkun."**

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ **"Ve bilin ki, Allah her şeyi hakkıyla bilendir."**

Ayetin bu kısmı, hem te'kid, hem de tehdittir.

232- وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ **"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekle-**

me sürelerini bitirdikleri zaman, kendi aralarında marûf bir şekilde karşılıklı rıza ile anlaştıkları takdirde, eski eşleriyle evlenmelerine engel olmayın."

Ayette kendilerine hitap edilenler, kadının velileridir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Ma'kil Bin Yesar, kız kardeşi eski kocasına dönmek isteyip, o da engel olduğunda bu ayet nazil oldu.

Buna göre, kadın evliliğe tek başına karar vermeye yetkili olamaz. Çünkü bunu yapabilseydi, velisinin engel olmasının bir manası kalmazdı. Ayette nikâhın kadınlara nispet edilmesi buna engel değildir. Çünkü nikâh, neticede onların da iznine bağlı bir olaydır.

Ayette eski kocalarının hanımlarına artık karışmaması gerektiği, taşkınlık yaparak ve zor kullanarak başkalarıyla evlenmelerine engel olmamaları da nazara verildiği söylenmiştir.

Ayette **"marûf bir şekilde"** denilmesi, "dinin uygun gördüğü ve mürüvetin istihsan ettiği şekilde" anlamına gelir. Bunda, erkeğin kadına küfüv, yani denk olmadığı durumda, kadının velisinin engel olmasının yasak olmadığına bir delâlet vardır.

ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ **"İşte bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere öğüt verilmektedir."**

Burada **"işte bununla"** ile işaret edilen, zikri geçen hükümlerdir.

Hitap ise herkesedir.

Veya **"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda onları iddetleri içinde boşayın."** (Talak, 1) ayetinde olduğu gibi Hz. Peygamberedir. Bu durumda, işaret edilen bu durumun herkesin kolayca tasavvur edemeyeceği bir durum olduğuna delâlet olur.

"İçinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere öğüt verilmektedir."

Çünkü bundan öğüt alan ve fayda bulan, iman eden kimselerdir.

ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ **"Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir."**

Bunları uygulamak sizin için daha faydalı ve günah kirlerinden daha temizdir.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ **"Allah bilir, siz bilmezsiniz."**

Allah, kendisinde fayda ve salah olanları bilir, siz ise ilminizin azlığı sebebiyle bilmezsiniz.

233- وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ **"Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler."**

Ayette **"emzirirler"** derken "emzirsinler" manası kastedilmiştir. Buradaki emir, vücub değil, mendubiyet ifade eder.

Ancak,

-Çocuğu annesinden başkası emzirmiyorsa,

-Süt anne bulunmamışsa,

-Baba, süt masrafını karşılayamıyorsa, o zaman "emzirsinler" emri vücub ifade eder.

Ayetteki **"anneler"** ifadesi, hem boşanmış hanımları, hem de evli hanımları içine alır.

Bazıları, daha evvelinde boşanmış hanımlardan söz edildiği için, ayetin bunlarla alâkalı olduğunu söyler.

"Tam İki Yıl"

Bu konuda bazıları gevşeklik gösterebileceklerinden **"tam iki yıl"** denilerek te'kid yapıldı.

لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ **"Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir."**

Bu hüküm, çocuğun süt emmesini tam yapmak isteyen kimseler içindir.

Ayetin bu kısmı babalara bakıyor da olabilir. Çünkü çocuğun nafakası gibi, süt emmesini temin de babaya aittir. Anne, bunu baba namına yapar.

Ayet, emzirmenin nihaî süresinin iki yıl olduğuna, bu iki yıldan sonrasına itibar edilmediğine ve bu süreden daha az süt emzirtmenin de caiz olduğuna bir delildir.

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ **"Onların** (annelerin) **yiyeceği, giyeceği, marûf bir şekilde babaya aittir."**

Ayet metninde doğrudan "babaya" demek yerine **"çocuk kendisine ait olana"** denilmesi, çocuğun babaya ait olmasından ve ona nispet edilmesindendir. İbarenin böyle kullanılması, çocuğun süt meselesinin babaya ait olduğunu ve emzirme masraflarını onun üstlenmesi gerektiğine bir işarettir.

Boşanmış olan kadınlar, bebeklerini iki yıl emzirirler. Bu kadınların rızkı ve elbise masrafları, bu süre içinde babaya aittir. Bu, hâkimin görüşüne ve babanın da imkânlarına göre marûf bir şekilde belirlenir.

Acaba anneye çocuğu emzirmekten dolayı ücret verilir mi? İmam-ı Şafiî bunu caiz görür. Ebu Hanife ise, evli oldukları sürece veya nikâh bağı tam bitmemiş iddet bekleme süresinde bunu caiz görmez.

لاَ تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلاَّ وُسْعَهَا ۚ **"Hiç kimseye gücünün üstünde bir sorumluluk yüklenmez."**

Ayetin bu kısmı, babaya düşen nafaka masrafının illetini gösterir ve ayetin öncesinde yer alan **"marûf bir şekilde"** ibaresini kayıtlar. Yani, babaya düşen görev, imkânları nispetinde olacaktır.

Bu, aynı zamanda Allahu Teâlânın kimseye gücünün fevkinde teklifte bulunmadığına da bir delildir. Ama bu, böyle bir teklifin mümkün oluşuna engel değildir.

لاَ تُضَآرَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا **"Çocuğu sebebiyle hiç bir anne zarara sokulmasın."**

وَلاَ مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ **"Çocuğu sebebiyle hiç bir baba da."**

Ayetin önceki kısmını tafsil eder ve o manayı yerleştirir. Yani, iki taraf da birbirine gücünün üstünde bir mükellefiyet yüklemesin, çocuk sebebiyle birbirini zarara sokmasın.

Ayetlerde çocuğun bazan anneye, bazan da babaya nisbet edilmesi, anne-babanın çocuğa şefkatini celb içindir. Onun faydasını düşünmek ve ona acımak hususunda ortak hareket etmeleri gerektiğine, birinin veya her ikisinin çocuktan dolayı zarar görmemesinin lüzumuna bir uyarıdır.

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ ۚ **"(Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur."**

Babanın ölümü durumunda, boşanmış hanımın süt emzirme masrafı, rızkı ve elbisesi, babanın varisine aittir.

فَاِنْ اَرَادَا فِصَالاً عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا **"Eğer** (anne ve baba) **kendi aralarında karşılıklı rıza ve danışma sonucu** (iki yıl dolmadan) **çocuğu sütten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur."**

Anne-baba, karşılıklı rıza ile isterlerse iki yıl tamam olmadan çocuğu

sütten kesebilirler. Ancak bu, karşılıklı rıza ile olmalı, tek taraflı yapılmamalıdır.

وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُوا اَوْلاَدَكُمْ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَا اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ **"Eğer çocuklarınızı** (bir sütanneye) **emzirtmek isterseniz, marûf bir şekilde vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur."**

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Allah'tan korkun."**

Çocuklar ve süt annelerle ilgili Allahın koyduğu bu esasları korumada hassas olun.

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ **"Ve bilin ki, Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir."**

Ayet, hem ilâhî emirleri yerine getirmeye bir teşvik, hem de bu emirlere muhalefet edenlere bir tehdittir.

234- وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا **"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün** (iddet) **beklerler."**

Kocası ölen kadının dört ay on gün beklemesi, hamile olup olmadığının netleşmesi içindir. Ana rahmindeki cenin eğer erkekse üç ayda kıpırdamaya başlar, kız ise bu süre dört aya çıkar. Böylece ayette en uzun süre nazar-ı itibara alınmıştır. Ayrıca on gün de ilave edilmesi, hareketin ilk günlerinin tam hissedilmeme ihtimalini kaldırmak içindir.

Ayette lafzın genel gelişi, İmam-ı Şafiînin dediği gibi Müslüman hanımla ehl-i kitap hanımın, Asamm'ın dediği gibi de hür ile köle hanımın, hamile ile hamile olmayanın bu meselede eşit olmasını iktiza eder. Lakin içtihad, köle hanım için bu müddetin dört ay on gün olmayıp yarısı olduğu şeklindedir.

Hamile olan için bekleme müddeti, **"Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıdır."** (Talak, 4) de ifade edildiği üzere, çocuklarını dünyaya getirmektir.

Hz. Ali ve İbnu Abbas, hamile kadın için çocuğunu dünyaya getirmek veya dört ay on gün beklemek şıklarından hangisi daha uzunsa ihtiyaten onun esas alınması gerektiğini söylerler.

فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِى اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ **"Süre-**

lerini bitirince, kendi başlarına marûf bir şekilde yaptıklarında size bir günah yoktur."

Ayette hitap, hem idarecilere, hem de bütün Müslümanlaradır. Kadın iddet müddeti bittiğinde, başkasıyla evlenmek için görüşmek gibi iddet süresince kendisine yasak olan durumlardan sıyrılır.

Ancak bunu yaparken dinin ölçüleri çerçevesinde hareket etmesi lazımdır. Ölçüleri aştığında, idarecilerin ve çevresinin onu yanlış tavırlardan alıkoymaları gerekir, bunu yapmazlarsa vebal altında kalırlar.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ **"Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."**

Allah yaptıklarınızdan haberdardır ve ona göre karşılığını verir.

235- وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِى اَنْفُسِكُمْ

"(Vefat iddeti beklemekte olan) **kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi tariz ile** (üstü kapalı olarak) **söylemenizde veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur."**

Burada ifade edilen **tariz**, hakikat ve mecaz olmadan maksada işarette bulunmak, hafiften hissettirmektir. "Sana bir selam vereyim diye geldim" demek gibi.

Kinaye ise, bir şeyin levazımını ve tevabiini zikrederek delalette bulunmaktır. Mesela, uzun boylu kimseye "kılıcının kını uzun", misafirperver insana "külü çok" denilmesi gibi.

Ayette durumu ifade edilen kadınlar, kocasının vefatı dolayısıyla iddet bekleyen kadınlardır. Ona talip olduğunu tariz yollu söylemek ise "güzelsin, cömertsin" gibi ifadeler kullanmaktır.

Kalbinizde gizleyip açıktan veya tariz yollu bir şey dememenizde de bir günah yoktur.

عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ **"Allah biliyor ki, siz onlara bunu söyleyeceksiniz."**

Allah biliyor ki, onlarla ilgili olarak sükût etmeye ve istekli olduğunuzu gizlemeye sabredemeyeceksiniz. Bu ifadede, onları bir nevi kınama vardır.

وَلٰكِنْ لاَتُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلاَّ اَنْ تَقُولُوا قَوْلاً مَعْرُوفًا **"Marûf bir söz söylemeniz dışında, sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin."**

Onlardan söz edebilirsiniz, ama evlilik veya ilişki hususunda birbirinize randevu vermeyin.

Burada ifade edilen **"marûf söz"** açıktan değil, üstü kapalı bir şekilde evlenme arzusunu çıtlatmaktır. Ayette, kocası ölmüş kadına henüz iddet hâli devam ederken açıktan talip olmanın haramlığına, üstü kapalı hissettirmenin ise caiz olduğuna bir delil vardır. Kocasından bain talakla ayrılmış olan kadına, iddet hâli devam ederken talip olduğunu hissettirmenin caiz olup olmaması ise ihtilaflıdır. Ama daha zâhir olan durum, bunun caiz olmasıdır.

وَلاَ تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ **"Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın."**

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى اَنْفُسِكُمْ **"Bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir."**

فَاحْذَرُوهُ **"Onun için** (Allah'a karşı gelmekten) **sakının."**

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ **"Ve bilin ki Allah gerçekten Ğafur – Halîm'dir."**

Allah, **Gafur'dur** boşanmış hanımla evlenmeye azmetmiş, ama Allah korkusundan bir şey dememiş olanı bağışlar, **Halîm'dir**, ceza vermekte acele etmez.

236- لاَجُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَالَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً **"Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur."**

وَمَتِّعُوهُنَّ **"**(Bu durumda) **onlara mal verip faydalandırın."**

Kişi, hanımıyla teması olmadan onu boşarsa, mehir olarak bir şey kararlaştırılmamış ise, boşadığı hanımına bir miktar mal verir.

عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ **"Geniş imkanı olan hâline göre, eli dar olan da haline göre marûf bir şekilde faydalandırmalıdır."**

Bunun miktarını hâkim belirler. Hanımını, ona el sürmeden boşayan bir sahabiye Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Ona bir miktar ikramda bulun."

حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ **"Bu, muhsin olanlar üzerinde bir borçtur."**

Cenab-ı Hakkın, bu hükmü uygulayacaklara, daha yapmadan **"muhsinler,** yani "iyi iş yapanlar" ünvanı vermesi, onları böyle olmaya teşvik içindir.

237- وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ **"Eğer onlara mehir belirlemiş olarak kendilerine el sürmeden onları boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."**

Önceki ayette mehri belirlenmemiş kadını cinsî beraberlik olmadan boşama durumu ele alınmıştı. Bu ayette de mehri belirlenmiş kadını boşama durumu ele alındı. Bu durumda, belirlenmiş olan mehrin yarısı verilir.

اِلاَّ اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذِى بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ **"Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunanın** (kocanın) **paylarından vazgeçmesi başka."**

وَاَنْ تَعْفُوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى **"Bununla birlikte** (ey erkekler)**, sizin vazgeçmeniz takvaya daha yakındır."**

وَلاَ تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ **"Aranızdaki fazileti unutmayın."**

Hanımına el sürmeden boşayan kimse, mehrin yarısını geri alma hakkına sahip iken bunu almazsa, hakkını bağışlamış olur. Cübeyr Bin Mut'im bir hanımla evlenir, ama ilişkiye girmeden onu boşar. Belirledikleri mehrin tamamını verir ve "ayette bildirilen hakkından vazgeçmeye ben daha layıkım" der.

اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ **"Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir."**

Sizin onlara ikramınızı ve ihsanınızı elbette zâyi etmez.

238- حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ **"Namazlara devam edin."**

Namazlarını vaktinde kılın ve aksatmayın.

Bu ayetin evlat ve aile hayatı ile ilgili ayetler arasında ele alınması, insanların bu işlerle uğraşırken namazdan geri kalmamaları içindir.

وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى **"Özellikle de salat-ı vustaya** (orta namaza)**."**

Salat-ı Vusta

Bir rivayette, **salât-ı vusta** ikindi namazı olarak ifade edilir. Şöyle ki: Müslümanlar Hendek savaşında ikindi namazı kılacak vakit bulamayınca Hz. Peygamber şöyle der: "Bizi salât-ı vusta olan ikindiden alıkoydular. Allah evlerini ateşle doldursun."

İkindi namazının salât-ı vusta olarak ifade edilişi, insanların o vakitte

genelde işlerine dalmaları ve bir de gündüz ve gece meleklerinin o vakitte nöbeti birbirlerinden devralmaları sebebiyledir.

Denildi ki: Salât-ı vusta öğle namazıdır. Çünkü gündüzün ortasındadır ve insanlara da çok meşakkatli gelir. Hz. Peygamber (asm) "işlerin en hayırlısı, en zahmetli olandır" buyurmuştur.

Salât-ı vustanın sabah namazı olduğu da söylenir. Çünkü iki gündüz ve iki gece namazının ortasında yer alır. Ayrıca, ayette sabah namazının meşhud olduğu ifade edilmiştir.

Salât-ı vustanın akşam namazı olduğu da söylenmiştir. Çünkü farz olan rekat sayısı iki ile dört arasında olan üç rekattır.

Yatsı olduğu da söylenmiştir. Çünkü gecenin iki ucunda yer alan ve cehri okunan akşam ile yatsı ortasında yer almıştır.

Hz. Aişe, Hz. Peygamberin salât-ı vustayı ikindi namazı olarak ifade ettiğini söyler.

وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ **"Allah için kıyama durun."**

Kıyamda iken Allahı zikredin.

Bunun huşu' manası ifade ettiği de söylenmiştir. İbnu Müseyyib, bundan muradın sabah namazında kunut olduğunu söyler.

239- فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا **"Eğer** (bir tehlikeden) **korkarsanız, namazı yaya olarak veya binek üzerinde kılın."**

Düşmandan veya başka bir şeyden korkarsanız yürüyerek veya oturduğunuz yerden namaz kılınız.

Ayette, düşmanla savaş esnasında da göğüs göğüse mücadelede namazın vücubuna bir delil vardır. İmam-ı Şefiî bu görüştedir. İmam-ı Azam ise, yürürken ve göğüs göğüse çarpışmada namaz kılınmayacağını söyler.

فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ **"Emin olduğunuzda ise, bilmediklerinizi size öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin."**

Emin olduğunuzda ise, namazlarınızı normal kılın.

Veya **"Allahı zikredin"** ifadesinden murat, "size verdiği emniyet nimetine mukabil Allaha şükredin" manası da olabilir.

240- وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ **"İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri**

için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler."

Bu, İslamın ilk devrinde idi. Sonra (Bakara, 234) ile neshedildi. Nesheden bu ayet her ne kadar tertip itibariyle bu sûrede daha önce yer aldıysa da, nüzul itibariyle sonradır. Onlarla ilgili nafaka hükmü de, kadına kocasının mirasından düşen miktarla da, onlarla ilgili nafaka hükmü kaldırılmıştır.[129]

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِى مَا فَعَلْنَ فِى أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ **"Ama onlar kendileri çıkarlarsa, artık onların marûf bir şekilde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur."**

Bu süre geçtikten sonra, kadın güzel koku sürünebilir, yas tutmayı terk edebilir.

Ayet, kocası ölen kadının devamlı onun evinde kalmak ve ona yas tutmakla mükellef olmadığına, isterse kalıp nafaka alabileceğine, isterse de çıkıp gidebileceğine delalet eder.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ **"Allah Azîz'dir – Hakîm'dir."**

Allah, emrine muhalefet edenlere karşı **Azîz'dir**, kulların maslahatlarını gözetmede de **Hakîm'dir**.

241- وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ **"Boşanmış kadınların marûf bir şekilde geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır."**

حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ **"Bu, müttakiler üzerinde bir borçtur."**

Cenab-ı Hak, daha önce ilişkiye girmeden boşanan hanımlara imkan nisbetinde mal verilmesini istemişti. Burada ise, ayırım yapmadan bütün boşanmış hanımlara marûf bir şekilde mal verilmesini müttakilere düşen bir görev olarak ifade etti.

Buradaki emir bazı âlimlere göre boşanan her hanıma verilmesi gereken bir hakkı ifade eder. Bazıları da bu malın verilmesinin vacip ve müstehap olduğu durumlara dikkat çeker. Bir kısmı da, bundan muradın, iddet süresince kadına verilmesi gereken nafaka olduğunu söyler.

---

[129] **Nesh** konusu, hayli tartışmalı bir konudur. Aynı sûre içinde yer alan bu iki hükmün birini nasih diğerini mensuh görmek yerine her biri kendi sınırları içinde ele alınabilir. Mesela, koca vefat ederken hanımına bir yıl yetecek şekilde nafaka verilmesini vasiyet edip, bir yıl boyunca, gelinin bulunduğu evden anne evine gönderilmemesini söyleyebilir. Hanımı ise, ya bu vasiyete göre bir yıl bekler veya isterse dört ay on gün geçtikten sonra evlenebilir.

242- كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ **"Düşünesiniz diye, Allah size âyetlerini böyle açıklar."**

Ayet, Allahu Teâlâ canibinden insanların dünya ve ahirette ihtiyaç duyacakları delil ve hükümlerin beyan edileceğine dair bir vaattir. Bunların beyan edilmesi, insanların bunları düşünüp, akıllarını bunları anlamada kullanmaları içindir.

31. DERS

Tâlut-Câlut Kıssası

243- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ **"Binlerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi?"**

"Görmedin mi?" şeklindeki bir ifade, anlatılacak olan kıssayı bilen ehl-i kitap ve erbab-ı tarih için bir hayret uyandırma ve takrirdir. Buna muhatap olan kimse, bunu duymamış ve görmemiş ise, **"görmedin mi?"** diye hitap edilmesi, olayın dillere destan olacak şekilde hayret verici olduğunu gösterir.

Rivayete göre Daverdan beldesinde taun felaketi olmuş, ahalisi kaçarak oradan çıkmışlardır. Allah bunları öldürmüş, sonra da Allahın kaza ve kaderinden kaçış olmadığını yakînen anlamaları için diriltmiştir.

Bir başka rivayete göre ise, bunlar İsrailoğullarından bir kavimdir. Hükümdarları bunları cihada davet etmiş, onlar ise ölüm korkusuyla kaçmışlardır. Allah bunları sekiz gün öldürdü, sonra da diriltti.

Bunların sayısı hakkında onbin, otuzbin, yetmişbin gibi farklı rivayetler vardır.

فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ **"Allah, onlara "ölün" dedi, sonra da onları diriltti."**

Allahın onlara **"ölün"** demesi "kün feyekun" tarzındadır. Yani, hepsi bir anda Allahın emri ve dilemesiyle bir kişinin ölümü gibi sebepsiz, toplu halde öldüler.

Onlara **"ölün"** emrinin melek aracılığı ile olduğu söylendi. Bunun Allaha isnadı, onları korkutmak ve dehşete düşürmek içindir.

Denildi ki: Huzakyıl Peygamber Daverdan beldesine uğradı. Buradaki toptan ölen insanların kemikleri çürümüş, vücutları dağılmıştı. Onların bu haline şaştı. Allahu Teâlâ kendisine "onlara Allahın izniyle hepiniz kalkın! diye nida et" dedi. Nida edince, ölüler hep birden "Sübhanekellahümme ve bihamdike, Lailahe illa ente" yani "Allahım, Seni hamd ile tenzih ederiz. Senden başka ilah yok" diyerek ayağa kalktılar.

Bu kıssanın faydası, Müslümanları cihada teşvik ve şehit olmaya yöneltmektir. Ve onları tevekküle ve kadere teslime sevk etmektir.

إِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ **"Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf sahibidir."**

Allah, ibret almaları ve kurtulmaları için onlara hayat vermekle ve bu gerçekleri görmeleri için bu kıssayı Kur'anda anlatmakla insanlara karşı büyük lütuf sahibidir.

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَشْكُرُونَ **"Ama insanların çoğu şükretmezler."**

Lakin insanların çoğu, gerektiği gibi şükretmezler. Şükürden murat, ibret ve ders almak olması da caizdir.

244- وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ **"Allah yolunda savaşın."**

Allahu Teâlâ, ölümden kaçışın bir çare olmadığını ve kaderin mutlaka gerçekleşeceğini beyan ettikten sonra, onlara Allah yolunda savaşı emretti. Ta ki ölüm gelecekse de Allah yolunda savaşırken gelsin, veya zafer elde etsinler, sevap kazansınlar.

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **"Ve bilin ki, şüphesiz Allah Semi'dir – Alîm'dir."**

Allah hem geri duranların hem de ileri atılanların dediklerini işitir, onların neleri gizlediklerini de bilir.

245- مَنْ ذَا الَّذِى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَثِيرَةً **"Var mı Allah'a güzel bir borç verecek kimse ki, O da ona kat kat ödesin, karşılığını versin."**

"Allaha borç vermek"ten murat, kendisinden sevap beklenen ameli takdim etmeyi anlatan bir meseldir.

Bunu yaparken de ihlâsla, içinden gelerek güzel bir şekilde yapmak lazımdır. Bunun da en güzeli, cihadla ve Allah yolunda vermekte kendini gösterir.

Bunun ne kadar kat kat verileceğini Allah bilir. Bire yedi yüz şeklinde diyenler olmuştur.

وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ **"Allah daraltır ve genişletir."**

Allah, hikmeti muktezasınca bazılarına daraltır, bazılarına da genişletir.

Öyleyse size genişlik verdiği durumda cimrilik yapmayın ki, halinizi değiştirmesin.

وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ **"Ancak O'na döndürüleceksiniz."**

Orada size yaptıklarınıza göre karşılık verir.

246- اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَنِى اِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى **"Mûsâ'dan sonra İsrailoğullarından ileri gelenleri görmedin mi** (ne yaptılar)**?"**

Ayet metninde geçen **mele',** kendileriyle meşveret yapılan seçkin topluluk demektir.

اِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ **"Hani, peygamberlerinden birine şöyle demişlerdi:"**

Bu Peygamber Hz. Yuşa'dır. Şem'un veya Samuel olduğu da söylenir.

ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ **"Bize bir melik gönder de Allah yolunda savaşalım"**

Bizim için bir emîr tayin et de, onunla Allah yolunda savaşabilecek bir canlılığa kavuşalım.

قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوا **"O da dedi: Üzerinize savaş farz kılınır da, ya savaşmayacak olursanız?"**

قَالُوا وَمَا لَنَا اَلَّا نُقَاتِلَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَائِنَا **"Onlar dediler: Yurdumuzdan, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz hâlde Allah yolunda niye savaşmayalım?"**

Vatanımızdan çıkarılmış, çoluk çocuktan ayrı kalmış bir durumumuz varken, Allah yolunda savaştan niye korkalım, niye geri kalalım ki..?

Câlut ve onunla beraber olan Amalika, Rum Denizi sahiliyle, Mısır ve Filistin arasında yaşıyorlardı. Bunlar İsrailoğullarına galip gelmiş, yurtlarını ellerinden alıp çocuklarını köle yapmışlardı. Krallar neslinden gelen kırkdört kişi de ellerinde esir durumda idi.

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ **"Ama onlara savaş farz kılınınca, içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler."**

Bunların, Bedir ashabının sayısı kadar, yani üçyüz onüç kişi olduğu söylenir.

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ **"Allah, zalimleri hakkıyla bilendir."**

Ayet, cihadı terk şeklindeki zulümlerine karşılık taraf-ı ilâhîden bir tehdittir.

247- وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ **"Peygamberleri onlara şöyle dedi:"**

إِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا **"Allah, size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi"**

Tâlut, İbranice özel bir isimdir. Bunu "tûl" kelimesinden bu vezne sokmak bir zorlamadır. Sonuna tenvin almayışı, bunu gösterir.

Rivayete göre, onların peygamberi Allaha kendilerine bir emîr göndermesi için dua etti. Kendisine verilen bir asa ile emîrin belirleneceği bildirildi. Yapılan ölçümlerde bu boyda ancak Tâlut çıktı.

قَالُوا أَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا **"Onlar dediler: O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir?"**

وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ **"Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız."**

وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ **"Ona maldan bir genişlik de verilmemiştir."**

Bu kavim, hem nesep hem de imkân yönüyle kendilerini emîr olmaya daha layık gördüler. Tâlut, fakir bir çiftçi veya bir işçi veya derici idi. Bünyaminin neslinden geliyordu, o nesilde peygamber gelmemişti.

قَالَ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ **"Peygamberleri dedi: Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize seçti."**

Onlar, fakirliği ve nesebinin düşük olması sebebiyle itiraz edince, peygamberleri böyle cevap verdi:

Her şeyden önce Onun emîr olmasında temel sebep, Allahın onu seçmiş olması ve size tercih etmesidir, Allah maslahatları sizden daha iyi bilir.

وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ **"Onu bilgide ve cisimde üstün kıldı."**

İkinci olarak da ilmen seçkin ve bedenen güçlü kıldı. İlmiyle idarî işlerde başarı sağlar, bedenen göz doldurmasıyla da kalpler üzerinde daha iyi bir otorite, düşmana karşı koymada daha kuvvetli ve savaşın zorluklarında daha cesaretli olur.

وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ **"Allah, mülkünü dilediğine verir."**

Üçüncü olarak da, Allah mutlak manada mülkün sahibidir, dilediğine nasip eder.

وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ **"Allah, Vasi' – Alîm'dir** (lütfu geniştir, her şeyi bilendir)."

Dördüncü olarak ise, O'nun lütfu boldur, fakire genişlik verir, zengin kılar. O, her şeyi bilendir, görevlere kimin daha ehil olduğunu bilir.

248- وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ **"Peygamberleri, onlara şöyle dedi:"**

Bu topluluk, Allahu Teâlânın Tâlutu seçmiş olduğuna ve onu kendilerine emîr yaptığına dair bir alâmet isteyince, peygamberleri şöyle dedi:

اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖٓ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ التَّابُوتُ **"Onun hükümdarlığının alameti, size sandığın gelmesidir."**

Onun emir oluşunun alâmeti, Tevrat sandığının size gelmesidir. Rivayete göre bu Tevrat sandığının boyu üç zira', eni iki zira' idi. Tahtadan olup altın yaldızlıydı.

فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ **"Onda Rabbinizden bir sekine vardır."**

"Onda" derken zamir Tevrat sandığının gelmesine râci'dir. Yani, o Tevrat sandığının gelmesinde size sükûn ve itminan vardır.

Veya Tevrat sandığına da râci olabilir. Yani, o sandıkta kendisiyle sükûnet bulacağınız Tevrat bırakılmıştır. Hz. Musa savaşta bu sandığı önlerine alıyor, onu gören İsrailoğullarının nefsi sükunet buluyor, savaştan kaçmıyorlardı.

Bununla alakalı şöyle denildi: Bu sandıkta zeberced veya yakuttan bir sûret vardı. Bunun başı ve kuyruğu kedi gibi idi, ayrıca iki kanadı vardı. Ses çıkarınca sandık düşman tarafına yönelir, onlar da bunu takip ederlerdi. Durduğunda onlar da durur, sükûnet bulurlar, kendilerine ilâhî yardım gelirdi.

Yine denildi ki, bu sandıkta Hz. Âdemden Hz. Muhammede kadar (aleyhimüs-selâm) peygamberlerin sûreti vardı.

Şöyle de denildi: Sandık, kalptir. Onda olan sekîne, ilim ve ihlâs gibi değerlerdir. Sandığın gelmesi, kalpte daha önce olmayan ilim ve vakarın oraya yerleşmesidir.

وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَاٰلُ هٰرُونَ **"Âl-i Musa ve Âl-i Harunun bıraktıklarından bir bakiyye vardır."**

Bunların Tevrat levhaları, Hz. Musanın asası ve elbisesi, Hz. Harunun sarığı olduğu söylenir.

Hz. Musanın ve Hz. Harunun âli, onların çocuklarıdır veya bizzat kendileridir.

Veya Benî İsrailin peygamberleridir. Çünkü onlar, bu iki peygamberin çocukları hükmündedir.

تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ **"Onu melekler getirecektir."**

Denildi ki: Allahu Teâlâ bu sandığı Hz. Musadan sonra semaya kaldırmıştı. Melekler bunu onların bakışları altında yere indirdi.

Şöyle de denildi: Bu sandık Hz. Musadan sonra İsrailoğullarının diğer peygamberlerinin yanında bulundu, bununla Allahtan fetih istiyorlardı. İsrailoğulları bozulunca kâfirler onlara galip geldi, bu sandığı aldılar. Tâlut, İsrailoğullarının başına geçince, o kâfirlere belâ isabet etti, öyle ki beş tane şehirleri helâk oldu. Bunun üzerine, bu sandıktan dolayı bu belânın başlarına geldiğini düşündüler, onu iki öküzün sırtına koydular. Melekler de o ikisini Tâlut'a doğru sevkettiler.

اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"Eğer mü'min kimseler iseniz, bunda sizin için kesin bir alâmet vardır."**

Ayetin bu kısmı, onların peygamberinin sözünün devamı olabileceği gibi, Cenab-ı Hakkın onlara yönelik bir hitabı da olabilir.

249- فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ **"Tâlût, ordu ile hareket edince, şöyle dedi:"**

Tâlut, düşman Amalika kavmiyle savaş için ordusuyla beraber yola çıktı. Rivayete göre onlara şöyle dedi: "Benimle beraber ancak genç, dinç, kendini sırf bu işe adayanlar gelsin." Onun seçtiklerinden seksen bin kişi gelip toplandı. Hava gayet sıcaktı. Çölde yol aldılar, Tâlut'tan, Allahın karşılarına bir nehir çıkarmasını istediler.

اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ **"Şüphesiz Allah, sizi bir nehirle imtihan edecektir."**

Sizin bu talebinizden dolayı, Allah sizi imtihana tâbi tutacak.

فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّى **"Kim ondan içerse benden değildir."**

Benim safımda, benimle müttehit değildir.

وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي **"Kim onu tatmazsa, işte o bendendir."**

Tâlutun Allahın onları nehirle imtihan edeceğini bilmesi, ya bazı âlimlerin dediği gibi nebi olduğu için vahiyledir. Veya nebi değilse, nebînin kendisine haber vermesiyle olmuştur.

إِلاَّ مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ **"Ancak eliyle bir avuç alabilir."**

Yani, nehrin suyundan çokça almaya izin yoktur, ama bir avuç alınabilir.

فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلاَّ قَلِيلاً مِنْهُمْ **"İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler."**

Bunların sayısının üçyüz onüç, üçbin, bin olduğu hakkında farklı rakamlar söylenir.

Bir avuç su ile yetinenlere o su yetti. Ama fazla içenler o suya kanmadı, nefsine mağlup olup içtikçe içtiler, yürümeye takatleri kalmayacak hâle geldiler.

Ahirete talip olan kimse için de dünya böyledir.[130]

فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا **"Tâlût ve onunla beraber iman edenler ırmağı geçince,** (geride kalanlar) **şöyle dediler:"**

لاَ طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ **"Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok."**

Çünkü Câlutun ordusu sayıca fazla ve kuvvetli idi.

قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلاَقُوا اللَّهِ **"Allah'a kavuşacaklarını bilenler, şöyle dediler:"**

Bunlardan murat:

-İçlerinden Allaha kavuşacaklarını yakînen bilen ve O'nun sevabını bekleyen ihlaslı kimseler,

-Veya yakında şehid olup Allaha kavuşacaklarını bilenler,

-Veya Tâlutla beraber sebat eden o azınlıktır. Ayetin tasvirinden öyle anlaşılıyor ki, sudan bolca içenler nehri geçemediler, diğerleri ise geçti. Aralarında nehir olduğu halde bu şekilde karşılıklı konuştular.

---

[130] Az miktarla kanaat etse rahat eder, ama daldıkça dalanlar, deniz suyundan içenlerin içtikçe susuzluklarının artması gibi, bir türlü dünyaya doymazlar.

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّٰهِ **"Nice az topluluklar, -Allah'ın izniyle- nice çok topluluklara galip gelmişlerdir."**

وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ **"Allah, sabredenlerle beraberdir."**

Allah, yardımıyla ve sevap vermesiyle sabredenlerle beraberdir.

250- وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا **"Câlut ve ordusuna karşı savaş meydanına çıktıkları zaman da şöyle dediler:"**

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا **"Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır."**

وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا **"Ve ayaklarımızı sabit kıl."**

وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ **"Ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et** (bize zafer ver!)**"**

Düşman ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde Allaha iltica ettiler.

Onların duasında beliğ bir tertip vardır.

1-Evvela, işin esası olan, kalplerinin sabırla dopdolu olmasını istediler.

2-Ardından harpte karşılaşılabilecek ayak sürçmelerine karşı sebat istediler.

3-Sonra da genelde bu ikisine terettüp eden zaferi talep ettiler.

251- فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللّٰهِ **"Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar."**

وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ **"Ve Davud, Câlût'u öldürdü."**

Denildi ki: Îşa peygamber de altı oğluyla beraber Tâlutun askerleri içindeydi. Hz. Davud, onların yedincisi idi ve henüz çok küçüktü, çobanlık yapardı. Allahu Teâlâ peygambere Câlutu Davudun öldüreceğini vahyetti. O da Davudu babasından istedi. Böylece Davud da orduya katıldı.

Yolda üç tane taş Hz. Davuda konuştu: "Câlutu bizimle öldüreceksin" dediler. O da onları torbasına koydu, savaş esnasında kullandı ve Câlutu öldürdü. Sonra Tâlut, Onu kızıyla evlendirdi.

وَآتَاهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ **"Allah, ona** (Davud'a) **hükümdarlık ve hikmet verdi."**

Allah O'nu İsrailoğullarına kral yaptı. Daha önce böyle bir hükümdar etrafında bir araya gelememişlerdi.

وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَآءُ **"Ve ona dilediklerinden öğretti."**

Zırh yapmak, hayvanların ve kuşların dillerini bilmek gibi şeyler öğretti.

وَلَوْلاَ دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ **"Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu."**

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ **"Ancak Allah, bütün âlemlere karşı büyük bir lütuf sahibidir."**

252- تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ **"İşte bunlar Allah'ın âyetleridir."**

Burada **"İşte"** ifadesiyle işaret edilen, yurtlarından çıkan ve ölüp dirilen binlerce kimse, Tâlutun emîr olması, Tevrat sandığının gelmesi, Câlutun ve ordusunun bozguna uğraması, Davudun Câlutu öldürmesi gibi olaylardır.

نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ **"Biz onları sana hak olarak okuyoruz."**

Biz bu olayları ehl-i kitabın ve erbab-ı tarihin şüphe etmeyecekleri şekilde gerçeğe uygun olarak sana okuyoruz.

وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ **"Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin."**

Sen bunları bilmediğin, duymadığın halde, vahiy ile onlara haber veriyorsun. Bu da delalet eder ki, Sen Allahın gönderdiği ekçilerdensin.

32. DERS

Ayetel Kürsî

253- تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ **"İşte bu peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık."**

"İşte bu peygamberler" ifadesi, sûrede kıssası anlatılan peygamberler topluluğuna bakar.

Veya Hz. Muhammed için malum olan peygamberlerdir. (Aleyhimüsselam)

Veya "peygamberler topluluğu" anlamındadır. Bu son durumda elif-lâm takısı istiğrak ifade eder, yani bütün peygamberleri içine alır.

"Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık."

Her birinin diğerinden farklı mertebesi vardır.

مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ **"İçlerinden kimiyle Allah konuştu."**

Bundan murat Hz. Musadır. Veya Hz. Musa ve Hz. Muhammeddir. (Aleyhimes selâm) Hz. Musa gece vakti yolunu kaybetmiş iken, Allahu Teâlâ Onunla Turda konuştu, Hz. Muhammed ile de miraç gecesinde **"Kab-ı kavseyn ev edna"**da iken konuştu.[131] Elbette ikisi arasında büyük bir mesafe vardır.

Hz. Musa, ilâhî kelama mazhariyeti sebebiyle **"Kelîmullah"** olarak anılır.

وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ **"Bir kısmının da derecelerini yükseltti."**

Allah bazısını da diğerlerine çok cihetlerden veya birbirinden uzak mertebelerle üstün kıldı.

Bundan murat Hz. Muhammeddir. (asm) Çünkü Cenab-ı Hak O'na şunlar gibi özellikler verdi:

-Onun davetini umumi, cihanşümûl yaptı.

-Kendisine pek çok hüccetler ve daimî mu'cizeler verdi.

-Sayıya gelmeyecek şekilde ilmî ve amelî (teorik ve uygulamalı) faziletlerle donattı.

---

131 Bkz. Necm, 9.

Ayette isim verilmeden peygamberimize işaret edilmesi, O'nun şanının yüceliğini gösterir. Sanki O, belirlemeye ihtiyaç kalmayacak şekilde belirtilen vasfı kendinde göstermektedir.[132]

Bundan murat Hz. İbrahimin olabileceği de söylenmiştir. Cenab-ı Hak O'nu kendisine Halil, yani dost olmak özelliğiyle yâd etmiştir, bu da en yüce bir mertebedir.

Veya Hz. İdris olabilir. Cenab-ı Hak O'nun hakkında **"Biz onu yüce bir konuma yükselttik."** (Meryem, 57) buyurur.

Veya bundan murat, ulu'l-azm peygamberlerin tamamı olabilir.

وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ **"Meryem oğlu İsa'ya apaçık deliller verdik."**

وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ **"Ve onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik."**

Cenab-ı Hak Hz. İsayı ismen belirtti. Çünkü Onunla ilgili tahkîr ve tazimde aşırı bir tutum sergilenmektedir. Allahu Teâlâ Hz. İsanın mu'cizelerini üstünlük sebebi kıldı. Çünkü bunlar başkasında cem olmayacak şekilde apaçık ayetler ve büyük mu'cizelerdir.

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ **"Eğer Allah dileseydi, bunların arkasından gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirleriyle savaşmazlardı."**

وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا **"Fakat ayrılığa düştüler."**

Peygamberler sonrasında insanlar dinde ihtilaf etmişler, birbirlerini dalaletle suçlamışlar ve bu yüzden çatışmalar meydana gelmiştir.

فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ **"Böylece kimi iman etti, kimi de inkâr etti."**

Bu ihtilaf sonunda Allah bir lütuf olarak bir kısmını peygamberlerin dinine sarılmaya muvaffak kılmış ve bunlar iman etmiş; bir kısmını da dinden yüz çevirmeleri sonucu yardımsız bırakmış ve bunlar da kâfir olmuştur.

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا **"Allah dileseydi, birbirleriyle savaşmazlardı."**

Bunun tekrarı, manayı kuvvetlendirmek içindir.

---

132 Yani, belirtilen şablona uyan ancak O olduğundan, ayrıca isim tasrihine ihtiyaç duyulmamıştır.

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ **"Lâkin Allah dilediğini yapar."**

Bir lütuf olarak dilediğini muvaffak kılar, bir adalet olarak da dilediğini perişan eder.

Ayet, peygamberlerin derecelerinin farklı ve bazısının bazısına üstünlüğünün caiz olmasına bir delildir.

Keza, hadiseler Allahın elindedir, ister hayır ister şer, ister iman ister küfür, hepsi Allahın dilemesine tâbidir.

254- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ يَوْمٌ لاَ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خُلَّةٌ وَلاَ شَفَاعَةٌ **"Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı bir gün gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın."**

Öyle bir gün gelecek ki, o gün dünyada ihmal ettiklerinizi telâfi imkânı ve ilâhî azaptan kurtuluş olmayacak. Çünkü o günde harcadıklarınızı tahsil edebileceğiniz alışveriş yoktur, azaptan fidye vererek kurtulmak yoktur, dostluk da o gün bir fayda vermeyecektir. Şefaatle de kurtulamazsınız:

"O gün, Rahmân'ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnud olduğundan başkasının şefaati fayda vermez." (Taha, 109)

Dolayısıyla yapmış olduğunuz şeylerin vebalinden kurtulmak için, size şefaat edeceklere de dayanıp güvenemezsiniz.

Ayet, "acaba o hesap günü alış-veriş var mı? Dostluk bir fayda verir mi? Şefaat olur mu?" sorularına gayet net bir cevaptır. Yani, o gün hiçbir alış veriş, hiçbir dostluk ve hiçbir şefaat olmayacak, bunların hiçbiriyle kurtulamayacaklardır.

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ **"Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir."**

Ayetin evvelinde başkalarına infak emredilmişti. İşte, zekâtı, infakı terk edenler, nefislerine zulmedenlerin ta kendileridir. Veya bunlar malı uygunsuz yere harcamalarıyla zulmetmiş, nimete nankörlük yapmışlardır.

"Onlar" demek yerine **"kâfirler"** denilmesi onlar için bir sertlik ve tehdittir. Benzeri bir durumu **"Ona bir yol bulabilenlerin Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim de inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir."** (Âl-i İmran, 97) de görürüz. "Kim haccetmezse" yerine **"kim de inkâr ederse"** denilmiştir.

Ayrıca ayette zekâtı ve infakı terk etmenin kâfirlerin özelliklerinden olduğunu hatırlatmak vardır. Şu ayette de benzeri bir mana ifade edilmiştir:

"Müşriklerin vay hâline!"

"Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir." (Fussılet, 6-7)

255- اَللّٰهُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ ۚ **"Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur."**

Yani, ibadete layık olan ancak O'dur, başkası değil.

اَلْحَىُّ الْقَيُّومُ ۚ **"O, Hayy – Kayyum'dur."**

Allah **Hayy**'dır, bilmesi ve güç yetirmesi ve daha diğer sıfatları O'nun Hayy olmasıyla alakalıdır.[133]

Kayyum, dâimî olandır. Kıyam, mahlûkatın tedbiri ve muhafazası, Kayyum ise bütün varlıkların tedbirini gören, onları kollayıp gözeten demektir.

لاَ تَاْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ ۗ **"O'nu ne bir uyuklama tutar, ne de bir uyku."**

Ayette geçen **"sine"** (uyuklamak), uyku öncesi görülen gevşekliktir.

Nevm, uyku anlamındadır. Uykuda beyin kasları gevşer. Duyu organları da fonksiyonlarına ara verir.

Ayette **"O'nu ne bir uyuklama tutar, ne de bir uyku"** derken, normalde **"O'nu ne bir uyku tutar, ne de bir uyuklama"** denmesi gerekirken önce uyuklamanın geçmesi, bunların tertibine göredir. Yani, önce uyuklama olur, ardından uykuya geçilir.

Bu cümle, Allahın mahlûkata benzemesini nefyeder. Ayrıca O'nun Hayy ve Kayyum oluşunu da te'kid eder. Çünkü uyuklayan veya uyuyan yarı ölü gibidir, koruma ve tedbirini görmede noksandır. Bundan dolayı hem burada, hem bundan sonraki cümlelerde atıf kullanılmamıştır.

لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ **"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur."**

Bu ifade Allahın Kayyum oluşunu ortaya koyar ve bununla ulûhiyette tek olduğuna bir delil getirir.

"Göklerde ve yerde ne varsa" ifadesi bunların hakikatine dâhil veya hariç bunlarda ne varsa hepsini içine alır.

مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهٗٓ اِلاَّ بِاِذْنِهٖ ۗ **"İzni olmadan Onun huzurunda şefaat edecek olan kimdir?"**

Bu ifade Cenab-ı Hakkın şanının büyüklüğünü beyan eder. Hiçbir şey

---

[133] Yani, hayat sahibi olmayan birinin ne ilim sıfatından, ne kudret sıfatından, ne de şefkat etmek, konuşmak gibi sıfatlarından söz edilemez.

O'na müsavi veya O'na yakın bir kuvvette değildir. O'nun dilediğini yapmasına hiçbir şey engel olamaz. Bırakın hasım olarak karşısına çıkıp iradesine engel olmak, şefaat ve talep yoluyla da dilediğini yapmasına engel olmak söz konusu değildir.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ **"O, onların önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir."**

Allah onların hem öncelerini, hem sonralarını bilir. Hem dünya, hem ahiret işlerini bilir. Onların hem hissettiklerini, hem de akıllarından geçenleri bilir. Hem idrak ettiklerini, hem de idrak etmedikleri şeyleri bilir.

وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِنْ عِلْمِهِ اِلاَّ بِمَا شَاءَ **"Onlar ise, O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar."**

Onlar, Allahın malumatından, Onun insanların bilmesini istediğinden daha fazlasını bilemezler.

Bu ifadenin öncesine atfedilmesi şundandır: Allahu Teâlânın insanların hem önlerindeki hem arkalarındaki her şeyi bilmesi, O'nun birliğine delâlet eden zâtî- tam ilmine delalet eder.

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ **"O'nun kürsisi, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır."**

Bu ifade, Allahu Teâlânın azametini bir tasvîrdir ve **"Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Hâlbuki yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun kabzasındadır. Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüştür."** (Zümer 67) ayeti gibi mücerred bir temsildir. Gerçekte bir kürsî yoktur, o kürsiye oturan da yoktur.

Allahın kürsisi, O'nun ilim ve saltanatından bir mecaz olduğuda söylenmiştir. Bu, âlim ve hükümdarın kürsisi olmasından hareketledir.

Kürsînin, arşın önünde bir cisim olduğunu söyleyen de olmuştur. Bu kürsî, yedi semayı kuşatmıştır. Hz. Peygamberin şöyle dediği rivayet edilir: "Yedi kat sema ve yedi arz, kürsiye nisbetle çöldeki bir halka gibidir. Arşın kürsiye üstünlüğü ise, çölün bu halkaya üstünlüğü gibidir."

Belki de kürsî, burçlar feleki diye meşhur olan felektir.

Kürsî kelimesi aslında, üzerine oturulan şeydir.

وَلاَ يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا **"Onların her ikisini de korumak O'na güç gelmez."**

Göklerin ve yerin korunması Allaha ağır gelmez.

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ **"O, Aliyy – Azîm'dir."**

O, **Aliyy'dir,** benzeri ve şeriki olmaktan yücedir. **Azîm'dir**, O'na nisbetle masivası (Allah dışında herşey) hakirdir, küçüktür.

Bu ayet, başlıca ilâhîyat meselelerine şümullüdür.

-O, Allahu Teâlâ vardır ve ulûhiyette birdir.

-Hayat ile muttasıftır.

-Bizâtihi var olup başkası için de mucittir. Çünkü Kayyum, bizâtihi kâim, başkası için de mukîm olandır.

-Bir mekânda bulunmaktan ve âleme hulûl etmekten münezzehtir.

-Değişme ve yorulmadan müberradır.

-Ruhlara arız olan durumlar O'na arız olamaz.

-Mülk ve melekûtun sahibidir.

-Asıl ve füru'nun, yani hem kök, hem de bundan dallananların yoktan yaratıcısıdır. Şiddetli bir yakalayış sahibidir.

- İzin vermediği O'nun huzurunda şefaat edemez.

-O, her şeyi bilir, açık olanı da bilir, gizli olanı da. Küllî olanı da bilir, cüzî olanı da...

-Saltanat ve kudreti geniştir.

-Hiçbir meşakkatli şey O'na zor gelmez, hiçbir durum O'nu meşgul etmez.

-İdrak edilmekten yücedir.

-O, hiçbir fehmin ihata edemiyeceği tarzda azîmdir.

Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Kur'anda en büyük ayet, ayete'l- kürsidir. Kim onu okusa, Allah bir meleğe diğer gün aynı saate kadar bir o kimse için hasenat yazmasını, seyyiatını ise silmesini emreder."

Keza şöyle demiştir: "Her farz namazın sonunda ayete'l-kürsiyi okuyan kimsenin cennete girmesine ölümden başka engel kalmaz. Sıddık ve âbid olanlar buna devam eder. Her kim yatağına girdiğinde bunu okursa, Allah onu kendine, komşusuna, komşusunun komşusuna ve çevresindeki evlere karşı emin kılar."

256- لَآ إِكْرَاهَ فِى الدِّينِ **"Dinde zorlama yoktur."**

Gerçekte bir başkasını, hayır görmediği bir şeyi yapması için zorlamak, zorla o işe sevketmek yoktur.

قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ **"Çünkü doğru yol sapık yoldan iyice ayrılmıştır."**

Lakin apaçık ayetlerle iman küfürden ayrılmıştır. Deliller, imanın ebedi saadete ulaştıran doğru bir yol olduğunu ve küfrün de yoldan sapmak olup daimî azaba götürdüğünü ortaya koymuştur.

Akıllı insan, bunu anladığında elbette mutluluğu ve kurtuluşu elde etmek için kendini imana yöneltecektir, bunu yapmak için zorlamaya ihtiyaç olmayacaktır.

Ayet nehiy manasında bir ihbar da olabilir. Yani **"dinde zorlama yoktur"**, "dinde ikrah yapmayınız, kimseyi zorlamayınız" anlamına gelir.

Bu ayet ya genel bir hüküm olup, **"Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı sert davran."** (Tahrîm, 9) ayetiyle mensuhtur.[134]

Veya şu rivayete göre, ehl-i kitap hakkındadır:

Sebeb-i Nüzûl

Medineli Müslümanlardan birinin hicret öncesi Hristiyan olmuş iki oğlu vardı. Bunlar Medineye geldiklerinde "ikiniz de Müslüman olmadıkça sizi bırakmam" dedi. Onlar da reddettiler. Sonunda Hz. Peygambere müracaat ettiler. Bu zat dedi: "Ya Rasulallah, bu iki oğlum gözümün önünde ateşe mi girecekler?"

Bu münasebetle ayet nazil oldu. Bunun üzerine onları kendi hallerine bıraktı.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا **"O hâlde, kim tâğûtu inkar eder ve Allah'a iman ederse, hiç kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır."**

Tağuttan murat,

-Şeytan,

-Putlar,

---

[134] Bir hükmün mensuh olması, onun yürürlülükten kaldırılmasıdır. Mevsimlere göre yiyecek ve giyeceklerin değişmesi gibi, toplumların özelliklerine ve bulundukları hallere göre bazı hükümlerde değişiklik yapılmıştır. Mevzuumuz olan ayeti ise, mensuh kabul etmek yerine küllî bir kaide olarak ele almak daha isabetli olur kanaatindeyiz. Çünkü savaş halinde de zorla Müslüman yapmak yoktur.

-Allahtan başka kendisine ibadet edilen veya Allaha ibadetten alıkoyan her şeydir.

"Ve Allah'a iman ederse"

Bundan murat, "kim tevhid ile ve peygamberleri tasdik ile Allaha inanırsa" manasıdır.

"Hiç kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır."

Ayetin bu kısmı, hakka yapışan kimsenin sahih nazar ve isabetli görüşünü istiare yoluyla anlatmaktadır.

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **"Allah, Semi' – Alîm'dir."**

Allah söylenenleri işitir, niyetleri bilir.

Ayette nifak için bir tehdid de söz konusu olabilir.

257- اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا **"Allah, iman edenlerin dostudur."**

Allah, ehl-i imanın muhibbidir, onların işlerini üstlenir.

Ayetteki ehl-i imandan murat, Allahın iman etmelerini irade ettiği ve ilminde iman edeceği sabit olan kimselerdir.

يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ **"Onları zulümattan nura çıkarır."**

Onları, hidayet ve tevfikiyle,

-Cehalet,

-Hevâya uymak,

-Vesveseleri kabul etmek

-Küfre yol açan şüpheler gibi karanlıklardan iman nuruna çıkarır.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ **"Kâfirlerin velileri ise tâğûttur."**

İnkâr edenlerin dostları ise, şeytan, hevâ ve benzeri yoldan çıkaran şeylerdir.

يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ "(Onlar da) **onları nurdan zulümata çıkarırlar."**

Bu tağutlar, kendi dostlarını, onlara yaratılıştan verilmiş olan nurdan küfre, kabiliyetlerinin bozulmasına ve şehevî şeylere dalmaya sevkederler.

Veya onları beyyinelerin nurundan şek ve şüphe karanlıklarına çıkarırlar.

Ayetin, İslâm'dan dönen bir kavim hakkında indiği rivayet edilir.

Ayette **"nurdan karanlıklara çıkarmanın"** tağuta isnad edilmesi, se-

bebiyet vermesi itibarıyla olup, Allahın kudret ve iradesinin ona taallukuna mâni değildir.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ **"İşte onlar cehennem ashabıdır."**

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۚ **"Onlar orada daimidirler."**

Ayetin bu kısmı tehdid ve sakındırmadır. Mü'minlere bir vaadde bulunulmayıp inkârcılara böyle bir tehdidin gelmesi, mü'minlerin şanını yüceltmek içindir.

33. DERS

Hz. İbrahim Ve Ölülerin Diriltilmesi

258- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِى حَآجَّ اِبْرٰهِيمَ فِى رَبِّهٖٓ اَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ **"Allah kendisine hükümdarlık verdi diye** (şımarıp) **Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi?"**

Ayet, Nemrudun Hz. İbrahimle münazaraya girişmesine hayret ettirir ve onun ahmaklığını gözler önüne serer.

Allahın mülk ve saltanat vermesi kendisini şımarttı ve münazaraya sevketti. "Sana iyilik yaptım diye bana düşmanlık yaptın" sözünde olduğu gibi, burada da aksiyle göstermek vardır. Yani, "Allahın ona mülk vermesinin sonu bu mu olmalıydı?"

Ayette Allahın kâfire saltanat vermesini caiz görmeyen Mu'tezile aleyhine bir delil de vardır.

اِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّىَ الَّذِى يُحْيٖ وَيُمِيتُ **"Hani İbrahim, "Benim Rabbim diriltir ve öldürür" demişti."**

Rabbim, cesedlerde hayatı ve ölümü yaratarak hayatı verir, hayatı alır.

قَالَ اَنَا۠ اُحْيٖ وَاُمِيتُ **"O da, "Ben de diriltir ve öldürürüm" dedi."**

Ben de öldürmeyerek ve öldürerek hayatı verir, hayatı alırım.

قَالَ اِبْرٰهِيمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِى بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ **"İbrahim dedi: "Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, haydi sen onu batıdan getir!"**

Aslında Nemrudun **"Ben de diriltir ve öldürürüm"** ifadesi fasit bir mukabeledir, gerçekte delil olmaktan uzaktır. Ancak Hz. İbrahim, birini affetmek veya öldürmekle hayat vermiş veya öldürmüş olamayacağını tartışmak yerine, Allahtan başkasının güç yetiremeyeceği şeylerden kapalı misali bırakıp açık misale geçti. Yoksa bir delili bırakıp başka delile intikal etmedi.[135]

---

[135] Yani, aslında Hz. İbrahim "**Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, haydi sen de onu batıdan getir!**" derken, birinci defa söylemiş olduğu **"Benim Rabbim diriltir ve öldürür"** cümlesini biraz daha açmış, daha kolay anlaşılır bir

Ayrıca Nemrud, Allahın yaptığı her şeyi kendisinin de yapabileceğini iddia etmiş olabilir. Hz. İbrahim böyle diyerek onun davasını çürütmüştür.

Nemrudu böyle bir iddiaya sevkeden durum, saltanatın kendisini şımartması ve ahmaklığı olabileceği gibi, **hulûl inancı** da olabilir.[136]

Denildi ki: Hz. İbrahim putları kırınca Nemrut O'nu günlerce hapiste tuttu, sonra yakmak için oradan çıkarttı. Ona "Senin davet ettiğin Rab kimdir?" diye sual etti ve bu konuda O'nunla tartıştı.

فَبُهِتَ الَّذِى كَفَرَ **"O kâfir şaşırıp kaldı."**

وَاللّٰهُ لاَ يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ **"Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."**

Hidayeti kabulden kaçınarak nefsine zulmeden kimselere Allah hidayet etmez.

Veya münazarada galip kılacak delil getirmeyi onlara nasip etmez.

Veya kıyamet günü onları cennet yoluna sevketmez.

259- اَوْ كَالَّذِى مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا **"Yahut altı üstüne gelmiş bir şehre uğrayan kimseyi** (görmedin mi?)**"**

Bunun Hz. İbrahimin kelâmının devamı olduğu da söylenmiştir. Yani, "eğer diriltebiliyorsan Allahu Teâlânın şu olayda dirilttiği gibi sen de dirilt!"

Burada bahsi geçen şahsın Hz. Üzeyr veya Hz. Hızır olduğu söylenir. Üstteki kıssayla bağlantılı olarak düşünüldüğünde ise, öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kimsenin hâli olarak değerlendirilebilir.

Bahsi geçen karye (belde) Buhtunnasrın harap ettiği zamanda Beytu'l-Makdis veya daha önce bahsi geçen ve kendisinden binlerce kişinin çıktığı belde olduğu söylenir. Başka bir belde olması da mümkündür.

قَالَ اَنّٰى يُحْيِ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا **"Şöyle dedi: Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltir?"**

---

misal getirmiştir. Hayatı vermek ve almak güneşe söz geçirir bir kuvveti gerektirir. Güneşe fermanı geçmeyen biri, diriltme ve öldürme iddiasında bulunamaz. Dolayısıyla Hz. İbrahim'in bu ikinci cümlesi, "haydi tamam hayatı verdin ve aldın, ama bunu da yapabilir misin?" şeklinde anlaşılmamalıdır.

[136] **Hulûl inancı,** Allahın insanın içinde olduğunu kabul etmektir. Hz. İsa'yı ilah kabul etmek de böyle bir inancın neticesidir.

Bunu diyen mü'min ise, böyle deyişinde ihya yolunu tam bilmeyişini itiraf etmek ve buna hayat verecek Allahın kudretini büyük görmek vardır.

Ama kâfir ise, **"nasıl diriltir?"** derken "hayır, diriltemez" şeklinde akıldan uzak görmek vardır.

فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِاءَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ **"Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti."**

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ **"Ve ona dedi: Ne kadar** (ölü) **kaldın?"**

Bu soruyu soran Allahu Teâlâ'dır. Muhatabı kâfir de olsa bu şekilde konuşması uygundur. Çünkü, o inkarcı diriltildikten sonra iman etmiştir veya iman etmeye yaklaşmıştır.

Böyle soran melek veya peygamber de olabilir.

قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ **"O dedi: Bir gün veya bir günden daha az kaldım."**

Denildi ki, kuşluk vakti ölmüştü, yüz yıl sonra güneşin batımına yakın bir vakitte diriltildi. Güneşe bakmadan "bir gün" dedi, ama baktıktan sonra "günün bir kısmı" diye düzeltti.

قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِاءَةَ عَامٍ **"Allah dedi: Hayır, yüz yıl kaldın."**

فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ **"Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış."**

Denildi ki, yiyeceği incir ve üzüm idi, içeceği ise meyve suyu veya süt idi. Tamamı bıraktığı gibi duruyordu.

وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ **"Bir de eşeğine bak!"**

"Şimdi eşeğine bak, kemikleri nasıl da dağılmış?" Veya "ona bak, nasıl da bağladığın gibi sâlimen yerinde duruyor? Biz, yiyecek ve içeceği bozulmaktan koruduğumuz gibi, su ve gıda olmadan onu da koruduk."

Ancak birinci mana hâle daha ziyade delil olur ve sonrasına daha uygundur.

وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ **"**(Böyle yapmamız), **seni insanlara ibret kılmamız içindir."**

Bizim bunu yapışımız, seni insanlara bir delil yapmak içindir. Rivayete göre, Hz. Üzeyir eşeğine biner, kavmine gider "ben Üzeyirim" der, on-

lar ise yalanlarlar. Bunun üzerine ezbere Tevratı okur. Ondan önce kimse Tevrat'ı ezberlememişti. Bunu görünce O'nu tanırlar ve "O, Allahın oğlu" derler.

Denildi ki: Evine vardığında kendisi genç idi, ama evladı ihtiyarlamıştı. Onlarla konuştuğunda "bu, yüzyıl öncesinin dili" dediler.

وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ **"Ve kemiklere bak."**

Burada bahsi geçen kemikler, o eşeğinin kemikleri veya "Allah bunları nasıl diriltir?" diye taaccüp ettiği ölülerin kemikleridir.

كَيْفَ نُنْشِزُهَا **"Nasıl onları bir araya getiriyoruz?"**

"Onları nasıl diriltiyoruz."

Veya "bazısını bazısına yükseltiyor, orayı onunla örtüyoruz."

ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا **"Sonra onlara et giydiriyoruz?"**

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ **"Bunlar kendisine apaçık belli olunca, şöyle dedi: Biliyorum ki Allah her şeye kadirdir."**

260- وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ **"Hani İbrahim şöyle demişti:"**

رَبِّ اَرِنِى كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى **"Ya Rabbi! Ölüleri nasıl diriltirsin, bana göster."**

Hz. İbrahimin bunu istemesi, ilminin ayne'l-yakine çıkması, yani doğrudan gözüyle de dirilme olayını görmek içindir.

Şöyle de anlatılır: Nemrut **"Ben de diriltir ve öldürürüm"** deyince Hz. İbrahim "Allahın diriltmesi ruhu bedene geri döndürmesiyledir" dedi. Bunun üzerine Nemrud "gözünle gördün mü?" diye sordu. Hz. İbrahim "evet" diyemedi. Başka bir ciheti anlatmaya intikal etti. Sonra da Cenab-ı Haktan ölüleri dirilttiğini göstermesini istedi. Ta ki, kendisine tekrar sorulursa kalbi mutmain bir şekilde "evet, gördüm" diyebilsin.

قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ **"Allah: İnanmadın mı?" dedi."**

Cenab-ı Hak, elbette Hz. İbrahim'in imanda en üst kimselerden olduğunu biliyordu. Bunu sorması, kıssayı işitenlerin O'nun sorma maksadını bilmeleri içindir.

قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِى **"Evet,** (inandım)**, ancak kalbimin mutmain olması için" dedi."**

"Evet ya Rabbi inandım, lakin bunu isteyişim basiretimin ve kalbimin sükûnetinin artması içindir."

قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ **"Allah dedi: Öyleyse, dört kuş al."**

Bu dört kuşun tavus, horoz, karga ve güvercin olduğu söylenir. Bazıları güvercin yerine kartalı söyler.

Bunda şöyle bir işarî mana vardır:

-Tavus, şehevani isteklerin ve süslü şeylerin sembolüdür.

-Horoz saldırgandır.

-Karga hısset-i nefs ve tul-u emelle meşhurdur.

-Güvercin hevâsının peşinden koşar.

Nefsi ebedi hayatla ihya etmek için, bütün bu özellikleri terk etmek gerekir.

Ayette kuşların nazara verilmesi, bunların insana daha yakın olmasından ve canlı özelliklerini kendilerinde daha çok toplamalarındandır.

فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ **"Onları kendine alıştır."**

Onları kendine meylettir, onlarla beraber ol, ta ki onları dikkatle izleyesin, alâmetlerini bilip diriltildikten sonra başkalarıyla karıştırmayasın.

ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا **"Sonra onlardan her bir parçayı bir dağa bırak."**

Sonra onları parçala ve parçalarını yakınındaki dağlara dağıt.

ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَاْتِيْنَكَ سَعْيًا **"Sonra da onları çağır, sana uçarak gelirler."**

Sonra "Allahın izniyle gelin" diye çağır, koşarak veya uçarak sana geleceklerdir.

Rivayete göre Hz. İbrahim onları boğazlamak, tüylerini yolmak ve başlarını yanında alıkoymakla emrolundu. Emre göre bu kuşların parçalarını birbirine kattı, karışık bir şekilde dağlara bıraktı. Sonra da onları çağırdı. Çağırdığında her bir parça diğer parçalarla birleşerek cüsse haline geldiler, başlarına doğru yönelip bütünleştiler.

Ayette şöyle bir işarî mana vardır:

Nefsini ebedi hayatla hayatlandırmak isteyen kimse bedenî kuvvelerine yönelip onları öldürmesi ve bunları birbiriyle mezcetmesi gerekir, ta ki bunların şiddeti kırılsın ve ne zaman aklın veya dinin davetiyle çağırsa, bunlar hemen itaat etsin.

Ayette Hz. İbrahim'in üstünlüğüne açık bir alâmet de vardır. Allahu Teâlâ Hz. Üzeyre ölüleri nasıl dirilttiğini yüzyıl sonra göstermişken, Hz. İbrahim'e hemen göstermiştir.

Ayrıca mukayese noktasında, birincide **"Allah burayı nasıl diriltir"** denilmişken, Hz. İbrahim **"Ya Rabbi! Ölüleri nasıl diriltirsin, bana göster"** diyerek gayet güzel bir edep nümunesi göstermiştir.

وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ **"Ve bil ki, şüphesiz Allah Azîz – Hakîm'dir."**

Bil ki Allah **Azîz'dir**, dilediğini yapmada aciz değildir. **Hakîm'dir**, yaptığı ve terk ettiği her şeyde tam bir hikmet sahibidir.

34. DERS

Allah Yolunda İnfak

261- مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِاءَةُ حَبَّةٍ **"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir."**

Bitirmek, bazan toprağa ve suya nisbet edildiği gibi, burada da sebep olması açısından daneye nisbet edilmiştir. Gerçekte ise bitiren Allahtır. Ayette anlatılan durum bir meseldir, aynen vâki olması gerekmez. Ancak verimli arazide bire yediyüz almak mümkün de olabilir.

وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَآءُ **"Allah, dilediğine kat kat verir."**

Allah infakta bulunanın ihlâsına ve yorulmasına göre dilediğine daha da kat kat verir. Bundan dolayı da, sevabın miktarı yönünden ameller birbirinden çok farklı olur.

وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ **"Allah, Vasi' - Alîm'dir."**

Lütfuyla kat kat vermek, Allaha zor değildir.

Ve Allah **Alîm'dir**, infak edenin niyetini, ne kadar infak ettiğini bilir.

262- اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لاَ يُتْبِعُونَ مَآ اَنْفَقُوا مَنًّا وَلاَ اَذًى لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ **"Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden minnet etmeyen ve eza vermeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır."**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Hz. Osman hakkında indi. Tebük seferine giden orduya bin deveyi yükleriyle beraber donatarak yardım etti.

Abdurrahmân Bin Avf da Peygambere gelip dört bin dirhemi sadaka olarak vermişti.

Minnet, iyilik yaptığı kişiye bunu nazara vermek, **eza** ise yaptığı iyilikten dolayı iyilik yaptığı kişiye üstten bakmaktır.

وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ **"Onlara bir korku yoktur."**

وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ **"Onlar üzülmeyeceklerdir de."**

263- قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًى **"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden eza gelen bir sadakadan daha hayırlıdır."**

Birisine tasaddukta bulunup ardından ona üstten bakarak ezada bulunmaktansa, güzel bir söz ve "kusura bakma, verecek durumda değilim" şeklinde mazeret beyan ederek bir şey vermemek daha hayırlıdır.

وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ **"Allah, Ğani'dir – Halîm'dir."**

Allah **Ğani'dir**, minnet ve eziyet ile tasaddukta bulunulmasına ihtiyacı yoktur; **Halîm'dir**, minnet ve eziyetle tasaddukta bulunana hemen ceza vermez.

264- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى **"Ey iman edenler! Minnet ve eza ile sadakalarınızı boşa çıkarmayın."**

Sadaka verdiğiniz kimselere minnet ederek ve onları inciterek amellerinizin mükâfatını boşa çıkarmayın.

كَالَّذِى يُنْفِقُ مَالَهُ رِءَاءَ النَّاسِ وَلاَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ **"O kimse gibi ki, Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde, insanlara gösteriş olsun diye malını harcar."**

İnfak ederken riya ile veren, bununla Allahın rızasını ve ahiret sevabını murat etmeyen münafığın yaptığı gibi yapmayın.

Veya genel anlamda münafıklara has olmadan bazılarının yaptığı gibi riyakârane infakta bulunmayın.

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا **"Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir."**

لاَ يَقْدِرُونَ عَلٰى شَىْءٍ مِمَّا كَسَبُوا **"Onlar kazandıklarından hiçbir şeyi tutmaya güç yetiremezler."**

Böyle yapanlar, riya ile yaptıklarından faydalanamazlar, bir sevap elde edemezler.

وَاللّٰهُ لاَيَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ **"Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez."**

Allah kâfirleri hayra ve doğruya iletmez.

Ayette riyanın, minnet ve eza ile infakta bulunmanın kâfirlerin özelliklerinden olduğuna bir tariz vardır. Dolayısıyla, mü'minin bunlardan uzak kalması gerekir.

265- وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ ۚ **"Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir."**

Kişi, malını Allah yolunda infak etmekle, kalbindeki imanı daha sabit hâle getirir, yerleştirir. Çünkü mal, (adeta) ruhun bir parçasıdır. Malını Allah yolunda harcayan kimse, nefsinin bir kısmına sebat kazandırmış olur. Malını ve ruhunu Allah yoluna adadığında ise, nefsinin tamamına sebat kazandırmış olur.

Veya ayet "mallarını İslâmı tasdik ederek ve amellerin karşılığının verileceğine inanarak infak edenler" anlamına da gelebilir.

Bunda, malını infak etmenin hikmeti, nefsi cimrilikten ve mal sevgisinden kurtarmak olduğuna bir tenbih vardır.

"Yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir."

Böyle bir yerdeki ağacın manzarası daha güzel ve meyvesi daha hoş olur. Kuvvetli yağmur sebebiyle meyvesini iki kat verir.

فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ **"Bol yağmur almasa bile, bir çiseleme ona yeter."**

Yani kuvvetli yağmur gelmese bile, bir çisenti (hafif bir yağmur) ona yeter. Çünkü verimli bir arazidir ve yüksek yerde olduğundan havası serindir.

Ayetin manası şöyledir: Her ne kadar durumları itibarıyla artışta farklılıklar olsa da, bunların harcamaları Allah nezdinde mutlaka artar, hiçbir şekilde zâyi olmaz.

Onların Allah nezdindeki hâli, yüksek bir yerdeki bahçeye benzer. Bu bahçeye kuvvetli yağmur da yağsa, hafif bir çisenti de olsa her hâl u kârda durumu hoştur, güzeldir.

Allah yolunda çokça harcayanların hâli, o tepedeki bahçeye bolca yağmur yağmasına benzer, bolca sevap elde ederler. Daha az harcayanların ise,

aynı bahçeye az bir çisenti gelmesi hâline benzer, diğeri kadar olmasa da, bu durumda da bahçe yine verimlidir.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ **"Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir."**

Bu ifade, riyadan bir sakındırma ve ihlâsa bir teşviktir.

266- اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ **"Sizden biri hiç şunu ister mi?:"**

اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ **"Kendisinin hurma ve üzümlerden bir bahçesi olsun, bunların altından ırmaklar aksın."**

لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ **"O kimseye, orada her türlü semerat** (mahsuller) **var."**

Bir bahçe var. Bu bahçede diğer ağaçlar da bulunmakla beraber asıl olarak hurma ve üzümden meydana gelmiş. Bu ikisinin ismen zikri, bunların ayrıcalıklı olmaları ve menfaatlerinin çok olması sebebiyledir. **"O kimseye, orada her türlü semerat** (mahsuller) **var"** ifadesi, diğer ağaçları da ihtiva ettiğine delalet etmek içindir.

Bundan murat, menfaatler de olabilir.

وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ **"Himayeye muhtaç çocukları var iken, ihtiyarlık gelip kendisine çatsın."**

Ayette yaşlılığın nazara verilmesi, yaşlılık dönemindeki muhtaç olmanın ve geçim sıkıntısının daha zor olmasındandır.

Ve bu yaşlı insanın bakıma muhtaç, çalışmaya gücü yetmeyen küçük çocukları var.

فَاَصَابَهَا اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ **"Derken bahçeye ateşli bir bora** (kasırga) **isabet etsin de orası yanıversin?"**

Ayet, iyi işler yapan bir kimsenin, bu işleri boşa çıkaracak riya ve eza ile infak etmek gibi durumlarını anlatan bir temsildir. Böyle birinin pişmanlığı ve üzüntüsü çok fazla olacaktır. Kıyamet günü gelip bu güzel işlere son derece muhtaç iken, bunlardan yararlanamayacaktır.

İşarî mana olarak ise şöyle denilebilir:

Sırrı ile melekût âleminde cevelan eden, fikri ile Cenab-ı Ceberuta yükselen biri, ardından şu yalancı âleme dönüp Hakkın masivasına iltifat etse, elbette bütün sa'yini hebaen mensur hâle getirecektir.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ۙ **"Allah, düşünesiniz diye âyetlerini size böyle açıklıyor."**

Bunları tefekkür edip de ibret alasınız diye Allah ayetlerini işte size böyle beyan ediyor.

267- يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ ۖ **"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarımızın temiz ve hoş olanlarından infak edin."**

Kazancınızın helâl ve kaliteli kısmından başkalarına verin.

Yerden insanlar için çıkarılanlar, hububat, meyveler, madenler gibi şeylerdir.

وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّآ اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ ۚ **"Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın."**

Bunlardan düşük kaliteli olanları vermeye çalışmayın.

İbnu Abbas, bazılarının hurmadan infak ederken kalitesiz olanları verdiğini, bu ayetle böyle yapmaktan men edildiklerini söyler.

وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ **"Ve bilin ki Allah, Ğani'dir – Hamîd'dir."**

Allah **Ğanî'dir**, sizin infakınıza ihtiyacı yoktur. Size infakı emretmesi, bunun size olan faydasındandır. O, **Hamîd'dir**, infakınızı kabul eder, sevab olarak karşılığını verir.

268- اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ **"Şeytan size fakirlik vaat eder."**

وَيَاْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ ۚ **"Ve size çirkin işleri emreder."**

Şeytanın çirkin şeyleri emretmesi, cimrilik gibi çirkin fiillere teşvikte bulunmasıdır. Arablar, cimri kimseye "fâhiş" derler. Bununla beraber, "çirkin şeylerden" murat, genel anlamda günahlar da olabilir.

وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا ۗ **"Allah ise, size kendisinden bir mağfiret ve bir lütuf vaat eder."**

Allah infakınıza karşılık günahlarınızı bağışlamayı ve infak ettiğinizden daha efdalini dünyada veya ahirette onun yerine vermeyi size vaad eder.

وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۚ **"Allah, Vasi' – Alîm'dir."**

Allah, infak edene fazlasıyla genişlik verir, onun infakını da bilir.

269- يُؤْتِى الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَآءُ ۚ **"Dilediğine hikmet verir."**

Hikmet, bir yönüyle gerçeğe mutabık bilgi ve düzgün ameldir.

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ **"Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir."**

Bu şekilde kendisine hikmet verilen kimseye dünya ve ahiretin hayrı verilmiştir. Bundan daha büyük hayır olabilir mi?

وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُولُوا الْأَلْبَابِ **"Bunu ancak akıl sahipleri tezekkür eder."**

Anlatılan bu ayetlerden öğüt alan veya bunları tefekkür edenler, ancak vehimden ve hevâya tâbi olmaya meyletmek şaibelerinden kurtulan hâlis akıl sahibi kimselerdir.

Tefekkür ve tezekkür birbirine yakındır. Tefekkür eden kimse, Allahın kalbine bilkuvve koyduğu bilgileri tezekkür eden, hatırlayan kimse gibidir.

270- وَمَآ أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُۥ ۚ **"Allah yolunda her ne harcar veya her ne adarsanız, şüphesiz Allah onu bilir."**

Nafaka olarak az veya çok, gizli ve açıktan, hak yolda veya batıl yolda ne harcarsanız; veya şarta bağlı veya şartsız, taatte veya masiyette her ne adakta bulunursanız bulunun Allah onu bilir ve ona göre size karşılık verir.

وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ **"Zulmedenlere hiç bir yardımcı yoktur."**

Günah için harcayan ve günaha adakta bulunan veya sadaka vermeyen ve adağını yerine getirmeyen zâlimleri Allah bilir. Allaha karşı bunlara yardım edecek ve O'nun cezasından kurtaracak hiçbir yardımcı da yoktur.

271- إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ **"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel!"**

وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ **"Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."**

Nafile sadakalarda gizliden vermek daha iyidir. Ayrıca, serveti bilinmeyen birinin de gizliden vermesi daha efdaldir. Ancak serveti bilinen kimse sadakayı açıktan verirse, töhmetten kurtulması açısından daha uygun olur.

İbnu Abbastan şöyle rivayet edilir:

"Nafile sadakayı gizliden vermek, açıktan vermekten yetmiş defa daha üstündür."

"Zekatı alenî vermek ise, gizli vermekten yirmibeş kere daha efdaldir."

وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ **"Ve günahlarınızdan bir kısmına kefaret yapar."**

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ **"Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."**

Bu ifade, gizlice vermeye bir teşviktir.

272- لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ **"Onları hidayete erdirmek sana ait değildir."**

İnsanları hidayet üzere kılmak senin üzerine bir görev değildir.

Sana düşen,

-Ancak irşattır.

-Ve güzel şeylere teşvik etmektir.

-Minnet ve eziyetle infakta bulunmak ve verirken düşük şeylerden vermek gibi çirkin işlerden de yasaklamaktır.

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ **"Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir."**

Ayet, hidayetin Allahtan ve O'nun dilemesiyle olduğunu ifade etmekte gayet açıktır. Bu hidayet ehil olanlaradır, layık olmayanlara değil.

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ **"Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir."**

Hayır olarak neyi infak edersiniz kendiniz içindir, bunun faydası sizedir. Öyleyse yaptığınız infaka mukabil minnette bulunmayın, düşük maldan infak etmeye kalkışmayın.

وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ **"Zaten siz ancak Allah'ın rızasını kazanmak için harcarsınız."**

"Zaten siz Allahın rızasını talep etmek dışında bir gayeyle infakta bulunmazsınız."

"Harcarsınız" ifadesi, aslında "harcayınız" mesajını verir.

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ **"Hayır olarak her ne harcarsanız, karşılığı size tastamam ödenir."**

Hayır olarak ne infak ettinizse, bunun sevabı kat be kat size verilir.

Hz. Peygamberden (asm) şöyle şöyle rivayet edilir: "Allahım, infak edenin malının yerini doldur. Cimrilik edenin malını ise telef et!"

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, Müslümanların bir kısmının Yahudiler içinde evlilikten veya süt emmeden dolayı akrabaları vardı ve bu akrabalarına infakta bulunuyorlardı. Bunlar, kendileri İslâma girdiklerinde, gayr-i Müslim olan bu yakınlarına fayda vermeyi kerih gördüler, bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

Bu, farz olmayan nafile sadakalardadır. Farz olan zekâtın gayr-i Müslimlere verilmesi ise caiz değildir.

وَاَنْتُمْ لاَ تُظْلَمُونَ **"Ve haksızlığa maruz kalmazsınız."**

Yani, nafakalarınızın sevabı size noksan olarak verilmez.

273- لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ "(Sadakalar) **kendilerini Allah yoluna adayan kimseleredir."**

لاَ يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى الْاَرْضِ **"Onlar, yeryüzünde çalışmaya güç yetiremezler."**

Bunların **suffe ehli** olduğu söylenir. Sayıları dört yüz kadardı, fakir muhacirlerden idiler. Mescidin suffesinde (çardağında) kalırlardı. Vakitlerini devamlı ilim ve ibadetle geçirirlerdi. Hz. Peygamberin gönderdiği seriyyelere de iştirak ederlerdi.

يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ **"İffetlerinden dolayı** (dilenmedikleri için)**, bilmeyen onları zengin zanneder."**

Onların hâlini bilmeyen, istemekten çekinmeleri sebebiyle onları zengin zanneder.

تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ **"Sen onları yüzlerinden tanırsın."**

"Sen ise onları zafiyetlerinden, hâllerindeki bitkinlikten tanırsın."

Burada hitap Hz. Peygamberedir. (asm)

Veya muhatap olan herkesedir.

لاَ يَسْئَلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا **"Yüzsüzlük yapıp kimseden bir şey istemezler."**

Onlar başkalarından sadaka istemezler. Şayet bir zaruretten dolayı isteseler, ısrarcı olmazlar.

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ ع **"Hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilendir."**

Ayet, infaka ve özellikle de üstteki ayette hâlleri anlatılan kimselere vermeye teşvik eder.

274- اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلاَنِيَةً **"Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya."**

Yani, onlar bütün vakitlerde ve bütün hallerde hayır yaparlar.

Sebeb-i Nüzûl

Ayetin Ebu Bekir (r.a) hakkında indiği söylenir. Rivayete göre kırkbin dirhem tasaddukta bulunur. Bunun onbinini gece, onbinini gündüz, onbinini gizlice, onbinini açıktan verir.

Hz. Ali hakkında indiği de söylenir. Rivayete göre sadece dört dirhemi vardı, bir dirhemini gece, bir dirhemini gündüz, bir dirhemini gizlice, bir dirhemini de açıktan sadaka olarak verdi.

Denildi ki: Ayet, Allah yolunda akıncı olmak ve bunun masraflarını karşılamak hakkındadır.

فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ج **"İşte onların mükâfatı Rab'leri katındadır."**

وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ **"Onlara bir korku yoktur."**

وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ **"Onlar üzülmeyeceklerdir de."**

35. DERS

Faiz Meseleleri

275- اَلَّذِينَ يَاْكُلُونَ الرِّبٰوا لاَ يَقُومُونَ اِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِى يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ **"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar."**

"Faiz alanlar" yerine **"faiz yiyenler"** denilmesi, maldan faydalanma daha çok yeme yönüyle olmasındandır.

Faiz yiyenler, kabirlerinden, şeytan çarpmış kimsenin kalkışı gibi kalkarlar. Yemiş oldukları faiz karınlarını şişirmiş, ağırlaştırmış olduğundan doğru kalkamazlar, doğru oturamazlar, sağa sola yalpalayan çarpılmış insanlar gibi kalkarlar.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا اِنَّمَاالْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا **"Bu, onların "Alışveriş de faiz gibidir" demelerinden dolayıdır."**

Onlara bu cezanın verilmesi, faizi ve alışverişi aynı tarzda görmelerindendir. Her ikisi de kâr getirebildiği için, alışverişi helâl saymaları gibi, faizi de helâl saydılar.

Normalde "faiz de alış-veriş gibidir" demeleri düşünülürken **"Alışveriş de faiz gibidir"** demeleri mübalağa ifade eder. Sanki onlar faizi asıl yaptılar ve alış-verişi de ona kıyas ettiler. Hâlbuki aralarındaki fark açıktır. Çünkü bir dirheme mukabil iki dirhem veren kimse, bir dirhem zarardadır.

وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا **"Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır."**

Ayette onların bu ikisini eşit görmelerini reddetmek ve yaptıkları kıyas nassa muhalif olduğu cihetle, bu kıyasın ibtali vardır.

فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ **"Artık kime Rabbinden bir öğüt gelir de** (faize) **son verirse, artık önceden aldığı geride kalır."**

Kime Allahtan faizin yasaklığı gibi bir öğüt ve bundan bir sakındırma gelir de, öğüt alır sakınırsa, eskiden aldıklarının iadesi istenmez.[137]

---

137 **"Kanun, makabline şâmil değildir"** denilir. Yeni çıkarılan bir kanunla, bir şey yasaklanmışsa, bu hüküm yasak öncesini içine almaz.

وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ **"Durumu da Allah'a kalmıştır."**

Şayet gelen öğüdü kabul etmiş, iyi bir niyetle bu işten vazgeçmişse, Allah bunun karşılığını verir.

Şöyle de denildi: Allah, onun durumu hakkında hüküm verir. Sizin için buna itiraz hakkı yoktur.

وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ **"Kim de dönerse, işte onlar cehennem ashabıdır."**

Faiz haram kılındıktan sonra kim onu yine helâl sayarsa, ateş ehlinden olur.

هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ **"Onlar orada ebedî kalacaklardır."**

Çünkü onlar, faizin haramlığını inkâr etmişlerdir.

276- يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى الصَّدَقٰتِ **"Allah faizi mahveder, sadakaları ise bereketlendirir."**

Allah, faizin bereketini giderir, faizin girdiği malı helâk eder.

Allah, sadakaların sevabını kat kat verir, kendisinden sadaka verilen malı bereketlendirir.

Hz. Peygamber (asm) şöyle der:

"Şüphesiz Allah sadakayı kabul eder ve sizden birinin mehrini çoğaltması gibi onu çoğaltır."

"Zekât, asla maldan bir şey eksiltmez."

وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيمٍ **"Allah inkârda ve günahta direnenleri sevmez."**

Allah, haramları helâl saymakta ısrar eden ve günah işlemeye düşkün olan kimselerden razı olmaz. Tevbe edenleri sever, ama böyle inatçı günahkârları sevmez.

277- اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ **"Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenler için Rableri katında mükâfatları vardır."**

Aslında namaz ve zekât da salih amellere dâhildir. Bunların ayrıca beyan edilmesi, diğer salîh amellerin fevkinde olmalarındandır.

وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ **"Onlara bir korku yoktur."**

وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ **"Onlar üzülmeyeceklerdir de."**

Onlar için gelecekten bir korku yoktur, ellerinden kaçana da üzülmezler.

278- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ **"Ey iman edenler! Allah'tan korkun."**

وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَوٰا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"Ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın."**

Gerçekten kalben iman etmişseniz, Allahtan korkun da insanlara şart koştuğunuz faizden arta kalanı bırakın. Çünkü kalbinizde iman olmasının delili, size emredilenleri yapmanızdır.

279- فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ **"Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle bir harbe girdiğinizi bilin."**

Ayette **harb**/savaş kelimesinin elif-lâmsız gelişi bu harbin büyüklüğünü gösterir. Ayet, şunu iktiza eder: Meşru idareye savaş açan kimseye (bâği olana) Allahın emrine gelinceye kadar savaş ilan edilmesi gibi, faizi bırakmayan kimseye de önce tevbe teklifi yapılır, kabul etmezse de ilâhî hükme gelinceye kadar savaş ilan edilir.

Bâği insan büyük bir suç işlemekle beraber kâfir sayılmadığı gibi, faiz de bir kimsenin kâfir olmasını gerektirmez.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Sakîf kabilesinin Kureyşten bazı kimselerde faiz alacakları vardı, faiz yasaklandığı halde eski faiz alacaklarını tahsil etmek istediler. Üstteki ayet nâzil olunca "Biz Allah ve Rasulüne karşı savaş açamayız, buna gücümüz yetmez" dediler, almaktan vazgeçtiler.

وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ **"Eğer tevbe ederseniz, anaparalarınız sizindir."**

Eğer faizden ve onu helâl sayma cürmünden vazgeçerseniz, anaparanız sizindir.

لاَ تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ **"Haksızlık etmezsiniz, haksızlığa da uğramazsınız."**

Böylece ne fazla alarak zulmetmiş, ne de geciktirilerek veya noksan verilerek zulmedilmiş olursunuz.

Ayetten, eğer tevbe edip dönmezlerse, anaparanın da kendilerine verilmeyeceği anlaşılır. Çünkü haram bir şeyi helâl olarak gören ve bunda ısrar eden kimse mürteddir, malı da ganimettir.

280- وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ **"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin."**

وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ **"Eğer bilirseniz,** (borcu) **sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır."**

Alacağınızı sadakaya saymanız, mühlet tanıma sevabından daha çok sevap getirir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Birisinin alacağı olduğunda borçlu kişi vaktinde ödeyemez de alacaklı ona süre tanırsa, her gününe sadaka yazılır."

"Eğer bilirseniz"

Bunda olan güzel öğüdü ve büyük sevabı eğer bilirseniz, ona göre hareket edersiniz.

281- وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ **"Allah'a döndürülüp götürüleceğiniz bir günden sakının."**

Allaha döndürülme gününden murat, kıyamet günü olabildiği gibi, kişinin öleceği gün de olabilir.

İşte böyle bir günden korkunuz ve Allaha dönüşünüz için hazırlık yapınız.

ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ **"Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı eksiksiz verilir."**

Her nefis, hayır ve şerden ne yapmışsa, o gün karşılığı kendisine eksiksiz verilir.

وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ **"Ve onlara asla haksızlık yapılmaz."**

Sevapları eksiltilerek veya cezaları katlanarak onlara zulmedilmez. İbnu Abbastan şöyle rivayet edilir: "Bu, Hz. Cebrailin getirdiği son ayettir."

Hz. Peygamber bu ayet indikten sonra bir rivayette yirmibir gün, bir rivayette ise seksenbir gün yaşamıştır. "Yedi gün" veya "üç saat" şeklinde rivayet edenler de olmuştur.

36. DERS

Borçlanma Meseleleri

282- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ **"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın."**

Ecel-i müsemma, ayı, günü belli olan süredir. Yoksa "hacdan dönünce" veya "tarladan mahsul alınca" şeklinde olmamalıdır.[138]

Böyle borç muamelelerinde yazın. Çünkü yazmak söze nisbetle daha kuvvetlidir ve meydana gelebilecek nizaı defetmeye daha uygundur.

Âlimlerin çoğuna (cumhura) göre, ayetteki emir yazmanın müstehap olduğunu gösterir.

وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ **"Bir kâtip aranızda adaletle yazsın."**

Bir kâtip, aranızdaki bu muameleyi artırıp eksiltmeden düzgün bir şekilde yazsın. Bu, aslında borçlu ve alacaklıya bir emirdir.

وَلاَ يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ **"Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın,** (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) **yazsın."**

Kâtip, Allahın kendisine nasip ettiği yazabilme nimetinin hakkını versin, kitabetiyle insanlara faydalı olmaktan kaçınmasın.

Ayetteki bu ifade tarzı, Karuna **"Allah sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun."** (Kasas, 77) denilmesi türündendir.

وَلْيُمْلِلِ الَّذِى عَلَيْهِ الْحَقُّ **"Üzerinde hak olan** (borçlu) **da yazdırsın."**

وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ **"Ve Rabbi olan Allah'tan korksun."**

وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا **"Ve borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin."**

فَاِنْ كَانَ الَّذِى عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا اَوْ ضَعِيفًا اَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ

---

[138] Çünkü böyle ifadeler mazbut değildir. Mesela hacdan dönme süresi çok uzayabilir veya o yıl tarladan mahsul alamayabilir.

وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ **"Eğer borçlu, aklı ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın."**

Şayet borçlu kimse kıt akıllı veya çocuk ve yaşlı gibi aklı tam hizmet etmez halde ise, veya dilsiz olmak veya dili bilmemek gibi bir sebeple yazdırabilecek durumda değilse, velisi, vekîli veya mütercim düzgün bir şekilde yazdırsın.

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ **"Erkeklerinizden iki kişiyi şahit tutun."**

"Erkeklerinizden" denilmesi "Müslüman erkeklerden" demektir. Bu ifade, şahitlikte Müslüman olma şartının bir delilidir. Bütün âlimler bu kanaattedirler. Ebu Hanife, kâfirlerin birbirlerine yapacakları şahitliğin kabul edileceğini söyler.

فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ **"Şayet iki erkek yoksa, o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şahitlerden bir erkekle iki kadını** (şahit tutun)**."**

İmam-ı Şafiye göre bu şart, mallarla ilgili durumlarda söz konusudur.

Ebu Hanife buna ilave olarak had ve kısas şahitliği dışındaki durumlarda da aynı şartın olduğunu söyler.

أَنْ تَضِلَّ إِحْدَيهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَيهُمَا الْأُخْرَى **"Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir."**

Ayetin bu kısmı, bir erkeğin yerine neden iki kadın şahit getirildiğinin illetini beyan eder. Bu da, kadınlardaki duygusallık ve zabtlarının azlığındandır.

وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا **"Şahitler çağırıldıkları zaman kaçınmasınlar."**

وَلَا تَسْئَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ **"Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın."**

"Yazmaktan usanmayın" ifadesi "tembellik etmesinler" anlamındadır. Tembellik, münafıklık alâmetlerindendir.

Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Mü'min kimse 'üşendim' demez."

ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا **"Bu, Allah katında**

adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir."

Bu şekilde büyük küçük her borç net bir şekilde yazılınca iki taraf birbirinden şüphelenmez, borcun cinsi, miktarı, süresi, şahitleri ve benzeri durumlar için gönülleri rahat olur.

إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلاَ تَكْتُبُوهَا **"Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur."**

Peşin alış-verişlerde yazmayabilirsiniz. Çünkü peşin alış-verişte karşılıklı niza ve unutma daha az ihtimallidir.[139]

وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun."**

Alış-verişlerde şahit de olması ihtiyata daha uygundur.

Bu ayetteki emirler, ekser âlimlere göre vücup değil müstehaplık ifade eder.[140]

وَلاَ يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ **"Ne kâtip zarar görür, ne de şahit** (Kâtip de, şahit de bir zarar görmesin.)"

وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ **"Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur."**

وَاتَّقُوا اللَّهَ **"Allah'tan korkun."**

Allahın emir ve yasağına karşı gelmekten sakının.

وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ **"Allah, size öğretiyor."**

Allah size maslahatlarınızı tazammun eden hükümlerini öğretiyor.

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ **"Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."**

Bu üç cümlenin her birinde **"Allah"** lafza-i celâli tekrarlandı, çünkü her bir cümle müstakildir.

---

[139] Ayetin ifadesi yazmanın ihtiyata daha uygun olduğunu gösterir. Günümüzde yazar kasa veya fatura sistemi, tarafların ihtilafa düşmemeleri noktasından önemli kolaylık sağlamaktadır.

[140] Yani, alış – verişte iki şahit tutmak ve yazı ile kaydetmek gibi emirler, yapılmasında nice maslahatlar olmakla beraber, farz derecesinde olmayıp yapılmasının daha üstün olmasına delalet ederler.

-**Birincisi** takvaya teşvik eder.

-**İkincisi** Allahın nimetlerini vaad eder.

-**Üçüncüsü** O'nun şanına bir tazimdir.

Bu tekrarın bir sebebi de, bu şekilde sarihan **"Allah"** demenin tazimde daha etkili olmasındandır.

283- وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ **"Eğer yolculukta olur ve bir kâtip bulamazsanız, o zaman alınmış bir rehin yeterlidir."**

Kâtip bulamama durumunda bir şeyi rehin olarak tutmak, Mücahid ve Dahhakın zannettiği gibi sefer hâline münhasır değildir, sefer dışında da rehin alınabilir. Çünkü Hz. Peygamber Medinede bir Yahudiye olan borcu karşılığında zırhını rehin olarak bırakmıştı.

فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ **"Yok eğer birbirinize güveniyorsanız** (rehin almayabilirsiniz)**, ama kendisine güvenilen adam üzerindeki emaneti ödesin."**

Burada borç **"emanet"** kelimesiyle ifade edilmiştir. Alacaklı kimse rehinden vazgeçmişse, borçlu kimse de bunu su-i istimal etmemeli, borcunu düzgün bir şekilde ödemelidir.

وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ **"Ve Rabbi olan Allah'dan korksun."**

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ **"Bir de şahitliği gizlemeyin."**

وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ **"Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır."**

Günahın kalbe isnadı, şahitliği gizleme fiilinin kalple ilgili olmasındandır. Bunun bir benzerini "göz zina eder, kulak zina eder" hadisinde görürüz.

Veya bunun kalbe isnadı mübalağa içindir. Çünkü kalp azaların reisidir ve onun fiilleri en büyük fiillerdir.

Sanki şöyle denilmiştir: Günah, onun nefsinde yerleşti ve onun en şerefli parçasını aldı ve bu, onun diğer günahlarının fevkinde oldu.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ **"Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir."**

Ayetin bu kısmı, bir tehdittir.

37. DERS

Mi'raç Hediyesi

284- لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ **"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."**

Yaratma ve mülk olarak göklerde ve yerde olanların hepsi Allahındır.

وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ **"İçinizdekileri açığa vursanız da gizli tutsanız da Allah onunla sizi hesaba çeker."**

Ayet, Mu'tezile ve Rafızîler gibi Allahın hesaba çekmesini inkâr edenlere karşı bir delildir.

فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ **"Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder."**

Ayet, azaplandırmanın vücubunu nefyetmede gayet açıktır.[141]

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ **"Allah her şeye kadirdir."**

Dolayısıyla ölüleri diriltmeye ve onları hesaba çekmeye de gücü yeter.

285- اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ **"Peygamber, Rabbi'nden kendisine ne indirildiyse ona iman etti, mü'minler de."**

كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ **"Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler."**

Ayet, Allahu Teâlâdan Hz. Peygamberin imanının sıhhatine ve kayda değer oluşuna bir şehadettir, bunu nass olarak ifade etmektir. Keza, O'nun nübüvvet işinde gayet kararlı olduğunu ve onda şüphe etmediğini gösterir.

Ayette Hz. Peygamberin imanının ayrıca nazara verilmesi,

-O'nun büyüklüğünü bildirir.

-Ayrıca O'nun imanı müşahede ve ayan mertebesinde olmasındandır. Mü'minlerin imanı ise tefekkür ve istidlalledir.

---

[141] Mülk sahibi mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Allah, kâfirleri cezalandıracağını haber vermiştir, ama onları cezalandırması Allah için zorunlu değildir.

لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ **"Onun peygamberleri arasında ayrım yapmayız."**

Ayetten murat, tasdik ve tekzip yönünden onlar arasında bir ayrım yapılmamasıdır.[142]

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا **"Dediler: İşittik ve itaat ettik."**

غُفْرَانَكَ رَبَّنَا **"Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz."**

وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ **"Dönüş yalnız sanadır."**

286- لاَ يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلاَّ وُسْعَهَا **"Allah hiçbir nefse gücünün üstünde bir yük yüklemez."**

Bu, Allahtan bir lütuf ve rahmettir. **"Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez."** (Bakara, 185)

Allahın teklif ettiği şeyler, insanın güç yetirebileceği, yapabileceği şeylerdir. Bu, yapılması imkânsız bir şeyin insana teklif edilmediğine delâlet eder, ama bunun imtinaına delil olamaz.[143]

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَااكْتَسَبَتْ **"Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır."**

Hayır olarak ne yaparsa kendi lehine ve şer olarak da ne işlerse kendi aleyhinedir. İtaat etmesinden başkası faydalanmaz, günahlara dalmasından da zarar görmez.

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَاْنَا **"Ya Rabbena! Unutur ya da hata edersek bizi cezalandırma!"**

Allahın unutmak ve hata ile cezalandırması, zâtında imkânsız bir şey değildir. Çünkü günahlar zehirlere benzer. Kişi, velev hataen de zehir alsa helake yol açtığı gibi, azmederek yapmasa bile günahların da ilâhî cezaya yol açması akıldan uzak değildir. Lakin Allah, rahmet ve lütuf olarak

---

142 Yahudiler ve Hristiyanlar peygamberlerinin hepsine değil, bir kısmına inanırlar, bir kısmını ise peygamber olarak kabul etmezler. Bir Müslüman ise ayrım yapmadan bütün peygamberlere iman eder.

143 Yani Allah dilerse insanın takatinin üstünde bir teklifte de bulunur, buna engel bir şey yoktur. Çünkü mülkün maliki Odur. Mülk sahibi kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Ama Allah bir lütuf ve rahmet olarak insanlara kaldıramayacakları yükleri yüklememeyi bir düstur edinmişitr.

bunlarla cezalandırmayacağını vaad etmiştir. Dolayısıyla insanın bu lütfun devamı ve kendisine olan nimeti itiraf şeklinde böyle dua etmesi uygundur.

Hz. Peygamberin şu sözü de, ayetin manasını açıklar:

"Ümmetimden hata ve unutma tarzındaki günahlar kaldırıldı."

رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ **"Ya Rabbena! Bizden öncekilere yüklediğin gibi, ağır bir yük bize yükleme!"**

Bundan murat, İsrailoğullarının mükellef olduğu,

-Kendilerini öldürmek,[144]

-Necaset bulaşan yeri kesmek,

-Bir günde elli defa namaz kılmak,

-Malın dörtte birini zekât vermek gibi durumlardır.

-Veya onlara isabet eden şiddetli haller, çetin imtihanlardır.

رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ ۚ **"Ya Rabbena! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri de yükleme!"**

Ayetin bu kısmı, **teklif-i mala yutak**ın (güç yetirilmez şeyle mükellef kılmanın) caiz olduğuna delâlet eder. Yoksa bundan halas olmak, kurtulmak için dua edilmezdi.

وَاعْفُ عَنَّا ۟ **"Bizi affet."**

Günahlarımızı sil.

وَاغْفِرْ لَنَا ۟ **"Bize mağfiret et."**

Ayıplarımızı ört, bizi onlarla cezalandırıp perişan etme.

وَارْحَمْنَآ ۟ **"Bize merhamet et."**

Bize şefkat et, lütufla muamelede bulun.

أَنْتَ مَوْلَىٰنَا **"Sen bizim Mevlâmızsın."**

Çünkü efendi, düşmanlara karşı kölelerine yardım eder.

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ **"Kâfir kavme karşı bize yardım et."**

Ayetten murat, sırf düşman kâfirler değil, bütün inkarcılar da olabilir.

---

144 Bkz. Bakara, 54. İlgili ayetin tefsirinde görüldüğü üzere, ayetin farklı yorumları da vardır.

Rivayete göre, peygamber efendimiz bu duaların her bir cümlesini okuduğunda, Cenab-ı Hak "kabul ettim, istediğini yaptım" demiştir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Allahu Teâlâ cennet hazinelerinden iki ayet indirdi. Rahmân, mahlûkatı yaratmazdan ikibin sene önce kendi eliyle bu iki ayeti yazdı. Kim bunları yatsıdan sonra okursa, gece kıyam yerine geçer."

Yine Hz. Peygamberden şöyle nakledilir:

"Her kim Bakara sûresinden bu iki ayeti gecede okusa, bu ona yeter."

Hz. Peygamberin hadisinde geçen "Bakara sûresi" ifadesi, "Bakara sûresi" denilmesi mekruh görüp "kendisinde Bakaranın bahsi geçen sûre" demek gerekir diyenlerin görüşünü reddeder. Bunlar, şu rivayeti esas almışlardır:

"Kendisinde Bakaranın bahsi geçen sûre, Kur'anın otağlarındandır, onu öğreniniz. Çünkü onu öğrenmek berekettir, onu terk etmek ise pişmanlıktır. Kâhinler ona güç yetiremezler."

ÂL-İ İMRAN SÛRESİ

Al-i İmran Sûresi Medine'de nazil olan sûrelerdendir,
iki yüz ayettir.

38. DERS

Muhkem-Müteşabih

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

1- الٓمّٓ **"Elif Lâm Mîm."**

2- اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ **"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır."**

الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ **"Hayy – Kayyum'dur."**

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allahu Teâlânın ism-i azamı üç sûrededir:

-Bakarada
-Âli İmran'da
-Taha sûresinde.

Bu üç sûrede Hayy- Kayyum isimleri beraber zikredilmektedir.[1]

3- نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ **"O, kendisinden öncekileri doğrulayıcı olan Kitab'ı sana hak ile indirdi."**

Ayet metninde geçen **tenzîl**, peyderpey indirmeyi ifade eder.

Hak ile indirilmesi,

-Adaletle,

-Doğru haberlerle

-Allah katından olduğunu gösteren delillerle indirmesini anlatır.

وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ **"Ve O, Tevrat'ı ve İncil'i indirdi."**

Hz. Musa ve Hz. İsaya da bir bütün olarak Tevrat ve İncili indirdi.

4- مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ **"(O bunları) daha önce insanlar için birer hidayet olarak** (indirdi.)**"**

Bunları, Kur'anın tenzilinden önce indirdi.

---

1 Bkz. Bakara, 255 ve Taha, 111.

Şayet "bizden öncekilere gelen şeriatla ibadet ederiz" dersek, ayette ifade edilen **"insanlar"** ifadesi genel bir mana taşır. Yoksa, bundan murat Tevrat ve İncile muhatap olan Yahudi ve Hristiyanlardır.

وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ **"Ve Furkan'ı da indirdi."**

Furkandan murat, bütün ilâhî kitaplardır. Çünkü onlar, hak ile batıl arasını ayırmaktadırlar.

Bunun üç semavi kitaptan sonra zikri, bunların dışındaki ilâhî kitapların da furkan özelliğini nazara vermektir. Sanki şöyle demiştir: Bunların yanında diğer hak ve batılı ayıran kitapları da indirdi.

Furkan'dan muradın Zebur ve Kur'an olduğu da söylenmiştir.

"Bundan murat Kur'andır" dediğimizde Kur'anı bir özelliği ile zikretmek, onu medih ve tazim içindir, aynı zamanda üstünlüğüne bir işarettir. Yani, Kur'an nüzul ile gönderilen bir vahiy olmakta onlarla müşterekitir. Mu'cize olması, hak yolda olanla batıl yolda olanı ayırması cihetiyle ise, onlardan temayüz eder, ayrılır.

Furkan'dan murat mu'cizeler de olabilir.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ **"Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır."**

Allahın gerek kelâmî gerekse tekvînî ayetlerini yalanlayanlar için küfürleri sebebiyle çok şiddetli bir azap vardır.

وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُوانْتِقَامٍ **"Allah, Azîz'dir - İntikam sahibidir."**

Allah **Azîz'dir**; galiptir, azap vermesine engel olunamaz.

İntikam sahibidir; hiçbir intikam alan, Onun gibi alamaz.

Ayet, tevhidin anlatımından ve nübüvvetin isbatında temel esasın ne olduğunun bildirilmesinden sonra getirildi. Bunda, meselenin büyüklüğünü bildirme ve ondan yüz çevirmekten sakındırma vardır.

5- اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِى الْاَرْضِ وَلاَ فِى السَّمَاءِ **"Şüphesiz Allah'a arzda ve semada** (yerde ve gökte) **hiçbir şey gizli kalmaz."**

Âlemde küllî cüzî, iman küfür ne varsa bunların hiçbiri Allaha gizli değildir. Âlemde olanların hepsi **arz ve sema** ile ifade edildi, çünkü insanın duyuları bunları aşamaz. Önce arzın söylenmesi, aşağıdan yukarıya doğru bir terakki sanatıdır. Ve ayrıca arzın zikrinden maksad, onda yapılan hatalara dikkat çekmek içindir.

Allahın her şeyi bilmesi, Hayy (ezeli-ebedi hayat sahibi) olmasına bir delil gibidir.

6- هُوَ الَّذِى يُصَوِّرُكُمْ فِىالْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ **"O, sizi rahimlerde nasıl dilerse öyle şekillendirir."**

"O sizi rahimlerde muhtelif sûretlerde dilediği şekilde tasvir eder."

Bu da Allahın Kayyum oluşuna delil gibidir. Aynı zamanda biraz önce ifade edilen **"Şüphesiz Allah'a yerde ve gökte hiçbir şey gizli kalmaz."** hakikatine de ana rahmindeki ceninde Allahın tasarrufu ve tasvirini nazara vererek bir delil getirmek vardır.

لَآاِلٰهَ اِلاَّ هُوَ **"O'ndan başka ilâh yoktur."**

Çünkü O'ndan başkası, O'nun bildiklerinin tamamını bilemez, O'nun yaptıklarının bir mislini yapmaya güç yetiremez.

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ **"O, Azîz'dir –Hakîm'dir."**

Ayetin bu kısmı, Cenab-ı Hakkın kudretinin kemâline ve hikmetinin sınırsız oluşuna bir işarettir.

Denildi ki: Bu, Hz. İsanın Rab olduğuna iddia edenlere karşı bir delildir. Çünkü Necran heyeti Hz. Peygamberin yanına gelmiş, bu konuda tartışmıştı. Bunun üzerine sûrenin evvelinden itibaren seksen küsur ayet nâzil oldu.

Bu ayetlerde onların fikirlerine karşı deliller getirildi ve şüphelerine cevap verildi.

7- هُوَ الَّذِى اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ **"O Allah ki, Kitab'ı sana indirdi."**

مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ **"Onun bazı âyetleri muhkemdir."**

Bu ayetlerin ibaresi **muhkemdir**, mücmel veya başka manalara muhtemel olmaktan korunmuştur.

هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ **"Onlar ümmü'l- kitaptır."**

Ümmü'l Kitab, kitabın aslıdır, diğerleri ona müracaatla anlaşılır.

وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ **"Diğerleri de müteşabihtir."**

Müteşabih ayetler, mücmel (öz) oluş veya zâhire (dış görünüşe) muhalefet gibi sebeplerle manası açık olmayan ve çeşitli manalara gelmesi

muhtemel bulunan ayetlerdir. Bunlardan muradın ne olduğu, ancak araştırma ve tefekkürle bilinir.

Bazı ayetlerin bu şekilde müteşabih gelmesi,

-Bunları bilenlerin üstünlüğünün açığa çıkması,

-Bu alimlerin bunları düşünmede ve bunlardan muradın ne olduğunu anlamada gereken ilimleri tahsil hususunda gayretlerinin artması içindir. Ta ki bunların manalarını çıkarmada zihin yorarak, bunlarla muhkem ayetler arasında uygunluk bularak en yüksek derecelere ulaşabilsinler.

Ama **"Bu öyle bir kitaptır ki, âyetleri muhkem kılınmıştır."** (Hûd,1) ayetindeki nazara verilen muhkemlik, Kur'an ayetlerinin mana bozukluğundan ve lafzın rekâketinden korunmuş olmasıdır.

Başka ayette geçen **"Allah, sözün en güzelini müteşabih, mesani** (ahenkli) **bir kitap olarak indirdi."** (Zümer, 23) ifadesindeki müteşabihlik, Kur'an ayetlerinin mananın sahihliğinde ve lafzın cezaletinde birbirine benzemesidir.

فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

"Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık te'vilini yapmak için müteşabih âyetlerin ardına düşerler."

Kalplerinde eğrilik olanlar, ehl-i bidâ olmak gibi, kalbinde haktan sapmak özelliği bulunanlardır.

Yani, bunlar müteşabih ayetlere ilgi duyarlar, bunları zâhirine göre değerlendirirler veya batıl te'vil ile te'vil ederler.

Bunların müteşabih ayetlere ilgi duyması,

-Şüphe uyandırarak,

-Birbirine karıştırıp yanlış mana vererek,

-Muhkem ve müteşabihi birbiriyle çelişir göstererek insanları din konusunda fitneye düşürmek içindir.

-Ayrıca, keyiflerine göre bunları te'vil etmek için bunlara ilgi duyarlar.

Onların bu ayetlere tâbi olması, her iki amacı tahakkuk ettirmek için olabileceği gibi, sırasıyla birer birer yapmak için de olabilir.

Bunlardan birincisi inatçı olana, ikincisi ise cahil olana uygundur.[2]

---

2 Yani, inatçı din düşmanları bu ayetlerle insanları fitneye düşürmek için ilgilenirler. Cahiller ise, yanlış te'villerle te'vil ederler.

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللَّهُ **"Oysa onun te'vilini ancak Allah bilir."**

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا **"İlimde kökleşmiş olanlar, "Ona iman ettik, hepsi Rabbimiz katındandır" derler."**

Bunların hamledilmesi gereken te'vilini ancak Allah bilir ve bir de ilimde rüsuh peyda etmiş, kökleşmiş olanlar bilir.

Ayete şöyle de mana verilebilir:

"Onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde kökleşmiş olanlar ise..."

Bu şekilde mana verenler müteşabih ayetlerin ilmini Allaha has kılarlar. Mesela, dünyanın ömrü, kıyametin vakti, zebanilerle ilgili ayette olduğu gibi rakamların sırları bunlardandır.

"Ona iman ettik" ifadesi,

-Ya yeni bir cümledir, ilimde kökleşmiş olanların hâlini anlatır.

-Veya ilimde kökleşmiş olanlar için hâl cümlesi olarak gelmiştir.

-Veya **"İlimde kökleşmiş olanlar"**ı mübteda yaparsak, **"ona iman ettik derler"** kısmı da haber olur.

وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُولُوا الْأَلْبَابِ "(Bu inceliği) **ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."**

Ayet, ilimde kökleşmiş olanları zihin kalitesi ve güzel tefekkürle bir medihtir ve onların müteşabih ayetleri te'vile ne ile ehil olduklarına bir işarettir. O da, his perdelerinden aklın uzak kalmasıdır.[3]

Ayetin öncesiyle irtibatı:

Bu ayet, ruhun ilimle tasviri ve terbiyesi hakkındadır. Önceki ayet ise, cesede sûret verilmesi ve düzgün yaratılması hakkında idi.

Veya bu ayet, Kur'anda Hz. İsaya Allahın kelimesi ve ruhu denilmesinden hareketle, Hristiyanların kendi iddialarına delil getirme teşebbüsüne bir cevaptır.[4]

---

[3] Duyular aldatıcı olabilir. Mesela, göz gölgeyi sabit görür. Ama tecrübe ve müşahede (deney ve gözlem) onun hareketli olduğunu bildirir. Keza göz, yıldızı bir altın lira kadar görür. Ama ilmî deliller, onun dünyadan daha büyük olduğunu gösterir. Kant'ın dediği gibi, "bilgi duyularla başlar. Fakat duyulardan doğmaz."

Duyuların ötesinde akıl yer alır. Duyular, aklın birer hizmetkarı gibidir. Akıl, duyular elçileriyle gelen intibaları değerlendirir, ölçer, biçer, hükme varır.

[4] İlgili ayette şöyle bildirilir: **"Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın elçisi**

Keza, **"O, sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendirir"** ayeti, onların Hz. İsayı -hâşâ- ilah, Allahı da baba görmelerine bir cevaptır.[5]

8- رَبَّنَا لاَتُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme."

İlimde kökleşmiş olanlar şöyle dua ederler: "Ya Rabbena, razı olmayacağın te'vil ile müteşabihe uyup da, kalplerimizi hak yoldan saptırma."

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Âdemoğlunun kalbi Rahmânın parmaklarından iki parmağı arasındadır. İsterse hak üzere kâim kılar, isterse de haktan saptırır."

Ayete şöyle mana verildi: "Ya Rabbena, kalplerimizi saptıracak şekilde bizi belalarla mübtelâ eyleme!"

Bizi hakka, hem muhkem hem müteşabihe iman etmeye hidayet ettikten sonra, saptırma.

وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً "Bize katından bir rahmet bahşet."

"O rahmet bizi kurbiyetine (yakınlığına) mazhar kılsın, bu rahmetle Senin nezdinde olana ulaşalım."

Ayette istenen rahmet, hak üzere sabit olmakta muvaffakiyet veya günahlardan mağfiret de olabilir.

إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ "Şüphesiz sen Vehhab'sın."

Her isteneni veren Sensin.

Ayette hidayet ve dalaletin Allahtan olduğuna, kullarına verdiklerini lütuf ile verdiğine, yoksa hiçbir şeyin kendisine vacip olmadığına bir delil vardır.

9- رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لاَ رَيْبَ فِيهِ "Rabbimiz! Şüphesiz sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın."

O günün vukuunda, o günde meydana gelecek haşir ve cezada asla bir şüphe yoktur.

Ayette onların kalplerinin saptırılmasından Allaha sığınmalarında ve

---

ve Meryem'e ilka ettiği kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur." (Nisa, 171)

[5] Yani, Allahu Teâlâ rahimlerde dilediği gibi sûret verendir. Bu şekilde sûret veren –hâşâ- baba değildir, yaratıcıdır. Şekil verilen de Onun mahlûkudur. Hz. İsa da ana rahminde şekil verilenlerdendir, öyle ise ilah olamaz.

Allahtan rahmet istemelerinde asıl maksatlarının ahiret olduğuna dikkat çekildi. Çünkü dönüş yeri orasıdır.

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ع **"Şüphesiz Allah va'dinden dönmez."**

Çünkü ulûhiyet (ilah olmak) va'dini yerine getirmemeye aykırıdır. Hem bunu hissettirmek, hem de vaad edilenin büyüklüğünü nazara vermek için hitap değiştirildi.[6]

---

6 Yani, "Ya Rabbena" diyerek Allaha dua edilirken, **"Allah vaadinden dönmez"** şeklinde bitirildi, hitabtan gayba geçildi. Yoksa normalde "Allahım, Sen vaadinden dönmezsin" denilmesi beklenirdi.

39. DERS

Çetin İmtihan

10- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلاَ اَوْلاَدُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا **"İnkâr edenlerin malları da evlatları da Allah'a karşı onlara bir fayda sağlamaz."**

وَاُولٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ **"Ve işte onlar, cehennem ateşinin yakıtıdırlar."**

İfade, bütün kâfirleri içine alacak şekilde geneldir.

Bununla beraber bundan murat,

-Necran Hristiyanlarından Medineye gelen heyet,

-Yahudiler,

-Arab müşrikleri olduğu da söylendi.

11- كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ **"Bunların durumu, âl-i Firavun ve onlardan öncekilerin durumu gibidir:"**

Yani, nasıl ki Firavun hanedanına ve diğerlerine mal ve evlatları bir fayda vermedi, bunlara da vermeyecektir.

كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا **"Âyetlerimizi yalanladılar."**

فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ **"Allah da onları günahlarıyla kıskıvrak yakaladı."**

وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ **"Allah, azabı çok şiddetli olandır."**

Ayetin bu kısmı, onların cezalandırılmalarının dehşetini bildirmek ve kâfirleri korkutmak içindir.

12- قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ اِلٰى جَهَنَّمَ **"O inkar edenlere de ki: Siz mağlup olacak ve cehenneme sürüleceksiniz."**

Mekke müşriklerine şöyle de: "Bedirde mağlup olacaksınız."

Sebeb-i Nüzûl

Bunlardan murat Yahudiler de olabilir: Rivayete göre Hz. Peygamber onları Bedir zaferinden sonra Benî Kaynuka pazarında topladı, Kureyşin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesinden sakındırdı. Bunun üzeri-

ne "harp nedir bilmeyen acemilere galip gelmek seni aldatmasın. Şayet bizimle savaşırsan, ne yaman kimseler olduğumuzu anlarsın" dediler. Ayet, bu vakıa üzerine nazil oldu.

Allahu Teâlâ,

-Kurayza oğullarının katli,

-Nadîr oğullarının sürgüne gönderilmesi,

-Hayberin fethi,

-Diğerlerinin de cizye ödemeye mahkûm edilmeleriyle onlara vaat edilenleri doğru kıldı. Bu ilâhî vaadin tahakkuku, nübüvvet delillerindendir.

وَبِئْسَ الْمِهَادُ **"Orası ne fena bir döşektir."**

Bu ifade, onlara söylenen sözün devamıdır.

Veya, "cehennem, onlar için ne kötü bir döşektir."

Veya "nefisleri için hazırladıkları şey ne kötüdür" anlamında yeni bir cümle de olabilir.

13- قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِى فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا **"Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır:"**

Bedir günü karşılaşan iki toplulukta size bir ibret vardır.

Hitap, Kureyş müşriklerinedir.

Yahudilere veya mü'minlere de olabilir.

فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ **"Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu."**

وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ **"Öteki ise kâfirdi."**

يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَاْىَ الْعَيْنِ "(Onları) **göz kararıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı."**

Müşriklerin sayısı bin kadardı, mü'minleri kendilerinin iki katı görüyorlardı.

Veya kendilerini müslümanların iki katı görüyorlardı. Müslümanlar ise üçyüz on küsur kişi idi. Bu şekilde görmeleri, Allahın müslümanları onlara az göstermesiyle oldu, böylece savaşa cüret edebildiler, onlara yöneldiler. Savaş başladığında ise, kendilerine müslümanlar çok gösterildi, mağlup oldular. Bu, Allahtan mü'minlere bir medet idi.

Veya mü'minler, müşrikler gerçekte onların üç katı olmalarına rağmen, kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Bu onlara sebat verdi, **"O halde**

sizden sabreden yüz kişi olursa ikiyüze galip gelir. Ve sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle ikibine galip gelir." (Enfal, 66) ayeti ile kendilerine vaat edilen zafere ulaşacaklarına inandılar.

وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ **"Allah dilediğini yardımıyla destekler."**

Allah, Bedir'e katılan müslümanlara yardım ettiği gibi, dilediğine yardım eder, zafer kazandırır.

اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِى الْاَبْصَارِ **"Basiret sahipleri için bunda elbette bir ibret vardır."**

"Bunda" derken, bununla

-İki tarafın az ve çok gösterilmeleri,

-Silahsız bir azınlığın pür silah bir çoğunluğa galip gelmesi

-Bu vakıanın bir ayet olması,

-İşin Hz. Peygamberin haber verdiği şekilde meydana gelmesi kastedilebilir.

İşte bunda, basiret sahiplerine veya onları görenlere bir öğüt, bir ibret vardır.

14- زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ **"Kadınlar, oğullar, yığınla altın ve gümüş, cins atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insanlara süslü gösterildi."**

Ayet metnindeki **"hubbu'ş- şehevat"**tan murat, şehvet duyulan şeylerdir. Bunun **"şehevat"** şeklinde ifadesi onların şu şehvet duyulan şeyleri sevmede kendilerini iyice kaptırmaları, hatta "şehvet sevdalıları" hâline gelmelerine bir imadır. **"Süleyman, 'Rabbimi hatırlattığı için mal sevgisi bana hoş geliyor' dedi.** (Sad, 32) ayetinde **"hubbul- hayr"** yani hayırlı şeyleri sevmek şeklinde bunun müsbet şekli gösterilir.

İnsanlara bu şeyleri süslü kılan Allahu Teâlâdır. Çünkü fiilleri ve fiillere sevkeden şeyleri yaratan O'dur.

Allahu Teâlânın bunları süslü kılması, imtihan içindir.

Veya Allahın razı olduğu şekilde kullanıldığında, bunların ahiret saadetine vesile olmasındandır.

Veya bunların süslü kılınması, yaşamak ve neslin devamı bunlarla olmasındandır.

Ayetin kınama sadedinde olmasından dolayı, bunları süsleyenin şeytan olduğu söylendi. Cübbaî ise, mubah ve haram olanlar arasında ayırım yaparak nazara verdi.[7]

ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ **"Bunlar dünya hayatının metaıdır."**

Yani, bu zikrolunanlar dünya hayatının geçici birer menfaatidir.

وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ **"Oysa asıl varılacak güzel yer ise, ancak Allah katındadır."**

Bu ifadede, noksan ve fani şehevatı bırakıp, Allah nezdinde olan hakiki ve daimi lezzetlere yönelmeye bir teşvik vardır.

15- قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْ ۚ **"De ki: Size, daha hayırlısını haber vereyim mi?"**

Dünyanın lezzetlerinden daha hayırlı olan Allahın sevabını size haber vereyim mi?

لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَاَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ ۗ **"Günahlardan sakınanlar için Rableri katında, ağaçları altında ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır."**

Ayet, daha hayırlı olanları beyan eden yeni bir cümledir.

وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۚ **"Allah, kullarını hakkıyla görendir."**

Allah kullarının amellerini görür, güzel işler yapanları mükâfatlandırır, kötü işler yapanları ise cezalandırır.

Veya "Allah, günahlardan sakınanların hallerini görür. Gördüğü için onlara cennetler hazırlamıştır."

Allahu Teâlâ bu ayetle nimetlerini hatırlatmıştır. Bu nimetlerin en aşağı mertebede olanı, dünya hayatının metaıdır, en üstte olanı ise Allahın rızasıdır. Nitekim yüce Allah şöyle bildirir:

"Allah mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, altlarından ırmaklar akan ebedi kalacakları cennetler vaad etti. Ayrıca Adn cen-

---

7 Yani, "mubah şeklini süslü kılan Allahtır, haram şeklini süslü kılan ise şeytandır" dedi. Cübbaî Mu'tezile mezhebindendir. Bu ekol mensupları, tenzih amacıyla, şerrin yaratılışını Allaha vermezler.

netlerinde hoş meskenler. Allah'ın rızası ise en büyüktür." (Tevbe, 72) Nimetlerin ortası ise, cennet ve cennetteki nimetlerdir.

16- اَلَّذِينَ يَقُولُونَ **"Bunlar şöyle derler:"**

رَبَّنَا اِنَّنَا اٰمَنَّا **"Rabbimiz, biz gerçekten iman ettik."**

فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا **"Günahlarımızı bağışla."**

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ **"Ve ateş azabından bizi koru."**

Ayet, müttakilerin sıfatıdır.

Veya **"Allah, kullarını hakkıyla görendir"** ayetindeki kulların bir sıfatıdır. Yani, "o kullar şöyle derler..."

Onların Cenab-ı Haktan mağfiret isterken bunu imanlarına dayandırmalarında, yani **"biz gerçekten iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla."** demelerinde, mağfirete layık olmada veya ona mazhar olmaya kabiliyet kesbetmede imanın kâfi olduğuna bir delil vardır.

17- اَلصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْاَسْحَارِ **"Onlar; sabredenler ve sadık olanlar ve huzurda boyun büküp divan duranlar ve Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde istiğfar edenlerdir."**

Ayet, Allah yolunda sülûk eden kimsenin makamlarını anlatır. Çünkü sâlikin Allah ile muamelesi

1-Ya tevessül ile,

2-Veya talep ile olur.

Tevessül ya nefis ile olur. Bu da, nefsi rezaletlerden men etmek ve faziletli işlere sevk etmekledir. Sabır, bunların her ikisini de içine alır.

Veya beden ile olur. Bu da ya söz iledir, sözün sadık olmasıdır. Veya beden iledir, o da taate devam etmekten ibarettir.

Veya mal ile olur. O da hayır yolunda infak etmektir.

Talep ise, o da istiğfarla olur. Çünkü mağfiret istemek, taleplerin en büyüğüdür, onların hepsini cem eder.

Ayette **"sabredenler ve sadık olanlar ve huzurda boyun büküp divan duranlar..."** şeklinde her biri atıf vavıyla gelmesi, bu özelliklerden her birinin müstakil oluşuna ve bu kimselerin o özelliklerde kemâl mertebede bulunmalarına delâlet içindir.

Veya bunlarla nitelenen kimselerin ayrı ayrı insan grupları olmasına delâlet de düşünülebilir.

"Seherlerde istiğfar edenler" derken, seher vaktinin belirtilmesi, o vakitte yapılan duanın kabule daha yakın olmasındandır. Keza, o vakitte yapılan ibadet daha meşakkatli, nefis daha sâfi, ilâhî haşyet daha ziyadedir.

Denildi ki: Onlar seher vaktine kadar namaz kılarlar, sonra da istiğfar ve dua ederler.

18- شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ؕ **"Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler."**

Allahın kendisinin tek ilah oluşuna şehadet etmesi, tevhide delâlet eden tekvinî ayetleri dikerek ve onların manalarını anlatan kelamî ayetleri indirerek olur.

Melekler de tevhidi ikrar ederler.

Ehl-i ilim olanlar ise, tevhide inanarak ve ona deliller getirerek şehadette bulunurlar.

Ayette bu iman, şahidin şehadetine benzetilerek anlatıldı.

Allahın şehadeti, tam vakıa mutabık, âdil bir şehadettir.

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ **"O'ndan başka ilâh yoktur."**

Bunun tekrarı

-Te'kid içindir,

-Delilleri serdedildikten sonra tevhid delillerini bilmeye ve tevhidle hükmetmeye daha ziyade itina gösterilmesi içindir.

-Bir de devamında gelen iki ismin zikrinin buna bina edilip, Allahın izzet ve hikmet sıfatlarıyla mevsuf olduğunun bilinmesi içindir.

الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ **"O, Azîz'dir –Hakîm'dir."**

Önce **Azîz** isminin gelmesi, Allahın kudretini bilmenin hikmetini bilmekten önce olmasındandır.

Marifet ehlinin fazileti hakkında Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: Marifet ehli kıyamet günü getirilir. Allahu Teâlâ der: "Bu kulum için nezdimde bir ahit vardır. Ben ise ahde vefaya en ehil olanım. Kulumu cennete alın."

Bu rivayet, usulud-din ilminin üstünlüğüne ve ehlinin şerefine bir delildir.

19- إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ **"Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır."**

Ayet, önceki ayeti te'kid eden yeni bir cümledir. Yani, Allah indinde İslâmdan başka makbul bir din yoktur.

İslâm dini tevhiddir ve Hz. Peygamberin getirdiği yolu yol olarak seçmektir.

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ **"Kendilerine kitap verilenler, onlara ilim geldikten sonra, sırf aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler."**

Kendilerine kitap verilenler, Yahudi ve Hristiyanlardır.

Veya önceki kitapların erbabı olanlardır.

Onların ihtilafı, İslâm dini hakkında oldu. Mesela bir kısmı "haktır" derken bazıları "Arabların dini" dedi. Bazıları ise, tümüyle reddetti.

İhtilaf tevhid hakkında da olabilir. Mesela Hristiyanlar teslise inandı. Yahudilerin bir kısmı "Üzeyir Allahın oğludur" dediler.

Veya bunlardan murat, Musanın kavmi de olabilir. Hz. Musadan sonra ihtilaf ettiler.

Keza Hristiyanlar da olabilir, onlar da Hz. İsa hakkında ihtilaf ettiler.

Bütün bunların ihtilafları, işin hakikatini öğrendikten ve ayet ve delilleri iyice bildikten sonra oldu. Onları bu ihtilafa sevk eden haset, riyaset sevdası gibi durumlardı. Yoksa bir şüpheden veya ihtilaf edilen konuda bir gizlilik olduğundan değildi.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ **"Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir."**

20- فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ **"Buna karşı seninle münakaşaya kalkışırlarsa de ki:"**

Şayet din hususunda Seninle tartışmaya girerler veya Sen onlara delil getirdikten sonra mücadeleye kalkışırlarsa, onlara şöyle de:

أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ **"Ben, bana uyanlarla birlikte yüzümü Allah'a teslim ettim."**

O zaman Sen onlara de ki: Ben kendimi ve her şeyimi Allaha adadım, Allah için yapıyorum. Başkasını ona şerik yapmam.

Bu, delile dayanan, ayetlerin ve peygamberlerin davet ettiği dosdoğru dindir.

Ayette nefsin vecih (yüz) ile tabir edilmesi yüzün azaların en şereflisi olmasından, insandaki kuvve ve duyguların kendisinde görülmesindendir.

وَقُلْ لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ **"Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: Siz de Hakka teslim oldunuz mu?"**

Ümmîler, Arab müşrikleri gibi kitap ehlinden olmayan olanlara denilir.

Siz de apaçık delili gördükten sonra benim gibi teslim oldunuz mu? Yoksa hâlâ küfrünüz üzere misiniz?

Bu ayetin üslûb olarak bir benzeri **"Artık vazgeçtiniz, değil mi?"** (Maide, 91) ayetidir.[8]

Ayette onları kıt akıllılıkla veya inatla ayıplama vardır.

فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ **"Eğer teslim olurlarsa, hidayete ermiş olurlar."**

Hakka teslim olduklarında kendilerini dalaletten çıkarmakla yine kendilerine fayda vermiş olurlar.

وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ **"Eğer yüz çevirirlerse, sana düşen ancak tebliğ etmektir."**

Eğer yüz çevirirlerse, Sana bir zarar veremezler. Çünkü Sana düşen ancak tebliğdir, zâten onu da yaptın.

وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۗ **"Allah kulları görendir."**

Ayetin bu kısmı, hem vaad hem de vaîddir.[9]

---

[8] Ayetin evvelinde içki ve kumarın kötülüğü nazara verilmiştir. Yani, içki ve kumarın haramlığı bildirildikten ve bunun hikmeti beyan edildikten sonra, bunları terk etmeniz gerekir. **"Artık vazgeçtiniz, değil mi?"** ifadesi "artık vazgeçin" manasına gelir. Benzeri bir şekilde **"Siz de Allaha teslim oldunuz mu?"** ayeti de "Allaha teslim olun" mesajı verir.

[9] Allah ehl-i imanın hallerini görür, onları mükâfatlandırır. Ehl-i küfrün hallerini görür, onları da cezalandırır.

40. DERS

İlâhî Tasarruf

21- إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ **"Allah'ın âyetlerini inkâr edenler ve haksız yere peygamberleri öldürenler, insanlar içinde adaleti emredenleri öldürenler yok mu?"**

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ **"Onları elem verici bir azapla müjdele!"**

Ayette bahsedilenler, Hz. Peygamber devrinde yaşayan ehl-i kitaptır. Onların ataları, peygamberleri ve onların peşinden gidenleri öldürmüştü, bunlar ise buna rıza gösterdiler, ayrıca Hz. Peygamberi ve mü'minleri öldürmeye azmettiler. Lakin Allah peygamberi ve mü'minleri korudu. Ayetin bir benzeri Bakara sûresinde geçmişti.[10]

22- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ **"İşte bunların bütün yaptıkları, dünyada da ahirette de boşa gitmiştir."**

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ **"Ve onlar için hiçbir yardımcı da yoktur."**

Onlar için azabı kendilerinden def edecek herhangi bir yardımcı da yoktur.

23- أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ **"Görmez misin, kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanlar, aralarında hüküm vermek için Allah'ın kitabına davet olunuyorlar da, sonra içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidiyor."**

Burada kitaptan murat Tevrattır veya semavî kitaplardır.

Ayetteki **"nasib"** kelimesinin elif-lâmsız gelmesi tazîm ve tahkire muhtemeldir.

Onları davet eden Hz. Peygamber, kitap ise Kur'andır.

Veya kitaptan murat şu rivayete göre Tevrat da olabilir:

---

10 Bkz. Bakara, 61.

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Peygamber (asm) Yahudilerin yanına uğradı. Nuaym Bin Amr ve Hâris Bin Zeyd, Hz. Peygambere "hangi din üzeresin?" diye sordu. Hz. Peygamber, Hz. İbrahimin dini üzere olduğunu söyledi. Bunun üzerine onlar, "İbrahim bir Yahudi idi" dediler. Hz. Peygamber "öyle ise haydi Tevrata müracaat edip bakalım!" deyince bundan kaçındılar.

Bunun üzerine ayet nâzil oldu.

Ayette, sem'î delillerin usûlde hüccet olduğuna bir delil vardır.[11]

Ayet, onların kitaba müracaat etmeleri gerektiğini bilmelerine rağmen yüz çevirmelerini reddetmektedir.

24- ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلاَّ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ **"Bunun sebebi, onların "ateş bize sadece sayılı günlerde dokunacaktır" demeleridir."**

Yüz çevirmelerinin sebebi, bu yanlış inanç ve boş ümitle cehennem azabını kendileri hakkında hafife almalarıdır.

وَغَرَّهُمْ فِى دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ **"Uydura geldikleri şeyler, dinleri konusunda kendilerini aldatmıştır."**

Onların,

- "Cehenneme girseler bile sayılı günlerde çok az orada kalacaklar."

- "Ve ecdadları olan peygamberler onlara şefaat edip kurtaracaklar" şeklinde dinde uydurdukları şeyler, kendilerini aldatmıştır.

25- فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لاَ رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ **"Artık, o geleceğinde hiç şüphe olmayan gün için kendilerini bir araya topladığımız ve hiç kimseye haksızlık edilmeden herkese kazandığı tamamen ödendiği gün, hâlleri nice olur?"**

"O gün onların hâli nice olur" derken, bu ifadede ahirette onların başına gelecek azabın büyüklüğünü göstermek ve **"sayılı günler dışında ateş bize dokunmayacak"** demelerini yalanlamak vardır.[12]

Rivayette şöyle bildirilmiştir: "Kıyamet günü kâfir grupları içinde en önce Yahudiler hesaba çekilir. Allah onları herkesin önünde rezil rüsvay eder, ardından da cehenneme atılmalarını emreder."

---

11 Sem'î delillerden murat, nakil ve rivayet yoluyla gelen bilgilerdir.

12 Bakara sûresi 80. ayette nazara verildiği üzere, Yahudiler **"sayılı günler dışında ateş bize dokunmayacak"** diyorlardı.

Her nefse, yaptıklarının karşılığı eksiksiz verilir.

"Herkese kazandığı tamamen ödendiği vakit" ifadesinde, ibadetin boşa gitmediğine ve mü'minin cehennemde daimî kalmayacağına bir delil vardır. Çünkü iman ve amelinin karşılığını eksiksiz alması cehennemde ve cehenneme girmezden önce olmaz. Öyleyse, bunların karşılığını alması cehennemden kurtulduktan sonradır.

26- قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ **"De ki: "Ey mülkün sahibi Allah'ım!"**

Ey mülkün mâliki olan, hükümdarların sahip oldukları şeylerde icraatları gibi, icraat mümkün olan şeylerde icraatta bulunan Allahım!

تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ **"Sen mülkü dilediğine verirsin."**

وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ **"Dilediğinden de mülkü çeker alırsın."**

Ayette, üç defa mülk ifadesi geçer. Bunlardan birincisi geneldir, bütün mülkü ifade eder, ikincisi ve üçüncü mülk kelimeleri ise o mülkten bir kısımdır.

"Mülkten murat peygamberliktir. Bunun alınması bir kavimden başka bir kavime intikalidir" denildi.

وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ **"Dilediğini aziz edersin."**

وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ **"Dilediğini de zelil edersin."**

Dünyada veya ahirette veya her ikisinde birden nusret vererek veya mağlup ederek, muvaffak kılarak veya yardımı keserek dilediğini aziz kılarsın, dilediğini de zelil yaparsın.

بِيَدِكَ الْخَيْرُ **"Her hayır Senin elindedir."**

Ayette **"her hayır Senin elindedir"** denilip şerden söz edilmemesi, hayrın bizzat matlup olmasından, şerrin ise arızî olarak meydana gelmesindendir. Çünkü büyük bir hayrı tazammun etmedikçe, cüzî bir şer meydana gelmez.

Veya şerrin ifade edilmemesi, hitapta edebe müraat içindir.

Veya kelâmın hayır konusunda gelmesindendir.

Sebeb-i Nüzûl

Çünkü, Peygamber (asm) Hendek savaşı öncesinde kazılacak hendeğin planını yaptı. Her on kişiye kırk arşın mesafeyi kazmalarını emretti. Onlar

da kazmaya başladılar. Derken hendek kazılan çukurda balyoz işlemez bir kayaya rastladılar. Selman-ı Farisiyi haber vermek üzere Peygambere gönderdiler. Derken Hz. Peygamber geldi, balyozu aldı, kayaya vurdu. Kaya çatladı. Kayadan adeta bir şimşek çıktı, karanlık bir odada lambanın aydınlatması gibi çevreyi aydınlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber tekbîr getirdi, müslümanlar da tekbîr getirip, "Allahu Ekber" dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Köpeğin dişlerini görür gibi, sanki Hîre'nin (beyaz) saraylarını gördüm."

Sonra kayaya ikinci kez vurdu, şöyle buyurdu:

"Rum diyarından Himyer şehrinin sarayları bana aydınlandı."

Üçüncü defa vurduğunda ise şöyle buyurdu:

"San'a şehrinin sarayları bana aydınlandı. Cibril bana haber verdi ki, ümmetim bunların hepsine galip gelecektir. Size müjdeler olsun!"

Bunun üzere münafıklar şöyle dediler:

"Siz buna hayret etmiyor musunuz? Sizi boş hayaller, batıl vaatlerle oyalıyor! Medine'den Hîre saraylarını ve Kisra'nın şehirlerini gördüğünü söylüyor. Siz korkudan hendek kazarken, o size fetihlerden söz ediyor!?"

Onların bu sözleri üzerine ayet nâzil oldu

Allahu Teâlâ, şerrin de kendi elinde olduğuna şu ifadeyle tenbihte bulundu:

إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ **"Şüphesiz Sen her şeye kadirsin."**

27- تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ **"Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü de geceye sokarsın."**

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ **"Ölüden diri çıkarırsın, diriden de ölü çıkarırsın."**

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ **"Ve dilediğine hesapsız rızık verirsin."**

Cenab-ı Hak ardından gece ve gündüzün, ölüm ve hayatın peş peşe gelmesini nazara verdi. Bunda, "bunları yapan zillet ve izzeti peş peşe getirmeye, mülkü vermeye ve almaya da kâdirdir" manasına bir delâlet vardır.

Gece ve gündüzün birbirine girmesi bunların birbirini takîben gelmesi, ziyade ve noksan olmaları anlamındadır. Ölüden diri ve diriden ölü çıkması, cansız maddelerden canlıların yaratılması ve bunların sonra ölmeleridir.

Veya nutfeden canlının ve canlıdan da nutfenin yapılmasıdır.

İşarî bir mana olarak mü'minden kâfir, kâfirden mü'min çıkması nazara verildi.

28- لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ **"Mü'minler, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinmesin."**

Mü'minler, akrabalık veya cahiliye döneminden kalan bir dostluk ve benzeri sebeplerle kâfirlere dostluk göstermekten nehyedildiler. Çünkü mü'minin sevgisi de buğzu da Allah için olmalıdır.[13]

Veya nehyedilen durum, savaşta ve diğer dinî meselelerde onlardan yardım almaktır. Ayette, dostluğa layık olanların ancak mü'minler olduğuna ve onlara gösterilecek dostluğun kâfirlerin dostluğuna bir alternatif olduğuna işaret vardır.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ **"Kim böyle yaparsa, Allah ile bir ilişiği kalmaz."**

Onlara sevgi gösteren, gerçek anlamda Allahı sevmiş olamaz. Çünkü iki zıd sevgi bir arada bulunmaz.[14]

إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيَةً **"Ancak onlardan korunmanız başkadır."**

Ancak, onların cephelerinden gelebilecek sakınılması gereken bir durum varsa, o zaman durum farklıdır.

Mü'minler, onlardan gelebilecek bir zarar korkusu hâli dışında, zahiren ve batınen onlara dostluk göstermekten men edildiler. Ancak sakınılması gereken bir hâlde, zâhiren dostluk caizdir. Hz. İsa şöyle der: "Mutedil ol ve kenardan yürü."[15]

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ **"Allah, sizi nefsinden sakındırıyor."**

وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ **"Dönüş Allah'adır."**

---

13 Hadiste buna **"el-hubbu lillah ve'l-buğzu lillah"** denilir.

14 Birbirine zıd iki şey bir arada bulunmaz, ikisi beraber ortadan kalkmaz. Yani, biri varsa diğeri yoktur demektir. Mesela ya gündüzdür veya gecedir. Hem gündüz hem gece olamaz. Benzeri bir durum kâfirlerle ilgili sevgide görülür. İnsan, ya onları sever veya mü'minleri sever. Birinin varlığı, diğerinin yokluğunu gerektirir.

15 Buna "**mümaşat**" denir, yani "yürüyüşünü ona benzetmek, beraber yürümek" demektir. Bazı durumlarda böyle yapmak gerekebilir, dinde buna fetva vardır.

Öyleyse ahkâmına muhalefet ve düşmanlarına dostlukla Allahın gadabını celbetmeyin.

Bu, nehyin çok ileri boyutta olduğunu hissettiren çok büyük bir tehdittir.

"Allah sizi nefsinden sakındırıyor" derken nefisten murat Allahın zâtıdır. Bunun nazara verilmesi, uyarılan azabın Allahtan geleceğini, kâfirlerin sakındırıldığı diğer cezaların bunun aşağısında kaldığını bildirmek içindir.

29- قُلْ اِنْ تُخْفُوا مَا فِى صُدُورِكُمْ اَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ **"De ki: Kalplerinizde olanı gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir."**

Yani, o Allah içinizdeki kâfirlere karşı sevgiyi ve diğerlerini -gizleseniz de açıklasanız da- bilir.

وَيَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ **"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini bilir."**

Göklerde ve yerde ne varsa bilince, elbette sizin gizli ve açık hallerinizi de bilir.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ **"Ve Allah, her şeye kadirdir."**

Dolayısıyla, şayet nehyedildiğiniz şeylere son vermezseniz, sizi cezalandırmaya da kâdirdir.

Ayet, biraz önceki **"Allah sizi nefsinden sakındırıyor"** ayetinin bir beyanıdır. Sanki şöyle demiştir: Allah zâtına karşı sizi uyarıyor ve sakındırıyor. Çünkü O, bütün malumatı kuşatan zâtî bir bilgiyle ve bütün mukadderatı içine alan zâtî bir kudretle muttasıftır. Öyleyse O'na isyana cesaret etmeyin. Çünkü O, her günaha muttalidir ve ona ceza vermeye de kâdirdir.

30- يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا ۚ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوٓءٍ ۚ **gün her nefis** (her kişi)**, her ne hayır işlemişse ve her ne kötülük yapmışsa onları önünde hazır bulur."**

تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ اَمَدًا بَعِيدًا **"Onunla** (yaptığı kötülüklerle) **kendi arasında uzak bir mesafe bulunsun ister."**

Yani, her nefis amel defterini aldığı veya hayır ve şerden bütün amellerinin karşılığını hazır bulduğu gün, kendisiyle o gün arasında çok uzak bir mesafe olmasını temennî eder.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ **"Allah, sizi nefsinden sakındırıyor."**

Ayetin bu kısmının tekrarı, te'kid (manayı kuvvetlendirme) ve hatırlatma içindir.

وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ **"Ve Allah, kullarına çok merhametlidir."**

Ayet, Allahu Teâlânın nehyetmesi ve sakındırmasının onlara acımasından ve salahlarını gözetmekten olduğuna bir işarettir.

Veya bunda O'nun hem mağfiret, hem de azap sahibi olduğunu hatırlatmak vardır, ta ki rahmeti ümit edilsin, azabından da korkulsun.

31- قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ "(Ey Peygamber!) **De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."**

Muhabbet, bir şeyde olan kemâl sebebiyle, nefsin o şeye meylidir. Öyle ki, bu muhabbet insanı o şeye yakın olmaya sevk eder.

Kul, hakiki kemâlin ancak Allahta olduğunu, gerek nefsinde gerekse diğer varlıklarda gördüğü kemâlin Allahtan, Allah ile ve Allaha yönelik olduğunu bildiğinde, muhabbeti ancak Allaha yönelir, sevdiğini de O'nun namına sever. Bu da Allaha itaati istemesini ve O'na yaklaştıracak şeylere rağbet etmesini gerektirir. Bundan dolayı, Allaha muhabbet, "O'na itaat etmeyi murat etmek" şeklinde açıklanmıştır. Ve bu, ibadetinde peygambere tâbi olmayı ve O'na teslimiyeti istilzam etmek olarak görülmüştür.

Siz Allaha muhabbetin göstergesi olarak peygambere uyarsanız Allah sizden razı olur, taşkın halleriniz sebebiyle kalbinizde meydana gelen perdeleri açar, böylece sizi kurbiyetine mazhar kılar, sizi seçkinlerden yapar.

Allahın rızası ve özel ikramlarından **"sizi sevsin"** şeklinde bahsedilmesi, ya istiare veya mukabele üslûbu iledir.[16]

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Allah Ğafur – Rahîm'dir."**

Allaha itaat ve rasûlüne ittiba ile Allaha muhabbetini gösterenlere karşı, yüce Allah son derece şefkatli ve merhametlidir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Yahudiler "biz Allahın oğullarıyız ve sevgili kullarıyız" demeleri üzerine bu ayet nâzil oldu.

---

[16] Yani, Allahın sevmesini insanın sevmesi gibi algılamamak gerekir. Onun sevmesinden murat, sevmenin lazımı olan "razı olması, ikramda bulunması" gibi durumlardır.

Bu konuda bir başka rivayete göre ise, ayet Necran heyeti hakkında indi. "Biz Allaha muhabbetimizin göstergesi olarak İsaya ibadet ediyoruz" demişlerdi.

Şöyle de denildi: Hz. Peygamber zamanında bazıları Allahı sevdikleri iddiasında bulundular. Bunun üzerine, sözlerini tasdik için amel etmekle emrolundular.

32- قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ ۚ **"De ki: Allah'a ve Peygamber'e itaat edin!"** فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لاَ يُحِبُّ الْكَافِرِينَ **"Eğer yüz çevirirlerse, şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez."**

Allah onlardan razı olmaz, kendilerini sena etmez.

Ayette "Allah onları sevmez" denilebileceği halde **"Allah kâfirleri sevmez"** denilmesi

-Umum anlaşılmasın diye,

-Allaha ve peygambere itaatten yüz çevirmenin küfür olduğuna delâlet için,

-Allahın muhabbetinin, küfür sebebiyle kâfirlerden nefyedildiğini göstermek için,

-"O'nun muhabbeti mü'minlere mahsustur, gibi manaları ifade etmesi içindir.

41. DERS

Âl-i İmran ve Hz. Meryem

33- اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَّاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَ ۙ **"Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nûh'u, Âl-i İbrahim'i ve Âl-i İmran'ı âlemler üzerine seçkin kıldı."**

Cenab-ı Hakkın bunları seçmesi

-Peygamberlikle

-Ruhanî ve cismanî özellikleri iledir.

Bundan dolayı, başkalarının güç yetiremediklerine güç yetirmişlerdir.

Allahu Teâlâ peygambere itaati vacip kılıp, O'na olan itaatin Allahın muhabbetini celbedici olduğuna dikkat çektikten sonra, teşvik olarak peygamber kıssalarını peşinden getirdi.

Bununla, onların meleklere üstünlüğüne delil getirildi.

Hz. İbrahimin âli; Hz. İsmail, Hz. İshak ve bu ikisinin nesilleridir. Peygamber efendimiz de Âl-i İbrahimdendir.

Âl-i İmran ise, İmranın iki oğlu Hz. Musa ve Harundur.

Veya İmranın kızı Hz. Meryem ve O'nun oğlu Hz. İsadır.

Bu iki İmran arasında bin sekiz yüz sene vardır.

34- ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنْۢ بَعْضٍ ۗ **"Bunlar zürriyet/nesil olarak birbirinden gelmişlerdir."**

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۚ **"Ve Allah Semi' – Alîm'dir."**

Allah insanların sözlerini işitir, ve amellerini bilir ve onlardan sözü ve ameli istikametli olanı seçer.

Veya biraz sonra kıssası anlatılacak İmranın hanımının sözünü işitir, niyetini bilir.

35- اِذْ قَالَتِ امْرَاَةُ عِمْرٰنَ **"Hani, İmran'ın hanımı şöyle demişti:"**

رَبِّ اِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا **"Ya Rabbi! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım."**

فَتَقَبَّلْ مِنِّى ۚ **"Benden kabul et."**

İmranın hanımının ismi Hanne'dir. Hanne, Hz. İsanın ninesidir.

Hz. Musa ve Hz. Harunun babalarının ismi de İmran idi. Bu iki peygamberin yaşça kendilerinden daha büyük Meryem isimli ablaları da vardı. Bundan dolayı ayette bahsedilen İmranın hanımını Hz. Musa ve Hz. Harunun anneleri zannedenler olmuşsa da, Hz. Zekeriyanın Meryemin terbiyesiyle meşgul olduğunun Kur'anda yer alması bunu reddeder.

Hz. İsa ve Hz. Yahya, baba cihetiyle teyze çocukları idi. Rivayete göre Hz. Meryemin annesi Hanne, kısır ve yaşlı bir kadındı. Bir gün bir ağacın altında gölgelenirken yavrusunu yediren bir kuş gördü, çocuk sahibi olma duyguları alevlendi, "ah, bir çocuğum olsa" diye temennîde bulundu. "Allahım" dedi, "Sana söz veriyorum, şayet çocukla beni rızıklandırırsan onu Beyt-i Makdise vakfedeceğim, Senin Beytine hizmet edecek."

Derken Meryeme hamile oldu, kocası İmran ise vefat etti. Böyle bir adak, o zamanda meşru idi. Belki de "Allahım erkek çocuk verirsen" demiş olabilir veya erkek çocuk talep etmiş olabilir.

Ayet metninde geçen **"muharrer"** ifadesi şunu ifade eder: "Tamamen hür olacak, onu başka bir şey ile meşgul etmeyeceğim."

Veya "ibadete kendini veren âbid biri olacak."

إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"Şüphesiz Sen Semi' – Alîm'sin."**

Sen benim sözümü ve niyetimi işitir ve bilirsin.

36- فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ **"Onu doğurunca, "Rabbim!" dedi, onu kız doğurdum."**

Hz. Hanne bu ifadeyi Rabbine tahassür ve hüzün ile söyledi. Çünkü bir erkek çocuğu olacağını umuyordu ve bundan dolayı onu Beyt-i Makdise hizmete vermeyi adamıştı.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ **"-Oysa Allah, onun ne doğurduğunu en iyi bilendir.-"**

وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ **"Erkek, kız gibi değildir."**

Bu iki cümle, Hz. Meryemin kelâmı içinde yer alan ara cümlelerdir.

وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ **"Ona Meryem adını verdim."**

Meryem, onların dilinde "Allaha ibadet eden" demektir.

Hannenin bunu Rabbine zikretmesi, O'nun kurbiyetine mazhar olması ve çocuğunu koruyup salihlerden kılması içindi.

Ta ki Meryemin yaptıkları kendi adına yakışır olsun.

Ayette; isim, müsemma ve isimlendirmenin birbirinden farklı şeyler olduğuna bir delil vardır.

وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ **"Onu ve neslini kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum."**

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Doğan her çocuğa doğumu anında şeytanın bir dokunması vardır, bundan dolayı çocuk ağlar. Ancak Meryem ve oğlu bundan hariçtir."

Yani, şeytan her çocuğun vesvese ile etkilenmesinden ümit içindedir. Ancak Meryem ve oğlu bundan müstesnadır. Çünkü Allahu Teâlâ bu istiazenin bereketi ile onları şeytandan korumuştur.

37- فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ **"Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu."**

Adak hususunda, adakların kabul edildiği güzel bir vecihle erkek yerine O'nu kabul etti.

Doğumundan sonra büyümeden ve henüz daha Mescid-i Aksaya hizmete uygun hale gelmeden kabul etti.

Rivayete göre Hanne, Meryemi dünyaya getirdiğinde onu bir beze sardı, Mescid-i Aksaya getirdi, oradaki hahamlara bırakıp "buyrun, bu adağımdır" dedi. Ona sahip çıkmak için adeta yarıştılar, çünkü önderlerinin kızı idi. Hz. Zekeriya "ben ona daha layığım, teyzesinin kocasıyım" deyince kabul etmediler, ancak kur'a çekmeye razı oldular. Hahamların sayısı yirmi yedi idi.

Bir nehre vardılar, kalemlerini suya bıraktılar, Hz. Zekeriya'nınki su üstünde kaldı, diğerleri battı. Bunun üzerine Hz. Meryemin terbiyesini Hz. Zekeriya üstlenmiş oldu.

وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا **"Ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi."**

Bu ifade, Meryemin bütün hallerinde güzel bir terbiye ile terbiye edildiğini anlatan mecazî bir anlatımdır.[17]

وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا **"Ve onu Zekeriyya'nın himayesine verdi."**

---

[17] Ayet metninde geçen "nebat" bitki anlamında olduğu cihetle, ayet "bir bitkinin özenle büyütülmesi gibi Hz. Meryemin itina ile yetiştirildiğini" anlatır.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا **"Zekeriyya ne zaman onun bulunduğu mihraba girse, yanında bir rızık bulurdu."**

Ayetteki **"mihrab"** kelimesi, Hz. Meryem için yapılan odayı ifade eder. Veya mescid veya mescidin en eşref ve eski yeri olabilir. Buna **"mihrab"** denilmesi, şeytanla muharebe yeri olmasındandır. Buna göre, Meryemin Beyt-i Makdisin en eşref yerine yerleştirildiği söylenebilir.

Rivayete göre Meryemin yanına başkası girmezdi. Hz. Zekeriya çıktığında, O'nun üzerine yedi kapı kapatırdı.

Hz. Zekeriya O'nun yanında yazın kış, kışın yaz meyveleri görürdü.

قَالَ يَا مَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَا **"Meryem! Bu sana nereden geldi?" dedi."**

"Kapılar kapalı iken mevsim dışı bu rızık sana nerden geliyor?"

Bu rivayet, evliyanın kerametinin cevazına bir delildir.

قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ **"Dedi: "O, Allah katındandır."**

"Buna hayret etme, Allah katından geliyor."

Denildi ki: Hz. İsa gibi annesi de daha bebekken konuştu. Meryem, süt emmedi. Rızkı, kendisine cennetten gelirdi.

اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ **"Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir."**

"Biğayri hisab"

-"Sayılmayacak kadar çok

-Veya liyakat olmadan sırf bir lütuf olarak verir" manasını ifade eder.

"Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir." ifadesi Hz. Meryemin veya Hz. Zekeriyanın sözü olabileceği gibi, Allahın sözü de olabilir.

Rivayete göre Hz. Fatıma Hz. Peygambere iki parça ekmek ve birazcık et hediye etti. Hz. Peygamber sonra kızına döndü "kızım, gel" dedi. Hz. Fatıma tabağın üstünü açınca ekmek ve etle dopdolu olduğunu gördü. Hz. Peygamber sordu: "Bu sana nerden geldi?"

Hz. Fatıma ayetin ifadesini kullanarak **"O, Allah katındandır. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir."** dedi. Bunun üzerine peygamber şöyle buyurdu: "Allaha hamdolsun ki Seni İsrailoğullarının hanımefendisinin bir benzeri kıldı."

Sonra Hz. Ali, Hasan ve Hüseyini ve ehl-i beytini topladı, doyuncaya kadar yediler. Yemek ise olduğu gibi kaldı, kalanı komşulara dağıtıldı.

38- هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ **"Orada Zekeriyya, Rabbine dua etti."**

Hz. Zekeriya, Hz. Meryemin kerametini ve Allah nezdinde konumunu görünce orada dua etti.

قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً **"Dedi: "Ya Rabbi! Bana katından temiz bir nesil hibe et."**

Denildi ki: Mevsim dışı meyveleri görünce yaşlı, kısır bir insandan çocuk doğabileceğini düşündü. **"Hibe et"** demesi, istediği çocuğun alışılmış tarz dışında ve sebepler ötesi olmasındandır.

إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ **"Şüphesiz sen, duayı hakkıyla işitensin."**

39- فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ **"Zekeriya namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler:"**

أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ **"Şüphesiz Allah sana, Allahtan bir kelimeyi tasdik edici, efendi, nefsine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeliyor."**

Burada melaikeden murat Hz. Cebraildir.

"Allahtan bir kelime", Hz. İsadır.

Hz. İsaya **"Allahın kelimesi"** denilmesi, baba olmadan "ol" emriyle kendisine vücut verilmesindendir. Böylece O'nun hâli, sıra dışı harikalar olan emir âlemine benzetilmiştir.

"Allahın kelimesinden" murat, Allahın kitabı da olabilir.

Hz. Yahya, kavminin önderi idi, onların fevkinde meziyetlere sahipti. Asla bir günaha niyetlenmedi.

Nefsini şehvanî şeylerden, eğlencelerden uzak tutuyordu. Ayette bu, "**hasur**" kelimesiyle ifade edilmiştir.

Anlatılır ki, çocukluğunda diğer çocuklar kendisini oyuna çağırdığında "Ben oyun için yaratılmadım" demişti.

Ayrıca salihler neslinden idi,

O, büyük ve küçük günah işlememişti.

40- قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ **"Zekeriyya**

dedi: Ya Rabbi, bana ihtiyarlık gelip çattı, karım ise kısırdır, benim nasıl oğlum olabilir?."

Hz. Zekeriyanın kendisinin çocuğu olmasını uzak görmesi, âdetullah ve sebepler açısından idi.

Veya bu sorusu, hayretinden, nasıl olacağının keyfiyetinden de olabilir.

Kendisi doksan dokuz, hanımı doksan sekiz yaşında idi.

قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ **"Allah dedi: Öyledir, fakat Allah dilediğini yapar."**

Bir pir-i fâni ve kısır bir hanımdan çocuk dünyaya gelmesi gibi, Allah daha ne hayret verici fiiller yapmaktadır.

41- قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيٓ اٰيَةً **"Zekeriyya dedi: "Rabbim! Bana bir alâmet ver."**

Hz. Zekeriyanın buna bir işaret istemesi, hanımının hamile olduğunu anlayıp sevinçle bunu karşılaması, buna şükretmesi ve bekleme sıkıntısını ortadan kaldırması içindi.

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا **"Allah dedi: Senin için alâmet, insanlara üç gün konuşamamandır, ancak remzen** (konuşabilirsin)**."**

Bunun hikmeti, bu üç günde nimetin hakkını vererek Allahı daha ziyade zikretmesi ve O'na şükretmesidir.

Ancak el veya baş işareti ile konuşabilirsin.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا **"Rabbini çokça zikret."**

Konuşamayacağın bu günlerde Allahı çokça zikret.

Sadece "Rabbini zikret" denilmeyip **"Rabbini çokça zikret"** denilmesi, zikirde aynı şeyleri söylemenin tekrar olmadığını ifade eder.[18]

وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ع **"Ve akşam üzeri ve sabah erken tesbih et."**

Ayet metnindeki "**Aşiy**", güneşin öğle vakti zirve noktasından meyledip batışına kadarki vaktini ifade eder. İkindiden veya güneşin batmasından gecenin ilk kısmının gitmesine kadarki vakit olduğu da söylendi.

---

18 Yani, mesela "Allah" lafza-i celâlini defalarca söyleyen birisi, aslında aynı kelimeyi tekrar etmektedir. Ama bu tekrarda tesis, kalbin uyanışı, latifelerin gıdasını alması, fikrin harekete geçmesi gibi hikmetler vardır.

42- وَإِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَامَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ **"Hani melekler şöyle demişti: Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına karşı seçti."**

Meleklerin Hz. Meryemle konuşmaları, O'nun için bir keramettir. Kerameti inkâr edenler, bunu Hz. Zekeriyanın bir mu'cizesi veya Hz. İsanın nübüvvetine bir hazırlık olduğunu iddia ettiler. **"Biz senden önce de, o beldelerin ahalisinden ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik."** (Yusuf, 109) ayetinin ifade ettiği, gibi hiçbir kadına nübüvvet verilmediği hususunda icma olduğunu nazara verdiler.[19]

Meleklerin bunu şifahen değil, ilham yoluyla söylediği de nazara verilmiştir.

Ayette Hz. Meryemle ilgili iki defa **"Allah seni seçti"** ifadesi geçer. Bunlardan birincisi

-Daha önce Beyt-i Makdise kız kabul edilmezken Hz. Meryemin kabul edilmesi,

-Tamamen ibadetle meşgul olması,

-Cennet rızıkları gönderilerek çalışmaya ihtiyacı olmaması,

-Kadınlarda bulunabilen nahoş hallerden temiz kılınmasıdır.

İkincisi ise,

-Hidayet üzere olması,

-Meleklerin kendisine gönderilmesi,

-Babasız çocuk sahibi olmak gibi parlak kerametlere mazhar kılınması,

-Yahudilerin iftirasından henüz yeni doğmuş bebeğinin konuşmasıyla kurtulması,

-Hem kendisinin hem de oğlunun âlemlere ibret olması gibi durumlardır.

43- يَامَرْيَمُ اقْنُتِى لِرَبِّكِ وَاسْجُدِى وَارْكَعِى مَعَ الرّٰكِعِينَ **"Ey Meryem! Rabbine divan dur ve secdeye kapan ve rükû' edenlerle beraber rükû' et."**

Namazın rükünleri de nazara verilerek, Hz. Meryem'e cemaatle namaz kılması ve namaza ihtimam göstermesi emredildi.

---

19 Meleklerin Hz. Meryem'le konuşması O'nun nebi olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla üstteki gerekçeyle kerameti inkâr etmek hiç de makul değildir.

Secdenin rükû'dan önce zikredilmesi

-Ya onların şeriatında böyle olmasından

-Veya vav harfinin tertib gerektirmediğine tenbihte bulunmak için,

-Veya rükû'suz namaz kılanların namazının namaz olmadığını bildirmek içindir.

Ayet metninde geçen **kunut**'un (Zümer, 9) ayetinde olduğu gibi taati devam ettirmek anlamında, sücudun (Kâf, 40) ayetinde olduğu gibi namaz anlamında, rükû'nun da Allaha boyun eğme anlamında olduğu söylendi.

44- ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ **"İşte bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir."**

Sana anlatılan bu kıssalar, ancak vahiyle bilinebilecek gayb haberlerindendir.

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلاَمَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ **"Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak?" diye kalemlerini** (kur'a için) **atarlarken sen yanlarında değildin."**

Denildi ki: Bir teberrük olarak, kendisiyle Tevrat yazdıkları kalemleriyle kur'a çektiler.

Ayette **"Sen onların yanında değildin"** şeklinde bir üslûb kullanılması, Kur'anın vahiy olduğunu inkâr edenlere karşı **tehekküm** (ince bir alay) üslûbuyla bunu anlatmaktadır.

Çünkü olayları bilmenin yolu,

-Ya bizzat görmek (müşahede-gözlem),

-Veya bunu duymaktır.

Hz. Peygamberin bunu işitme yoluyla bilmediği onlar nezdinde de malumdur, şüphesizdir. Böyle olunca geriye ancak diğer ihtimal, yani bizzat görmek kalır, bunu da aklı başında hiçbir insan iddia edemez.

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ "(Bu hususta) **tartışırlarken de yanlarında değildin."**

42. DERS

Hz. İsa

45- إِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ **"Melekler şöyle demişti: Ey Meryem! Şüphesiz Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor."**

اِسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ **"Adı Meryem oğlu İsa Mesih'dir."**

"Mesih" ifadesi, sıddîk gibi itibar ifade eden lakaplardandır. İbranicede manası "mübarek"tir.

Kelimenin Arabça kökü "meshetmek"ten gelir. Çünkü Hz. İsa bereketle meshedilmiştir, veya günahlardan tertemiz kılınmakla mübarek kılınmıştır.

Veya bu kelime Hz. İsanın bir yerde sabit kalmayıp devamlı hareket halinde olmasını ifade eder.

Hitap Hz. Meryeme iken Hz. İsaya **"İbnu Meryem"** yani "Meryemin oğlu" denilmesi, babasız doğacağına tenbihte bulunmak içindir. Çünkü evlat, babalara nisbet edilir, annelere nisbet edilmez, onlara nisbet ancak baba olmadığındadır.

وَجِيهًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ **"Dünyada da ahirette de gözdedir."**

Hz. İsanın dünyada **gözde olması** nübüvvet ile, ahirette gözde olması ise, şefaatledir.

وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ **"Ve mukarreb olanlardandır."**

Denildi ki: Bu ifade Hz. İsanın cennetteki yüksek derecesini veya semaya yükseltilmesi ve meleklere arkadaş olmasını anlatır.

46- وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلاً **"Beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşur."**

وَمِنَ الصَّالِحِينَ **"Ve salihlerdendir."**

Denildi ki: Hz. İsa genç yaşta semaya yükseltildi. Ayet metnindeki **"kehlen"** ifadesi, tekrar yeryüzüne gelmesinden sonraki konuşmasını anlatır.

Ayette Hz. İsa'nın muhtelif hallerinin zikri, O'nun ulûhiyetten uzak olduğunu anlatmak içindir.[20]

47- قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌ **"Meryem dedi: Ya Rabbi, bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?"**

Hz. Meryemin **"Ya Rabbi, benim nasıl çocuğum olur"** demesi

-Ya hayret ifade eder.

-Ya âdetullaha aykırı olmasından dolayı bir sualdir.

-Veya evlenerek mi yoksa başka şekilde mi çocuğu olacağını sormaktır.

قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ **"Dedi: Öyle ama, Allah dilediğini yaratır."**

Bunu söyleyen ya doğrudan Allahu Teâlâdır veya Allah namına bildiren Hz. Cebraildir.

اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ **"O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece 'ol!' der, o da hemen oluverir."**

Ayet, Allahın maddî sebeplerle tedricen yaratmaya kâdir olması gibi, sebepler olmadan defaten yaratmaya da kâdir olduğuna bir işarettir.

48- وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ **"Ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretir."**

Cenab-ı Hakkın ilerde Hz. İsanın konumunu haber veren bu ifadeleri, Meryemin gönlünü ferahlatmak ve evlenme olmaksızın çocuk sahibi olacağını öğrenince, kendisinde meydana gelen kınanma duygusunu izale etmeye yöneliktir.

Ayetteki **"Kitap"**tan murat, semavî kitapları ifade eder. Tevrat ve İncil de bunlardan iken ayrıca ifade edilmeleri, onların ilâhî kitapları içinde ayrıcalıklı konumlarına işaret eder.

49- وَرَسُولاً اِلٰى بَنِى اِسْرَائِيلَ **"Onu İsrailoğullarına bir peygamber olarak gönderir:"**

اَنِّى قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ "(Der ki:) **Şüphesiz ki ben size Rabbinizden bir âyet getirdim:"**

Hz. İsanın "İsrailoğullarına" gönderildiğinin ifade edilmesi,

---

[20] Yani, bir anadan doğan, bebeklik ve olgunluk dönemlerini yaşayan biri ilah olamaz. Çünkü bu haller tamamen beşerî özelliklerdir.

-Ya sadece onlara gönderilmesindendir.

-Ya da başkalarına gönderildi iddiasına bir reddir.

أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ **"Size, kuş biçiminde çamurdan birşey yaparım da içine üflerim, Allah'ın izniyle o, kuş olur."**

"Biiznillah" (Allahın izniyle) deyişi, kuş sûretindeki çamura hayat verilmesinin Hz. İsadan değil, Allahtan olduğunu hatırlatmak içindir.

وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ **"Anadan doğma körü ve cüzzamlıyı iyileştiririm."**

Rivayete göre Hz. İsanın yanına binlerce hasta geliyordu. Gelemeyenlerin yanına da O gidiyordu. Onları tedavi etmesi, ancak dua ile idi.

وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ **"Ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim."**

"Allahın izniyle" demesi, ulûhiyet tevehhümünü red içindir.

Çünkü hayat vermek beşerin fiilleri cinsinden değildir.

وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ **"Evlerinizde ne yiyor ve neleri biriktiriyorsanız size haber veririm."**

Böylece şüphe duymayacağınız şekilde gaybî olan hallerinizi size söylerim.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"Eğer mü'minler iseniz bunda sizin için elbette bir ibret vardır."**

İmana muvaffak kılınmışsanız bunlarda sizin için bir alamet vardır. Çünkü mü'min olmayanlar mu'cizelerden faydalanmazlar, ibret almazlar.

Veya şöyle de denilebilir: "Eğer siz inat etmeyip hakkı tasdik eden kimselerseniz..."

50- وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ **"Önümdeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için** (geldim)**."**

Daha önce Hz. Musanın şeriatında yasaklanan hayvanların iç yağları, deve eti ve Cumartesi günü çalışmak gibi yasakları kaldırmak için size geldim.

"Ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için (geldim)**"** de-

mesi, Hz. İsanın şeriatının Hz. Musanın şeriatını neshettiğine delâlet eder. Tevratı tasdik edici olması bunu ihlal etmez. Kur'anın bir kısım hükümlerinin bir kısmını neshi birbiriyle çelişki ve birbirini yalanlama olmadığı gibi. Çünkü hakikatte nesh, zamanlara göre beyan ve tahsistir.[21]

وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ **"Ve Rabbinizden size bir mu'cize getirdim."**

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ **"Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."**

51- اِنَّ اللّٰهَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ **"Şüphesiz Allah, Rabbim ve Rabbinizdir."**

فَاعْبُدُوهُ **"Öyleyse O'na ibadet edin!"**

هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ **"İşte bu, sırat-ı müstakimdir** (doğru bir yoldur)."

"Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir, O'na ibadet edin" ifadesi peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri konulardandır. Bu, peygamberle sihirbaz arasında en önemli bir ayırıcı özelliktir.[22]

"Şüphesiz Allah, Rabbim ve Rabbinizdir." ifadesi, nihayeti tevhid olan hak itikadla nazarî kuvvetin (işin teorik yönünün) tamamlanmasıdır.

Devamında **"Öyleyse O'na ibadet edin!"** denilmesi ise amelî kuvvetin (işin pratik, uygulamalı kısmının) tamamlanmasına bir işarettir. Bu da emirlere uymak ve yasaklardan kaçmaktan ibarettir.

Ardından **"işte bu, sırat-ı müstakimdir"** diyerek teorik ve ameli yönleri cem edenlerin istikamet üzere olduklarını beyan etmiştir. Bunun bir benzerini şu hadiste görürüz:

"Allaha iman ettim" de. Sonra da istikamet üzere ol!"

52- فَلَمَّا اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِىٓ اِلَى اللّٰهِ **"İsa onların inkârlarını hissedince, "Allah giden yolda yardımcılarım kimler?" dedi."**

Hz. İsa, onlardan gözle görülür bir şekilde inkâr emareleri hissedince, **"Allah giden yolda yardımcılarım kimler?"** dedi.

---

[21] Yani, mevsimlere göre elbise, gıda ve ilaçların değişmesi gibi, zamanlara göre de bazı hükümlerin değişmesi gayet normaldir. Nitekim İslamın Mekke döneminde silahlı cihada izin verilmemişken, Medine döneminde izin verilmiştir. Her ikisi de haktır ve zamanlarına muvafıktır.

[22] Yani, sihirbazın ortaya koyduğu hünerler görünüşte mu'cizeye benzeyebilir, ama sihirbaz hakka davet etmez, Allaha ibadete çağırmaz.

Denildi ki: Ayette "ilallah" derken kullanılan اِلَى "ile" harf-i cerri, hem مَعَ maiyet, hem فِي (fî) manası, hem de لَ (lâm) manası ifade edebilir.[23]

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ **"Havariler dediler: Biz Allahın yardımcılarıyız."**

Havarî, "bembeyaz elbise giymiş adam" demektir. Hz. İsanın ashabına "havariler" denilmesi, niyetlerinin hâlis ve içlerinin tertemiz olmasını ifade eder.

Havarilerin üstteki ifadeleri, "Biz Allahın dininin yardımcılarıyız" manasını da ifade eder.

اٰمَنَّا بِاللّٰهِ **"Allah'a iman ettik."**

وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ **"Ve şahit ol ki, biz hakka teslim olmuş kimseleriz."**

Peygamberlerin kavimleri hakkında lehte ve aleyhte şahitlik yapacakları kıyamet günü, bizim hakka teslim olmuş kimseler olduğumuza şahit ol.

53- رَبَّنَا اٰمَنَّا بِمَا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ **"Ey Rabbimiz, indirdiğine iman ettik ve peygambere uyduk."**

فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ **"Artık bizi şahidlerle beraber yaz."**

Bizi vahdaniyetine (birliğine) şahit olanlarla beraber yaz.

Veya kendilerine tâbi olanlara şehadette bulunan peygamberlerle beraber yaz.

Veya bizi ümmet-i Muhammedle beraber yaz. Çünkü onlar insanlara şahit olacaklardır.

54- وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ **"Onlar tuzak kurdular, Allah da tuzak kurdu."**

Bunlar, Hz. İsanın kendilerinde inkâr hissettiği Yahudilerdir. Onu suikastle öldürmek için birini görevlendirmişlerdi.

---

[23] Ayetin meali **"Allaha yardımcılarım kimler?"**

Birinciye göre "Allah benim yardımcım, Allah ile beraber yardımcılarım kimler?"

İkinciye göre "Allah yolunda yardımcılarım kimler?"

Üçüncüye göre ise "Allah için yardımcılarım kimler?" Yani hiçbir menfaat beklemeden sırf Allah için kim bana yardım edebilir?

Allahu Teâlâ Hz. İsayı semaya yükseltti. O'na suikaste yelteneni de İsa şekline çevirdi, öyle ki İsa zannederek onu öldürdüler.

Ayette Allaha mekir (tuzak) isnat edilmektedir. Mekir, aslında başkasına zarar celbeden hile ve tuzak anlamına gelir, bu yönüyle Allaha nisbet edilmez. Ancak mukabele ve müşakele üslûbuyla Allaha nisbeti söz konusu olur.[24]

وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ **"Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır."**

Allah hile ve tuzak hazırlamada onlardan daha kuvvetlidir, onlara hesap etmeyecekleri yerden zarar vermeye ziyadesiyle kâdirdir.

55- اِذْ قَالَ اللّٰهُ **"(O zaman) Allah şöyle demişti:"**

يَا عِيسٰى اِنِّى مُتَوَفِّيكَ **"Ey İsa, şüphesiz ben seni vefat ettireceğim."**

Hz. İsanın Vefatı

Seni eceline ulaştıracağım, ecel-i müsemmana te'hir edeceğim, Seni onların öldürmesinden koruyacağım.

Ayette "**teveffi**" vefat ettirmektir. "Arzdan Seni alacağım" anlamına gelebilir.

Veya rivayete göre uykuda iken semaya yükseltilmesi nazara alındığında "uykuda seni vefat ettireceğim."

Veya "melekût âlemine yükselmeye engel olan şehevanî şeylerden seni kurtararak öldüreceğim."

Denildi ki: Allah O'nu yedi saat süresince ölü olarak tuttu, sonra da semaya yükseltti. Hristiyanlar bu görüştedirler.

وَرَافِعُكَ اِلَىَّ **"Ve seni bana yükselteceğim."**

İkram mahallim ve meleklerimin meskeni olan semaya yükselteceğim.

وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا **"Ve seni inkârcılardan temizleyeceğim."**

Onların kötü hallerinden ve suikastlerinden Seni temize çıkaracağım.

---

[24] Yani Allahu Teâlâ doğrudan kimseye tuzak kurmaz, O bundan münezzehtir. Ancak O, Allah dostlarına hazırlanan hile ve tuzaklara mukabelede bulunur, onların hile ve tuzaklarını kendi aleyhlerine çevirir, onları kendi kazdıkları kuyuya düşürtür.

وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ **"Ve sana uyanları, kıyamete kadar o inkarcıların üstünde tutacağım."**

Burada nazara verilen üstünlük, hem delil yönünden hem de çoğu zaman için maddeten de galibiyettir.

Ona tâbi olanlardan murat, O'nun nübüvvetine inanan Müslümanlar ve Hristiyanlardır. Yahudilerin bu zamana kadar onlara galip geldiği duyulmamıştır. Ve onlar için bir devlet de söz konusu olmamıştır.

ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ **"Sonra dönüşünüz banadır."**

فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ **"Ben de ayrılığa düştüğünüz hususlarda aranızda hükmederim."**

56- فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ **"İnkâr edenlere gelince, onlara dünyada da, ahirette de şiddetli bir şekilde azab ederim."**

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ **"Ve onlar için hiçbir yardımcı yoktur."**

57- وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ **"İman edip salih ameller işleyenlere gelince,** (Allah) **onların mükâfatlarını tastamam verir."**

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ **"Allah, zalimleri sevmez."**

58- ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ **"İşte bu sana okuduğumuz, âyetlerden ve hikmet dolu zikirdendir."**

"İşte bu.." ifadesi, bahsi geçen Hz. İsa ve diğerlerinin haberlerine işarettir.

59- إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ **"Doğrusu Allah katında İsa'nın hali, Âdem'in hali gibidir."**

خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ **"Onu topraktan yarattı."**

Hz. İsanın Hz. Âdeme benzetilmesi, kendisinin babasız yaratılması cihetiyledir. Hz. Âdem ise ne baba ne de anne olmadan doğrudan topraktan yaratılmıştır. Böylece Hz. İsanın babasız yaratılma olayına, ondan daha hayret verici Hz. Âdem örneği verilmesi, hasımları susturmak ve şüphe duyacakları maddeleri kesmek içindir.

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ **"Sonra ona "ol!" dedi, o da oluverdi."**

Sonra **"Sonra bu az suyu "alaka" hâline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!"** (Mü'minun, 14) ayetinde nazara verildiği gibi, O'nu bir beşer olarak inşa etti.

Veya topraktan yaratılışını takdir etti.

60- اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ **"Hak Rabbindendir."**

فَلاَ تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ **"O hâlde, sakın şüphe edenlerden olma."**

"Sakın şüphe edenlerden olma!" ifadesi Hz. Peygambere bir hitap olabilir. Zaten şüpheden uzak olan Hz. Peygambere böyle bir emir, O'nu heyecana getirmek ve ziyade sebat göstermesini sağlamak içindir.

Veya hitap, ayeti duyan herkesedir.

61- فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ **"Sana ilim geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki:"**

Artık Hristiyanlardan her kim Sana ilmi icap ettiren apaçık bazı ayetler geldikten sonra tartışmaya girerlerse onlara de ki:

تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَاءَنَا وَاَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ **"Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım."**

Yani bizden ve sizden her biri kendini ve ailesini çağırsın, karşılıklı lanet için can u gönülden yalvaralım.

Önce evlat ve hanımların söylenmesi şundandır: Kişi bunlar için kendini tehlikeye atar ve onlar için harp eder.

ثُمَّ نَبْتَهِلْ **"Sonra da lanetleşelim."**

Ayet metninde geçen **ibtihale**, diğer ismiyle mübahele "içimizden kim yalancı ise Allahın laneti onun üzerine olsun" diyerek dua etmektir.

فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ **"Allah'ın lanetinin yalancılara olmasını dileyelim."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, Necran Hristiyanları mübaheleye davet edildiklerinde biraz süre istediler. Baş başa kaldıklarında, içlerinde isabetli görüşler ifade eden Akıb'e "ne dersin?" diye sordular. O da dedi ki: "Vallahi, siz O'nun nübüvvetini bildiniz. O size Sahibiniz İsa hakkında işin gerçeğini bildiren söz ile geldi. Vallahi, bir peygamberle lanetleşmeye giren hiçbir kavim iflah olmamış, helâk olup gitmiştir. İlla dininizde kalmak istiyorsanız, bu zâta varın, "Allaha ısmarladık" deyin, sonra ayrılın."

Bunun üzerine Hz. Peygambere vardılar. Hz. Peygamber Hz. Hüseyini kucağına almış, Hz. Hasanın elinden tutmuş, Hz. Fatıma arkasında, Hz. Ali de O'nun arkasında yürüyorlardı. Hz. Peygamber onlara "ben dua ettiğimde âmin deyin" diyordu. Bu manzarayı görünce en ileri seviyedeki din adamları şöyle dedi: "Ben burada öyle yüzler görüyorum ki, Allahtan bir dağı yerinden kaldırmasını isteseler, Allah o dağı yerinden kaldırır. Bunlarla mübahele yapmayın, yoksa helak olursunuz."

Bunun üzerine gönüllü olarak Hz. Peygambere boyun eğdiler, cizye vermeyi kabul ettiler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olan Allaha yemin ederim ki, mübaheleye girselerdi burada maymun ve domuza çevrileceklerdi. Vadi üzerlerine ateşle dolacaktı. Allah, ağaçtaki kuşlar dahil, Necran ve ahalisini kökten silecekti."

Ayet, Hz. Peygamberin nübüvvetine ve yanında getirdiği ehl-i beytin faziletine bir delildir.

62- إِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ **"Şüphesiz bu** (İsa ile ilgili) **gerçek kıssadır."**

وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّا اللّٰهُ **"Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur."**

وَإِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ **"Şüphesiz Allah Azîz'dir – Hakîm'dir."**

Onun dışında hiçbir şey uluhiyette O'na şerik olmak için tam bir kudret ve mükemmel bir hikmette O'na müsavi olamaz.

63- فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ۚ **"Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz ki Allah müfsitleri çok iyi bilendir."**

Ayet, onlara bir vaîddir. "Allah onları çok iyi bilendir" yerine **"Allah müfsitleri çok iyi bilendir"** denilmesi, delillerden ve tevhidden yüz çevirmenin dinde ve itikadda bir ifsat olduğuna ve nefsin fesadına, hatta âlemin fesadına yol açacağına delâlet içindir.

43. DERS

Ehl-i Kitaba Sesleniş

64- قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ **"De ki: Ey ehl-i kitap!"**

İfade, hem Yahudi hem de Hristiyanları içine alır. Bundan muradın Necran heyeti veya Medine Yahudileri olduğu söylendi.[25]

تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاۤءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ **"Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin:"**

اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ **"Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim."**

Sadece O'na ibadet edelim, ibadetimizi Allah için yapalım.

وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْـًٔا **"O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım."**

Ondan başkasını ibadete layık kılmada O'na şerik yapmayalım, o şeyi ibadete ehil görmeyelim.

وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ **"Ve Allah'ı bırakıp da bazımız bazımızı rabler edinmesin."**

"Üzeyir Allahın oğludur", "İsa Allahın oğludur" demeyelim. Haram ve helal hususunda ruhbanların sonradan çıkardıklarına itaat etmeyelim. Çünkü onlar da bizim gibi beşerdirler.

Rivayete göre **"**(Yahudiler) **Allah'ı bırakıp hahamlarını;** (Hristiyanlar ise) **rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler."** (Tevbe, 31) ayeti nazil olunca Adiy bin Hatem şöyle dedi: "Biz onlara tapmıyorduk ya Rasulallah."

Hz. Peygamber "Onlar size bazı şeyleri helal, bazı şeyleri de haram kılıp siz de onların sözüne göre hareket etmiyor muydunuz?" dedi.

Adiy "evet" deyince, "İşte, ayetin anlattığı budur" buyurdu.

---

[25] Bir ayet, belli bir sebeple indiğinde, hüküm olarak sırf onlara bakmaz. **"İtibar, lafzın umumî oluşunadır, sebebin hususî oluşuna değil"** denilir. Yani, sebeb-i nüzulün hususiliği, hükmün umumî olmasına engel değildir.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ **"Eğer onlar yüz çevirirlerse, deyin ki: Şahit olun biz Müslümanlarız."**

"Yüz çevirmek"ten murat, tevhidden yüz çevirmeleridir.

65- يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرٰهِيمَ **"Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz?"**

وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرٰيةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلاَّ مِنْ بَعْدِهِ **"Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir."**

Sebeb-i Nüzûl

Yahudi ve Hristiyanlar Hz. İbrahim hakkında birbirleriyle çekiştiler. Her bir fırka, O'nun kendilerinden olduğunu iddia etti. Bunun üzerine Hz. Peygambere müracaat ettiler, üstteki ayet nazil oldu. Yani, Yahudilik ve Hristiyanlık Hz. Musa ve Hz. İsaya Tevrat ve İncilin inmesiyle meydana gelen iki dindir. Hâlbuki Hz. İbrahim Hz. Musadan bin ve Hz. İsadan da iki bin yıl önce idi. Nasıl olur da bu dinlere mensup olabilir?

أَفَلاَ تَعْقِلُونَ **"Siz hiç aklınızı kullanmaz mısınız?"**

Aklınızı kullanıp da muhal (imkânsız) olan bir şeyi bırakmaz mısınız?

66- هَاأَنْتُمْ هٰؤُلاَءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ **"İşte siz böyle kimselersiniz! Biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız."**

فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ **"Peki, hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz?"**

Ayetteki هَا "ha" tenbih harfidir. Bununla göz ardı ettikleri hallerine uyarıda bulunuldu. Yani, işte sizler böyle ahmak kimselersiniz. Ahmaklığınızın beyanına gelince: Haydi diyelim ki bir inatla Tevrat ve İncilde bilgisini bulduğunuz veya olduğunu iddia ettiğiniz meselelerde mücadeleye giriştiniz. Ama ne diye hiç bilginizin olmadığı, kitabınızda da zikri geçmeyen Hz. İbrahimin dini hakkında mücadele ediyorsunuz?

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ **"Allah bilir, siz bilmezsiniz."**

Allah tartıştığınız meseleleri bilir, siz ise onlardan cahilsiniz.

67- مَاكَانَ اِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلاَنَصْرَانِيًّا **"İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hristiyandı."**

وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا **"Fakat O, hanif bir müslimdi."**

O, batıl akaidden uzak, Allaha boyun eğmiş biri idi.

وَمَاكَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ **"Ve, müşriklerden değildi."**

Ayette onların müşrik olduklarına bir tariz vardır. Çünkü Hz. Üzeyri ve Hz. İsayı bir nevi şerik yapmışlardı. Ayrıca müşriklerin "biz İbrahim milleti üzereyiz" demelerine de bir red söz konusudur.

Tenbih: Bu kıssada gözetilen irşattaki belağat ve kademe kademe delil getirmekteki güzelliğe bak.

Önce Hz. İsanın halleri ve onda görülen ulûhiyete aykırı tavırları beyan etti.

Sonra onların düğümlerini açan ve şüphelerini izale eden meseleleri zikretti.

Onların inadını ve dik kafalılığını görünce onları bir nevi i'caz ve mübaheleye, yani karşılıklı lanetleşmeye çağırdı.

Buna yanaşmayıp bir derece boyun eğdiklerinde onlara irşada döndü ve daha kolay bir yol izledi. Onları Hz. İsanın ve İncilin, diğer peygamberler ve kitapların muvafakat ettiği esaslara çağırdı.

Ardından bundan da bir sonuç alınmadığını, ayet ve uyarıların onlara bir fayda vermediğini görünce onlardan yüz çevirip şöyle dedi:

"Eğer onlar yüz çevirirlerse, deyin ki: Şahit olun biz Müslümanlarız." (Âl-i İmran, 64)

68- اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا **"Doğrusu insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber ve mü'minlerdir."**

Ayette geçen "evla" yakın anlamındaki "veli" kelimesinden gelir. Yani, Hz. İbrahime en has ve en yakın olanlar O'nun ümmetinden olup O'na uyanlar ve bu peygamber ve Onunla beraber iman edenlerdir.

Çünkü bildirilen hükümlerin çoğunda, Hz. İbrahimle muvafakat hâlindedirler.

وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ **"Ve Allah mü'minlerin dostudur."**

Onlara yardım eder, imanlarından dolayı en güzel bir şekilde mükâfatlandırır.

69- وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ **"Ehl-i Kitaptan bir grup sizi saptırmak istediler."**

Sebeb-i Nüzûl

Yahudiler, Huzeyfe, Ammar ve Muazı Yahudiliğe çağırmışlardı. Ayet, bu münasebetle indi.

وَمَا يُضِلُّونَ اِلاَّ اَنْفُسَهُمْ **"Hâlbuki sırf kendilerini saptırırlar."**

Bu saptırmaları ancak kendilerine döner, bunun vebalini ancak kendileri çeker. Çünkü bu hareketleriyle azaplarını kat kat artırmış olurlar.

وَمَا يَشْعُرُونَ **"Ama farkında değiller."**

Ama onlar bunun yükünü ve zararın kendilerine döneceğinin şuurunda değiller.

70- يَآاَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ **"Ey ehl-i kitap! Gerçeği gördüğünüz halde, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?"**

Tevrat ve İncilin söylediği ve Hz. Muhammedin (asm) nübüvvetine delil olan ayetleri niye inkâr ediyorsunuz.

Hâlbuki siz bunların Allahın ayetleri olduğuna şehadet ediyorsunuz.

Veya mana şöyle olabilir: "Ey ehl-i kitap! Siz hem Tevrat hem de İncilde özelliğini gördüğünüz halde niye Kur'anı inkar ediyorsunuz?"

Veya mu'cizelerin hak olduğunu bildiğiniz halde, bu ilâhî ayetleri/mu'cizeleri niye inkâr ediyorsunuz.

71- يَآاَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ **"Ey ehl-i kitap! Niçin hakkı batıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?"**

Hakkı batıla karıştırmak

-Tahrif yoluyla,

-Batılı hak sûretinde ibraz etmek sûretiyle,

-Veya ikisi arasında iyi bir temyiz yapmamakla olur.

Bile bile hakkı gizlemek, Hz. Peygamberin nübüvvetini ve özelliklerini gizlemek gibi durumlardır.

72- وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذِىٓ اُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوٓا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۚ **"Ehl-i kitaptan bir grup şöyle dedi: Mü'minlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, ola ki onlar da dönerler."**

Yani, günün evvelinde iman izhar edin, ama günün sonunda da inkâr edin. Olur ki, böylece mü'minleri dinleri hakkında şüpheye düşürürsünüz. Gördüğünüz mahzurlu şeyler sebebiyle döndüğünüzü zannederler.

Sebeb-i Nüzûl

Ayette ifade edilen "kitap ehlinden bir taife" Ka'b Bin Eşref ve Malik Bin Sayf'tır. Bunlar kıble Mescid-i Aksadan Mescid-i Harama çevrilince arkadaşlarına dediler: Onların Kabeye doğru namaz kılmalarına önce iman edin, günün evvelinde siz de Ka'beye doğru namaz kılın. Sonra, günün sonunda Kudüse doğru namaz kılın. Olur ki "onlar bu meseleyi bizden daha iyi bilirler, onlar döndü, biz de dönelim" derler.

Ayetin Hayber hahamlarından oniki kişi hakkında indiği de rivayet edilir. Bunlar kendi aralarında günün evvelinde İslâma girmek ve sonunda "Kitabımıza baktık, âlimlerimize danıştık, Muhammedi Tevratta anlatıldığı sıfat üzere bulmadık" demek hususunda anlaştılar. Niyetleri Hz. Peygamberin ashabını O'nun hakkında şüpheye düşürmek idi.

73- وَلَاتُؤْمِنُٓوا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ ۗ **"Ve dininize uyanlardan başkasına inanmayın."**

Kalben tasdik ile ancak kendi dininizden olanları ikrar edin.

Veya günün evvelinde imanınızı ancak sizin dininiz üzere olanlara izhar ediniz. Çünkü onların dönmesi daha ziyade umulur ve daha ehemmiyetlidir.

قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ **"De ki: Şüphesiz doğru yol, Allah'ın yoludur."**

O, dilediğini imana hidayet eder ve onda sebat verir.

اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَآ اُوتِيتُمْ اَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ ۗ **"Size verilenin benzerinin bir başkasına verilmiş olduğuna, yahut Rabbinizin huzurunda sizin aleyhinize deliller getireceklerine"** (de inanmayın dediler)**."**

Yani, bazılarına size verilenin bir mislinin verileceğine inanmayın. "Verilebilir" şeklinde de Müslümanlara ifşa etmeyin. Yoksa sebatları artar. Müşriklere de söylemeyin yoksa İslâma girerler.

قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ **"De ki: Lütuf Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir."**

وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ **"Allah, Vasi' – Alîm'dir** (rahmeti bol olan, her şeyi hakkıyla bilendir.)"

74- يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَآءُ **"Rahmetini dilediğine tahsis eder."**

وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ **"Allah, büyük lütuf sahibidir."**

Ayet, onların batıl iddialarını açık bir şekilde reddir ve ibtaldir.

75- وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ اِلَيْكَ **"Ehl-i kitaptan öylesi var ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana eksiksiz iade eder."**

Ayette nazara verilenler, Abdullah Bin Selam gibi olanlardır.

Kureyşli biri bu zâta bin iki yüz okka altın emanet etmişti, İbnu Selam tümünü eksiksiz teslim etti.

وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ اِلَيْكَ اِلَّا مَادُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا **"Fakat öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez."**

Fenhas Bin Azura gibi. Bir Kureyşli kendisine bir dinar emanet bırakmıştı, bir dinara hıyanet etti.

Denildi ki: Kendilerine emanet edilen mal çok da olsa kendisine güvenilebilen kimseler, Hristiyanlardır. Bunlarda eminlik esastır. Az mala bile hıyanet edenler ise, Yahudilerdir. Bunlarda da daha çok hıyanet asıldır.

Emanete hıyanet eden bu gibi kimselerin başında dikilip, durmadan isteyeceksin, hâkime şikâyet edecek, delil getireceksin ki emanetini geri alabilesin.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِى الْاُمِّيّٖنَ سَبِيلٌ **"Bu da onların, "Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan bize vebal yoktur" demelerinden dolayıdır."**

Onların emaneti geri vermeyişleri şöyle demelerindendir: "Kitap ehlinden olmayanları hakkında bize bir vabal yok, bizim dinimizden olmayanlara ne yapsak, itab ve kınamaya maruz kalmayız."

وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ **"Ve onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."**

Bu iddiaları ile Allaha karşı yalan söylüyorlar. Hâlbuki kendilerinin yalancı olduğunu da bilmektedirler.

Onların **"ümmilere karşı yaptıklarımızdan bize bir vebal yok"** demeleri, kendilerine muhalif olanlara zulmetmeyi helâl görmelerindendir. Onlar şöyle derler:

"Tevratta onlarla alakalı bir haram yoktur."

Denildi ki: Yahudiler Kureyşten bir kısım insanları çalıştırdılar. Bunlar Müslüman olunca haklarını istediler. Yahudiler onlara şöyle dedi: "Dininizi terk ettiğiniz için hakkınız düştü." Kendi kitaplarında onlarla ilgili hükmün böyle olduğunu iddia ettiler.

Hz. Peygamberin bu ayet nazil olduğunda şöyle dediği bildirilir: "Allah düşmanları yalan söyledi. Cahiliye döneminde ne varsa hepsi ayaklarımın altındadır. Ancak emanetler müstesna. Çünkü onlar hem iyi hem de facir olana edâ edilir."

76- بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ **"Hayır!** (Gerçek, onların dediği gibi değil.) **Kim sözünü yerine getirir ve haramdan sakınırsa, şüphesiz Allah müttaki olanları sever."**

Onların nefyettiklerini isbat eder. Yani, Yahudilere, ümmilerle ilgili yaptıkları haksızlıklardan dolayı vebal vardır.

Ayette ahde vefa ve takva beraberce övülürken ayetin **"Allah müttaki olanları sever."** şeklinde bitirilmesi, işin esasının takva olduğunu, takvanın vefa dahil bütün vacibatı yapmayı, yasaklardan kaçmayı içine aldığını hissettirir.

77- اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلاً **"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya."**

Ayette geçen **"Allahın ahdi"** peygambere iman ve emanetlere vefa gibi verdikleri sözlerdir.

"Onların yeminleri" "vallahi peygambere inanacağız ve O'na yardım edeceğiz" şeklindeki yeminleridir. Bunları hiçe sayıp aldıkları az bir ücret ise, dünyanın gelip geçici metaıdır.

اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ **"İşte onların ahirette bir payı yoktur."**

وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ **"Allah, onlarla konuşmaz."**

"Allah onlarla konuşmaz" ifadesi "hiç konuşmaz" anlamında olabileceği gibi, "onları sevindirecek şekilde onlarla konuşmaz" manasını da ifade edebilir. Allah konuşmasa da melekler onları kıyamet günü hesaba çekerler.

Veya onlar Allahın kelimeleri ve ayetlerinden yararlanamazlar.

Zâhir olan, bu ifadenin Allahın onlara gadabından kinaye olmasıdır. Ayetin devamı da bunu te'yit emektedir:

وَلاَ يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ **"Kıyamet günü onlara bakmaz."**

Çünkü birine kızan ve ona onu önemsiz gören ondan yüz çevirir, onunla konuşmaz, ona doğru yönelmez. Ama kıymet verdiğinde, adamdan saydığında onunla konuşur ve ona nazar eder.

وَلاَ يُزَكِّيهِمْ **"Ve onları temize çıkarmaz."**

Onları sena etmez.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ **"Onlar için elîm bir azap vardır."**

Yaptıklarına karşılık onlara elim bir azap vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet, Tevrat'ı tahrif eden, Hz. Peygamberin ondaki vasfını ve emanetlerin hükmünü ve benzerlerini değiştirip buna mukabil rüşvet alan Yahudi hahamları hakkında nazil oldu.

Ayetin, çarşıda durup da malını satarken alış fiyatını Allaha yemini de katarak yanlış söyleyen kimse hakkında indiği de söylenmiştir.

78- وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ **"Onlardan bir grup var ki,** (okudukları) **Kitab'dan olmadığı hâlde Kitab'dan sanasınız diye Kitap'tanmış gibi dillerini eğip bükerler."**

Onlardan, yani Tevratı tahrif edenlerden Ka'b, Malik, Huyey Bin Ahtab gibi bir fırka da vardır ki, bunlar Tevratı okurken ağızlarını eğip bükerler, nazil olduğu şekilde okumak yerine muharref şeklini okumaya meyledrler.

وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ **"Bu, Allah katındandır" derler."**

وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ **"Hâlbuki o, Allah katından değildir."**

Ayet böyle yapanları şiddetle kınar, onların tariz ile değil, açıktan böyle bir iddiada bulunduklarını bildirir.

Onların kendi yalanlarını Allahtanmış gibi göstermelerine karşılık ayette **"o, Allah katından değildir"** ifadesi, kulun fiilinin Allahın fiili olmamasını gerektirmez.[26]

وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ **"Bile bile Allah adına yalan söylerler."**

Ayetin bu kısmı, önceki manayı te'kid, onların Allaha karşı yalancılıklarını tescil ve bunu bile bile yaptıklarını ilan etmektedir.

79- مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِى مِنْ دُونِ اللّٰهِ **"Allah'ın, kendisine Kitab, hüküm** (hikmet) **ve peygamberlik verdiği hiçbir insanın, 'Allah'ı bırakıp bana kul olun' demesi düşünülemez."**

Ayet, Hz. İsaya ibadet edenlere bir tekzip ve reddir.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Kurayza oğullarından Ebu Râfi' ve Necran Hristiyanlarından Esseyyid, Hz. Peygambere "Sana ibadet etmemizi, Seni Rab edinmemizi ister misin?" dediler. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "Allahtan başkasına ibadet etmekten ve Allahtan başkasına ibadeti emretmekten Allaha sığınırız. Allah beni bununla göndermedi ve bununla bana emretmedi."

Bu vakıa üzerine ayet nazil oldu.

Denildi ki: Bir adam "Ya Rasulallah, Sana birbirimize selâm verdiğimiz gibi selâm veriyoruz. Ne dersin, Sana secde edelim mi?" Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Allahtan başka kimse secde edilmeye uygun değildir. Lakin peygamberinize ikram edin, ehli için hakkı bilin."[27]

---

[26] **Ehl-i sünnet**, insanın fiillerini kesb yönüyle insana, yaratma yönüyle Allaha nisbet eder. **Mu'tezile mezhebi** ise, insanın sorumlu olabilmesi için kendi fiillerinin yaratıcısı olması gerektiğini söyler. Hâlbuki Allah bütün fiillerin yaratıcısıdır, yaratmada da O'nun bir şeriki yoktur.

[27] Yani, her hak sahibine hakkını verin.

وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيّٖنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ **"Fakat onun, "öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince Rabbaniler olun"** (demesi uygundur)."

Lakin peygamber size **"Rabbaniler olun!"** der.

Rabbanî, Rabbe mensup olana denir. İlim ve amelde kâmil olan için kullanılır.

Kitabı öğretmeniz ve O'nu ders yapmanız sebebiyle böyle söyler. Çünkü talim ve taallümün faydası, itikad ve amel için hakkın ve hayrın bilinmesidir.

80- وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ اَرْبَابًا **"Onun size, "Melekleri ve peygamberleri rabler edinin" diye emretmesi de düşünülemez."** اَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ **"Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç küfrü emreder mi?"**

44. DERS

Tevhid Yolu

81- وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ **"Hani, Allah peygamberlerden, "Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz" diye söz almıştı."**

Denildi ki: Ayet, zâhirine göredir. Peygamberlerle ilgili hüküm böyle olunca, ümmetler de evleviyetle aynı hükme tâbidirler.

Denildi ki: Manası şöyledir: Allahu Teâlâ peygamberlerden ve ümmetlerden söz aldı. Ama peygamberleri zikredince ümmetleri zikirden istiğna gösterdi.

Denildi ki: Mana şöyledir: Allah peygamberlerden ümmetlerine bildirmek üzere şöyle söz aldı.

Denildi ki: Ayetten murat: "Allah peygamber çocuklarından şöyle söz aldı." Onlar da İsrailoğullarıdır.

Veya onlara "nebiler" demesi onlarla ince bir alaydır. Çünkü onlar şöyle diyorlardı: Biz nübüvvete Muhammedden daha evla'yız, çünkü biz ehl-i kitabız, peygamberler bizdendi.

قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِى **"Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?" demişti."**

قَالُوٓا أَقْرَرْنَا **"Onlar, "Kabul ettik" dediler."**

قَالَ فَٱشْهَدُوا۟ وَأَنَا۠ مَعَكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ **Allah da, "Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım" dedi."**

Birbirinize ikrar hususunda şahit olun. Ben de sizin ikrarınıza ve birbirinize şahit olmanıza şahidim.

Denildi ki, hitap melekleredir.

"Ben de sizinle beraber şahit olanlardanım" ifadesi bir te'kiddir ve çok büyük bir sakındırmadır.

82- فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ **"Artık bundan sonra her kim dönerse, işte onlar fasıkların ta kendileridir."**

Artık kim ikrar ve şehadetle alakalı alınan **misak** (kuvvetli söz) ve yapılan te'kidden sonra yüz çevirirse, işte onlar inatçı kâfirlerdir.

83- اَفَغَيْرَ دِينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ **"Onlar, Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?"**

وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا **"Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa, hepsi ister istemez O'na boyun eğmiştir."**

وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ **"Ve hepsi O'na döndürülürler."**

İnsanlardan isteyerek hakka teslim olanlar, tefekkürle ve delile tâbi olarak Allahın dinine girenlerdir. Kerhen, yani istemeyerek ise, kılıç korkusuyla veya üzerlerine dağın kaldırılması, suda boğulma anı, ölümün yaklaştığı zaman gibi dine teslime zorlayıcı durumları görüp dine girenlerdir.

Veya isteyerek hakka teslim olanlar melekler ve Müslümanlardır.

İstemeyerek boyun eğenler ise, kâfirlerdir. Çünkü onlar kendileri hakkında verilen hükmü engellemeye güç yetiremezler.

84- قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُوتِىَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ **"De ki: "Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene, Musa'ya, İsa'ya ve peygamberlere Rablerinden verilenlere iman ettik."**

لَانُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ **"Biz** (peygamberlik noktasında) **onlar arasında bir ayrım yapmayız."**

Hz. Peygambere, hem kendisi, hem de tâbi olanlar namına imanlarını haber vermesi için bir emirdir.

Ayette **"bize indirilene ve diğerlerine indirilene iman ettik"** derken önce Kur'anın nazara verilmesi, onun diğerlerini de tanıtması ve onlara miyar olduğu içindir.

وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُونَ **"Ve biz O'na teslim olmuşuz."**

Biz O'na boyun eğmiş, Ona ibadette muhlis kimseleriz.

85- وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ **"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa,** (bilsin ki o din) **ondan asla kabul edilmeyecek."**

Burada"İslam"dan murat, tevhid ve Allahın hükmüne boyun eğmektir.

وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ **"Ve o ahirette hüsrana uğrayanlardandır."**

İslâmdan yüz çeviren ve başkasını arayan faydalı olanı kaybeder ve hüsrana düşer. Çünkü Allah insanları belli bir fıtratla yaratmışken, o kimse bu selim fıtratı kaybeder.

86- كَيْفَ يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ وَشَهِدُّوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ **"İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir?"**

Ayet, Allahın onlara hidayet etmesinin uzaklığını nazara vermektedir. Çünkü hakkı bildikten sonra ondan sapan ve dalalete her şeyiyle dalan kimse, doğru yoldan çok uzaktır.

Bu ayete dayanarak mürtedin tevbesinin kabul edilmeyeceğini söyleyenler de oldu.[28]

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ **"Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez."**

Allah, tefekkürü ihlâl ile nefislerine zulmedenlere hidayet etmez.

87- اُولٰٓئِكَ جَزَاؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ **"İşte onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır."**

Ayet, onlara lanetin cevazına delalet eder. Mefhum-u muhalif ile de onlardan başkasına lanetin cevazını nefyeder. Onlarla diğerleri arasında fark şudur: Onlar, küfrü kendi tabiatları hâline getirmişlerdir. Hidayetten men olunmuş kimselerdir, diğerlerinin hilafına rahmetten tümüyle ümit kesik hâle gelmişlerdir.

---

[28] **Mürted**, İslâmdan dönene verilen isimdir. Her ne kadar ayetin ifadesinden ilk bakışta "mürtedin tevbesi artık kabul edilmez" şeklinde bir mana zihne gelebilirse de, son ana kadar tevbe kapısı açıktır.

Ayette **"insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır"** denilirken, bahsi geçen insanlar mü'minlerdir.

Ama bütün insanlar da olabilir. Çünkü kâfir de hakkı inkâr eden, haktan dönene lanet eder. Lakin kendisi hakkı bizzat bilmeyebilir.

88- خَالِدِينَ فِيهَا **"Onlar onda daimidirler."**

"Onlar onda daimidirler" derken, buradaki zamir

-Lanete raci olabilir.

-Her ne kadar önceden zikredilmese de, kelâmın delâlet etmesi hasebiyle ceza ve cehennem ateşinde daimiliği de ifade edebilir.

لاَ يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ **"Azap onlardan hafifletilmez."**

وَلاَهُمْ يُنْظَرُونَ **"Ve onlara mühlet de verilmez."**

89- اِلاَّالَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا **"Ancak bundan sonra tevbe edip kendini düzeltenler başka."**

Ancak irtidattan (dinden döndükten) sonra tevbe edenler ve bozduklarını düzeltenler müstesna.

فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Şüphesiz ki Allah Ğafur'dur – Rahîm'dir."**

Allah **Ğafur'dur**, tevbeyi kabul eder. **Rahim'dir**, lütufta bulunur.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet Haris bin Süveyd hakkında nazil oldu. İrtidad etmişti, ama yaptığına pişman oldu. Kavmine haber gönderdi: "Sorun bakalım, benim için bir tevbe imkânı var mı?" dedi. Bunun üzerine, kardeşi Cellas üstteki ayeti gönderdi. O da Medineye geldi ve tevbe etti.

90- اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ **"Şüphesiz iman ettikten sonra inkâr eden, sonra da küfürde ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmeyecektir."**

Buna misal Yahudiler olabilir. Hz. Musaya ve Tevrata inanmışlardı. Ama Hz. İsayı ve İncili inkar ettiler. Sonra Hz. Muhammedi ve Kur'anı inkâr ile küfürlerini artırdılar.

Veya şöyle de olabilir: Hz. Peygamber gönderilmezden önce gıyabî olarak O'na inanıyorlardı, ama geldiğinde inkâr ettiler.

Sonra,

-Israr,
-İnad,
-O'nu tenkid etmek,
-İmandan alıkoymaya çalışmak
-Ahdi bozmak sûretiyle küfürlerini artırdılar.

Şöyle bir kavim de ayetin şümulüne girer: Dinden dönüp Mekkeye iltihak ederler, ardından "Muhammedin ölüp gitmesini istiyoruz" diyerek veya "O'na döner, "iman ettik" der münafıklık yaparız" diyerek küfürlerini artırırlar.

"Tevbeleri asla kabul edilmeyecektir" denilmesi şöyle anlaşılabilir:

- Çünkü onlar zaten tevbe etmezler.

- Veya tevbe etseler bile ölmek üzereyken bunu yaparlar.

Böylece ayette onların tevbe etmemeleri, tevbelerinin kabul edilmemesiyle kinaye yollu anlatıldı. Bu anlatımda, onlara sertlik gösterilmesi ve rahmetten ümit kesik kimsenin haliyle hallerinin gösterilmesi vardır.

Veya onların tevbesi ancak irtidadları ve küfürlerinin artması için münafikane olduğundan, ayette böyle denilmiştir.

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ **"İşte onlar yoldan sapanların ta kendileridir."**

Onlar, dalalet üzere sebat edenlerin ta kendileridir.

91- اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى بِهٖ **"Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, böyle birisi dünya dolusu altını fidye verse bile kendisinden asla kabul edilmez."**

Ayette şöyle bir mana da olabilir: Onlardan biri dünyada iken ahiretteki azaptan kurtulmak için dünya dolusu altın vermiş de olsa, küfür üzere öldüğü için kurtulamaz.

اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ **"Onlar için elîm bir azap vardır."**

Ayetin bu kısmı, onları gayet etkili bir şekilde sakındırır ve ümitlerini keser. Çünkü kendisinden fidye kabul edilmeyen biri, bir ikram olarak affedilme ümidi taşıyabilir. **"Onlar için elîm bir azap vardır"** ifadesiyle bu kapı da kendilerine kapatılmıştır.

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ **"Ve onlara hiçbir yardımcı da yoktur."**

Azabın definde onlar için hiçbir yardımcı da yoktur.

45. DERS

Kâbe Ve Hac

92- لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ **"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, birr'e** (gerçek iyiliğe) **asla erişemezsiniz."**

Birr, hayrın kemâlini ifade eder. Yani, sevdiğiniz şeylerden vermedikçe hayırda mükemmelliğe asla ulaşamazsınız.

Veya ayet, Allahtan gelecek iyiliği ifade eder. Yani, sevdiğiniz şeylerden vermedikçe Allahtan gelecek rahmet, rıza ve cennete asla ulaşamazsınız.

"Sevdiğiniz şeyler" ifadesi başta mal olmak üzere, diğer sevilen şeyleri de içine alır. Mesela makamı insanlara yardımda kullanmak, bedeni Allaha itaatte kullanmak, gerekirse canını Allah yolunda vermek ayetin şümûlüne girmektedir.

Rivayete göre, bu ayet nazil olduğunda Ebu Talha Hz. Peygambere gelip şöyle dedi: "Ya Rasulallah! Mallarım içinde en sevdiğim hurmalığımdır. Onu vakfediyorum, Allah sana nasıl gösterirse öyle değerlendir." Hz. Peygamber şöyle dedi: "Maşaallah, maşaallah. Kârlı bir ticaret. Ama ben onu akrabalarına bırakmanı daha uygun görüyorum."

Zeyd Bin Harisenin çok sevdiği bir atı vardı. Bunu Hz. Peygambere getirip "Bu, Allah yoluna vakfedildi" dedi. Hz. Peygamber atın üzerine Zeydin oğlu Üsameyi bindirdi. Bunun üzerine Zeyd, "Ben onu sadaka olarak vermeyi murat etmiştim" dedi. Hz. Peygamber de "Allah onu senden kabul etti" buyurdu.

Bu rivayetler, en sevilen malları en yakınlara infak etmenin daha efdal olduğuna delâlet eder. Ayet, vacip ve müstehap infakın hepsini içine alır.

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ **"Ve her ne infak ederseniz, Allah onu hakkıyla bilir."**

İster sevdiklerinizden, ister sevmediklerinizden verin, ne verirseniz şüphesiz Allah onu bilir, ona göre karşılık verir.

93- كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلاً لِبَنِي اِسْرَائِيلَ اِلاَّ مَا حَرَّمَ اِسْرَائِيلُ عَلٰى نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰيةُ **"Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğullarına helâl idi."**

İsrail, Hz. Yakubtur, Hz. Yakup deve eti ve sütü gibi bazı şeyleri kendine haram kılmıştı. Denildiğine göre siyatik hastalığı vardı, iyileşirse en sevdiği yemeği yememek üzere adakta bulundu. Deve eti ve sütü ise en sevdiği yiyecekti.

Şöyle de denildi: Bunu, doktorların tavsiyesi ile tedavi amaçlı olarak yaptı.

"Peygamberler içtihad yapabilir" diyenler bu ayetle de delil getirdiler. Peygamber için içtihadı caiz görmeyenler ise, Hz. Yakubun bunu Allahtan bir izinle yaptığını söylediler. Bu durumda Hz. Yakubun kendisine haram kılması, doğrudan Allahın haram kılması gibi bir manayı ifade eder.

Kur'an-ı Kerim **"Yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle, önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri Yahudilere haram kıldık."** (Nisa,160)

"Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini, sığır ve koyunların ise içyağlarını onlara haram kıldık." (En'am, 146) gibi ayetlerle bazı şeylerin onlara haram kılındığını bildirir.

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Peygamber döneminde Yahudiler şöyle demişlerdi: "Bunlar ilk defa bize haram kılınmış şeyler değillerdir. Bunlar Hz. Nûha, Hz. İbrahime ve ondan sonra gelenlere de haram kılınmıştı. Dolayısıyla, öncekilere haram kılınanlar bize de haram kılındı."

Ayet onların bu iddialarına bir red ve inkârdır.

قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **"De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Tevrat'ı getirip okuyun."**

Rivayete göre onlara bu ayeti okuyunca şaşırdılar, Tevratı çıkarıp okumaya cesaret edemediler. Bu olayda Hz. Peygamberin nübüvvetine bir delil vardır.[29]

94- فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ **"Kim bundan sonra Allah'a karşı yalan uydurursa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."**

Kim kendisini ilzam edecek delil geldikten sonra, bu şekilde Allahın

---

[29] Çünkü ümmi olmakla beraber, onların kitaplarında yer alan hükümleri onlara haber vermektedir.

haram kılmadığı bir şeyi hem İsrailoğullarına, hem de öncekilere haram kılınmış gibi göstererek Allaha iftira ederse, böyle olanlar insaflı hareket edemezler, hak açığa çıktıktan sonra onun karşısında direnirler.

95- قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ **"De ki: Allah, doğru söyledi."**

"Allah doğru söyledi" derken, "siz ise yalan söylediniz" şeklinde bir tariz vardır.

Yani, Allahın indirdiği hükümde sadık olduğu, sizin ise yalancı olduğunuz sabit oldu.

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا **"Öyle ise hakka yönelen İbrahim'in dinine uyun."**

Ayet metnindeki **"İbrahim milleti"**, O'nun dinidir. Hz. Peygambere gelen dinin de aslı odur. Öyleyse İslama tâbi olun ki, dünyevî maksatlarınıza ulaşmak için sizi tahrife ve inada sevk eden, İbrahime ve O'na tâbi olanlara Allahın helal kıldığı temiz şeyleri haram saymanıza yol açan Yahudilikten kurtulasınız.

وَمَاكَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ **"O, müşriklerden değildi."**

Ayette,

-Mahz-ı tevhid,

-Dinde istikamet

-Ve ifrat – tefritten kaçınmakta Hz. İbrahime uymanın vücubuna bir işaret vardır.

Ayrıca, **"O müşriklerden değildi"** derken, "ama siz müşriklerdensiniz" şeklinde bir tariz söz konusudur.

96- اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ۚ **"Şüphesiz, insanlar için ilk mabed, Mekke'de âlemlere bir bereket ve hidayet olarak kurulan Kâ'be'dir."**

Rivayete göre Hz. Peygambere insanlar için vaz edilen ilk mescidin hangisi olduğu soruldu. "Mescid-i Haram" diye cevap verdi. Sonra da Beyt-i Makdisin vaz edildiğini söyledi. "Aralarında ne kadar süre var?" diye soruldu. "Kırk sene" olduğunu söyledi.

Denildiğine göre onu ilk bina eden Hz. İbrahimdir. Zaman içinde yıkılınca Cürhümlülerden bazıları, ardından Amalika ve Kureyş onu yeniden bina etmekte hizmetleri oldu.

Kabeyi ilk bina edenin Hz. Âdem olduğu da anlatılır. Tufanda yerle bir oldu, sonra Hz. İbrahim onu yeniden bina etti.

Denildi ki: Hz. Âdemden önce Ka'benin yerinde **"Durah"** denilen bir beyt vardı. Melekler bunun etrafında tavaf ederlerdi. Hz. Âdem yeryüzüne gönderilince oraya hacc için gitmesi ve etrafında tavaf etmesi emredildi. Tufanda dördüncü semaya yükseltildi, şimdi melekler onun etrafında tavaf etmektedirler.

Böyle bir rivayet olmakla beraber, ayetin zâhirine uygun görülmemektedir.

Denildi ki, ayette nazara verilen **"ilk beyt"**, zaman itibarıyla değil şeref yönündendir.

Ka'benin mübarek olması:

Ka'be, hacc ve umre için gelenlere, orada itikafta bulunanlara, tavaf edenlere hayrı ve faydası çok mübarek bir mekândır.

Ka'benin hidayet olması ise:

O, insanların kıblesi ve mabedidir. Keza, ayetin devamında ifade edildiği gibi, kendisinde hayret verici ayetler/ alâmetler vardır.

97- فِيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ **"Onda apaçık ayetler** (deliller) **vardır."**

Mesela asırlardır kuşlar Beytullahın hizasına gelince üzerinden geçmezler, yandan geçerler. Yırtıcı hayvanlar av hayvanlarına haremde rastladıklarında onları parçalamazlar. Ashab-ı Fil olayında görüldüğü gibi, ona kötü niyetle gelen zorba hükümdarlar Allahın kahrına ma'ruz kalırlar.

مَقَامُ اِبْرٰهِيمَ **"Makam-ı İbrahim** (onlardan biridir.)"

Makam-ı İbrahim o ayetlerden biridir. Makam-ı İbrahimde de nice alâmetler vardır.

Mesela,

-Yalçın kayada ayak izi olması,

-Ayak izinin topuklara kadar çıkması,

-Kayalar içinde bu yumuşaklıkla tahsisi,

-Peygamberlerden arda kalan eserler içinde bunun devam ettirilmesi,

-O kadar düşmanları olmakla beraber, binlerce senedir korunması.

Kayadaki ayak izi şöyle anlatılır: Hz. İbrahim Ka'beyi yaparken, bina yükseldiğinde bu taş üzerine çıkıp taşları dizmeye devam etmiş, iki ayağı o taşta gömülerek iz bırakmış.

وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا **"Oraya giren emniyette olur."**

O ayetlerden biri de, Beyt'e girenin emin olmasıdır.

Ayetin evvelinde **"onda apaçık ayetler vardır"** denilmişti. O ayetlere misal olarak,

-Makam-ı İbrahim

-Ve ona girenin emniyet içinde olması gösterildi.

Nasıl ki Hz. Peygamber (asm) "Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi." Güzel koku, kadın ve gözümün nuru olan namaz" derken, hoşlanılan şeylerden üç tanesini misal olarak söylemiştir. Onun gibi **"Onda apaçık ayetler vardır"** denildikten sonra bu ikisi misal olarak getirilmiştir. Bu ikisinin zikrinde, diğerlerini söylemeye gerek kalmayacak iki özellik nazara verilmektedir: Makam-ı İbrahimdeki ayak izi, dünya durdukça kalıcı bir alâmettir.

Ona girildiğinde emniyet içinde olmak ise, kıyamet gününde azaptan kurtulmaya bir alâmettir.[30]

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "İki haremden birinde ölen, kıyamet günü emin olarak diriltilir."

Ebu Hanifeye göre, dinden dönmek, kısas veya benzeri bir durumdan dolayı öldürülmeyi hak etmiş kişi hareme sığındığında kendisine saldırılmaz, lakin çıkması için zorlanır.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا **"Ona bir yol bulabilenlerin Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."**

Ayetin ilk kısmından bütün insanlara hac farz gibi anlaşılabilirdi. Devamında ise **"ona bir yol bulabilene"** denilerek tahsis edildi. Hz. Peygamber (asm) "yol bulmayı" azık ve binek olarak açıklamıştır.

Bu rivayet, imam-ı Şafiînin **"yol bulmayı"** mal olarak açıklamasını teyîd etmektedir. Bunun için İmam-ı Şafiî bir kimsenin maddi imkânı olduğunda kendisi gidemese bile niyabeten başkasına ücretini verip göndermeyi vacip olarak görür.

İmam-ı Malik "yol bulmayı" beden ile açıklar. Buna göre yürümeye ve yolda kazanmaya gücü yetene hac vacip olur.

---

30 Yani ona giren dünyada bile emniyet içinde olursa, ahirette de elbet azaptan emin olacaktır.

Ebu Hanife ise, hem mal, hem de beden olarak açıklar.[31]

وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ **"Kim de inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir."**

Ayette "her kim haccetmezse" denilmek yerine **"kim inkâr ederse"** denilerek haccın vücubuna te'kidde bulunuldu ve terk eden hakkında sertlik gösterildi. Bunun içindir ki Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Haccetmeden ölen kimse ister bir Yahudi, ister bir Hristiyan olarak ölsün!"

Bu ayette haccın vücubu, farziyeti çeşitli delâlet cihetleriyle te'kid edilmiştir:

-Haber sığasıyla gelmesi.

-İsim sûretinde ibrazı.

-Bunun, insanların boynunda Allah için zorunlu bir hak olduğunu gösterir bir şekilde getirilmesi.

-Hükmün önce bütün insanları içine alacak şekilde genel ifade edilip sonra yol bulabilenlere tahsisi. Çünkü bu tarz anlatım bir şeyin müphem olarak ifadesinden sonra izah edilmesidir, muradın ikinci kez tekrarıdır.

-Haccı terk etmek kâfirlerin fiili olmasından, terkinin küfür sayılması.

-Allahu Teâlânın âlemlerden müstağni olduğunun zikredilmesi. Çünkü burada istiğnanın zikri, Allahın nefretine ve yardımını terkine delâlet eder.

-Allahın bütün âlemlerden müstağni olduğunun ifadesi, haccı kasden terk edenle ilgili ilâhî gadabın büyüklüğünü gösterir.

Haccın bu kadar te'kidle nazara verilmesi, onda

-Nefsi köreltmek,

-Bedeni yormak,

-Malı harcamak,

-Şehevî şeylerden uzak kalmak,

-Allaha yönelmek gibi hem câmi, hem de meşakkatli durumlar olmasındandır.

Rivayete göre hacc'la ilgili ayetin ilk kısmı nazil olduğunda Hz. Peygamber (asm) değişik din mensuplarını topladı, onlara hitap edip "Allah size haccetmeyi farz kıldı, haccınızı yapın!" buyurdu. Buna bir topluluk iman

---

[31] Yani, haccın farz olması için hem maddi imkân olmalı, hem de bedenen gidebilecek şekilde bulunulmalı.

etti, beşi ise inkâr etti. Bunun üzerine **"kim de inkâr ederse..."** kısmı nazil oldu.

98- قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ **"De ki: Ey ehl-i kitab! Niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?"**

Allahın ayetleri sem'î ve aklî olabilir. Bu ayetler Hz. Muhammedin (asm) iddia etmiş olduğu haccın vücubu ve diğer meselelerde O'nun sıdkına delâlet etmektedir.

Ayette ehl-i kitabın hâssaten zikri, onların küfrünün daha çirkin olmasındandır. Çünkü Allahın ayetlerini bilmeleri daha kuvvetlidir. Ayrıca, bunlar her ne kadar Tevrat ve İncil'e iman ettiklerini iddia etseler de, aslında onları da inkâr etmektedirler.

وَاللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُونَ **"Hâlbuki Allah, yaptıklarınıza şahittir."**

Durum şu ki, Allah amellerinize muttalidir, ona göre size karşılık verir. Tahrif etmeniz veya gizlemeye çalışmanız size bir fayda vermez.

99- قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ شُهَدَاءُ **"De ki: Ey ehl-i kitab! Şahitler olduğunuz hâlde, niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeğe çalışıp inananları Allah yolundan çeviriyorsunuz?"**

Bundan önceki ayette de **"Ey Ehl-i kitap! Niçin..."** denilmişti. Hitabın ve sualin tekrarı, onları daha ziyade kınamak ve özürlerini nefyetmek içindir.

Ayrıca bunda **"Allahın ayetlerini inkâr etmek ve Allah yolundan alıkoymaya çalışmak"** fillerinin her birinin zâtında çok çirkin olup, azabı celbettiğini hissettirmek vardır.

"Allah yolu" Allahın hak dini olan İslâmdır, insanlar o yolda gitmekle emrolunmuşlardır.

Denildi ki: Ehl-i kitaptan olanlar mü'minleri fitneye düşürmek istiyor, aralarını bozmaya çalışıyorlardı. Hatta Medinede Evs ve Hazrece geldiler, cahiliye döneminde aralarında olan düşmanlık ve savaşları hatırlattılar. Niyetleri, onları eski düşmanlık günlerine geri döndürmekti. Allah yolundan çevirebilmek için hileler düşünüyorlardı.

Onlar **Allah yolunu eğri göstermeye çalışmakla**, insanlara durumu karıştırmak, İslâm dininde hakdan eğrilik olduğunu vehmettirmek istiyorlardı.

-Neshin olmadığını söylemek,

-Hz. Peygamberin Tevratta zikredilen sıfatlarını değiştirmek,

-Veya mü'minler arasında ayrımcılık yapıp onları birbiriyle meşgul etmek,

-Din meselesinde aralarında problemler yaşamalarını temin etmek gibi metotlarla hedeflerine varmak istiyorlardı.

Şahitler olduğunuz halde ifadesi, şunu bildirir:

"Hâlbuki sizler İslâmın Allahın yolu olduğuna ve o yoldan çevirmenin sapmak ve saptırmak olduğuna şahitlersiniz."

Veya, "sizler kendi dininizden olanların nezdinde âdil kimselersiniz, sizin sözlerinize güvenirler, aralarındaki meselelerde sizi şahit tutarlar."

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ **"Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir."**

Bu, onlara bir vaîddir.

Birinci ayetle reddedilen husus onların küfürleri idi. Onlar bunu açıktan yapıyorlardı. Bundan dolayı ayetin sonu, **"Allah yaptıklarınıza şâhittir"** şeklinde bitirildi.

Bu ayette ise reddedilen husus, onların mü'minleri Allah yolu olan İslâmdan alıkoymalarıdır. Bunu ise gizlice yapıyorlardı ve o konuda hile peşinde idiler. Bundan dolayı ayetin sonu **"Allah yaptıklarınızdan gafil değildir"** şeklinde bitirildi.

46. DERS

Allah'ın İpi

100- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ **"Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir gruba uyarsanız, imanınızdan sonra sizi döndürüp kâfir yaparlar."**

Sebeb-i Nüzûl

Evs ve Hazreçten bir grup hakkında nazil oldu. Oturmuş, konuşuyorlardı. Şas bin Kays isimli Yahudi onlara uğradı, güzel güzel sohbet etmelerini, bir ve beraber olmalarını çekemedi. Yahudilerden bir gence onların yanına varıp Buas savaşı günlerini onlara hatırlatmasını ve bu savaşla ilgili söylenmiş bazı şiirleri onların yanlarında okumasını istedi. Bu savaşta zafer Evs'in olmuştu. Genç, kendinden istenileni yaptı. Derken Evs ve Hazreçliler kendi aralarında tartışmaya başladılar, her iki taraf kendini medhediyordu. Ortalık kızıştı, "silaha, silaha" demeye başladılar. Kopan gürültü üzerine insanlar oraya toplandı. Hz. Peygamber ve önde gelen sahabileri onlara yöneldi. Hz. Peygamber şöyle konuştu: "Allah size İslam ile ikramda bulundu, cahiliye hallerinizi onunla ortadan kaldırdı. Kalplerinizi birbirine ülfet ettirdi. Bütün bunlardan sonra, ben daha aranızda iken cahiliye davası mı güdüyorsunuz?"

Hz. Peygamberin bu konuşması üzerine, yaptıkları tartışmanın şeytandan bir kandırma ve düşmanlarından bir aldatma olduğunu anladılar. Silahları bırakıp istiğfar ettiler, birbirlerinin boyunlarına sarıldılar, Rasulullah ile beraber oradan ayrıldılar.

Allahu Teâlâ bu ayetten önce, ehl-i kitap olanlara peygamberi aracılığıyla **"Ey Peygamber! De ki..."** şeklinde konuşmuştu. Burada ise ehl-i imana doğrudan konuştu. Bunda onların kadrinin büyüklüğünü ortaya koymak ve kendilerinin Allahın doğrudan hitap etmesine ve konuşmasına layık olduklarını hissettirmek vardır.

101- وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ **"Size Allah'ın âyetleri okunup dururken ve Rasulü de içinizde iken nasıl küfre saparsınız?"**

Onları küfürden alıkoyacak ve imana sevkedecek sebepler bir araya gelmişken nankörlükte bulunmalarını reddeder ve hayretle karşılatır.[32]

وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ **"Ve her kim Allah'a sımsıkı bağlanırsa, kesinlikle doğru bir yola iletilmiştir."**

Kim Allahın dinine sımsıkı sarılsa, bütün işlerinde O'na iltica etse hiç şüphesiz dosdoğru bir yola sevkedilmiş olur.

102- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ **"Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla korkun."**

"Allahtan hakkıyla korkmak", **"O halde, gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun."** (Teğabün, 16) ayetinde bildirildiği gibi, emredilenleri yapmak ve haramlardan kaçınmakta bütün gücünü kullanmaktır.

İbnu Mes'ud, ayeti şöyle açıklar:

Bu, Allaha itaat edip isyan etmemen, nankörlük etmemen, zikredip O'nu unutmamandır.

Denildi ki: Bundan murat Allaha itaatte bulunurken tam bir ihlâsla yapman, hiçbir karşılık beklememendir.

Daha önce ehl-i kitaba itaatten yasak getirilmişti. Burada Allahtan hakkıyla korkmak emredilerek bu yasağa te'kid yapıldı.

وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ **"Ve ancak müslümanlar olarak ölün."**

Ölüm size geldiğinde sakın İslam dışında bir halde bulunmayın.

103- وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا **"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın."**

"Allahın ipinden" murat Allahın dinidir.

Veya hadiste "Kur'an Allahın sağlam ipidir" denilmesinden hareketle, Kur'andır.

Sarkıtılan ipe yapışan, içinde bulunduğu çukurdan kurtulduğu gibi, İslama ve Kur'ana sarılan da içinde bulunduğu düşük hallerden kurtulur.

وَلَا تَفَرَّقُوا **"Parçalanıp bölünmeyin."**

Ehl-i kitap gibi aranızda ihtilafa düşerek bölünüp parçalanmayın.

---

32 Yani **"nasıl küfre saparsınız?"** derken, "Hayır! Böyle bir inkâra giremezsiniz, nankörlük yapamazsınız ve yapmamalısınız" manası vardır.

Veya cahiliye günlerinde birbirinizle savaşmanız gibi birbirinize düşmeyin.

Veya şu manaya da bir işaret olabilir:

"Ayrılığı netice veren ve aranızda ülfeti ortadan kaldıran şeyleri söylemeyiniz!"

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ **"Allah'ın size olan nimetini hatırlayın."**

Ve özellikle de aranızda ülfeti sağlayan ve düşmanlığı ortadan kaldıran İslama hidayet ve muvaffakiyet nimetini yad edin.

اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ **"Hani sizler birbirinize düşman idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti."**

Hani sizler cahiliye döneminde birbirinize düşman idiniz de Allah İslam ile kalplerinizi birbirine ısındırmıştı.

فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا **"O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz."**

Böylece birbirinizle kardeş olmuştunuz. Allah için birbirini seven kimseler haline geldiniz.

Denildi ki: **Evs ve Hazreç** iki kardeşin ismidir. Bunların çocukları arasında düşmanlık meydana geldi, yüzyirmi yıl kendi aralarında savaştılar. Allahu Teâlâ İslam ile harp ateşini söndürdü, Rasulü ile aralarında bir ülfet meydana getirdi.

وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا **"Hem bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de, O sizi ondan kurtarmıştı."**

"Küfrünüzden dolayı cehennem ateşine düşmek üzere idiniz."

Veya "bu halinizle ölüm size gelse cehennem ateşine düşecek idiniz."

"Allah sizi İslam ile ondan kurtardı."

"Ondan" ifadesi ile kastedilen,

-Çukur,

-Cehennem ateşi,

-Veya ateşin kenarında olmak olabilir.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ **"İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor, ola ki doğru yola eresiniz."**

Allah size delillerini böyle beyan ediyor, ola ki hidayet üzere sebat etmek ve bunda daha da ileri gitmenizde muvaffak olursunuz.

104- وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ **"Sizden, hayra davet eden, emr-i bilmarûf ve nehy-i anil münkerde bulunan** (iyiliği emreden ve kötülükten men eden) **bir topluluk bulunsun."**

Emr-i bilmarûf ve nehy-i anil münker, farz-ı kifayedir, herkes bunu yapmaya elverişli olmayabilir. Bunu yapacak kimselerde,

-Dinin hükümlerini bilmek,

-Dindeki hükümlerin derecelerini bilmek,

-Bizzat kendi hayatında yaşamak gibi ümmetin her ferdinde bulunamayabilen şartlar aranır.

Cenab-ı Hakkın bu ayette umuma hitap edip bazılarından bunu istemesi, aslında bunun umuma vacip olduğunu, ümmetin bunu terki durumunda hepsinin günahkâr olacağına, ama bir kısmının yapmasıyla ise kurtulacaklarına delâlette bulunmak içindir. Farz-ı kifaye olanların hepsi bu tarzdadır.

Veya "(Ey Ümmet-i Muhammed) **Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allah'a iman edersiniz."** (Âl-i İmran, 110) ayetinde olduğu gibi "hayra davet eden bir ümmet olun" manasında da olabilir.

"Hayra davet" ifadesi, kendisinde dinî veya dünyevî maslahat olan şeylerin hepsini içine alır. Bunun devamında **"iyiliği emreden, kötülükten men eden"** ifadesi âmm bir ifadeye has bir şeyin atfı türündendir.[33] Bunda, özel olarak zikredilenlerin faziletinde dikkat çekmek vardır.

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ **"İşte felaha erenler onlardır."**

Kemâliyle felah bulanlar, işte bunlardır.

Hz. Peygambere insanların en hayırlısının kim olduğu soruldu. Şöyle cevap verdi:

-Emr-i bilmarûf nehy-i anil münkerde bulunan, Allahtan en çok korkan, sıla-i rahme en çok dikkat edendir."

Emr-i bilmarûf, emredilen şeyin durumuna göre vacip ve mendup

---

[33] Mesela "melekler ve Cebrail geldi" denildiğinde, Cebrail de bir melek olmasına rağmen ayrıca söylenmesi, şanına tazim içindir.

olabilir. **Nehy-i anil münker** ise, tümüyle vaciptir, yani yasaklanan şeylerin hepsinin terki gerekir.. Çünkü dinin yasakladığı her şey haramdır.

Görülen o ki, günah işleyen kimsenin de kendi yaptığı günahtan başkalarını sakındırması gerekir. Çünkü ona düşen bir vazife, o günahı terk etmek ve başkalarının da yapmasına engel olmaktır. Bunlardan birini terk etmesi, diğerinin vücubunu ortadan kalkmaz.

105- وَلاَ تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ **"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."**

Mesela, Yahudi ve Hristiyanlar, tevhid, tenzih ve ahiret hallerinde ihtilaf etmişlerdir.

Bunlar, hakta ittifakı beyan eden ve gerektiren ayetler ve delillerden sonra fırkalara bölünüp ayrılmışlardır. Ayette yasaklanan ihtilaf, dinin usulünde olan ihtilaftır, füruatla ilgili olanlarda değil.

Hz. Peygamber (asm) şöyle bildir:

"Ümmetimin ihtilafı rahmettir."

Bir başka hadislerinde de şöyle der:

"İçtihad eden kimse isabet ettiğinde iki ecir vardır. Hata ettiğinde ise bir ecir alır."

وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ **"İşte bunlar için çok büyük bir azap vardır."**

Ayette parçalanıp ayrılanlara vaîd vardır. Onlara benzeme hususunda da bir tehdit söz konusudur.

106- يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ **"O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır."**

Yüzün beyaz ve siyah olması, sürur neşesinden ve korku kederinden kinayedir.

Denildi ki: Hak yolda olanlar,

-Yüzlerinin beyazlığı

-Amel defterlerinin beyazlığı,

-Tenlerinin parlaklığı,

-Önlerinde ve arkalarında hareket eden nur ile bilinirler.

Batıl yolda olanlar için ise, bunların zıddı söz konusudur.

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ **"Yüzleri kararanlara** (denilir)**: İmanınızdan sonra küfre mi döndünüz?"**

"İmanınızdan sonra küfre mi döndünüz" sorusu, kınamak ve hallerine hayret uyandırmak içindir.

Onlar

-Mürtedler olabilir.

-Veya Hz. Peygamberin gönderilmesinden önce O'na gıyabî olarak inanmakla beraber, sonra O'nu inkâr eden ehl-i kitab olabilir.

-Veya **"ben sizin Rabbiniz değil miyim?"** diye Cenab-ı Hak sorduğunda **"Evet, Rabbimizsin"** diye şehadet ettikten veya deliller ve ayetlerde tefekkür ile imanı ikrar ettikten sonra inkâr eden bütün kafirler olabilir.

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ **"Öyleyse küfrünüze karşılık tadın azabı!"**

Küfrünüz sebebi ile veya küfrünüze bir ceza olarak, öyleyse tadın bakalım azabı.

107- وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ **"Yüzleri ağaranlara gelince,** (onlar) **Allah'ın rahmetindedirler."**

Yüzü ak olanların **"Allahın rahmetinde"** olmaları O'nun cennetinde daimi mükâfatlandırılmalarını anlatır. Bunun **"rahmet"** ile ifade edilmesi, bütün ömrünü Allaha itaat içinde geçirse bile, mü'minin cennete ancak Allahın rahmeti ve lütfu ile gireceğine bir tenbih içindir.

Ayette **"o gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır"** denildikten sonra, normalde önce yüzleri beyaz olanların durumu anlatılması beklenirken, diğerlerinin durumuyla söze devam edilip ardından yüzü beyaz olanları durumuyla ayetin bitirilmesi, ayetin başının ve sonunun mü'minlerin süsü ve sevabı olması maksadına matuftur.

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ **"Onlar orada ebedî kalacaklardır."**

Sanki "onlar o rahmetle nasıl olurlar?" sorusuna "onlar ebediyen o rahmete mazhardırlar" denilerek cevap verilmiştir.

108- تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ **"İşte bunlar sana hak olarak okuduğumuz Allah'ın âyetleridir."**

İşte bunlar, Allah'ın vaad ve vaîdi ile ilgili gelen ayetlerdir.

Biz bunları, kendisinde hiç şüphe olmayacak şekilde Sana bihakkın tilavet ediyoruz.

وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ **"Ve Allah, âlemlere hiç zulüm etmek istemez."**

Zira, Allahtan zulüm gelmesi imkânsızdır. Çünkü, O'na vacip olan bir şey yoktur ki, onu noksan yapmakla zulmetmiş olsun. Bir şeyden de men edilmesi yoktur ki, onu yapmakla zulmetmiş olsun. Çünkü O, mutlak olarak her şeyin mâlikidir.

Ayetin devamı bunu bildirir:

109- وَلِلَّهِ مَافِي السَّمٰوَاتِ وَمَافِي الْاَرْضِ **"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."**

وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ **"Ve bütün işler Allah'a döndürülür."**

İşler O'na döndürüldüğünde, bunların her birine vaad ve vaîdine göre karşılık verir.

47. DERS

Ehl-i İman ve Ehl-i Kitab

110- كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ "(Ey Ümmet-i Muhammed) **Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz."**

Ayet, onların geçmişte hayırlı olmasına delalet eder, sonradan arız olan bir durum sebebiyle bu hâlin kesilmesine ise delâleti yoktur. Benzeri bir durumu **"Şüphesiz ki Allah Ğafur – Rahîm'dir."** (Nisa, 23) gibi ayetlerde görürüz.[34]

Ayete şöyle de mana verilebilir: "Sizler, Allahın ilminde veya levh-i mahfuzda veya geçmiş milletler arasında en hayırlı bir ümmetsiniz."

تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ **"İyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allah'a iman edersiniz."**

Burada **"Allaha iman edersiniz"** ifadesi, iman edilmesi gerekenlerin tamamına iman etmeyi tazammun eder. Çünkü Allaha iman, iman edilmesi istenenlerin hepsine inanmakla gerçek bir iman olur, bir kıymet ifade eder.

"Allaha iman edersiniz" ifadesinin hakkı aslında **"iyiliği emredersiniz ve kötülükten sakındırırsınız"** ifadesinden öncedir. Burada sonra getirilmesi, onların Allaha inanarak, O'nu tasdik ederek ve dinini hâkim kılmak gayesiyle böyle yaptıklarına delalet etmek içindir.

Bu ayetle icmanın hüccet olmasına delil getirildi. Zira, ayet onların her iyiliği emretmelerini ve her kötülükten sakındırmalarını gerektirir. Çünkü marûf ve münker kelimelerindeki elif-lâm istiğrak içindir, iyilik ve kötülüğün bütününü içine alır. Şayet onlar batıl bir şeyde icma' etselerdi, durumları buna aykırı olurdu.

وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ **"Şayet ehl-i kitap da iman etselerdi elbette kendileri için hayırlı olurdu."**

Şayet ehl-i kitap gereği gibi iman etselerdi, bu iman onlar hakkında şimdiki hallerinden daha hayırlı olurdu.

---

[34] Bu gibi ayetlerde geçen "Kâne" kelimesi normalde "idi" anlamına gelir. Ama duruma göre bu ifade "oldu" anlamı da ifade eder. Ayetlerde Cenab-ı Hakkın ismi olarak geçen ifadeler bu kelimeyle anlatıldığında, Cenab-ı Hakkın daima bu isimlerin müsemması olduğunu bildirir.

مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ **"Onlardan mü'min olanlar var."**

Onlar içinden Abdullah Bin Selâm ve arkadaşları gibi iman edenler vardır.

وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ **"Ama çoğu fasık kimselerdir."**

Ama onların ekserisi küfürde inatçıdırlar.

111- لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلاَّ اَذًى **"Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler."**

Onlar size ancak tenkid ve tehdid gibi az bir zarar verirler.

وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَ **"Eğer sizinle savaşmaya kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar."**

Şayet sizinle savaşsalar hezimete uğrarlar, sizi öldürmek ve esir etmek tarzında zarar veremezler.

ثُمَّ لاَيُنْصَرُونَ **"Sonra kendilerine yardım da edilmez."**

Sonra da hiç kimse size karşı onlara yardım edemez veya sizin onları cezalandırmanıza engel olamaz.

Ayet, onların sözlü sataşma dışında bir zarar vermelerini nefyetti ve şayet savaşsalar mağlup olacaklarını anlattı. Ardından da akıbetlerinin acz ve başarısızlık olacağını haber verdi.

Bu ayet, vakıaya muvafık gaybî haberlerdendir. Çünkü Hz. Peygamber devrindeki Kurayza, Nadîr, Benî Kaynuka ve Hayber Yahudilerinin hâli, ayette anlatıldığı hâl üzere olmuştur.

112- ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا **"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet damgası vuruldu."**

Ayette bahsedilen **zillet halleri**

-Can, mal ve ehillerinin heder edilmesi,

-Batıla sarılmaları,

-Cizye ödemeye mahkum olmaları gibi durumlardır.

اِلاَّ بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ **"Meğer ki Allah'tan bir ipe ve insanlardan bir ipe sığınmış olsunlar."**

وَبَآؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ **"Onlar Allah'ın gadabına uğradılar."**

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ **"Ve üzerlerine meskenet damgası vuruldu."**

O meskenet hâli, bir evin içindekileri kuşatması gibi kendilerini kuşatmıştır. Yahudiler çoğu hâlde fakir ve miskindirler.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ **"Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı."**

"İşte bu" ifadesi, onların zillet, meskenet ve Allahın gadabına maruz kalmalarına işaret eder.

Peygamberleri öldürmeleri nazara verilirken, **"haksız yere"** denilmesi, kendi itikadlarına göre de onları öldürmeye bir hakları olmadığına delâlet içindir. Yoksa bir peygamberin haklı bir sebeple öldürülmesi söz konusu olamaz.

ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ **"Çünkü, isyan etmişlerdi ve haddi aşıyorlardı."**

Yani, Allahın ayetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri öldürmeleri, onların isyanı ve Allahın koyduğu sınırları aşmaları sebebi iledir. Çünkü küçük günahlarda ısrar, büyük günahlara yol açar, büyük günahlara devam ise küfre kadar götürür.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir: Dünyada maruz kaldıkları zillet ve ahirette maruz kalacakları gadap, ilâhî ayetleri inkâr ve peygamberleri öldürmek yüzünden olduğu gibi, aynı zamanda isyanları ve haddi aşmaları yüzündendir. Çünkü onlar, dinin füruatıyla da muhataptırlar, onlardan da sorumludurlar.

113- لَيْسُوا سَوَاءً **"Onların hepsi bir değildir."**

"Onlar kötülükte aynı değillerdir."

"Onlar" dan murat ehl-i kitaptır.

مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَائِمَةٌ **"Ehl-i kitap içinde istikametli bir topluluk vardır."**

يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ **"Bunlar gece boyunca Allah'ın âyetlerini okurlar, secdeye varırlar."**

İstikamet üzere olan bu kimseler, onlardan İslâma girenlerdir.

Onlar teheccütlerinde Kur'an okurlar. Bunu, gece saatlerinde secde ile

beraber okumak şeklinde ifade etmek, onları daha açık ve daha etkin bir şekilde methetmek içindir.

Denildi ki: Bundan murat yatsı namazıdır. Çünkü ehl-i kitab yatsı vaktinde namaz kılmazdı. Rivayete göre Hz. Peygamber bir defasında yatsı namazını biraz tehir etmişti. Sonra çıktığında insanların kendisini beklediğini gördü. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Bu saatte sizden başka din mensuplarının Allahı anması söz konusu değildir."

114- يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ **"Onlar, Allah'a ve ahiret gününe iman ederler."**

وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ **"İyiliği emrederler, kötülükten men ederler."**

وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ **"Hayırlı işlerde birbirleriyle yarışırlar."**

Bunlar, ehl-i kitaptan İslâma girmiş olan seçkin kimselerin diğer sıfatlarıdır. Bu sıfatlar, Yahudilerde olmayan özelliklerdir. Çünkü onlar,

-Haktan sapmışlardır.

-Gece ibadetleri yoktur.

-Allaha şirk koşmuşlardır.

-Allahın sıfatlarında hata etmişlerdir.

-Ahireti, gerçekte olduğundan farklı anlatmışlardır.

-Amellerini riyakârane yaparlar.

-Hayırlı işlerde ağırdan alırlar.

وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ **"İşte onlar salihlerdendir."**

Üstteki iki ayette anlatılan özellikleri taşıyanlar, Allah nezdinde hâlleri iyi olan ve O'nun rızasına ve senasına hak kazanan kimselerdendir.

115- وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ **"Onlar ne hayır işlerlerse karşılıksız bırakılmayacaklardır."**

Onlar hayır olarak ne yaparlarsa, bunların hiçbiri asla zâyi olmaz ve sevabından bir şey eksiltilmez.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ **"Allah, müttakileri bilendir."**

Ayet, onlara bir müjdedir ve takvanın, hayrın ve güzel amelin başlangıcı

olduğunu, Allah nezdinde kurtulanların takva ehli kimseler olduğunu hissettirmektedir.

116- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلاَ أَوْلاَدُهُمْ مِنَ اللهِ شَيْئًا **"İnkâr edenlerin malları da ve evlatları da Allah'a karşı onlara bir fayda sağlamaz."**

وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ **"İşte onlar cehennem ehlidirler."**

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ **"Onlar orada daimîdirler."**

117- مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ **"Onların bu dünya hayatında harcadıklarının durumu, nefislerine zulmeden bir kavmin ekinlerini, kavurucu ve soğuk bir rüzgârın vurup mahvetmesi gibidir."**

O müşriklerin Allaha yakınlık, birbirine karşı gururlanmak ve şöhret saikasıyla veya münafıkların riya ve korku sebebiyle şu dünya hayatında infak ettikleri şuna benzer:

Şiddetli bir ayaz var. Bu ayaz, küfür ve günahla nefsine zulmeden bir kavmin mahsulüne isabet etmiş, bir ceza olarak o mahsulü yok etmiştir.

Ayette **"nefislerine zulmeden bir kavme"** böyle bir cezanın geldiği nazara veriliyor. Çünkü gadap sonucu helâk etmek, çok daha çetindir.

Ayet, kâfirlerin infakının/ harcamalarının zâyi olup gitmesini, kâfirlerin ekinine gelen soğuk bir rüzgarın o ekini tamamen yok etmesiyle anlatır. Öyle ki dünyada da ahirette de bundan bir fayda görmeyeceklerdir.

Ayette teşbih-i mürekkeb vardır.

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللهُ وَلٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ **"Allah, onlara zulmetmedi, ama onlar kendi kendilerine zulmediyorlar."**

Allah onların harcamalarını boşa çıkarmakla onlara zulmetmedi, lakin onlar işe yarar şeylerde harcama yapmadıklarından kendilerine zulmettiler.

Veya Allah o mahsul sahiplerinin mahsulünü yok etmekle onlara zulmetmedi, lakin onlar cezayı netice verecek şeyleri yapmakla kendilerine zulmettiler.

118- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ **"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan bir sırdaş edinmeyin."**

Ayet metnindeki **"Bitane"**, kelime anlamıyla elbisenin astarına verilen

isimdir, kendisine güven sebebiyle kişinin sırlarını paylaştığı kimse için mecazen kullanılır. Nitekim Hz. Peygamber (asm) "Ensar iç elbise, diğer insanlar ise dış elbise gibidir" diyerek Medineli Müslümanlara olan güvenini ifade etmiştir.

Ayet, gayr-i Müslimlerle sırları paylaşmayı yasaklamaktadır.

لاَيَأْلُونَكُمْ خَبَالاً **"Onlar size fenalık etmekten geri kalmazlar."**

Onlar size fesat çıkarmakta hiç de kusur etmezler.

وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ **"Hep sıkıntıya düşmenizi istediler."**

Onlar sizin çok zarar görmenizi ve meşakkat çekmenizi temenni ederler.

قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ **"Onların kinleri ağızlarından ortaya çıkmıştır."**

Size olan aşırı kinleri sebebiyle kendilerini tutamazlar, düşmanlıkları sözlerine yansır.

وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ **"Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür."**

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ **"Eğer aklınızı kullanırsanız âyetleri size açıkladık."**

Biz size ihlâsın vücubuna, mü'minleri dost edinmeye ve kâfirlere düşman olmaya delâlet eden ayetleri açık bir şekilde beyan ettik.

Ayette dört cümle gayr-ı müslimleri dost edinmenin yasak olmasının gerekçesini açıklamak için geldi. İlk üçünün "bitâne" (sırdaş) için sıfatlar olması da caizdir.

119- هَا اَنْتُمْ اُولآَءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلاَيُحِبُّونَكُمْ **"İşte siz öyle kimselersiniz ki onları seversiniz, onlar ise sizi sevmezler."**

Ayet, Müslümanların onları sevmedeki hatasını beyan eder.

وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ **"Ve siz kitabın hepsine inanırsınız."**

Yani, onlar, siz onların kitabına da inandığınız hâlde yine de sizi sevmezler.

Öyleyse, onlar sizin kitabınıza inanmadıkları hâlde ne diye onları seviyorsunuz?

Ayette "onlar kendi batıl yollarında, sizin hak yolda gösterdiğiniz salâbetten daha tavizsizdirler" şeklinde bir kınama vardır.

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا **"Onlar sizinle karşılaştıkları zaman 'amenna' derler."**

Onların ehl-i imana "amenna" yani "iman ettik" deyişleri münafıkâne ve aldatma gayesi iledir.

وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ **"Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar."**

قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ **"De ki: Öfkenizden ölün!"**

Bu ifade, onlara bir bedduadır.

İslâmın ve Müslümanların gücünün gittikçe artmasıyla kinlerinin de artıp, kederlerinden ölmelerini ifade eder.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ **"Şüphesiz Allah, kalplerde olanı bilendir."**

Dolayısıyla onların içindeki buğzu ve kini de bilmektedir.

Bu ifade onlara söylenen sözün devamı olabilir. Yani, onlara de ki: "Şüphesiz Allah gizlemiş olduğunuz "öfkeden parmakları yemenizden" daha gizli şeyleri de bilir."

Veya onlara söylenenden hariç de olabilir. Yani, "Bunu onlara söyle ve Seni onların sırlarına muttali kılmama şaşma. Çünkü ben, onların içlerinde sakladıkları en gizli şeyleri de bilirim."

120- إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ **"Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer."**

وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا **"Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler."**

Ayet, onların düşmanlıklarının ne derece ileri olduğunu beyan eder. Müslümanların nail oldukları her türlü hayır ve menfaate haset etmekte, onlara gelen her türlü zarar ve meşakkatten ise hoşlanmaktadırlar.

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا **"Eğer siz sabrederseniz ve korunursanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez."**

-Onların düşmanlıklarına veya zor mükellefiyetlerine sabrederseniz,

-Onlara dostluktan veya genel anlamda Allahın haram kıldıklarından sakınırsanız,

Allahın sabredenlere ve sakınanlara vaat etmiş olduğu lütfu ve koruması sayesinde, onların hilesi size herhangi bir şekilde zarar vermez.

Şu da düşünülebilir: Bir işte ciddi olan, tedbir ve sabırda deneyimli olan kimse hasmına karşı fevrî hareket etmez, böylece onun oyununa gelmemiş olur.

إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ **"Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır."**

Allah, onların size olan düşmanlıklarını bilir ve buna göre ceza verir.

Keza O'nun ilmi sizin sabrınızı ve sakınmanızı da, başka hallerinizi de kuşatmıştır, ona göre size layık olan karşılığı verir.

48. DERS

Uhud Savaşı - 1

121- وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ **"Hani sabah erken evinden ayrılmış, mü'minleri** (Uhud'da) **savaş mevzilerine yerleştiriyordun."**

Hz. Peygamber sabah erkenden Uhud harbi için Hz. Aişenin odasından çıkmış, mü'minleri savaş için yerleştiriyordu.

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **"Allah, Semi' – Alîm'dir."**

Allah sözlerinizi işitir, niyetlerinizi bilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Mekke müşrikleri hicretin üçüncü yılında Şevval ayının onikisinde Çarşamba günü Uhud'a gelmişlerdi. Hz. Peygamber ashabıyla istişare yaptı. Daha önce bu gibi meşveretlere çağırmadığı halde, münafıkların reisi Abdullah Bin Übey Bin Selûlü de davet etti. İbnu Selûl ve Ensarın çoğu "Ya Rasulallah, Medinede kal, onlara karşı meydan savaşı yapma. Vallahi, Medineden düşmana karşı çıktığımızda bize zarar vermişlerdir, Medinede üzerimize geldiklerinde ise biz onlara zarar vermişizdir. Özellikle Sen içimizde olduğunda daha muvaffak oluruz. Öyleyse onları bırak, yerlerinde kalırlarsa şerleri de kendileriyle beraber kalır, şayet Medineye girerlerse erkekler onlarla savaşır, kadınlar ve çocuklar onlara taş atarlar. Döndüklerinde elleri boş olarak dönerler" dediler.

Bir kısmı ise, Medineden çıkıp meydan savaşı yapılması görüşünde olduklarını söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi: "Rüyamda boğazlanmış bir sığır gördüm, hayır ile te'vil ettim. Kılıcımın ucunda bir gedik açıldığını gördüm, bunu hezimet olarak te'vil ettim. Elimi sağlam bir zırha koyduğumu gördüm, bunu da Medine olarak te'vil ettim. Ne dersiniz, Medine'de kalıp onlarla meydanda savaşmayalım?"

Bedir savaşına katılmamış olan ve çoğu Uhudda şehit olacak kimseler "bizi düşmanlarımıza çıkar" dediler ve bu konuda çok istekli oldular. Öyle ki Hz. Peygamber zırhını giydi. Bunu görünce, ısrarlarından dolayı pişman oldular, "Ya Rasulallah, nasıl uygun görürsen öyle yap" dediler. Hz.

Peygamber "bir peygamber için, zırhını giydikten sonra savaşmadıkça onu çıkarması uygun olmaz" buyurdu.

Cuma namazından sonra yola çıkıldı, Cumartesi sabahı Uhud'a varıldı. Hz. Peygamber orduyu vadi tarafına yerleştirdi, sırtlarını dağa yasladı. Abdullah Bin Cübeyr'i Uhuda yerleştirdiği okçulara komutan yaptı. "Oklarınızla bizi koruyun, sakın arkamızdan gelmeyin" dedi.

122- إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلاَ "Hani sizden iki taife çözülmeye yüz tutmuştu."

وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا "Hâlbuki Allah onların velisi idi."

Bunlar, askerin iki cenahında yer alan Hazreç'ten Beni Seleme ve Evs'ten Benî Harisedir. Rivayete göre, Hz. Peygamber Uhud'a bin kadar adamla çıkmıştı, sabrettiklerinde zaferin kendilerinin olacağını vaat etti. Yolu yarıladıklarında İbnu Übey üç yüz adamıyla geri çekildi ve "Ne için kendimizi ve evladımızı ölüme atalım" dedi. Ensardan Amr Bin Hazm ona cevap verdi: Allah adına ve İslâm namına, hem peygamberinize hem de kendinize karşı sorumlusunuz."

İbnu Übey bunun üzerine, "bir savaş olacağını bilsek sizinle gelirdik" dedi. İşte o zaman bahsi geçen iki taife İbnu Übey'e tâbi olmaya niyetlendiler. Ancak Allah onları korudu ve peygamberle beraber yola devam ettiler.

Ayetin devamında **"Allah onların velisi idi"** dediği cihetle, onların korkması ve zafiyet göstermesi, dönmeye tam bir niyetlenme değildi.

Ancak şu mana da murat olabilir: "Allah onların yardımcısı iken, onlara ne oluyor ki yılgınlık gösteriyorlar, O'na tevekkül etmiyorlar?"

وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ "Mü'minler, sadece Allah'a tevekkül etsinler."

Öyleyse mü'minler sadece O'na tevekkül etsinler, başkalarına dayanıp güvenmesinler. Ta ki Allah da onlara Bedir'de zafer verdiği gibi zafer versin.

123- وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ "Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz halde Allah size Bedir'de yardım etmişti."

Ayet, tevekkülün onlara faydasından bir kısmını zikreder.

Bedir, Mekke ve Medine arasında bir su yeridir. Bedir isminde bir adama aitti, onun adıyla anılır oldu.

Bedirde Müslümanların sayısı azdı, binekleri ve silahları da çok azdı.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ **"Öyleyse Allah'tan korkun, ola ki şükredersiniz."**

Sebat ederek Allahtan korkun,

Ta ki bu takvanızla Allahın size olan yardım nimetine şükretmiş olasınız.

Veya "Siz Allahtan korkun, ola ki Allah size nimette bulunur, siz de buna şükredersiniz." Bu manaya göre, nimet şükre sebep olması cihetiyle, ayette nimet yerine şükür nazara verilmiştir.

124- اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِينَ **"Hani mü'minlere, "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun."**

Ayette **"Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?"** denilmesi "yeter mi yeter" manasını ifade etmek içindir. Ayette bunun te'kidli bir şekilde ifade edilmesi, onların zaferden ümit kesik halde olmalarına bakar. Çünkü çok zayıf bir hâlde idiler, sayıları azdı, düşman ise kuvvetli ve sayıca kalabalık idi.

Denildi ki: Allah Bedir günü önce bin melek gönderdi, sonra meleklerin sayısı üçbin oldu, ardından da beşbin oldu.

125- بَلٰٓى **"Evet!"**

"Bele" ifadesi, "evet, yeter" manası verir. Allahu Teâlâ, sonra hem bir teşvik, hem de kalplerini takviye için sabır ve takvaya mükâfat olarak daha ziyadesini vaat edip şöyle dedi:

اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَاْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ **"Sabreder ve sakınırsanız, onlar da ansızın üzerinize gelseler, Rabbiniz size nişanlı/işaretli beş bin melekle yardım eder."**

Onlar bu saatte aniden üzerinize gelseler, siz sabır ve takva tavrı gösterdiğinizde beş bin melekle size yardım eder.

126- وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهٖ **"Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı."**

Allah size bu yardımı, ancak kalpleriniz korkudan sükûnet bulsun diye, bir zafer müjdesi olarak yaptı.

وَمَا النَّصْرُ اِلاَّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ **"Yardım, yalnız Azîz - Hakîm olan Allah katındandır."**

Zafer, sayı ve silah çokluğuyla değil, ancak Allahın yardımıyladır.

Ayet, Allahın onlara zafer vermesinde meleklerin yardımına aslında ihtiyaç olmadığına uyarıda bulunur.

Allahın meleklerin geleceğini bildirmesi,

-Bunun ilâhî yardıma bir işaret olması

-Ve genelde insanların nazarı sebeplere daha çok ihtimam gösterdiği cihetle, kalplerinin sebatını sağlamak içindir.

Ayet aynı zamanda savaştan geri kalanlara aldırmamak hususunda teşvikte de bulunmaktadır.

Zaferi verecek Allah **Aziz'dir,** takdir ettiği şeylerde O'na galip gelinmez, **Hakîm'dir**, hikmet ve maslahat gereği ister vasıtalı, ister vasıtasız yardımda bulunur veya yardımı keser.

127- لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ "(Allah bunu), **inkâr edenlerden bir kısmını helâk etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı."**

Onların helaki, bir kısmının katledilmesi ve bir kısmının da esir alınması sûretiyle Bedir savaşında gerçekleşti. Müşriklerin önde gelenlerinden yetmiş kişi öldürüldü, yetmiş kişi de esir alındı.

Ayette nazara verilen **"perişan olmaları"** ise, zillete maruz kalmaları, şiddetli öfke içinde bulunmaları ve kalplerine korku düşmesidir.

128- لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ **"Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur."**

Ayetin bu kısmı cümle-i itiraziyedir. (Tırnak içi cümlesidir.)

اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ **"Allah, ya tevbelerini kabul edip onları affeder veya onlara azap eder."**

Yani, şüphesiz Allah onların her işlerine mâliktir. Dilerse onları helâk eder, zillete düşürür. Dilerse, Müslüman olmaları durumunda tevbelerini kabul eder, bağışlar. Eğer küfürlerinde ısrar ederlerse de onları azaplandırır. Senin onlarla alakalı bir yetkin yoktur. Sen ancak onları uyarmak ve onlarla cihad etmek için görevli bir kulsun.

Ayete şöyle de mana verilebilir: "Ey peygamber! Sen onlarla ilgili bir

şeye malik değilsin. Ne onların tevbesini kabul edebilir, ne de onlara azab verebilirsin."

Veya şöyle de denilebilir: "Allahın onları bağışlaması ve Senin de buna sevinmen veya onları azaplandırması ve Senin de bundan dolayı rahatlaman dışında onlarla ilgili bir şeye sahip değilsin."

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Utbe Bin Ebi Vakkas, Uhud harbinde Hz. Peygamberi başından yaraladı, bir dişi kırıldı. Hz. Peygamber yüzünden kanı siliyor ve "peygamberlerinin yüzünü kana bulayan bir kavim nasıl felah bulur?" diyordu. Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber onlara beddua etmeye niyetlenmişti. Allahu Teâlâ, onlar içinden ilerde iman edecekleri bildiği için, bedduadan nehyetti.

فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ **"Çünkü onlar zalimlerdir."**

Çünkü onlar zulümleriyle ilâhî azabı hak etmişlerdir.

129- وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ **"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."**

Yaratma ve yönetme bakımından göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allahındır, hepsi hakkında hüküm O'ndandır, bu konuda Sana bir yetki verilmemiştir.

يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ **"O, dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder."**

Ayet, azabın vücubunu nefyetme hususunda gayet açıktır. Bunu tevbe ve tevbenin olmamasıyla kayıtlamak, ayetin sarahatine aykırı gibidir.[35]

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Allah, Ğafur'dur – Rahîm'dir."**

Allah kullarına son derece bağışlayıcı ve merhametlidir. Dolayısıyla onlara beddua hususunda acele etme.

130- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً **"Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin."**

Ayette **"kat kat faiz yemeyin"** ifadesindeki tahsis, realite hasebiyledir.

---

[35] Bazıları, Allahın kâfirlere azap vermesini zorunlu olarak görürler. Beydâvî, üstteki ifadeleriyle bunun Allaha zorunlu olmadığına dikkat çekmektedir.

Çünkü bu ayet nazil olduğu dönemde insanlar kat kat faiz yiyorlardı. Kişi, belli bir süre sonra ödenmek üzere parasını faize veriyor, diğer taraf ödeyemediğinde faizi artırıyordu. Öyle ki verdiği az bir para ile borçlunun malına el koyuyordu.[36]

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۚ **"Allah'a karşı gelmekten sakının, ola ki felaha erersiniz."**

Size yasak kılınan şeylerde Allaha karşı gelmekten sakının, ta ki kurtulmayı ümit edebilesiniz.

131- وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ۚ **"Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının."**

O kâfirlere uymaktan ve onların fiilleri gibi kötü işler yapmaktan sakınarak cehennem ateşinden kendinizi koruyun.

Ayette, cehennemin doğrudan kâfirler için hazırlandığına, imanı olduğu halde günahlara da dalanlar için dolayısıyla olduğuna bir tenbih vardır.

132- وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۚ **"Allaha ve Peygambere itaat edin, ola ki merhamet olunursunuz."**

Cenab-ı Hak, Cehennem ile uyardıktan sonra ilâhî rahmet ile vaatte bulundu. Bunda, Allaha muhalefetten korkutmak ve itaate teşvikte bulunmak vardır.

Bu gibi yerlerde geçen **"umulur ki", "ola ki..."** ifadeleri, varılacak şeyin kıymetine bir delildir.[37]

133- وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ۙ **"Rabbinizden bir mağfiret ve müttakiler için hazırlanmış, eni göklerle yer kadar olan cennet için yarışın."**

Kendisiyle ilâhî mağfirete layık olacağınız İslâm, tevbe ve ihlâs gibi şeylere koşuşunuz, bu konuda birbirinizle yarış hâlinde olunuz.

---

[36] Dolayısıyla ayetin zâhirine bakıp, "şayet faiz kat kat olmazsa yenilebilir" hükmüne varılmaz.

[37] Mesela bu ayette **"Allaha ve peygambere itaat edin, ola ki merhamet olunursunuz"** deniliyor. Demek ki merhamete nail olmak çok kıymetli bir durumdur. Önceki ayette ise **"...ola ki felaha erersiniz"** denilmişti. Felaha ermek, umduğuna nail ve korktuğundan kurtulmaktır. Dolayısıyla, felaha ermek çok önemli bir gayedir.

Ayette "uzunluğu" yerine **"eni"** denilmesi temsil yoluyla cennetin ne kadar çok geniş olduğunu ifade etmek içindir. Çünkü bir şeyin eni, boyundan daha kısa olur.

"O cennetin eni göklerle yer kadardır" derken beliğ bir teşbih vardır. Yani, o cennetin eni gökler ve yerin eni gibidir. İbnu Abbas bunu şöyle ifade eder: Cennetin eni, yedi sema ve yedi arz birbirine birleştirilse geniş olması gibi, çok çok geniştir.

Ayette, **"müttakiler için hazırlanmış cennet için yarışın"** denilmesi, cennetin yaratılmış olduğuna ve bu âlemden hariç bulunduğuna bir delildir.

134- اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِى السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ **"Onlar, bollukta ve darlıkta infak ederler."**

O müttakiler hem bollukta, hem de darlıkta Allah yolunda harcarlar. **"Bollukta ve darlıkta infak ederler"** ifadesi, "her hâl u kârda infakta bulunurlar" manasını da anlatır. Çünkü insan ya sürur halindedir veya çetin şartlar altındadır. Yani onlar bütün hâllerde az veya çok Allah yolunda harcama yapmaktan geri kalmazlar.

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ **"Öfkelerini yutarlar."**

Onlar, öfkelerinin gereğini yapmaya güçleri varken, öfkelerini tutarlar.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Her kim öfkesinin gereğini yapmaya gücü varken bunu tutsa, Allah onun kalbini emniyet ve imanla doldurur."

وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ **"Ve insanları affederler."**

Cezalandırılmayı hak etmiş kimselere ceza vermeyi terk ederler. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Allahın mahfuz kıldığı kimseler dışında, ümmetimden böyle olanlar kimseler çok azdır." Demek ki geçmiş ümmetlerde hayli fazla idi.

وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۚ **"Allah muhsinleri (iyilik edenleri) sever."**

Ayette geçen **"muhsinler"** ifadesi cins ifade edebilir, bu durumda üstte vasıfları belirtilen kimseler de buna dâhil olur. Belirlilik (ahd) ifade edebilir, bu durumda ayet doğrudan bu kimselere işaret eder.

135- وَالَّذِينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ ۚ

"Onlar, çirkin bir iş yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar, günahları için hemen istiğfar ederler."

Onlar, zina gibi son derece çirkin bir iş yaptıklarında veya herhangi bir günah ile nefislerine zulmettiklerinde Allahı anarlar, pişmanlıkla ve tevbe ile istiğfarda bulunurlar.

Allahı hatırlamak,

-O'nun vaîdini hatırlamak.

-Hükmünü hatırlamak.

-Allahın o büyük hakkını tezekkür etmek şeklinde olabilir.

Denildi ki: **Fahışe**, büyük günahlar, **nefse zulüm** ise küçük günahlardır.

Belki de **fahışe** başkasıyla ilgili günahlar, **nefse zulüm** ise, kişinin kendinde kalan günahlardır.

وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ اللَّهُ **"-Ki Allah'tan başka günahları kim bağışlar?-"**

Ayetteki istifham nefiy içindir. Yani, **"Allahtan başka günahları kim bağışlar?"** ifadesi "O'ndan başka kimse bağışlayamaz" demektir.

Bundan murat,

-Allahu Teâlâyı geniş rahmeti ve umumî mağfireti ile vasfetmek,

-İstiğfara teşvik etmek,

-Tevbenin kabulünü vaat etmektir.

وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ **"Ve işledikleri** (günah) **üzerinde bile bile ısrar etmezler."**

Yani, onlar bile bile o çirkin işlerinde ısrar etmezler.

Günah yapsalar bile istiğfardan da geri durmazlar.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Bir kimse istiğfar ediyorsa, günde yetmiş defa da dönse günahta ısrar etmiş sayılmaz."

136- أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا **"İşte onların mükâfatı, Rab'leri tarafından bağışlanma ve ebedî kalacakları altlarından ırmaklar akan cennetlerdir."**

وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ **"Çalışanların mükâfatı ne güzeldir!"**

Cennetin müttakiler ve tevbe edenlere mükâfat için hazırlanmış olması, günahta ısrar edenlerin ona girmemesini gerektirmez. Cehennemin de

kâfirlere ceza için hazırlanması, kâfirler dışında başkasının girmesine engel değildir.

Daha önce müttakiler için hazırlanan cennetten söz edilmişti. Burada ise, günahlara dalan ama tevbe eden kimselerin cennetlerinden bahsedildi. Bu ayette **"cennetler"** ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, bunlara vaad edilen cennetlerin, müttakiler için hazırlanan cennetlerden daha aşağı mertebede olduğu anlaşılmaktadır. Fark olarak şunu nazara almak yeterli olur:

Müttakilerden bahsedilen yerde onların ihsan sahibi kimseler oldukları, Allahın muhabbetine mazhar oldukları anlatılmıştı. Çünkü onlar dinin hudutlarını muhafaza ettiler ve dinin yüksek tuttuğu değerleri elde etmek için yola çıktılar.

Günahlarına tevbe ile cenneti kazananlar hakkında ise, **"Çalışanların mükâfatı ne güzeldir!"** denildi. Çünkü bunlar yapamadığını telafiye çalışan işçiler gibidir. Muhsin kimse ile telafiye çalışan kimse, sevilen kimse ile ücretli kimse elbette çok farklıdırlar. Belki de bu ayette mükâfat yerine ücretten bahsedilmesi bu nükte içindir.

49. DERS

Uhud Savaşı - 2

137- قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ **"Sizden önce nice olaylar gelip geçmiştir."**

Ayet metninde geçen **"sünen"** ifadesi (Ahzab, 61-62) ayetinde de nazara verildiği şekilde, Allahı yalanlayan ümmetlerin başlarına gelen olaylardır.[38]

فَسِيرُوا فِى ٱلْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ **"O halde yeryüzünde gezip dolaşın da yalanlayanların akıbeti nasıl olduğuna nazar edin."**

Ta ki onların helâk eserleriyle ilgili gördüklerinizden ibret alın.

138- هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ **"İşte bu, insanlar için bir açıklama, müttakiler için bir hidayet ve bir öğüttür."**

"İşte bu" ifadesi, önceki ümmetlerin hâline veya **"nazar edin"** ifadesinin mefhumuna bir işarettir. Yani, bu yalanlayan ümmetlerin hâlini bir beyan olmakla beraber, müttakiler için de ziyadesiyle bir basiret ve öğüttür.

Veya **"işte bu"** ifadesi müttakiler ve tevbe edenlerin durumları hakkında özetlenenlere bir işaret de olabilir.

"İşte bu" ifadesinin Kur'ana baktığı da söylenmiştir.

139- وَلاَتَهِنُوا **"Gevşemeyin!"**

وَلاَتَحْزَنُوا **"Ve üzülmeyin!"**

Ayet, Uhud savaşında Müslümanlara gelen musibete karşı onlara bir tesellidir. Yani, "başınıza gelen bu durumdan dolayı cihadda za'fiyet göstermeyin, sizden öldürülenlere de üzülmeyin.

وَاَنْتُمُ ٱلْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"İnanıyorsanız, üstün olan sizsiniz."**

Hâlbuki siz onlardan çok çok yükseksiniz. Çünkü siz,

---

[38] Yani, Allahu Teâlâ, ayetlerini yalanlayanları helâk etmeyi bir düstur ve bir prensip edinmiştir. **"Allah'ın bundan önce geçenler hakkındaki kanunu budur."** (Ahzab, 62)

-Hak üzeresiniz.

-Savaşınız Allah içindir.

-Savaşta hayatını kaybedenleriniz cennettedir.

Onlar ise,

-Batıl bir yoldadırlar.

-Savaşları şeytan içindir.

-Savaşta ölenleri cehennemdedir.

Veya şu açıdan da bakılabilir: "Onların Uhudda size verdikleri zarardan daha fazlasını, siz Bedir Savaşında onlara verdiniz."

Veya "Siz, akıbet itibariyle en üstünsünüz." Bu durumda ayet onlara ilâhî yardım ve galebe için bir müjde olur.

"İnanıyorsanız" kaydı şu manayı gösterir: İmanınız sahihse, gevşeklik göstermeyin. Çünkü gerçek bir iman, kalp kuvveti ve Allaha güvenmeyi iktiza eder.

Veya "imanınız sahihse, en üstün sizsiniz."

140- إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ **"Eğer size bir yara dokunduysa, şüphesiz o topluluğa da benzeri bir yara dokunmuştu."**

Yani, Uhudda onlar size galip geldiyse, Bedirde de siz onlara galip gelmiştiniz. Sonra onlar zafiyet göstermediler, korkmadılar. Sizler za'fiyet göstermemeye daha layıksınız. Çünkü, onların ummadığı şeyleri Allahtan umuyorsunuz.

Şöyle de denildi: Ayette bahsedilen **"Size bir yara dokunduysa, şüphesiz o topluluğa da benzeri bir yara dokundu"** ifadesi, Uhudda iki tarafın da yara almasını anlatır. Çünkü Müslümanlar, Hz. Peygamberin emrine muhalefet etmeden önce, onlara galip gelmişlerdi.

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ **"İşte bu günleri insanlar arasında döndürürüz."**

Bir şiirde şöye denir:

"Gün olur yenilir, gün gelir yeneriz.

Gün olur üzülür, gün gelir seviniriz."

Ayette bahsedilen günlerden **(el-eyyâm)** maksat, galibiyet –mağlubiyet zamanlarıdır.

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا **"Bu, Allahın iman edenleri bilmesi içindir."**

Yani, bizim bu günleri insanlar arasında çevirmemiz, pek çok gayeler içindir. Bunlardan biri de iman edenlerin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca bunda, mü'mine isabet eden sıkıntılı hallerde bilinmeyen maslahatlar vardır.

Veya şu mana olabilir: "İmanda sâbit olanlarla tereddüt içinde olanlar birbirinden ayrılsın diye böyle yaptık."

Bunda ve bunun emsali veya zıddı olan ifadelerden maksat, Allahın ilmini isbat veya nefyetmek olmayıp, delil getirme yoluyla malumun isbatı veya nefyidir.[39]

Denildi ki: Ayetin manası "kendisine karşılığın taalluk edeceği bir ilimle Allahın bilmesi için" demektir. Bu da bir şeyi mevcut hâliyle bilmektir.

وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ **"Bir de sizden şehitler edinmesi için."**

Başınıza gelen Uhud mağlubiyetinin bir hikmeti de, Allahın içinizden bazılarına şehadet makamını vermesi içindir.

"Şüheda"dan murat, zorluklara karşı sabır ve sebat kahramanlarının ortaya çıkması da olabilir.[40]

وَاللَّهُ لاَ يُحِبُّ الظَّالِمِينَ **"Allah, zalimleri sevmez."**

Allah, gizlediklerinin tersini söyleyen zalimleri bilir.

Veya **"Zalimlerden"** murat kâfirler olabilir. Bu cümle, bir cümle-i mu'teriza, yani parantez arası bir cümledir.

Ayette Allahın hakikatte kâfirlere zafer vermediğine bir tenbih vardır. Bazen onları galip kılması, onlar için bir istidraç ve mü'minler için de bir imtihandır.

---

39 Bu ayette insanlar arasında galibiyet ve mağlubiyet günlerinin döndürülmesi, Allahın iman edenleri bilmesi gayesiyle açıklanıyor. Ayetin zâhirine göre "demek ki bu olaylar oluyor, Allah sonradan biliyor" manası hatıra gelebilir. Hâlbuki Allahın her şeyi kuşatan bir ilmi vardır. O, her şeyi önceden de bilir. Bu durumda ayetteki **"bilmesi için"** ifadesinden murat "insanların durumunun ortaya çıkması için" manasını taşır. Tahirü'l– Mevlevî şöyle der: **"Allahın bizi imtihan etmesi bizi bilmek için değil, bizi bize bildirmek içindir."** Bu mana bazı tefsirlerde "zahir bir şekilde ortaya çıkması için" şeklinde ifade edilir. Yani, Allah zâten bilmektedir, ama meydana gelen olaylar bir ayıraç olur, kimin mü'min kimin kâfir veya münafık olduğu bu şekilde ortaya çıkar.

40 Yani, Uhud harbi, yetmiş sahabinin şehadet makamına çıkmasına vesile olduğu gibi, nice sahabinin de sabır ve sebatta örnek alınacak kahramanlar olmasına sebep olmuştur.

141- وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ **"Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve kâfirleri mahvetmek için böyle yapar."**

Devranın aleyhte döndüğü dönemler, mü'minler için günahlarından bir tasfiye ve temizlik dönemidir.

Şayet devran kâfirlerin aleyhine dönerse, bu da onları helâk etmek içindir. Ayet metninde geçen **"mahk"**, bir şeyi azar azar noksanlaştırmaktır.

142- اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِينَ **"Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri bilmeden ve sabredenleri bilmeden cennete girivereceğinizi mi zannettiniz?"**

Ayetteki **"öyle mi zannettiniz?"** üslûbu "evet, siz öyle zannettiniz" manasını ifade eder.

Ayette **"içinizden cihad edenleri"** ifadesi cihadın farz-ı kifaye olduğuna bir delildir.[41]

143- وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ **"Andolsun ki, ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz."**

"Ölümü temenni ediyordunuz" ifadesinde ölümden murat, savaştır. Çünkü savaş ölüm sebeplerinden biridir.

Veya bundan murat "şehit olarak ölmek"tir. Hitap, Bedir savaşında bulunmayanlaradır. Bunlar Rasulallah ile beraber savaşta bulunup, Bedir şehitlerinin nail oldukları ikrama nâil olmayı temenni etmişlerdi.

فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ **"İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz."**

İşte savaşta kardeşlerinizden bir kısmının katledildiğini açık bir şekilde gördünüz.

Ayette bazı mü'minlere bir kınama vardır. Bunlar harbi temenni etmişler, harbe sebebiyet vermişlerdir. Ama sonra korkmuşlar, hezimete uğramışlardır.

---

41 Düşmana karşı yapılacak olan cihad, normal şartlarda **farz-ı kifayedir.** Olağanüstü hallerde ise, **farz-ı ayn** olur. Yani ümmetin her ferdinin cihadla meşgul olması zor olduğundan, herkese farz değildir. Ümmet içinden bir topluluğun bu görevi ifa etmesi yeterlidir.

Veya ayette şehadeti temenni etmeye bir kınama vardır. Çünkü şehadeti temennîde, kâfirlerin galebesini temennî vardır.[42]

144- وَمَا مُحَمَّدٌ اِلاَّ رَسُولٌ "Muhammed, ancak bir peygamberdir."

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ "Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir."

Daha önceki peygamberlerin gelip geçmesi gibi, O da ölüm veya katl ile bu dünyadan ayrılacaktır.

اَفَائِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ "Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz?"

Ayette Hz. Peygamberin ölmesi veya öldürülmesi durumunda dinden dönecek ve başka istikamete yönelecek olanların hâlini inkâr vardır. Çünkü daha önce de nice peygamber gelip geçmiş, ama dinleri devam etmiştir. Bunu bilen kimselerin Hz. Peygamberin vefatıyla gerisin geriye dönmeleri, doğrusu çok yadırganacak bir durumdur.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Uhud harbi esnasında Abdullah İbnu Kamîe Hz. Peygamere bir taş attı, bir dişinin kırılmasına ve yüzünün yaralanmasına sebebiyet verdi. Hz. Mus'ab Bin Umeyr Hz. Peygamberi savundu, sancak sahibi idi. İbnu Kamîe, Mus'abı şehit etti. Hz. Peygamberi öldürdüğünü sanarak "Muhammedi öldürdüm" dedi. Müşriklerden gür sesli biri "Muhammed öldürüldü!" diye bağırdı

Bunun üzerine insanlar geri çekilmeye başladılar. Hz. Peygamber (asm) ise "Allahın kulları, bana doğru gelin!" diye çağırıyordu. Ashabından otuz tanesi Hz. Peygamber tarafına geldi, O'nu himaye ettiler, diğerleri ise ayrıldılar. Bazısı şöyle diyordu: "Keşke İbnu Übey bize Ebu Süfyandan eman

---

[42] Burada alışılmıştan farklı bir yorumla karşı karşıyayız. Normal şartlarda hemen her mü'min "ah bir şehit olsam" şeklinde bir temenniyi takdirle karşılar. Ama şöyle bir ince nokta gözden kaçırılabilir: Savaşta maksat şehit olmak değil, galip gelmek olmalıdır. Bir Müslüman galip gelmek için savaşır, ama bu arada şehadet de nasip olursa bunu canına minnet bilir. Mekke döneminde Müslümanlara savaş izni verilmediğini unutmamak gerekir. O dönemde buna izin verilse şehit olurlardı, ama İslâmi hizmetler geri kalırdı. Demek ki yaşayıp İslâma hizmet etmeyi gaye edinmeli, ama yeri geldiğinde canını vermeyi de canına minnet bilmelidir.

alsa!" Münafıklardan bazısı ise "şayet O bir peygamber olsaydı öldürülmezdi. Kardeşlerinize ve dininize dönünüz" diyorlardı.

Enes Bin Malik'in amcası Enes Bin Nadr ise şöyle dedi: "Ey kavmim! Şayet Muhammed katledilmişse, Muhammedin Rabbi ölmez diridir. Peygamber öldükten sonra yaşayıp ne yapacaksınız? O hangi dava için savaşmışsa siz de o yolda savaşın!" Ardından Allaha yalvararak "Allahım onların dediklerinden Sana özür beyan ediyorum, öyle sözlere taraf olmadığımı Sana iletiyorum" dedi. Sonra kılıcını çekip şehit oluncaya kadar savaştı. Bu münasebetle üstteki ayet nâzil oldu.

وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْئًا **"Kim gerisin geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar veremez."**

Her kim irtidad ile hak dinden çıkarak batıla dönerse, Allaha bir zarar vermiş olamaz, ancak kendisine zarar verir.

وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ **"Allah şükredenleri mükafatlandıracaktır."**

Allah, İslâm nimetine karşı Enes Bin Nadr gibi sebat göstererek şükredenlere mükâfatlarını verecektir.

145- وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلاَّ بِاِذْنِ اللّٰهِ **"Hiçbir nefis için Allah'ın izni olmadan ölmek yoktur."**

Hiçbir nefis, Allahın dilemesi veya ölüm meleğine ruhu kabzetmeye izin vermesi dışında ölmez. Yani, her nefis için Allahın ilminde ve takdirinde belli bir ecel **(ecel-i müsemma)** vardır. Başka ayetlerde şöyle bildirilir:

"Her ümmet için bir ecel vardır. Onların eceli geldiğinde, ne bir an erteleyebilirler, ne de öne alabilirler." (A'raf, 34)

"Şayet Allah insanları zulümleri yüzünden cezalandırsaydı, yeryüzünde tek canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir vakte kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman, onu ne bir saat erteleyebilirler, ne de öne alabilirler." (Nahl, 61)

Ayette,

-Savaşa teşvik ve cesaretlendirme vardır.

-Ayrıca Hz. Peygambere koruma ve ecelinin tehir vaadi vardır.

كِتَابًا مُؤَجَّلاً **"(Ölüm) belirli bir süreye göre yazılmıştır."**

Bu belli bir eceldir, ne öne alınır, ne de geri bırakılır.

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا **"Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz."**

Ayette Uhud savaşında ganimet sevdasına kapılanlara bir tariz vardır. Çünkü Uhud Savaşında Müslümanlar müşriklere saldırdılar ve onları bozguna uğrattılar. Onların geride bıraktıkları malları ganimet olarak almaya başladılar. Okçular bunu görünce, ganimetten paylarını almak için oraya yöneldiler, siperlerini boş bıraktılar. Müşrikler bunu fırsat bildiler ve Müslümanlara arkadan hücum ettiler, onları hezimete uğrattılar.

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا **"Kim de ahiret sevabını isterse, ona da ondan veririz."**

وَسَنَجْزِى الشّٰكِرِينَ **"Şükredenleri mükâfatlandıracağız."**

Allah, nimete şükreden ve hiçbir şey kendisini cihaddan alıkoymayanları mükâfatlandıracaktır.

146- وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ **"Nice peygamberler vardı ki, kendileriyle beraber birçok ribbiyyun çarpıştılar."**

Ayette geçen **"Ribbiyyun"** ifadesi "Rabbaniler, âlim ve müttaki kimseler" anlamındadır. Veya "Rabbe kul olanlar" demektir.

Bu kelimeye "cemaatler" manası da verilmiştir.

فَمَا وَهَنُوا لِمَا اَصَابَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا **"Allah yolunda başlarına gelenlerden yılgınlık göstermediler, zaafa düşmediler, boyun eğmediler."**

Onlar, peygamberin veya içlerinden bazılarının katliyle gevşemediler, hayal kırıklığına uğramadılar.

Düşmana karşı veya dini muhafazada za'fiyete düşmediler.

Düşmana boyun eğmediler. Ayette bunu ifade eden kelime "sükûnet" kökünden gelir. Çünkü düşmana boyun eğen kimse, onun önünde dilediğini yapsın diye sükûnetle durur.

Ayet, Hz. Peygamberin öldürüldüğü şeklindeki yalan haber karşısında onların durumunu tarif etmektedir.

وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصّٰبِرِينَ **"Allah sabredenleri sever."**

Allah sabredenlere yardım eder, onların kadr u kıymetini yükseltir.

147- وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلاَّ اَنْ قَالُوا **"Onların sözleri ancak şu oldu:"**

رَبَّنَااغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِى اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا **"Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve ayaklarımıza sebat ver."**

وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ **"Kâfirler güruhuna karşı bize yardım et!"**

Onlar aslında sebat gösteren, dinde kuvvetli Rabbanilerdi. Ama nefislerini terbiye etmek için kendilerini günahkâr ve aşırı kimseler olarak gördüler. Başlarına gelen musibetleri kendi nefislerinden bildiler, günahları için mağfiret talep ettiler. Sonra, harp meydanlarında sebat göstermek, düşmana karşı galip gelmek için yalvardılar.

148- فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ **"Allah da onlara hem dünya sevabını, hem de ahiret sevabının güzelliğini verdi."**

وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ **"Allah muhsin olanları sever."**

Allah onların istiğfarı ve Allaha sığınmaları sebebiyle kendilerine dünyada zafer ve ganimet, izzet ve yâd-ı cemil, ahirette cennet ve nimetler verdi.

Ayette "ahiret sevabı" denilmek yerine **"ahiret sevabının güzelliğini"** denilmesi, Allahın lütfunu ve Allah nezdinde nazara alınanın o olduğunu hissettirmek içindir.

50. DERS

Uhud Savaşı - 3

149- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ **"Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisin geriye** (küfre) **çevirirler de hüsrana uğrarsınız."**

Sebeb-i Nüzûl

Uhudda Müslümanlar mağlup olunca münafıklar mü'minlere "dininize ve kardeşlerinize dönünüz. Muhammed bir peygamber olsaydı öldürülmezdi" demeleri üzerine ayet nazil oldu.

Şu manaya da dikkat çekilmiştir: "Ebu Süfyan ve taraflarına karşı miskinlik arzeder ve onlardan eman almak isterseniz, onlar sizi kendi dinlerine döndürürler."

Bununla beraber, ayetin kâfirlere itaat etmek ve onların hükümlerine uymak hususunda genel bir nehiy olduğuna da dikkat çekildi. Çünkü onlara itaat ve hükümlerine uymak, zamanla onlara benzemeye kadar götürür.

150- بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰيكُمْ ۖ **"Hayır! Sizin mevlânız Allah'tır."**

وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ **"O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.**

O, en hayırlı yardım eden olduğuna göre, başkasının velayeti altına girmekten ve ondan yardım istemekten müstağni kalın, tenezzül etmeyin.

151- سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا اَشْرَكُوا بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَانًا ۚ **"Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmalarından dolayı, inkâr edenlerin kalplerine korku bırakacağız."**

Ayet, Mekke müşriklerinin kalbine Uhud savaşında atılan korkuyu anlatmaktadır. Galip geldikleri halde savaşı bıraktılar ve sebepsiz geriye döndüler. Ebu Süfyan şöyle nida etti:

"Ya Muhammed! İstersen gelecek yıl Bedir'de buluşalım!"

Hz. Peygamber, "inşaallah" dedi.

Denildi ki: Mekke müşrikleri Mekke'ye doğru döndükleri esnada piş-

man oldular. Geriye dönüp Müslümanları toptan imha etmeye azmettiler. Allah da onların kalbine korku bıraktı.

وَمَاْوٰيهُمُ النَّارُ **"Onların barınakları ateştir."**

وَبِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِينَ **"Zalimlerin yeri ne kötüdür!"**

"Onların yeri ne kötüdür" demek yerine **"zâlimlerin yeri ne kötüdür"** denilmesi, hem onlara karşı bir şiddeti, hem de bu cezanın illetini beyan içindir.

152- وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗٓ **"Andolsun Allah, size olan va'dini gerçekleştirdi."**

Allahın size olan zafer vaadi takva ve sabır şartı ile idi. Okçular emre muhalefet edinceye kadar Allah vaadini yerine getirmişti. Müşrikler Müslümanlara yöneldiklerinde okçular ok atıyor, diğerleri de kılıçlarıyla müşriklere vuruyordu.

Sonunda bozguna uğradılar, Müslümanlar da onların peşinden takibe başladılar.

اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهٖۚ **"Hani O'nun izni ile onları öldürüyordunuz."**

Allahın izni ile onların hislerini ibtal ediyor, yani onları öldürüyordunuz.

حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْۢ بَعْدِ مَٓا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَۜ **"Derken Allah size sevdiğinizi** (galibiyeti) **gösterdikten sonra zaafa düştünüz,** (Peygamber'in verdiği) **emir hakkında tartışmaya kalkıştınız ve isyan ettiniz."**

Sonra korktunuz, basiretiniz köreldi.

Veya ganimete meylettiniz. Çünkü hırs, aklın zaafındandır.

"Tartışmaya kalkıştınız" ifadesinden murat, müşrikler bozguna uğradığında okçuların ihtilafıdır. Bazısı "Artık burada durmamıza lüzum yok" derken diğerleri "Peygamberin emrine muhalefet etmeyelim" dedi. Komutanları, on kişiden az askerle orada sebat etti. Diğerleri ise ganimet için aşağıya indi.

Sevip istemiş olduğunuz zafer, ganimet ve düşmanın bozguna uğramasını Allah size gösterdikten sonra, isyan ettiniz.

مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا **"Kiminiz dünyayı istiyordu."**

Bunlar, ganimet için merkezi terk edenlerdir.

وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ **"Kiminiz de ahireti istiyordu."**

Bunlar da Hz. Peygamberin emri üzere koruma görevinde sebat edenlerdir.

ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ **"Sonra sizi denemek için onlardan geri çevirdi."**

Sonra sizin elinizi onlardan geri çekti, durum değişti, onlar size galip geldi.

Bu, Allahtan bir imtihandır. Sizi musibetlerle denedi, musibet zamanında imandaki sebatınızı ölçtü.

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ **"Ve sizi bağışladı."**

Allah hem bir lütuf olarak, hem de emre muhalefetinizden pişmanlığınızı bildiği için sizi affetti.

وَاللّٰهُ ذُوفَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ **"Allah, mü'minlere karşı çok lütufkârdır."**

Allah onlara af ile lütufta bulunur. Veya her hal ü kârda Allah mü'minlere karşı lütuf sahibidir. Bu halin onların leh ve aleyhte olması fark etmez. Çünkü bela ile müptela etmek de bir rahmettir.

153- اِذْ تُصْعِدُونَ وَلاَ تَلْوُۥنَ عَلٰٓى اَحَدٍ **"O vakit, durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz."**

Kimse kimse için durmuyor, beklemiyordu.

وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِٓى اُخْرٰيكُمْ **"Peygamber ise, arkanızdan sizi çağırıyordu."**

Peygamber arkanızdan "Allahın kulları, bana doğru gelin! Allahın kulları bana doğru gelin! Ben Rasulallahım. Kim savaşırsa ona cennet var!" diyordu.

فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ **"Bundan dolayı size, gam üstüne gam verdi."**

Allah da yılmanız ve isyanınızdan dolayı sizi gam üstüne gam ile cezalandırdı.

-Bir kısmının öldürülmesi,

-Bir kısmının yaralanması,

-Müşriklerin zafer kazanması,

-Hz. Peygamber hakkında yalan haber olarak "Muhammed öldü" yaygarasının koparılması gibi durumlar gamlardan bazılarıdır.

Veya mana şöyle olabilir: "Siz isyanınızla peygamberi gamlandırdınız. Allah da ceza olarak size gam verdi."

لِكَيْلاَ تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلاَ مَآ اَصَابَكُمْ **"Ta ki elinizden kaçana ve başınıza gelene üzülmeyesiniz."**

Zor durumlarda sabra alışmanız için Allah böyle yaptı, ta ki elden kaçan faydalı bir şeye üzülmeyin.

Şöyle de denildi: Ayette geçen **"lâ"** harfi zaid sayılabilir. Bu durumda mana şöyle olur: "Allah size böyle gam üstüne gam verdi. Ta ki elden kaçırdığınız zafer ve ganimete ve size ceza olarak gelen yaralanma ve hezimete üzülesiniz."

Denildi ki: **"Gam üstüne gam verdi"** ifadesinde zamir Hz. Peygambere de râci olabilir. Bu durumda mana şöyle olur:

"Hz. Peygamber gammı sizinle paylaştı. Sizin başınıza inen musibetlere karşı kederlendi. Siz de O'nun başına gelenden kederlendiniz. O size bir teselli olması için isyanınızdan dolayı sizi ayıplamadı. Ta ki, kaçırdığınız zafere ve başınıza gelen hezimete üzülmeyesiniz."

وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ **"Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."**

Allah sizin amellerinizi de, bu amellerden maksatlarınızın ne olduğunu da bilir.

154- ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَآئِفَةً مِنْكُمْ **"Sonra o gamın ardından** (Allah) **üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, hafif bir uyuklama indirdi."**

Sonra Allah üzerinize emniyet indirdi, uyuklama hâli sizi sardı. Ebu Talha bunu şöyle anlatır: "Düşmanla karşı karşıya iken bizi uyuklama hâli bürüdü. Öyle ki, bizden birinin kılıcı elinden düşüyor, sonra onu alıyordu. Tekrar düşüyor, tekrar alıyordu."

Bu uyuklama hâli, sizden gerçek mü'minleri bürüyordu.

وَطَآئِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ **"Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü."**

Diğer taife, yani münafıklar ise canlarının derdine düşmüştü.

يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ **"Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlardı."**

Cahiliye zannı, cahiliye inancına ve insanlarına has zanna verilen isimdir.

يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ **"Bu işten bizim için bir şey var mı?" diyorlardı."**

Münafıklar, Hz. Peygambere "Bizim için Allahın emrettiği ve vaat ettiği yardım ve zaferden bir nasip var mı?" diyorlardı.

Denildi ki: İbnu Übey'e Hazreç oğullarından ölenler olduğu haber verdiğinde böyle söyledi. Yani, "Biz kendimizle ilgili tedbir almaktan ve kendi irademizle hareket etmekten men edildik. Bu durumda, yapılacak iş hususunda bize bir şey kalmadı."

Veya, "Bu mağlubiyet bizden gider de, yapılacak iş hususunda bize bir şey düşer mi?"

قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ **"De ki: Bütün iş Allah'ındır."**

Ey Peygamber! Sen bunlara de ki: "Gerçek galebe Allahın ve O'nun sevdiği kimselerindir. Çünkü Allahın hizbinde olanlar, işte galip olan onlardır."

Veya "Hüküm O'na aittir. Dilediğini yapar, ne isterse hükmeder"

Bu cümle, bir cümle-i muterizadır.

يُخْفُونَ فِى اَنْفُسِهِمْ مَا لَايُبْدُونَ لَكَ **"Onlar sana açıklamadıklarını içlerinde saklıyorlar."**

يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَا **"Diyorlar ki: Şayet bu konuda elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik."**

Bunu söylemeleri kendi içlerindendir veya kendi aralarında baş başa kaldıklarında böyle demişlerdir:

"Keşke Muhammedin vaat ettiği veya "bütün emir Allahındır ve dostlarınındır" şeklinde dava ettiği gibi, şayet emirden bir hissemiz olsaydı,

Veya şayet bizim için İbnu Übey ve başkasının nazara verdiği şekilde bir tercih ve tedbirimiz olsa, bu işe sevk edilmeseydik, onlar bize galip gelmezdi.

Veya bu savaşta bizden ölenler o zaman öldürülmezlerdi."

قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ ۚ **"De ki: Şayet evlerinizde olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları** (öldürülecekleri) **yerlere çıkıp gideceklerdi."**

Levh-i mahfuzda bu vakitte ölmesi yazılmış olanlar ölecekleri yere varır ve ölürlerdi. Medinede oturmak onlara bir fayda vermez ve hiçbiri kurtulamazdı. Çünkü Allah işleri kader programında takdir etti ve tedbirini yaptı. Onun hükmünü bozmaya kimsenin gücü yetmez.

وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فِى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَافِى قُلُوبِكُمْ ۗ **"Allah** (bunu) **gönüllerinizin içindekini denemek ve kalplerinizdekini arındırmak için yaptı."**

Allah gönüllerinizde olanı deneyecek ve onlardaki ihlâs ve nifak gibi gizli hâlleri ortaya çıkaracaktır.

Ve kalplerinizde olanı ortaya koyacak veya vesveselerden kurtaracaktır.

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ **"Allah, gönüllerde olanı bilendir."**

Allah, gönüllerde olan gizlilikleri ortaya koymadan önce de bilendir.

Ayette vaad ve vaîd vardır. Ayrıca denemeye ihtiyacı olmadığına bir tenbih vardır. Denemesi, mü'minleri eğitmek ve münafıkların halini ortaya koymak içindir.

155- اِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ۙ اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۚ **"İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanlar var ya, şeytan bazı yaptıklarından dolayı onların ayaklarını kaydırmak istedi."**

Uhud savaşında hezimete uğrayanlar, ancak şeytanın onların ayağını kaydırmak istemesi sebebi ile bozguna uğradılar, ona uydular. Peygamberin "merkezi terk etmeyin" emrine muhalefetle, ganimet veya hayat hırsıyla günah işlediler. Bunun sonucu olarak ilâhî teyidden mahrum bırakıldılar, kalplerinde kuvvet kalmadı.

Denildi ki: Şeytanın onların ayaklarını kaydırmak istemesi, onların dönüp kaçmalarıdır. Bunun sebebi, önceki bir kısım günahlarıydı. Çünkü, taat taate sevkettiği gibi, masiyet de masiyete sevkeder.

Denildi ki: Şeytan onlara eski günahlarını hatırlatarak ayaklarını sürç-

türmek istedi. Onlar da samimi bir tevbe etmeden ve karanlıklı hallerden çıkmadan savaşa girmekten hoşlanmadılar.

وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ **"Ama Allah yine de onları affetti."**

إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ **"Şüphesiz Allah Ğafur'dur – Halîm'dir."**

Şüphesiz Allah günahları affeder, günaha hemen ceza vermez, tevbeye fırsat tanır.

51. DERS

Uhud Savaşı - 4

156- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَتَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا فِى الْاَرْضِ اَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَامَاتُوا وَمَا قُتِلُوا **"Ey iman edenler! Yeryüzünde sefere veya savaşa çıkan kardeşleri için "Eğer bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyen kâfirler gibi olmayın:"**

لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْ **"Allah bunu, onların kalplerine bir pişmanlık kılacak."**

Ayette medar-ı bahs edilen kâfirler, münafıklardır. Kardeşleri ise, ya nesep itibariyledir veya aynı görüşte olan kimselerdir.

وَاللّٰهُ يُحْيِى وَيُمِيتُ **"Allah, diriltir ve öldürür."**

Ayetin bu kısmı, onların görüşlerini reddeder. Yani, hayat ve ölümde müessir olan Allahtır, yoksa bir yerde ikamet etmek veya sefere çıkmak değildir. Çünkü Allahu Teâlâ bazen sefere ve savaşa çıkanı yaşatır, evinde oturanı vefat ettirir.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ **"Allah, ne yaparsanız görendir."**

Ayette mü'minleri onlar gibi olmaktan sakındırmak vardır. Kâfirlere bakan yönüyle de, onlar için bir vaîddir.

157- وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ **"Eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah'tan bir mağfiret ve rahmet, onların topladıklarından çok daha hayırlıdır."**

Yani, sefer ve savaş ölümü celbeden, onu öne alan şeylerden değildir.

Ayrıca, şayet Allah yolunda iken size ölüm gelse, bu ölümde nail olacağınız ilâhî mağfiret ve rahmet, şayet ölmeseydiniz dünyada elde edeceğiniz imkân ve menfaatlerden çok daha hayırlıdır.

158- وَلَئِنْ مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ **"Andolsun, ölseniz veya öldürülseniz Allah'ın huzurunda toplanacaksınız."**

Şöyle veya böyle nasıl ölürseniz ölün, kendisine yöneldiğiniz, rızası uğ-

runda ruhunuzu feda ettiğiniz mabudunuza götürüleceksiniz, başkasına değil. O da size yaptığınız amellerin karşılığını eksiksiz verecek ve size büyük menfaatler takdim edecek.

159- فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ "Allah'tan bir rahmetle onlara yumuşak davrandın."

Ayette geçen مَا **"ma"** kelimesi te'kid içindir. Hz. Peygamberin savaş sonrası onlara yumuşak davranmasının ancak Allahtan bir rahmetle olduğuna tenbih ve delalette bulunur.

Ayette geçen **"Allahın rahmeti"**, Hz. Peygamberin olayı metanetle ve soğukkanlılıkla karşılaması ve onlara yumuşak davranmaya muvaffak kılınmasıdır. Öyle ki, onlar kendisine muhalefet ettikten sonra, yine onların dertleriyle dertlenmiştir.

وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ "Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar etrafından dağılıp giderlerdi."

فَاعْفُ عَنْهُمْ "Artık sen onları affet."

Seninle ilgili durumlarda onları affet.

وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ "Onlar için mağfiret dile."

Allaha ait olan durumlarda ise onlar için mağfiret talebinde bulun.

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ "İş konusunda onlarla müşavere et."

"Savaşla ilgili durumlarda onlarla meşveret yap."

Çünkü kelâm Uhud harbiyle alâkalıdır.

Veya genel olarak meşveret yapılabilecek meselelerde onlara danış.

Çünkü meşverette,

-Onların görüşlerini öğrenmek,

-Gönüllerini hoş etmek,

-Ümmete meşveret âdetini göstermek vardır.

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ "Karar verip azmettiğinde ise, artık Allah'a tevekkül et."

Meşveret ettikten sonra kalbin bir şeye kanaat getirdiğinde senin için en uygun olacak şekilde, ilgili kararı uygulama hususunda Allaha tevekkül et. Çünkü O'ndan başkası, en uygun olanı bilemez.

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ **"Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."**

Allah onlara yardım eder, uygun olan duruma onları sevk eder.

160- إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلاَ غَالِبَ لَكُمْ **"Allah size yardım ederse, size galip gelecek yoktur."**

Eğer Bedir'de olduğu gibi, Allah size yardım ederse, kimse size galip gelemez.

وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِى يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ **"Eğer sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size kim yardım edebilir?"**

Uhudda olduğu gibi sizden yardımını çekerse O size yardım etmedikten sonra kim size yardım edebilir?

Yani, o zaman kimse size yardım edemez!

Ayet, tevekkülü gerektiren duruma bir tenbihtir. Ve Allahtan yardıma sayık kılacak duruma bir teşviktir ve O'nun yardımını kesmesine yol açacak durumdan da bir sakındırmadır.

وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ **"Mü'minler, ancak Allah'a tevekkül etsinler."**

Ondan başkasının kendilerine yardım edemeyeceğini bilip, sadece O'na tevekkül etsinler ve O'na güvensinler.

161- وَمَاكَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَغُلَّ **"Bir peygamberin emanete hıyanet etmesi asla düşünülemez."**

Bir peygamber için ganimetlerde hıyanet etmesi söz konusu olamaz. Çünkü nübüvvet, hıyanete aykırıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Bedir savaşı sonrası kırmızı bir kadife kaybolmuştu. Münafıklardan bazısı "belki de Rasulullah aldı" demişti. Ayet, böyle hallerden Hz. Peygamberin uzak olduğunu anlatır.

Uhud savaşının başında Müslümanlar galip gelince, okçuların çoğu merkezi terk ettiler, "Rasulullah "kim ganimet olarak ne almışsa, kendisindir" deyip ganimetleri taksim etmemesinden korkarız" demişlerdi.

Ayet Hz. Peygambere "sakın ganimetlere ihanet etme!" anlamında kuvvetli bir nehiy de olabilir. Rivayete göre Hz. Peygamber öncü birlik

göndermişti. Ganimet alındığında yanında olanlara ganimeti dağıttı, öncü birliğe bir şey ayırmadı. Bu münasebetle ayet indi.

وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ **"Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir."**

Hadiste bildirildiği gibi, ganimette bir şey aşıran kıyamet günü aşırdığı şeyi boynuna yüklenerek gelir.

Veya onun vebali ve günahıyla gelir.

ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ **"Sonra herkese kazandığının karşılığı eksiksiz ödenir."**

Ayet, öncesine uygun olarak "sonra ona yaptığının karşılığı verilir" şeklinde gelebilirdi. Ama **"Sonra herkese kazandığının karşılığı eksiksiz ödenir"** denilerek genel bir hüküm bildirildi. Böyle gelmesi, maksada bir delil gibidir ve maksadı kuvvetli bir üslûbla anlatmaktır. Çünkü herkes amelinin karşılığını görecekse, ganimetlere ihanet gibi büyük bir cürümle gelen, evleviyetle cezasını çekecektir.

وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ **"Ve onlar haksızlığa uğramazlar."**

Ne itaatkâr olanların sevabı noksanlaştırılır ne de isyankâr olanların cezası artırılır.

162- اَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ بَآءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ ۖ **"Allah'ın rızasına uyan kimse, Allah'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimse gibi midir?"**

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ **"O, ne kötü varılacak yerdir!"**

163- هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ **"Onlar** (Allah katında) **derece derecedirler."**

Ayette, onların sevap ve cezada aralarındaki farklılıkları merdiven basamaklarına benzetildi.

وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ۚ **"Allah, onların yaptıklarını görendir."**

Allah onlardan meydana gelen amellerini ve derecelerini bilir, bunlara göre karşılık verir.

164- لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ **"Andolsun, Allah mü'minlere kendi içlerinden bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."**

Peygamberlik nimeti umuma bakmakla beraber, burada tahsisen Hz. Peygamberin kavminden Ona iman edenlere dikkat çekilmesi, onların bu peygamberlik nimetinden ziyade istifade etmelerindendir.

Arab kavmi içinde gönderilen Hz. Peygamberin bir Arab olması, O'nun kelâmını kolaylıkla anlamaları, O'nun sıdk ve emanet hâline vâkıf olmaları ve kendisiyle iftihar etmeleri içindir.

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهٖ **"Onlara** (Allahın) **âyetlerini okuyor."**

Onlar, hiçbir şey bilmeyen, vahyi duymamış kimseler iken, kendilerine Kur'an ayetlerini okuyor.

وَيُزَكِّيهِمْ **"Onların nefislerini arıtıyor."**

Onları kötü ahlak, bozuk inanç ve amellerden tertemiz hâle getiriyor.

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ **"Onlara kitabı ve hikmeti öğretiyor."**

Onlara Kur'anı ve sünneti öğretiyor.

وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ **"Oysa onlar, daha önce apaçık bir dalalet içinde idiler."**

165- اَوَ لَمَّا اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا ۙ قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَا **"Onların başına iki mislini getirdiğiniz bir musibet sizin başınıza geldiğinde, "Bu, nereden başımıza geldi?" mi dediniz?"**

"Bu, nereden başımıza geldi?" mi dediniz?" ifadesi, "Evet böyle dediniz" manasında olup onları kınamak içindir.

Müslümanlar Bedir savaşında diğer taraftan yetmiş kişi öldürmüş, yetmişini de esir almışlardı. Uhudda ise yetmiş Müslüman şehit oldu. Durum böyleyken, bunu adeta kabullenmeyip "Bu nerden böyle oldu?" dediniz.

قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ **"De ki: O, kendinizdendir."**

Size verilen emre muhalefet edip merkezi terk ettiniz. Size vaad edilen zafer, sebat ve itaate bağlı idi. Siz bunu göstermeyince, böyle bir sonuca sebebiyet verdiniz.

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ **"Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."**

O her şeye kâdir olunca, size yardıma ve yardımı men etmeye, sizi galip ve mağlup yapmaya da kâdirdir.

166- وَمَآ اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ **"İki topluluğun** (ordunun) **karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah'ın izniyledir."**

وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ **"Bu, Allahın mü'minleri bilmesi içindi."**

167- وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا **"Bir de münafıklık yapanları belli etmesi için."**

Böyle bir olayla Allah mü'minleri ve münafıkları ayıracak, böylece bunların imanı ve diğerlerinin küfrü ortaya çıkacaktır.

وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوا **"Onlara** (münafıklara)**, 'Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunma yapın' denilmişti."**

O münafıklar, ahiret için savaşmak veya en azından can ve mallarını savunmak hususunda muhayyer bırakıldılar.

Şu manaya da dikkat çekildi: Kâfirlerle savaşın veya en azından mücahitler tarafını sayıca artırmanızla düşmana karşı savunma yapın. Çünkü savaşta sayıca çokluk düşmanı korkutur, cesaretini kırar.

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لاَتَّبَعْنَاكُمْ **"Onlar, "Eğer bir savaş bilseydik, arkanızdan gelirdik" dediler."**

"Savaş denilmeye değer bir durum olsa biz de size katılırdık. Ama görüyoruz ki, sizin yaptığınıza savaş denilmez. Olsa olsa göz göre göre kendini tehlikeye atmaktır" dediler.

Veya şu mana da olabilir: "Şayet biz savaşmayı bilseydik size tâbi olurduk"

Bunu, tamamen istihza yollu söylediler.

هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلاِيمَانِ **"Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler."**

Bu, onların küfrünü haber veren ilk emareler idi.

Şöyle de mana verildi: Onlar bu sözleriyle ehl-i imandan ziyade ehl-i küfre daha yakın oldular. Çünkü bu şekilde cepheden geri çekilmeleri ve bu sözleri söylemeleri müşrikleri kuvvetlendirmek ve mü'minleri ise desteksiz bırakmaktı.

يَقُولُونَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ **"Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlar."**

Onlar, gizlediklerinin tersini izhar ediyorlar. Kalpleri, iman hususunda dillerine uyum sağlamıyor.

Ayette, sözün dillerine nisbeti bir te'kid ve tasvirdir.[43]

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ **"Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir."**

Allah, onların gizlemiş olduğu nifakı ve yalnız kaldıklarında konuştuklarını en iyi bilendir. Allah bunları ezeli ilmiyle ayrıntılı olarak bilir. Siz ise bir kısım emarelerle mücmel olarak bilirsiniz.

168- اَلَّذِينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا **"Kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için şöyle dediler:"**

Bunlar, kendileri savaştan geri kalmış, yerlerinde oturmuşlardı. Uhud savaşında öldürülen yakınları veya arkadaşları için şöyle dediler:

لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا **"Eğer bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi."**

Onlara "Medinede kalın" demiştik. Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi.

قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **"Onlara de ki: Eğer iddianızda doğru iseniz, haydi kendinizden ölümü uzaklaştırın."**

Yani, savaştan geri kalmak ölümden kurtarmaz. Ölümün sebepleri çoktur, savaş ölümün sebeplerinden, geri kalmak da kurtuluş sebeplerinden biridir. Ama bazen da durum tam tersi olabilir.[44]

169- وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا **"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma."**

بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ **"Bilakis onlar diridirler, Rab'leri katında rızıklanmaktadırlar."**

Ayet, Uhud şehitleri hakkında indi.

Hitap Hz. Peygamberedir.

---

[43] İkram edilen yemeği yemeyen kimseye ev sahibi "ye ye, kendi ellerimle yaptım" dese, "kendi ellerimle" ifadesi manayı tekid etmiş olur. "Ağız ile söylemek" de bunun gibidir.

[44] Yani, cepheye savaşa giden salimen ve ğânimen dönebilir. Geride kalan ise herhangi bir sebeple hayatını kaybedebilir.

170- فَرِحِينَ بِمَا آتَيهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ **"Allah'ın lütfundan verdikleriyle sevinçlidirler."**

Allahın lütfundan onlara verdiği,

-Şehitlik pâyesi.

-Ebedi hayatı kazanmak.

-Allahın kurbiyetine mazhar olmak.

-Cennet nimetlerinden faydalanmak gibi nimetlerdir.

وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَهُمْ يَحْزَنُونَ **"Arkalarından kendilerine henüz katılmamış kimseler için hiçbir korku olmayacağını ve onların üzülmeyeceklerini müjdelemek isterler."**

Geride henüz şehid olmamış mü'min kardeşlerine şunu müjdelemek isterler:

Geride kalan ehl-i iman öldüklerinde veya öldürüldüklerinde, yine hayatta olacaklar. Bu yeni hayatlarını kötü bir şeyin olma korkusu ve sevilen bir şeyi elden kaçırma hüznü bulandırmayacak.

Ayet,

-İnsanın maddi bir bedenden ibaret olmayıp, bizâtihi idrak sahibi bir cevhere sahip olduğuna,

-Ve bu ruh cevherinin, bedenin harap olmasıyla harap olmadığına,

-Ruhun idraki, elem duyması ve lezzet almasının bedene bağlı olmadığına delâlet eder.

Cenab-ı Hakkın Âl-i Firavn hakkında şu sözü de bu manayı kuvvetlendirir:

"...(Öyle bir) **ateş ki, onlar sabah-akşam ona arz olunurlar."** (Mü'min, 46)[45]

İbnu Abbas Hz. Peygamberden şöyle rivayet eder: "Şehitlerin ruhları yeşil kuşların içlerindedir. Bunlar cennet pınarlarından içerler, meyvelerinden yerler. Arşın gövdesinde asılı kandillerde yerleşirler."

---

45 Ayette âl-i Firavnın sabah akşam ateşe arzedildiği nazara verildikten sonra, devamında **"Kıyamet koptuğu günde ise Âl-i Firavnı azabın en şiddetlisine sokun!"** denilir. Demek ki kıyamet kopmazdan önce bir azap göreceklerdir. Bu ise, ruhlarıyla çekecekleri kabir azabıdır.

Bu rivayeti inkâr eden ve ruhu arizî bir varlık olarak gören "o şehitler kıyamet günü hayatta olacaklar" şeklinde görüş belirtir. Bunlara göre, şehitlerle ilgili ayette ilerdeki hâllerinin şimdiki zamanla ifade edilmesi tahakkukunu ve bu zamanın gelmesinin yakın olduğunu bildirmek içindir.

Veya onların hayatta olması, kendilerinin yâd edilmesi cihetiyledir.

Ayette,

-Cihada teşvik,

-Şehit olmaya rağbet uyandırmak,

- İlâhi emirlere daha ziyade itaata sevk etmek,

-Kardeşleri hakkında kendine olan nimetleri temennî etmeyi medhetmek,

-Mü'minlerin felah bulacaklarını müjdelemek vardır.

171- يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لاَ يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ **"Onlar, Allah'tan bir nimeti ve lütfu, ayrıca Allah'ın mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğini müjdelemek isterler."**

Bu şehitler, yaptıkları amellere karşılık Allahın sevap vermesini ve kendi lütfundan, ziyade ikramda bulunmasını müjdelemek isterler. Ayette **"Güzel amel yapanlara en güzeli ve bir ziyade vardır."** (Yunus, 26) denilmiştir.

Ayette **nimet** ve **fadl** (lütuf) kelimesinin elif-lâmsız gelmesi, büyüklüğünü göstermek içindir.

Ayette **"Allah mü'minlerin ecrini zayi etmez"** denilmesi, onların imanları sebebiyle bu mükâfata layık olduklarını gösterir. Ayrıca imanı olmayan kimsenin amellerinin boşa gideceğini, ecrinin zayi olacağını hissettirir.

52. DERS

Uhud Savaşı - 5

172- اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَآاَصَابَهُمُ الْقَرْحُ **"Onlar, kendilerine yara dokunduktan sonra Allah ve Peygamberin davetine uydular."**

لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ **"Onlardan iyi işler yapan ve günahlardan sakınanlar için çok büyük bir mükafat vardır."**

Ayette **"onlardan iyi işler yapan ve sakınanlar için çok büyük bir mükâfat olduğu"** bildiriliyor. Bu iki vasıftan maksat, medih ve hükmün illetini beyan etmektir, yoksa kayıtlama değildir. Çünkü, Allah ve rasulüne icabet edenlerin tamamı muhsin ve müttakidir.[46]

173- اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيمَانًا **"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine, "İnsanlar sizin için toplanmışlar, onlardan korkun" dediklerinde, bu onların imanını artırdı."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Uhud savaşında galip gelen Ebu Süfyan ve arkadaşları, dönüşte Ravha denilen yere geldiklerinde pişman oldular ve geriye dönüp işi bitirmeğe niyetlendiler. Bu durum Hz. Peygambere ulaştığında, ashabını topladı "Bugün ancak dün bizimle beraber olanlar çıksın" dedi. Böylece Hz. Peygamber bir cemaatle **Hamrau-l Esed** denilen yere kadar geldi. Burası, Medineye sekiz mil mesafede idi. Ashabı genelde yaralı idi. Böyle olmasına rağmen mükâfatı kaçırmamak için tahammül gösterdiler, Allah müşriklerin kalplerine korku saldı, geri döndüler. Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

Rivayete göre Ebu Süfyan Uhuddan ayrılırken şöyle nida etti: "Ya Muhammed, gelecek yıl Bedirde buluşalım." Hz. Peygamber bu davete "inşaallah" dedi. Diğer yıl Ebu Süfyan Mekkelilerle beraber yola çıktı. Zahran denilen yerde konakladıklarında Allah kalbine korku bıraktı, geri dönme-

---

46 Onların hepsi iyi işler yaparlar ve günahlardan sakınırlar.

nin daha uygun olacağını düşündü. O sırada Abd-i Kays kabilesinden bir kafile onlara uğradı.

Bunlar Medineye gitmekte idiler.

Ebu Süfyan, Müslümanları Medineden çıkmamaya ikna ederse bir deve yükü kuru üzüm vaadinde bulundu. Bir başka rivayette ise, Abd-i Kays'tan bir kafile yerine Nuaym Bin Mesud'un adı geçer. Bu rivayete göre Ebu Süfyan on deve karşılığında Nuaym Bin Mes'udun Müslümanları Medineden çıkmamaya ikna etmesini söyledi. Nuaym, teklifi kabul etti. Medineye geldiğinde Müslümanların sefer için hazırlık yaptıklarını gördü. Onlara şöyle dedi: "Sizin diyarınıza geldiler. Kaçanlar dışında kimse kurtulamaz. Onlar o kadar büyük bir kuvvetle üzerinize gelirlerken, onlara karşı çıkabileceğinizi mi sanıyorsunuz?"

Müslümanlar, bu yalan haber karşısında gevşediler. Hz. Peygamber ise şöyle dedi: "Nefsim elinde olan Allaha yemin ederim ki, benimle kimse çıkmasa bile, ben tek başıma çıkacağım." Böylece yetmiş atlıyla beraber **"Hasbünallah ve nime'l-vekil"** diyerek yola çıktı.

"Bu, onların imanını artırdı."

Onunla beraber olanlar, insanların bu sözüne iltifat etmediler, za'fiyete düşmediler. Allaha olan imanları onlara sebat verdi, imanları daha da arttı. İslam hamiyyeti ve gayretini ortaya koydular, halis niyet izhar ettiler.

Ayetin ifadesi, imanın artıp eksildiğine delalet eder.[47]

İbnu Ömer'den gelen şu rivayet de bunu desteklemektedir:

Dedik ki: "Ya Rasulallah, iman artıp eksilir mi?" "Evet dedi. İman, sahibini cennete sokacak kadar artar, sahibini cehenneme sokacak kadar da eksilir."

Eğer Allaha taati imandan sayarsak, imanın artıp eksilmesi gayet açıktır. Taati imana dâhil etmediğimizde ise, yakînin

-Ülfet ile,[48]

-Çokça tefekkür ederek,

---

[47] Işığın zayıf ve kuvvetli halleri olması misali, imanda da mertebeler vardır. Bu zaviyeden bakıldığında iman artar ve eksilir. Ayetlerin zahirinden de anlaşılan budur. Ama iman edilecek şeyler açısından bir artış ve eksiliş söz konusu olamaz.

[48] Burada ülfetten murat, imanı artıracak durumlarla içli dışlı olmak anlamında olabilir. Mesela, dinî sohbetlerin takipçisi olan biri, iman konularına yabancı kalmaktan kurtulur. Onlarla içli dışlı olmak, imanını artırmaya sebebiyet verir.

-Delillerin birbirine yardımcı olmasıyla artması söz konusudur.

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ **"Ve dediler: Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!"**

174- فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ **"Bunun üzerine Allah'tan bir nimet ve bir lütufla geri döndüler."**

İşte böyle diyenler Bedirden sâlimen, imanda sebat ile, hatta imanları artmış olarak döndüler.

Ayrıca ticarî kazanç da elde ettiler. Çünkü Bedir'e geldiklerinde bir pazar kurdular, alış-veriş yapıp kazançlı çıktılar.

لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ **"Kendilerine hiç bir kötülük dokunmadı."**

Kendilerine bir yara veya düşmandan bir kötülük de dokunmadı.

وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ **"Ve Allah'ın rızasına uydular."**

Bu cesaret ve çıkışlarıyla dünya ve ahiret hayırlarını elde etmenin esası olan Allahın rızasına tâbi oldular.

وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ **"Allah çok büyük bir lütuf sahibidir."**

Allah onlara,

-Sebat vererek,

-İmanlarını artırarak,

-Cihada koşmaya muvaffak kılarak,

-Dinde salabet vererek,

-Düşmana karşı cesaret gösterterek

-Onları üzebilecek her hâlden koruyarak

-Uhrevî mükafatla beraber dünyevi fayda görmelerini sağlayarak büyük lütufta bulundu.

Ayette geride kalanları pişman kılmak ve görüşlerinin hatalı olduğunu bildirmek vardır. Çünkü, bazıları kazanırken, geride kalanlar kendilerini mahrum bırakmışlardır.

175- إِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ **"Size gelen o şeytan ancak kendi dostlarını korkutur."**

Burada **"şeytan"** ile Nuaym Bin Mes'ud veya Ebu Süfyan murat edil-

miş olabilir. Müslümanları Medinede kalmaya teşvik eden, Peygamberle çıkmayıp oturup kalan kendi dostlarını korkutuyor.

Veya mana şöyle de olabilir. "Şeytan, kendi dostları olan Ebu Süfyan ve yanındakilerle sizi korkutuyor."

فَلاَ تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"Eğer mü'min iseniz artık onlardan korkmayın, benden korkun."**

Yani, ne sizi korkutandan ne kendisiyle korkuttuklarından korkmayın.

Benim emrime muhalefet etmekten korkun da Rasulüm ile beraber cihada gidin.

"Eğer mü'min iseniz" denilmesinde şöyle bir incelik vardır: İman, Allah korkusunu insanların korkusuna tercih etmeyi iktiza eder.

176- وَلاَيَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ **"Küfürde yarışanlar seni üzmesin."**

Ayette bahsedilenler Uhud savaşına katılmayan münafıklar veya İslâmdan dönen bazı kimseler olabilir. Yani, "onlar sana bir zarar verirler ve Sana karşı başkalarına yardım ederler" şeklinde bir korku seni üzmesin.

اِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئًا **"Onlar, Allah'a hiçbir şekilde zarar veremezler."**

Onlar, küfürde yarışan kimseler olarak, Allahın sevdiği kimselere hiçbir şekilde zarar veremezler, ancak kendilerine zarar verirler.

يُرِيدُ اللّٰهُ اَلاَ يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِى الْاٰخِرَةِ **"Allah, ahirette onlara bir pay vermemek diliyor."**

Allah ahirette onların herhangi bir sevap payları olmamasını murat ediyor.

Ayet, bahsettiği kimselerin tuğyanlarında devam etmelerine ve küfür üzere ölmelerine delâlet eder.

Ayette **"Allah böyle diliyor"** denilmesi, onların küfürde çok ileri gittiklerini hissettirmek içindir. Öyle ki Erhamür-Rahimin olan Allah, onların ahirette rahmetinden bir nasibi olmamasını murat etmiştir.

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ **"Onlar için çok büyük bir azap vardır."**

Sevaptan mahrum olmaları yanında, onlar için çok büyük bir azap vardır.

177- إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا **"İman karşılığında küfrü satın alanlar Allah'a hiçbir zarar veremezler."**

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ **"Onlar için çok elîm bir azap vardır."**

Biraz önceki ayette azaptan bahsedilirken bu ayette de bahsedilmesi, te'kid içindir.

Veya önceki haber verilen azap Uhud savaşına katılmayan münafıklar veya dinden dönenler için iken, bu ayette bildirilen, umum kâfirlere bakan azaptır.

178- وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ **"İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar."**

إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا **"Biz, onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz."**

وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ **"Onlar için alçaltıcı bir azap vardır."**

Ayete şöyle de mana verilmiştir: "O inkârcılar kendilerine mühlet verişimizi günahlarının artması için olduğunu sakın zannetmesinler. Biz onlara tevbe etmeleri, imana girmeleri için süre veririz. Şayet akıllarını başlarına alır ve o süre içinde daha önce yapamadıklarını telâfi ederlerse, bu süre vermemiz kendileri için çok daha hayırlıdır.

179- مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ **"Allah, habisi temizden ayırıncaya kadar mü'minleri içinde bulunduğunuz şu durumda bırakacak değildir."**

Ayet, Hz. Peygamberin devrindeki samimi mü'minlerin ve münafıkların hepsine hitap eder. Yani, Allah sizleri karışık, içinizden muhlis ve münafıklar bilinmez, bir şekilde bırakacak değildir. İçinizden münafık olanları,

-Ya peygambere vahiyle bildirerek,

-Veya meşakkatli tekliflerle samimi mü'minlerden ayıracaktır.

Münafık olanlar, Allah yolunda mal ve canını feda etmek gibi çetin mükellefiyetlere sabredemez ve kabullenemezken, içinizden halis muhlis, samimi Müslüman olanlar, bu mükellefiyetlerin hakkını verecektir.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ **"Allah, sizi gayba muttali kılacak da değildir."**

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِى مِنْ رُسُلِهٖ مَنْ يَّشَآءُ **"Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer."**

Allah sizden birine gayb ilmi verip, kalplerde olan küfre ve imana bununla muttali kılacak değildir. Lakin Allah dilediğini risaleti için seçer, Ona vahyeder ve Ona bazı gaybî şeyleri bildirir. Veya gayba delalet eden bazı emareler ortaya koyar.

فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ **"O hâlde, Allah'a ve peygamberlerine iman edin."**

Öyleyse samimi bir şekilde Allaha ve elçilerine iman edin.

Veya şuna inanın ki: Gayba muttali olan sadece Allahtır. Peygamberler O'nun seçkin kulları olmakla beraber, Allah bildirmedikçe gaybı bilemezler, kendilerine vahyedilenden başkasını söyleyemezler.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre kâfirler "Muhammed bir peygamberse bizden kimin iman edip kimin kâfir olduğunu bize haber versin" dediler. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

Bir başla rivayette ise, Süddi Hz. Peygamberin şöyle dediğini nakleder: "Ümmetim bana arzedildi, kimin iman edip kimin inkâr edeceği bana bildirildi." Bunu duyan münafıklar "kimin iman edip kimin inkâr edeceğini bildiğini söylüyor. Biz onunlar beraberiz, ama bizim hâlimizi bilmiyor" deyince ayet nazil oldu.

وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌ **"Eğer iman eder ve günahlardan sakınırsanız sizin için çok büyük bir mükâfat vardır."**

Eğer hakkıyla iman eder, nifaktan sakınırsanız sizin için hatır ve hayale gelmez büyük bir mükâfat vardır.

180- وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ ۭ **"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri için bir hayır olduğunu sanmasınlar."**

بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۭ **"Hayır! O kendileri için bir şerdir."**

Cimrilik, ilâhî cezayı celbettiğinden hayır değil, şerdir.

سَيُطَوَّقُونَ مَابَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ **"Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır."**

Ayet, cimriliğin nasıl bir şer olduğunu beyan eder.

Hz. Peygamber şöyle bildirir: "Malının zekâtını vermeyen kimselere, Allah o malı kıyamet günü boynunda bir yılan yapar."

وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَ **"Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır."**

Göklerde ve yerdekilerin birbirine miras olarak bıraktıklarının hepsi Allahındır.

Bu durumda, malıyla cimrilik yapanlara ne oluyor ki, mallarını Allah yolunda infak etmiyorlar!

Veya mana şöyle olabilir: Allah, o cimrilik yapanları helâk etmekle, ellerinde sımsıkı tuttukları ve Allah yolunda harcamadıkları mallara varis olur. O kimselere de pişmanlık ve ceza kalır.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ **"Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."**

Allah neyi men edip neyi verdiklerinizi bilir, ona göre karşılık verir.

53. DERS

Ölüm Gerçeği

181- لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ **"Şüphesiz Allah fakirdir, biz ise zenginiz" diyenlerin sözünü Allah elbette duydu."**

Sebeb-i Nüzûl

Yahudilerin bir kısmı **"Var mı Allah'a güzel bir borç verecek kimse ki, O da ona kat kat ödesin, karşılığını versin."** (Bakara, 245) ayetini duyduklarında böyle demişlerdi. Hz. Peygamber Hz. Ebubekir ile beraber Beni Kaynuka Yahudilerine mektup yazmış, onları İslâma, namaz kılmaya, zekât vermeye ve Allah yolunda karz-ı hasende bulunmaya çağırmıştı. Bunun üzerine Yahudilerden Fenhas Bin Azura şöyle dedi: "Allah fakir, ödünç istiyor." Bunu duyan Hz. Ebubekir, Fenhasın yüzüne tokat vurdu ve şöyle dedi: "Aramızda anlaşma olmasa, boynunu vururdum."

Sonra da gidip Hz. Peygambere onu şikâyet etti. Ama Fenhas öyle dediğini kabul etmedi. Bu münasebetle ayet nazil oldu.

Ayetin manası şöyledir: Onların böyle demesi Allaha gizli değildir. Ve Allah onlar için bir ceza hazırlamıştır.

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ **"Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız."**

Biz onların bu sözünü, görevli meleklerin sahifelerinde yazacağız.

Veya biz bunu ilmimizde muhafaza edeceğiz, ihmal etmeyeceğiz.

Çünkü bu büyük bir sözdür. Allahı inkârdır, Kur'anla ve Peygamberle istihzadır. Bundan dolayı, bunun peşinde peygamberleri katletmeleri nazara verildi.

Ayette **"Allah fakirdir"** demelerinin onların ilk cürümleri olmadığına bir tenbih vardır. Peygamberleri öldürmeye cüret edenlerden böyle sözler hiç de uzak görülmez.

وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ **"Ve "tadın o yakıcı azabı!" diyeceğiz."**

Biz onlardan **"tadın o yakıcı azabı!"** diye intikam alırız.

Bunda, çok cihetlerle beliğ, etkili bir anlatım vardır.

Ayet metninde geçen **zevk** kelimesi yiyeceklerin tadını fark etmektir. Burada genişletilerek diğer duyu ve halleri tatmakta da kullanıldı. Burada **"tadın o yakıcı azabı"** şeklinde gelmesi, bu azabın cimrilikten ve mala karşı hırstan kaynaklanan sözleri üzerine gelmiş olmasıdır.

182- ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ **"Bu, kendi ellerinizin gönderdiklerinin karşılığıdır."**

Bu azap, peygamberleri öldürmek, bu çirkin sözü söylemek ve diğer günahlarına bir cezadır. Ayette **"kendi ellerinizin gönderdikleri"** denilmesi, aslında diğer azalarla işlenenleri de içine alır. Ama insanın ekser amelleri eli ile olduğundan böyle ifade edilmiştir.

وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ **"Ve Allah, kullara asla zulmedici değildir."**

Cenab-ı Hakktan zulmün nefyi, O'nun âdil olmasını iktiza eder. Bu da iyilik yapanın mükâfatlandırılmasını, kötülük yapanın da cezalandırılmasını gerektirir.

183- اَلَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ **"Allah, 'ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmama' hususunda bizden söz aldı" dediler."**

Ayette bahsedilen kimseler Yahudilerden Ka'b Bin Eşref, Mâlik, Huyey, Fenhas ve Vehb Bin Yahuza'dır.

Onların inancına göre Allaha kurban sunulur, peygamber kalkıp dua eder, ardından semavî bir ateş gelir, o kurbanı yakardı.

Bu onların iftiralarından ve batıl şeylerindendir. Çünkü ateşin kurbanı yemesi imanı icap ettirmez, ancak mu'cize oluşu söz konusudur. Gerek bu, gerekse diğer mu'cizeler bunun için meşru kılınmıştır.

قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِى بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِى قُلْتُمْ **"De ki: Benden önce size nice peygamberler, apaçık delilleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi."**

فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **"Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?"**

Ayette onları tekzip ve ilzam vardır. Hz. Peygamberden önce Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya gibi peygamberler tasdiki gerektiren mu'cizeler ve görmek istedikleri gökten ateş gelmesi mu'cizesini getirmişler, ama Yahudiler tarafından öldürülmüşlerdir. Şayet tasdiki gerektiren şey bu mu'cizenin ge-

tirilmesi ve imandan geri durmaları ve kaçınmaları da Hz. Peygamberden böyle bir mu'cize görmemeleri ise, onlara ne oldu ki başka mu'cizelerle birlikte bunu da getiren peygamberlere inanmadılar, öldürmeye cüret ettiler?

184- فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ **"Eğer seni yalanladılarsa** (üzülme!)**, Senden önce de peygamberler yalanlanmıştı."**

جَاءُو بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ **"Onlar açık delilleri, hikmetli sayfaları ve aydınlatıcı kitabı getirmişlerdi."**

Ayet, kavminin ve Yahudilerin yalanlamasına karşı Hz. Peygambere bir tesellidir.

Ayetteki **"zübür"**, "Zebur" kelimesinin çoğuludur, "hikmetli sözlerle dolu kitap" anlamında kullanılır.

"Kitap" ise Kur'anın örfünde "şeriat ve hükümler tazammun eden" manasında kullanılır. Bundan dolayı Kur'anın tamamında kitap ve hikmet birbirine atıfla geldi.

"Zübür", kelimesinin, "öğütler ve kötülükten sakındıran nasihatler" anlamında olduğu da söylenir.

185- كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ **"Her nefis ölümü tadacaktır."**

Ayet, tasdik ve tekzip edenler için bir vaad ve vaîddir.[49]

وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ **"Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz olarak verilecektir."**

Kabirlerden kaldırılıp diriltildiğinizde amellerin karşılığı, ister hayır ister şer olsun, tam ve eksiksiz olarak size verilecektir.

Ayette **"Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz olarak verilecektir"** denilmesi, kıyametten önce de amellerin karşılığının bir kısmının verilmesini hissettirir.

Hz. Peygamberin şu hadisi bunu teyid etmektedir: "Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur."

فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ **"Her kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir."**

Bunlar kurtulan ve muradına nail olanlardır. Hz. Peygamber şöyle bu-

---

[49] Yani, dinî tasdik edenler ölümle şu dünyanın sıkıntılarından kurtulurlar. Dini yalanlayanlar ise ölümle ceza mahalline gönderilirler.

yurur: "Her kim ateşten uzak kılınıp cennete alınmak isterse, Allaha ve ahiret gününe iman ederek ölsün, kendisine nasıl muamele edilmesini isterse, insanlara öyle muamele etsin."

وَمَاالْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلاَّمَتَاعُ الْغُرُورِ **"Dünya hayatı, aldatıcı meta'dan başka bir şey değildir."**

Dünya hayatının lezzetleri ve zînetleri ancak bir aldanma metaıdır.

Ayette dünya, müşteriye aldatıcı bilgilerle satılan hileli mala benzetildi. Dünyanın bu yönü, onu ahirete tercih edenler hakkındadır. Ama dünyayı değerlendirip ahireti elde etmek isteyen kimse için, dünya son derece kıymetli bir meta'dır.

186- لَتُبْلَوُنَّ فِى اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ **"Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihan edileceksiniz."**

Mal ile imtihan,

-Ondan infak etmek ile mükellef olmak,
-Mala gelen afetlerdir.

Can ile olan imtihan ise,

-Cihad,
-Katledilme,
-Esir alınma.
-Yaralanma,
-Korku, hastalık, yorucu haller gibi durumlardır.

وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا اَذًى كَثِيرًا **"Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz."**

Ayette bildirilen **üzücü söz,**

-Hz. Peygamberi hicvetmek,

-Dinde incitici sözler,

-Kafirlerin Müslümanların aleyhine kışkırtması gibi hâllerdir.

Cenab-ı Hakkın bunu vukuundan önce haber vermesi, Müslümanların böyle sözlere sabra ve tahammüle psikolojik olarak hazır olmalarını sağlamak, başlarına geldiğinde mukabelede bulunmaya hazır hâle getirmek içindir.

وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ **"Eğer sabreder ve günah-**

lardan sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) **azmi gerektiren işlerdendir."**

Eğer bu ezaya sabreder, Allahın emrine muhalefetten kaçınırsanız, bu sabır ve takva, uğrunda azmetmeye değer işlerdendir.

Veya sabır ve takva, Allahın emrettiği ve önem verdiği işlerdendir.

187- وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ **"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu** (Kitabı) **mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı."**

Kendilerinden kuvvetli söz alınan ehl-i kitaptan murat, onların âlimleridir.

فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ **"Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına attılar."**

Ama onlar bu misaka (verdikleri söze) riayet etmediler, ona yönelmediler.

Ayette ifade edilen **"arkaya atmak"**, önem vermemek ve yönelmemek anlamında bir meseldir. Bunun zıddı ise, gözü önüne almak, gözü önüne koymaktır.

وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا **"Ve onu az bir karşılığa değiştiler."**

Onlar buna bedel olarak bir parça dünyevî mal ve menfaat elde ettiler.

فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ **"Yaptıkları alışveriş ne kadar da kötü!"**

Hz. Peygamber şöyle buyurur.

"Kim ehil olan kimseye ilmi anlatmayıp gizlerse, ateşten bir gem ile ağzı gemlenir."

Hz. Ali de şöyle der:

"Allah ehl-i ilim olanlardan öğretme sözü almadan, cahil kimselerden ilim öğrenme sözü almadı."

188- لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ **"Ettikleriyle şımaran ve yapmadıklarıyla övülmeyi sevenleri, sakın onları azaptan kurtulur sanma."**

Hitap Hz. Peygamber ve mü'minleredir.

Onların ettikleriyle şımarmaları,

-Sahtekârlık yapmaları,

-Hakkı gizlemeleri gibi hâllerdir.

Yapmadıklarıyla övülmek istemeleri ise,

-Ahde vefa göstermek,

-Hakkı izhar etmek,

-Doğru haber vermek gibi hâllerdir.[50]

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ "Onlar için elîm bir azap vardır."

Küfürleri ve sahtekârlıkları yüzünden onlara elîm bir azap vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Peygamber (asm) Yahudilere Tevratta olan bir şeyi sordu, onda olanın tersini söylediler. Kendilerini doğru söylemiş gibi takdim ettiler ve bu yaptıklarını da bir hünermiş gibi beğendiler. Bu münasebetle bu ayet nazil oldu.

Denildi ki: Ayet savaştan geri kalıp da bunun maslahat olduğunu savunan, böyle yaptığından dolayı "aferin" bekleyen kimseler hakkında nâzil oldu.

Denildi ki: Ayet, münafıklar hakkında indi. Çünkü onlar münafıklıklarıyla sevinirler ve gerçekte yapmamış oldukarı iman ile Müslümanlardan övgü beklerlerdi.

189- وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır."

Allah, göklerde ve yerde ne varsa hepsine hükmeder.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ "Allah her şeye kâdirdir."

Allah üstteki ayette belirtilen özellikteki kimselere azap vermeye kâdirdir.

Ayetin -haşa- "Allah fakirdir" diyenlere bir red olduğu da nazara verilmiştir.

---

50 Yani, bu özellikler onlarda olmamakla beraber, sanki varmış gibi bu kemal vasıflarıyla anılmaktan hoşlanırlar.

54. DERS

Göklerin Ve Yerin Âyetleri

190- اِنَّ فِی خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّیْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰیَاتٍ لِاُولِی الْاَلْبَابِ **"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün ihtilafında, selim akıl sahipleri için ibretler vardır."**

Bütün bunlarda, his ve vehim şaibelerinden uzak parlak akıllara,

-Saniin varlığına ve birliğine,

-İlminin ve kudretinin kemâline apaçık deliller vardır.

Ayette gökler ve yer, ayrıca gece ve gündüz nazara verildi. Bunlarla yapılan istidlal, bunların hepsinin değişken olmasıdır. Bu üçü, değişmenin bütün nevilerini içine alır. Çünkü değişiklik,

1-Ya bir şeyin zâtında,

2-Ya bir cüzünde,

3-Veya pozisyonunda olur.

-Gece-gündüzün değişmesi birinciye,

-Elementlerin sûretlerinin değişmesi ikinciye,

-Feleklerde görülen pozisyonların değişmesi ise üçüncüye bir misaldir.

Hz. Peygamber bu ayetle alakalı şöyle buyurur: "Bu ayeti okuyup da tefekkür etmeyene yazıklar olsun!"

191- اَلَّذِینَ یَذْکُرُونَ اللّٰهَ قِیَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰی جُنُوبِهِمْ **"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine uzandıklarında Allah'ı anarlar."**

Onlar bütün hâllerde daima zikrederler. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Cennet bahçelerinde dolaşmak isteyen kimse Allahı çokça ansın."

Ayet, insanların durumuna göre üç farklı durumda namaz kılınabilmesine de işaret eder. Hz. Peygamber (asm) İmran Bin Husayn'a şöyle der: "Namazını ayakta kıl. Şayet ayakta kılamazsan otururak kıl. Otururak da kılamazsan uzandığın yerden ima ile kıl."

İmamı Şafii bu ayete dayanarak uzanarak namaz kılan kimsenin sağ yanına uzanmasının uygun olduğunu söyler.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ **"Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederler."**

Onlar, ibret almak ve istidlalde bulunmak için göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür ederler.

Tefekkür, ibadetlerin en efdalidir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Tefekkür gibi bir ibadet yoktur."

Çünkü tefekkür kalbe mahsustur ve yaratılışın da bir gereğidir. Hz. Peygamber şöyle bildirir:

"Adamın biri yatağına yatmıştı. Başını kaldırdı, semaya ve yıldızlara bakıp ta "Şehadet ederim ki seni yaratan ve terbiye eden biri var. Allahım, beni bağışla" dedi. Allah da ona merhamet nazarı ile baktı, bağışladı."

Bu, usulu'd-din (kelâm) ilminin ve bu ilimle meşgul olanların faziletine açık bir delildir.

رَبَّنَا مَاخَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً **"Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın."**

Ya Rabbena, Sen hiçbir şeyi hikmetsiz, abes ve boşuna yaratmadın, onları büyük hikmetlerle var ettin. Yarattığın şeyler, insanın varlığına bir başlangıç, geçimine bir sebep, Senin marifetine birer delildir. Bunlar, Senin huzurunda ebedi hayatta daimî bir saadet için Sana taate teşvik eder.

سُبْحَانَكَ **"Seni tenzih ederiz."**

Seni abes yapmaktan, boşuna yaratmaktan tenzih ederiz.

فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ **"Bizi cehennem azabından koru."**

Onları "aman ya Rabbi, bizi cehennem ateşinden koru" demeye sevkeden durum, göklerin ve yerin yaratılış gayelerini bilmeleridir. Yaratılış gayesine uygun hareket etmemek ise, cehennem ateşini netice vermektedir.

192- رَبَّنَا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهُ **"Rabbimiz! Sen kimi cehennem ateşine sokarsan, onu rezil etmişsindir."**

Ayette, ruhanî azabın daha dehşet verici olduğunu hissettirmek vardır.

وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ **"Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur."**

Cehenneme alınan bu zalimler için hiçbir yardımcı yoktur. Ayette zamir ile "onlar için hiçbir yardımcı yoktur" denilebileceği halde, **"Zalimler için**

hiçbir yardımcı yoktur." denilmesi, cehenneme alınmalarının zulümleri sebebiyle olduğuna delalet etmesi içindir.

Ayette onlara hiçbir yardımcı olmayacağının beyan edilmesi, şefaati ortadan kaldırmaz. Çünkü yardım, galip gelerek bir zararı def etmek manası taşır.

193- رَبَّنَا اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلاِيمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا **"Rabbimiz! Biz, 'Rabbinize iman edin' diye imana çağıran bir münadi işittik, hemen iman ettik."**

Ayette bildirilen davetçi, Hz. Peygamberdir. Kur'an olduğu da söylenmiştir.

رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا **"Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla."**

Ayette belirtilen günahlar, özellikle **"kebair"** denilen büyük günahlardır. Çünkü büyük günahlar cezayı gerektirir.

وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا **"Seyyielerimizi ört."**

Ayetteki **seyyielerden murat**, küçük günahlardır, bunlar da çirkin kaçan durumlardır. Lakin büyük günahlardan kaçınanların küçük günahları örtülür.

وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ۚ **"Bizi ebrar ile** (iyilerle) **beraber vefat ettir."**

Bizi iyi insanlara arkadaş yap, bizi de onların zümresinden eyle.

Ayette, onların Allaha kavuşmayı seven kimseler olduğuna bir tenbih vardır.

Kim Allaha kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever.

194- رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ **"Rabbimiz! Peygamberlerinle bize va'dettiklerini bize ver."**

Onların, peygamberleri tasdike mukabil Allahın vaat ettiği sevabı istemeleri, vaatte hulfedilmesinden korktuklarından dolayı olmayıp, kötü bir akıbet veya emre itaatte kusurdan dolayı cezalandırılanlardan olma korkusudur.

Veya sırf bir kulluk tavrı olarak da bunu ifade etmiş olabilirler.[51]

---

[51] Yani, "Sen bizim Rabbimizsin, bizde dilediğin gibi tasarruf edersin. Bizim iman edişimiz ve ibadetimizi yapmamız cennete alınmamız demek değildir" manasında böyle diyebilirler.

وَلاَ تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ **"Ve kıyamet günü bizi rezil etme."**

اِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ **"Şüphesiz sen, va'dinden dönmezsin."**

Sen va'dinde hulfetmezsin, mü'mine sevabını verir, dua edene ise icabette bulunursun.

İbnu Abbas, ayette geçen **"mîad"** kelimesinin "öldükten sonra dirilmek" anlamında olduğunu söyler.

Bu mütefekkirlerin dualarında **"Rabbena"** kelimesini tekrarlamaları,

-Duanın daha etkili yapılması için,

-Ve her bir **"Rabbena"** denilen yerde, istenilen şeyin diğerlerinden ayrı olması ve bunların ulvî istekler olduğuna delâlet etmek içindir.

Bir rivayette şöyle denilmiştir: "Bir meselede bunalan bir kimse, beş defa "Rabbena" derse, Allah onu korktuğu şeyden kurtarır."

195- فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّى لآ اُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى ۚ **"Rableri onlara şu karşılığı verdi: Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmem."**

بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ **"Sizler birbirinizdensiniz."**

-Erkek dişiden dünyaya gelir, dişi de erkekten başlanarak yaratılır.

-Veya erkek ve kadının birbirinden olması, aynı asıldan geldikleri içindir.

-Veya aralarında ittisal ve ittihad, yani beraberlik ve birlik ziyade olduğundan böyle denilmiştir.

-Veya dinde bir araya gelmeleri ve beraber olmalarından dolayıdır.

Ayet, amellere vaat olunan şeylerde erkek ve kadının müşterek olduğunu ifade eden bir cümledir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Ümmü Seleme "Ya Rasulallah, işitiyorum ki Allah hicret hususunda erkeklerden söz ediyor, ama kadınları söylemiyor?" deyince, bu ayet nâzil olur.

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَاُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاُوذُوا فِى سَبِيلِى وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ **"Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda ezi-**

yet görenler, savaşanlar ve öldürülenler (var ya)**, onların günahlarını elbette örteceğim."**

Daha önce **"Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmem"** ibaresi geçmişti. Burada medih ve tazim yoluyla, yapılan amellerin ve bunlara hazırlanan sevabın tafsiline geçilmiştir.

Hicretten murat,

-Şirki terk,

-Veya din için vatanı, akrabaları terk olabilir.

وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ **"Ve onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım."**

ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ **"Allah katından bir mükafat olmak üzere."**

وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ **"En güzel mükafat Allah katındadır."**

196- لاَ يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى الْبِلاَدِ **"Kâfirlerin refah içinde diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın."**

Ayette hitap Hz. Peygamberedir, murat ise ümmetidir.

Veya hitap doğrudan peygamberedir. **"O halde, yalanlayanlara itaat etme."** (Kalem, 8) ayetinde olduğu gibi, bulunduğu hâl üzere sebat etmesi istenmektedir.[52]

Veya ayetteki hitap, muhatap olan herkesedir. Ayetin manası şunu ifade eder: Kâfirlerin içinde bulundukları bolluk ve lezzete bakma ve onlarda zâhiren görülen kazanç, ticaret, ziraatte geniş imkânlara aldanma.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bazı mü'minler müşrikleri bolluk ve refah içinde görüyor ve şöyle diyorlardı: "Allah düşmanlarını geniş imkânlar içinde görüyoruz, biz ise açlıktan, yokluktan ölüyoruz." Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu.

197- مَتَاعٌ قَلِيلٌ **"(Onların bu refahı) az bir yararlanmadır."**

---

[52] Yani, Hz. Peygamber elbette dini yalanlayanlara itaat etmemiştir. **"O halde, yalanlayanlara itaat etme!"** denilmesi, "zaten itaat etmiyorsun, bu hâl üzere sebat et, devam et!" manasına gelir. Benzeri bir durum, konumuz olan ayet için geçerlidir.

Onların zâhiren şaşaalı olan bu halleri, Allahın mü'minler için hazırladıkları yanında az bir zaman diliminde birazcık faydalanmaktır.

Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur:

"Ahirete nisbetle dünya, sizden birinin parmağını denize batırıp çıkarmasına benzer. Bakın bakalım, ne kadar su alabilecek?"

ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ **"Sonra onların barınağı cehennemdir."**

وَبِئْسَ الْمِهَادُ **"Orası ne kötü bir döşektir!"**

198- لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ **"Fakat Rablerinden gereğince korkanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır."**

خَالِدِينَ فِيهَا **"Onlar orada ebedîdirler."**

نُزُلاً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ **"Allahtan bir ikram olarak."**

Ayet metninde geçen **nüzül**, misafire hazırlanan yiyecek ve içeceğe verilen bir isimdir.

وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ **"Allah nezdinde olanlar, ebrar** (iyi insanlar) **için çok daha hayırlıdır."**

Çünkü Allahın nezdinde olan, hem daha çok, hem de devamlıdır. Facirlerin içinde bulundukları geniş imkânlar ise, hem azdır, hem süratle zevale mahkûmdur.

199- وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلّٰهِ **"Kitap ehlinden öyleleri var ki, derinden saygı duyarak Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene iman ederler."**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Abdullah Bin Selam ve emsali hakkında nâzil oldu.

Denildi ki: Ayet Necran heyetinden kırk, Habeşistandan otuz iki ve Rumlardan sekiz kişi hakkındadır. Bunlar Hristiyan idiler, İslâma girdiler.

Denildi ki: Habeş kralı Necaşi vefat ettiğinde Cebrail (as) O'nun vefatını Hz. Peygambere haber verdi. Hz. Peygamber de çıkıp gıyabî olarak cenaze namazını kıldırdı. Bunun üzerine münafıklar "Şuna bakın! Hiç görmediği bir Hristiyan gavurunun namazını kılıyor" dediler.

لاَ يَشْتَرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلاً **"Allah'ın âyetlerini az bir bedele satmazlar."**

Bunlar, kendi din adamlarından muharriflerin yaptıkları gibi Allahın ayetlerini az bir dünya menfaati karşılığında satmazlar.

اُولٰٓئِكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ **"Onlar var ya, işte onların mükâfatı Rableri katındadır."**

"İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki defa verilecektir." (Kasas, 54) de vaat ettiği gibi bunların Rableri nezdinde özel mükâfatları vardır.

اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ **"Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir."**

Çünkü Allah,

-İnsanların amellerini bilir.

-Bu amellerinin neyi gerektirdiğini de bilir.

-Hüküm verirken düşünmeye ve ihtiyata muhtaç değildir.

Ayetten murat, vaat edilen mükâfatın onlara ulaşmasının seri olduğunu anlatmaktır. Çünkü hesabın süratli olması, yapılan işin karşılığının süratli olmasını gerektirir.

200- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا **"Ey iman edenler! Sabredin."**

Taatin zorluklarına ve başınıza gelen şiddetli musibetlere sabredin.

وَصَابِرُوا **"Sabırda yarışın."**

Hem Allah düşmanlarına karşı harbin zorluklarına dayanarak, hem de en şiddetli düşmanınız olan nefsinize karşı hevâ'ya muhalefette sabır ile galip geliniz.

Aslında bu ifadenin evvelinde **"sabrediniz"** emri gelmişti. Mutlak olan bu emirden sonra bunun ayrıca gelmesi, şiddetinden dolayıdır.

وَرَابِطُوا **"(Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun."**

Ribat, savaş için hazırlıklı olmaktır. Hem kalelerde, kışlalarda bedeni ve atları hazırlamak, hem de nefis terbiyesi yaparak en büyük düşman olan nefisle mücadele için kullanılır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Namazdan sonra diğer namazı beklemek de ribattandır."

Keza, şöyle buyurur: "Allah yolunda bir gündüz ve bir gece ribatta bu-

lunan, hazırlık yapan kimse, Ramazan ayının tamamını oruçla ve zaruri ihtiyacı dışında devamlı namazla geçiren kimse gibidir."

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **"Ve Allah'a karşı gelmekten sakının, ola ki kurtuluşa eresiniz."**

Masivadan teberri ile (Allahtan başka hiçbir mevcuda gönül/ bel bağlamayarak) Allahtan korkun, ta ki en büyük felahı elde edebilesiniz.

Veya çirkin işlerden korunun, ta ki üç makamı elde edebilesiniz. Bu da ayette nazara verilen sabır, musabere ve ribatla gerçekleşir. Yani,

1-Allaha itaatte acılara sabretmek.

2-Alışmış olduğu âdetleri terk ederek nefse karşı çıkmak.

3-Cenab-ı Hakkın yolunda sefere çıkıp şeriat, tarikat ve hakikat tabir edilen varidatları gözetlemek, bunları elde etmeye çalışmak.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Âl-i İmranın bahsedildiği sûreyi Cum'a günü okuyan kimseye, güneş batıncaya kadar Allah rahmet eder, melekler dua ederler."

Doğrusunu en iyi Allah bilir.

NİSA SÛRESİ

Nisa Sûresi Medine döneminde inmiştir,
yüz yetmiş altı ayettir.

55. DERS

İnsanlığın Atası

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

1- يَا اَيُّهَا النَّاسُ "Ey insanlar!"

"Ey insanlar" ifadesi bütün Âdemoğullarına bir hitaptır.

اتَّقُوا رَبَّكُمُ "Rabbinize karşı gelmekten sakının."

الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ "O ki sizi bir nefisten yarattı."

وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا "Ve o tek nefisten eşini yarattı."

Bu konuda iki görüş vardır:

1- Allah Havvayı Âdemin kaburga kemiğinden yarattı.

2- Havvayı da, Âdemi de, sizleri de tek nefisten yarattı.[1]

وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاءً "İkisinden bir çok erkekler ve kadınlar meydana getirdi."

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْاَرْحَامَ "Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının."

Elbette böyle kâhir bir kudrete karşı korkmak, saygı duymak; böyle büyük nimetler sahibine karşı itaat etmek gerekir. Takva ile emredilişin bu kıssaya terettüp ettirilmesinde böyle bir incelik vardır.

Keza, günahlardan kaçınmayı ifade eden takva ile emredilmesi, bundan sonraki ayetlerin muhtevasına da bir işaret gibidir. Çünkü, bu ayetin hemen peşinde kişinin aile fertlerine ve diğer insanlara karşı sorumluluklarına temas edilmektedir.

Burada şu mesaj verilmektedir:

"Allahtan korkun, akrabalık haklarını da gözetin, sıla-i rahimde bulunun, sıla-i rahmi kesmeyin."

---

1 Buna kısaca "insanın mahiyeti" diyebiliriz.

Allahu Teâlâ burada kendisine karşı takvayı emretmesinin hemen peşinde sıla-i rahmi zikrederek, akrabalık haklarının kendisi nezdinde ne derece önemli olduğuna dikkat çekti.

Peygamber efendimiz şöyle der:

"Rahim, arşa bağlıdır. Der ki: Benim hakkımı verene Allah rahmet etsin. Benimle bağını kesenin Allah da bağını kessin!"

إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا **"Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."**

2- وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ **"Yetimlere mallarını verin."**

Burada yetimlere mallarını vermekten murat, büluğa erdiklerinde mallarının kendilerine verilmesidir.

Yetim, babası ölene denir. Her ne kadar kelime anlamı itibariyle küçük veya büyük her babası ölene "yetim" denilebilirse de, örfen bu kelime henüz büluğa ermemiş küçük çocuklar hakkında kullanılır.

Ayette, onlar büluğa erer ermez hemen babalarından kalan mirasın kendilerine verilmesine teşvik vardır. Büluğa erme alâmetleri görülür görülmez, gecikmeden malları onlara verilmelidir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki Gatafan kabilesinden bir adamın yanında, ölen kardeşinin oğlu vardı. Çocuğa babasından büyük bir miras kalmıştı. Çocuk büluğa erdiğinde amcasından malı istedi, ama o malı vermedi. Bunun üzerine, üstteki ayet nazil oldu. Amca, ayeti duyunca "Allaha ve Rasulüne itaat ettik. Böyle bir günahtan Allaha sığınırız" dedi.

وَلاَ تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ **"Temizi pis olanla** (helâli haramla) **değişmeyin."**

وَلاَ تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ **"Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin."**

Yani, kendi helal malınıza, onların size haram olan mallarını karıştırmayın.

Veya "onların malını korumak üzerinize görev iken, o malları kendinize ayırmayın."

Ayetin manasını ifade babında "onların iyi mallarını kendinize alıp, onların yerine sizin düşük mallarınızdan vermeyin" de denilmiştir.

إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا **"Çünkü bu, çok büyük bir vebaldir."**

3- وَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ **"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamamaktan korkarsanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz."**

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ **"Eğer adaleti gözetememekten korkarsanız, o zaman bir tane ile veya elinizin altındakiyle** (sahip olduğunuz câriye ile) **yetinin."**

ذٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلاَّ تَعُولُوا **"Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."**

Yani, yetim kızlarla evlilikte adalet edememekten korkarsanız, hoşunuza giden başkalarıyla evlenin. Çünkü o devirde bazıları malı çok bir yetim kız bulunca, malına konmak için onunla evleniyordu. Hatta bir değil, pek çok yetim kızları bu şekilde nikahlıyor, ama onların hukukuna riayet etmiyordu.

Veya, ayetten şu mana da anlaşılabilir:

Yetimlerin haklarını tam verememekten korktunuzsa, kadınlar arasında tam âdil olamamaktan da korkun, onlardan haklarını verebileceğiniz kadarıyla evlenin.

Çünkü günahtan rahatsızlık duyan birinin, bütün günahlardan rahatsızlık duyması gerekir.

Bu konuda şöyle bir rivayet vardır:

Sebeb-i Nüzûl

Allahu Teâlâ yetimlerin durumuyla ilgili sorumluluğun büyüklüğünü anlatınca, onların velayetini üstlenmek sahabeye ağır geldi. Ama bazıları çok kadınla evlenmek ve onların hukukunu zayi etmekten çekinmiyordu. Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu.

Keza, bazıları yetimlerin velayet haklarından sakınıyor, ama zinadan sakınmıyorlardı. Onlara şöyle denildi: Yetimlerle ilgili adalet yapmamaktan korkuyorsanız zinadan da korkun. Gayr-i meşru beraberlik yerine, size helâl olanlarla evlenin.

4- وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً **"Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin."**

Burada hitap evli erkekleredir. "Kadınların velisinedir" de denilmiştir. Çünkü, bazı kimseler, velayeti altında olan kızlar evlendiğinde, onlara verilen mehirleri kendilerine alıyorlardı.

فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَىْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيْٓـًٔا مَرِيْٓـًٔا **"Eğer onlar gönül rızasıyla size bir şey bağışlarlarsa, onu afiyetle yiyin."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bazı insanlar hanımlara mehirlerinden verdiklerinde, onu almaktan kaçınıyor, almayı günah sayıyorlardı. Bunun üzerine, ayet nazil oldu.

5- وَلاَ تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِى جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا **"Allah'ın, sizi başına diktiği mallarınızı sefihlere** (aklı ermezlere) **vermeyin."**

Mal, aslında yetimlere ait olmakla beraber **"mallarınızı"** denilmesi, yetimlerin malının onların tasarrufunda ve velayetleri altında olması sebebiyledir.

وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا **"O mallarla onları besleyin."**

وَاكْسُوهُمْ **"Ve onları giydirin."**

Ayetin, önceki ayetler ve sonraki ayetlerle gayet uygun bir dizilişi vardır.

Ayetin genel ifadesinden hareketle şöyle bir manaya da dikkat çekilmiştir: Kişinin Allahın ona verdiği malı; malın kıymetini bilmeyen hanımına ve çocuklarına verip de, onların eline bakar hâle gelmesi uygun değildir.

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفًا **"Ve onlara marûf söz söyleyin."**

Marûf, dinin veya aklın güzel gördüğü şeydir. Bunun mukabili **"münker"** kelimesidir. **Münker** de, dinin veya aklın çirkin gördüğü şeydir.

6- وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ **"Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin."**

Bundan murat, bülûğa ermeleri veya onbeş yaşına gelmeleridir.

Hz. Peygamber şöyle der:

"Çocuk onbeş yaşına gelince leh ve aleyhine olanlar (sevaplar ve günahlar, haklar ve sorumluluklar) yazılır, had cezaları uygulanır."

Ayette **"evlenme çağına gelince"** denilmesi, büluğdan kinayedir. Çünkü bülûğla beraber evlilik çağı gelmiş olur.

فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ **"Onların akılca olgunlaştıklarını görürseniz, mallarını kendilerine teslim edin."**

Ayette, o yetimlerde olgunluk hâli görülmediğinde, malın onlara verilmemesine bir delil vardır.

İmam-ı Azama göre ise, büluğ yaşına yedi yıl ilave edilir ve her ne kadar olgunluk hali görülmese de, malı kendine verilir.

وَلَا تَاْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا ۖ **"Büyüyecekler de mallarına sahip olacaklar" endişesiyle mallarını israfla ve acele ile yemeyin."**

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ **"Zengin olan, tenezzül etmesin."**

وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۖ **"Fakir olan ise, marûf bir şekilde yesin."**

Ayette zengin kimse için **"tenezzül etmesin"**, fakir kimse için ise **"marûf bir şekilde yesin"** denilmesi, çocuğun velisinin onun malında bir hakkı olduğuna işaret eder. Bu konuda şöyle rivayet edilir:

Sebeb-i Nüzûl

Adamın biri "ya Rasulallah, evimde bir yetim var. Onun malından yemem uygun olur mu?" diye sordu. Peygamberimiz şöyle cevap verdi: "Onu kendine mal edinmeden veya kendi malını bırakıp onun malını kullanmadan marûf bir şekilde yiyebilirsin".

فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۖ **"Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman, bunu şahitler karşısında yapın."**

Yetimin malı teslim edildiğinde, onların kendilerine ait olan malı aldıkları hususunda şahit tutulması, zan altında kalmaktan kurtarır, düşmanlıkların önünü keser.

وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا **"Hesap görücü olarak Allah yeter."**

Öyleyse, "size emredilenlere muhalif hareket etmeyin, size bildirilen sınırları aşmayın."

56. DERS

Miras Meseleleri

7- لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ **"Erkekler için ana-baba ve akrabaların geride bıraktıklarından bir hisse vardır."**

Ayette, varis olan kimsenin velev nasibinden yüz çevirse de, hakkının düşmediğine bir delil vardır.

وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ **"Kadınlar için de ana-baba ve akrabaların geride bıraktıklarından bir hisse vardır."**

مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا **"Bunlar az olsun çok olsun, farz kılınmış bir hissedir."**

Cahiliye döneminde kadınlar mirastan men edilir, "ancak savaşıp kan akıtan varis olur" denilirdi.

8- وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ **"Miras paylaşımında akrabalar, yetimler, yoksullar hazır bulunurlarsa, onlara da mirastan bir şey verin."**

Onlara mirastan verilmesi, gönüllerini hoş etmek içindir ve bir sadakadır.

Bu, mirasçılar için mendub olan bir emirdir, böyle yapmalarının daha iyi olacağı bildirilmiştir. "Buradaki emir vücup içindir" yani "mutlaka uyulması gerekir" diyenler de olmuştur.

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفًا **"Ve onlara güzel söz söyleyin."**

Bu da onlara dua etmek, mirastan verdiklerini az görmek, verdiklerinde minnet etmemek şeklinde olur.

9- وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ **"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onların geleceğinden korkacak olanlar,** (yetimler hakkında da) **aynı şekilde korksunlar."**

Bu, ölenin çocuklarına bakan kimselere bir emirdir. Bunlar, kendi vefatları halinde çocuklarına nasıl muamele yapılmasını isterlerse, yanlarındaki

yetimlere öyle davranmalı, Allahtan korkarak yetimlere iyi muamelede bulunmalıdırlar.

Veya, ölüm döşeğindeki hastanın yanında olanlara Rabb'lerinden korkmaları için bir hatırlatmadır. Çünkü, gün gelecek, kendileri bu hale düşeceklerdir.

Veya, ölüm döşeğindeki hastanın çocuklarına, kendi çocukları gibiymiş gibi şefkatle davranmak hususunda bir emirdir. Bunlar, hastanın malını evlatlarından men etme gibi bir durum olursa engel olmalı, hastayı böyle hissî hareketlerden alıkoymalıdırlar.

Veya varislere miras taksimi esnasında orda bulunan ihtiyaç sahibi akraba, yetim ve fakirlere şefkatle muamele hususunda bir emirdir. Varisler, kendilerinden sonra evlatları muhtaç bir halde böyle bir miras taksiminde olsalar nasıl olacağını tasavvur etmeli, dolayısıyla miras taksimi esnasında orda bulunan ihtiyaç sahiplerini mahrum, eli boş göndermemelidir.

Ayetin bu hükmü vasiyette bulunan kimselere de bakar. Şöyle ki: Vasiyette bulunan, varisleri düşünmeli ve velev yerinde de olsa vasiyette aşırıya gitmemelidirler. Yani, vasiyet yoluyla mallarının önemli bir kısmını dağıttığında, varislere kayda değer bir şey kalmayacak, bu da onların hakkını vermemek anlamına gelecektir.

فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ **"Böylece Allah'dan korksunlar."**

وَلْيَقُولُوا قَوْلاً سَدِيدًا **"Ve doğru söz söylesinler."**

Cenab-ı Hak ayetin evvelinde korkmayı (haşyeti) emretmişti. Burada son kısmında da korkunun daha ilerisi olan Allahtan sakınmayı (takvayı) emretti. Bunda, mebde ve mühtehayı nazara almak vardır. Çünkü, Allah korkusu olmadan sadece korku böyle durumlarda bir işe yaramaz.

Cenab-ı Hak, ardından kendi evlatlarına yaptıkları tarzda, şefkatle ve güzel bir edeble yetimlere konuşmalarını emretti.

Ayet, ölüm döşeğinde olan kimseye ise vasiyette aşırıya gitmemeyi, varislerin hakkını zayi etmemeyi, tevbeyi ve kelime-i şehadeti ders verir.

Ayrıca, miras taksimi anında, orada bulunan kimselere güzel bir özür ve iyi bir vaatte bulunulmasını anlatır.

Keza, mirastan yapılacak vasiyetin, servetin üçte birini aşmamasını, varislerin zarar görmemesi gerektiğini anlatır.

10- اِنَّ الَّذِينَ يَاْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا **"Zul-**

men yetimlerin mallarını yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar."

وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ۚ **"Ve ardından cehennem ateşine girerler."**

Yani, bu yaptıkları onları cehennem ateşine sevk eder, bu işin sonu ateş olur. Ebu Hüreyre'nin (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle der:

"Allah bir kısım insanları ağızlarından ateş saçar bir şekilde kabirlerinden kaldırır."

Denildi ki: "Onlar kimlerdir?"

Hz. Peygamber şöyle dedi:

Allahın şöyle dediğini görmediniz mi? **"Zulmen yetimlerin mallarını yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar."**

11- يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ **"Allah size evladınızın miras taksimini şöyle tavsiye ediyor:"**

Buradaki tavsiye, Allah'tan bir emir ve ahdi ifade eder.

لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ **"Erkeğe, kadının iki katı pay vardır."**

Mirasta, erkeğin kadına üstünlüğü vardır. Bu da, erkeğe kadının iki katı verilmesidir. Ama kadının tamamen mirastan mahrum bırakılması uygun değildir.

فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ **"Eğer** (hepsi kadın olmak üzere) **ikiden fazla iseler, bunlara mirasın üçte ikisi var."**

Varis olacak çocukların hepsi kadın olursa vefat edenin mirasının üçte ikisi onlara verilir.

وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۗ **"Eğer kız bir ise** (mirasın) **yarısı onundur."**

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ **"Eğer ölen, ana-baba ile birlikte çocuk da bırakmışsa, ana- babanın her birine ölenin terekesinden altıda bir vardır."**

"Ana-babası için" denildikten sonra **"her birine"** denilmesi, her birinin altıda bir hissesi olduğunu bildirmek içindir. Yoksa ikisine altıda bir

hisse şeklinde de anlayan olabilirdi. Ayrıca, bir şeyi önce kısaca ifade edip ardından ayrıntıya girmek, manayı te'kid eder.

فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ **"Eğer ölenin çocuğu yok da, mirasçı olarak ana- babası kalmışsa, ananın payı üçte birdir."**

فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ **"Eğer ölenin kardeşleri varsa, terekenin altıda biri ananındır."**

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَا اَوْ دَيْنٍ **"Bu paylar, ölenin yaptığı vasiyetin yerine getirilmesinden ya da borcun ödenmesinden sonradır."**

Ayetin bu kısmı, üstte anlatılan bütün miraslarla alakalıdır. Yani, varisler için belirtilen bu miktarlar, mirası bırakan kişinin vasiyeti yerine getirilip, varsa borcu ödendikten sonra geçerlidir.

Ayette atfın "ve" ile değil de mubahlık bildiren "veya" ile gelmesi, bunların vücup noktasında eşit olduklarına delalet içindir. Vasiyeti veya varsa borcu ödemek, miras taksiminden önce gelir. Hükümde sonra gelmekle beraber, vasiyetin ayetteki borçtan önce zikredilmesi, varislere zor gelmesi açısından mirasa benzemesi sebebiyledir. Herkes, miras olayında vasiyetle karşılaşabilir, ama borç durumu daha az söz konusudur.

اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ لَاتَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا **"Babalarınız ve çocuklarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz."**

Yani, size mirasçı olan usul ve füru'unuzdan (babalarınız gibi sizden önce gelenlerden ve evlatlarınız gibi sizden olanlardan) bugününüzde ve yarınınızda hangisinin size daha faydalı olacağını bilemezsiniz. Öyleyse, onlarla ilgili olarak Allahın size bildirdiklerine uymaya çalışın. Bir kısmını tercih edip bir kısmını mahrum bırakma tarzında hareket etmeyin.

فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ **"Bunlar Allah tarafından farz kılınmıştır."**

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا **"Şüphesiz Allah Alîm'dir – Hakîm'dir."**

Allah, kulların maslahatlarını, mertebelerini elbette bilir ve O, farz kıldığı ve takdir ettiği şeylerde hikmet sahibidir.

12- وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ **"Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa, bıraktıkları mirasın yarısı sizindir."**

فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ **"Eğer çocukları varsa o zaman mirasın dörtte biri sizindir."**

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ **"Bu paylaştırma, onların vasiyeti yerine getirildikten veya borcu ödendikten sonradır."**

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ **"Eğer siz çocuk bırakmadan ölürseniz, geriye bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır."**

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ **"Şâyet çocuklarınız varsa o zaman bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır."**

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ **"Bu paylaştırma, sizin vasiyetiniz yerine getirildikten ve borcunuz ödendikten sonradır."**

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ **"Eğer ölen bir erkek veya kadının çocuğu ve babası bulunmadığı halde kelâle olarak** (yan koldan) **mirasına konuluyor ve kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan her birinin miras payı terekenin altıda biridir."**

فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ **"Eğer kardeşler birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar."**

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ **"Bu paylaştırma, varislere zarar vermeksizin, yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır."**

وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ **"Bunlar, Allahtan bir vasıyettir."**

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ **"Allah, Alîm'dir – Halîm'dir."**

13- تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ **"İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır."**

İşte bunlar, yani yetimler, vesayetler ve miraslarla ilgili hükümler, Allahın çerçevesini belirlediği hudutlardır, bunları aşmak caiz değildir.

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

"Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar."

وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ **"İşte bu, büyük kurtuluştur."**

14- وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا **"Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa, onu da ebedî kalacağı cehennem ateşine koyar."**

وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ع **"Ve onun için zillet verici bir azap vardır."**

57. DERS

Aile Meseleleri

15- وَالّٰتِى يَاْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ **"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı, içinizden dört şahit getirin."**

فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِىالْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلاً **"Eğer onlar şahitlik yaparlarsa, bu kadınları ölüm alıp götürünceye kadar veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar evlerde hapsedin."**

Ayetteki **"fahişe"** kelimesi zina anlamındadır. Zina fiilinin son derece çirkin ve şeni' olduğuna işaret için zinaya "fahişe" denilmiştir.

Yani, onları evlerde hapsedin, evleri onlara bir nevi hapis yapın.

İslamın ilk devirlerinde onlara uygulanan ceza, bu şekilde evde hapsetmek idi. Sonra, had cezalarını bildiren ayetlerle bu uygulamaya son verildi.

Ayetin ifadesi, bundan muradın onlara uygulanan sopa cezasından sonra evlerde tutulmalarını tavsiye şeklinde de anlaşılabilir.

"Veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar" ifadesi,

-Hapis cezasından kurtaran had cezasının belirlenmesi,

-Veya gayr-i meşru beraberlikten müstağni kılan meşru evlilik yapmaları gibi durumları anlatır.

16- وَالَّذَانِ يَاْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا **"Sizlerden fuhuş** (zina) **yapanların her ikisine de eziyet edin."**

Zina eden erkek ve kadına eza verin. Bu eza vermek, onları kınamak, yaptıklarını ayıplamak ve celd cezasını uygulamak şeklinde olur.

فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَا **"Eğer onlar tevbe edip durumlarını düzeltirlerse onlardan vazgeçin."**

Yani, onlara verilen ezaya son verin veya eski yaptıklarını görmezden gelin, başkalarına o hallerini anlatmayın.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا **"Çünkü Allah Tevvab – Rahîm'dir."**

Bu, onları kınamayı terk edip cezadan vazgeçme ile ilgili üstteki emrin illetidir. Yani, Allah tevbeleri kabul eder, insanlara merhamet eder, siz de ilâhî ahlak ile ahlaklanın, bunlara acıyın.

Bazıları, bu ayetin önceki ayetten evvel nazil olduğunu söylerler. Buna göre zinayla ilgili ceza sırasıyla önce eza, sonra hapis ve ardından da yüz sopa şeklinde gelmiştir.[2]

Keza, bu son iki ayetten birincisinin eş cinsel kadınlar, ikincisinin de eşcinsel erkekler hakkında olduğu da söylenmiştir. Nur sûresinin başında ise, sarih ifadeyle "**Zina eden kadın ve zina eden erkek...**" denilmek sûretiyle bunların had cezası anlatılmıştır.

17- إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ

"Allahın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra hemen dönenlerin tevbesidir."

فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ **"İşte Allah, bunların tevbelerini kabul eder."**

Allah, tevbe edenlerin tevbelerini kabul edeceğini vaat etmiştir. Bu açıdan, samimi olmak şartıyla tevbe edenin tevbesi kesin kabul edilmiştir.

Günah işleyenler, akıllarını başlarına almadan bunu yaparlar. Günah irtikap etmek akılsızlıktır ve işin sonunu bilmezden gelmektir. Bundan dolayı "Allaha isyan eden, cehaletinden sıyrılıncaya kadar cahildir" denilmiştir.

Tevbeyi geciktirmemek lazımdır. Bununla beraber, ölüm gelmezden önceye kadar tevbe kapısı açıktır. Nitekim ayetin devamında şöyle denilir:

"Yoksa günah işleyip de kendisine ölüm gelince: "İşte ben şimdi tevbe ettim" diyen kimselerin tevbesi kabul edilmez."[3]

Hz. Peygamber şöyle der:

"Can boğaza gelinceye kadar, Allah kulunun tevbesini kabul eder."

Ayette **"hemen dönenlerin"** denilmesi hayat müddetinin kısalığına bakar. Bir başka ayette **"De ki: Dünya metaı çok azdır"** denilmiştir. (Nisa, 77)

Veya günah sevgisinin onların kalplerine sinmesinden önce tevbe etmeleri istenmiştir. Yoksa günah dem ve damarlarına işler, günah işlemek bunlarda meleke haline gelir, bundan dönmek zorlaşır.

---

2 Bkz. Nur, 2.

3 Demek ki, o hale kadar tevbe imkânı bulunmaktadır. Ama esas olan, tevbeyi geciktirmemektir.

Ayette geçen مِنْ ifadesi baziyet ifade eder. Yani, ölüm gelmeden veya günahlar kendilerine ikinci bir tabiat halini almadan herhangi bir zaman diliminde tevbe etmeleri kurtulmaları için yeterlidir.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا **"Allah, Alîm'dir – Hakîm'dir."**

Allah, **Alim'dir**, tevbede samimi olanları bilir. **Hakim'dir**, tevbe edeni cezalandırmaz.

18- وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ ۚ حَتّٰى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ **"Yoksa günah işleyip de kendisine ölüm gelince: "İşte ben şimdi tevbe ettim" diyen kimsenin tevbesi kabul edilmez."**

وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ **"Kâfir olarak ölenlerin de** (tevbeleri kabul edilmez)**."**

Ayette fasık ve kafirlerden ölüm geldiğinde tevbe edenler ile, doğrudan küfür üzere ölenlerin tevbenin reddinde eşit sayılması, ölüm anında tevbe etmenin bir fayda vermeyeceğini etkili bir şekilde anlatmak içindir. Cenab-ı Hak sanki şöyle demiştir: Bunların tevbe etmesi ile diğerlerinin tevbe etmemesi eşittir.

Bilmeyerek günah işleyenlerin tevbesinin kabul edildiğini anlatan önceki ayet, isyanı olan mü'minler hakkında, son anda tevbe edip kurtulmaya çalışıp da tevbesi kabul edilmeyenleri anlatan üstteki ayetin ise küfür ve kötü amellerinin kat kat olması sebebiyle münafıklar hakkında olduğu söylenmiştir.

أُولٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا **"İşte bunlara çok elîm bir azap hazırladık."**

Bu ifade, onların tevbesinin kabul edilmeyişini te'kid eder. Ayrıca, Allahın onlara azabı hazırladığını, ne zaman dilerse onları azaplandırmanın kendisine zor gelmeyeceğini anlatır.

19- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا **"Ey iman edenler! Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir."**

Cahiliye devrinde bir adam öldüğünde, en yakını olan kimse elbisesini onun hanımı üzere bırakıp "buna en layık benim" diyor, sonra isterse onu önceki mehriyle nikâhlıyor, isterse başkasına nikâhlayıp mehrini alıyor, is-

terse de kocasından ona kalan mirası kendisine bağışlaması için zorluyordu. Bu ayetle, bu tür uygulamaların hepsi yasaklandı.

Ayetin şu manasına da dikkat çekilmiştir: "Hoşlanmadıkları veya zorlandıkları halde kadınları miras yoluyla alıp nikâhlamanız size helâl değildir."

وَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ **"Onlara verdiğinizin bir kısmını kurtaracaksınız diye, onlara baskı uygulamayın."**

Ayet, kocası ölmüş kadınların başkalarıyla evlenmelerine engel olunmamasını anlatır. Bunun yanında şu manalarına dikkat çekilmiştir:

-Hitap, kocalaradır. Bir kısım insanlar, mirasına konmak için veya mehirlerini kendilerine geri vermeleri amacıyla, kadınları hapsediyorlardı.

-Bu, yeni bir cümle olup, kadınlara baskı uygulanmasını yasaklamaktadır.

اِلاَّ اَنْ يَاْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ **"Ancak apaçık bir hayasızlık yapmış olurlarsa başka."**

Ayette nazara verilen **"apaçık bir hayâsızlık"**, onlarda görülen nüşuz, geçimsizlik, iffetsizlik" gibi durumlardır.

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ **"Onlarla iyi geçinin."**

فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا **"Eğer onlardan hoşlanmazsanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmasanız da Allah onda bir çok hayır meydana getirir."**

Yani, nefsin hoşlanmaması sebebiyle hemen onlardan ayrılmayın. Çünkü insan nefsi bazen olur kendisine dinen daha uygun ve hayrı daha çok olan bir şeyden hoşlanmayabilir, bazen de aslında uygun olmayan ve zararı fazla olan şeyi sevebilir. Bu durumda siz dinen daha uygun ve hayrı daha çok olanı tercih edin. Onlardan hoşlanmadığınızda sabredin. Olur ki, hoşlanmadığınız bir şey, hakkınızda daha hayırlı olabilir.

20- وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ ۙ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلاَ تَاْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ **"Eğer bir eşi bırakıp da yerine diğer bir eş almak isterseniz, öncekine yüklerle mehir vermiş de olsanız, ondan bir şey geri almayın."**

اَتَاْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا **"İftira ederek ve apaçık günaha girerek mi onu geri alacaksınız?"**

Buradaki soru, inkâr ve kınama ifade eder. Yani, nasıl olur da bir iftirayla ve apaçık bir günahla onlardan mehirlerinizi alırsınız? Böyle yapmayın!

Ayette geçen **"iftira ve günah"** kelimelerinin illeti göstermeleri de muhtemeldir. Çünkü, boşamak istediği hanımından mehrini geri almak, ancak kocasından bir iftira ile ve günah yoluyla olur.

Bazı adamlar hanımını boşayıp yeni bir hanım almak istediğinde nikahı altında olan hanımına zina iftirası ediyor, böylece ondaki mehri kendisine geri vermeye zorluyordu. Aldığında ise, bunu yeni hanımı için mehir olarak veriyordu. Bu ayetle, böyle yanlış uygulamalar yasaklandı.

Ayetteki **"bühtan"** (iftira) kelimesi, "duyanı şaşırtan yalan söz" anlamındadır. Bazen "batıl fiil" anlamında kullanılır. Onun için "zulüm" şeklinde de açıklanmıştır.

21- وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا **"Eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden bir misak-ı galiz almış iken, onu nasıl geri alırsınız?"**

Ayette geçen **"misak-ı galiz"**

-Kuvvetli ahid,

-Allahu Teâlâ'nın onlarla alakalı olarak erkeklere bildirdiği **"Boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle salıvermektir."** hükmüdür (Bakara, 229).

-Veya Hz. Peygamberin işaret etmiş olduğu şu durumdur: "Siz o kadınları Allahın bir emaneti olarak aldınız, Allahın kelimesi ile onları kendinize helâl kıldınız."

22- وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ **"Babalarınızın evlendiği kadınlarla** (üvey annelerinizle) **evlenmeyin."**

إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ **"Ancak geçmişte olanlar müstesna."**

إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا **"Çünkü bu bir hayâsızlık ve nefret gerektiren bir iştir."**

وَسَاءَ سَبِيلًا **"Ve kötü bir yoldur."**

23- حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ **"Anneleriniz size haram kılındı."**

وَبَنَاتُكُمْ **"Kızlarınız."**

وَاَخَوَاتُكُمْ **"Kız kardeşleriniz."**

وَعَمَّاتُكُمْ **"Halalarınız."**

وَخَالاَتُكُمْ **"Teyzeleriniz."**

وَبَنَاتُ الْاَخِ **"Erkek kardeşlerinizin kızları."**

وَبَنَاتُ الْاُخْتِ **"Kız kardeşlerinizin kızları."**

وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِى اَرْضَعْنَكُمْ **"Sizi emziren süt anneleriniz."**

وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ **"Süt kız kardeşleriniz."**

وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ **"Hanımlarınızın anneleri."**

وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِى فِى حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِى دَخَلْتُمْ بِهِنَّ **"Ve kendileri ile zifafa girdiğiniz kadınlarınızdan olan evlerinizdeki üvey kızlarınız."**

فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ **"Eğer üvey kızlarınızın anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."**

وَحَلاَئِلُ اَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلاَبِكُمْ **"Sulbünüzden gelen oğullarınızın hanımları."**

وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ **"Ve iki kız kardeşi birlikte nikahlamanız."**

اِلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ **"Ancak geçen geçmiştir."**

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا **"Şüphesiz ki Allah Ğafur – Rahîm'dir."**

"Anneleriniz size haram kılındı."

"Ölü (ölmüş hayvan) **size haram kılındı:"** (Maide, 3) denildiğinde "size ölü eti yemek haram kılındı" manası hemen zihne geldiği gibi **"Anneleriniz size haram kılındı."** denildiğinde de "onları nikâhlamak size haram kılındı" manası anlaşılır. Zaten, ayetin evveli ve sonrası nikâhla alakalıdır.

"Anneleriniz" ifadesi yukarıya doğru "annelerinizin anneleri, onların da anneleri" manasını içine alır. Benzer bir durum **"kızlarınız"** ifadesi için geçerlidir. Torunları, onların da kızlarını ve torunlarını içine alır.

Allahu Teâlâ, sütten kaynaklanan yakınlığı nesep yakınlığı gibi saydı, sü-

tanne ve sütkardeşle evlenmeyi yasakladı. Hz. Peygamber şöyle der: "Nesep yönünden birbirine haram olanlar, süt emme yoluyla da haram olurlar."

Ayetteki **"üvey kız"** kelimesi **"Rabaib"** şeklinde gelmiştir. Bu, "rabibe" kelimesinin çoğuludur, kadının başka kocadan olma çocuğuna denir. Kelimenin kökü "terbiye" ile alakalıdır. Çünkü çoğu durumda koca, kendi çocuğunu terbiye ettiği gibi, hanımının başka kocadan olma çocuğunun terbiyesiyle meşgul olur.

"Evlerinizdeki üvey kızlarınız" denilmesi, hükmün illetini takviye ve tekmil içindir, yoksa haramlığı kayıtlamak için değildir. Yani, bunu "evlerinizde olmayan üvey kızlarınızla evlenebilirsiniz" şeklinde anlamamak gerekir. Cumhur-u ulema bu görüştedir.

İki kız kardeşle cariye olarak da birleşmek helâl değildir. Her ne kadar sûrenin başında cariyelerle birleşmek genel bir ifade ile helâl kılınmışsa da, burada iki kız kardeşi cariye olarak cem etmek yasaklanmıştır. Hz. Peygamber şöyle der:

"Bir şeyde helâllık ve haramlık bir arada bulunduğunda, haramlık cihati galip olur."

24- وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ **"Bir de** (harb esiri olarak) **sahibi bulunduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmeniz de size haram kılındı."**

كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۖ **"Bunlar, Allah'ın üzerinize farz kıldığı hükümlerdir."**

Kâfirlerden savaşta esir olarak alınan evli kadınlar, cariye şeklinde verildikleri kimselere helal olurlar. Kölelik sebebiyle nikâhları ortadan kalkmıştır. Ebu Said-i Hudri şöyle der:

Sebeb-i Nüzûl

Evtas harbinde eşleri kâfir olan kadınları esir almıştık. Onlarla cinsî beraberlikten çekindik. Durumu Hz. Peygambere sorduk, ayet indi ve böylece onları helalimiz olarak gördük.

Şair Ferezdak, "evli kadınları mızraklarımızla nikâhladık" derken, savaş esiri olan evli kadınların cariye olmalarını kastetmiştir.

Ebu Hanife şöyle der:

Savaşta şayet karı – koca beraber esir alınmışsa, nikâhları kalkmaz, köle olarak bulundukları yerde aile hayatları devam eder. Ayet ve hadisin mut-

lak ifadesi buna bir delildir. Yani, köle kadınlar, kocaları yanlarında beraber olmamaları durumunda helal olurlar.

وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ **"Bunların dışında kalanlarla ise, iffetli olarak, zina etmeksizin mallarınızla mehir vermek sûretiyle evlenmeniz size helal kılındı."**

Üstte belirtilen haram kılınan sekiz sınıf dışında olanlar size helal kılınmıştır. Sünnet ile, evli olduğu hanımla birlikte halası ve teyzesini nikahlaması da haram kılınmıştır. Bunlarla hanımının vefatı durumunda ise evlenebilir.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً **"O halde onlardan nikah ile faydalanmanıza karşılık bir farz olarak mehirlerini kendilerine verin."**

Kadınlarla evliliğinize mukabil, onlara mehirlerini verin. Çünkü mehir, onlardan faydalanmanın karşılığı olarak verilmektedir.

Ayetin **mut'a** hakkında olduğu da söylenmiştir. **Mut'a**, geçici nikâhtır. Mekke'nin fethinde üç gün helal kılındığı, sonra hükmünün kaldırıldığı şeklinde bazı rivayetler vardır. İbnu Abbas önce mut'ayı caiz görürken, sonra bu görüşünden dönmüştür.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهٖ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ **"Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur."**

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا **"Şüphesiz ki Allah Alîm'dir - Hakîm'dir."**

25- وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ **"Sizden her kim hür mü'min kadınları nikâh edecek bir imkâna sahip değilse, ona ellerinizin altındaki mü'min cariyelerinizden nikâhlamak vardır."**

İmam-ı Şafii, bu ayete dayanarak, hür bir kadına mehrini vermeye imkânı olan kimsenin köleyle evlenmesinin haram olduğuna hükmeder. İmam-ı Azam ise, efdaliyet ile te'vil eder. Yani, "hür bir kadınla evlenmesi daha efdaldir" der.

Köle bir kadınla evlenmenin şu gibi mahzurları olur:

-Doğan çocuk da köle sayılır.

-Böyle bir evlilik, çevrede saygınlığa zarar verir.

-Erkek, köle hanımına tam malik değildir, hanımın günlük programını tanzimde hanımın efendisinin hakkı vardır.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ **"Allah, imanınızı en iyi bilendir."**

Öyleyse, imanın zahiriyle iktifa edin. Çünkü Allah sırları ve kimin imanının daha üstün olduğunu bilendir. Nice cariyenin imanı, nice hür kadından daha üstün olabilir. Bu durumda size düşen, nesebe değil imanın üstünlüğüne itibar etmektir.

Ayetten murat, iman sahibi köle kadınlarla evliliğe ünsiyeti sağlamak ve böyle bir evlilikten geri durmalarını önlemektir. Zaten ayetin devamı da **"hepiniz birbirinizdensiniz"** diyerek bunu teyid eder.

بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ **"Hepiniz birbirinizdensiniz."**

Yani, hepiniz Hz. Âdemden gelmektesiniz ve aynı İslâm dinine mensupsunuz.

فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ **"O halde, sahiplerinin izni ile onlarla evlenin."**

وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ **"Mehirlerini de güzelce verin."**

مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلاَ مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ **"Onların iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla."**

Köleyle evlilikte mehir kadının hakkı olmayıp, efendisinin hakkıdır. Çünkü efendi, kadını tümüyle kendi işlerinde kullanabilecek iken evlenmesine izin vermiştir. Ayette onlarla evliliğin efendilerinin izniyle olması zikredildiğinden, mehrin onlara verilmesi ayrıca ifade edilmemiştir. İmam-ı Malik ise, ayetin zahirinden hareketle, mehrin köle kadının hakkı olduğunu söyler.

Mehrin marûf bir şekilde verilme emri, onu geciktirmemek, konuşulandan az vermemek şeklindeki durumları ifade eder.

فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ **"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."**

Ayet, köle kadınların evlilik halinde zina yapmaları durumunda recmedilmeyeceklerini gösterir. Çünkü, recmin yarısı olmaz.

ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ **"Bu** (cariye ile evlenme izni)**, içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir."**

Bu da, köle kadınlarla evlilikte başka bir şarttır.

وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ **"Sabretmeniz ise, sizin için daha hayırlıdır."**

Köleyle evlenmektense, -iffetli bir şekilde olmak şartıyla- sabretmek daha hayırlıdır. Hz. Peygamber şöyle der: "Hür kadınla evlenmek evin salahıdır. Köle ile evlenmek ise helâkidir."

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Allah, Gafûr'dur – Rahimdir."**

58. DERS

Aile Reisliği

26- يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ **"Allah, bilmediklerinizi size bildirmek, sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbenizi kabul etmek istiyor."**

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ **"Allah, Alîm'dir – Hakîm'dir."**

27- وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ **"Allah sizin tevbenizi kabul etmek istiyor."**

وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلاً عَظِيمًا **"Şehvetlerine uyanlar ise, sizin büyük bir meyl ile** (bütünüyle) **yoldan çıkmanızı istiyorlar."**

28- يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ **"Allah, sizden hafifletmek istiyor."**

Allah, sizin yükünüzü hafifletmek istediği için size kolay, uygulanabilir bir din gönderdi. Kölelerle evlenmek örneğinde olduğu gibi, zor durumlarda ruhsatla çıkış yolları gösterdi.

وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا **"Ve insan çok zayıf yaratılmıştır."**

İnsan, zayıf olduğu için nefsin şehvani isteklerinin karşısında duramaz, ibadetlerin meşakkatine dayanamaz.

İbnu Abbas şöyle der:

Nisa sûresinde bulunan sekiz ayet, bu ümmet için üzerine güneşin doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır. Bunlar da:

1-"Allah, bilmediklerinizi size bildirmek, sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbenizi kabul etmek istiyor." (26. ayet)

2-"Allah sizin tevbenizi kabul etmek istiyor." (27. ayet)

3-"Allah, sizden hafifletmek istiyor." (28. ayet)

4-"Eğer size yasaklanan kebairden (büyük günahlardan) **kaçınırsanız, küçük günahlarınızı örteriz ve sizi hoş bir yere koyarız."** (31. ayet)

5-"Şüphesiz Allah, zerre kadar zulüm etmez. Çok küçük bir iyilik

de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından çok büyük bir mükâfat verir." (40. ayet)

6-"Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalanları ise, dilediği kimseler için bağışlar." (48. ayet)

7-"Kim kötü bir amel işlerse, onunla cezalandırılır." (123. ayet)

8-"Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azab etsin ki?" (147. ayet)

29- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَاْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ **"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin."**

Dinin cevaz vermediği gasp, faiz ve kumar gibi haksız kazanç peşinde olmayın.

اِلاَّ اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ **"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."**

Ancak, karşılıklı rızaya dayanan ticaret durumu böyle değildir. Batıl yollarla değil de, ticaret yoluyla kazanç peşinde koşmak, haysiyet sahibi kimselere daha münasiptir. Böyle kimseler, haksız yollarla başkalarının malını yemeye tenezzül etmezler.

Ayet, aynı zamanda malın Allahın razı olmadığı tarzda sarfından bir yasaklama olarak da anlaşılmıştır.

وَلاَ تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ **"Nefislerinizi öldürmeyin."**

Hind fakirlerinin cahilce yaptıkları tarzda, nefsinizi susturmaya çalışmayın.

Veya, onu tehlikeye atmak sûretiyle bile bile ölüme maruz bırakmayın. Nitekim şu rivayet de bu manayı teyid eder: Amr İbn-i As, soğuk bir havada gusle ihtiyaç olduğunda, teyemmüm yapmayı tercih etmiş, Hz. Peygamber de buna itiraz etmeyip ikrar buyurmuştur.

Keza, şu manaya da dikkat çekilmiştir: "Dininizden olanları öldürmeyin!" Çünkü mü'minler bir tek nefis gibidir.

"Mal canın yongasıdır" denilir. Ayette de malı ve canı korumak birlikte zikredilmiştir. Zaten insan, mal ile hayatını düzgün devam ettirebilir, mal ile bir kısım faziletleri elde edebilir.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا **"Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir."**

Allahın size emrettiği ve yasakladığı şeyler, size olan son derece rahmet ve merhametinin eserleridir.

Ayrıca şu manaya da dikkat çekilmiştir:

Cenab-ı Hak, haddi aşan İsrailoğullarına **"Nefislerinizi öldürün."** derken (Bakara, 54) ümmeti Muhammede **"nefislerinizi öldürmeyin"** demesi, onlara olan hususi rahmetindendir.

30- وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا **"Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa, onu cehennem ateşine atacağız."**

وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا **"İşte bu, Allah'a pek kolaydır."**

31- اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلاً كَرِيمًا **"Eğer size yasaklanan kebairden** (büyük günahlardan) **kaçınırsanız, küçük günahlarınızı örteriz ve sizi hoş bir yere koyarız."**

Kebair, Allah ve Rasulünün yasakladığı büyük günahlardır. Kişi, bunlardan kaçındığında, küçük günahları silinir, bağışlanır.

Kebairin neler olduğu ihtilaflıdır. En uygunu, "Şari'in kendisine had cezası terettüp ettirdiği veya onu işleyeni azapla tehdid ettiği her günah" denilebilir. "Haramlığı kati olarak bilinen her günah kebiredir" de denilmiştir. Hz. Peygamberden bunların yedi olduğu rivayet edilir:

İbnu Abbas şöyle der: "Büyük günahlar yedi değil, yedi yüze kadar varır. Ama bunlardan en büyükleri yedidir."

Konumuz olan ayetteki kebairden muradın, şirkin çeşitleri olduğu söylenmiştir. Cenab-ı Hak şöyle demiştir:

"Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalanları ise, dilediği kimseler için bağışlar." (Nisa, 48)

Bir başka zaviyeden ise, "günahların büyük ve küçük olması, kendi alt ve üstlerinde olana nisbetledir" denilmiştir. Bu durumda, büyük günahların en büyüğü şirk, küçük günahların en küçüğü ise, kişinin kendi içinde günahı hayal etmesidir. Bu ikisi arasında çok durumlar vardır, bunların bazıları büyük günah, bazıları da küçük günah olur. Mesela birisinin karşısına bir günah çıkar, nefsi şiddetle o günahı ister. O ise nefsin isteğine muhalefet eder, büyük bir günahı terk ettiği için, nefsinin onu istemesi şeklindeki küçük günahı örtülür. Bu, şahıslar ve karşılaşılan haller itibarıyla farklı farklı olabilir. Görmez misin, Allahu Teâlâ Peygamberini bazı hallerde itab

etmişken, başkaları için bu hallerden dolayı değil muaheze etmek, hata olarak bile saymamıştır.

32- وَلاَ تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ **"Allah'ın bazınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri** (haset ederek) **temenni etmeyin."**

Bunlar, makam ve mal gibi dünyevi şeylerdir, bazen bunların olmaması daha hayırlı olabilmektedir. Böyle bir temenniden men edilme sebebi, bunun hased ve düşmanlığa vesile olabilmesindendir. Ayrıca, böyle bir temennide Allahın taksimine razı olmamak gibi bir durum vardır.

İnsanın, gücünün yetmediği şeyi temenni etmesi kaderin hikmetine muhalefettir.

Çalışarak elde edebileceği şeyi çalışmadan temenni etmesi ise, tembelliktir.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا **"Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır."**

وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ **"Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır."**

Öyleyse Allahtan üstünlük isterken hasetle ve temenni ile değil, çalışarak isteyin. Nitekim Hz. Peygamber şöyle demiştir: "İman, temenni ile olmaz."

وَسْئَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ **"Allah'ın, lütfundan isteyin."**

İnsanlarda olanı istemek yerine, onların mislini Allahın bitmez – tükenmez hazinesinden isteyin.

Ayetin bu kısmı yasaklanan temenninin hasetle istemek olduğuna delâlet eder.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا **"Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."**

Her şeyi bilen Allah, elbette her insanın da neye layık olduğunu bilir, ona göre verir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Ümmü Seleme "ya Rasulallah, erkekler savaşa gidiyor biz gidemiyoruz. Ayrıca bize mirastan yarı pay var. Keşke biz de erkek olsaydık" deyince, bu ayet nazil olmuştur.

33- وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ "(Erkek ve kadından) **her biri için ana-babanın ve akrabanın geride bıraktıklarına varisler kıldık."**

وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ **"Yeminlerinizin bağladığı** (ahitleştiğiniz) **kimselere de kendi hisselerini verin."**

"Ölünce birbirimize varisiz" şeklinde anlaşma yapanlara, mirastan altıda bir hisse veriliyordu. **"Bir de akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, birbirlerine daha yakındırlar."** (Enfal, 75) ayetiyle, bu uygulamaya son verildi. Ebu Hanifeye göre, bir adam bir başka adam vasıtasıyla Müslüman olsa ve bunlar "diyette ve mirasta beraberiz" diye akit yapsalar sahihtir, birbirlerine mirasçı olurlar.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا **"Şüphesiz Allah her şeye şahittir."**

Ayet, mirasta gereken payı hak sahiplerine vermeyen kimseler için bir tehdittir.

34- الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ **"Erkekler, kadınlar üzerine idareci ve hakimdirler."**

İdareciler nasıl raiyyetin işlerini görürlerse, erkekler de kadınların hizmetlerini görmekle yükümlüdürler.

Cenab-ı Hak, bu hükmün illetini iki cihetle açıkladı. Bunlardan biri vehbi, diğeri ise kesbî:

بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ **"Çünkü Allah kimini kiminden üstün kılmıştır."**

Vehbi olanı, erkeğin aklının daha kâmil olması, daha tedbirli hareket etmesi, iş ve taatte daha kuvvetli olması gibi durumlardır. Bundan dolayı nübüvvet, imamet, idarecilik, şeairi ikame, bütün meselelerde şahitlik yapabilme, kendilerine cihadın ve Cumanın farz olması gibi durumlar, mirasta ziyade pay erkeklere has kılındı.

وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ **"Bir de erkekler mallarından** (aile fertlerine) **harcamaktadırlar."**

Kesbî olanı ise, evin harcamalarının erkeğe ait olmasıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Ensarın önde gelenlerinden Sa'd Bin Rebi', hanımı Habibe Binti Zeyd huysuzluk yapınca bir tokat vurdu. Hanımının babası, kızını da alarak Rasulullaha geldi, durumu şikayet etti. Rasulullah, "Kısas yapılacak" dedi. Ama ardından bu ayet nazil olunca "biz bir şeye niyetlendik, ama Allah başka şey diledi. Allahın dilediği hayırlıdır" buyurdu.

فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ **"Saliha olan kadınlar ise; itaatkardırlar ve Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri kocalarının gıyabında da koruyanlardır."**

Saliha kadınlar, Allaha itaat ederler, kocalarının haklarını yerine getirirler. Kocalarının gıyabında korunması gereken nefis ve malı korurlar.

Peygamber efendimiz, "Kadınların en hayırlısı, kendisine baktığında sana sürur veren, emrettiğinde itaat eden, senin gıyabında malını ve nefsini koruyandır" der ve üstteki ayeti okur.

Saliha kadınların koruması gereken şeyin, kocalarının sırları olduğu da söylenmiştir.

وَالّٰتِى تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ **"Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince:"**

فَعِظُوهُنَّ **"Onlara öğüt verin."**

وَاهْجُرُوهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ **"Onları yatakta yalnız bırakın."**

وَاضْرِبُوهُنَّ "(Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) **onları** (hafifçe) **dövün."**

Bu üç durum, sırasıyla yapılması gerekenlerdir. Bu tertibe uyulması gerekir.

فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً **"Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın."**

İtaatkâr hâle geldiklerinde onları kınamak, azarlamak gibi şeyler yapmayın, önceki yaptıklarını olmamış gibi sayın. Çünkü, "günahından tevbe eden kimse, günahı olmayan kimse gibidir."[4]

---

4 Bu, meşhur bir hadis mealidir.

إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا **"Şüphesiz Allah Aliyy – Kebir'dir."**

Öyleyse, taşkın hareketlerden, Allaha karşı gelmekten sakının. Çünkü O, yüce ve büyüktür. Sizin eliniz altında olanlara sizin gücünüzün yetmesinden çok daha ziyade size dilediğini yapmaya kadirdir.

Keza, o Allah yüce şanı ile sizin günahlarınızı bağışlıyor, tevbelerinizi kabul ediyor, siz de eşlerinizi affedin.

Cenab-ı Hakkın yüce ve büyük olması, O'nun kimseye zulmetmemesi, kimsenin hakkını eksiltmemesi manasını da ifade eder.

35- وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا **"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin."**

Gönderilecek hakemlerin akraba dışından olması caiz olmakla beraber, akrabadan olması daha uygundur. Çünkü, onlar iki tarafın durumlarını daha iyi bilirler ve aralarının düzelmesi için daha istekli olurlar. Gönderilen bu hakemler hem durum tesbiti yapmak, hem de arayı bulmak içindir.

Seçilen hakemler, karı – kocanın yetki vermeleri müstesna – sadece durumu tesbit etme ve aralarında sulh yapma yetkisine sahiptirler, boşamaya hükmedemezler. Bu ayetle, tahkimin (ihtilaflı konularda hakem seçmenin) cevazına delil getirilmiştir.

إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا **"İki taraf** (arayı) **düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır."**

Burada kastedilenler acaba kimler?

1-Birinci zamir iki hakeme, ikincisi karı-kocaya bakar. Yani, her iki hakem ıslaha çalışırlarsa, Allah onların bu çalışması ile, karı-koca arasında muvafakat meydana getirir.

2-Her iki zamir hakemlere ait olabilir. Yani, onlar ıslahı esas aldıklarında, Allah onların konuşmalarını ittifak ettirir, böylece maksad hâsıl olur.

3-Her iki zamir de karı-kocaya ait olabilir. Yani, onlar ıslahı ve ayrılığın son bulmasını murat ettiklerinde, Allah da aralarında ülfet ve ittifak meydana getirir.

إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا **"Şüphesiz Allah, Alîm'dir – Habîr'dir."**

Ayette şu manaya bir tenbih vardır:

"Kim iyi niyetle bir işe koyulursa, Allah onu maksadına ulaştırır."

36- وَاعْبُدُوا اللّٰهَ **"Allah'a ibadet edin."**

وَلاَ تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْئًا **"Ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın."**

Put ve gayrısı, veya açık ve gizli her türlü şirk yasaktır.

وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ **"Sonra ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolda kalana, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin."**

"Yakın komşu"dan murat, komşulukla beraber nesep veya din bağı olan kimse de olabilir denilmiştir. **"Uzak komşu"**, mekân itibariyle anlaşılabileceği gibi, "akraba olmayan komşu" da olabilir.

Peygamber efendimiz şöyle der:

Komşular üç sınıftır:

1-Üç hakkı olan komşu. Bu üç hak, komşuluk, yakınlık ve Müslümanlıktır.

2-İki hakkı olan komşu. Bunlar da, komşuluk ve Müslümanlıktır.

3-Tek hakkı olan komşu. Bu da, sadece komşuluk hakkıdır. Kitap ehlinden olanların durumu gibi.

Ayetteki **"sahib-i cenb"**, ilim, sanat ve yolculuk gibi bir vesile ile kişinin samimi olduğu yakın arkadaş anlamındadır.

Bazıları "bundan murat kişinin hayat arkadaşı olan eşidir" demişlerdir.

اِنَّ اللّٰهَ لاَ يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُورًا **"Şüphesiz Allah, kibirlenen - övünen kimseleri sevmez."**

37- اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ **"Onlar, cimrilik ederler, insanlara cimriliği emrederler ve Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimeti gizlerler."**

وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا **"Ve biz kâfirlere zillet verici bir azap hazırladık."**

Kendilerine verilen ilim ve zenginlik gibi şeylerde cimrilik yapanlar her türlü ayıplamaya layıktırlar.

Ayette "onlara şöyle bir azap hazırladık" demek yerine **"Ve biz kâfirlere zillet verici bir azap hazırladık"** denilmesi böyle yapan kimselerin Allah'ın nimetlerine nankörlük içinde olduklarını bildirmek içindir. Böyle biri, cimrilikle ve gizlemekle nimeti tahkir ettiği için, kendisini küçük düşürecek bir azabı hak etmiş olmaktadır.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Ensara nasihat yollu "mallarınızı başkalarına infak etmeyin. Yoksa, size fakirlik gelmesinden korkarız" diyen bir Yahudi topluluğu hakkında inmiştir.

38- وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِءَآءَ النَّاسِ **"Ve mallarını, insanlara gösteriş yapmak için harcarlar."**

وَلاَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلاَ بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ **"Allah'a ve ahiret gününe iman etmezler."**

Bu ayet, cimrilik yapanları kınayan bundan önceki ayete atıftır. Cimrilik tefrit, gösteriş için bolca harcamak ise ifrattır. Dolayısıyla her ikisi de çirkinlikte ve zemmi celpte eşittirler.

Veya bu cümle mübteda olarak kabul edilebilir. Yani: "**Ve mallarını, insanlara gösteriş yapmak için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenler.**"

Bu durumda onun haberi hazfedilmiş, doğrudan zikredilmemiştir. Ayetin devamı, onun haberine delalet eder.

Yani, ayetin devamında **"Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır!"** denildiğine göre, "**Ve mallarını, insanlara gösteriş yapmak için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenler**" ifadesinin haberi "**işte böyle yapanlar şeytana arkadaş olurlar, o ise ne kötü bir arkadaştır**" olur.

وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا **"Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır!"**

Ayet, mallarını gösteriş için sarfedenlere şeytanın arkadaşlık yaptığını, şeytanın da onlara bu çirkin işi süsleyip israfa sevk ettiğini hatırlatmaktadır. Nitekim şu ayet de bu manayı te'yid eder:

"Çünkü saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleridir." (İsra, 27)

Şeytandan murat, içteki ve dıştaki şeytan ve aveneleridir. Ayetten muradın, böyle yapan müsriflerin cehennem ateşinde onlarla beraber olmalarını açıklaması da muhtemeldir.

39- وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ **"Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe iman etselerdi ve Allah'ın onlara verdiği rızıktan** (Allah yolunda) **infak etselerdi, kendilerine ne zarar gelirdi?"**

Ayet, faydayı bilmemeleri ve bir şeyi gerçekte olduğundan farklı itikad etmeleri sebebiyle onları bir kınamadır. Ayetin soru şeklinde gelmesi, cevabı araştırmaları için onları düşünmeye teşvik eder. Olur ki, böyle bir fikir yürütmeden sonra büyük menfaatler, güzel neticeler elde edebilirler. Keza, kendisinde zarar olmayan bir şeye yapılan davet en azından ihtiyatla karşılanmalı ve gereği yapılmalıdır. Kaldı ki, onu yapmakta çok menfaatler varsa ondan geri kalmak akıl kârı değildir.

وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيمًا **"Allah, onları çok iyi bilendir."**

40- اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ **"Şüphesiz Allah, zerre kadar zulüm etmez."**

Kimsenin zerre kadar ne mükâfatını azaltır, ne de cezasını artırır.

Küçük karıncalara, keza havadaki tozlara **"zerre"** denilir. Zerre ağırlığında bile zulmedilmeyeceğinin zikri, zulmün en küçüğünün de cezasının büyük olduğuna bir imadır.

وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ اَجْرًا عَظِيمًا **"Çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından çok büyük bir mükâfat verir."**

Aslında, Allahın iyiliklere kat kat karşılık vermesi bir lütuf iken, ayette **"ecir"** yani mükâfat ile ifade edilmesi, ecre tâbi olmasından, onun üzerine artı olarak verilmesindendir.

41- فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا **"Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de bunların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, onların hali nice olur!"**

Her ümmetin peygamberi, onların yanlış inançlarına ve çirkin amellerine şehadet eder. O zaman, Yahudi, Hristiyan ve başka ümmetlerden kâfir olanların hâli nice olur?

Peygamber efendimizin şahitliği üç cihetle olabilir:

1-Ümmetlerinin hâline şahitlik yapan peygamberlere şahit olur. Çünkü onların inançlarını bilmektedir. O'nun şeriatı, onların bütün inançlarını içine almaktadır.

2-Ey peygamber! Ümmetinden olan kâfirlere şahit olarak geldiğinde, onların hâli nice olur?

3-Peygamberimiz, mü'minlere de şahit olacaktır. Nitekim bir başka ayette şöyle denilmiştir:

"Ta ki sizler insanlara birer şahit olasınız ve Peygamber de size bir şahit olsun." (Bakara, 143)

42- يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ **"Allah'ı inkâr edip peygambere isyan edenler, o gün yerle bir olmayı isterler."**

Yani,

-Her peygamber kendi ümmetine şahit olarak getirildiğinde, küfür ve isyan içinde olanlar, ölüler gibi defnedilip üzerlerinin dümdüz olmasını isteyecekler.

-Veya "keşke diriltilmeseydik" diyecekler.

-Veya "keşke hiç yaratılmasaydık, toprak gibi kalsaydık" diyecekler.

وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا **"Ve Allah'tan hiçbir sözü gizleyemezler."**

Yani, yaptıklarını gizlemek isteseler bile gizleyemeyecekler. Çünkü kendi azaları onların aleyhinde şahadet edecek.

Veya Allahtan bir şeyi gizleyemedikleri, yalan söyleyemedikleri halde yerle bir olmayı isteyecekler.(En'am 23) de anlatıldığı üzere **"Vallahi ey Rabbimiz, biz müşriklerden değildik."** diyecekler. Bunu dediklerinde Allah onların ağızlarını mühürleyecek, onların azaları neler yaptıklarını söyleyecek. Bunlar çok sıkılacaklar "ah yer yarılsa da yerin içine girsek" temennisinde bulunacaklar.

59. DERS

Dinde Kolaylık

43- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

"Ey iman edenler! Sarhoş iken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."

Ayette nazara verilen sarhoşluk, içkiden dolayı olabildiği gibi, yarı uykulu hâl de buna dâhildir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Abdurrahmân Bin Avf bir ziyafet verdi. Sahabeden bazılarını davet etti. O sıralar henüz içki haram kılınmamıştı. Yediler, içtiler, sarhoş olup kendilerinden geçtiler. Akşam namazı vakti girince, içlerinden biri imamlığa geçti. Kâfirun sûresinden okumaya başladı: **"Ben sizin taptığınıza tapmam"** kısmını **"ben sizin taptığınıza taparım"** şeklinde okudu. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Ayet, aynı zamanda sarhoş olanların namaz mahalli olan mescitlere yaklaşmasını nehyeder.

Ayette, namaz kılan kişinin oyun – eğlence gibi kalbi meşgul eden şeylerden kendini koruması ve nefsini kötü şeylerden arındırması lüzumuna bir tenbih vardır.

وَلاَ جُنُبًا اِلاَّ عَابِرِى سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا **"Cünüb iken de, yolcu olanlar müstesna, gusül edinceye kadar** (namaza yaklaşmayın.)**"**

وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا **"Eğer hasta iseniz, veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelirse veya kadınlara dokunup da su bulamazsanız, o zaman tertemiz bir toprak ile teyemmüm yapın."**

فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ **"Yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin."**

İmam-ı Şafii, ayetin **"veya kadınlara dokunup da..."** kısmından de-

lil getirerek, yabancı kadına el değmesi durumunda abdestin bozulacağını söyler. Ancak ayetin manasının sadece onlara el değmesi olmayıp ailevi beraberlik olduğu da söylenmiştir.

Ayette, teyemmüme ruhsat verilen kimsenin durumları anlatılmıştır. Şöyle ki:

Teyemmüm yapacak kişinin ya abdesti yoktur veya cünüptür. Teyemmümü gerekli kılan hâl, çoğu kere hastalık veya seferdir. Cünüp kimse ile ilgili daha önce bahsedildiğinden burada tekrar ayrıntıya girilmemiştir. Abdestsiz kimse hakkında ise, daha önce onunla ilgili bahis olmadığından biraz ayrıntıya yer verilmiştir.

Kişiyi abdestsiz yapan durumlar, ya zâtî olur veya arizi olur.

Sanki şöyle denilmiştir: Eğer hasta veya sefer halinizde cünüp olursanız veya tuvaletten gelmek ve kadına değmek gibi bir durum sebebiyle abdestsiz olur da su bulamazsanız, o zaman teyemmüm yapınız.

Hanefilere göre, sert taş ile de teyemmüm olur. Şafiilere göre ise, Maide sûresi 6. ayette geçen **"minhü"** kelimesinden hareketle, teyemmüm edilen şeyden bir parça toprak ele ve yüze temas etmelidir.

إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا **"Şüphesiz Allah Afuvv – Ğafur'dur."**

Allah, affedici ve bağışlayıcı olduğu için, teyemmüme ruhsat vermiştir.

44- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ **"Kendilerine kitaptan azıcık bir nasip verilmiş olanları görmedin mi?"**

Kendilerine kitaptan az bir pay verilenlerden murat, Yahudi âlimleridir.

"Görmedin mi?" derken, bundan murat ya baş gözü veya kalp gözüdür.

يَشْتَرُونَ الضَّلاَلَةَ وَيُرِيدُونَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ **"Onlar, dalaleti satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar."**

Bunlar, hidayeti bırakıp dalaleti seçiyorlar veya hidayet ellerine geçmişken bunu dalaletle değiştiriyorlar. Rüşvet almaları ve Tevratı tahrif etmeleri de ayetin şümulüne girebilir.

45- وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَائِكُمْ **"Allah düşmanlarınızı en iyi bilendir."**

Allah, düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Bundan dolayı, kitaptan azı-

cık payı olan bu kimselerin düşmanlığını ve size karşı ne düşündüklerini haber vermiştir. Öyleyse, dikkatli davranın, onların oyununa gelmeyin!

وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا **"Veli olarak Allah yeter."**

وَكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيرًا **"Yardımcı olarak da Allah yeter."**

46- مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ **"Yahudilerden bir kısmı,** (Allah'ın kitabındaki) **kelimeleri tahrif ediyorlar."**

Ayetin bu kısmı, kitaptan azıcık nasibi olup da mü'minleri yoldan çıkarmak isteyenlerin kimler olduğunu beyan eder. Çünkü **"kitaptan azıcık nasip verilmiş olan"** ifadesi hem Yahudileri, hem de başkalarını içine alır.

Keza, öncesinde **"Yardımcı olarak Allah yeter"** denilmişti. Kime karşı olduğu burada ifade edilmiştir.

Yahudilerden bir kısmı, Allahın kelâmını vazolunduğu şekilden çıkarıp değiştirerek veya keyiflerine göre te'vil ederek tahrif etmişlerdi.

وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا **"Ve şöyle diyorlar: İşittik ve isyan ettik."**

وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ **"Dinle, dinlemez olası!"**

Yani, "sözünü işittik, emrine isyan ettik" derler. Esasen onlar tarafından bir beddua olarak telaffuz edilen sözlerinin devamı, çeşitli anlamlara gelebilir. Yani:

-Duymaz olasıca, dinle.

-Canı çıkasıca, dinle.

-Sözü dinlenmiyesice, dinle.

-Hoş söz duymayasıca, dinle.

Onlar bu ifadeyi, ancak münafikane söylediler. Yani, bu kelâmla iyi bir şey murat ediyor gibi davranıp aslında tahkire niyet ettiler.

وَرَاعِنَا **"Ve râinâ** (bizi gözet)**."**

Bize bak, seninle konuşalım veya kelâmını anlayalım.

لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ **"Bunu, dillerini eğerek ve dine saldırarak yaparlar."**

Onlar bu ifadeleri dillerini eğip bükerek ve sözü asıl mecrasından çevirerek kullandılar. Mesela, **"raina"** yani "bizi gözet" ifadesini aynı anlamı

ifade eden **"unzurna"** kelimesi yerine koydular. Çünkü onlar "raina" kelimesini birbirlerine kötü söz olarak kullanıyorlardı.

Keza, **"ğayre müsma"** ifadesini "nahoş bir şey işitmeyesin" yerine koydular ve bununla kötü mana murat ettiler.

Zahirde dua ve saygılarını sunar görülmekle beraber, gerçekte bir beddua ve nifak olarak yaptılar, tahkirde bulundular.

Böyle yapmakla, dini değerleri alay konusu yaptılar.

وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَقْوَمَ **"Hâlbuki onlar, "İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak" deselerdi bu, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu."**

وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ **"Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lanetlemiştir."**

فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا **"Artık onlar, pek az iman ederler."**

Onların pek de önemi olmayan çok az bir imanı vardır. Mesela, bazı ayetlere ve bazı peygamberlere iman etmeleri gibi.

Bundan murat, onlarda imanın olmayışı da olabilir.[5]

47- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ **"Ey kendilerine kitap verilenler!"**

اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰى اَدْبَارِهَا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا اَصْحَابَ السَّبْتِ **"Birtakım yüzleri silip de arkalarına çevirmeden yahut ashab-ı sebti** (cumartesi halkını) **lânetlediğimiz gibi onları lânetlemeden, yanınızda bulunanı** (Tevrat'ı) **doğrulayıcı olarak indirdiğimize** (Kur'an'a) **iman edin."**

Yüzlerin arkaya çevrilmesi çeşitli şekillerde olabilir:

1- Yüz çizgilerinin silinip, o yüzlerin ense gibi olması.

2- Dünyada veya ahirette o yüzlerin tersine çevrilmesi.

3- Yahudilerden Beni Nadir kabilesi Medine'ye komşu olarak yaşıyorlardı. Bunlar, haddi aşınca geldikleri yere, yani Şam taraflarına gönderildiler. Böylece yüzleri hep geriye dönük oldu.

4- Ayette yüzlerden murat, onların reisleri de olabilir.

---

5 Bu durumda ayete şöyle meal verilir: "Artık onların pek azı iman ederler."

5-Yüzlerin silinmesi, o yüzdeki gözlerin ibretle bakmaması, kulakların ise hak söze kulak vermemeleri yüzünden hidayete bedel dalaleti seçmeleri de olabilir.

Ashab-ı Sebt'in Lanetlenmesi[6]

Allahın onları lanetlemesi, ashab-ı sebti maymuna çevirerek zelil ve perişan etmesi gibidir.

Veya Hz. Davud'un lisanıyla onlardan bir kısmının lanetlenmesi gibi, Hz. Peygamberin lisanıyla da onların lanetlemesidir.

وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولاً **"Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir."**

Allah, neyi meydana getirmek ister, neye hükmeder veya ne ile tehdid ederse, bunlar mutlaka olur.

48- اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ **"Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz."**

Çünkü, müşrik için sonsuz azap hükmü vardır. Ve şirk günahının eseri o kişiden silinmez. Bunun için, diğer günahlardan farklı olarak şirkin affa istidadı yoktur.

وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ **"Bunun dışında kalanları ise, dilediği kimseler için bağışlar."**

Allah, şirkin dışındaki günahları ister küçük ister büyük olsun bir lütuf ve ihsan olarak bağışlar.

Mutezile, ayetteki **"dilediği"** kaydını cümlenin her iki kısmıyla alakalı olarak şöyle değerlendirdiler:

"Allah, şirki dileyen kimse için şirki bağışlamaz." Bunlar, tevbe etmeyen kimselerdir.

"Dileyen kimse için ise bağışlar." Bunlar da tevbe edenlerdir.

Şüphesiz, Mu'tezilenin bu yorumunda delil olmadan bir kayıt getirme vardır.

Ayet, onlara karşı bir delil olduğu gibi, her günahı şirk olarak gören ve günah sahibini de ebedi cehennemlik olarak değerlendiren Haricilere karşı da bir delildir.

---

[6] **Ashab-ı Sebt**, Cumartesi yasağını dinlemeyip maymuna çevrilen bir Yahudi taifesidir.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيمًا **"Her kim Allah'a şirk koşarsa, gerçekten pek büyük bir günah ile iftira etmiş olur."**

Şirk koşan kimse, onun dışındaki bütün günahların küçük kalacağı bir günahı işlemiş olur. Bu ise, şirk ile diğer günahlar arasındaki ayırıcı manaya bir işarettir. İftira, söz ile olabildiği gibi, fiille de olabilmektedir.

60. DERS

Allah ve Rasulüne İtaat

49- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ "Nefislerini temize çıkaranları görmedin mi?"

Bunlar **"Biz Allahın oğulları ve sevgili kullarıyız"** diyen kitap ehlidir (Maide, 18).

Bir rivayette ise şöyle anlatılır:

Sebeb-i Nüzûl

Yahudilerden bazıları Rasulullaha geldiler yanlarında küçük çocuklarını da getirmişlerdi. "Bunların bir günahı var mı?" diye sordular. Hz. Peygamber "hayır" dedi. Bunun üzerine şöyle dediler: "Vallahi, biz de ancak bunlar gibiyiz. Gündüz günah işlediğimizde gece bizden bunlar silinir. Gece işlediklerimiz de gündüz silinir."

بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّى مَنْ يَشَآءُ "Hayır! Ancak Allah, dilediğini tezkiye eder (temize çıkarır)**."**

Esas olan Allahın nefsi tezkiyesidir, buna itibar edilir. Kişinin kendini veya başkasını günahlardan tertemiz zannetmesi bir mana ifade etmez. Çünkü Allah insanda bulunan güzel – çirkin ne varsa hepsini bilendir. Bildiği için de, asıl tezkiye O'nun tezkiyesidir.

Tezkiyenin aslı, çirkin telakki edilen fiil ve sözlerin nefyedilmesidir.[7]

وَلاَ يُظْلَمُونَ فَتِيلاً "Onlara kıl kadar zulmedilmez."

Ayet metnindeki **"fetil"** kelimesi, çekirdek içindeki incecik zara denir. Küçük şeylerde darb-ı mesel olarak kullanılır. Yani, "en küçük bir zulme de maruz kalmazlar" demektir.

50- اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ "Bak, Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar?"

---

[7] Mesela, "falan kişi riyakârdır" dediğimizde o kişinin veya başkalarının bunu inkâr etmeleri o kadar da önemli değildir. Ama Allah, "o kulum riyakâr değildir" dese mesele bitmiştir. Çünkü bütün sırları bilen O'dur.

Onlar kendilerini Allahın oğulları ve O'nun nezdinde tertemiz kimseler olarak görmek sûretiyle Allaha iftira etmektedirler.

وَكَفٰى بِهٖٓ اِثْمًا مُّبِيْنًا **"Apaçık bir günah olarak bu yeter."**

51- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ **"Şu kendilerine kitaptan azıcık bir nasip verilmiş olanları görmedin mi?"**

يُؤْمِنُوْنَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوْتِ **"Onlar puta ve tağuta inanıyorlar."**

وَيَقُوْلُوْنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا هٰٓؤُلَآءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَبِيْلًا **"Ve Allah'ı inkar edenler hakkında, "Bunlar, mü'minlerden daha doğru yoldadır" diyorlar."**

Ayet "putlara tapmak, Allah katında Muhammedin davet ettiğinden daha evlâdır" diyen Yahudilerden bir kısmı hakkında nazil olmuştur.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, içlerinde Huyey İbni Ahtab ve Ka'b Bin Eşref de olduğu halde bir Yahudi topluluğu Rasulullaha karşı savaşmak hususunda anlaşma yapmak üzere Mekkeye vardılar. Mekke müşrikleri onlara dediler: "Siz ehl-i kitapsınız, Muhammede bizden daha yakınsınız. Dolayısıyla sizin bize tuzak hazırlamış olmanızdan emin değiliz. Emin olabilmemiz, size güvenebilmemiz için bizim ilahlarımızın önünde secde ediniz."

Bu Yahudi topluluğu, bu teklifi reddetmeyip putlar önünde secdeye vardılar.

Ayette geçen **"cibt"** ifadesi, asıl olarak Allah dışında ibadet edilen her put hakkında kullanılır.

Tağut ise, her batıl şey için kullanılır. Bunun batıl mabud veya başka şey olması fark etmez.

52- اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ **"İşte onlar, Allah'ın lanet ettiği kimselerdir."**

وَمَنْ يَّلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ نَصِيْرًا **"Allah kime lanet ederse, artık ona asla bir yardımcı bulamazsın."**

53- اَمْ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّنَ الْمُلْكِ **"Yoksa onların mülkten bir payı mı var?"**

فَاِذًا لَّا يُؤْتُوْنَ النَّاسَ نَقِيْرًا **"Eğer öyle olsaydı, insanlara çekirdeğin zerresini bile vermezlerdi."**

Ayet, onların son derece cimri olduklarını ifade etmektedir. Faraza bunların mülkten, saltanattan nasipleri olsa insanlara en ufak bir yardımları olmayacaktır. İmkânları olmadığında zaten yardım yapamayacakları ise, ortadadır.

Ayet, Yahudilerin mülkten ve saltanattan bir nasibi olmayacağını ifade etmektedir. "Mülk bizim olacak" iddialarının tahakkuk etmeyeceğini haber vermektedir.

54- أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَيٰهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۚ **"Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan insanlara verdiği nimetlere haset mi ediyorlar?"**

Buradaki soru, onların haset edip etmediklerini araştırmak için olmayıp, onların haset ettiklerini ifade eder. Yahudiler, Peygamber efendimiz ve ashabına, hatta genel olarak bütün insanlara haset ediyorlardı. Çünkü nübüvvete hased eden kimse, bütün insanların kemâl özelliklerine de hased eder. Daha önceki ayet onların cimriliğini kınadığı gibi, bu da hased özelliklerini kınamıştır. Cimrilik ve hased, kötü özelliklerin şerlilerindendir. Bu ikisi arasında birbirini gerektirme ve birbirini cezb vardır.[8]

Onların haset ettiği şeyler son peygamberin Arablardan gelmesi, O'na indirilen kitap, Müslümanlara gelen ilâhî yardımlar ve aziz kılınmaları gibi durumlardır.

فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرٰهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ **"Şüphesiz biz, âl-i İbrahim'e kitap ve hikmeti vermiştik."**

وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا **"Hem de onlara çok büyük bir saltanat vermiştik."**

55- فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ ۚ **"Böylece onlardan kimi ona iman etti, kimi de sırt çevirdi."**

Yani Yahudilerden peygamber efendimize iman edenler olduğu gibi, Ona inanmayıp yüz çevirenler de vardır.

Ayetteki zamir, bundan önce bahsi geçen Âl-i İbrahime de raci olabilir. Yani, "Hz. İbrahim'in neslinden O'na iman eden olduğu gibi O'nu inkâr eden de vardı. Böyle inkâr edenlerin olması O'nun davasına bir zarar vermediği gibi, -ey peygamber- bunların inkârı da senin davana bir zarar vermez."

---

8 Yani, cimri olan hased de eder. Hasid kimse, başkasına yardımda bulunmaz.

وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا "(O iman etmeyenlere) **ateş olarak cehennem yeter.**"

Eğer Allah onlara bu dünyada bir ceza vermezse dert değil, çünkü onlar için hazırlamış olduğu cehennem ateşi onlara yeter.

56- اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا **"Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri bir ateşe atacağız."**

كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ **"Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için kendilerine başka deriler vereceğiz."**

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا **"Şüphesiz Allah, Azîz'dir – Hakîm'dir."**

57- وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ **"İman edip salih ameller işleyenleri ise, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız."**

خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا **"Orada ebedî olarak kalacaklar."**

لَهُمْ فِيهَا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ **"Onlara orada tertemiz eşler vardır."**

وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا **"Ve onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız."**

Burada önce kâfirlerin akıbeti nazara verildi, çünkü konu onlarla alakalı idi. Tebeî olarak da ehl-i imanın ahiretteki durumu anlatıldı.

Ayette, iman eden ve salih amel işleyenlerin cennet hayatları nazara verilirken, onların zıll-i zalîl (koyu gölgeler) içinde olacakları da anlatıldı. Bu, onlara verilen bu nimetin kemâlini ve devamını anlatır. Dünyadaki gölgeler gelip geçicidir, ama cennetteki gölgeler daimi olacak, güneş insanları rahatsız etmeyecektir.

58- اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ **"Şüphesiz Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor."**

Ayet her ne kadar Mekkenin fethi gününde bir olay münasebetiyle inse de, bütün mükellefiyetleri ve bütün emanetleri içine alır. Şöyle ki:

Sebeb-i Nüzûl

Osman Bin Talha, Ka'benin görevlisiydi. Rasulullahın Ka'beye girmesi için anahtar istenildiğinde "O'nun Allahın elçisi olduğunu bilsem engel olmazdım" diyerek Ka'be'nin kapısını kapattı, anahtar vermek istemedi. Bunun üzerine Hz. Ali onun elini bükerek zorla aldı ve kapıyı açtı. Rasulullah içeriye girdi ve iki rekat namaz kıldı. Çıktığında Hz. Abbas anahtarın kendisine verilmesini, **"Sikaye ve Sidane"** (Hacılara su dağıtmak ve Kabeye bakmak) görevlerinin kendisinde birleşmesini istedi. Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu, peygamber efendimiz Hz. Ali'ye anahtarı iade etmesini ve özür dilemesini emretti. Osman Bin Talha, bu olay karşısında Müslüman oldu.

"Ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor."

Öyleyse, insafla ve eşitlik üzere hükmedin.

Hüküm vermek idarecilerin vazifesi olduğundan, hitabın onlara yönelik olduğu söylenmiştir. Ama, "emriniz altında olan veya sizin vereceğiniz hükme razı olan kimseler hakkında insaf ve eşitlik üzere hükmediniz" şeklinde herkese yönelik bir hitaptır.

إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ **"Şüphesiz Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor!"**

إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا **"Şüphesiz Allah, Semi – Basîr'dir."**

Allah konuşmalarınızı, hükümlerinizi ve emanetler hakkında neler yaptıklarınızı işitir ve görür.

59- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre de."**

Ulu'l-emirden murat, Hz. Peygamber devrinde ve sonrasındaki Müslümanların idarecileridir. Halifeler, hâkimler, komutanlar buna dâhildirler.

Üstteki ayette idarecilere adaletle hükmetmeleri emredildi, bu ayette de onlar hak üzere oldukları sürece kendilerine itaat etmenin gerekliliğine dikkat çekildi.

"Hâlbuki onu peygambere ve aralarında ulu'l- emr olanlara (yetkili kimselere) **götürselerdi, onlardan sonuç çıkarmaya gücü yetenler,**

onu anlarlardı." (Nisa 83) ayetinden hareketle, ulu'l- emirden muradın din, âlimleri olduğu da söylenmiştir.

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ **"Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Allaha ve peygambere arz edin."**

Ayetin bu kısmı **ulu'l-emir**den muradın halifeler, hâkimler, komutanlar olduğunu teyid eder. Çünkü "ulu'l-emirden murat din bilginleridir" dersek, onları taklit durumunda olan kimselerin onlarla dinî bir meselede nizaa düşmesi söz konusu olamaz. Ama idare edenlerle idare edilenler arasında zaman zaman problemler olabilmektedir. Böyle bir durumda yapılması gereken Allah ve Rasulüne müracaattır. Meselenin Allaha arzı, O'nun kitabına müracaatla olur. Peygambere arzı ise, Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde bizzat kendisine müracaat, sonrasında ise sünnetine müracaatla olur.

Kıyası, yani içtihad yoluyla yeni meseleler hakkında hüküm verilmesini inkâr edenler "Allah, ihtilaflı meselelerde Kitaba ve sünnete müracaatı emretti, kıyası zikretmedi" diyerek bu ayetten delil getirmek istemişlerdir.

Hâlbuki ayette ulu'l-emr de zikredilmektedir. Ulu'l-emrin yaptığı, hakkında ihtilaf olan bir meseleyi, Kitap ve sünnetten benzeri bir hükmü esas olarak halletmektir. Bu durumda, dinle alakalı meselelerde üç çeşit hüküm karşımıza çıkar:

1- Kitap ile hükmü belli olanlar.

2- Sünnet ile hükmü belli olanlar.

3- Kıyas yoluyla hükmü belli olanlar.

إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ **"Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız** (böyle yapın.)**"**

Allaha ve ahirete iman böyle ihtilaflı meselelerde Kitaba ve sünnete müracaatı gerektirir.

ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا **"Bu, daha hayırlıdır ve sonuç yönüyle daha güzeldir."**

Yani, "böyle yapmanız, sizin kendi kanaatinizle varacağınız hükümlerden daha güzeldir."

61. DERS

Tağutu İnkâr

60- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ **"Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ettiklerini iddia edenleri görmedin mi?"**

يُرِيدُونَ اَنْ يَتَحَاكَمُوا اِلَى الطَّاغُوتِ **"Tağut önünde muhakemeleşmek istiyorlar."**

وَقَدْ اُمِرُوا اَنْ يَكْفُرُوا بِهٖ **"Hâlbuki onu inkar etmekle emrolunmuşlardı."**

وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالاً بَعِيدًا **"Şeytan da onları büsbütün yoldan çıkarmak düşürmek istiyor."**

Sebeb-i Nüzûl

İbnu Abbastan şöyle rivayet edilir: Bir münafık ve bir Yahudi aralarında ihtilaf etti. Yahudi, meselenin halledilmesi için onu Hz. Peygambere gitmeye çağırdı, münafık ise "Ka'b Bin Eşref'e gidelim" dedi. Önce Hz. Peygambere geldiler, Hz. Peygamber Yahudi lehine hükmetti. Münafık bu hükme razı olmadı "Ömer'i hakem seçelim" dedi. Ona gittiler, Yahudi Hz. Ömere durumu anlattı, muhatabının Rasulullahın hükmüne razı olmadığını söyledi. Hz. Ömer münafığa "durum böyle mi?" diye sordu. O da "evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer "siz burada bekleyin, geliyorum" dedi. Evine girdi, kılıcını kuşandı. Ardından dışarı çıkıp münafığın boynunu uçurdu. "Allah ve Rasulünün hükmüne razı olmayan kimse hakkında ben böyle hükmederim" dedi. Bu münasebetle üstteki ayet indi. Hz. Cebrail Peygamber efendimize "Ömer, hak ile batılın arasını ayırdı" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz Hz. Ömere **"Faruk"** lakabını verdi.

Bu nüzul sebebine göre **tağut,** Ka'b Bin Eşreftir ve Onun gibi batıl ile hükmeden her kimsedir. Tağut denilmesi, aşırı tuğyanı veya şeytana benzemesi itibariyledir.

Veya hüküm vermesi için ona yapılan müracaat, şeytana müracaat gibi-

dir. Şeytana da gidilse öyle hükmederdi. Zaten ayetin devamında şeytandan da bahis vardır.

61- وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا **"Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin!" denildiğinde, münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün."**

62- فَكَيْفَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَآؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَآ اِلَّآ اِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا **"Bak nasıl, elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelince, hemen sana geldiler de: "Biz sadece iyilik etmek ve arayı bulmak istedik" diye Allah'a yemin ediyorlar."**

63- اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ **"İşte onlar, Allah'ın kalplerinde ne olduğunu bildiği kimselerdir."**

فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ **"Artık onlardan yüz çevir."**

Bu emir iki anlamda olabilir:

1-Bir maslahat varsa, onları cezalandırma!

2-Onların mazeretlerini kabul etme!

وَعِظْهُمْ **"Onlara öğüt ver."**

وَقُلْ لَهُمْ فِى اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا **"Ve kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle!"**

1-Onların kendileriyle alakalı konuş.

2-Onlarla insanların içinde değil, başkaları yanlarında yokken konuş. Çünkü böyle konuşmak daha etkilidir.

Burada, münafıklarla alakalı Hz. Peygamberin yapması gerekenlere dikkat çekildi. Bunlar,

1-Onları hatalarından dolayı cezalandırmak.

2-Onlara nasihat etmek.

3-Tergib ve terhip, yani iyiliklere teşvik ve kötülüklerden sakındırmak yoluyla etkili bir anlatım. Bu tarz hareket, peygamberlerin şefkatinin bir gereğidir.

64- وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلاَّ لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ **"Biz her peygamberi ancak Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik."**

وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ جَآؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا **"Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelip Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dileselerdi ve peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, elbette Allah'ı Tevvab - Rahîm** (tevbeleri kabul edici, merhametli) **bulurlardı."**

65- فَلاَ وَرَبِّكَ لاَيُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَاشَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَيَجِدُوا فِى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا **"Hayır! Rabbine andolsun ki, onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olamazlar."**

66- وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلاَّ قَلِيلٌ مِنْهُمْ **"Eğer biz onlara: "Nefislerinizi öldürün veya yurtlarınızdan çıkın" diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı."**

Ayette nefislerin öldürülmesinden murat, cihad ile emredilmesidir. Çünkü savaşta nefislerin ölüme maruz kalmaları vardır.

Veya İsrailoğullarına verilen emir gibidir.[9]

وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيتًا **"Şayet kendilerine verilen öğütleri yapsalardı, elbette haklarında hem daha hayırlı, hem de daha sebat verici olurdu."**

Yani, onlar severek ve isteyerek Peygambere uysalar, itaat etselerdi, dünya ve ahiretleri hakkında elbette çok daha hayırlı olurdu.

67- وَاِذًا لاَتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا اَجْرًا عَظِيمًا **"O zaman elbette kendilerine katımızdan büyük bir mükâfat verirdik."**

68- وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا **"Ve elbette onları doğru bir yola iletirdik."**

---

9 Bu konuda (Bakara, 54) no'lu ayetin açıklamasına bakılabilir.

Bu ayetlerin iniş sebebi hakkında şöyle bir rivayete de yer verilir:

Sebeb-i Nüzûl

Hatıb Bin Beltea, Zübeyir Bin Avvam ile bahçelerini suladıkları su yüzünden tartıştı. Meseleyi Hz. Peygambere arzettiler. Hz. Peygamber "ey Zübeyir, bahçeni sula, sonra suyu komşuna yönlendir" dedi. Hatıb, hükümden memnun kalmayıp "O, halanın oğlu diye böyle hükmediyorsun" dedi.

Hatıbın bu taşkın ifadelerine mukabil Hz. Peygamber Zübeyir'e şöyle dedi:

"Ey Zübeyir, bahçeni sula, sonra suyu beklet, toprak iyice sudan nasibini alsın, sonra komşuna yönlendir!"

69- وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَأُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ **"Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdir."**

وَحَسُنَ أُولٰٓئِكَ رَفِيقًا **"Bunlar ne güzel arkadaştır!"**

Burada bahsi geçen peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihler, varlık âlemi içinde en şerefli ve kıymetli kimselerdir. Bunlarla beraber olma vaadi, Allah ve rasulüne itaatte çok kuvvetli bir teşviktir.

Bu dört sınıf insan, ilim ve amelde derecelerine göre taksim edilmiştir.

Peygamberler, ilim ve amelde kemâldedirler. Onlardaki bu kemâl, o dereceye varmıştır ki, başkalarına da kemâl kazandırırlar.

Sıddıklar, kâh varlıklardaki ilâhî ayetleri tefekkürle mütalaa merdiveniyle; kâh nefislerini arındırmak ve manevi mücahedeler merdiveniyle irfanın zirvesine yükselmişler, eşyanın sırlarına muttali olup, o eşyayı gerçekte olduğu gibi haber vermişlerdir.

Şehitler, Allaha itaatte ve hakkı galip kılmada öyle gayret göstermişlerdir ki, Allah'ın dinini yayma uğrunda (ilay-ı kelimetullah için) ruhlarını feda etmişlerdir.

Salihler ise ömürlerini Allaha itaatte, mallarını O'nun rızası yolunda sarf etmişlerdir.

İstersen şöyle de diyebilirsin:

Kendilerine nimet verilenler işte o arif-i billah olan kimselerdir. Bunlar ise,

-Ya ayan mertebesine ulaşmış

-Veya istidlal ve bürhan ile Rablerini bilmiş kimselerdir.

Birinciler,

-Ya ayan mertebesiyle beraber bir şeyi yakından gören kimse misali kurb (yakınlık) ile müşerref olmuşlardır. Bunlar peygamberlerdir.

-Veya bir şeyi uzaktan gören kimse misali olanlardır. Bunlar da sıddıklardır.

Diğerleri ise, yani istidlal ve bürhan ile Rablerini bilenler de iki kısımdır:

-Bunların irfanı ya kat'î delillerle olur. Böyleleri ilimde rasih olan âlimlerdir. Bunlar, Allahın arzında O'nun şahitleridirler.

-Veya bazılarının irfanı emâreler ve iknalara dayanır, onların nefisleri bu emareler ve iknalar ile mutmain olur. Bunlar da salihlerdir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamberin kölesi **Sevban** bir gün Rasulullahın yanına yüzü solmuş, cismi zayıflamış bir şekilde geldi. Hz. Peygamber ona hâlini sordu. Sevban dedi: "Ya Rasulallah, herhangi bir rahatsızlığım yok. Ancak sizi görmeyince size iştiyakla dopdolu oldum. Sizin yanınıza gelinceye kadar kendimi büsbütün yalnız hissettim. Sonra ahireti hatırladım ve orada sizi görememekten korktum. Çünkü, biliyorum ki Sen orada peygamberlerle beraber olacaksın. Cennete alınsam bile benim mertebem Senin mertebenin altında olacak. Cennete alınmasam, zâten Seni bir daha asla göremeyeceğim."

Sevbanın bu içten duyguları üzerine, üstteki ayet nazil olmuştur.

70- ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ **"Bu lütuf, Allah'tandır."**

وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيمًا **"Alîm olarak Allah yeter."**

Allah, itaat edene vereceği mükâfatı elbette en iyi bilendir. O, kimin neye layık olduğunu bilir, ona göre verir.

62. DERS

Allah Yolunda Cihad

71- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ **"Ey iman edenler!** (Düşmana karşı) **her türlü tedbirinizi alın."**

Düşmanlarınıza karşı uyanık olun, hazırlık yapın.

فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا **"Onlara karşı ya küçük birlikler halinde hareket edin veya topyekun seferber olun."**

Ayet, her ne kadar savaş hakkında inmişse de, lafzının mutlak olmasıyla fırsat elden kaçmadan imkânlar ölçüsünde her türlü hayırlı işi hemen yapmayı gerekli kılar.

72- وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ **"Şüphesiz içinizden bir kısmı vardır ki, pek ağır davranır."**

Hitap, Rasulullahın askerinedir.

Rasulullahın ordusunda mü'minler olduğu gibi, münafıklar da vardı. Ayette bahsi geçen işi ağırdan alanlar, münafıklardır.

فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا **"Eğer başınıza bir musibet gelirse, "Allah bana lutfetti de onlarla beraber bulunmadım" der."**

73- وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ لَيَقُولَنَّ كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا **"Eğer Allah'tan size bir lütuf** (zafer) **erişse, bu sefer de sizinle kendisi arasında hiçbir sevgi yokmuş gibi şöyle der: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir kazanca** (ganimete) **ulaşsaydım."**

Bunların fetih ve ganimet gibi hallerde "ah bizde onlarla beraber olsaydık" demeleri, sırf mal gibi dünyevi menfaatler yönündendir.

74- فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ **"O hâlde,**

dünya hayatını ahiret hayatı karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar."

Yani, varsın bazıları Allah yolunda cihaddan geri kalsın işi ağırdan alsın. Ahiret yolunda nefsini feda eden ihlâslı kimseler Allah yolunda savaşsınlar.

وَمَنْ يُقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا **"Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz."**

Yani, Allah yolunda olduktan sonra her hâlükârda büyük mükâfat vardır. Öldürülse de netice güzeldir, galip gelse de...

Mücahide yaraşan, savaş esnasında ya şehit olmak veya galip gelmektir.

75- وَمَالَكُمْ لاَتُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ **"Size ne oluyor da, zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar için Allah yolunda savaşmıyorsunuz?"**

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا **"O insanlar şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zalim olan şu beldeden çıkar."**

وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا **"Katından bize bir sahip ver."**

وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا **"Ve katından bize bir yardımcı ver."**

"Allah yolu" ifadesi bütün hayır kapılarını içine alır. Mazlum Müslümanları kâfirlerin elinden kurtarmak, Allah yolundaki mücadelenin en büyüklerinden biridir.

Ayette bahsi geçen zayıf durumdaki kimseler Mekke'de müşriklerin ezasına maruz kalmış Müslümanlardı.

Ayette çocukların da nazara verilmesi, Müslümanları cihada daha ziyadesiyle teşvik içindir. Aynı zamanda müşriklerin zulmünün masum çocukları içine alacak şekilde ileri boyutlara vardığını da anlatmaktadır.

Allah onların duasına icabet etti. Bazılarının Medine'ye gitmelerini nasip etti. Geriye kalanları da Mekkenin fethi ile kurtardı, onlara en hayırlı idareciyi ve yardımcıyı nasip etti. Hz. Peygamber onlara Attab Bin Esid'i reis yaptı, o da onları himaye etti, onlara yardımcı oldu. Böylece oranın en aziz kimseleri oldular.

76- اَلَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ۖ **"İman edenler, Allah yolunda savaşırlar."**

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ الطَّاغُوتِ **"İnkâr edenler ise tağut yolunda savaşırlar."**

فَقَاتِلُوا اَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ ۚ **"O halde şeytanın dostlarına karşı savaşın."**

اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا **"Şüphesiz şeytanın hilesi çok zayıftır."**

77- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ **"Kendilerine, "Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekatı verin" denilenleri görmedin mi?"**

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ **"Üzerlerine savaş yazılınca, içlerinden bir kısmı Allah'tan korkar gibi, hatta daha da fazla insanlardan korkarlar."**

وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَا اِلٰى اَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ **"Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın? Bizi yakın bir zamana kadar erteleseydin ya!" dediler."**

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ۚ **"De ki: Dünya metaı çok azdır."**

وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى **"Ahiret ise, Allah'a karşı gelmekten sakınan için daha hayırlıdır."**

وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا **"Ve siz kıl kadar bir haksızlığa uğramazsınız."**

Sebeb-i Nüzûl

Bir kısım insanlara "savaştan elinizi çekin, size emredilenlerle meşgul olun" denilmişti. Ama kendilerine savaş emredildiğinde Allah'ın onlara azap vermesinden korkar gibi insanların onları öldürmelerinden korktular, "Ey Rabbimiz, niye bize savaşı farz kıldın?" dediler.

Bunu, dilleriyle dememiş olabilirler. Kendi içlerinden böyle geçirmişler, Allah da onların hal diliyle söylediklerini bize anlatmıştır.

78- اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِى بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ ۗ **"Nerede**

olursanız olun, muhkem burçlar içinde bulunsanız bile, ölüm size ulaşacaktır."

Yüksek saraylarda ve kalelerde olsanız bile, ölüm size gelecektir.

وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ **"Onlara bir iyilik gelirse, "Bu, Allah'tandır" derler."**

وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ **"Eğer bir kötülük gelirse, "Bu, senin yüzündendir" derler."**

Hasene ve **seyyie** kelimeleri taat ve masiyet için kullanıldıkları gibi, nimet ve bela anlamında da kullanılır. Bu ayette murat, bu ikincilerdir. Yani, onlara bolluk gibi bir nimet isabet ettiğinde bunu Allah'a nisbet ettiler. Kıtlık gibi bir bela isabet ettiğinde ise, bunu ey peygamber sana nisbet ettiler ve "bu ancak senin yüzünden" dediler. Mesela, Yahudiler şöyle diyorlardı: "Muhammed Medineye geldiğinden beri mahsul azaldı, fiyatlar yükseldi."

قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ **"De ki: Hepsi Allah katındandır."**

Yani Allah, iradesiyle kâh genişlik verir, kâh daraltır.

فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَايَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا **"Bu kimselere ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!"**

Burada hadis (**söz**) kelimesinden murat,

-Ya Kur'andır. Yani, onlar Kur'anı anlasalar ve manasını düşünseler hepsinin Allahtan olduğunu anlarlardı.

-Ya herhangi bir sözdür. Yani, bunlar hayvan gibidirler, sözden anlamazlar.

-Veya zamanın olaylarıdır. Şayet onlar olayların dilini anlasalar darlık ve bolluk verenin ancak Allah olduğunu elbette bilirlerdi.

79- مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ **"Sana gelen her iyilik Allah'tandır."**

Yani, her insana gelen her bir nimet, bir lütuf olarak Allahtandır. Çünkü insanın bütün yaptığı taatler, vücut nimetine bile denk gelemez. Böyle olunca, nasıl başka nimeti gerekli kılsın? Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle demiştir:

"Kimse Allahın rahmeti olmadan sırf kendi ameliyle cennete giremez."

Dediler: Siz de mi ya Rasulallah? "Evet, dedi. Allahın rahmeti olmazsa ben de giremem."

وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ **"Sana gelen her kötülük ise kendindendir."**

Sana gelen her bir belâ, kendi nefsindendir. Çünkü nefis, günahlarla o belayı kendine celbeder. İyiliğin Allahtan, kötülüğün ise nefisten olduğunu ifade eden bu ayet **"De ki: Hepsi Allah katındandır"** (Nisa, 78) ayetine ters düşmez. Hepsinin Allah katından olması icad cihetiyledir. Yani, iyiliği de, kötülüğü de yaratan Allahtır. Ancak iyilik Allahtan bir ihsan ve lütuftur. Kötülük (seyyie) ise O'ndan bir karşılık ve cezadır. Nitekim Hz. Aişe şöyle der:

"Bir Müslüman'a gelen her türlü sıkıntı ve yorgunluk verici şeyler, batan bir diken, hatta ayakkabısının bağının kopması gibi durumlar bir günahı sebebi iledir. Bununla beraber Allahın affettikleri çok daha fazladır."

Gördüğün gibi her iki ayette ne bize ne de Mu'tezileye bir delil yoktur.[10]

وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاً **"Biz seni insanlara bir elçi olarak gönderdik."**

وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا **"Şahit olarak Allah yeter."**

---

[10] Mu'tezile, insanın fiilleri konusunda "beşer kendi fiillerinin yaratıcısıdır" der. Ehl-i sünnet ise, "kesb insandan, yaratmak Allah'tandır" der.

63. DERS

Münafıkların Hilesi

80- مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ **"Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."**

Çünkü Peygamber gerçekte bir mübelliğdir, emri veren ise Allahtır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle der:

"Beni seven Allahı sevmiş olur, bana itaat eden Allaha itaat etmiş sayılır."

Bunu duyan münafıklar "Kendisi şirki yasaklarken şirke vardı. Hristiyanların Hz. İsayı bir Rab edindikleri gibi, O'nu Rab edinmemizi istiyor" deyince üstteki ayet nazil oldu.

وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا **"Kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi olarak göndermedik."**

81- وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ **"Sana "baş üstüne" derler."**

Yani, "bizim işimiz itaattir" derler.

فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِى تَقُولُ **"Fakat senin yanından çıktıklarında, içlerinden bir grup, geceleyin** (gündüz) **söylediklerinin aksini kurarlar."**

Onların bir kısmı, Senin onlara dediğini veya kendilerinin sana demiş oldukları kabul ve itaat sözlerini gece vakti değiştirir. Çünkü böyle işler genelde gece vakti tasarlanır.

وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ **"Allah, onların geceleyin kurduklarını yazar."**

Allah onların gece tasarladıklarını, onları cezalandırmak için amel defterlerinde yazar.

Veya Seni onların sırlarına muttali kılmak için, vahiy yoluyla onların gece neler tasarladıklarını sana haber verir.

فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ **"Artık onlardan yüz çevir."**

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ **"Ve Allah'a tevekkül et."**

وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلاً **"Vekil olarak Allah yeter."**

Onlara aldırma ve bütün işlerinde, özellikle böyle dessasane tavırlarında Allaha tevekkül et. Allah onların zararlarına karşı sana yeter ve senin hesabına onlardan intikam alır.

82- اَفَلاَ يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ **"Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı?"**

Yani, onlar Kur'anın manalarını düşünmüyorlar mı, onda olanları görmeye çalışmıyorlar mı?

Ayetteki **tedebbür** kelimesinin aslı, bir şeyin arkasına nazar etmektir.

وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلاَفًا كَثِيرًا **"Şayet o, Allah'tan başkası tarafından olsaydı, mutlaka onda pek çok çelişki bulurlardı."**

Kâfirlerin iddia ettiği gibi o bir insan sözü olsaydı, elbette onda,

-Mananın birbirini nakzetmesi,

-Nazmın birbirinden farklı olması,

-Bazısının fasih, bazısının rekaketli olması,

-Bazısına muaraza kolay, bazısına zor olması,

-Gelecekle ilgili haberlerinin bir kısmı gerçek, bir kısmı gerçek dışı olması,

-Bazı hükümlerinin akla uygun, bazılarının akla aykırı olması gibi çelişkili durumlar bulacaklardı. Çünkü, tecrübeyle sabit olduğu gibi, insanın eserlerinde mutlaka noksan bulunur.

Ayetin burada zikri, bahsi geçen hükümlerdeki farklılığın hükümde tenakuz olmadığına, duruma göre hüküm ve maslahatların değişebileceğine bir uyarı gibidir.

83- وَاِذَا جَاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهِ **"Kendilerine güven veya korku hususunda bir haber geldiğinde onu hemen yaydılar."**

Sebeb-i Nüzûl

Bazı zayıf mü'minler, Rasulullahın etrafa gönderdiği seriyyeler (keşif birlikleri) ile ilgili haberleri duyduklarında veya Hz. Peygamber onlara za-

ferle ilgili ya da kâfirleri korkutmakla alakalı bazı durumları vahiy yoluyla haber verdiğinde sır tutamıyor, bunları ifşa ediyorlardı. Bu ise, Müslümanların aleyhine oluyordu.

وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلَى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ **"Hâlbuki onu peygambere ve aralarında ulu'l- emr olanlara** (yetkili kimselere) **götürselerdi, onlardan sonuç çıkarmaya gücü yetenler, onu anlarlardı."**

Hâlbuki böyle nazik meseleleri ulu orta konuşmayıp Hz. Peygambere veya ulu'l-emr durumunda olan büyük sahabilere, idarecilere sorsalar, elbette onlar engin tecrübeleri ve derin nazarları ile, o meselelerin ne şekilde söyleneceğini ortaya koyarlardı.

Denildi ki: Bazı ehl-i iman münafıkların yalan yanlış sözlerini duyuyor ve bunları etrafa yayıyorlardı. Bu da Müslümanların aleyhine vebal olarak dönüyordu. Hâlbuki peygambere ve rey sahibi seçkin insanlara gidip sorsalar, onlar böyle haberlerin yayılıp yayılmayacağını değerlendirirlerdi.

Ayette geçen **"istinbat"** kelimesi, kuyu kazıldığında oradan çıkan ilk suya verilen isimdir.

وَلَوْلاَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لاَتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلاَّ قَلِيلاً **"Allah'ın üzerinizdeki lütfu ve rahmeti olmasaydı, pek azınız hariç, şeytana uyardınız."**

Allahın **irsal-i rusül ve inzal-i kütüb**, yani peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek şeklinde tecelli eden size karşı fazl ve rahmeti olmasaydı, çok azınız dışında diğerleri şeytana tâbi olur, küfür ve dalalete düşerdiniz.

Allah, Varaka Bin Nevfel gibi bazı zâtlara üstün bir akıl vermiş ve onlar bu sayede doğru yolu bulup şeytana uymaktan kurtulmuşlardır.

Ayetteki istisna şu anlamda da olabilir:

"Şayet Allahın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, nadir durumlar dışında genelde şeytana uyardınız."

84- فَقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ **"Artık Allah yolunda savaş!"**

لاَ تُكَلَّفُ اِلاَّ نَفْسَكَ **"Sen ancak kendinden sorumlusun."**

Eğer onlar ağırdan alır, cihaddan geri kalıp seni yalnız bırakırlarsa onların bu hâline aldırma. Sen ancak kendi fiilinden sorumlusun. Onların

muhalefeti ve oturup kalmaları sana zarar vermez ve vermemeli. Kimse sana yardım etmese bile sen cihad görevini eda et! Senin yardımcın Allah'tır, askerler değil.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber "Küçük Bedir'de" insanları düşmana karşı çıkmaya çağırmış, onların bazısı bundan hoşlanmamıştı. Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu. Hz. Peygamber kimseye iltifat etmeden yanında ancak yetmiş kişi olduğu halde düşmana doğru çıktı.

وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ **"Mü'minleri de savaşa teşvik et."**

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ **"Umulur ki, Allah kâfirlerin gücünü kırar."**

Bu konuda sana düşen vazife, ancak teşvik etmektir. Allah, Kureyşin kuvvetini etkisiz hâle getirecektir.

وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا **"Allah'ın gücü daha üstündür, cezası daha şiddetlidir."**

Nitekim, bu olayda onların kalplerine korku salmak sûretiyle onları gerisin geriye döndürmüştür.

85- مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ۚ **"Kim güzel bir şefaatte bulunursa, ona o işin sevabından bir nasip vardır."**

Kişi, Allah rızası için,

-Bir Müslüman kardeşinin hakkını gözetmek,

-Veya ondan bir zararı def etmek,

-Veya ona bir menfaati celbetmek için aracı olabilir.

-Müslüman kardeşine dua etmek de buna dahildir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Kim Müslüman kardeşinin gıyabında ona dua ederse, duası makbul olur. Melek "senin için de bunun misli olsun" der."

وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا ۗ **"Kim de kötü bir şefaatte bulunursa, ona da o kötülükten bir pay vardır."**

Kötü şefaat, haram kılınan şeylere vesile olmaktır. Vesile olduğu şeyi kendi yapmış gibi vebal altında kalır.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ مُقِيتًا **"Allah her şeyi gözetip karşılığını verir."**

86- وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَآ اَوْ رُدُّوهَا **"Size bir selâm verildiğinde, ondan daha güzeliyle veya aynıyla karşılık verin."**

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ حَسِيبًا **"Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını tutandır."**

Sebeb-i Nüzûl

Cumhur-u ulema, ayetin selam hakkında olduğunu söyler. Ayet, verilen selamı almanın vücubuna delalet eder. Selâm, ya daha güzeliyle alınır. Yani selamı veren "Esselâmü aleykûm" demişse "ve aleykümüs selâmü ve rahmetullah" denilir.

"Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi" demişse "ve aleykümüs selamü ve rahmetullahi ve berakatühü" denilir. Veya verilen selamın misliyle cevap verilir.

Rivayet edildiğine göre bir adam Rasulullaha "Esselâmü aleyk" diyerek selâm verdi. Rasulullah "ve aleyke's- selâm ve rahmetullah" diyerek selamı aldı. Bir başka adam "Esselâmü aleyke ve rahmetullahi" diye selâm verdi. Rasulullah "ve aleyke's- selâmü ve rahmetullahi ve berakatüh" diyerek selâmı aldı. Bir başka adam ise "Esselâmü aleyke ve rahmetullahi ve berekatüh" diye selâm verdi. Rasululah "ve aleyke" diyerek selâmı alınca adam "ya Rasulullah, selamımı noksan aldınız" deyip üstteki ayeti okudu Rasulullah şöyle buyurdu: "Sen bana, ziyade söyleyecek bir şey bırakmadın, ben de misliyle selâmını aldım."

Selâm, zararlı şeylerden selâmette kalmayı ve faydalı şeyleri elde etmeyi ifade eder.

Selâmı almanın vücubu, farz-ı kifaye şeklindedir. Yani, birisi bir topluluğa selâm verdiğinde herkesin tek tek selâmı alması farz değildir. İçlerinden bazılarının alması kifayet eder.

Hutbe dinlerken, Kur'an okunurken, hamamda iken, tuvalette ve benzeri hallerde selâm alınmaz.

Ayette geçen **"tahiyye"** kelimesi hayat kökünden olup "Allah sana hayat versin" anlamındaki "Hayyekellah" ifadesinin masdarıdır. Sonra dua için kullanıldı ve **"tahiyye"** denildiğinde selâm manası anlaşıldı.

87- اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ **"Allah'tan başka bir ilâh yoktur."**

لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ **"O, mutlaka sizi kıyamet gününde bir araya toplayacaktır."**

لَارَيْبَ فِيهِ **"Bunda asla şüphe yoktur."**

Kıyamet günü, insanların kabirlerinden kalkması veya hesap için Allahın huzurunda durmalarını ifade eder.

وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا **"Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"**

Bu tarz soru üslûbu, nehiy içindir. Buna **"istifham-ı inkarî"** denilir. Yani, Allahtan daha doğru sözlü biri asla olamaz. Çünkü O'nun haber verdiği şeye hiçbir şekilde yalan arız olamaz. Zira verdiği haberde yalan olması bir noksanlıktır, noksanlık ise Allah hakkında muhaldir.

88- فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ **"O halde, siz niçin münafıklar hakkında iki gruba ayrılıyorsunuz?"**

وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا **"Hâlbuki Allah, onları kazandıkları günah yüzünden terslerine döndürdü."**

اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ **"Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz?"**

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلاً **"Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın."**

Sebeb-i Nüzûl

Ayetin iniş sebebi hakkında bazı olaylara yer verilir. Şöyle ki:

1-Medinede bazı münafıklar Hz. Peygamberden Medine dışında sahrada yaşamak üzere izin aldılar. Merkezden uzak kalınca adım adım müşriklere katıldılar. Müslümanlar, bunların Müslüman sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf ettiler.

2-Uhud savaşındaki münafiklarla alakalı indiği söylendi.

3-Bazı insanlar Medineye hicret ettiler, ama "havasına alışamadık" diyerek ve vatan iştiyakı gerekçesiyle geri döndüler.

4-Bir kısım insanlar "biz müslümanız" dediler, ama hicret emri geldiğinde bundan geri durdular.

89- وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً **"Arzu ettiler ki kendileri inkar ettikleri gibi siz de inkar edesiniz de, böylece onlarla beraber olasınız."**

فَلاَ تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ **"Artık, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dost edinmeyin."**

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ **"Eğer bundan yüz çevirirlerse, onları yakalayın."**

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ **"Ve bulduğunuz yerde onları öldürün."**

وَلاَ تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا **"Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı."**

90- اِلاَّ الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ **"Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar bu hükümden hariçtir."**

"...Onları yakalayın ve öldürün" ifadesinden istisnadır. Hz. Peygamber Huzaa, Eslemîler gibi bazı kavimlerle anlaşma yapmıştı. Mesela, Mekke'nin fethine çıktığı seferde Eslemî kabilesi reisi Hilal Bin Uveymir ile karşılıklı saldırmazlık anlaşması yapmış, ona sığınanın da benzeri haklara sahip olduğunu kabul etmişti.

اَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ **"Yahut sizinle ve kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp tarafsız olarak size gelenler de."**

Burada medar-ı bahs olan kimseler,

-Sizinle ve kavimleriyle savaştan el çekenler. Bunlar muharip olmayı bırakıp muahid hâle gelmişlerdir.

-Veya Hz. Peygambere, iki fırkayla da savaşmaktan el çekmiş olarak gelenlerdir.

-Veya Hz. Peygamberle sözleşme yapmış bir kavme varanlardır.

-Veya sizin yanınızda savaşta yer almayan, ama aleyhinizde de olmayan bir kavme varanlardır.

Bunlar içinde ilk mana daha zâhirdir. Ayetin devamında gelen **"Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse..."** kısmı buna delâlet eder.

Beni Müdlic kabilesi, ayette belirtildiği tarzda Hz. Peygambere gelmişlerdi.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ **"Şayet Allah dileseydi, onları size musallat kılardı, onlar da sizinle savaşırlardı."**

Allah dilese onların kalplerine kuvvet vererek, sizden korkmalarını ortadan kaldırarak onları size musallat kılardı.

فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا **"Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol** (yetki) **vermemiştir."**

91- سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ **"Diğer bir kısım kimseleri de bulacaksınız ki; hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak isterler."**

كُلَّمَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا ۚ **"Her fitneye çağrıldıklarında ona başaşağı dalarlar."**

فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ **"Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün."**

Burada anlatılan Esed ve Gatafan kavimleridir. Abdüd-Dâr oğulları oldukları da söylenmiştir. Bu kavim Medineye geldiklerinde, Müslümanlardan emin olmak için Müslüman olduklarını söylemişler, beldelerine vardıklarında eski küfür hâllerine devam etmişlerdir.

وَأُولَٰئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ۚ **"İşte bunlar aleyhinde size açık bir yetki verdik."**

Bunların düşmanlıkları açık, küfürleri ve zulümleri gözler önünde olduğundan (yerine göre) öldürmek veya sürgüne göndermekte serbestsiniz.

64. DERS

Katl Hükümleri

92- وَمَاكَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلاَّ خَطَأً **"Hataen öldürme durumu dışında, bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir."**

Bir mü'minin, hataen öldürme hariç haksız yere bir mü'mini öldürmesi asla düşünülemez. Böyle bir durum, onun şanından değildir.[11]

Buradaki nefyin nehiy anlamına geldiği de nazara verilmiştir. Yani, "bir mü'min, hataen öldürme hâli dışında, sakın bir mü'mini öldürmesin!"

Buradaki hata, kasden kelimesinin mukabili olup, hataen böyle bir fiili işlemek, veya savaş gibi bir durumda kâfir zannederek bir mü'mini öldürmek, veya aslında niyeti öldürmek değilken, normalde öldürücü olmayan bir darbeyle ölümüne sebebiyet vermek gibi durumları içine alır.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Ayyaş Bin Ebi Rebîa hakkında indi. Kendisi, anne tarafından Ebu Cehlin kardeşi idi. Bir yolda Haris Bin Zeyd ile karşılaştı. Haris Müslüman olmuştu, ama Ayyaş bunu bilmiyordu, kâfir zannederek onu öldürdü.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهٖ **"Ve kim bir mü'mini hataen öldürürse, mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin varislerine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir."**

"Rakabe" kelimesi aslında "boyun" anlamında olmakla beraber, burada bundan murat "can"dır. Bir "baş azad etmek" de benzeri şekilde kullanılır.

Alınan **diyet**, ölenin mirasçılarına verilir, onlar da diğer miraslar gibi bunu aralarında paylaşırlar. Bu diyet, öldürenin malından alınır. Malı yoksa, onun yakınlarından (akile'sinden) tahsil edilir. Böyle bir imkân da olmadığında beytü'l-maldan, yani devlet hazinesinden ödenir.

اِلاَّ اَنْ يَصَّدَّقُوا **"Ancak** (maktûlün varisleri) **tasaddukta bulunmaları müstesnadır."**

---

[11] Mü'min olmak, böyle bir çirkinliğe ve zulme izin vermez.

Öldürülenin yakınları diyeti istemezlerse, diyet borcu kalkar. Ayette bu, "affetmek" kelimesi yerine **"Ancak tasaddukta bulunmaları müstesnadır"** şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadede, böyle bir bağışı yapmaya teşvik ve böyle bir hareketin üstünlüğüne tenbih vardır. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Her marûf, senin için sadakadır."

فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ "(Öldürülen kimse) **mü'min olduğu halde düşmanınız olan bir kavimden ise, mü'min bir köle azad etmek gerekir."**

Öldürülen kişi mü'min olduğu halde, kâfir bir topluluk içinde olup mü'min olduğu bilinmiyorsa, onun katiline mü'min bir köle azat etmek düşer, diyet ise gerekmez. Çünkü onunla kafir kavim arasında veraset yoktur ve onlar Müslümanlarla harbeden bir topluluktur.

وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ **"Eğer öldürülen sizinle aralarında antlaşma olan bir kavimden ise, öldürenin, ölenin ailesine diyet vermesi ve mü'min bir köle azad etmesi gerekir."**

Buradaki hüküm, Müslümanlarla anlaşması olan toplulukları içine aldığı gibi, Müslüman toplum içinde yaşayan ehl-i zimmeti (gayr-ı Müslim azınlıkları) da içine alır.

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ **"Bunlara gücü yetmeyenin de, Allah tarafından tevbesinin kabulü için arka arkaya iki ay oruç tutması gerekir."**

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا **"Allah, Alîm'dir – Hakîm'dir."**

93- وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا **"Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası içinde ebedî olarak kalacağı cehennemdir."**

وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ **"Allah ona gadab etmiştir."**

وَلَعَنَهُ **"Ve onu lanetlemiştir."**

وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا **"Ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır."**

İbnu Abbas şöyle rivayet eder: "Mü'mini kasten öldürenin tevbesi kabul edilmez."

Belki de İbnu Abbasın bu sözünden murat, işin vehametini daha şiddetli olarak anlatmaktır. Çünkü Ondan bunun muhalifi de rivayet edilmiştir.

Cumhur-u ulema, ayette belirtilen durumun tevbe etmeyen kimse için olduğunu kabul ederler. Çünkü Allahu Teâlâ **"Şüphe yok ki ben, tevbe eden, iman edip salih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım."** (Taha Sûresi 82) ayeti ve benzerlerinde tevbeleri kabul ettiğini bildirmiştir.

Bize göre ise, ayette belirtilen durum,

-Ya, İkrime ve başkalarının da dikkat çektiği gibi, mü'mini öldürmeyi helal sayan kimse içindir. Ayetin iniş sebebi olarak anlatılan şu olay, bu görüşü teyid eder:

Makis Bin Dababe, kardeşi Hişam'ı Benî Neccar içinde öldürülmüş olarak buldu. Kardeşinin katili bulunamadı. Hz. Peygamber Neccar oğullarına Hişamın diyetini ödemelerini emretti. Onlar da, Makis'e diyeti ödediler. Ama Makis bundan sonra tuttu bir Müslümana saldırıp onu öldürdü ve mürted olarak Mekkeye döndü.

-Veya ayette bildirilen cehennemde daimi kalmaktan murat, uzun süre kalmak olabilir. Çünkü, günahkâr mü'minlerin cehennemde azaplarının ebedi olmadığına pek çok deliller bulunmaktadır.

94- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا **"Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınız zaman, iyice araştırın."**

Ey iman edenler, yeryüzünde savaş için sefere çıktığınızda rastladığınız kimselerin durumunu araştırın, onlar hakkında acele hüküm vermeyin.

وَلاَ تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلاَمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا **"Size selam veren kimseye, dünya hayatının menfaatini gözeterek, "Sen mü'min değilsin" demeyin."**

Sizi İslâm selamı ile selamlayanlara "hayır, sen mü'min değilsin, kendini korumak için İslâm selâmı verdin" demeyin. Bunu yaparken de gelip geçici dünya metaı olan onun malına göz dikmeyin.

فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ **"Allah katında pek çok ganimetler vardır."**

Merak etmeyin, Allah nezdinde sizin için çok ganimetler vardır. Bunlar, böyle kimselerin malına göz dikmekten sizi müstağni kılar.

كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ **"Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu** (müslüman oldunuz)**."**

Kaldı ki, İslâma ilk girdiğiniz zamanlarda siz de kelime-i şehadeti söylediniz, Kalplerinizin dilinizle aynı olmasına bakılmadan bununla kanlarınız ve mallarınız korundu. Derken Allah sizi imanla ve dinde istikamet nimetiyle nimetlendirdi.

فَتَبَيَّنُوا **"Onun için iyice araştırın."**

Öyleyse, Allah'ın size muamelesi gibi siz de İslama yeni girenlere muamele edin. "Can korkusuyla İslâma girdiler" zannıyla hemen onları öldürmeye çalışmayın. Çünkü bir kişinin kâfir olarak kalması, Allah nezdinde bir müslümanın öldürülmesinden daha ehvendir.

Ayette **"iyice araştırın"** ifadesinin tekrarı, meselenin önemini ortaya koyar, bir müslümanı öldürmenin ne derece büyük bir vebal olduğunu te'yid eder.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا **"Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Rasulullahın gönderdiği bir seriye (keşif birliği) Fedek ahalisine saldırdı. Onlar da kaçtılar. Ancak Mirdas Müslüman olduğu için kaçmadı. Atlıları görünce koyunları dağa sürdü, kendisi de o tarafa doğru yola koyuldu. Atlılar ona ulaştıklarında tekbir getirdiler, o da tekbir getirdi ve aşağıya doğru indi. "La ilahe illallah Muhammedün Rasulullah. Esselamü aleyküm" dedi. Üsame Bin Zeyd, onu öldürdü, koyunlarını da ganimet olarak önüne kattı.

Mikdad hakkında indiği de söylenmiştir. Koyun sürüsü olan bir adama uğradı ve onu öldürmek istedi. Adam "Lailahe illallah" dedi, ama o yine de öldürdü. Gerekçesini de şöyle açıkladı: "Ehil ve malını kurtarmak için böyle yaptı."

Bunda, mükrehin imanının sahih olduğuna, müçtehidin bazen hata da yapabileceğine, ama hatasının bağışlanabilir olduğuna bir delil vardır.

65. DERS

Hicret ve Cihad

95- لاَ يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ **"Mü'minlerden -özür sahipleri müstesna- oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar."**

فَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً **"Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, oturanlardan üstün kıldı."**

Sebeb-i Nüzûl

Zeyd b. Sabit ayetle ilgili şöyle anlatır: "Ayet ilk indiğinde "özür sahipleri müstesna" kaydı yoktu. Âmâ bir zât olan İbnu Ümmi Mektum "ben kör halimle nasıl savaşa giderim" dedi. O esnada Hz. Peygambere vahiy geldi. Peygamberin dizi dizime değdi, dizim kırılacak diye korktum. Vahiy bittiğinde "yaz" dedi ve **"özür sahipleri müstesna"** kısmını da yazdırdı.

Yani, özrü olmadan cihaddan geri kalanlarla, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler müsavi değillerdir.

Ayette bunun bildirilmesi, cihaddan geri kalan kimseye mertebesini yükseltmeye teşvikte bulunmak ve kıymetinin düşmesinden nefret ettirmek için bir teşviktir.

وَكُلاً وَعَدَ اللهُ الْحُسْنَى "(Bununla beraber O,) **hepsine de en güzel olanı** (cenneti) **va'detmiştir."**

Bununla beraber Allah, güzel akideleri ve halis niyetleri sebebiyle, hepsine cennet vaat etmiştir. Aralarındaki farklılık ise, daha ziyade sevaba sebep olan ziyade amelden kaynaklanır.

وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا **"Bununla beraber Allah, mücahidlere oturanların fevkinde çok büyük bir ecir vermiştir."**

96- دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً **"Katından dereceler, bir mağfiret ve rahmet vermiştir."**

Allahu Teâlâ, Allah yolunda cihad edenlerin üstünlüğünü hem mücmel, hem de ayrıntılı olarak anlatmak sûretiyle etkili bir şekilde nazara verdi. Şöyle ki:

Önce **"Onlar için çok büyük bir ecir"** olduğunu bildirdi. Ardından bu büyük ecrin **"dereceler, mağfiret ve rahmet"** olduğunu açıkladı. Böyle bir beyanda, cihadın büyüklüğünü anlatmak ve insanları ona teşvik etmek vardır.

Bu mana ile beraber, ayet şu şekilde de açıklanmıştır:

Onlara va'dedilen **büyük ecir**, Allahın onlara dünyada verdiği ganimet, zafer, şan ve şereftir.

Ardından bildirilen **dereceler**, **mağfiret** ve **rahmet** ise, ahirette verilecek olanlardır.

Ayette iki defa **"derece"** kelimesi geçer. Bunlardan birinciden murat, onların Allah nezdindeki yüksek itibarları, ikinciden murat ise, cennetteki menzilleri olabilir.

Ayette iki defa **"oturanlar"** ifadesi geçer. Bunların ilkinden murat, özür sahipleri, diğerinden murat ise, savaşabileceği halde kendisine geride kalması için izin verilen kimseler olabilir. Çoğu seferde herkes savaşa çağrılmaz. Bu yönüyle bakıldığında, ayet savaşa katılanların üstünlüğünü nazara verir.

Ayette iki defa **"mücahitler"** kelimesi geçer.

-Bunlardan birinciden murat "kâfirlere karşı cihad edenler" olabilir.

-İkinciden murat ise "nefsine karşı cihad edenler" olabilir. Nitekim Hz. Peygamber, bir sefer dönüşünde "küçük cihaddan büyük cihada döndük" demiştir.

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝ **"Allah Ğafur'dur – Rahîm'dir."**

Allah, onların noksanlarına karşı bağışlayıcı, vaad ettiği şeylerde ise son derece merhametlidir.

97- إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ **"Nefislerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle dediler: "Ne durumdaydınız?** (Niçin hicret etmediniz?)**"**

Sebeb-i Nüzûl

Mekkede Müslüman olan bir kısım insanlar hicret kendilerine vacip

iken hicret etmemişlerdi. Böylece hicreti terk ile ve kâfirlere muvafakat ile nefislerine zulmetmişlerdi. Melekler, bunların ruhunu kabzederken sorar: **"Ne durumdaydınız?** (Niçin hicret etmediniz?)"

قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى ٱلْأَرْضِ **"Onlar da, "Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik" dediler."**

Onlar da, hicretten veya dinlerini izhar etmekten, Allahın dinini yüceltmekten zaaf ve aczlerini nazara vererek, kınandıkları noktada kendilerini savunmak istediler.

قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا **"Melekler, "Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!" dediler."**

Melekler, onları yalanlamak veya mazeretlerinin çürüklüğünü beyan etmek sadedinde şöyle dediler: "Muhacirlerin Medine ve Habeşistana gittikleri gibi, siz de Mekke dışında bir yere hicret edebilirdiniz!"

فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ **"İşte bunların varacakları yer cehennemdir."**

وَسَاءَتْ مَصِيرًا **"O ne kötü gidiş yeridir."**

Böyle bir ceza, vacibi terk etmeleri ve kâfirlere yardımcı olmaları sebebiyledir.

Ayette, kişinin dinini yaşayamadığı yerden hicret etmesinin vücubuna bir delil vardır.

Hz. Peygamber şöyle der: "Kim, dininden dolayı velev bir karış da olsa bir yerden başka bir yere kaçarsa, cennet ona vacip olur. Atası İbrahime ve Peygamberi Muhammede arkadaş olur."

98- إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا **"Erkekler, kadınlar ve çocuklardan gerçekten aciz olup hiçbir çareye gücü yetmeyenler, hiçbir yol bulamayanlar bu hükümden hariçtir."**

Ayette geçen **"vildan"** kelimesinden murat köleler olabilir. Bu durumda mana açıktır. Ama murat "çocuklar" ise, anlatımı daha da etkili kılan bir durumdur, yani neredeyse hicret onlara da vücup sadedindedir. Çünkü büluğa erip hicret edebilecek duruma geldiklerinde, bundan bir kaçış olmayacaktır. Onların velisi durumda olanlar, imkân bulduklarında onları da yanlarına alıp hicret etmeleri gerekir.

99- فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ **"Umulur ki Allah bu kimseleri affeder."**

Burada **"Umulur ki"** ve **"af"** kelimelerinin seçilmesi şunu bildirir: Hicreti terk etmek, çok tehlikeli bir durumdur. Hatta, hicrete güç yetiremeyen aciz kimse bile, affedildiğinden emin olmamalı, fırsat kollamalı ve "ah bir hicret etsem" diye kalbini hicrete yönlendirmelidir.

وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُورًا **"Allah Afüvv – Ğafur'dur** (çok affedici, çok bağışlayıcıdır.)"

100- وَمَنْ يُهَاجِرْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِى الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً **"Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve genişlik bulur."**

وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ **"Her kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a aittir."**

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا **"Allah Ğafur – Rahîm'dir** (çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.)"

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Cündüb Bin Damra münasebetiyle inmiştir. Oğulları, onu Medine'ye gitmek üzere sedye ile taşıyorlardı. Ten'îm denilen yere vardığında, ölümünün yakın olduğunu hissetti. Sağ elini sol eli üzerine koydu ve: "Allahım, bu senin için şu da Rasulün için. Rasulün ne üzere biat etmişse, ben de onlar üzere sana biat ediyorum" dedi, ardından da vefat etti.

101- وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا **"Yeryüzünde sefere çıktığınızda, kâfirlerin size bir kötülük yapmasından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir vebal yoktur."**

Ayet, seferilikte dört rekâtlı namazları iki rek'at kılmanın vacip değil caiz olduğuna delalet eder. Hz. Peygamberin seferde iken bazen tam kılması da bunu te'yit etmektedir.

Hz. Aişe (R. Anha) Rasulullah ile beraber umre yaptı ve şöyle dedi: "Ya Rasulallah, bazen dört rekâtlı namazları iki kıldım, bazen da tam kıldım. Bazen oruç tuttum, bazen tutmadım."

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Güzel yaptın ey Aişe."

Ebu Hanife ise, seferde dört rekâtlı namazları iki rekat kılmayı vacip olarak görür. Zira:

1-Hz. Ömer şöyle demiştir: "Ey insanlar, sefer namazı -Peygamberinizin diliyle- kısaltma olmaksızın iki rekâttır."

2-Hz. Aişe şöyle demiştir:

"Namaz ilk farz kılındığında iki rek'at iki rek'at şeklinde farz kılınmıştı. Seferilik halinde yine iki rekat olarak kaldı, mukim hâlde ise ziyade kılındı."

Bu iki delil, zahir itibariyle ayete muhaliftirler. Bu rivayetler şayet sahihse birinci şöyle te'vil edilebilir: Seferde kılınan namaz, sıhhat ve eczası itibariyle, tam olan namaz gibidir.

İkincisi ise, namazda ziyadeyi yani tam kılmanın caizliğini ortadan kaldırmadığından te'vile lüzum yoktur. Çünkü insanlar dört rek'ata ülfet ettiklerinden "seferde iki kılmak, namazı kısaltmaktır" şeklinde bir vesvese hatırlarına gelebileceğinden, Hz. Ömer'in bu ifadesi ile, böyle bir vehme lüzum olmadığı gösterilmiştir. Bu durumda, ayette "kasr" yani kısaltma kelimesi, onların zannına göre bir isimlendirmedir. Bunda bir mahzur olmadığının ifadesi, onların nefislerini hoşnut etmek içindir.

Şafiilere göre, seferiliğin tahakkuk ettiği mesafe en az dört konaklık mesafedir, Ebu Hanife'ye göre ise, altı konaklık mesafe esas alınmıştır.

Ayette **"Kâfirlerin size bir kötülük yapmasından korkarsanız"** denilmesi, seferde o günün şartlarında genelde böyle bir durumla karşılaşıldığı içindir. Yoksa böyle bir tehlike olmadığında da namaz kısa kılınabilir.

Benzeri bir ifade tarzını şu ayette görürüz:

"Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) **bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."** (Bakara, 229)

Hz. Peygamberin sünnetinde, emniyet halinde de seferde namazın kısa kılınabileceğini gösteren rivayetler bulunmaktadır.

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا **"Şüphesiz kâfirler sizin için apaçık bir düşmandır."**

102- وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ (Cephede) **Sen onların arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığında, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun."**

Bazıları, bu şekilde namazı **(salat-ı havf)** Hz. Peygambere has kıldı. Onların bakışı ile bakıldığında, burada böyle bir namazın anlatılması, cemaatle namazın faziletini anlatmak içindir. Yani, savaş zamanında düşmanla karşı karşıya iken bile Hz. Peygamber cemaatle namaz kılmıştır.

Ama, müçtehitlerin geneli bu ayeti Hz. Peygamberin uygulamasına has olarak görmemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber ümmete örnek olmak üzere gönderilmiştir. O'nu temsil eden imamlar (ümmetin önderleri) benzeri durumlarda aynı uygulamayı yaparlar. Çünkü onlar, Hz. Peygamberin vekili durumundadırlar, böylece onların varlığı peygamberin varlığı gibi olur.

وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ **"Silâhlarını da yanlarına alsınlar."**

Bundan murad, namaz kılanlar olabileceği gibi, diğer taife de olabilir.

فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَآئِكُمْ **"Bunlar secdeye vardıklarında diğer kısmı arkanızda beklesinler."**

Namaz kılanlar secdeye vardığında, namaz kılmayanlar Peygamberi ve Onunla beraber namaz kılanları korusunlar.

وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ **"Sonra namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar."**

Ayetin zahiri, imamın her iki grupla ayrı ayrı namaz kılmasına delalet eder. Hz. Peygamber (sav) Batn-ı Nahl denilen yerde böyle yapmıştır.

وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ **"Ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar."**

وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً **"Kâfirler, isterler ki silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar."**

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ **"Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur."**

Bu şekilde yağmur veya hastalık sebebiyle silahları bırakmak bir ruhsattır. Bu da, savaş şartlarında namazı silahlı kılmanın müstehap değil, vacip olduğunu teyid eder.

وَخُذُوا حِذْرَكُمْ **"Bununla birlikte ihtiyatlı olun** (tedbirinizi alın)."

Tedbirinizi alın, ta ki düşman üzerinize hücum etmesin.

إِنَّ اللّٰهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا **"Şüphesiz Allah, kâfirlere zillet verici bir azap hazırlamıştır."**

Allahu Teâlâ, bu ayetle mü'minlere kâfirlere karşı zafer vaad etti. Onlara ihtiyatlı olmayı emretmesi ise, onların zafiyetinden veya düşmanın galebesinden değildir. Onlara düşen görev, uyanık ve tedbirli olmanın kurallarına uymak ve Allaha tevekkül etmektir.

103- فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ **"Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve uzanmış bir halde iken Allah'ı zikredin."**

Yani, bütün hallerde (her hâl ü kârda) Allahı anmaya devam edin.

Veya korku şiddetlenip doğrudan düşman karşısında namaz kılamadığınızda, duruma göre,

-Kılıç kılıca dövüşürken ayakta,

-Ok atarken oturma esnasında;

-Yerde sürünür iken de dua edin, Allahı anın.

فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ **"Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın."**

Kalbiniz korkudan sükûnet bulduğunda namazı düzgün bir şekilde kılın, rükünlerini ve şartlarını tam yerine getirin.

إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا **"Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlerde farz kılınmıştır."**

Namaz, vakitleri belli bir farzdır, onu hiçbir şekilde vakitlerden çıkarmak caiz olamaz. **"Çünkü namaz..."** denilmesi önceki ayette geçen **"zikir"** kelimesinden muradın namaz olduğuna delalet eder.

Ayrıca, namazın savaş esnasında dövüşürken ve sıkıntılı hallerde de eda edilmesinin gerekli olduğunu gösterir.

Ayrıca, ne şekilde olursa olsun (ayakta, oturarak veya yere uzanık iken) yapılması gerektiğini anlatır.

Ebu Hanife şöyle der: "Savaşan kimse (muharib) mutmain hale gelmedikçe namazı kılmaz."

104- وَلاَ تَهِنُوا فِى ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ **"Düşman topluluğunu takip etmede gevşeklik göstermeyin."**

اِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۚ **"Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar."**

وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لاَ يَرْجُونَ **"Üstelik siz onların ummayacakları şeyleri Allah'tan umuyorsunuz."**

Ayet, Bedr-i Suğra hakkında nazil oldu.[12]

وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۚ **"Allah, Alîm'dir – Hakîm'dir."**

Allah, amellerinizi ve içinizden geçenleri bilir, emir ve yasaklarında hikmet sahibidir.

---

[12] Uhud harbinin sonunda, o zaman müşriklerin reisi olan Ebu Süfyan, Peygamber Efendimize "Seneye bu vakitte Bedir'de buluşalım" demiş, Hz. Peygamber de kabul etmişti. Diğer yıl Peygamber Efendimiz ashabıyla Bedir'e geldiği hâlde, müşrikler gelemediler. Bu sefere "Küçük Bedir" anlamında "Bedr-i suğra" denildi.

66. DERS

Hz. Peygamber Ve Münafıklar

105- اِنَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا اَرٰيكَ اللّٰهُ **"Biz sana Kitabı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği ile hüküm veresin."**

وَلاَ تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا **"Sakın hainlerin savunucusu olma!"**

Sebeb-i Nüzûl

Zafer oğullarından Tu'me hakkında indi. Komşusu Katade Bin Nu'manın zırhını çaldı. Zırhı un çuvalına koydu, Yahudi Zeyd Bin Semin'in evine gizledi. Ancak çuvaldaki un, bir delikten yere dökülüyordu. Zırh, Tu'menin evinde arandı, ancak bulunamadı. Tu'me onu almadığına ve o konuda hiçbir bilgiye sahip olmadığına yemin etti, bunun üzerine onu bıraktılar. Un izlerini takip ederek Yahudinin evine vardılar, onu yakaladılar. Yahudi, "onu bana Tu'me bıraktı" dedi. Ve buna bazı Yahudiler de şehadet etti.

Bunun üzerine Zafer oğulları "Allah Rasulüne gidelim" dediler. Onun yanına varınca Tu'meye sahip çıkmasını istediler.

"Eğer sahip çıkmazsan helak olacak, zillet içinde kalacak, Yahudi ise beraat edecek" dediler. Rasulullah, Tu'meye yardım etmek istedi, bu münasebetle ilgili ayetler nazil oldu.

106- وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ **"Allah'tan mağfiret iste."**

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا **"Şüphesiz, Allah Ğafur – Rahîm'dir."**

107- وَلاَ تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ **"Kendilerine hainlik edenleri savunma."**

Çünkü hıyanetin cezası kendilerine döner.

Veya, günahlar nefse bir zulüm olduğu gibi, aynı zamanda bir hıyanettir.

Ayetteki zamir Tu'me ve emsalini içine alır. Veya Tu'me ve kavmini içine alır. Çünkü kavmi günahta ona ortak olmuş, suçlu olduğu halde masum olduğuna şahitlik yapmış, onu savunmuştu.

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيمًا **"Çünkü Allah; hain olan, günahlara dalanı sevmez."**

Allah, hıyanette aşırı giden, onda ısrar eden kimseleri, ayrıca günaha daldıkça dalanları elbette sevmez.

Rivayete göre, Tu'me Mekkeye kaçar, dinden döner. Yine hırsızlık yapmak için bir evin duvarını delerken duvar yıkılır, altında kalarak ölür.

108- يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلاَ يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ **"Bunlar, insanlardan gizlenmeye çalışırlar da Allah'tan gizlenmezler."**

Bunlar utanarak ve korku ile insanlardan gizlenmeye çalışırlar.

Ama, en ziyade haya edilmeye ve korkulmaya layık olan Allahtan haya etmiyorlar. Hâlbuki Allah onlarla beraberdir, onların gizli halleri Allaha gizli değildir. Bu durumda önlerinde Allahın çirkin gördüğü ve cezalandıracağını bildirdiği şeyleri terk etmekten başka bir yol kalmamaktadır.

وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لاَيَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ **"Oysa O, geceleyin razı olmayacağı sözleri kurarlarken onlarla beraberdir."**

Ayette bildirilen durum, suçsuz insana iftira atmak, yalan yere yemin etmek, yalancı şahitlik yapmak gibi hallerdir

وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا **"Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır."**

109- هَآاَنْتُمْ هٰؤُلاَءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا **"İşte siz öyle kimselersiniz** (ki, diyelim) **dünya hayatında onları savundunuz."**

فَمَنْ يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ **"Ya kıyamet günü onları Allah'a karşı kim savunacak"**

اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلاً **"Yahut kim onlara vekil olacak?"**

110- وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَحِيمًا **"Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder, sonra da Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı Ğafur – Rahîm** (çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici) **bulur."**

Ayette belirtilen **kötülük**, başkasına bir şekilde zarar vermek, **nefse zulüm** ise, kişinin kendini ilgilendiren günah işlemesidir.

Bununla birlikte "kötülükten murat, şirk dışındaki günahlardır, nefse zulüm ise şirktir" denilmiştir.

Veya "birinciden murat küçük günahlar, ikinciden murat ise büyük günahlardır" denilmiştir.

Ayette, Tu'me ve kavmini tevbe ve istiğfara teşvik vardır.

111- وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهٖ **"Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur."**

وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا **"Allah Alîm – Hakîm'dir** (her şeyi hakkıyle bilendir, hikmet sahibidir.)"

112- وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيٓـًٔا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا **"Kim bir hata veya bir günah işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur."**

Ayette metninde geçen **"hatie"**den murat küçük günah veya kasten işlenmeyen günahtır. **"İsm"**den murat ise büyük günah veya kasten işlenen günahtır.

113- وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهٗ لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ **"Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir güruh seni saptırmaya çalışırdı."**

وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ **"Hâlbuki onlar, ancak kendi nefislerini saptırırlar."**

وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَىْءٍ **"Sana hiçbir zarar veremezler."**

وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ **"Allah, sana Kitabı ve hikmeti indirdi."**

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ **"Ve sana bilmediğin şeyleri öğretti."**

وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا **"Allah'ın sana olan lütfu çok büyüktür."**

Ayetteki zamir Allah Rasulüne râcidir. Zafer oğullarından bir topluluk, gerçeği bilmelerine rağmen Rasulullahın hak ile hükmetmesine engel ol-

maya çalışmıştı. Allah ise, durumu Rasulüne vahiy ile bildirdiğinden Rasullahın ayağı kaymamış, işin vebali kendilerine dönmüştür.

Rasulullahın önce Zafer oğullarının isteği doğrultusunda hareket etmek istemesi, işin dış görünüşüne göre onlara itimat etmesinden idi. Ama, Allahın bildirmesiyle işin gerçeğini gördü.

114- لاَ خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلاَّ مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلاَحٍ بَيْنَ النَّاسِ **"Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur."**

Marûf, dinin güzel gördüğü, aklın da inkâr etmediği her şeye verilen bir isimdir. Buradaki **marûf**, Allah yolunda ödünç vermek, muhtaca yardım etmek, zekâttan farz olan miktardan daha fazlasını vermek gibi durumlardır.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا **"Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona çok büyük bir ecir vereceğiz."**

Kelâm **"kim emrederse"** şeklinde emretmek üzere bina edilmekle beraber, verilecek çok büyük mükâfat **"kim bunları yaparsa"** denilerek fiile terettüp ettirildi. Bunda ise, şöyle incelikler görülür:

-Bunları emreden, hayırlı kimseler zümresine girerse, elbette bilfiil yapan onların içinde olmaya çok daha layıktır.

-Ayrıca, işin esası bunları yapmaktır. Bunları emretmek de buna vesile olması cihetiyle güzel olur.

Ayette, sadece bu fiillerin yapılması değil, asıl önemli olan bu fiillerin Allah rızası için yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Çünkü, "ameller niyetlere göredir." Hayırlı bir işi gösteriş ve kendinden bahsettirmek için yapan birisi, Allahtan mükafata layık olamaz.

Bunları yapanlara verilecek ecrin çok büyük olduğunun bildirilmesi, Allah yolunda elden çıkan dünyevi çıkarların son derece kıymetsiz olduğuna dikkat çekmek içindir.

115- وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ **"Kim kendisine doğru yol besbelli olduk-**

tan sonra Peygamber'e karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu döndüğü yolda bırakırız ve cehenneme sokarız."

Ayet, icma'ya muhalefetin haram olduğuna delalet eder. Çünkü Allahu Teâlâ şiddetli tehdidi, peygambere muhalefete ve mü'minlerin gittiği yoldan başka bir yola uymaya terettüp ettirdi.

وَسَآءَتْ مَصِيرًا ع **"Orası ne kötü bir gidiş yeridir!"**

67. DERS

Şeytanın Tuzakları

116- إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ **"Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz."**

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ **"Bunun altındakileri ise, dilediği kimse için bağışlar."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre yaşlı biri Rasulullaha geldi ve şöyle dedi:

"Ben günahlara düşkün bir ihtiyarım. Ancak ben O'nu tanıdığımdan ve iman ettiğimden bu yana hiçbir şeyi Allaha şirk koşmadım. Ondan başka bir veli edinmedim. Günahlara cesurca dalmadım. Bir an bile, kaçmakla Allahtan kurtulabileceğimi tevehhüm etmedim. Ben gerçekten günahlarımdan dolayı pişmanım ve tevbe ediyorum. Allah katında benim halimi nasıl görüyorsun?"

Onun bu suali üzerine, üstteki ayet nazil oldu.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا **"Allah'a ortak koşan, muhakkak ki uzak bir dalalete düşmüştür."**

Çünkü şirk, dalalet çeşitlerinin en büyüğü ve doğruluktan en uzak olanıdır. Daha önce bu sûrede, **"Her kim Allah'a şirk koşarsa, gerçekten pek büyük bir günah ile iftira etmiş olur."** denilmişti (Nisa, 48). İlgili ayette iftiradan söz edilmesi, ehl-i kitap kıssasıyla bitişik olmasından dolayıdır. Onların şirkinin kaynağı ise, yüce Allaha evlat nisbet etmek şeklinde bir iftiradır.

117- إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ إِلاَّ إِنَاثًا **"Onlar, Onu** (Allah'ı) **bırakıp, yalnız dişilere taparlar."**

Yani onlar Lat-Uzza, Menat gibi dişi isimleriyle isim verdikleri putlara taparlar. Her kabilenin taptığı bir put vardı ve bu puta "falan oğullarının dişisi" denirdi. Bu ise,

-Ya put isimlerinin dişi olmasından,

-Ya da bu putların cansız şeyler olmasındandır. Camid şeyler de müennes sayılır.

Belki de Allahu Teâlâ onların son derece cahil ve ahmak olmalarına delil olması için bu putları münfail olup fiil yapamamaları cihetiyle **"dişiler"** olarak niteledi. Hâlbuki mabudun münfail değil, fail olması gerekir.

Ayrıca şu cihete de dikkat çekilmiştir: Müşrikler "melekler Allahın kızlarıdır" diyorlardı. Ayette **"onlar dişilere taparlar"** denilmesinden murat dişi kabul ettikleri meleklere tapmaları olabilir.

وَاِنْ يَدْعُونَ اِلاَّ شَيْطَانًا مَرِيدًا **"Ve onlar ancak inatçı şeytana tapmış olurlar."**

Çünkü, onlara bu tarz ibadeti emreden ve onları kışkırtan şeytandır. Sanki şeytana itaat etmek, ona ibadet etmek gibidir.

Allahu Teâlâ önce şirkin son derece büyük bir dalalet olduğunu ortaya koydu. Çünkü onların Allaha şerik koştukları şeyler münfail varlıklardır, kendilerinin iradî bir fiilleri yoktur. Bu ise ulûhiyete son derece zıddır. Çünkü ilahın münfail değil, fail olması gerekir.

Allahu Teâlâ bundan sonra, şöyle istidlalde bulundu:

Şeytana ibadet, dalaletin en çirkin şeklidir. Çünkü şeytan,

1-**Meriddir**, Tümüyle dalalete yönelmiştir, hayır ve hidayetle hiçbir alakası yoktur. Böyle olunca ona itaat, doğru yoldan tamamen çıkmak anlamına gelir.

2-**Mel'undur**. Yoldan çıkması sebebiyle lanetlenmiştir. Böyle olunca, ona uymak dalalet ve lanetten başka bir şeyi celbetmez.

3-**Düşmandır.** Şeytan, insanlara apaçık bir düşmandır, hep onların helaki için çalışır. Böyle olan bir varlığa değil ibadet etmek, dostluk göstermek bile bütünüyle yoldan çıkmaktır.

118- لَعَنَهُ اللّٰهُ **"Allah ona lanet etti."**

وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا **"O da dedi: Elbette senin kullarından belirli bir pay alacağım."**

119- وَلَاُضِلَّنَّهُمْ **"Onları mutlaka saptıracağım."**

Onları hak yoldan saptıracağım.

وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ **"Onları boş kuruntulara sokacağım."**

"Öldükten sonra dirilmek yok, ceza yok, keyfinize bakın" gibi boş hülyalarla onları avutacağım.

وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ **"Ve onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar."**

Böylece, Allahın helal kıldığını haram kılacaklar.

Arablar, bahire ve saibe denilen hayvanlara böyle yapıyorlardı.[13]

وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ **"Onlara emredeceğim de Allah'ın yaratışını değiştirecekler."**

Bunda, helâl olan şeylerin haram kılınmasına, bilfiil veya bilkuvve kâmil olan şeylerin noksan yapılmasına bir işaret vardır.

Böylece onlar, Allahın mahlukatının yüz ve sûretini, veya sıfatlarını değiştirecekler. Bu cümleden olarak,

-Hâmi gözü çıkarmak,

-Köleleri iğdiş etmek,

-Döğme yaptırmak,

-Livata (eşcinsellik),

-Lezbiyenlik,

-Aya – güneşe tapmak,

-Allahın insanları yaratmış olduğu İslam üzere yaratılışı değiştirmek,

-Azaları, şehvet – gadap gibi kuvveleri nefse bir kemâl kazandırmayan ve Allaha bir yakınlığa vesile olmayan yerlerde kullanmak gibi durumlar sayılabilir.

Ayetin lafzının genel oluşu, mutlak manada iğdiş etmeyi yasaklamak ile beraber, fukaha ihtiyaca binaen hayvanların iğdiş edilmesini caiz gördüler.

Şeytan "şöyle şöyle yapacağım" diye ya bunları tek tek söylemiştir veya söylememiş de olsa zaten fiilen yapmaktadır.

وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِيْنًا **"Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz o, apaçık bir hüsrana uğramış olur."**

Çünkü, sermayeyi kaybetmiş, cenneti elde etmek varken, ona bedel cehennemi hak etmiştir.

---

[13] Bahire, saibe için bkz. Maide 103. ayet ve açıklaması.

120- يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ **"Şeytan onlara vaad eder ve onları boş umutlarla oyalar."**

وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلاَّ غُرُورًا **"Oysa şeytanın onlara vaadi, aldatmadan başka bir şey değildir."**

Şeytan, onlara asla yerine getirmeyeceği vaatlerde bulunur, asla yapamayacakları boş kuruntularla onları avutur. Hâlbuki onun fayda gösterdiği şeyde zarar vardır.

Şeytanın bu vaadi, ya fasit vesveselerle veya dostlarının diliyle olur.

121- اُولٰٓئِكَ مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ **"Bunların varacakları yer cehennemdir."**

وَلاَيَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا **"Ondan kurtulmak için çare bulamazlar."**

122- وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ **"İman edip salih ameller yapanları ise, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız."**

خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا **"Orada ebedî olarak kalacaklardır."**

وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا **"Bu, Allah'tan hak bir vaaddir."**

وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلاً **"Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"**

Bu ifade, son derece beliğ – etkili bir te'kid cümlesidir. Ayetten maksad, şeytanî aldatıcı vaatler yerine, Allahın kendi seçkin kullarına yaptığı doğru vaadi nazara vermektir. Ayrıca, böyle bir neticeyi elde etmeleri için insanları bir teşviktir.

123- لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِ **"İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir."**

Yani, ey Müslümanlar! Allahın vaat etmiş olduğu sevaba ne sizin kuruntularınızla ulaşılır, ne de kitap ehlinin kuruntularıyla. Ancak iman ve salih amelle ulaşılır.

Denildi ki: İman, temenni ile olmaz. Kalpte karar kılarak ve amelin de kendisini desteklemesi ile iman gerçekleşir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Müslümanlar ve kitap ehli iftihar yarışına girdi. Ehl-i ki-

tap "bizim peygamberimiz sizin peygamberinizden önce, kitabımız da sizin kitabınızdan önce, biz Allaha sizden daha yakınız" dediler. Müslümanlar da "Hayır, biz sizden daha evlayız. Peygamberimiz son peygamber, kitabımız ise, önceki kitapların geçerliliğine son veriyor" deyince ayet nazil oldu.

Denildi ki: Ayetin hitabı müşrikleri de içine alır. Bundan önce onlardan bahsedilmesi buna delalet eder. Yani, müşriklerin "cennet yok, cehennem yok" gibi boş hülyalarına bakılmaz. İş, onların kuruntularına göre değildir.

Ehl-i kitabın boş hülyaları ise,

"Cennete ancak biz gireriz"

"Ateş bizi sayılı günler yakar" gibi ifadeleridir.

Ardından Cenab-ı Hak şunu nazara verdi:

مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهٖ **"Kim kötü bir amel işlerse, onunla cezalandırılır."**

Yani, her kim bir kötülük işlerse, eninde sonunda bunun cezasını görecektir. Rivayete göre, ayet nazil olduğunda Hz. Ebubekir şöyle dedi: "Ya Rasulallah, bu durumda kim kurtulabilir ki?"

Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "Sen üzülmez, hastalanmaz, musibete maruz kalmaz mısın?"

Hz. Ebubekir, "evet ya Rasulallah, bunlar başıma gelir" deyince Hz. Peygamber "işte, ayetin bildirdiği ceza budur" buyurdu.

وَلَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا **"O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir."**

124- وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ **"Erkek veya kadın her kim mü'min olarak salih amellerden işlerse, işte onlar cennete girerler."**

"Salih amellerden" ifadesi, "salih şeylerin bir kısmını veya onlardan birini yapsa" manasına gelir. Çünkü herkes bütün iyilikleri yapamaz ve bununla mükellef de değildir.

Ayette **"mü'min olarak"** denilmesi şunu gösterir: Yapılan salih işlerden sevap almanın şartı, mü'min olmaktır. İmanı olmayan biri, sevaba nail olamaz.

وَلاَ يُظْلَمُونَ نَقِيرًا **"Ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."**

Sevaplarından bir noksanlık söz konusu olmaz. İtaat edenin sevabı azaltılmayacağına göre, isyan edene de fazla ceza verilmeyeceği anlaşılır. Çünkü amellere karşılık veren Allah, merhamet edenlerin en merhametlisidir.

125- وَمَنْ اَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا **"Din bakımından, muhsin olarak yüzünü Allah'a teslim eden ve hanif olarak İbrahim'in dinine tâbi olan kimseden daha güzel kim olabilir?"**

Yüzünü Allah teslim etmek, sırf Allah için hâlisane amel yapmak, kendisine O'ndan başka bir Rab tanımamaktır. Bundan muradın secdede yüzünü Allah için yere koymak olduğu da söylenmiştir.

Üslûbun soru şeklinde gelmesinde, bu hâlin beşerî kuvvetin ulaşabileceği nihai durum olduğuna bir tenbih vardır.

Medhedilen bu muhsin kimse,

-İyilikleri yapan ve kötülükleri ise terk eden bir kimsedir.

-Ayrıca bu kimse, diğer dinlerden yüzünü çevirip İslâm dinine muvafık olarak İbrahim dinine tâbi olan bir kimsedir.

وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلاً **"Allah, İbrahim'i halîl** (dost) **edindi."**

Allahu Teâlânın Hz. İbrahimi "Halil" edinmesi, O'nu seçmesi, özel ikramlarını O'na tahsis etmesidir. Bu, dostun dostu yanında özel konumuna benzer.

Ayetin evvelinde Hz. İbrahimin ismi geçmekle beraber, "Allah O'nu Halil edindi." denilmeyip **"Allah İbrahimi Halil edindi"** denilmesi, O'nun şanının büyüklüğünü gösterir, medhe layık olduğunu ortaya koyar.

"Halil" kelimesi sevgiyle alakalıdır. Dostlukta sevginin yerleşmesi vardır. Ayrıca şu manalara da dikkat çekilmiştir:

-Dost, dostun eksiğini kapatır.

-Dost, dostuyla aynı yolda olur.

-Dost, dostuyla benzer hasletler taşır.

Bu cümle, ara cümle olarak getirilmiştir. Bu cümlede hem O'nun milletine (dinine) uymaya teşvik, hem de O'nun hüsün ve kemâlini bildirmek vardır.

126- وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ **"Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır."**

Göklerde ve yerde yaratma ve hükmetme Allahındır. Dilediği kimseyi ve dilediği şeyi seçer.

Üstteki ayetlerde salih amellere teşvik yapılmıştı. Bu ayet de, gök ve yer ehline Allaha itaatin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, Allahın bu amellerin karşılığını vermeye kudretinin yettiğini bildirmektedir.

وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطًا **"Allah, her şeyi kuşatıcıdır."**

O'nun ilmi ve kudreti her şeyi kuşatmıştır. Dolayısıyla, kimin ne yaptığını bilir, hayır ve şer ne işlemişse ona göre karşılığını verir.

68. DERS

Sulh Hayırlıdır

127- وَيَسْتَفْتُونَكَ فِىالنِّسَاءِ **"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar."**

Sorulan fetva, ayetin iniş sebebinden anlaşıldığına göre, miraşla alakalıdır. Şöyle ki:

Sebeb-i Nüzûl

Uyeyne, Hz. Peygambere "Sen kız çocuğa ve kız kardeşe mirasta erkeğin yarı hissesini veriyorsun. Hâlbuki biz ancak savaşa katılan ve ganimet elde eden erkekleri mirasçı yapardık. Niye böyle?" diye sordu. Hz. Peygamber "bana böyle emredildi" cevabını verdi.

قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ **"De ki: Onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor:"**

Yani, Allah bunun hükmünü beyan edip açıklıyor.

Fetva vermek, kapalı olan bir meseleyi açığa kavuşturmaktır.

وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ فِى يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِى لاَتُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ **"Kendilerine** (verilmesi) **farz kılınanı** (mirası) **vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere âdil davranmanız hakkında Kitap'ta size okunan âyetler vardır."**

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا **"Hayır olarak ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir."**

128- وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا **"Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden, yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında, onlara bir günah yoktur."**

Eğer bir kadın kocasının hâl ve hareketlerinden kendisine haksızlık edeceğini, hukukunu çiğneyeceğini veya kendisine sohbet ve beraberlikte az vakit ayıracağını hissederse, mehrinden bir kısmını ona vermek veya onu

kendine meylettirecek bir şey hibe etmek sûretiyle aralarında sulh yapmalarında bir beis yoktur.

وَالصُّلْحُ خَيْرٌ **"Sulh hayırlıdır."**

Elbette sulh yapmak, ayrılmalarından, kötü beraberlikten veya düşmanlıktan daha hayırlıdır. Ayete "sulh daha hayırlıdır" şeklinde mana vermek uygun olmaz. Ayetin ifadesi, sulhun hayırlı şeylerden olduğunu beyan eder. Nitekim sulhun zıddı olan husumet, şerli şeylerdendir.

وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ **"Zaten nefisler bencil tutkulara müheyyadır."**

Nefisler bencilliğe fıtraten meyilli olduğundan, karı-kocanın tam uyum içinde olmamaları bağışlanmıştır.

"Sulh hayırlıdır" ifadesi karı – kocayı barışa teşvik eder. Nefislerin bencilliğini bildiren kısım ise, onların tam uyum içinde olmamaları hususunda mazereti nazara verir. Yani, bencillik özelliği hem kadında, hem de erkekte fıtrî olarak vardır. Ne kadın kocasının kendisiyle az ilgilenmesine razı olur, ne de erkek hanımından hoşlanmıyorsa veya başkasını seviyorsa onu gereği gibi tutar ve hukukunu korur.

وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا **"Eğer iyi geçinir ve sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."**

Eğer birbirinizle iyi geçinir, haksızlıktan, yüz çevirmekten ve hakkını tam vermemekten sakınırsanız, şüphesiz Allah iyi ve kötü hallerinizi bilir, ona göre size karşılıkta bulunur.

129- وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ **"Ne kadar hırs gösterseniz de kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz."**

Çünkü adalet, elbette hanımlardan herhangi birine meyletmemeyi gerektirir, bu ise imkânsızdır. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber (sav) hanımları arasında adil bir şekilde taksimde bulunur, yanlarına eşit bir şekilde varır ve bu hususta şöyle dua ederdi: "Ya Rabbi, bu yapabileceğim şekilde benim taksimim, dolayısıyla Senin sahip olduğun, benim ise takatimi aşan durumlardan dolayı beni hesaba çekme."

فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ **"Öyle ise** (birine) **büsbütün gönül verip ötekini** (kocası hem var, hem yok) **askıda kalmış kadın gibi bırakmayın."**

Yani, gücünüz dâhilinde olup da yapabileceğiniz âdilane taksimi terk ederek ve rağbet etmediğiniz hanımınıza zulmederek kocasız veya boşanmış gibi bir hâle getirmeyin. Tam adalete muvaffak olamamak, birine tümüyle yüklenmeyi gerektirmez. Çünkü bir şey tümüyle elde edilmezse, bütün bütün terki de uygun değildir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Kimin iki hanımı olsa da birine aşırı meyletse, bir tarafı eğik olarak mahşer meydanına gelir."

وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا **"Eğer arayı düzeltir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah Ğafur – Rahîm'dir** (çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.)"

Ğafur'dur, kadınlarla ilgili olarak yaptığınız haksızlıkları düzeltir. **Rahîm'dir,** gelecekte haksız tavırlardan kaçınırsanız, Allah sizin geçmişteki haksız meyillerinizi bağışlar.

130- وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلاً مِنْ سَعَتِهِ **"Eğer** (karı-koca) **birbirlerinden ayrılacak olurlarsa, Allah, onların her birini geniş lütfuyla muhtaç bırakmaz."**

وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيمًا **"Allah'ın Vasi' – Hakîm'dir** (lütfu geniştir, hikmeti büyüktür)."

131- وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ **"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."**

Ayet, Allahın imkân ve kudretinin kemâline bir tenbihtir.

وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ **"Sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size de "Allah'tan korkun" diye tavsiye ettik."**

Daha önce kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyanlara ve onlardan öncekilere **"Allahtan korkun"** diye emredilmesi, ihlâs emrini te'kiddir.

وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ **"Eğer inkâr ederseniz, biliniz ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."**

Biz onlara ve size şöyle dedik: Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah bütün mülkün mâlikidir. Sizin şükür ve takvanızın Ona bir faydası olmadığı gibi, küfür ve isyanınızdan da zarar görmez. Size takvayı tavsiye etmesi, -haşa- ihtiyacı olduğundan değil, sırf size olan rahmetindendir.

Cenab-ı Hak, bu manayı şu sözü ile te'kid ve takviye etti, zihinlerde yerleştirdi:

وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيدًا **"Ve Allah Ğanî – Hamîd'dir."**

Ğanî'dir, mahlûkata ve onların ibadetine muhtaç değildir, **Hamîd'dir,** hamdeden olsun olmasın kendi zâtında hamde layıktır.

132- وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ **"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."**

Allah, Ğanî ve Hamid oluşuna delalet için göklerin ve yerin kendisine ait olduğunu üçüncü kere nazara verdi. Çünkü bütün mahlûkat, ihtiyaçları ile O'nun **Ğanî** oluşuna; Allahın onlara verdiği vücut, çeşitli özellikler ve kemâlât ile de **Hamid** oluşuna delâlet ederler.

وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا **"Vekil olarak Allah yeter."**

Bu ifade, **"Allah, onların her birini geniş lütfuyla muhtaç bırakmaz"** ayetine racidir. Çünkü onlara yeterli olduğunu taahhüd etmiştir. Arada yer alan ayetler ise, bu manayı takrir eder.

133- إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ **"Eğer** (Allah) **dilerse, ey insanlar, sizi giderir de başkalarını getirir."**

"Başkalarını getirir" ifadesi "başka kavimler yaratır" manasına gelebileceği gibi, "insan yerine başka varlıklar yaratabilir" manasına da gelebilir.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيرًا **"Ve Allah, buna kadirdir."**

Yani Allah hem sizi vücuttan gidermeye, hem de sizin yerinize başkalarını icad etmeye kadirdir. Onun kudretine bir sınır yoktur, hiçbir şey O'na zor gelmez.

Allahın bir kısım varlıkları giderip başkalarını getirmeye kadir olması O'nun hiçbir şeye muhtaç olmadığını (ğınasını) gösterdiği gibi, O'nu inkâr eden ve emrine karşı gelenlere de bir tehdid manası taşır.

Bir başka ayette **"Eğer sefere çıkmazsanız, Allah elem dolu bir azap ile sizi cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir."** (Tevbe 39) denildiği gibi, bu ayetin de Hz. Peygambere düşmanlık yapan kavmine bir hitap olduğu da söylenmiştir. Bu ayet nazil olduğunda, rivayete göre Hz. Peygamber elini Hz. Selman'ın sırtına vurmuş ve "onlar, bunun kavmidir" demiştir.

134- مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ **"Kim dünya sevabını isterse, bilsin ki, dünya ve ahiret sevabı ancak Allah katındadır."**

Mesela, ganimet niyetiyle cihada giden kimse, dünyaya taliptir. Hâlbuki dünyanın da ahiretin de sevabı Allah katındadır. Öyleyse, bu ikisinden kıymetsiz olana talip olmak yerine **"Rabbimiz! Bize dünyada bir iyilik ver, ahirette de bir iyilik ver."** (Bakara, 201) demesi veya o ikisinden kıymetli olana talip olması uygun düşer. Çünkü sırf Allah için cihad eden bir kimse, ganimetten de mahrum kalmaz.

Ayet şöyle de anlaşılabilir:

Dünya ve ahiretin sevabı Allah katındadır, her bir insana dilediğinden verir. Şu ayet de bu manadadır:

"Kim âhiret mahsulünü isterse, onun mahsulünü artırırız. "Kim de dünya mahsulünü isterse, ona da ondan veririz." (Şûra, 20)

وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ع **"Allah Semi' – Basîr'dir** (hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir)."

Allah insanların neyin peşinde koştuklarını bilir ve her birine maksadına uygun olandan verir.

69. DERS

Münafığın Şahsiyetsizliği

135- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ ۚ **"Ey iman edenler! Kendiniz, ana-babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun."**

Çünkü şehadet (şahitlik) kendisi veya başkası hakkında hakkı beyan etmektir.

اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا **"Zengin de olsa, fakir de olsa, Allah ikisine de** (sizden) **daha yakındır."**

فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰى اَنْ تَعْدِلُوا ۚ **"Öyle ise adaleti yerine getirmede hevâya uymayın."**

وَاِنْ تَلْوٗٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا **"Eğer** (şahitlik ederken) **dilinizi eğip bükerseniz veya çekinirseniz, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."**

Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdar olduğundan, ona göre sizi cezalandırır.

136- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ **"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği Kitaba iman edin."**

Yani, imanınızda sebat edin, o hâl üzere devam edin.

Veya, "dillerinizle iman ettiğiniz gibi, kalplerinizle de iman edin."

Veya "bütün kitapları ve peygamberleri içine alacak şekilde iman edin." Çünkü, bazısına iman etmek, iman etmemek gibidir.

Ayette iki defa **"Kitap"** geçer. Bunlardan birincisi Kur'an, ikincisi ise Allahın gönderdiği bütün kitaplardır.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيدًا

"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, doğru yoldan büsbütün sapmış olur."

Böyleleri yoldan büsbütün çıkmış olur, neredeyse tekrar yola gelemez.

137- إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلاَ لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلاً **"İman edip sonra inkâr eden, sonra iman edip tekrar inkâr eden, sonra da inkârlarında ileri gidenler var ya; Allah onları bağışlayacak değildir, doğru yola iletecek de değildir."**

Yahudilerde böyle bir durum görülmektedir. Hz. Musa'ya iman ettiler, ardından buzağıya tapmaya başladılar. Hz. Musa Tur'dan dönünce tekrar imana girdiler. Hz. İsa geldiğinde O'nu inkâr ettiler. Peygamber Efendimiz geldiğinde ise, büsbütün inkara yöneldiler.

Ayet, genel anlamda imandan küfre dönenler hakkında da değerlendirilebilir. Bazı kimseler imana girmişken dinden dönerler, ardından tekrar dine girip tekrar çıkarlar, sonunda küfürde ısrar ederler.

"Allah onları bağışlayacak değildir, doğru yola iletecek de değildir."

Çünkü küfürden dönmeleri ve imanda sebat etmeleri çok zordur. Zira kalpleri küfürle mühürlenmiş, gözleri hakkı görmekten kör hâle gelmiştir. Yoksa bundan "imanlarında samimi olsalar da imanları kabul edilmez, günahları bağışlanmaz" manası anlaşılmamalıdır.

138- بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا **"Münafıklara, onlar için elem dolu bir azap olduğunu müjdele!"**

Ayetin bu kısmı, önceki tehditlerin münafıklarla ilgili olduğuna delâlet eder. Onlar, görünüşte iman etmiş, ama gerçekte defalarca küfre düşmüş kimselerdir. Ardından da münafıklıkta ısrar etmekle ve mü'minlere zarar vermekle küfürde daha ileri gitmişlerdir.

Ayette "münafıkları uyar!" demek yerine **"münafıkları müjdele!"** denilmesi, onlara karşı bir tehekkümdür.

139- الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ **"Onlar, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost ediniyorlar."**

أَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ **"Onların yanında izzet mi arıyorlar?"**

فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا **"Hâlbuki bütün izzet Allah'a aittir."**

Allahın aziz kıldığından başkası izzet bulamaz. Allah ise izzeti, kendi dostlarına yazmış ve şöyle bildirmiştir:

"Hâlbuki izzet, ancak Allah'ın, peygamberinin ve mü'minlerindir." (Münafikun, 8)

Dolayısıyla onlar dışında olanlara nispetle izzet elde etmek mümkün değildir.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلاَ تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهٖ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ 140- **"Allah size Kitap'ta şöyle hüküm indirdi: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz."**

Bu ifade, Mekke döneminde nazil olan şu ayeti hatırlatır:

"Âyetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman hemen onlardan uzaklaş ki, ondan başka söze dalsınlar." (En'am, 68)

Onlar gibi olmak, hem günah, hem de küfür yönünden olabilir. Onlar, Allahın ayetlerini inkâr veya istihza ederken, oradan kalkıp gidebilecek iken gitmeyen insan, elbette onların günahlarına ortak olur. Hele bir de onların bu haline razı olursa, küfürde onlara benzemiş olur.

اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا **"Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır."**

اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ 141- **"Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir."**

Müslümanların başına bir iş gelmesini bekleyen bu kimseler, üstte bahsi geçen münafıklardır.

فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُوا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ **"Eğer Allah tarafından size bir fetih nasip olursa, "Biz sizinle beraber değil miydik?" derler."**

"Bakın, biz de sizinleydik, size destek olduk, ganimetlerden bize de pay verin" derler.

وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ **"Şayet kâfirlerin** (zaferden) **bir nasibi olursa, "**(yanınızda yer alarak) **size üstünlük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?" derler."**

Ayette Müslümanların zaferine **"fetih"**, kâfirlerin zaferine ise **"nasip"** denilmesi, onların paylarının kıymetsizliğini göstermek içindir. Çünkü, sırf dünya hayatında işlerine yarayacak ve sür'atle ellerinden çıkıp gidecektir.

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ **"Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir."**

وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً **"Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir."**

Allah, o kıyamet günü kafirlere mü'minlere karşı asla üstünlük vermeyecektir. Hatta dünyada da...

Ayet metninde geçen **"sebîl"** yani "yol"dan murat, delildir.

Şafii mezhebi bu ayeti, Müslüman bir kölenin kâfir birine satılmasının fesadına delil olarak kullanır. Hanefi mezhebi de, erkeğin irtidad etmesiyle hanımının boş olacağına delil getirir.

142- اِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ **"Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar."**

وَهُوَ خَادِعُهُمْ **"Hâlbuki O, onların oyunlarını başlarına geçirecektir."**

وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى **"Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar."**

Sanki zorla iş gördürülen biri gibi, istemeye istemeye namaza kalkarlar.

يُرَآؤُنَ النَّاسَ **"İnsanlara gösteriş yaparlar."**

وَلاَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلاَّ قَلِيلاً **"Allah'ı da pek az zikrederler."**

Çünkü riyakâr insan ancak kendini görenlerin yanında "Allah" der.

Veya, onların dilleri ile Allahın adını söylemeleri, kalbin Allahı anmasına nisbetle az bir şeydir.

Zikirden muradın namaz olduğu da söylenmiştir. Hatta namaz içinde de onların "Allah" demeleri sadece tekbir getirirken ve selâm verirkendir.

143- مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ **"Onlar, bunlar arasında** (iman ile küfür arasında) **bocalayıp dururlar."**

لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ **"Ne bunlara** (mü'minlere) **ne de şunlara** (kâfirlere) **bağlanırlar."**

İman ve küfür ortasında giderler gelirler, kâh o yolda, kâh diğer yolda olurlar.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا **"Allah, kimi saptırırsa, artık ona asla bir yol bulamazsın.**

Sen böyle biri için hakka ve doğruya asla bir yol bulamazsın.

Benzeri bir mana, bir başka ayette şöyle bildirilir:

"Allah kime bir nur vermemişse, artık onun için bir nur yoktur." (Nur, 40)

70. DERS

Kâfirleri Dost Edinmek

144- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ **"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin."**

Çünkü böyle bir tavır, münafıkların işidir ve onların âdetidir. Öyleyse onlara benzemeyin.

أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا **"Kendi aleyhinizde Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?"**

Çünkü onlara dostluk, münafıklığa bir delildir.

145- إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ **"Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar."**

وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا **"Onlara asla bir yardımcı bulamazsın."**

Münafıklar, cehennemin dibinde en aşağı tabakada yer alırlar. Çünkü onlar kâfirlerin en aşağı olanlarıdır. Küfre ilâve olarak İslâm diniyle alay etmek, Müslümanları aldatmak gibi cürümleri vardır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Kimde şu üç özellik varsa, namaz kılsa, oruç tutsa ve Müslüman olduğunu iddia etse bile, o münafıktır:

-Konuştuğunda yalan söyler.

-Va'dini yerine getirmez.

-Emanete hıyanet eder."

Hz. Peygamberin bu hadisini teşbih ve tağliz olarak yorumlamak daha uygun olur. Yani, her kimde bu üç özellik olsa, münafıklara benzemiş olur. Hz. Peygamber bu kötü hâlden sakındırmak için, sert bir üslûb kullanmayı tercih etmiştir.

Cehennemin yedi tabakasından **"dereke"** olarak bahsedilmesi, bunların üst üste olmaları sebebiyledir.

146- إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ **"Ancak tev-**

be edenler, durumlarını düzeltenler, Allah'a sarılanlar ve dinlerini Allah'a has kılanlar müstesnadır."

فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ **"İşte bunlar mü'minlerle beraberdir."**

Yani, nifaktan dönen ve münafık iken kendilerinde görülen bozuk halleri düzelten, Allaha güvenip O'nun dinine yapışan, itaat ile sadece Allahın rızasını gözeten kimseler dünya ve ahirette mü'minlerle beraberdir.

وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْرًا عَظِيمًا **"Allah, mü'minlere büyük bir mükafat verecektir."**

147- مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ **"Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azab etsin ki?"**

Allahu Teâlâ, fayda ve zarar görmekten yücedir ve kimseye de gayzı yoktur. Ancak küfürde ısrar edeni cezalandırır. Çünkü kişinin küfürde ısrarı, bir hastalığa yol açan kötü bir mizaç gibidir. Kişi iman ve şükürle bunu ortadan kaldırsa, ilâhî cezadan kendini kurtarmış olur.

Ayette şükür imandan önce zikredildi. Çünkü âleme nazar eden kimse, önce nimetleri fark eder, müphem bir şekilde şükreder. Sonra dikkatle bakar, Mün'imi tanır ve ona iman eder.

وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيمًا **"Allah, Şakir'dir – Alîm'dir."**

Allah **Şakirdir**, yani az bir amel de yapılsa onu kabul eder, büyük mükafat verir. Allah **Alimdir**, şükür ve imanınızın hakkını bilir.

148- لَايُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلاَّ مَنْ ظُلِمَ **"Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıktan söylenmesini sevmez."**

Zulme maruz kalan kişi, zalime beddua edebilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, adamın biri bir kavme misafir oldu, ama kendisine ikramda bulunmadılar. O da onlardan serzenişte bulununca, bu tavrından dolayı ayıplandı. Bu münasebetle, üstteki ayet nazil oldu.

وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا عَلِيمًا **"Şüphesiz Allah, Semi' – Alîm'dir** (hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir)."

Allah mazlumun kelâmını işitir, zâlimin ne yaptığını bilir.

149- إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا **"Onu eğer bir hayır olarak açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz** (bilin ki)**, Allah da çok affedicidir, her şeye gücü yetendir."**

Eğer, şikayete hakkınız olan bir meselede taat ve hayır olarak güzelce söyler veya onu gizlerseniz veya onu affederseniz, -ki en ideal olanı affetmektir-, zaten Allah da cezalandırmaya kâdir olduğu halde affetmeyi tercih eder. Kendisine isyan edenlerden intikam almaya tam bir kudreti varken çokça affeder. Sizin de böyle yapmanız daha uygun olur.

Ayet, mazluma beddua ruhsatı verilmişken, yüce ahlâka sevk ile affetmeye teşvik etmektedir.

150- إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ **"Şüphesiz Allah'ı ve Onun peygamberlerini inkâr edenler."**

وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ **"Ve Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler."**

وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ **"Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz" diyenler."**

وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا **"Ve böylece bunlar arasında** (imanla küfrün arasında) **bir yol tutmak isteyenler var ya..."**

"Allaha inandım" deyip bazı peygamberlerini kabul etmemek, imanla küfür ortası bir yol arayışıdır. Hâlbuki bu işin ortası yoktur. Çünkü hak, farklılık arzetmez. Allaha iman, ancak peygamberlerine iman ve onların Allahtan tebliğ ettikleri meseleleri tafsilen veya icmalen tasdikle tamam olur. Bu durumda, bunların bir kısmını inkâr eden, tamamını inkâr etmiş gibidir. Yüce Allah şöyle bildirir:

"Artık haktan sonra dalaletten başka ne vardır?" (Yunus, 32)

151- أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا **"İşte onlar gerçekten kâfirlerin ta kendileridir."**

Onlar, küfürde kemâle ermiş kimselerdir. Bazılarına inanmalarının bir kıymeti yoktur.

وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا **"Biz de kâfirlere zillet verici bir azap hazırladık."**

152- وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْ **"Allah'a ve peygamberlerine iman edenler ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara gelince, işte Allah onlara daha sonra mükâfatlarını verecektir."**

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا **"Allah, Ğafur'dur – Rahîm'dir** (çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir)**."**

Önceki ayette medar-ı bahs olan kâfirler Allah ve elçileri arasında tefrikte bulunuyorlardı. Buna mukabil bu ayette nazara verilen mü'minler ise, böyle bir ayrım yapmazlar.

Ayette bunlara va'ad edilen mükâfatın **"sevfe"** yani **"sonra"** ile getirilmesi, va'di te'kid içindir, bu mükâfatın verilmesi biraz zaman alsa da mutlaka olacağına delalet etmektedir.

71. DERS

Yahudiler Hakkında

153- يَسْئَلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ **"Ehl-i Kitap, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar."**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Yahudi din âlimleri hakkında indi. Şöyle ki: Onlardan bir kısmı, "Ya Muhammed, eğer sadık isen Hz. Musa'nın kitap getirdiği gibi, sen de bize semadan bir defada bir kitap getir" dediler. Bir rivayete göre de, Tevrat'ta olduğu gibi levhalar üzerine semavî bir hatla yazılmış bir kitap istediler.

Veya ayetten murat "inerken göreceğimiz bir kitap getir" manası da olabilir.

Veya "bize öyle bir kitap getir ki, bu bize yazılmış olsun, senin peygamberliğini haber versin".

فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ **"Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi."**

Yani, ey peygamber, senden istedikleri sana aşırı geldiyse, Musa'dan daha büyüğünü istemişlerdi.

Bu sual her ne kadar onların ecdadından gelmiş ise de bunlara nispet edilmesi bunların da onların yolunda olmaları sebebiyledir. Demek ki, bu tür sualler onların âdeta dem ve damarlarına yerleşmiştir. Senden talep etmiş oldukları şey, onların ilk cehaletleri ve ilk kuruntuları değildir.

فَقَالُوا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً **"Allah'ı bize açıkça göster" demişlerdi."**

فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ **"Bunun üzerine, zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı."**

Semadan bir ateş geldi ve onları helâk etti. Böyle bir ceza, işi yokuşa sürmeleri ve içinde bulundukları durumda kendileri için olmayacak bir şeyi istemeleri sebebiyle verildi.

Onların münasebetsiz bir şekilde Allahı görme taleplerine yönelik gelen bu ilâhî ceza, rü'yetullahın imkânsız olmasını gerektirmez.

ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ **"Sonra kendilerine beyyinat** (apaçık deliller) **gelmesinin ardından tuttular buzağıyı ilah edindiler."**

فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ **"Biz bunu da affettik."**

Bu ikinci cinayet de onların ecdatlarının hatalarından biridir. Ayette geçen **"beyyinat"**, mu'cizelerdir. Bundan muradın "Tevrat" olduğunu söylemek caiz olmaz. Çünkü o zaman Tevrat daha inmemişti.

وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا **"Ve Mûsâ'ya apaçık bir güç ve yetki verdik."**

154- وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ **"Verdikleri sağlam söz**(ü yerine getirmemeleri) **sebebiyle Tûr'u üzerlerine kaldırdık."**

وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا **"Ve onlara, "secde ile kapıdan girin" dedik."**

وَقُلْنَا لَهُمْ لاَ تَعْدُوا فِى السَّبْتِ **"Ayrıca onlara, "Cumartesi** (yasakları) **konusunda haddi aşmayın" dedik."**

وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا **"Ve onlardan çok sağlam bir söz aldık."**

Cenab-ı Hakkın **"onlara dedik"** demesi, birincisi Hz. Musa, ikincisi ise Hz. Davud vasıtasıyla olmuştur. Ancak, ikinci emrin Hz. Musa vasıtasıyla olması da mümkündür. Her ne kadar Cumartesi yasağını çiğnemek Hz. Davud zamanında olmuşsa da, yasak emri Hz. Musa zamanında söylenmiş olabilir.

155- فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ **"Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve "kalplerimiz kılıflıdır" demelerinden dolayı** (başlarına türlü belâlar verdik.)"

Onlar emre muhalefet ettiler, verdikleri sözde durmadılar, biz de onlara yaptığımızı yaptık.

بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ **"Aksine, inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir."**

فَلاَ يُؤْمِنُونَ اِلاَّ قَلِيلاً **"Artık onlar çok az iman ederler."**

Yani, onlardan Abdullah İbni Selâm gibi çok az kişi iman eder.

Veya onların imanı azıcık bir imandır. Noksan olması sebebiyle kayda değer bir iman değildir.

156- وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا "(Kalblerinin mühürlenmesinin diğer bir sebebi de) **inkâr etmeleri ve Meryem'e büyük bir iftirada bulunmalarıdır."**

Onların büyük iftirası, Hz. Meryemi gayr-ı meşru ilişkiye girmiş görmeleridir.

157- وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ **"Bir de "Biz Allah'ın rasulü Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demeleri."**

"Allahın Rasulü Meryem oğlu İsa Mesih'i" demeleri, O'nun Allahın rasulü olduğunu kabul etmeleri anlamında olmayıp,

-Ya "şu kendini Allahın Rasulü sanan İsayı... öldürdük."

-Veya dalga geçerek "hani şu Allahın Rasulü(!) İsa var ya..., onu öldürdük" şeklindedir. Bunun benzeri şu ayette geçer:

"Firavun dedi: Şüphesiz size gönderilen peygamberiniz bir mecnun (deli)**."** (Şuara, 27)

-Veya O'nu medih olarak Allahu Teâlâdan bir beyan olabilir.

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ **"Oysa onu ne öldürdüler, ne de astılar."**

وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ **"Fakat onlara öyle gibi gösterildi."**

Rivayete göre Yahudilerden bir grup Hz. İsa ve annesi hakkında çirkin şeyler söylediler. O da onlara beddua etti. Bunun sonucu olarak taraf-ı ilâhîden maymun ve domuza çevrildiler. Ardından Yahudiler O'nu öldürmek üzere bir araya geldiler. Allah da İsa'ya kendisini semaya yükselteceğini haber verdi. Bunun üzerine İsa (as) ashabına "hanginiz benim sûretime çevrilip öldürülmeye, asılıp cennete girmeye razı olur?" diye sordu. Ashabından biri ayağa kalktı, Allah da onu Hz. İsa sûretine çevirdi. İşte bu zât, Hz. İsa zannedilerek öldürüldü ve asıldı.

Bir başka rivayette ise şöyle anlatılır: Hz. İsa'nın ashabından münafikane hareket eden biri vardı. Hz. İsa'nın yerini bildirmek üzere çıktı. Allah ona İsa sûretini verdi. Yakalandı, çarmıha gerilerek öldürüldü.

Bir başka rivayet ise şöyledir: Yahudi Taytanus Hz. İsa'nın bulunduğu eve girdi, ama onu bulamadı. Allah bu Yahudiyi Hz. İsa şekline çevirdi. Çıktığında İsa zannedildi, yakalandı ve asıldı.

Böyle hâller, nübüvvet zamanında akıldan uzak görülmeyecek harikalardır.

Allahu Teâlânın Hz. İsayı öldürmek isteyen Yahudileri kınaması, kelâmın delalet ettiği gibi, Allaha karşı gelmek cür'etinde olmaları ve apaçık mü'cizelerle te'yid edilen bir peygamberini öldürmeye yeltenmelerindendir.

وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ **"Onun hakkında ihtilafa düşenler, bu konuda bir şüphe içindedir."**

Bu olay olduğunda insanlar ihtilafa düştü. Yahudilerin bir kısmı dedi: O bir yalancıydı, biz de onu öldürdük.

Diğerleri ise tereddütte kaldı, bazısı dedi: "Eğer bu İsa ise, arkadaşımız nerede?"

Bazısı da dedi:

"Yüz İsanın yüzü, beden ise arkadaşımızın bedeni."

Hz. İsa'dan semaya yükseltileceğini duyanlar ise şöyle dediler:

"O, semaya yükseltildi."

Bir kavim ise şöyle görüş beyan etti:

"Nâsut asıldı, lâhut ise semaya yükseltildi."[14]

Hz. İsa hakkında ihtilafa düşenler, O'nun hakkında gerçek bir bilgiye sahip değillerdir, bir şek içindedirler. Yani tereddüt hâlindedirler.

مَالَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ **"O hususta hiçbir bilgileri yoktur, sadece zanna uyuyorlar."**

Ayette medar-ı bahs edilen zannın, cehâlet ile, ilmin de nefsin kendisiyle sükûnet bulacağı bir itikad ile açıklanması da caizdir.

وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا **"Onu kesin olarak öldürmediler."**

---

14 Yani, topraktan yaratılan bedeni asıldı, ama lâhutî olan ruhu ise yükseldi."

158- بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ **"Doğrusu Allah onu kendisine yükseltti."**

Ayet, Hz. İsanın öldürülmesini inkâr ve semaya yükseltilmesini ise ispat eder.

وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا **"Allah, Azîz -Hakîm'dir."**

159- وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ **"Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona** (İsa'ya) **iman edecek olmasın."**

Yani, kitap ehlinden O'na iman etmeyen kalmayacak. Bu, en azından kitap ehlinden olan kimselerin ölümü anında gerçekleşir. Bunların her biri Hz. İsa'yı Allahın kulu ve rasulü olarak o zaman görürler, inanırlar. Böyle bir haldeki iman ise, makbûl bir iman değildir. Ayetin ifadesi, imanın fayda vermeyeceği böyle bir hâl gelmeden, acele edip hemen iman etmelerini teşvik etmektedir.

Her iki zamiri Hz. İsaya raci' görüp, ayeti "bütün kitap ehli Hz. İsa semadan indiğinde O'na iman edecek" şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.

Hz. Peygamberin şöyle dediği rivayet edilir:

"Deccal çıktığında İsa semadan iner, onu öldürür. O zaman kitap ehlinin tamamı kendisine iman eder. Böylece bütün insanlar aynı dine, yani İslâm dinine tâbi olurlar. Emniyet meydana gelir, öyle ki aslanlar develerle, kaplanlar sığırlarla, kurtlar koyunlarla oynaşır. Çocuklar balıklarla oynar. Hz. İsa yeryüzünde kırk sene kalır, sonra vefat eder, Müslümanlar O'nun namazını kılarlar, defnederler."

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا **"Kıyamet günü ise, o** (İsa) **onların aleyhine şahit olacaktır."**

Kıyamet günü Hz. İsa Yahudilerin kendisini yalanladığını, Hristiyanların ise kendisine "Allahın oğlu" dediklerini söyleyecektir.

160- فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا **"Yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle, önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri Yahudilere haram kıldık."**

Haram kılınanların neler olduğu En'am sûresi 146. ayette açıklanmıştır.

161- وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ **"Ayrıca kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları."**

Faiz, bize haram kılındığı gibi, onlara da haram kılınmıştı. Ayette, nehiy kelimesinin haram kılmak anlamına geldiğine bir delil vardır.

وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ **"Bir de insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle** (böyle yaptık.)**"**

İnsanların mallarını batıl şekilde yemek, rüşvet ve benzeri haram yollarla olur.

وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا **"Onlardan inkâr edenlere elem verici bir azap hazırladık."**

Kendisiyle tehdit edilen bu azap, tevbe ve iman etmeyenler içindir.

162- لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ **"Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler."**

Onlar içinde Abdullah İbnu Selâm gibi ilimde kökleşmiş olanlar da vardı.

وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ **"O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya."**

اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ اَجْرًا عَظِيمًا **"İşte onlara büyük bir mükafat vereceğiz."**

Çünkü onlar sahih imanla salih ameli cem etmişlerdir.

72. DERS

Meryem Oğlu İsa

163- إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ ۚ **"Muhakkak biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik."**

Ehl-i kitabın semadan bir kitap indirmesini istemelerine bir cevaptır ve Hz. Peygambere vahiy gelmesi olayının diğer peygamberlerden farklı bir şey olmadığına bir delildir.

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ ۚ **"İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, esbata** (Onun torunlarına)**, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik."**

وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا ۚ **"Ve Davud'a da Zebur'u verdik."**

"Peygamberlere" ifadesi ismi geçen bütün peygamberleri de şümulüne almakla beraber, bu peygamberlerin ismen zikredilmesi onların şanlarını yüceltmektir. Çünkü mesela Hz. İbrahim ulu'l-azm peygamberlerin ilkidir, Hz. İsa da sonuncusudur. Diğerleri de peygamberlerin en eşref ve meşhurlarıdır.

164- وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ **"Daha önce sana anlattığımız peygamberlerle, anlatmadığımız başka peygamberlere de** (vahyettik)**."**

وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ۚ **"Ve Allah Musa ile de doğrudan konuştu."**

Allahu Teâlânın doğrudan bir kelâm ile konuşması, vahyin en ileri bir mertebesidir. Peygamberler içinde Hz. Musa böyle bir vahye mazhar kılınmıştır. Allahu Teâlâ, diğer bütün peygamberlere verdiğinin bir benzerini Hz. Muhammede vermek sûretiyle, O'nu en üstün kılmıştır.

165- رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ۚ

"Müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."

Peygamberler gönderilmese, insanlar "ya Rabbi" bize bir elçi gönderseydin de, o bizi uyarsaydı, bilmediklerimizi bize öğretseydi" diyebilirlerdi.

Ayette, insanlara peygamber gönderilmesinin zorunlu olduğunu bir tenbih vardır. Çünkü bütün insanlar cüzî maslahatları ve insanların çoğu da küllî maslahatları idrak etmekten noksandırlar.

وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا **"Allah, Azîz'dir – Hakîm'dir."**

Allah **Azîz'dir**, irade ettiği şeyde O'na galebe edilmez. **Hakîm'dir** hikmetle iş yapar. Peygamberler göndermesi ve her peygambere bir çeşit vahiyle hitap etmesi ve bir mu'cizeye mazhar kılması da O'nun hikmetindendir.

لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهٗ بِعِلْمِهٖ ۚ **166- "Fakat Allah, sana indirdiğini kendi ilmiyle indirmiş olduğuna şahitlik eder."**

Yani, "varsın onlar semadan bir kitap indirmeni istesinler, senin nübüvvetine şehadet etmesinler! Allah şehadet eder ki Sen O'nun elçisisin."

Sebeb-i nüzûl

Rivayete göre **"Muhakkak biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik"** ayeti indiğinde onlar "Biz senin nübüvvetine şehadet etmiyoruz" demişlerdi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Allah o Kur'anı, bütün beliğ insanların telifinden aciz kaldığı bir nazımla indirdi.

Veya burada ilimden murat, insanların dünya ve ukbada işlerine yarayacak bilgidir.

وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ ۚ **"Melekler de şahitlik ederler."**

Yani, melekler de senin nübüvvetine şehadet ederler.

Bu ifadede, meleklerin tefekkür ve teemmüle lüzum kalmayacak şekilde nübüvvet davasının sıhhatinin bilinmesini arzuladıklarına bir tenbih vardır. Bu çeşit bilgi meleklerin özelliklerindendir. İnsanların fikir ve tefekkür dışında böyle şeyleri bilmeleri söz konusu değilidir.

"İşte ey peygamber, eğer şu insanlar doğru bir nazar ve bakış ile ba-

kabilseler, elbette senin nübüvvetini bilirlerdi ve meleklerin bilip şehadet etmesi gibi, onlar da şehadet ederlerdi."

وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا **"Şahit olarak Allah yeter."**

167- اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالاً بَعِيدًا **"Şüphesiz inkâr edip, insanları Allah yolundan alıkoyanlar, çok uzak bir dalalete düşmüşlerdir."**

Onların bu derece yoldan çıkmaları, dalal ve idlâli cem etmeleri sebebiyledir. Yani, sırf kendileri yoldan çıkmakla kalmamışlar, başkalarını da yoldan çıkarmışlardır.

Ayrıca, başkalarını saptıran kimse, kendisi dalalette iyice boğulmuş olur, oradan sıyrılıp çıkması da zorlaşır.

168- اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلاَ لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا **"Şüphesiz, inkâr edenleri ve zulmedenleri Allah ne bağışlar, ne de doğru bir yola eriştirir."**

Onların zulmü Peygamber Efendimizi inkârları sebebiyledir.

Veya insanları, onların işine yarayacak ve kendilerini kurtaracak şeylerden engellemelerinden dolayıdır.

Bunun dışında daha genel bir bakışla her türlü zulüm de anlaşılabilir.

Ayet, kâfirlerin dinin fürüatıyla da mükellef olduklarına delâlet eder. Çünkü ayette bahsedilenler, küfür ve zulmü cem edenlerdir.

169- اِلاَّ طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا **"(Allah onları) ancak içinde ebedî kalacakları cehennem yoluna iletir."**

وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا **"Bu ise Allah'a çok kolaydır."**

170- يَا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ **"Ey insanlar! Peygamber size Rabbinizden hakkı** (gerçeği) **getirdi."**

Allahu Teâlâ, peygamberliği ortaya koydu ve ona ulaştıran bilgi yolunu beyan etti, inkâr edenleri de ebedi azapla uyardı. Ardından bütün insanlara seslenerek onları peygamberin davetine icabete çağırdı,

فَاٰمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ **"Kendi yararınıza olarak ona iman edin."**

وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ **"Eğer inkâr ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."**

Yani, şayet inkârı tercih ederseniz, Allahın size ve imanınıza ihtiyacı yoktur, sizin iman etmenizle fayda görmediği gibi, küfrünüzden de zarar görmez. **"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allahındır"** ifadesi, Allahın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını açıkça ispat eder.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا **"Allah Alîm'dir – Hakîm'dir."**

171- يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لاَ تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ **"Ey ehl-i kitab! Dininizde taşkınlık etmeyin!"**

Hitap, hem Yahudilere, hem de Hristiyanlaradır. Yahudiler Hz. İsa hakkında onu tahkir ile taşkınlık yaptılar, hatta O'nu veled-i zina olarak gördüler.

Hristiyanlar ise O'nu öyle yükselttiler ki –haşa- bir ilah hâline getirdiler.

Denildi ki, "ayet özellikle Hristiyanlarla alakalıdır. Çünkü ayetin devamında onların bir yanlışı nazara verilmektedir.

وَلاَتَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلاَّ الْحَقَّ **"Ve Allah hakkında ancak doğru olanı söyleyin!"**

Yani, O'nun eşi ve çocuğu olmaktan münezzeh olduğunu anlayın.

اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَا اِلٰى مَرْيَمَ **"Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın elçisi ve Meryem'e ilka ettiği kelimesidir."**

وَرُوحٌ مِنْهُ **"Ve O'ndan bir ruhtur."**

Hz. İsa'ya **"O'ndan bir ruh"** denilmesi Allahın yaratmasıyla meydana gelen bir ruh sahibi olması cihetiyledir.

Ölüleri diriltmesi, ölü kalplere hayat vermesi sebebiyle de "ruhullah" denildiği söylenir.

فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ **"Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin."**

وَلاَ تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ **"O üçtür" demeyin."**

"Allah – Mesih – Meryem" şeklinde üç ilah kabul etmeyin.

Bu manayı şu ayet de teyit eder:

"Hani Allah, şöyle dedi: Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, "Allah'ın dışında beni ve annemi iki ilâh edinin" dedin?" (Maide, 116)

Veya üç ilahtan murat, üç uknum (ekanim-i selase) denilen Baba-Oğul-Ruhu'l-Kudüstür.

Onlar baba ile Allahın zâtını, oğul ile ilmi, Ruhu'l-Kudüs ile de hayatı murat etmektedirler.

اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ **"Kendi yararınız için buna son verin."**

اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ **"Allah ancak tek bir ilâhtır."**

سُبْحَانَهٗ اَنْ يَكُونَ لَهٗ وَلَدٌ **"O, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir."**

Çünkü, kendisinin misli olanların ve ölüm kendisine arız olanların çocuğu olur. Allah ise böyle durumlardan münezzehtir.

لَهٗ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ **"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur."**

Hem mülk, hem de yaratma yönüyle göklerde ve yerde olanların hepsi Allahındır. Bunlardan her hangi biri Allaha misil olamaz ki Allah onu kendine çocuk edinsin!

وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلاً **"Vekil olarak Allah yeter."**

Allahın çocuğa ihtiyacı olmadığına bir tenbihtir. Çünkü çocuğa olan ihtiyaç, ilerde babasına vekil olması içindir. Allah ise, her şeyi ayakta tutan zâten O'dur. Yarattığı şeye muhtaç olmayacağı, ondan yardım almayacağı aşikârdır.

172- لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ **"Mesih, hiçbir zaman Allah'a bir abd olmaktan çekinmez."**

Çünkü Allaha abd olmak, Onunla iftihar edilecek bir şereftir. İnsanı zelil ve küçük yapan şey ise, Allahtan başkasına kul olmaktır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Necran Hristiyanlarından bir heyetle Hz. Peygamber arasında şöyle bir diyalog yaşanır:

-Sahibimizi niye ayıplıyorsun?

-Sahibiniz kim?

-Hz. İsa.

-Ne diyormuşum?

-Onun Allahın kulu ve Rasulü olduğunu söylüyorsun.

-Hz. İsa için Allaha kul olmak, bir noksanlık değildir.

Bu konuşma üzerine üstteki ayet nazil olur.

وَلاَ الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ **"Mukarreb melekler de."**

Melekler de Allaha abd olmaktan kaçınmazlar.

Bazı âlimler meleklerin peygamberlerden daha üstün olduğunu iddia ederler ve bu ayetle şöyle delil getirirler:

Ayet, Hz. İsayı ubudiyet makamından daha yükseklere çıkarmak isteyen Hristiyanlara red için sevk edilmiştir. Bu ise, atfedilenin atıfta bulunandan daha üst derecede olmasını iktiza eder. Ta ki mukarreb meleklerin ibadetten kaçınmamaları Hz. İsanın da kaçınmamasına delil olabilsin.

Elcevap: Ayet, Hz. İsaya ve meleklere tapanları reddetmek içindir, bundan dolayı bu ayetten böyle bir davaya delil getirmek uygun olmaz.

Ayetin sırf Hristiyanlara bir cevap olmasını kabul etsek bile, buradaki atıf meleklerin daha büyük mertebe sahibi olmalarını nazara vermekten ziyade, sayılarının çokluğu açısından ve devamlı ibadet etmeleri yönünden olabilir. Mesela, "ne âmir ne de memur hükümdara muhalefet ediyor" deyişimiz gibi değerlendirilebilir.

Şayet bundan meleklerin daha büyük mertebe sahibi olmaları kastedilmişse, ayetin bahsettiği mukarreb meleklerdir. Bunlar da Arşın etrafında görevli olan Kerubiyundur.

Veya meleklerden Hz. İsadan daha üstün olanları olabilir, ama bu mutlak manada melek cinsinin peygamberlerden daha üstün olmasını istilzam etmez.

وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيعًا **"Kim O'na ibadetten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki O, onların hepsini huzuruna toplar."**

173- فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ اُجُورَهُمْ **"İman edip salih ameller işleyenlere gelince,** (Allah) **onların mükâfatlarını eksiksiz öder."**

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ **"Ayrıca lütfundan onlara daha da fazlasını verir."**

وَاَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا **"Allah'a ibadetten çekinenlere ve büyüklük taslayanlara gelince;** (Allah) **elem dolu bir azapla onları azaplandırır."**

وَلاَيَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلاَنَصِيرًا **"Ve onlar kendilerine Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamazlar."**

174- يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ **"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir bürhan geldi."**

وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا **"Ve size apaçık bir nur indirdik."**

Bürhandan murat mu'cizeler, **nur**dan murat Kur'andır.

Yani, "ey insanlar! Size hem aklî deliller, hem de naklî şahitler geldi. Dolayısıyla sizin için bir özür ve gerekçe kalmamıştır."

175- فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِى رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ **"Allah'a iman edip ona sımsıkı sarılanları** (Allah)**, kendisinden bir rahmet ve lütfa kavuşturacaktır."**

Allah böyle bir mükâfatı onların iman ve ameline karşılık bir lütuf olarak verir, yoksa O'na vacip bir şey olduğundan değil.

وَيَهْدِيهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا **"Ve onları kendine doğru giden bir yola iletecektir."**

Allahın ehl-i imanı ilettiği doğru bir yol İslâm'dır ve dünyada Allaha itaattir. Ahirette ise, cennetin yoludur.

176- يَسْتَفْتُونَكَ **"Senden fetva istiyorlar."**

قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِى الْكَلاَلَةِ **"De ki: Allah, size "kelâle"** (babasız ve çocuksuz kimse)**nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor:"**

اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَاتَرَكَ **"Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur."**

وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ **"Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur."**

فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ **"Eğer kız kardeşler iki iseler,** (erkek kardeşin) **bıraktığının üçte ikisi onlarındır."**

وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ **"Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman erkeğe, iki kız hissesi kadar pay vardır."**

يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا **"Şaşırmamanız için Allah size** (hükümlerini) **açıklıyor."**

وَاللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ **"Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."**

Cevabın delaletinden anlaşıldığına göre, fetvası sorulan durum, çocuğu olmayan kimselerin mirasıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Cabir Bin Abdullah hasta iken Hz. Peygamber O'nu ziyarete geldi. Hz. Cabir "bana varis olacak evladım yok, malımı ne yapayım" diye sordu. Bunun üzerine, ilgili ayetler nazil oldu. Bunlar, en son nazil olan ahkâm ayetleridir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Her kim Nisa sûresini okusa, sanki erkek – kadın bütün mü'minlere sadaka vermiş olur. Bir mirasa konar. Köle azat etmiş gibi sevap kazanır. Şirkten uzak kalır. Allahın meşietinde bağışlananlardan olur."

MAİDE SÛRESİ

Medenî sûrelerden olup, yüz yirmi ayettir.

73. DERS

Helâller Ve Haramlar

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

1- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ **"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin."**

Akitleri yerine getirmek, ahdin gereğini yerine getirmektir.

Ayette uyulması emredilen akitler, Allahın kullarıyla yaptığı ve uymalarını istediği bütün mükellefiyetler olabileceği gibi, insanların kendi aralarında yaptıkları her türlü muamele ve emanet sözleşmeleri de olabilir.

اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ **"Behimetü'l- en'am, size helâl kılındı."**

Ayet, önceki cümlede emredilen akitleri tafsil etmektedir.

Behime, aklı olmayan canlılara verilen isimdir. "Dört ayaklı hayvan" anlamında da kullanılmıştır.

"Behimetü'l- en'am" şeklinde en'ama nisbet edilmesi beyan içindir. Yani, "koyun, keçi, deve, sığır gibi en'am cinsinden olan hayvanların yenilmesi size helâl kılındı" anlamına gelir. Vahşi sığır cinsi ve ceylan da bu dört türe ilhak edilmiştir.

Behime'den muradın geviş getirmek ve parçalayıcı dişi olmamakta en'ama benzeyen ceylan ve vahşi sığır gibi hayvanlar olduğu da söylenir.

اِلاَّ مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ **"Ancak okunacak** (bildirilecek) **olanlar müstesna."**

Ancak, birazdan anlatılacağı üzere, ölü eti, domuz gibi olanlar size haram kılınmıştır.

Veya, haram olduğu size açıklanan **behimetü'l-en'am,** helâl değildir.

غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ **"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla."**

اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ **"Şüphesiz Allah dilediği hükmü verir."**

2- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا **"Ey iman edenler!"**

لاَ تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللهِ وَلاَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلاَ الْهَدْىَ وَلاَ الْقَلآئِدَ وَلآ آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا **"Allah'ın şeairine saygısızlık etmeyin. Haram aya, hac kurbanına, bu kurbanlıklara takılı gerdanlıklara ve Rab'lerinden bir lütuf ve rıza bekleyerek Kabe'ye yönelenlere de** (saygısızlık etmeyin)**."**

Burada **"Allahın şeairi"**nden maksat, hac ibadetinin esaslarıdır. Bunlara "**menasikü'l-hacc**" denilir.

Şeair kelimesi "şeîra" kelimesinin çoğuludur. Bu ise, şiar, yani alamet kılınan şeylerdir. Hacda yapılan ibadetler ve haccın Ka'be, Müzdelife gibi mekânlarına **"Allahın şeairi"** denilmesi, bunların haccın alâmetleri ve ibadetin sembolleri olması cihetiyledir.

Şeairden muradın "din" olduğu da söylenmiştir. Cenab-ı Hak şöyle bildirir.

"Ve kim Allah'ın şeairine saygı gösterirse, şüphesiz o kalplerin takvasındandır." (Hacc, 32)

Keza, Allahın şeairinden muradın, kulları için belirlediği farzları olduğu da söylenmiştir.

"Haram aya."

Haram ayda savaşarak veya o haram ayları keyfinize göre değiştirerek ihlalde bulunmayın.

"Hac kurbanına."

Ka'beye adanmış kurbanlıklar konusunda da Allahın hükümlerini ihlal etmeyin.

"Bu kurbanlıklara takılı gerdanlıklara."

Ve özellikle o adanmış hayvanlardan kurbanlık olduğunu gösteren gerdan sahibi olanlara... Bunun kurbanlık olana atfedilmesi, daha ziyade ihtimam gösterilmesi açısındandır. Çünkü, bunlar daha itibarlıdır.[1]

Veya, ayette yasaklanan durum doğrudan doğruya o gerdanlıkların kendileridir. Bundan nehyetmek, kurbanlık hayvanlara taarruzdan etkili bir şekilde yasaklamayı ifade eder. Bunun bir benzeri, **"...zînetlerini göstermesinler."** (Nur, 31) ayetidir.[2]

---

1 Yani, Kabeye kurban için adanmış hayvanlara engel olmayın, hele hele onlardan kurban olduklarına alamet takılanlara hiç engel olmayın.

2 Kadınlarla ilgili **"... zînetlerini göstermesinler"** ifadesi "zînet yerlerini gös-

Ayette geçen "Galâid" kelimesi "gılade" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime, kurbanlık olduğu bilinsin de kendisine taarruz edilmesin diye hayvana takılan alametleri ifade eder.[3]

"Ve Rab'lerinden bir lütuf ve rıza bekleyerek Kabe'ye yönelenlere de (saygısızlık etmeyin)."

Ka'beyi ziyaret için gelenlere engel olmayın.

"Rab'lerinden bir lütuf ve rıza bekleyerek yönelenlere"

Bu kısım, öncekinin sıfatı olmayıp, onların hâlini beyan eder. Yani, Rablerinin lütfunu ve rızasını arar oldukları halde Kabeyi ziyarete gelenlere engel olmayın. Bu durumda olanlara saldırılmaz, kendilerine engel olunmaz.

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا **"İhramdan çıktığınızda avlanın."**

İhramda iken avlanma yasağı vardır. Bu ise, ihramdan çıktıktan sonra avlanmaya izin olduğunu gösterir. Buradaki emir, ibaha bildirir. Yani **"ihramdan çıktığınızda avlanın"** denilmesi, "isterseniz avlanabilirsiniz" demektir.

Ancak, bu misalden hareketle "yasaktan sonra gelen emir mubahlık ifade eder" şeklinde genelleme yapmak uygun değildir.[4]

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا **"Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir kavme beslediğiniz kin, sakın ha sizi haddi aşmaya sevk etmesin."**

Bir kavmin size olan şiddetli buğzu ve düşmanlığı veya sizin onlara olan şiddetli buğz ve düşmanlığınız onlara karşı haddi aşmaya sizi sevk etmesin.

Mekke müşrikleri Hudeybiye barışının meydana geldiği olayda Müslümanları Mescid-i Harama girmekten alıkoymuşlardı.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى **"İyilik ve takva üzere yardımlaşın."**

---

termesinler" anlamına geldiği gibi, kurbanlık hayvanlara takılan gerdanlıklara gösterilmesi istenen hürmet, kurbana hürmet edilmesini istemektir.

[3] Mesela, ülkemizde kurbanlık hayvanlara kına sürülür. Birisinin hayvanını çalmak suçtur, günahtır. Ama kınalı bir kurbanlığı çalmak daha büyük bir günahtır.

[4] Çünkü emir, genelde vücup ifade eder. Aslında mubah olan bir şey yasaklanmış ve bir süre sonra "haydi yapın" denilmişse, "artık yapabilirsiniz" manasına gelir. Ama özel durumlarda "mutlaka yapın" şeklinde bir mana da söz konusu olabilir.

وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ **"Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın."**

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Allah'tan korkun."**

اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ **"Çünkü Allah'ın azabı çok şiddetlidir."**

3- حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ **"Ölü** (ölmüş hayvan) **size haram kılındı:"**

Birinci ayette, **"Behimetü'l- en'am, size helâl kılındı. Ancak okunacak** (bildirilecek) **olanlar müstesna"** denilmişti. Burada ise, haram kılınanlar beyan edilmeye başlandı.

Ayette geçen **"meyte"**, kesilmeden ölen hayvanların haramlığını bildirir.

وَالدَّمُ **"Kan."**

Başka bir ayette, yasaklanan kanın "akıtılmış kan," (dem-i mefsuh) olduğu ifade edilir. Cahiliye insanı, kanı bağırsaklara koyup kızartırlar ve yerlerdi.

وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ **"Domuz eti."**

وَمَا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ **"Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvan."**

Hayvanı keserken "Lât adına, Uzza adına" demek gibi Allahın adı dışında bir isimle kesilen hayvanlar.

وَالْمُنْخَنِقَةُ **"Boğulmuş hayvan."**

وَالْمَوْقُوذَةُ **"Darbe sonucu ölmüş hayvan."**

Odun, taş gibi bir şeyle vurulup ölen hayvan.

وَالْمُتَرَدِّيَةُ **"Yüksekten düşerek ölmüş hayvan."**

وَالنَّطِيحَةُ **"Boynuzlanarak ölmüş hayvan."**

وَمَا اَكَلَ السَّبُعُ **"Yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvan."**

Bu ifade, av hayvanlarının avladıkları hayvanın etinden yemeleri durumunda, bu etin de helâl olmadığına delâlet eder.

اِلاَّ مَاذَكَّيْتُمْ **"Ancak bunlardan henüz canı çıkmamış iken kestikleriniz helaldir."**

Yani, bütün bu hallerde yetişip de boğazlarsanız, o hayvanın eti helâl olur.

Bu istisnanın, vahşi hayvanların yemesinden istisna olduğu da söylenmiştir.

Ayet metninde geçen **"tezkiye",** bıçak gibi bir aletle hayvanın boğazının kesilmesidir.

وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ **"Dikili taşlar** (putlar) **üzerine boğazlanan."**

Bunlar, Kabe'nin etrafına dikilmiş taşlardı. Bunların orada kurban kesiyorlar ve bunu Allaha yakınlık vesilesi sayıyorlardı. Ayet metnindeki **"nusub"** ifadesinden muradın "putlar" olduğu da söylenmiştir.

وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ **"Bir de fal oklarıyla kısmet aramanız** (size haram kılındı)**."**

Cahiliye Arabları bir işi yapmak istediklerinde üç fincanla fala bakıyorlardı. Bunlardan birinde "Rabbim bana emretti", diğerinde "Rabbim beni yasakladı" yazıyor üçüncüsü ise boş bulunuyordu. Emreden fincan çıktığında yapıyorlar, yasaklayan çıktığında kaçınıyorlardı. Boş çıktığında ise, yeni baştan başlıyorlardı.

ذٰلِكُمْ فِسْقٌ **"İşte bütün bunlar fısktır."**

Bu şekilde fal yoluyla kaderini anlamaya çalışmak, elbette Allaha itaatten çıkmaktır. Böyle bir yolla, bir şeyin hayırlı olup olmadığı anlaşılmaz.

Böyle bir yol ile "Rabbim bana emretti", veya "Rabbim beni yasakladı" demek, şayet "Rab" ile Allah kastedilirse Allaha bir iftira olur, put kastedilirse de cehâlet ve şirk olur.

اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ **"Bugün kâfirler dininizden** (onu yok etmekten) **ümitlerini kestiler."**

"Bugün" ifadesinden maksat, bizatihi o gün olmayıp şimdiki ve gelecek zamanlardır. Bizâtihi o günün kendisi olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Sebeb-i Nüzûl

Bu ayet Hz. Peygamberin Veda haccında, Cum'a günü ikindiden sonra inmiştir. Bu şekilde din tamamlanmış, kâfirler size galip gelmekten veya

burada ve başka ayetlerde bildirilen haram şeyleri sizin helâl sayıp da dininizi ibtal etmelerinden ve dininizden dönmenizden ümitlerini kesmişlerdir.

فَلَا تَخْشَوْهُمْ **"Artık onlardan korkmayın."**

وَاخْشَوْنِ **"Benden korkun."**

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ **"Bugün dininizi kemale erdirdim."**

Size nusret vererek ve dininizi diğer bütün dinlere üstün kılarak dininizi kemâle erdirdim.

Dinin kemâle erdirilmesi, inanç esaslarının, dinin usullerinin ve içtihad kanunlarının bildirilmesi şeklinde de olabilir.

وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى **"Size olan nimetimi tamamladım."**

Bu,

-Hidayet ve tevfikle,

-Veya dinî kemâle erdirerek,

-Veya Mekkenin fethi ile,

-Veya cahiliye alâmetlerinin kaldırılmasıyla olabilir.

Ayetin bu kısmı, daha önce bildirilen haramlarla alakalıdır. Yani, haram olduğu bildirilen bu şeyler de, dinle alakalı hükümlerdir. Bunların bildirilmesiyle dindeki hükümler tamamlanmış, din kemâlini bulmuştur.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا **"Ve din olarak size İslâm'ı seçtim."**

فَمَنِ اضْطُرَّ فِى مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Artık kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin** (haram etlerden yerse)**, şüphesiz ki Allah Ğafur –Rahimdir."**

"Şüphesiz ki Allah Ğafur –Rahim'dir."

İşte, her kim -şiddetli ihtiyaç halinde ve günaha meyletmeksizin- bu haram kılınanlardan yemeye muzdar kalsa, şüphesiz Allah Ğafur –Rahim'dir, onu bağışlar ve ona merhamet eder.

"Fakat talip olmaksızın ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yemek zorunda kalırsa, şüphesiz Rabbin Ğafur – Rahîm'dir." (En'am, 145) ayetinde, bu gibi muzdar haller için iki esas getirilir:

1-Bu haram şeylere doğrudan talip olmamak.

2-Zaruret mikdarıyla yetinmek.

Yoksa, mesela lezzet için yese veya ruhsat verilen miktarı aşsa, mes'ul olur.

4- يَسْئَلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ "Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar."

Onların sormuş oldukları, kendilerine helâl kılınan yiyeceklerdir. Sanki, haram kılınanlar onlara okunduğunda, nelerin helâl kılındığını sormuşlardır.

قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ "De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler helâl kılındı."

Ayet metnindeki **tayyibat**tan murat, selim fıtratın çirkin görmediği ve tiksinmediği şeylerdir. Bu ifadenin mefhum-u muhalifinden "habis şeylerin" haram kılındığı anlaşılır.[5] Haram olduğu hakkında bir nass veya kıyas olmayanlar, tayyibattan sayılır.

وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ "Bir de Allah'ın size öğrettiği şeylerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar)**."**

Ayette geçen **"cevarih"**, köpek ve atmaca gibi avda kullanılan hayvanlardır.

Ayet metnindeki **"mükellebîne"** ifadesi, eğitim vermeyi ifade eder. Av işinde genelde köpek kullanıldığından, bu kelime de "köpek" anlamına gelen "kelp" kelimesinden türetilmiştir.

Keza, "kelp" kelimesi her yırtıcı hayvan için de kullanılmaktadır. Mesela Hz. Peygamber (asm) Ebu Lehebin oğlu Utbe için beddua ederken "Allahım, kelplerinden bir kelbi ona musallat kıl" demiş, bir arslan onu parçalamıştır.

"Bir de Allah'ın size öğrettiği şeylerle"

Çünkü, onların eğitimi ile ilgili bilgi, Allahın ilhamı iledir. Akıl ile bulunan bazı metotlar, bu ilmin Allahtan olmasına engel değildir. Çünkü, akıl Allahtan bir hediyedir. Sahibinin göndermesiyle av hayvanının gitmesi, "dur" demesiyle durması, çağırmasıyla yönlendirilmesi, avı yakalaması ve yememesi, hep Allahın talimine dayanan şeylerdir.

---

[5] **Mefhum-u muhalif,** bir sözün ters anlamına denilir. Mesela "Allah çalışanı sever" dediğimizde "çalışmayanı ise sevmez" manasına bir işaret vardır.

فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ **"Avcı hayvanların sizin için tuttuklarından yiyin."**

Av hayvanının yemediği avdan yiyin.

Hz. Peygamber Adiy Bin Hateme şöyle der: "Av hayvanı, tuttuğu avdan yerse, sen ondan yeme. Çünkü o avı kendisi için tutmuştur."

Ekser fıkıh âlimleri bu hadise dayanarak, av hayvanının yediği av etinden yemenin haram olduğunu söylerler.

Bazısı ise şöyle der: Bu şart, av hayvanı olarak kullanılan kuşlarda aranmaz, çünkü bu dereceye gelinceye kadar onları eğitmek çok zordur.

Diğerleri ise, "mutlak manada yememe şartı yoktur. Av hayvanının tuttuğu yenilir" derler.

وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ **"**(Av için salarken) **üzerine Allah'ın adını zikredin."**

Yani, "o av hayvanlarını ava salarken Allah adını anarak salın, veya size tutup getirdiklerini Allah adıyla kesin."

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **Allah'tan korkun."**

اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ **"Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir."**

5- اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ **"Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı."**

وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ **"Ehl-i kitabın yiyecekleri size helâldir."**

Ehl-i kitabın taamının helâl olması, hem kesilen hayvanların etlerini, hem de diğer yiyecekleri içine alır. **Ehl-i kitap** ifadesi, Yahudi ve Hristiyanları içine alan genel bir ifadedir.

Ancak Hz. Ali, Beni Tağlib Hristiyanlarını istisna etmiş ve şöyle demiştir: "Onlar Hristiyanlık dini üzere değiller, Hristiyanlıktan içki içmekten başka bir şey almadılar."

Bu meselede Mecusiler ehl-i kitaptan sayılmazlar. Hz. Peygamber onlarla ilgili şöyle bildirmiştir:

"Onlara ehl-i kitap muamelesi yapın. Ama onların kadınlarıyla evlenmeyin, kestiklerini de yemeyin."

وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ **"Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir."**

Böyle olunca, onlara yedirmenizde, onlara satmanızda bir sorumluluk yoktur. Eğer sizin taamınız onlara haram olsaydı, satmanız da caiz olmazdı.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ **"Mü'min kadınlardan muhsanat olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden** (Ehl-i kitab'tan) **muhsanat olan kadınlar da, kendilerine mehirlerini vermeniz, onlarla evlenip zina etmemeniz ve gizli dost tutmamanız kaydıyla size helâldir."**

Burada **"muhsanat"** ile ifade edilen kadınlar, "hür kadınlar veya iffetli kadınlar" anlamındadır. Bu özellikte olanlarla evlenmenin nazara verilmesi, daha evlâ olana sevk etmek içindir.

Kitap ehlinden olan kadın, harbî de olsa evlenilebilir. İbnu Abbas ise, "harbî olan ehl-i kitap kadınlarla evlenmek helâl değildir" der.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ **"Her kim imanı inkâr ederse, ameli boşa gider."**

Burada imandan murat, İslâmın hükümleri ve küfürden murat ise, bunları inkâr etmek ve bunlardan kaçınmaktır.

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ **"Ve o, ahirette ziyana uğrayanlardandır."**

74. DERS

Abdest Ve Temizlik

6- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ **"Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman, yüzlerinizi yıkayın ve dirseklere kadar kollarınızı da."**

Namaza kalkmaktan murat, "namaz kılmayı murat ettiğinizde" demektir. Benzeri bir üslûbu şu ayette görürüz: **"Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."** (Nahl, 98)

Burada veciz ifade etmek için "Kur'an okumaya niyetlendiğinizde önce şeytanın şerrinden Allaha sığınınız" demek yerine **"Kur'an okuduğunuzda"** denilmiştir. Ayrıca, bu şekilde ifade edilmesinde ibadeti yapmak isteyen kimsenin araya bir şey girmeden hemen onu yapmaya yönelmesi gerektiğine bir tenbih vardır. Öyle ki, ibadetle ilgili fiili, onu irade etmesinden ayrı kalmamalı, iradeyi amel takip etmelidir.

Ayetin zâhiri, namaza kalkan herkes için –velev abdestli de olsa- abdest almayı gerekli kılar. Ama, böyle olmadığı konusunda icma' vardır. Hz. Peygamberle ilgili şöyle rivayet edilir:

Hz. Peygamber Mekkenin fethi günü bir abdestle beş vakit namaz kılmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer "Ya Rasulllah, daha önce yapmadığınız bir şey yaptınız" deyince, Hz. Peygamber şöyle cevap verir: "Bilerek yaptım."

Buradaki emrin mendup olduğunu söyleyenler de olmuştur.[6]

Bazıları "başlangıçta her namaz için abdest hükmü vardı, sonra bu neshedildi (hükmü kaldırıldı)" demişlerse de, bu görüş zayıftır. Çünkü Hz. Peygamber şöyle bildirir:

"Maide sûresi en son inen sûredir. Onun için, onda helal olduğu bildirilenleri helâl kabul edin, haram kılınanları da haram sayın."

"Yüzlerinizi yıkayın."

---

6 Yani, insan abdestli bile olsa, her namaz için yeniden abdest alması müstahsendir.

Burada emredilen bu azalara su dökmektir. İmam Malik ise, "ovalamak da gerekir" der.

"Ve dirseklere kadar kollarınızı da."

Ayetin bu kısmı, abdest alırken kolların dirseklere kadar yıkanmasını emreder.

Acaba dirsekler de yıkanacak mıdır? Çoğu fıkıh âlimine göre yıkanması gerekir. Onlar ayete "kollarınızı, dirseklerle beraber yıkayınız" manasını verirler.

Bazı âlimler ise, ayetin lafzında buna bir delâlet olmadığını, dirseklerin de yıkanmasının dıştan bir delille sabit olduğunu söylediler. Bu durumda, dirseklerin de yıkanması en azından ihtiyata daha uygun olarak değerlendirildi.

وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ **"Başlarınızı meshedin."**

Âlimler, abdestte başın ne kadarının meshedileceği konusunda farklı sonuçlara vardılar. İmam-ı Şafiî, "mesh" tabirini sahih kılacak şekilde bir kaç tele değmesini yeterli buldu. Ebu Hanife ise, "başın dörtte biri meshedilmeli" dedi. O'na göre, Hz. Peygamber (asm) alnın üst kısmına meshederdi. Bu da, yaklaşık başın dörtte biri yapar. İmam-ı Malik, ihtiyat açısından tamamını meshetmek gerekir kanaatine vardı.

وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ **"Topuklara kadar da ayaklarınızı** (yıkayın)**."**

Nâfi, İbnu Amir, Hafs, Kisâî ve Ya'kub **"ercülekum"** şeklinde mansup okudular. Bu okumada, bu ifade ayetin **"yüzünüzü yıkayın"** kısmına atfedilmiş olur. Diğerleri ise, ayetin öncesinde yer alan **"başlarınızı meshedin"** kısmına atfederek **"ercülikum"** şeklinde okudular. Birinci okuyuşa göre ayakların yıkanması, ikinci okuyuşa göre ise meshedilmesi gerekir.

Birinci okuyuşun delilleri:

-Hz. Peygamberin şâyi olan sünnetinde, abdestte ayaklar yıkanır.

-Sahabe, uygulamalarında abdestte ayaklarını yıkamışlardır.

-Ekser fıkıh âlimleri ayeti böyle anlamışlardır.

-Ayette **"topuklara kadar"** denilmesi yıkanmasına bir delildir. Meshetmede ise böyle bir tahdid söz konusu olamaz.

وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin."**

وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْجَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا **"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan** (def-i hacetten) **gelir veya kadınlara dokunur** (cinsel ilişkide bulunur) **da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa teyemmüm edin."**

فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin."**

مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ **"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez."**

وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ **"Fakat O, sizi tertemiz kılmak ve size olan nimetini tamamlamak ister."**

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ **"Ola ki şükredersiniz."**

Ayet, maddî kirlerden insanın tertemiz kılınmasını nazara verdiği gibi, günahlardan temiz kılmaya da bir işaret olabilir. Çünkü abdest, günahlara kefarettir, onlardan temizler.

Abdestle ilgili bu ayet, hepsi ikili olmak üzere yedi durumu içine alır.

1-Biri asıl biri de bedel olmak üzere iki taharet.

2-Asıl olan da iki kısımdır: Biri bütün vücudu kuşatır, diğeri kısmî bir temizliktir.

3-Kısmî temizlik olan abdest, fiil itibariyle ya yıkama veya mesh şeklinde olur. Mahal (yer) itibariyle ise mahdud ve gayr-ı mahduttur.

4- Bu iki temizliğin aleti ikidir: Su ve toprak.

5-Bu temizliği gerektiren durum da ikidir: Küçük ve büyük hades.

6-Asıl temizlikten, ona bedel olan meshe cevaz verdiren hâl ikidir: Hastalık ve sefer.

7-Bu temizliklere va'dedilen şey ikidir: Günahların temizlenmesi ve nimetlerin tamamlanması.

7- وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِى وَاثَقَكُمْ بِهٖٓ **"Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve sizi kendisiyle bağladığı misakını hatırlayın."**

Allahın İslâm ile sizin üzerinizde olan nimetini hatırlayın ki, bu hatırlama size Mün'imi hatırlatsın ve O'na şükür için rağbetinizi uyandırsın.

Ayette bahsedilen **misak**, Hz. Peygamberin Müslümanlardan aldığı sözdür.

إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا **"Çünkü "işittik ve itaat ettik" demiştiniz."**

Müslümanlar hem kolay hem zor günde, hem hoşlandıkları hem de nefislerine zor gelen hâllerde peygamberi dinleyip itaat edecekleri hususunda biat ettiler.

Ayet, Akabe veya Rıdvan biatına işaret de olabilir.

وَاتَّقُوا اللَّهَ **"Allah'tan korkun!"**

O'nun nimetini unutmak, misakını bozmak hususunda Allahtan korkun.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ **"Şüphesiz Allah, kalplerde olanı hakkıyla bilendir."**

Allah, kalplerde gizli olanları da bilir, ona göre karşılık verir. Nerede kaldı açıktan işlediklerinizi bilmesin?

8- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ **"Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun."**

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا **"Bir kavme olan kininiz, sakın sizi adaletsizliğe itmesin."**

Yani, müşriklere olan şiddetli kininiz, sakın onlar hakkında sizi âdil olmaktan çevirip de helâl olmayan bir takım şeyleri irtikâp etmenize, onlar hakkında haddi aşmanıza yol açmasın. Bu yasaklama, savaşta düşmana **müsle yapmak** (yani gözünü oymak, kulağını kesmek gibi taşkınlıklar) kadınları ve çocukları öldürmek gibi durumlar, yapılan sözleşmeyi bozmak gibi hâlleri içine alır.

اعْدِلُوا **"Âdil olun."**

هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ **"Bu, takvaya daha yakındır."**

Kâfirlere bile âdil olunması gerektiği anlaşılınca, mü'minlere karşı âdil olmanın ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

وَاتَّقُوا اللَّهَ **"Allah'tan korkun!"**

Biraz önce **"Allahtan korkun!"** denilmişti. Burada da aynı emrin gelmesi

-Ya sebebin farklılığındandır. Denildiğine göre birincisi müşriklerle ilgili indi, bu ise Yahudiler hakkında.

-Veya adalete ziyadesiyle ihtimam gösterilmesi ve öfke ateşini söndürmede mübalağa içindir.

إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ **"Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."**

9- وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ **"Allah, iman eden ve salih amel işleyenlere şöyle vaat etmiştir: Onlar için bir mağfiret ve çok büyük bir mükafat vardır."**

10- وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ **"İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlar ise; işte onlar cehennem ashabıdır."**

Allahu Teâlâ Kur'anda ehl-i iman ve ehl-i küfrü mukayeseli olarak anlatır. Birinin durumunu anlattıktan sonra, diğerinden de bahseder. Bu anlatımda, mü'minlere olan vaadini pekiştirmek ve onların gönüllerini hoş etmek vardır.

11- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ **"Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki: Müşrikler Hz. Peygamber ve ashabının Asefan'da beraber öğle namazı kılmak üzere kalktıklarını görürler. Namaz bittiğinde müşrikler "neden onlar namazda iken üzerlerine çullanmadık" diye pişman olurlar. İkindi namazında saldırmak üzere planlarını yaparlar. Ama Allahu Teâlânın **"korku namazı"** ile ilgili ayetleri indirmesiyle tuzakları boşa çıkar.[7]

Ayet, bu olaya işaret etmektedir.

Başka bir rivayette ise şöyle anlatılır:

Hz. Peygamber (asm) yanında dört halife de olduğu halde Kurayza Yahudilerine varır. Amr Bin Ümeyye, müşrik zannederek iki Müslümanı öldürmüştü. Hz. Peygamber, bu iki Müslümanın diyeti için onlardan borç is-

---

7 İlgili ayet için bkz. Nisa, 102.

tedi. Kurayza Yahudileri "Ey Ebu'l-Kasım, hele sen otur, önce bir ikramımız olsun, borç kolay iş" dediler. Niyetleri ise, suikastla Hz. Peygamberi öldürmekti. İçlerinden Amr Bin Cahhaş kalktı, büyük bir taşı peygamberin üzerine yuvarlamak istedi. Hz. Cebrail inip onların niyetlerini Hz. Peygambere haber verdi. Bunun üzerine Peygamber kalkıp oradan çıktı.

Bir başka rivayette ise şöyle anlatılır: Hz. Peygamber bir seferde bir yerde konakladı. Silahını da bir ağaca astı. İnsanlar etrafından dağılmışlardı. Derken bir bedevî geldi, kılıcını sıyırarak "Seni benden kim kurtaracak?" dedi. Hz. Peygamber "Allah" dedi. Kılıç, bedevinin elinden yere düştü.

إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۚ **"Hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de, O onların ellerini sizden çekmişti."**

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ **"Allah'tan korkun!"**

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۚ **"Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."**

Çünkü hayrı ulaştırmada ve şerri def etmede Allah kâfi ve vâfidir.

75. DERS

Ehl-i Kitap Hakkında

12- وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَ ۖ **"Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı."**

وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ **"Ve onlardan on iki nakib** (temsilci) **seçmiştik."**

Bu **nakipler**, kendi kabilelerinin durumlarını kontrol ediyor, onlara sözcü oluyorlardı.

Rivayete göre İsrailoğulları Firavundan kurtulup Mısıra yerleştiklerinde Allahu Teâlâ onlara Şam bölgesindeki Erihaya gitmelerini emretti. Orada Ken'anîlerden güçlü kuvvetli kimseler yaşıyordu.

Allah onlara şöyle bildirdi:

"Ben orayı size vatan olarak yazdım. Haydi oraya varın, oradakilerle savaşın. Ben sizin yardımcınızım."

Allahu Teâlâ Hz. Musaya her kabileden bu emredilenleri yerine getireceklerine dair bir temsilci almasını emretti. Hz. Musa da onlardan söz aldı, içlerinden temsilciler seçti ve onlarla yola çıktı. Ken'an diyarına yaklaşınca, etrafı kolaçan etmeleri için o temsilcileri gönderdi. Gördüklerini diğer insanlara anlatmalarını ise yasakladı. Onlar, iri insanlar ve büyük bir kuvvet görünce dehşete kapıldılar. Döndüklerinde gördüklerini kavimlerine anlattılar, böylece verdikleri sözü bozdular. Ancak içlerinden Yehuza'nın kabilesinden Kâlib ve Efrayim kabilesinden Yuşa sözlerinde durdu.

وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّى مَعَكُمْ ۖ **"Allah, şöyle demişti: Şüphesiz ben sizinle beraberim."**

لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِى وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ **"Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz,** (fakirlere yardımda bulunarak) **Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim."**

وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ **"Ve sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım."**

فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ **"Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır."**

Bu kadar delilleri gördükten sonra her kim inkâra saparsa, daha önce inkâr edenlerin hilafına hiç şüphe olmayacak ve bir özür kalmayacak şekilde yoldan çıkmış olur. Çünkü önceki durumlarda, inkâr eden bir kimsenin bazı şüpheleri kalması mümkündür ve bu kimse için bir mazeret tevehhüm edilebilir.

13- فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ **"Ama verdikleri sözü bozdukları için onları lanetledik."**

Onların lanetlenmesi,

-Allahın rahmetinden uzak kılınmaları,

-Hayvan şekline çevrilmeleri,

-Cizye ödemeye mahkûm edilmeleri gibi durumlardır.

وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً **"Ve kalplerini kaskatı kıldık."**

Kalpleri öyle katı, öyle katı oldu ki İlâhi ayetler ve uyarılar o kalplere etki etmez oldu.

يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ **"Kelimeleri yerlerinden tahrif ediyorlar."**

Ayetin bu kısmı, kalplerinin kasvetini beyan eder. Çünkü, Allahın kelâmını değiştirmekten ve O'na iftiradan daha kasvetli bir hâl olamaz.

"Onları lanetledik" ifadesinden hâl de olabilir. Yani, "onlar Allahın kelâmını değiştirir bir hâlde iken, biz onları lanetledik."

وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ **"Uyarıldıkları şeyden pay almayı unuttular."**

Unutmuş oldukları bu pay,

-Tevrat olabilir.

-Veya Hz. Peygambere tâbi olmak olabilir. Yani, onlar Tevratı tahrîf ettiler. Kendilerine indirilenden paylarını unuttular, ona nâil olamadılar.

İbnu Mes'ud "Bazan olur, insan bazı günahlar sebebiyle, ilmin bir kısmını unutabilir" der, ardından da şâhit olarak bu ayeti okur.

وَلاَتَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِنْهُمْ اِلاَّ قَلِيلاً مِنْهُمْ **"İçlerinden pek azı hariç, daima onlardan hainlik görürsün."**

Yani, hıyanet ve gadr hem onların, hem de onların seleflerinin devam edegelen bir âdetidir.

فَاعْفُ عَنْهُمْ **"Yine de onları affet."**

وَاصْفَحْ **"Aldırış etme."**

Eğer tevbe eder ve imana gelirlerse veya anlaşma yapıp cizye verirlerse onları bağışla ve kendilerine ilişme.

Ayetin mutlak olup, seyf ayetiyle neshedildiği de söylenmiştir.[8]

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ **"Çünkü Allah, muhsin olanları sever."**

Onları affetmekle ilgili emrin illetini beyan eder ve affetmeye teşvik eder. Ayrıca, "hıyanet içinde olan kâfiri bile affetmek bir iyiliktir, nerde kaldı diğerlerini bağışlamak?" manasına da tenbihte bulunur.

14- وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّا نَصَارٰى اَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ **"Biz Nasara'yız** (Hristiyanız)**" diyenlerden de sağlam söz aldık."**

"Biz Nasara'yız" diyenlerden misak aldık" derken onların kendilerine bu ismi verdiklerine, bununla Allahın nusretine mazhar olma iddialarına bir işaret vardır.

فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ **"Ama uyarıldıkları şeyden pay almayı unuttular."**

فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ **"Biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kin saldık."**

Bundan murat, Hristiyanların kendi aralarındaki düşmanlık olabileceği gibi, onlarla Yahudiler arasındaki düşmanlık da olabilir.

وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ **"Sonra Allah, ne yapmakta olduklarını onlara tek tek haber verecek!"**

---

[8] **Seyf ayeti**, savaşı emreden ayetler için kullanılır. Savaş ayetleri Medine döneminde nazil oldu. Maide sûresinin de en son nazil olan sûre olduğu nazara alınırsa, üstteki ayetin neshedildiğini, yani hükmünün kaldırıldığını söylemek isabetli görülmemektedir. Zaten müellif de "denildi" şeklinde bu görüşe yer vererek zayıflığına dikkat çekmiştir.

15- يَا أَهْلَ الْكِتَابِ "Ey ehl-i kitap!"

Ehl-i kitaptan murat, Yahudiler ve Hristiyanlardır. Kitabın çoğul değil tekil gelmesi, onlara verilen kitaplar farklı da olsa, neticede kitap cinsinden olması itibariyledir.

قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا "Size elçimiz gelmiştir."

يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ "O, Kitab'tan gizleyip durduklarınızdan birçoğunu size açıklıyor."

Onların, kitaptan olan bazı şeyleri gizlemesi,

-Hz. Peygamberin vasıfları,

-Tevrattaki recm ayeti,

-Hz. İsa'nın İncil'de peygamberimizi müjdelemesi gibi durumlardır.

وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ "Bir çoğundan da vazgeçiyor."

"Birçoğundan da vazgeçiyor." ifadesi, onların kitaplarında olup da gizledikleri şeylerle alakalı olup, dinî bir ihtiyaç olmadığından bunlar nazara verilmemiştir.

Veya **"Birçoğundan da vazgeçiyor"** ifadesi "sizin çoğunuzu affeder, suçundan dolayı hesaba çekmez" manasına da işaret eder.

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ "Size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir."

Burada **"nur"** olarak ifade edilen Kur'andır. Çünkü Kur'an, şek ve dalalet karanlıklarını açar, aydınlatır. O, mu'cizeliği aşikâr olan bir kitaptır.

"Nur"dan murat Hz. Peygamberdir" diyen de olmuştur.

16- يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ "Allah, rızasına uygun hareket edenleri onunla selamet yollarına iletir."

Burada **"Allah, onunla selamet yollarına iletir"** derken zamirin tekil getirilmesi, her ikisinden muradın bir şey olması veya her ikisinin bir hükmünde olmasındandır.

Ayetteki **"selâmet yolları"**, "azaptan kurtaracak selâmet yolları", veya "Allahın yolları" anlamındadır.

وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِهِ **"Onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır."**

Yani, her türlü küfür karanlıklarından İslâm nuruna çıkarır.

وَيَهْدِيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ **"Ve onları bir sırat-ı müstakime sevk eder."**

Sırat-ı müstakim, Allaha en yakın yoldur.

17- لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ **"Andolsun, "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kâfir oldular."**

Bunlar, Hz. İsayı Allah ile ittihad etmiş görenlerdir.

Denildi ki: Aslında Hristiyanlardan hiçbir mezhep açıktan "Allah ancak İsa'dır" demedi. Lakin "Allah birdir, ancak İsada lahutilik vardır" demeleri, sonuç itibarıyla "İsa Allahtır" manasını gerektirdiğinden, sözlerinin lazımı onlara nisbet edildi. Bununla cehaletleri ortaya konuldu, inançlarının çirkinliği gösterildi.

قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا **"De ki: Şâyet Allah, Meryem oğlu Mesih'i, onun annesini ve yeryüzünde olanların hepsini helak etmek istese, Allah'a karşı kim ne yapabilir?"**

Bu ifadelerle, onların akıllarının bozukluğuna delil getirildi. Şöyle ki:

Hz. İsa, diğer varlıklar gibi kendine güç yeter, helâk edilebilir, faniliğe kabildir. Böyle olan biri, elbette ulûhiyetten uzaktır.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا **"Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunan her şeyin hükümranlığı Allah'ındır."**

يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ **"Dilediğini yaratır."**

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ **"Allah, her şeye kadirdir."**

Ayetin bu kısmı, onların Allahın tasarrufu ile ilgili kendilerine arız olabilecek bir şüpheyi ortadan kaldırır.

Yani, Allahu Teâlânın her şeye gücü yeter, gökleri ve yeri yaratması gibi bir asıl olmadan yoktan yaratır.

Veya göklerde ve yerdekileri yaratması gibi bir asıldan yaratır.[9]

Hz. Âdemin ve canlıların çoğunun yaratılması bu türdendir.

Veya Allah bir asıldan o cinsten başka varlık yaratır. Havvayı Hz. Âdemden, Hz. İsa'yı Meryemden yaratması gibi... Bunlardan birinde erkekten dişi, diğerinde ise dişiden erkek yaratmak vardır.[10]

Veya Allah erkek ve dişiden insanlar yaratır. Bahsi geçenler dışında tüm insanların yaratılışı böyledir.

18- وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّٰٓؤُهُ **"Yahudiler ve Hristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler."**

"Bir babanın yanında evladı nasıl sevimli ve yakınsa, biz de Hz. Üzeyir ve Hz. Mesih dolayısıyla Allahın oğulları gibiyiz" dediler.

قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ **"De ki: Öyleyse** (Allah) **size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor?"**

Şayet bu iddianız doğruysa Allah günahlarınız sebebiyle niye size azap ediyor? Çünkü, bu makamda olan birinin Allahın azabını gerektirecek bir fiil işlememesi gerekir. Hâlbuki Allah size şu dünyada öldürülmeniz, esir edilmeniz, bir kısmınızın hayvana çevrilmesi gibi hallerle azap etmiştir. Ahirette de en azından belli bir süre azap vereceğini siz de itiraf etmektesiniz.

بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ **"Hayır, siz de O'nun yarattıklarından bir beşersiniz."**

يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ "(Allah) **dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder."**

Yani, diğer insanlara nasıl muamele ederse, size de öyle muamele eder. Sizin Allah katında özel bir meziyetiniz yoktur.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا **"Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların hükümranlığı Allah'ındır."**

وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ **"Dönüş de ancak O'nadır."**

---

9 Allahın elementleri yaratması yoktan bir yaratmadır. Bu elementlerle değişik varlıklar ve canlılar meydana getirmesi ise, var olandan yeni şeyler yaratmaktır.

10 Hz. Havvanın Hz. Âdemden yaratılması, mecazi anlamda da olabilir.

Dolayısıyla iyilik yapanı iyilikle, kötülük yapanı da yaptığı kötülükle ile cezalandırır.

19- يَا اَهْلَ الْكِتَابِ **"Ey ehl-i kitap!"**

قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَاجَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلاَ نَذِيرٍ **"Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada, "Bize ne bir müjdeleyici geldi, ne de uyarıcı" demeyesiniz diye, işte size** (hakikatı) **açıklayan elçimiz geldi."**

فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ **"(Evet,) size bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir."**

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ **"Allah, her şeye kadirdir."**

Allah, Hz. Musa ile Hz. İsa dönemleri arasında olduğu gibi, ardı ardına peygamberler göndermeye de kâdirdir. Bu iki peygamber arasında bin yedi yüz sene vardı ve bin peygamber gönderildi.[11]

Ayette, vahyin eserleri ortadan kalktığında peygamberler göndermek sûretiyle Allahın onlara ikramda bulunmasına işaret vardır.

11 Buradaki "bin peygamber gönderildi" ifadesi, çokluktan kinaye de olabilir.

76. DERS

Arz-ı Mev'ud Meselesi

20- وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ **"Hani Musa kavmine şöyle demişti:"**

يٰقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ **"Ey kavmim! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın."**

اِذْ جَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَاءَ **"O, içinizden peygamberler çıkardı."**

Allah o nebiler ile sizi irşad etti ve şereflendirdi. Hiçbir ümmete, İsrailoğullarına gönderdiği kadar peygamber göndermedi.

وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا **"Sizi hükümdarlar yaptı."**

Onlardan pek çok peygamber geldiği gibi, pek çok hükümdar da çıktı. Bu durum Hz. Yahyayı öldürüp Hz. İsa'yı da öldürmeye katî azmettikleri zamana kadar devam etti.

Onların melikler kılınması şu yönden de olabilir: İsrailoğulları Mısırda Kıbtîlerin elinde köleler durumundaydı. Allah onları kurtardı ve kendi kendilerini idare edecek hür kimseler yaptı.

وَاٰتٰيكُمْ مَالَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ **"Ve âlemlerde kimseye vermediğini size verdi."**

Geçmeleri için Kızıl Denizin yarılması, çölde bulutun onlara gölgelik etmesi, kendilerine semadan kudret helvası ve bıldırcın gönderilmesi gibi özel nimetler verdi.

Denildi ki: Ayette, **"âlemlerde kimseye vermediğini size verdi"** denilirken, kendi devirlerindeki insanlarla mukayese söz konusudur.

21- يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ **"Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı arz-ı mukaddese girin."**

Ayette bahsi geçen **arz-ı mukaddes**, Kudüstür. Buranın mukaddes olması pek çok peygamberin burada yaşamış olmaları ve mü'minlerin meskeni olması yönüyledir.

Arz-ı Mukaddesin ne olduğu hakkında başka görüşler de vardır. Mesela:

-Tur Dağı ve çevresidir.

-Şam, Filistin ve Ürdün'ün bir kısmıdır.

-Şam bölgesidir.

"Allah'ın size yazdığı"

Allah onu sizin kısmetiniz kıldı.

Veya levh-i mahfuzda orayı size mesken olarak yazdı.

Lakin bu, iman ve itaat şartına bağlıdır. Çünkü isyanlarından sonra oranın kendilerine haram kılındığı belirtilmiştir. (Maide, 26)[12]

وَلاَ تَرْتَدُّوا عَلَى اَدْبَارِكُمْ **"Sakın ardınıza dönmeyin."**

Oradaki güçlü-kuvvetli insanlardan korkarak gerisin geriye dönmeyin.

Anlatılır ki, kabile temsilcileri mukaddes topraklara teftiş için gidip döndüklerinde, oradaki insanların güçlü-kuvvetli oluşunu anlatınca, İsrailoğulları ağladılar ve şöyle dediler:

"Keşke Mısırda ölseydik. Haydi, gelin başımıza bir reis seçelim, Mısıra dönelim."

"Sakın ardınıza dönmeyin" derken, bundan murat, "İsyan ile ve Allaha güvenmemekle dininizden dönmeyin" manası da olabilir.

فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ **"Yoksa hüsrana uğrayanlar olursunuz."**

Yoksa dünya ve ahiret sevabını kaybedersiniz, dünyada perişan ve ahirette azap içinde olursunuz.

22- قَالُوا يَامُوسَى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ **"Dediler: "Ey Mûsâ! Orada cebbar bir kavim var."**

Cebbar, dilediğini zorla başkasına yaptırabilen anlamına gelir. İsrailoğulları bu ifadeleriyle, oradaki insanların karşısında durulamaz çok güçlü kimseler olduğunu ifade etmişlerdir.

وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا **"Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla girmeyiz."**

فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ **"Eğer oradan çıkarlarsa, biz de gireriz."**

---

12 İlgili ayette, taşkınlıklarına ceza olarak kırk yıl buranın onlara haram kılındığı anlatılır.

23- قَالَ رَجُلاَنِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا **"Korkanların içinden Allah'ın kendilerine nimet verdiği iki adam şöyle demişti:"**

'İki adam'dan murat, Kâlib ve Yuşa'dır.

Bu iki adamın, o zorlu kavimden Hz. Musanın dinine giren iki kimse olduğu da söylenir. Bu durumda, "İsrailoğullarının korktuğu kimselerden iki adam" manası anlaşılır.

ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ **"Onların üzerine kapıdan varın."**

Onların beldelerinin kapısına ansızın varın, onları boğazda sıkıştırın, sahraya çıkıp meydan savaşı yapmalarına engel olun.

فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ **"Oraya girdiniz mi, muhakkak galip gelirsiniz."**

Onların bunu söylemeleri, Hz. Musa'nın bu sonucu haber vermesi ve **"Allah'ın size yazdığı arz-ı mukaddese girin"** (Maide, 21) demesinden veya Allahın peygamberlere yardım etmesi şeklindeki sünnetullahı bilmelerinden olabilir.

وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"Eğer mü'minler iseniz, yalnızca Allah'a tevekkül edin."**

24- قَالُوا يَا مُوسٰى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَآ اَبَدًا مَادَامُوا فِيهَا **"Dediler: Ey Musa! Onlar orada olduğu sürece biz asla oraya girmeyiz."**

فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلآَ **"Sen ve Rabb'in gidin, savaşın."**

اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ **"Biz burada oturacağız."**

Onlar bu sözü Allah ve rasulünü ciddiye almayarak ve Onlara önem vermeyerek söylediler.

"Sen ve Rabbin gidin, savaşın" ifadesi şu anlama da gelebilir: "Sen git ve savaş, Rabbin de sana yardım etsin."

25- قَالَ رَبِّ اِنِّى لآَ اَمْلِكُ اِلاَّ نَفْسِى وَاَخِى **"Musa dedi: Ya Rabbi! Ben, kendimle kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum."**

Hz. Musa, kavminin muhalefetini görüp onlardan ümidini kesince, keder ve hüznünü Allaha şikâyet için böyle dedi. Kardeşi Harundan başka güvenebileceği kimse kalmamıştı. Bahsi geçen iki adam, her ne kadar ken-

disi gibi düşünmekte ise de, Hz. Musa kavminin sebat etmemesi sebebi ile karşılaştığı zorluklar yüzünden, onlara da tam güven duymadı.

Ben, kendimle kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum" ifadesinde, **"kardeşim"** ifadesi, "din kardeşim" anlamına da gelebilir. Bu durumda, o iki adam da buna dâhil olurlar.

فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ **"Artık bizimle bu fâsık kavmin arasını ayır."**

Bize layık olduğumuz güzellikleri ver. Onları da layık oldukları şekilde cezalandır.

Veya, onlarla aramızı uzak kıl, bizi onlarla beraber olmaktan kurtar.

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً **"Allah dedi: Kırk sene orası onlara haram kılınmıştır."**

يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ **"Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar."**

İsyanları sebebiyle oraya giremezler, oraya malik olamazlar.

Ayette geçen **kırk yıl** ifadesi, "orası kendilerine kırk yıl haramdır" şeklinde geçici bir haramlığı ifade edebileceği gibi, "Orası kendilerine haramdır. Kırk yıl çölde şaşkın şaşkın dolaşacaklar" şeklinde mutlak bir haramlığı da bildirebilir.

Şu rivayet, birinci manayı teyid eder: Hz. Musa, bu olaydan sonra kendisiyle beraber olanlarla yürüdü ve Eriha'yı fethetti. Orada, Allahın dilediği kadar kaldı, sonra da vefat etti.

Bir başka rivayete göre ise, Hz. Musa o mukaddes beldeler fethedilmeden çölde vefat etti.

Vefatından önce Hz. Yuşa'nın onların peygamberi olduğunu haber verdi. Allah Hz. Yuşa'ya o zorba insanlarla savaşı emretti. Hz. Yuşa İsrailoğullarını harekete geçirdi, o zorlu insanları yendi ve bütün Şam bölgesi İsrailoğullarının oldu.

Denildi ki: **"Onlar orada olduğu sürece biz asla oraya girmeyiz"** diyenlerden hiçbiri mukaddes beldelere giremedi. Bunların hepsi çölde helâk olup gitti. Onların evlatları o zorlu kavimle savaştı.

Rivayet edilir ki, onlar kırk yıl boyunca altı fersah mesafe içinde kaldılar. Sabahtan akşama kadar yol almalarına rağmen, aynı yerden dışarı çıkamıyorlardı. Bulut onları güneşten koruyordu. Gece vakti bir nur sütunu çıkıyor, onları aydınlatıyordu. Yemekleri kudret helvası ve bıldırcın eti idi.

Suları, taşımış oldukları bir taştandı. Ekser âlimlerin kanaatine göre, Hz. Musa ve Harun da çölde onlar ile beraberdi. Ancak onlar diğerleri gibi sıkıntı içinde değillerdi. O şartlar altında bulunmaları, derecelerini artırmakta idi. Hz. Musa ve Hz. Harun, çölde öldüler. Önce Hz. Harun öldü, bir yıl sonra da Hz. Musa. Ardından Hz. Yuşa üç ay sonra Erihaya girdi. Kalib ve Yuşa dışında diğer kabile temsilcileri de çölde öldüler.

فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ع **"Artık o fâsık kavim için üzülme!"**

Hitab, Hz. Musayadır. Hz. Musa kavmine beddua edince pişman oldu. Allahu Teâlâ, fiskları sebebiyle onların buna müstehak olduklarını bildirerek Hz. Musayı teselli etti.

77. DERS

Hâbil ve Kâbil

27- وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَىْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ **"Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku."**

Âdemin iki oğlundan murat, Kâbil ve Hâbildir. Allahu Teâlâ Hz. Âdeme onlardan her birini diğerinin ikizi olanla evlendirmeyi emretmiş idi. Kâbil buna kızdı. Çünkü kendi ikizi olan kız kardeşi daha güzeldi. Bunun üzerine Hz. Âdem onlara dedi: "Her biriniz birer kurban takdim edin. Hanginizinki kabul edilirse, o onunla evlenir."

Her ikisi kurbanlarını sundular. Hâbilinki semadan bir ateş inip kendi kurbanını yakmasıyla kabul edilmiş oldu. Bunun üzerine Kâbil büsbütün kızdı ve yapacağını yaptı.

Denildi ki: Ayette bahsi geçen Âdemin iki oğlu kendi öz evlatları değildir, İsrailoğullarından iki adamdır. Bundan dolayı ayetin devamında **"İsrailoğullarına şunu yazdık..."** denildi. (Maide, 32)

اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ **"Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti."**

Kurban, Allaha yakınlık için sunulan kurbanlık veya kurbanlık dışında şeylerin ismidir.

Denildi ki: Kâbil çiftçi idi, kurban olarak buğdayın en düşük kalitelisini sundu. Hâbil ise sürü sahibi idi, semiz bir deveyi kurban olarak takdim etti.

قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ "(Kurbanı kabul edilmeyen), **"Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" dedi."**

قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ **"Diğeri de, "Allah, ancak takva sahibi olanlardan kabul eder" dedi."**

Yani, "sen takvayı terk ederek nefsanî hareket ettin. Niye beni öldürüyorsun?"

Bunda şöyle bir işaret vardır: Hased eden kimse, kusurundan dolayı mahrum kalacağını görmeli ve haset ettiği kimse hangi şekilde başarılı ol-

muşsa öyle hareket etmeye çalışmalıdır. Yoksa başarılı kimsenin elindekini ortadan kaldırmaya çalışmak uygun değildir. Çünkü böyle bir hareket kendisine zarar verir, fayda getirmez. Ayrıca, yapılan itaat, ancak takva sahibi mü'minden kabul edilir.

28- لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِى مَا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِىَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ **"Andolsun! Beni öldürmek için bana el uzatsan da, ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim."**

اِنِّى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ **"Ben âlemlerin Rabb'i olan Allah'tan korkarım."**

Denildi ki, aslında Hâbil Kâbilden daha güçlü idi, ancak onu öldürmekten çekindi, Allahtan korkarak teslimiyet gösterdi.

Çünkü o zaman henüz mukabele mubah kılınmamıştı.

Veya karşılık vermemesi, daha efdal olanı aramaktan kaynaklanabilir. Hz. Peygamber şöyle der: "Allahın maktûl kulu ol, katil kulu olma."

29- اِنِّى اُرِيدُ اَنْ تَبُوٓاَ بِاِثْمِى وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ ۚ **"Ben istiyorum ki, sen benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip cehennem ashabından olasın."**

وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِينَ ۚ **"İşte bu, zalimlerin cezasıdır."**

Bu, ona saldırmama gerekçesi olarak ikinci bir sebebi beyandır.

Burada **"benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip"** şeklinde ifade edilen durum, "beni öldürme günahın ve bir de kurbanının kabul edilmemesine sebep olan durum" olabilir.

Belki de Kâbil bu ifadeyle kardeşinin günah ve şekavetini murat etmedi. Bundan maksadı, "eğer bu mutlaka olacaksa, isterim ki yapan sen ol, ben değil" manası olabilir.

30- فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ **"Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de onu öldürdü."**

فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ **"Böylece hüsrana düşenlerden oldu."**

Böylece dinen ve dünya itibariyle zarara düşenlerden oldu. Çünkü ömrü boyunca matrud (kovulmuş) ve mahzun bir şekilde yaşadı.

Hâbili yirmi yaşındayken Hira yokuşunda veya Basrada Mescid-i Azamın olduğu yerde öldürdüğü söylenir.

31- فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا **"Derken Allah bir karga gönderdi."**

يَبْحَثُ فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِى سَوْاَةَ اَخِيهِ **"Karga, ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için toprağı eşeliyordu."**

قَالَ يَا وَيْلَتٰى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْاَةَ اَخِى **"Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz mi kaldım?" dedi."**

Rivayete göre Kâbil, Hâbili öldürünce onu ne yapacağını bilemedi. Çünkü Hâbil, Âdemin evladından ilk ölen kimse idi. Derken Allah iki karga gönderdi, bunlar birbiriyle dövüştüler, biri diğerini öldürdü. Gagası ve iki ayağıyla çukur kazıp, öldürdüğü kargayı oraya koydu.

فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِينَ **"Böylece, pişman olanlardan oldu."**

Öldürdüğüne pişman oldu. Çünkü, onu ne yapacağını bilmedi. Rivayete göre uzun süre sırtında taşıdı, kargaya talebe oldu, öldürdüğüne ceza olarak rengi karardı, anne babası ondan teberri etti.

Rivayet edilir ki, kardeşini öldürdüğünde cesedi karardı. Bunun üzerine Hz. Âdem, kardeşi Hâbilden sordu. "Ben onun vekili değilim" diye cevap verdi. Hz. Âdem, "Hayır sen onu öldürdün, bundan dolayı cesedin karardı" dedi ve ondan uzaklaştı. Bundan sonra yüzyıl yaşadı, hiç gülmedi ve yaptığı hiçbir işte başarılı olmadı.

32- مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِى اِسْرَائِيلَ **"Bundan dolayı İsrailoğullarına** (Kitap'ta) **şunu yazdık:"**

اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا **"Kim bir canı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir."**

Çünkü kan dökmenin haramlığını çiğnemiş, öldürmek çığrını açmış, insanları buna cür'ete sevk etmiştir.

Veya şu cihetten de bakılabilir: Allahın gadabını ve büyük azabı celbetmede bir kişiyi öldürmekle bütün insanları öldürmek arasında fark yoktur.

وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا **"Kim de onu ihya ederse, sanki bütün insanları ihya etmiş gibidir."**

"Canı ihya etmek"ten murat,

-Affederek birinin hayatta kalmasını sağlamak.

-Onu katlden alıkoyarak yaşamasına sebebiyet vermek.

-Ölüme yol açabilecek bazı sebeplerden kurtarmak gibi durumlardır.

İşte kim bunu yapsa, sanki bütün insanlara böyle yapmış gibidir.

Ayetin bu tarz ifadesinden maksat, haksız yere cana kıymanın ne derece büyük bir cinayet olduğunu ve hayatına sebep olmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektir. Bu tarz ifadede, başkasına saldırmaktan korkutmak ve başkasının yaşamasına vesile olmaya teşvik vardır.

وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ **"Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller** (mu'cize ve âyetler) **getirdiler."**

ثُمَّ اِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ **"Ama onlardan birçoğu bundan sonra da yeryüzünde aşırı gitmektedir."**

Üstte anlatılan Habilin öldürülmesi cinayeti sebebiyle, onlara bu şekilde sert hüküm bildirdik, apaçık ayetlerle peygamberler gönderdik. Böylece hayatı korumaları için, verilen emri te'kid ettik, ahitlerini yeniledik. Ama onların çoğu yeryüzünde katle devam ile aşırı gidiyorlar ve buna aldırmıyorlar.

Bununla, kıssa daha önceki Âdemin iki oğlunun kıssasıyla birleşmiştir.

Ayette, onların aşırılığı **"müsrifûn"** kelimesi ile ifade edilmiştir. **İsraf**, herhangi bir meselede itidal sınırından uzaklaşmaktır.

33- اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا **"Allah'a ve Resûlüne harp açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak şudur:"**

"Allah ve Rasulüne harp açmak" ile, Allah ve Rasulünün dostları olan Müslümanlar kastedilmiştir. Müslümanlara karşı yapılan harbin, Allah ve Rasulüne harb ilan etmek anlamına geleceği, bu şekilde ifade edilmiştir. Bunda, Müslümanlarla harbin çok büyük bir vebâl olduğuna işaret vardır.

"Harp" kelimesinin aslında başkasından almak vardır. Burada ise harbten murat yol kesmektir. Velev şehirde de olsa çetecilik de buna girer.

اَنْ يُقَتَّلُوا **"Öldürülmeleri."**

Sadece adam öldürenlerin cezası, asılmadan kısas yoluyla öldürülmeleridir.

اَوْ يُصَلَّبُوا **"Yahut asılmaları."**

Eğer hem çalmış hem de öldürmüşlerse asılarak cezalandırılırlar. Fıkıh âlimleri asılma şeklinde farklı görüşler söylerler. Kimine göre önce öldürülür, sonra asılır. Kimine göre ise diri olarak asılır veya ölünceye kadar mızrak atılır.

اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ **"Veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi."**

Eğer sadece çalmış, ama öldürmemişlerse sağ elleri ve sol ayakları çapraz olarak kesilir.

اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ **"Veya o yerden sürülmeleridir."**

Eğer sadece tehdit etmişlerse, bir yerde kalıp yerleşmeyecek şekilde bir beldeden başka beldeye sürülür.

Ebu Hanife, sürgünü hapis ile tefsir etmiştir.

Ayetteki **"veya"** ifadesi, üstteki bu açıklamaya göre tafsil içindir. Yani, suçun durumuna göre farklı ceza uygulanır.

Ancak, **"veya"** ifadesinin "tahyir" yani bu şıklardan birini seçmede muhayyerlik ifade ettiğini söyleyenler de olmuştur. Bu durumda, idareci olan kimse yol kesen kimselerle ilgili bu cezalardan herhangi birini uygulamada serbesttir.

ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِى الدُّنْيَا **"Bu, dünyada onlar için bir zillettir."**

وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ **"Ahirette de onlara çok büyük bir azap vardır."**

34- اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ **"Ancak kendilerini yakalamanızdan önce tevbe edenler başka."**

فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Bilin ki Allah, Ğafur – Rahîm'dir."**

Ayetteki istisna Allahın hakkı ile alakalıdır. Devamında **"Bilin ki Allah, Ğafur – Rahîm'dir"** denilmesi buna delâlet eder. Ama kısas olarak öldürülmesine gelince, tevbe etmesi ile bunun cevazı değil, vücubu sakıt olur.

Ayette tevbenin onların yakalanmalarından önce ile kayıtlanması, yaka-

landıktan sonra tevbe etseler bile had cezasının düşmediğine delâlet eder. Ancak Allah hakkı olan azap düşebilir.

Ayet, Müslüman eşkıya hakkındadır. Çünkü müşrik birisi yakalanmadan önce veya sonra tevbe etse, cezası kaldırılabilir.

35- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ **"Ey iman edenler! Allah'tan korkun!"**

وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ **"O'na vesile arayın."**

Yani, Allaha itaat etmek, günahları terk etmek gibi O'ndan sevap elde etmeye ve O'na kurbiyete vesile olan şeyler yapın.

Hadiste şöyle bildirilir: "**Vesile**, cennette bir mertebedir."

وَجَاهِدُوا فِى سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **"Ve O'nun yolunda cihad edin, ola ki kurtuluşa eresiniz."**

Görülen ve görülmeyen Allah düşmanlarına karşı cihad edin.

36- اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ **"Yeryüzünde olanların tamamı ve bir o kadarı daha kâfirlerin olsa, kıyamet gününün azabından kurtulmak için hepsini fidye olarak verseler yine onlardan kabul edilmez."**

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ **"Onlara elem dolu bir azap vardır."**

Ayet, azabın onlar için kaçınılmaz olduğunu anlatan bir temsildir. Ve onlar için bu azaptan bir kurtuluş yolu yoktur.

37- يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ **"Cehennem ateşinden çıkmak isterler."**

وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا **"Ama oradan çıkacak değillerdir."**

وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ **"Onlar için devamlı bir azap vardır."**

38- وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللّٰهِ **"Yaptıklarına bir ceza ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere, hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."**

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ **"Allah, Azîz'dir – Hakîm'dir."**

Müberrede göre, ayetteki فَ "fe" harfi sebebiyet bildiren bir şart mana-

sını tazammun ettiği için, habere dahil olmuştur. Yani, "o kimse ki hırsızlık yaptı... Siz de hırsızlığı sebebiyle ellerini kesin."

Hırsızlık, başkasının malını gizlice almaktır. El kesme cezasının uygulanması için, korunmuş bir mal olma şartı vardır. Ayrıca, kıymet itibariyle de en az dört dinar değeri olmalıdır.

Hz. Peygamber şöyle bildirir:

"El kesme, dört dinar ve üstündeki meblağlar içindir."

Ulema, bu konuda gelen hadisler sebebiyle bu meselede farklı görüşlere sahiptir. "Şerhu'l-Mesabih" isimli eserde bu konuyu ayrıntılarıyla ele aldım.[13]

Ayette belirtilen el, sağ eldir. İbnu Mes'udun "onların sağ ellerini kesin" şeklindeki kıraati bunu teyid eder.

Ayette **"el"** anlamındaki **"yed"** kelimesi aslında omuza kadar kolu da içine alır. Bundan dolayı Harici mezhebi, omuzdan kesilmesi gerektiğini savunur. Cumhur yani âlimlerin ekserisi ise, bundan muradın sadece el olduğunu kabul eder. Çünkü Hz. Peygambere hırsız getirildiğinde, sağ elinin kesilmesini emretmiştir.

39- فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوْبُ عَلَيْهِ **"Her kim zulmünün arkasından tevbe edip durumunu düzeltirse, şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder."**

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ **"Çünkü Allah, Ğafur – Rahîm'dir."**

Her kim hırsızlık suçu işledikten sonra tevbe eder, suçu gerektiren durumlardan hassasiyetle kaçınır ve bir daha o suça dönmemeye kesin kararlı olursa, Allah onun tevbesini kabul eder, ahirette bu suçtan dolayı ceza vermez. Dünyada el kesilme cezası ise, ekser fıkıh âlimlerine göre uygulanır. Çünkü onda, malı çalınanın hakkı vardır.

40- اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ **"Bilmedin mi, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır."**

يُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ **"O, dilediğine azap eder."**

وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ **"Dilediğini de bağışlar."**

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ **"Allah, her şeye kadirdir."**

---

13 Bu, Beğavî'nin hadise dair **Mesâbîhu's-Sünne** adlı eserinin şerhidir.

78. DERS

Allahın İndirdiğiyle Hükmetmek

41- يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ **"Ey peygamber!"**

لاَ يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ **"Küfürde yarışanlar seni üzmesin."**

مِنَ الَّذِينَ قَالُوا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ **"Onlar ağızlarıyla 'iman ettik' dediler."**

وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ **"Hâlbuki kalpleri iman etmedi."**

Ayet, münafıklar hakkındadır.

Ayette و "ve" (vav harfi) hem hâl, hem de atıf olabilir.

Hâl olduğunda "Onların kalbi iman etmediği halde, ağızlarıyla "iman ettik" dediler manası anlaşılır.

Atıf olduğunda ise, mana şöyle olur: "Onlar ağızlarıyla iman ettik" dediler ve kalpleri ise iman etmedi."

وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا **"Bir de Yahudilerden** (şöyle olanlar seni üzmesin)**."**

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ **"Onlar hep yalana kulak verirler."**

Yahudilerden olduğu bildirilen bu kimseler "Yalana kulak veren kimselerdir." Yani, Yahudi din bilginlerinin yalan yanlış haberlerini duymaya, kabul etmeye müheyyadırlar.

Şu anlam da verilebilir: "Onlar sana, seni yalanlamak için kulak veren kimselerdir."

سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ لَمْ يَاْتُوكَ **"Onlar, sana gelmeyen başka bir topluluk için kulak verirler."**

Burada kulak verme durumları, üstte belirtilen her iki durum için de düşünülebilir. Yani, onlar "Sana gelmeyen kimselerin sözlerini kabul ederek dinlerler."

Veya "Senin sözlerini, sana gelmeyen kimselere ulaştırmak için dinlerler", yani casusluk yaparlar.

يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ **"Kelimeleri vaz olundukları yerlerinden tahrif ederler."**

Allahın kelâmını, vaz olunduğu yerlerden saptırırlar.

Bu, iki şekilde olur:

1-Lafızda

2-Manada.

Lafızda tahrif, ya **ihmal** (yani aslında var olanı yazmamak) veya yerlerini değiştirmekle olur.

Manada tahrif ise, murat edilenden başka manaya hamletmek veya olmayacak yerde kullanmakla gerçekleşir.

Bu cümle, üstte bahsi geçen kavmin bir başka sıfatı olabileceği gibi, o kulak veren kimselerin sıfatı da olabilir.

يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا **"Eğer size şu hüküm verilirse alın, verilmezse sakının" derler."**

Yani, bu tahrif edilmiş olanı kabul edin ve onunla amel edin. Ama Muhammed buna ters bir fetva size verirse, onun verdiği fetvayı kabulden sakının.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hayber Yahudilerinin önde gelenlerinden bir erkek, yine önde gelen itibarlı bir kadın ile zina yaptı. İkisi de evli idiler. Tevrata göre recmedilmeleri gerekirken, bunu uygulamak istemediler. Hz. Peygambere sormaları için, bir kafile içinde ikisini Beni Kurayza'ya gönderdiler ve şöyle dediler: "Eğer Muhammed size sopa (celd) veya tahmim (yüz karartma) cezası emrederse kabul edin. Şayet recim ile emrederse kabul etmeyin."

Hz. Peygamber recmi emretti, onlar da kabule yanaşmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber İbnu Suriya'yı kendisiyle onlar arasında hakem seçti. Ona şöyle dedi:

"Hz. Musa için denizi yaran, üzerinize Tur dağını kaldıran, Firavun hanedanını suda boğan, size Kitabı indirip onda helâli ve haramı beyan eden Allah hakkı için söyle! Kitap'ta evli kişinin recmi var mı, yok mu?"

İbnu Suriya "evet var" deyince Yahudiler üzerine atladılar. İbnu Suriya şöyle diyerek kendini savundu: "Yalan söyleseydim üzerimize azap iner diye korktum."

Durum anlaşılınca, zina eden bu iki kişi Mescid-i Nebevinin kapısı yanında recmedildiler.

وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا **"Allah birini şaşırtmak isterse, sen onun için Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın."**

Allah kimi yoldan çıkarmayı ve zelil kılmayı dilerse, onun defi için Allahtan bir şeye güç yetiremezsin.

اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ **"Onlar öyle kimselerdir ki, Allah, onların kalplerini temizlemek istememiştir."**

Gördüğün gibi, âyetin bu kısmı Mu'tezilenin görüşünün fesadına açık bir delildir.[14]

لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ **"Onlar için dünyada rezillik vardır."**

Cizye ödemeye mahkûm edilmeleri ve mü'minlerden korkmaları gibi durumlar, bu ilâhî hükmü gösterir.

وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ **"Onlar için ahirette ise çok büyük bir azap vardır."**

Ahiretteki azapları, ebedi cehennemdir.

Ayette bildirilen bu dünyevî ve uhrevî cezalar, kıssası anlatılan Yahudilerle ilgili olduğu gibi, hemen öncesinde bahsedilen münafıkları da şümulüne alabilir.

42- سَمّٰعُونَ لِلْكَذِبِ **"Onlar hep yalana kulak verirler."**

اَكّٰلُونَ لِلسُّحْتِ **"Ve çokça haram yerler."**

Onlar, rüşvet gibi haram şeyler yerler.

فَاِنْ جٰٓاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ **"Eğer sana gelirlerse aralarında hüküm ver."**

اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ **"Veya onlardan yüz çevir."**

Onların, aralarında hüküm vermesi için Hz. Peygambere müracaatları durumunda, Cenab-ı Hak peygamberini muhayyer bıraktı.

İsterse aralarında hükmeder, isterse de yüz çevirir. Bundan dolayı şöyle

---

[14] Mu'tezile mezhebi, tenzih maksadıyla böyle şeyleri Allaha nisbet etmezler, böyle nassları ise te'vil ederler.

denilmiştir: "Ehl-i kitaptan iki kişi hâkime müracaat etse, hüküm vermesi gerekmez."

Bu, İmam-ı Şafiînin görüşüdür.

En doğru olan, davacı – davalı şeklinde geldiklerinde veya bunlardan biri zimmî olduğunda, aralarında hüküm vermektir. Çünkü biz onları himaye etmeyi ve kendilerinden zulmü def etmeyi kabul ettik. Ayet, ehl-i zimmet ile ilgili değildir.

İmam-ı Azama göre ise, ehl-i kitabın müracaatı durumunda onlar arasında hüküm vermek lâzımdır.

وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا **"Eğer onlardan yüz çevirirsen, sana hiçbir zarar veremezler."**

وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ **"Eğer aralarında hükmedersen aralarında adaletle hüküm ver."**

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ **"Şüphesiz Allah, adaletli davrananları sever."**

43- وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ **"Yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar?"**

Ayet, Hz. Peygambere inanmayanların Onu hakem seçmelerindeki hayret verici duruma dikkat çeker. Hâlbuki kendi yanlarında bulunan Kitapta, meselenin hükmü bulunmaktadır.

Ayette ayrıca şuna bir tenbih vardır:

Onlar, Hz. Peygamberi hakem kabul etmekle hakkı öğrenmeyi ve Allahın hükmünü uygulamayı kastetmediler. Aksine, her ne kadar kendi kabullerince Allahın hükmü olmasa da, daha ehven olanı talep ettiler.

ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ **"Sonra, bunun ardından verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar?"**

Seni hakem yaptıktan sonra ise, kendi kitaplarındakine uygun olan senin hükmünden yüz çeviriyorlar.

وَمَا أُولٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ **"İşte onlar asla mü'min değillerdir."**

Bunlar bu şekilde yüz çevirmeleri sebebiyle ne kendi kitaplarına inanmışlardır, ne de ona muvafık olana... Keza, Sana da, ona da inanmamışlardır.

44- إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ **"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik."**

فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ **"Onda bir hidayet ve bir nur vardır."**

يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا **"Allah'a teslim olmuş nebiler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi."**

Tevrat, hakka sevkeder, mübhem – kapalı olan hükümleri izhar eder. İsrailoğullarının peygamberleri onunla hükmederler. Hatta **"neshedilmediği sürece bizden öncekilerin şeriatı bizim de şeriatımızdır"** dersek, ayet Hz. Musa ve O'ndan sonra gelenleri şümulüne alır. Bizden öncekilerin şeriatını bizim de şeriatımız olarak görenler bu ayetten delil getirmişlerdir.

"Allah'a teslim olmuş"

Ayetin bu kısmı, nebileri medih babında getirilmiş bir sıfattır. Yani, o nebiler, hakka teslim olmuş kimselerdir.

Ayrıca bu ibarede Yahudilere bir tariz de vardır. Çünkü onlar peygamberlerin dininden ve onlara uymaktan çok gerilerde kalmışlardır.

"Yahudilere hüküm verirlerdi."

Yani, Tevratın indirilmesi Yahudiler içindir. Bu ibare, Tevratla hükmeden nebilerle alakalı da düşünülebilir. Yani, onlar Yahudilere Tevrata göre hükmederler.

وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ **"Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de."**

Bunlar, peygamberlerinin yolundan giden zâhid ve âlim kimselerdir.

بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ **"Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi."**

Allah, bu bahsi geçen zâtlara, Kitabını zâyi olmaktan ve tahriften koruma görevi verdi.

وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ ۚ **"Onlar ona** (Tevrat'a) **şahit idiler."**

Onlar da Allahın kitabını kollayıp gözlediler, onu tağyire terk etmediler.

Sebeb-i nüzul itibariyle bakıldığında, İbnu Suriya gibi ondaki gizli hükümleri beyan etmelerine bir işarettir.

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ **"Şu hâlde, insanlardan korkmayın, benden korkun."**

Ayetin bu kısmı, hükmederken Allahtan başkasından korkmaktan veya bir zalim korkusu veya bir büyük endişesi ile müdahenede bulunmaktan hükümran olanları sakındırır.

وَلاَ تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلاً **"Ve âyetlerimi az bir menfaat karşılığında satmayın."**

İndirmiş olduğum hükümleri, rüşvet ve makam gibi kıymetsiz şeylerle değiştirmeyin.

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ **"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."**

Kim küçümseyerek ve inkâr ile Allahın indirdikleriyle hükmetmezse, küçümsemeleri ve inatla Allahın indirdiğinden farklı hüküm vermeleri sebebiyle, kâfirlerin ta kendileri olurlar. Bundan dolayı Allahu Teâlâ onları **"kâfirler, zâlimler ve fâsıklar"** olarak niteledi.[15]

Onların küfrü, inkâr etmelerinden; **zulümleri**, Allahının indirdiğinin tersiyle hükmetmelerinden, **fiskları** ise, İlâhi hükümden çıkmalarındandır.

Bu üç sıfatın, onların her birine uygun bir hükümden kaçınmak itibarıyla olması da mümkündür.[16]

Veya bu üç hüküm, bazılarının dediği gibi her biri bir taifeye bakar. Mesela, buradaki **"İşte onlar kâfirlerin ta kendileridir"** ifadesi, Müslümanlara olan hitabla bitişik olması yönünden Müslümanlara yöneliktir. **"İşte onlar zâlimlerin ta kendileridir"** ifadesi Yahudilere bakar. **"İşte onlar fasıkların ta kendileridir"** ifadesi Hristiyanlara bakar.

45- وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا **"Onda** (Tevrat'ta) **kendilerine şunu yazdık:"**

اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ **"Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir."**

---

[15] Yani, Allahın indirdikleriyle hükmetmeyenler, kafir oldukları gibi, aynı zamanda zalim ve fasıktırlar.

[16] Mesela, "Allah birdir" ifadesi imanla alakalı bir hükümdür. Bununla hükmetmeyen biri kâfir olur. Hırsızlık, büyük bir zulümdür ve yasaklanmıştır. İlâhi hükme muhalif olarak hırsızlık yapan biri, başkasına zulmetmiş olur. Gıybet, günah bir fiildir. Cenab-ı Hak **"birbirinizin gıybetini yapmayın"** (Hucurat, 12) derken gıybet işleyen biri fıska girmiş olur.

Cana mukabil can alınır. Göz çıkaranın gözü çıkarılır. Burun kıranın burnu kırılır. Kulak koparanın kulağı koparılır. Diş kıranın dişi sökülür.

وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ **"Yaralar da kısasa tabidir."**

Burada, tafsilden sonra icmâl vardır.[17]

فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ **"Bununla beraber kim kısas hakkını bağışlarsa, bu kendisi için keffaret olur."**

Kim, cezaya müstehak olanı affederse, bu onun için günahlarına kefaret olur.

İfade şöyle de anlaşılabilir: Kim cezaya müstehak olanı affederse, bu affetmek o suçlu için bir kefaret olur, ayrıca cezalandırılmaz.

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ **"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."**

46- وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ **"Onların** (peygamberlerin) **izleri üzere, önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik."**

وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ **"Ona İncil'i verdik."**

فِيهِ هُدًى وَنُورٌ **"Onda hidayet ve nur vardır."**

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ **"O, önündeki Tevrat'ı doğrular."**

وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ **"Ve müttakiler için bir rehber ve bir öğüttür."**

47- وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ **"İncil ehli, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler."**

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ **"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fasıkların ta kendileridir."**

Ayet, İncilin bir takım hükümleri müştemil olduğuna, Yahudiliğin Hz. İsanın gönderilmesiyle neshedildiğine ve Hristiyanlığın müstakil bir şeriat olduğuna delâlet eder.

---

17 Yani, üstte bazı yaralamaların karşılığı zâten söylenmiştir. Bununla da genel bir kural bildirilmiştir.

Bazılarının ayete "İncil ehli, Allahın onda yani Tevratta indirdiğiyle hükmetsin" şeklinde zamiri Tevrata göndermeleri, ayetin zâhirine aykırıdır.

48- وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ **"Sana da hak ile Kitabı** (Kur'an'ı) **önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik."**

Kur'an, diğer semâvî kitaplara bir koruyucu olarak gönderilmiştir, onları değişiklikten korur, onların sıhhatine şahitlik eder.

فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ **"Öyleyse, onlar arasında Allah'ın indirdiği ile hükmet."**

وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ هُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ **"Ve sana gelen haktan ayrılıp da onların hevâ'larına uyma."**

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا **"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol kıldık."**

Şir'a kelimesi şerîattır, şerîat ise "suya giden yol" demektir. Allahın dini bu ifade ile bir âb-ı hayat kaynağına benzetilmiştir. Çünkü Allahın dini, ebedi hayata sebep olan bir yoldur.

Ayetteki **"minhac"** kelimesi "dindeki açık yol, metot" anlamındadır.

Bu ayetle "önceki şeriatlarla ibadet etmeyiz" manasına istidlalde bulunanlar olmuştur.

وَلَوْ شَآءَاللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً **"Şayet Allah dileseydi, elbette sizi bir tek ümmet yapardı."**

Şayet Allah dileseydi herhangi bir nesh ve değişiklik yapmadan, bütün asırlardaki bütün insanları bir din üzerinde ittifak eden bir topluluk yapardı.

وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِى مَآاٰتٰيكُمْ **"Fakat size verdiklerinde sizi denemek ister."**

Lakin Allah, her asra ve her devre uygun çeşitli şeriatlarla insanları imtihana tâbi tutar. Bu imtihanla onlara gönderdiği dine göre amel edip etmediklerini, haktan sapıp sapmadıklarını, amelde noksan olup olmadıklarını ortaya koyar.

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ **"Öyle ise hayırlı işlerde birbirinizle yarışın."**

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا **"Hepinizin dönüşü Allah'adır."**

Bu ifadede hayırda yarışmak hükmünün illetini göstermek, buna koşuşanlara vaad ve geri kalanlara da tehdid vardır.[18]

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ **"O, anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size tek tek haber verir."**

Allah, herkesin yaptığına göre karşılık vererek, hak ve batıl yolda olanı, amel edenle ihmali olanı ayırır.

49- وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ **"Ve aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet."**

Ayet, "Sana Kitabı indirdik" ayetindeki "kitaba" atfedilmiştir. Yani, "Sana Kitabı ve hükmü indirdik."

Veya üstteki ayette geçen "hak" kelimesine atfedilmiştir. Yani, "Sana Kitabı hak olarak ve onlar arasında Allahın indirdiğiyle hükmetmen için indirdik."

"Sana onlar arasında Allahın indirdiğiyle hükmetmeni emrettik" anlamında olması da caizdir.

وَلاَ تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ هُمْ **"Onların hevâ'larına uyma."**

وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ **"Ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni şaşırtmalarından sakın."**

Seni saptırmalarından, yolundan alıkoymalarından sakın.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Yahudi bilginleri şöyle dediler: Bizi Muhammede götürün. Olur ki Onu dini hakkında fitneye düşürürüz.

Hz. Peygamberin yanına vardıklarında "Ey Muhammed, biz Yahudi bilginleriyiz. Eğer biz sana uyarsak bütün Yahudiler de uyar. Bizimle kavmimiz arasında bir düşmanlık var. Biz sana muhakeme olmak için gelelim, sen onların aleyhine ve bizim de lehimize hükmet, biz sana inanırız ve seni tasdik ederiz" dediler. Hz. Peygamber onların teklifini reddetti. Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ **"Eğer yüz çevirir-**

---

[18] Yani, madem sonunda Allaha döneceksiniz, öyleyse hayırlı işler yapın, hatta hayırda yarışın. Allah, elbette yaptıklarınızı bilir ve ona göre karşılık verir. Hayırda yarışanları ödüllendirir, geri kalanları cezalandırır.

lerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor."

Ayette bahsi geçen **günah**, onların Kur'andaki İlâhî hükümden yüz çevirmeleridir. Ayetin üslûbundan, onların başka pek çok günahları olduğu anlaşılıyor. Bu yüz çevirme günahı, ne kadar büyük de olsa, onlardan bir tanesidir.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ **"İnsanlardan birçoğu muhakkak ki fasıklardır."**

50- أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ **"Yoksa cahiliyye hükmünü mü arıyorlar?"**

وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ **"Kesin olarak inanacak bir toplum için, Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?"**

Cahiliyeden murat, hevâya uymak şeklindeki cahiliye dinidir. Cahiliye hükmünde, hüküm verirken bir tarafa meyletmek ve müdahene vardır.

Ayetin Benî Kurayza ve Beni Nadîr hakkında indiği söylenir. Rivayete göre bunlar, Hz. Peygamberden, cahiliye halkının öldürme olaylarında kişilerin durumlarına göre ayırım yaparak hükmetmeleri gibi hüküm vermesini istediler.

79. DERS

Allahın Hizbi

51- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى اَوْلِيَاءَ **"Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin."**

Onlara itimad etmeyin, dostlarla sıkı fıkı olmanız gibi onlarla beraber olmayın.

بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ **"Onlar birbirlerinin dostudurlar."**

Ayetin bu kısmı, hükmün illetine bir imadır. Yani, onlar sizin aleyhinizde ittifak hâlindedirler. Dinde bir olmaları ve size zıd olmada ittifakları sebebiyle, onlar birbirlerine dost olurlar.

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ **"Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz o onlardan olur."**

Hükmün bu şiddette gelmesi, onlardan içtinabın vücubunu gösterir.

Veya şu açıdan da bakılabilir: Onlara dostluk gösterenler münafıklardı.

اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ **"Şüphesiz Allah, zalim kavmi doğru yola iletmez."**

Zalim kavim, ya kâfirlere dostluk göstererek kendi nefislerine zulmetmiş veya İslâm düşmanlarına dostluk göstererek mü'minlere zulmetmişlerdir.

52- فَتَرَى الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ **"İşte kalplerinde bir hastalık olanların, onların arasında koşup durduklarını görürsün."**

Burada **"kalbinde maraz olanlardan"** murat, münafıkların reisi İbnu Übey ve emsali kimselerdir.

يَقُولُونَ نَخْشٰى اَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ **"Başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz" derler."**

Sebeb-i Nüzûl

Münafıklar, ehl-i kitaba dostluk gösteriyor ve "Korkarız ki devran dö-

ner, işler tersine çevrilir, devlet kâfirlerin olur. Ondan dolayı biz onlarla görülüyoruz" şeklinde mazeret beyan ediyorlardı.

Rivayet edilir ki, Ubade Bin Samit, Hz. Peygambere şöyle dedi: Yahudilerden benim çok dostlarım var. Ben onların dostluğundan beri olduğumu, Allah ve Rasulüne dost olduğumu ilan ediyorum."

Bunun üzerine (münafıkların reisi) İbnu Übey şöyle dedi: "Ben devranın dönmesinden korkan bir adamım. Onların dostluğundan teberri edemem." Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِىَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهٖ **"Umulur ki Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir."**

Umulur ki Allah, Peygamberine düşmanlarına karşı bir fetih verir veya katl ve sürgün ile Yahudilerin kökünü keser.

Ayette bahsedilen durum, münafıkların sırlarını izhâr etmek ve onların katli de olabilir.

فَيُصْبِحُوا عَلٰى مَآ اَسَرُّوا فِىٓ اَنْفُسِهِمْ نٰدِمِيْنَ **"Ve onlar içlerinde gizledikleri şeye pişman olurlar."**

Böylece onlar Hz. Peygamberin dini konusunda gizlemiş oldukları küfür ve tereddütten pişman olurlar.

53- وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا **"(O zaman) iman edenler derler ki:"**

Ayetin bu kısmı "peki, bu durumda mü'minler acaba ne diyor" şeklinde mukadder bir suale cevap gibidir.

Ayrıca şu manalar da verilebilir:

"Umulur ki Allah bir fetih verir ve mü'minler de şöyle der."

Veya "Umulur ki Allah bir fetih ve mü'minlerin şöyle diyeceği bir zamanı getirir..."

اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ اَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ ۙ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ **"Sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah'a yemin edenler şunlar mı?"**

Mü'minlerin bir kısmı bir kısmına, hem münafıkların haline şaşarak, hem de Allahu Teâlânın mü'minlere verdiği ihlasla gururlanarak böyle söylerler.

Veya, mü'minler Yahudilere böyle söylerler. Çünkü münafıklar, Allahu Teâlânın bize anlattığı gibi **"Andolsun, eğer çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız. Eğer sizinle savaşılırsa, mutlaka size yar-**

dım ederiz." (Haşir, 11) demişler ve Yahudilere destek olacaklarına yemin etmişlerdi.

حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ **"Onların amelleri boşa gitmiştir."**

فَاَصْبَحُوا خَاسِرِينَ **"Böylece ziyan edenlerden olmuşlardır."**

Ayetin bu kısmı, mü'minlerin sözünün devamı olabileceği gibi, doğrudan Allahın onlar hakkında bir hükmü de olabilir. Bunda taaccüp manası vardır ve sanki şöyle denilmiştir: "Onların amelleri ne kadar da boşa gitti, onların ziyanları ne kadar da büyük oldu!"

54- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَاْتِى اللّٰهُ بِقَوْمٍ **"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah yakında bir kavim getirir."**

Bu, Allahu Teâlânın vukuundan önce haber verdiği olaylardandır. Hz. Peygamber devrinin sonlarında üç Arab kabilesi dinden dönmüştü.

1-Beni Müdlic. Bunların reisi Esved-i Anesi idi. Yemende peygamberlik davasında bulundu. Bulunduğu bölgede hükümran oldu. Sonra Firuz Deylemi, Hz. Peygamberin vefatından bir gün önce onu öldürdü. Hz. Peygamber, onun öldürüldüğü gece ashabına durumu haber verdi, Müslümanlar da bu haberle mesrur oldular. Haber ise Rabiul evvel ayının sonlarında geldi.[19]

2-Beni Hanife. Bunlar Müseylime'nin ashabıdır. Müseylime, nübüvvet davasında bulundu ve Rasulullaha şöyle bir mektup yazdı:

"Allah Rasülü Müseylimeden Allah Rasulü Muhammede. Arzın yarısı benim, yarısı da senin."

Hz. Peygamber cevabî mektubunda şöyle dedi:

"Arz Allahındır. Kullarından dilediğini arza mirasçı yapar. Akıbet müttaki olanlarındır."

Hz. Ebu Bekir Müseylimeye savaş açtı. Hz. Hamzanın kâtili Vahşi, Müseylimeyi öldürdü.

3-Beni Esed. Bunlar Tuleyha Bin Huveylidin kavmidir. Bu şahıs peygamberlik iddiasında bulundu. Hz. Peygamber ona Halid Bin Velidi gönderdi. Savaş sonrası Şama kaçtı, sonra da İslâma girdi, İslâmı güzel yaşadı.

---

19 Hz. Peygamber, aynı ayın onikisinde vefat etti.

Hz. Ebu Bekir döneminde ise yedi irtidad olayı yaşandı. Allah, O'nun eliyle bütün bu irtidat olaylarını bitirdi.

يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ **"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."**

Bu kavmin hangisi olduğu hakkında farklı görüşler vardır. Şöyle ki:

1-Bu kavim, Yemen halkı olabilir. Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Ebu Musa El-Eşari'ye işaret edip "ayetin bahsettiği kavim, bunun kavmidir" demiştir.

2-Bu kavim İranlılar olabilir. Ayetten muradın kimler olduğu sorulunca Hz. Peygamber (asm) elini Selman-ı Farisinin omzuna vurup "bu ve bunun gibi olanlardır" buyurmuştur.

3-Bundan murat Kadisiye savaşında cihad edenler de olabilir, denilmiştir...

Allahın kullarına muhabbeti, onlara dünyada hidayet ve tevfik murat etmesi, ahirette de güzel akibet (hüsn-ü sevab) vermesidir.

Kulların Allaha muhabbeti ise, O'na itaati esas almaları ve karşı gelmekten sakınmalarıdır.

اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ **"Mü'minlere karşı yumuşaktırlar."**

اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ **"Kâfirlere karşı ise şiddetlidirler."**

يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ **"Allah yolunda cihad ederler."**

وَلاَ يَخَافُونَ لَوْمَةَ لآئِمٍ **"Hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar."**

Onlar, Allah yolunda cihadı ve Allahın dininde tavizsiz yaşamayı cem eden kimselerdir. Onlar cihadları esnasında da münafıklardan farklı olurlar. Çünkü münafıklar Müslümanların ordusu içinde yer aldıklarında, dostları olan Yahudilerin kınamasından korkarlar ve bundan dolayı onların kınamasına yol açacak bir şey yapmazlardı.

Ayette geçen **"levme"** ifadesi "kınamak" manasına gelen "levm" kelimesinden gelir, "tek kınama" anlamındadır. Bunun bu kalıpta gelişi ve "lâim" kelimesinin elif-lâmsız gelmesi, manayı daha da kuvvetlendirir. Yani, onlar kimden olursa olsun her türlü kınamadan korkmazlar, çekinmezler.

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ **"Bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir."**

وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ **"Allah, Vasi' – Alîm'dir** (geniş ihsan sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir)."

Allahın lütfu boldur, buna kimin ehil olduğunu da bilir.

55- اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا **"Sizin veliniz ancak Allah'tır, Onun Resûlüdür ve iman edenlerdir."**

Allahu Teâlâ, önceki ayetlerde kâfirlerle dost olmaktan yasaklamıştı, burada da dostluğa layık olanları bildirdi.

Ayette "sizin velileriniz" değil de, **"sizin veliniz"** denilmesi şunu gösterir: Allahın dostluğu asıldır, rasülüne ve mü'minlere gösterilecek dostluk ise tebei olup, bu asla göre olmalıdır, yani peygamber ve ehl-i iman Allah namına sevilmelidir.[20]

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ **"Onlar, tam bir itaatle namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı verirler."**

Ayetin bu kısmı, mü'minlerin sıfatıdır.

Ayet metnindeki **"rakiun"** kelimesi, onların namaz ve zekâtlarında huşu içinde olmalarını ifade eder. "Zekât verirken mütevazi bir hâlde verirler" manası da söz konusu olabilir.

Rivayete göre Hz. Ali namazda rükû hâlinde iken bir dilenci O'ndan yardım talebinde bulundu. O da, rûku hâlinde iken, yüzüğünü çıkarıp ona attı.

Şia, ayette geçen **"sizin veliniz"** kelimesine **ulu'l-emr**, yani "idareci" manası vererek bu ayetle Hz. Ali'nin imametine delil getirdi. Ama ayetin zâhir manası, yukarda zikrettiğimiz manadır.

Ayrıca, ayet **"namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı verirler"** şeklinde çoğul ifade ile gelmiştir, bunu bir kişiye hamletmek, zâhire aykırıdır.

Şayet ayetin Hz. Ali hakkında indiği sahih ise, çoğul sığası ile gelmesi, diğer insanları da O'nun gibi yapmaya teşvik etmek içindir.

---

[20] Mesela, Müslüman olmayan birinin Peygamber Efendimizin peygamberliğini kabul etmeden O'nu sevmesi, ideal bir sevgi değildir.

Yine bu rivayetten öyle anlaşılıyor ki, namaz esnasında az bir fiil namazı bozmaz. Keza, nafile sadakaya da "zekât" adı verilebilir.

56- وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ **"Kim Allah'ı, O'nun Rasulünü ve iman edenleri veli** (dost) **edinirse, bilsin ki hizbullah** (Allahın hizbinden olanlar) **elbette galiptirler."**

Ayette, **"Kim Allah'ı, O'nun Rasulünü ve iman edenleri veli** (dost) **edinirse"** denildikten sonra, "işte onlar galip olanlardır" şeklinde zamir getirmek yerine **"bilsin ki hizbullah** (Allahın hizbinden olanlar) **elbette galiptirler"** denilmesi, onların galebesinin bir delilidir. Sanki şöyle denilmiştir: "Kim bunları dost edinirse, işte onlar Allahın hizbidirler. Allahın hizbinden olanlar ise galiptirler."

Ayrıca, bu şekilde onlara **"Hizbullah"** denilmesinde bu isimle onları övmek, şanlarını yüceltmek ve şereflendirmek vardır. Ayrıca, bunlardan başkasını dost edinenlere de bir tariz söz konusudur. Çünkü onlar **hizbuşşeytan**dır.

57- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَاءَ **"Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve kâfirlerden, dininizi alay ve eğlence konusu yapanları dost edinmeyin."**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Rufaa Bin Zeyd ve Süveyd Bin Haris hakkında nazil olmuştur. Bunlar İslâma girdiklerini söylediler, ama münafıklık yaptılar. Müslümanların bir kısmı, bu ikisini sevmekteydiler. Onları sevmenin yasaklanması, onların dini bir eğlence ve oyun edinmesi gerekçesine bağlandı. Bunda, hükmün illetine bir imâ vardır. Yani, "bu sebeple onları sevmeyiniz." Ayrıca, "böyle olanlar dostluğa layık değildirler, düşmanlık ve buğza layıktırlar" manasına bir tenbih söz konusudur.

Ayette ehl-i kitap ve kâfirlerin ayrı ayrı zikredilmesi, bunların farklılığına işaret eder. **"Kâfirler"** ifadesi her ne kadar ehl-i kitabı içine alsa da, küfürlerinin kat kat olması sebebiyle özellikle müşrikler için kullanılır.

Ayette, hak üzere olmayanların dostluğundan nehiy vardır. Müşrikler gibi kitap ehli olmayanlar bu nehye dâhil olduğu gibi, hevâ'nın hükmettiği ve doğru yoldan inhiraf eden kitap ehli de dâhildirler.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"Eğer mü'minler iseniz, Allah'tan korkun."**

Yasaklardan kaçarak Allahtan korkun.

Çünkü, gerçek bir iman, bunu gerektirir.

Veya şöyle de mana verilebilir: "Gerçekten Allahın vaad ve vaîdine (tehdidine) inanmış kimseler iseniz, Allahtan korkun."

58- وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا **"Siz namaza çağırdığınız vakit, onu bir eğlence ve oyun edindiler."**

"Onu bir eğlence ve oyun edindiler" derken, zamir hem namaza, hem de namaz için yapılan nidaya, yani ezana râci olabilir. Bunda, namaz için ezanın meşru olduğuna bir delil vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, Medine Hristiyanlarından biri, müezzinin "eşhedû enne Muhammeden rasulullah" nidasını duyduğunda "Allah yalancıyı yaksın" diye beddua ederdi. Derken bir gece, hizmetçisi ateşle eve girdi. Ailesi ise uykuda idi. Ateşin kıvılcımları eve sıçradı ve yangın çıktı, onu ve ailesini yaktı.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَ يَعْقِلُونَ **"Bu, onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır."**

Çünkü akılsızlık, hakkı bilmemeye ve onunla dalga geçmeye sevkeder, akıl ise böyle hallerden men eder.

59- قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا اِلاَّ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ **"De ki: Ey ehl-i kitap! Yalnızca Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilmiş olanlara iman ettiğimiz için mi bizden hoşlanmıyorsunuz."**

Sizin bizi inkârınız ve bizi ayıplamanız, sırf Allaha ve indirdiği bütün kitaplara inandığımız içindir.

وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ **"Ve çoğunuz fasık kimselerdir."**

Bu ifade, onların inkâr ve ayıplamalarının ikinci bir sebebini açıklar. Yani, "sizin bizi inkârınız, bize olan muhalefetinizdendir. Çünkü biz imana girdik, siz ise ondan hariçte kaldınız."

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Yahudilere hitap etmektedir. Onlardan bir grup gelip nelere iman edilmesi gerektiğini sormuşlardı. Bu münasebetle şu ayetler geldi:

"Deyin ki: Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve esbat'a (Yakubun neslinden gelenlere) **indirilene, Mûsâ ve İsa'ya verilene ve bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene iman ettik."** (Bakara, 136)

Gelen ayette Hz. İsanın da zikredildiğini duyunca "sizin dininizden daha kötü bir din bilmiyoruz." dediler. Bunun üzerine şu ayetler indi.

60- قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ **"De ki: Allah katında sevabı! bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi?"**

"Ukubet" kelimesinin şerde kullanılması gibi, aslında ayetteki **"mesûbe"** kelimesi hayırlı şeyler için kullanılır. Burada şerde kullanılması "onların kendi aralarındaki selamlaşmaları, birbirlerine tokat atmalarıdır" deyiminde olduğu gibidir.

مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ **"Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden bir kısmını maymunlar ve domuzlar kıldığı kimseler ve bir de tağuta ibadet edenlerdir."**

Allahın Yahudilere lanet etmesi, onları rahmetinden uzak kılmasıdır. Kendilerine apaçık ayetler geldikten sonra inkâra sapmaları, günahlara dalmaları sebebiyle onlara gadap etmiş, cezalandırmıştır. Cumartesi yasağını çiğneyenleri maymuna çevirmiş, Hz. İsaya gelen sofraya muhatap olduğu halde inkâra sapanları da domuz yapmıştır. Maymun ve domuza çevrilmenin Cumartesi yasağını çiğneyenler hakkında olduğunu söyleyenler de vardır. Bu görüşe göre, o yasağı çiğneyen gençler maymuna, ihtiyarlar da domuza çevrilmişlerdir.

Tağuta ibadetten murat, onların bir kısmının buzağıya tapmaları olabilir. Allaha masiyet hususunda itaat ettikleri kâhinler gibi kimseler de birer tağut olarak düşünülebilir.

أُولٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ **"İşte bunlar konum itibariyle daha şerli ve dosdoğru yoldan daha ziyade sapmış kimselerdir."**

Ayette, **"İşte bunlar konum itibariyle daha şerli ve dosdoğru yoldan daha ziyade sapmış kimselerdir"** denilmesi, mutlak manada onların konum itibariyle şerli ve yoldan sapmış olduklarını anlatır. Yoksa, şer ve dalalette mü'minlere nisbetle daha kötü durumda olduklarını ifade etmek için değildir.

61- وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا ءَامَنَّا **"Onlar, size geldikleri zaman, "iman ettik" dediler."**

Ayet, Rasulullaha çifte standart uygulayan Yahudiler hakkında inmiştir veya genel anlamda münafıklar hakkındadır.

وَقَد دَّخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِۦ **"Oysa yanınıza kâfir olarak girip, kâfir olarak çıkmışlardır."**

Senin yanına girdikleri gibi iman etmemiş olarak çıkarlar, Senden duydukları onlarda bir tesir meydana getirmemiştir.

Onların üzerinde nifak alâmeti bulunmakta idi. Hz. Peygamber (asm) zann-ı galiple bunun farkındaydı. Bundan dolayı ayetin devamında şöyle denildi:

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ **"Allah, onların gizlediklerini en iyi bilendir."**

Yani, "Allah onların gizlemiş olduğu küfrü en iyi bilendir."

Bu ifadede, onlara şiddetli bir tehdid vardır.

62- وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ **"Onlardan çoğunu günahta, taşkınlıkta ve haram yemede birbirleriyle yarışır görürsün."**

Ayette, bu münafıkların iki özelliğine dikkat çekilmiştir:

1-**İsm** (haram)

2-**Udvan** (zulüm veya isyanda taşkınlık). Bunlardan birincisi her türlü haramı ifade edebileceği gibi, bundan sonraki ayette geçen **"günah söz"** ifadesinden hareketle "yalan" manası da düşünülebilir.

Ayrıca, bunlardan birincisinin kendileriyle ilgili olan günahlar, ikincisinin de başkalarıyla ilgili günahlar olduğu da söylenmiştir.

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!"**

63- لَوْلَا يَنْهَىٰهُمُ ٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ عَن قَوْلِهِمُ ٱلْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ **"Keşke din adamları ve bilginler, bunları günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı!"**

Ayette, onların âlimlerine, onları bu günahlardan sakındırmaya bir teş-

vik vardır. Çünkü "levlâ" لَوْلا ifadesi mazi fiilin başında kınama, geniş zaman fiilinin başında ise teşvik ifade eder.

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ **"Sanat haline getirdikleri şey, ne kötüdür!"**

Ayette, onların yaptıkları şeyin kötülüğünü nazara verirken "san'at" kökünden bir fiilin kullanılması, "onlar ne kötü yapıyorlar" demekten daha etkili bir kınamadır. Çünkü insan bir sanatı icra ederken önce hayli alıştırmalar yapar, en idealini yapmayı araştırır, sonra onu icra eder. Bundan dolayı, onların önde gelenleri bu ifade ile kınandı.

Keza, haseneyi terk etmek masiyete düşmekten daha çirkindir. Çünkü nefis masiyetten lezzet alır ve ona meyleder. Masiyeti önlemeye çalışmayı terk ise, böyle değildir. Dolayısıyla, en beliğ bir şekilde bunu zemmetmek daha uygun oldu.

80. DERS

Ehl-i Kitabın Bazı Yanlışları

64- وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ "Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır" dediler."

Yani, bir kısım Yahudiler –haşa- "Allah cimridir, rızkı bol vermiyor!" dediler.

Elin bağlı ve açık olması cimrilik ve cömertlikten mecazdır. Ayetin bu ifadesinde bir elin olması, bu elin bağlı veya açık olmasını isbat yoktur.

Üstteki ayetin, -haşa- "Allah fakirdir" manasına geldiği de söylenmiştir. Nitekim bir başka ayette şöyle anlatılır:

"Şüphesiz Allah fakirdir, biz ise zenginiz" diyenlerin sözünü Allah elbette duydu." (Âl-i İmran, 181).

غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا "Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar!"

Ayetin bu kısmı, onlara cimrilik ve darlık veya fakirlik ve zillet içinde olmaları için bir bedduadır. Gerçekten dünya da esir kimseler olarak ellerinin bağlanması ve ahirette de aynı şekilde cehennem ateşine doğru sürüklenmelerine bir beddua anlamına da gelebilir.

بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ "Hayır, O'nun iki eli de açıktır."

Ayette, **"Onun iki eli"** denilmesi, onların bu iftiralarını reddetmede ve Allahu Teâlâdan cimriliği inkârda ve Allah'ın son derece cömert olduğunu bildirmede daha kuvvetli bir anlatımdır. Çünkü cömert insan malını iki elle dağıttığında daha kuvvetli bir şekilde cömertliğini göstermiş olur.

Ayrıca bu ifadede Allahın dünya ve ahirette bol bol verdiğine, keza hem istidraç hem de ikrâm için verdiklerine bir tenbih vardır.[21]

يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ "Dilediği gibi infak eder."

---

21 Cenab-ı Hak birisine verdiğinde, verdiği bu ikramlar kimsenin dalaletini artırırsa, buna **istidraç** denilir. Şeklen nimet olmakla beraber, bu verilenler onun azabının artmasına vesile olacaktır. Firavun gibilere verilen dünyevî ikramlar bu türdendir.

Ayetin bu kısmı, öncesini te'kiddir. Yani, O Allah infak edip verirken tam bir irade sahibidir, meşiet ve hikmetinin gereği olarak bazan bolca verir, bazan da daraltır. Yoksa aynı elde genişlik ve darlığın ardı ardına meydana gelmesi şeklinde değildir.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Finhas Bin Azura hakkında indi. Yahudiler Hz. Peygamberi inkâr ettiklerinde, Allahu Teâlâ önceden onlara bolca vermiş olduğu imkânları kısınca, mezkûr şahıs "Allahın eli bağlı" ifadesini kullandı. Diğer Yahudiler de bu söze rıza yoluyla ortak oldular.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا **"Andolsun, sana Rabbinden indirilen** (Kur'an) **onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü artırır."**

Yani onlar azgın, inkârcı kimselerdir. Nasıl ki, sağlam bir insanın yediği gıdaları hasta biri yediğinde hastalığının daha da artması gibi, bunlar da dinlemiş oldukları Kur'an ayetleriyle gittikçe daha da azarlar, inkârlarını artırırlar.

وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ **"Biz onların arasına kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin saldık."**

Dolayısıyla, kalpleri birbiriyle uyuşmaz, sözleri birbirine uymaz.

كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ **"Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür."**

Onlar ne zaman Hz. Peygambere zarar vermek isteseler, Allah onların kendi aralarında bir niza meydana getirir ve bununla Hz. Peygamberi onların şerrinden korur.

Ayet, şu manada da düşünülebilir: "Onlar her ne zaman biriyle savaşmak isteseler mağlup olurlar."

Gerçekten de, onlar Tevrat'ın hükmüne muhalefet ettiklerinde Allah onlara Buhtunnasrı musallat kıldı. Sonra ortalığı fesada verdiklerinde Allah Rum hükümdarlarından Fetras'ı onlara saldırttı. Sonra tekrar ortalığı karıştırdıklarında Mecusileri musallat etti. Ardından tekrar ifsat ettiklerinde Müslümanları onlara hâkim kıldı.

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا **"Onlar yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışırlar."**

Onların arzda fesat çıkarmak için gayret içinde olmaları,

-Başkalarına tuzak hazırlamaları,

-Savaş ve fitne kışkırtıcılığı yapmaları,

-Ve haramları çiğnemeleri gibi durumlardır.

وَاللّٰهُ لاَ يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ **"Allah, müfsitleri sevmez."**

65- وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ **"Eğer ehl-i kitap iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık."**

Şayet onlar Hz. Muhammede ve O'nun getirdiklerine iman etseler ve biraz önce sayılan günahlardan ve benzerlerinden sakınsalardı, kendilerine henüz ceza vermediğimiz kötülüklerini elbette örter, onları Naîm cennetlerine koyardık.

Ayette, onların isyanlarının büyüklüğüne ve günahlarının çokluğuna bir tenbih vardır.

Ayrıca, İslam dininin önceki dinleri iptal ettiğine bir uyarı vardır.

Keza, kitap ehli birinin Müslüman olmadıkça cennete giremeyeceği ayetten anlaşılmaktadır.

66- وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ **"Şayet onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni** (Kur'an'ı) **gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından** (bol bol rızık) **yerlerdi."**

Şayet onlar Tevrat, İncil ve diğer kitaplardaki Hz. Peygamberin vasıflarını insanlara ulaştırsalar ve bunlardaki hükümleri uygulasalardı, altlarından ve üstlerinden nimetlere gark olurlardı. Allah onlara bolca rızık verirdi, gökten ve yerden bolluk ve bereket kapılarını açardı. Ağaçlar bol meyve verir, tarlalardan çok mahsul alırlardı. Onları olgunlaşmış meyve bahçeleriyle rızıklandırır, böylece hem o ağaçların başlarından meyve toplarlar, hem de yere düşenlerden istifade ederlerdi.

Allahu Teâlâ bu ayetle beyan etti ki, onların böyle nimetlerden mahrum kalmaları küfür ve isyanlarının uğursuzluğu nedeniyledir, yoksa ilâhî feyizde bir kusur olmasından değildir.

مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ **"Onlardan orta yolu tutan bir ümmet vardır."**

Ayette **"muktesid ümmet"**ten murat, âdil olan, taşkınlık yapmayan, görevlerini tam ifaya çalışanlardır.

Bunlar, Hz. Muhammede (asm) iman etmiş olan kitap ehlidir.

وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ **"Ama onların birçoğunun yaptığı ne kötüdür!"**

Ayette hayret (taaccüp) manası vardır. Yani, onların ameli ne de kötüdür. Çünkü, inatlaşma, hakkı tahrif etme, ondan yüz çevirme, düşmanlıkta aşırılık gibi kötü ameller yapmaktadırlar.

67- يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ **"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et."**

Ey Peygamber! Hiç kimseden çekinmeden ve hiçbir şeyden korkmadan Rabbinden sana indirilenlerin hepsini tebliğ et!

وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ **"Eğer bunu yapmazsan, O'nun risalet görevini yerine getirmemiş olursun."**

Nasıl ki namazın bazı rükünleri terk edilse, o namaz namaz değildir. Onun gibi, sana bildirilenlerin bir kısmını gizlemek, ondan ifade edilenleri de zâyi etmek demektir.

"Kim bir canı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, sanki o bütün insanları öldürmüş gibidir." (Maide, 32)

Ayette bir insanı öldürmenin sanki bütün insanları öldürmek gibi olduğu anlatılmıştır. Benzeri bir üslûb, bu ayette görülmektedir. Şayet Hz. Peygamber, kendisine indirilenin tamamını tebliğ etmezse, sanki hiçbir şey tebliğ etmemiş gibi olacaktır. Çünkü Kitaptan bir kısmını veya tamamını gizlemek, ilâhî cezayı celbetmekte müsavidir.

وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ **"Allah, seni insanlardan koruyacaktır.".**

Ayetin bu kısmı, düşmanların taarruzundan, suikastından Hz. Peygamberin mahfuz kalacağına, taraf-ı ilâhîden bir vaat ve teminattır, ayrıca tebliğe engel olabilecek mazeretleri ortadan kaldırmaktır.[22]

---

22 Yani, "Ey Peygamber! "Ben bunları tebliğ edersem insanlar bana cephe alır, düşman kesilirler, hayatıma kastederler" deme. Sen, sana indirilenlerin hepsini tebliğ et. Allah Seni insanların şerrinden, suikastından koruyacaktır."

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ **"Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez."**

Seninle alakalı düşündükleri kötü şeylere imkân vermez, fırsat tanımaz.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Allah beni, mesajlarını iletmek üzere gönderince önce çok daraldım. Allah bana vahyen şöyle bildirdi: "Mesajımı iletmezsen seni azaba düçar ederim." Ayrıca, korunacağımı da taahhüt etti. Bunun üzerine kuvve-i maneviyem kuvvetlendi."

Hz. Enesten rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber bu ayet nâzil oluncaya kadar muhafızlar tarafından korunuyordu. Bu ayet inince onlara şöyle dedi: Ey insanlar, artık gidebilirsiniz. Allah beni insanlardan korudu."

Ayetin zâhiri, indirilenlerin hepsini tebliğ etmeyi gerekli kılar. -Allahu a'lem-, bundan murat "kulların maslahatı olan ve inzali ile onların muttali olmaları istenen her şeyin tebliğ edilmesidir. Çünkü İlâhi sırlardan ifşası haram olanlar da bulunmaktadır.

68- قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ **"De ki: "Ey Kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni** (Kur'an'ı) **uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz."**

Hz. Muhammede iman etmek ve hükmünü izan ile kabul etmek de, bu kitapları ikâme etmeğe dâhildir. Çünkü ilâhî kitapların tamamı O'nu tasdik etmeyi emreder. Mu'cize ise, O'na itaatin vücubunu söyler.

Ayette bildirilen bu ilâhî kitapların ikâmesi, dinin asıllarının yerine getirilmesi ve neshedilmemiş olan fürüatın uygulanmasıdır.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا **"Andolsun ki sana Rabbinden indirilenler, onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü artıracaktır."**

فَلاَ تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ **"Öyle ise o kâfir kavim için üzülme."**

Öyleyse, onlara tebliğ edeceğin şeylerle onların tuğyan ve küfürlerinin artmasından mahzun olma. Çünkü, bunun zararı onlara gelecektir.

69- اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِـُٔونَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ **"Şüphesiz inananlar** (müslümanlar)**, Yahudiler, Sabiîler ve Hristiyanlardan kim Allah'a**

ve ahiret gününe iman eder ve salih amel işlerse, bunlar için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır."

Bunun tefsiri Bakara sûresinde geçti.[23]

70- لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِى اِسْرَائِيلَ **"Andolsun, İsrailoğullarından sağlam söz aldık."**

وَاَرْسَلْنَا اِلَيْهِمْ رُسُلاً **"Ve onlara peygamberler gönderdik."**

Peygamberlerin gönderilmesi, onları uyarmak ve dinleriyle ilgili meseleleri beyan etmek içindir.

كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لاَ تَهْوَى اَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ **"Fakat her ne zaman bir Peygamber, onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir hükmü getirdiyse; onlardan bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürüyorlar."**

Peygamberlerin getirdikleri hükümler ve mükellefiyetler, onların hevâ'larına ters şeylerdir.

Ayette, "onların bir kısmına da öldürdüler" demek yerine **"öldürüyorlar"** denilmesi, geçmişteki bu tür olayları göz önünde cereyan eder tarzda hikâye etmek içindir.

Ayrıca, böyle bir katlin ne derece çirkin – korkunç olduğunu göstermektir.

Keza, böyle bir hâlin geçmişte ve gelecekte onların âdeti olduğuna bir tenbihtir.

Bir de, ayet sonlarında ses uyumuna da bu şekilde müraat edilmiştir.

71- وَحَسِبُوا اَلاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ **"Bir fitne olmayacağını sandılar."**

Yani, İsrailoğulları, peygamberleri öldürmek ve onları yalanlamak sebebi ile kendilerine bir bela ve azap gelmeyecek sandılar.

فَعَمُوا وَصَمُّوا **"Böylece kör ve sağır kesildiler."**

Bunun sonucu olarak dine karşı veya dinin delillerine ve yol göstermesine karşı kör oldular, buzağıya tapma olayında görüldüğü gibi, hakkı dinlemekten sağır oldular.

ثُمَّ تَابَ اللهُ عَلَيْهِمْ **"Sonra Allah onların tevbesini kabul etti."**

---

[23] Bkz. Bakara 62. ayet

Sonra tevbe ettiler, Allah da tevbelerini kabul etti.

ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ **"Sonra yine onlardan çoğu kör ve sağır kesildiler."**

وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ **"Allah, onların yaptıklarını hakkıyla görendir."**

Allah onların ne yaptıklarını bilir ve amellerine uygun bir şekilde onları cezalandırır.

81. DERS

Hz. İsa'nın Mahiyeti

72- لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ **"Andolsun, "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kesinlikle kâfir oldu."**

وَقَالَ الْمَسِيحُ **"Oysa Mesih şöyle demişti:"**

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ **"Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin."**

Yani, ben de sizin gibi terbiyeye muhtaç bir kulum. Öyleyse, beni de sizi de yaratana ibadet edin.

إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ **"Gerçek şu ki, kim Allah'a ortak koşarsa, Allah ona cenneti haram kılmıştır."**

Kim Allaha ibadetinde veya O'na has sıfat ve fiillerde şirk koşarsa, mahrem olmayanın mahremin yanına girmesinin yasak olması gibi, Allah onun cennete girmesine mani olur. Çünkü cennet, tevhid ehli olanlar içindir.

وَمَأْوَاهُ النَّارُ **"Onun barınağı da ateştir."**

Çünkü cehennem ateşi müşrikler için hazırlanmıştır.

وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ **"Ve zalimler için hiçbir yardımcı yoktur."**

Ayette "onlar" yerine **"zâlimler"** denilmesi, onların şirk ile zulmetmelerini ve hak yoldan sapmalarını tescil içindir.

73- لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ **"Andolsun, "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler kâfir oldu."**

Bu ifade, biraz önce geçen Hz. İsa'nın sözünün devamı olabileceği gibi, doğrudan Allahın kelâmı da olabilir.

Aslında onlar "Mesih Allahtır" derken, bunu Hz. İsa'yı tazim ve ona yaklaşmak için söylediler. O ise bundan dolayı onlara düşmandır, onların hasmıdır.

Cenab-ı Hakkın bu beyanı, **teslise** (**ekanim-i selase**ye) inanan Nasturiye ve Milkaniye mezheplerinin görüşünü hikâye etmektedir. Hz. İsanın

Allah ile ittihadını kabul eden Yakubilerin görüşü ise, bundan önceki ayette nazara verilmişti.

وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلاَّ اِلٰهٌ وَاحِدٌ **"Hâlbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur."**

Hâlbuki vücud sahasında bütün varlıkları yaratmasıyla ibadete layık, vacibu'l-vucud ancak bir tek ilâh vardır. O, vahdaniyet sıfatına sahiptir, şeriki olmaktan yüce ve münezzehtir.

وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ **"Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse, andolsun onlardan inkâr edenlere, elem dolu bir azap dokunacaktır."**

Ayet onlardan küfür üzere devam edenler hakkında veya Hristiyanlardan inkâr edenler hakkındadır.

"Onlara elbette elem dolu bir azap dokunacak" demek yerine **"onlardan inkâr edenlere elem dolu bir azap dokunacaktır"** denilmesi hem onların küfrüne bir şehâdet, hem de azabın küfürde devam edip de ondan sıyrılmayanlar hakkında olduğuna bir tenbihtir. Bundan dolayı ayetin peşinden şöyle denilmiştir:

74- اَفَلاَ يَتُوبُونَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ **"Onlar Allah'a tevbe etmiyor ve O'ndan bağışlanma istemiyorlar mı?"**

Yani, artık onlar bu açık beyandan ve tehditten sonra, hak ve hakikatten uzak batıl inanç ve görüşlere son verip ittihad ve hulûl yerine tevhid ve tenzihe inanarak istiğfar etmiyorlar mı?[24]

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Hâlbuki Allah, Ğafur – Rahîm'dir** (çok bağışlayan, çok merhamet edendir)."

Şayet tevbe ederlerse onları bağışlar, lütfu ile ikramlarda bulunur.

Ayette, **"Onlar Allah'a tevbe etmiyor ve O'ndan bağışlanma istemiyorlar mı?"** şeklinde soru üslûbu kullanılmasında, onların hatadan dönmeme ısrarlarına karşı bir hayret ettirme vardır.

75- مَاالْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلاَّ رَسُولٌ **"Meryem oğlu Mesih, ancak bir peygamberdir."**

---

[24] Hz. İsayı Allah ile bir görmek **ittihad**, Allahın Hz. İsa'nın bedenine girdiğini söylemek ise **hulûl**dür. Bunun yerine "Allah birdir" demeli ve O'nu batıl inançlardan tenzih etmelidir.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ **"Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir."**

Hz. İsa da, önceki peygamberler gibi ancak bir elçidir. Allah Hz. İsaya, diğer peygamberlere bir kısım özel mu'cizeler verdiği gibi, özel mu'cizeler vermiştir. Mesela, O'nun eliyle ölüleri ihya ettiyse, Hz. Musanın eliyle de asayı hayatlandırdı, onu hareket eden bir yılan kıldı. Bu, diğerinden daha hayret verici bir durumdur.

Ayrıca, O'nu babasız yarattıysa, Âdemi anne ve baba olmaksızın yarattı. Bu, daha garip bir vakıadır.

وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ **"Annesi de dosdoğru bir kadındır."**

Onun annesi de sıdkı esas alan diğer kadınlar gibi bir kadındı. Annesinin sıdk ile nazara verilmesi, peygamberleri tasdik etmesi yönünden de olabilir.

كَانَا يَأْكُلاَنِ الطَّعَامَ **"Her ikisi de yemek yerlerdi."**

Canlıların yemeye muhtaç olması gibi, hem Hz. İsa, hem de annesi yemeye muhtaç idi.

Allahu Teâlâ önce hem Hz. İsa, hem de annesi için sahip olabilecekleri en büyük iki kemâl özelliği nazara verdi: Hz. İsa, Allahın elçisidir ve annesi de sıddîka'dır, dosdoğru bir kadındır. Ancak her iki özellik de onlar için ulûhiyeti (ilahlığı) gerektirmez. Çünkü pek çok insan onlarla beraber aynı vasıflara sahiptirler.

Allahu Teâlâ, ardından her ikisinin noksan sıfatına (yani gıdaya muhtaç olmalarına) dikkat çekti. Bu ise Rab olmaya (rububiyete) aykırıdır, Onların da sonunda bozulup giden diğer varlıklar gibi olmalarını iktiza eder.

Cenab-ı Hak, ardından, bu kadar apaçık deliller varken, o ikisi hakkında rububiyet (Rablık) iddia edenlerin hâline taaccübe çağırdı:

اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ **"Bak onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz."**

ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ **"Sonra bak nasıl çevriliyorlar!"**

Nasıl da hakka kulak vermekten ve düşünmekten çevriliyorlar?

Ayette hayret verici iki hâle dikkat çekilmiştir.

1-Allahın ayetlerini bu şekilde açıklaması.

2-Onların bu ayetlerden yüz çevirmeleri. Allahın ayetlerini açıklaması gerçekten hayret vericidir. Ama onların bu kadar apaçık ayetler karşısında yüz çevirmeleri, daha hayret verici bir durumdur.

76- قُلْ اَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لاَ يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلاَ نَفْعًا **"De ki: Allah'ı bırakıp da size zarar ve fayda vermeye gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz?"**

Burada kastedilen Hz. İsa'ya ibadet edilmesidir. Şayet O, Allahın verdiği imkânlar ile zararı def ediyor, faydayı celp ediyor ise, bu O'nun kendi zâtından sayılmaz. Ve o, Allahu Teâlânın zarar verebildiği belâ ve musibetler tarzında zarar vermeye ve O'nun verdiği şekilde sağlık ve genişlik vermeye sahip değildir.

Ayette **"Allah'ı bırakıp da size zarar ve fayda vermeye gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz?"** derken önce zararın söylenmesi, zarardan sakınmanın faydalı olanı araştırmaktan önce gelmesi itibariyledir.

وَاللّٰهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"Oysa Allah Semi' – Alîm'dir."**

Allah, söylenenleri işitir, insanların inançlarını bilir ve ona göre karşılık verir. Hayırsa hayır verir, şer ise şer verir.

77- قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لاَ تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ **"De ki: Ey ehl-i Kitap! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin."**

Batıl bir şekilde dinde aşırı gidip Hz. İsa hakkında "o bir ilahtır" diyecek şekilde O'nu yükseltmeyin.

Veya bazı Yahudilerin iddia ettiği tarzda O'nu gayr-i meşru beraberlikten doğmuş tarzda batıl iddiada bulunmayın.

وَلاَ تَتَّبِعُوا اَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا كَثِيرًا **"Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış bir kavmin hevâlarına uymayın."**

Burada bahsedilen kavim, Hz. Muhammedin gönderilmesinden önceki onların selefleri ve önderleridir. Bunlar kendi şeriatlerinde yoldan sapmışlar ve kendi bid'a ve dalaletlerine uyanları da yoldan çıkarmışlardı.

وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ع **"Onlar, doğru yoldan sapmış kimselerdir."**

Bunlar, Hz. Muhammedin (asm) gönderilmesinden sonra, onu yalanlamak ve karşı gelmek sûretiyle İslâm yolundan sapanlardır.

Bu ayette iki defa onların yoldan sapması nazara verildi. Bunlardan birincisi, aklın gereğinden sapmalarına, ikincisi de dinin getirdiklerinden sapmalarına işaret olabilir.

82. DERS

Yahudi - Hristiyan Mukayesesi

78- لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِى اِسْرَائِيلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوٗدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ **"İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlendi."**

Yani, Allah onları Zebur ve İncilde, Hz. Davud ve Hz. İsa'nın dilleriyle lanetledi.

Denildi ki: Eyle ahalisi Cumartesi yasağını çiğnediler. Allah da onları Hz. Davud'un diliyle lanetledi ve kendilerini maymuna çevirdi. Maide ashabı (yani Hz. İsanın duasıyla gökten sofra inişine şahit olanlar) inkâra saptıklarında Hz. İsa onlara beddua etti ve lanetledi. Bunun sonucu olarak domuza çevrildiler. Bunlar beş bin kişi idi.

ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ **"Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü."**

Hayvana çevrilmeyi netice veren bu çirkin lanetin sebebi, onların isyanı ve kendilerine haram kılınan şeylerde haddi aşmaları idi.

79- كَانُوا لاَ يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ **"İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini alıkoymazlardı."**

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ **"Yapmakta oldukları ne kötüydü!"**

80- تَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا **"Onlardan birçoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün."**

O ehl-i kitabın çoğunu, Hz. Peygambere ve mü'minlere olan kinleri sebebiyle müşrikleri dost edinir şekilde görürsün.

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ **"Nefislerinin kendilerine sunduğu şey ne kadar kötüdür:"**

اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ **"Allah onlara gadap etmiştir."**

وَفِى الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ **"Ve onlar azap içinde daimîdirler."**

81- وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَاءَ **"Eğer**

Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene inanıyor olsalardı, onları dost edinmezlerdi."

وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ **"Fakat onlardan birçoğu fasık kimselerdir."**

Onların çoğu, dinlerinden çıkmış veya nifaklarında ısrar eden ve direnen kimselerdir.

82- لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا **"İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin Yahudiler ve Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün."**

Ehl-i imana en ziyade düşmanlık yapanların Yahudiler ve müşrikler olması,

-Tabiatlarının sertliğinden,

-Küfürde aşırılıklarından,

-Hevâya ittiba hususunda taşkınlıklarından,

-Taklid içinde olmalarından,

-Tahkîkten uzak kalmalarından,

-Peygamberleri yalanlamaya ve karşı gelmeye alışkın olmalarındandır.

وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا اِنَّا نَصَارٰى **"Onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınını da "Biz Hristiyanız" diyenler olduğunu görürsün."**

"Biz Hristiyanız" diyenlerin ehl-i imana sevgi içinde olmaları,

-Yüzlerinin yumuşaklığı,

-Kalplerinin rikkati,

-Dünyaya hırslarının az olması,

-İlim ve amelle daha ziyade meşgul olmaları sebebiyledir. Ayetin devamı buna işaretle şöyle der:

ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا **"Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır."**

وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ **"Ve bir de onlar büyüklük taslamazlar."**

Ayette, tavazu, ilim ve amele yönelmek, şehevî şeylerden yüz çevirmek kâfirden de olsa medhe layık olduğuna bir delil vardır.

83- وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ **"Peygamber'e indirileni dinledikleri zaman, bir kısım hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün."**

Ayetin bu kısmı, **"onlar büyüklük taslamazlar"** cümlesine atfedilmiştir. Burada, onların ince kalpli olmaları, kuvvetli bir haşyet hâli yaşamaları, hakkı kabulde tereddüt etmemeleri ve hak karşısında direnmemelerinin beyanı vardır.

Hak ve hakikatin daha bir kısmını bilmekle bunların gözleri yaşla dolmuştur. Ya, hepsini bilselerdi..?

يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا **"Derler: Ya Rabbena! İman ettik."**

"İman ettik" demeleri, "öğrenmiş olduğumuz hakka inandık" anlamına gelebileceği gibi, "Hz. Muhammede iman ettik" anlamında da olabilir.

فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ **"Bizi şahitlerle beraber yaz."**

"Bizi şahitlerle beraber yaz" demeleri, şu manaları ifade edebilir:

"Ey Rabbimiz, bizi bunun hak olduğuna şehadet edenlerle beraber yaz."

"Ey Rabbimiz, bizi Hz. Muhammedin peygamberliğine şahitlik yapanlarla beraber yaz."

"Ey Rabbimiz, bizi kıyamet günü diğer ümmetler üzerine şahit kılınan O'nun ümmetiyle beraber yaz."

84- وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ **"Rabbimizin, bizi salihler topluluğuyla beraber koymasını umarken, Allah'a ve bize gelen hakka ne diye inanmayalım?"**

Ayetin bu kısmı, mukadder bir suale cevap gibidir. Sanki onlara "niçin iman ettiniz?" diye sorulmuş, onlar da böyle cevap vermişlerdir.

85- فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ **"Dedikleri bu söze karşılık Allah onları altlarından ırmaklar akan cennetlerle mükâfatlandırmıştır."**

Ayette **"Dedikleri bu söze karşılık Allah onları mükafatlandırmıştır"** denilmesi, onların inancını ifade eder.[25]

---

[25] Yani, inançlarına tercüman olan bu sözleri sebebiyle Allah onları mükâfatlandırdı.

خَالِدِينَ فِيهَا **"Orada ebedî olarak kalacaklardır."**

وَذٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ **"İşte bu, muhsin olanların mükâfatıdır."**

"Muhsin olanlar"dan murat, güzel tefekkür ve amelde bulunanlar veya yaptıkları işlerde güzelliği âdet hâline getirenlerdir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bu dört ayet Habeş kralı Necaşi ve ashabı hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber Necaşi'ye mektup gönderdi, Necaşi mektubu okudu. Sonra Ebu Talibin oğlu Ca'feri ve onunla beraber Habeşistana hicret edenleri çağırdı. Ruhban ve keşişleri de huzuruna getirtti. Ardından Ca'fere kendilerine Kur'andan okumasını istedi.

Hz. Cafer onlara Meryem sûresini okudu. Gözyaşlarıyla dinlediler ve Kur'ana iman ettiler.

Bir başka rivayet ise şöyledir:

Necaşi'nin kavminden otuz veya yetmiş kişi Hz. Peygamberin huzuruna geldiler. Hz. Peygamber onlara Yasin sûresini okudu. Ağladılar ve iman ettiler.

86- وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ **"İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennem ashabıdır."**

Allahın ayetlerini tasdik edenleri nazara verdikten sonra, yalanlayanların hâline geçilmesi, terğib ve terhibi cem etmek içindir.[26]

---

[26] Yani, Cenab-ı Hak iman ve salih amelle cenneti kazananları nazara vererek bunlara teşvik ettiği gibi, inkâr ve isyanın kötü sonuçlarını nazara vererek de insanları kötü şeylerden sakındırır.

83. DERS

Bazı Haramlar

87- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ **"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri** (kendinize) **haram etmeyin."**

Yani, hoşunuza giden ve lezzetli olan şeylerden helâl-hoş bir şekilde yiyin.

Ayetin öncesiyle münasebeti:

Önceki ayet, Hristiyanlardaki ruhbanlığı medih, nefsin isteklerini kırmayı teşvik ve şehevanî şeyleri reddetmeyi tazammun edince, bu konuda ifrattan ve helâli haram sayar şekilde Allahın koyduğu sınırları aşmaktan sakındırdı ve şöyle buyurdu:

وَلاَ تَعْتَدُوا **"Ve haddi aşmayın."**

اِنَّ اللّٰهَ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ **"Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."**

Bundan murad "Allahın size helâl kıldığı şeylerin hududundan haram kıldığı şeylere doğru haddi aşmayın" manası olabilir. Bu durumda ayet, helâl kılınanları haram veya haram kılınanları helâl saymaktan bir sakındırma olur, ikisi ortasında dengeli olmaya sevkeder.

Rivayet edilir ki, bir gün Hz. Peygamber ashabına kıyameti vasfetti ve onları o günün dehşetinden etkili bir şekilde sakındırdı. Bu sohbet sonunda ashab rikkate geldi ve Osman Bin Maz'unun evinde toplandılar. Kendi aralarında devamlı **"gündüz saim gece kâim"** olmak, yatakta yatmamak, et ve yağlı şeyler yememek, kadınlara yaklaşmamak, güzel koku sürünmemek, dünyayı terk etmek, eski elbiseler giymek, derviş olarak dolaşmak, kendilerini iğdiş etmek hususunda ittifak ettiler.

Durum Hz. Peygambere iletilince şöyle buyurdu: "Ben bununla emrolunmadım. Şüphesiz nefislerinizin de sizin üzerinizde hakları vardır. Öyleyse hem oruç tutun, hem de iftar edin. Gece hem uyuyun, hem de tehecciide kalkın. Ben, gece hem ibadet ediyor, hem de uyuyorum. Hem oruç tutuyor, hem de iftar ediyorum. Et ve yağlı yiyecekler yiyorum. Kadınlarla aile hayatı yaşıyorum. Dolayısıyla, kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir."

88- وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلاَلاً طَيِّبًا **"Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl, iyi ve temiz olarak yiyin."**

Şayet haram da rızık olmasaydı, ayette **"helâl olarak yiyin"** denilmesinin ilâve bir faydası olmazdı.[27]

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ **"Ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının."**

89- لاَيُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِى اَيْمَانِكُمْ **"Allah, kasıtsız olarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz."**

Yemin-i lağv, kişiden kasde bağlı olmaksızın meydana gelen "Vallahi evet, vallahi hayır" gibi ifadelerdir. Allah, bu tür yeminlerden hesaba çekmiyeceğini bildirmiştir. İmam-ı Şafii de ayetin zâhirine göre fetva vermiştir.

Ebu Hanife ise, ayette medar-ı bahs olan yeminin zanna dayalı yemin olduğunu söyler. Kişi, yemin ettiği şekilde olduğunu zannetmiş ama yanılmışsa, Allah bundan dolayı onu hesaba çekmez.

وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ **"Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar."**

Lakin Allah kast ve niyete bağlı yaptığınız yeminlerden dolayı sizi hesaba çeker. Yani, yemin akdi yapıp da sonra bunu bozduğunuzda sizi sorgular.

فَكَفَّارَتُهٗ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ **"Bu durumda onun keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak."**

اَوْ كِسْوَتُهُمْ **"Yahut onları giydirmek."**

اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ **"Ya da bir köle azat etmektir."**

Yemin keffareti, onun günahını ortadan kaldıracak ve örtecek fiildir. Şafiî mezhebi ayetin zahiriyle delil getirerek, yemini bozmadan mal ile kefaretin caiz olduğunu kabul eder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

---

[27] Bazı âlimler "haram da rızık mıdır?" konusunda ihtilaf ederler. Ayette, haramın da rızık olduğuna delâlet vardır.

"Kim yemin etse ve daha sonra bundan başkasının daha hayırlı olduğunu görse, yemin kefareti versin ve hayırlı olanı yapsın."

Yemin kefaretinde geçen "köle azadında" Müslüman bir köle olması şart mıdır?

Kasden adam öldürmenin diyetinde geçen "mü'min bir köle" kaydından yola çıkarak, İmam-ı Şafii yemin kefaretinde de imanı şart olarak görür.

Yemin keffareti veren kimse on kişiyi yedirmek veya giydirmek veya bir köle azat etme hususunda muhayyerdir, bunlardan herhangi birini uygulayabilir.

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ **"Kim bu imkânı bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır."**

ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ **"İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur."**

Ebu Hanife, bir kıraatte **"ardı ardına"** kaydından hareketle, yemin kefareti orucunun üç gün ardı ardına olması gerektiğini söyler.

Şafiî mezhebinde ise,

-Kitapta sabit olmadığında,

-Ve sünnet olarak da rivayet edilmediğinde bu tarz şaz kıraatler delil sayılmadığından, bu orucun ardı ardına olma şartı söz konusu değildir.

وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ **"Yeminlerinizi koruyun."**

Yeminlerinizi koruyun da öyle ulu orta yemin etmeyin. Keza, yemin ettiğinizde, elinizden geldiği kadar yemininize sadık kalın. Ayrıca, yemininizi bozduğunuzda da keffaretini verin.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ **"Allah, size âyetlerini işte böyle açıklıyor, ola ki şükredersiniz."**

90- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ **"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytanın amelinden bir pisliktir."**

فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **"Ondan** (o pislikten) **kaçının ki kurtuluşa eresiniz."**

Ayet metnindeki **ensab**, ibadet için dikilen putları ifade eder.

Ayette **"rics"** "pislik" ifadesi müfret olarak geldi, çünkü içki ile alakalı haber olarak geldi. Diğer atfedilenlerin haberi ise hazfedilmiştir.

Bil ki, Allahu Teâlâ içki ve kumarın haramlığını te'kidli bir şekilde beyan etti. Şöyle ki:

- إِنَّمَا "İnnema" yani "ancak" ifadesini başta zikretti.

-Putlar ve fal oklarıyla beraber anlattı.

-Bunların "pislik" olduğunu söyledi.

-Bunları **"şeytanın ameli"** olarak nazara verdi.

İşte, bütün bunlarla, içki ve kumarla meşgul olmanın tam bir şer veya en azından şer cihetlerinin fazla olduğunu anlattı. Onlardan bizzat sakınılmasını emretti. Onlardan kaçınmanın, felahı netice vermesine dikkat çekti. Ardından da, bunları haram kılmayı iktiza eden dünyevî ve dinî zararları beyan ile şöyle dedi:

91- إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِى الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ ۚ **"Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister."**

Üstteki ayette, haram kılınan dört şey geçerken, burada iki tanesini yeniden medar-ı bahis yapması ve onlarda olan vebali şerh etmesi, üstteki ayette de bu ikisinin asıl maksat olduğuna bir tenbihtir. Putların ve fal oklarının ayette zikri, haram ve şerli olmakta bunların da içki ve kumar gibi olduğuna delalet içindir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"İçki içen kimse, puta tapan kimse gibidir."

Ayette, şeytanın içki ve kumarla zikir ve namazdan alıkoyduğu anlatıldı. Namaz da bir zikir olduğu halde ayrıca ifade edilmesi, onun büyüklüğünü ifade içindir. Ayrıca, namazdan alıkoymanın imandan alıkoymak gibi olduğunu hissettirmektir. Çünkü namaz dinin direğidir ve imanla küfür arasında ayırt edici bir unsurdur.

Sonra da, içki ve kumardan vazgeçirmek için, önce nazara verilen durumlara dayandırıp istifham (soru) sığasıyla bunları terke teşvik ile şöyle buyurdu:

فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ **"Artık vazgeçtiniz, değil mi?"**

Böylece, bunları yasaklamada ve sakındırmada son noktayı koydu ve bunları yapmada hiçbir mazeret kalmadığını beyan etti.

92- وَاَطِيعُوا اللّٰهَ **"Allah'a itaat edin."**

وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ **"Ve peygambere itaat edin."**

وَاحْذَرُوا **"Ve** (karşı gelmekten) **sakının.**

Allah ve Rasulünün yasakladıklarından veya onlara muhalefet etmekten sakının!

فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلاَغُ الْمُبِينُ **"Şayet yüz çevirirseniz, bilmiş olun ki elçimize düşen ancak apaçık tebliğdir."**

Biliniz ki, sizler yüz çevirmekle Allah Rasülüne bir zarar veremezsiniz. Çünkü, O'na düşen ancak tebliğdir ve onu da yapmıştır. Dolayısıyla, muhalefet etmekle ancak kendinize zarar vermiş olursunuz.

93- لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا **"İman edip salih ameller işleyenlere** (şöyle yaptıklarında) **daha önce tatmış oldukları**ndan dolayı bir günah yoktur:"

اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ **"Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işlediklerinde."**

ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا **"Sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettiklerinde."**

ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا **"Sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve muhsin olduklarında."**

Ayette, iman eden ve salih amel işleyenlerin durumları nazara verilmiştir. Onların kendilerine haram kılınmayan şeyleri yemelerinde bir beis yoktur. Bunların haramlardan sakınmaları, iman ve salih amel üzere de sebat etmeleri gerekir. İçki gibi yeni bir haram bildirildiğinde de, artık bundan uzak kalmaları uygundur. Onun haramlığına inanmaları ve günahlardan sakınma hususunda devam ve sebat göstermeleri gerekir.

Ve ayrıca güzel amelleri araştırıp, bunlarla meşgul olmaları münasip olur.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, içkinin haramlığını bildiren ayet inince sahabe "ya Ra-

sulallah, içki içen ve kumardan kazandığını yiyen önceden vefat eden kardeşlerimizin hâli nasıl olur?" diye sordular. Bunun üzerine, üstteki ayet nazil oldu.

Ayette tekrar edilen takva ve iman, üç vakit itibarı ile veya üç hâl itibarı ile olabilmesi muhtemeldir. Bu da insanın takva ve imanı kendisiyle nefsi, kendisiyle diğer insanlar ve kendisiyle Allah arasında kullanmasıdır. Bundan dolayı üçüncü defada iman yerine "ihsan" kelimesi getirildi. Bunda, Hz. Peygamberin bu kelimenin tefsirinde söylediği manaya bir işaret vardır.[28]

Veya bu tekrar, üç mertebe olan başlangıç, orta ve sonuç itibarıyla olabilir.

Veya sakınılacak şeyler itibarıyla olabilir. Çünkü cezadan sakınarak haramları terk etmek, harama düşme korkusuyla şüpheli şeyleri terk etmek ve nefsi düşük ahlaktan korumak için bazı mubahları terk etmek gerekir.

وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝ **"Allah, muhsin olanları sever."**

Allah muhsinleri sever ve onları cezalandırmaz.

Demek ki, üstteki ayette belirtilen tavrı sergileyenler muhsin olur, muhsin olan ise Allahın sevdiği kimseler arasına girer.

94- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ

"Ey iman edenler! Andolsun, Allah sizi, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği avdan bir şey ile imtihan edecek."

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Hudeybiye senesinde nâzil oldu. Allah onları av ile imtihana tâbi kıldı. Hudeybiyeye katılan Müslümanlar ihrama girmişlerdi. Yolculukları esnasında vahşi av hayvanları her taraftan onlarla beraberdi. Öyle ki elleriyle tutabilir, mızraklarıyla vurabilirlerdi.

Ayette elif-lâmsız olarak gelen "şey" ifadesi azlık ve hakirlik ifade eder. Yani bu imtihan ayakların kaydığı can ve malını feda etmek gibi büyük imtihanlardan değildi. Bu durumda, böyle küçük bir imtihanda sebat etmeyen, daha şiddetli imtihanlarda nasıl sebat edebilir?

---

[28] **"Cibril hadisi"** diye bilinen meşhur bir hadiste, Hz. Peygamber ihsanı şöyle tarif eder: "**İhsan**, Allahı görüyor gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor."

لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ **"Bu, görmediği hâlde kendisinden korkanı Allahın bilmesi içindir."**

Böyle bir imtihanla, kuvvetli imanıyla Allahı görmediği halde O'nun azabından korkanla, imanının azlığı ve ayrıca kalbindeki zaaf sebebiyle O'ndan korkmayanlar birbirinden ayrılacaktır.

Ayette **"Allahın bilmesi için"** denilmesi, malumun vukuu ve ortaya çıkması anlamında veya ilmin taalluk ettiği şey manasını ifade eder.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ **"Kim bundan sonra haddini aşarsa, ona elem dolu bir azap vardır."**

Böyle ihramlı iken av gibi bir imtihandan sonra kim haddini aşsa, onun için dehşetli bir tehdit vardır. Çünkü böyle basit bir imtihanda kendine sahip olamayan ve onda Allahın hükmünü gözetemeyen birisi, nefsin çokça meylettiği ve hırs gösterdiği durumlarda ne yapacaktır?

84. DERS

Av Hükümleri

95- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ **"Ey iman edenler! İhramlı iken** (karada) **av hayvanı öldürmeyin."**

Ayette "kesmek ve boğazlamak" yerine "**öldürmeyin**" demesi, tamim (genelleme) içindir.

Ayet metnindeki **"sayd"**dan murat, eti yenen av hayvanlarıdır. Çünkü örfen yaygın olan kullanım budur. Hz. Peygamberin şu sözü de bunu te'yid eder:

"Şu beş hayvan hem harem dışında hem de harem dâhilinde öldürülür: Çaylak, karga, akrep, fare ve saldırgan köpek."

Başka bir rivayette, akrep yerinde yılan ifadesi yer almıştır. Bunda, eza veren her hayvanın öldürülmesine bir tenbih vardır.

وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ **"Kim** (ihramlı iken) **onu müteammiden öldürürse** (kendisine) **öldürdüğü hayvanın dengi bir ceza vardır."**

Her kim ihramlı olduğunu hatırladığı ve öldürmezden önce bunun kendisine haram olduğunu bildiği halde kasden öldürürse, bu durumda, bu kimsenin öldürdüğü hayvan gibi bir hayvanı kurban etmesi gerekir.

Ekser âlimler, ayetteki **"müteammiden"** ifadesini cezanın gerekli oluşuna bir kayıt olarak görmez. Çünkü bunu tazmin etmede bilerek öldürenle bilmeden öldüren arasında fark yoktur. Zira ayetin sonraki kısmında **"Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır"** denilmiştir.

Öte yandan, ayet müteammiden öldüren bir sahabi hakkında inmiştir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hudeybiye umresi esnasında sahabilere zebra görüldü. Ebu'l-Yüsr, mızrağını attı ve onu öldürdü. Bu münasebetle bu ayetler nâzil oldu.

Ayette geçen **misliyet**, İmam-ı Şafii ve İmam-ı Malike göre yaratılış ve hey'et itibariyledir. İmam-ı Azama göre ise, kıymet itibariyledir.

يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ **"Buna içinizden iki adil kişi hükmeder."**

Kurban edilecek hayvanın hangi vasıfta olacağına adaletine güvenilir iki kişi karar verir ve onların belirlediği hayvan, haremde kurban edilir, eti sadaka olarak dağıtılır. Ebu Hanife, "haremde kurban edilir, kişi istediği yerde etini sadaka olarak dağıtır" der.

هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ **"Bu, Kâbe'ye ulaşacak bir kurbandır."**

اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ **"Veya yoksulları yedirmek sûretiyle bir kefarettir."**

Veya kişi, kurban etmesi gereken hayvanın bedelini, o beldede yaygın yiyecekten fakirlere kefaret olarak verir.

اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا **"Yahut onun dengi oruç tutmaktır."**

Veya her fakire vereceği yiyeceğe bedel onların sayısınca oruç tutar.[29]

لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهِ **"(Bu ceza) yaptığı işin vebalini tatması içindir."**

Yani, yaptığı fiilin ağırlığını ve ihramın hürmetini çiğnemenin kötü sonucunu tatması için bu şekilde ceza verilir. Ya bir kurban keser, ya kurban bedelini fakirlere dağıtır veya oruç tutar.

عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ **"Allah, geçmiştekileri affetmiştir."**

Burada "**geçmiştekiler**"den murat

-"Cahiliye döneminde ihramlı iken,

-Veya bu ilâhî hüküm gelmezden önce,

-Veya "bu defaki olayda Allah affetmiştir" anlamında olabilir.

وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ **"Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır."**

İbnu Abbas ve Kadı Şüreyh'ten hikâye edildiği gibi, ayetin bu ifadesinde ihramlı iken avlanan kimse, tekrar bu günahı işlediğinde kefaretine engel bir durum yoktur.[30]

---

29 Yani, mesela on kişiye yemek vermesi gerekiyorsa, on gün oruç tutar.

30 Yani, "nasıl olsa Allah intikam alıyor, öyleyse kefaret gerekmez" denilmez. Ayet, bile bile aynı hatayı işlemenin ne derece kötü bir durum olduğunu nazara vermektedir.

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ **"Allah, Azîz'dir - intikam sahibidir."**

Allah, isyan etmekte ısrar edenden intikam alır, ceza verir.

96- أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ **"Deniz avı ve deniz ürünlerini yemek sizin için ve yolcular için bir geçimlik olmak üzere helâl kılındı."**

Ancak suda yaşayan hayvanların tamamı helaldir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Denizin suyu temizdir, ölüsü de helâldir."

İmam-ı Azam, denizdeki canlılardan ancak balığın helal olduğunu söyler. Balıkla beraber benzerleri karada yaşayıp yenen hayvanların da helal olduğu da söylenmiştir.

وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا **"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı."**

"Kara avı" derken karada yapılan avcılık anlaşılabildiği gibi, karada avlanan da anlaşılabilir. Bu ikinci manaya göre, ihramlı kimselerin başkalarının avladıklarını yemesi de caiz olmaz. Çoğu âlimler birinci manayı esas alarak başkalarının avladığını yemenin caiz olduğunu söyler. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Başkasının avladığı veya sizin için avlanan av eti, size helâldir."

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ **"Huzurunda toplanacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının."**

97- جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ **"Allah; Ka'be'yi, o hürmetli evi insanlar için ayakta kalma sebebi kıldı, Haram ayı, hac kurbanını ve** (bu kurbanlara takılı) **gerdanlıkları da."**

Beytullaha **"Ka'be"** denilmesi, küp şeklinde olmasındandır.[31]

İnsanlar Ka'be ile dirilirler, ayakta kalırlar. Ka'be, onların hem dünya hem de ahiret işlerinde canlı kalmalarına sebeptir. Korkan kimse Ka'beye sığınır, korumasız kişi orada emniyette olur. Ticaret erbabı orada çokça kazanır. Hacılar ve umreye gidenler ona yönelirler.

---

31 Arapçada küp ve kabe aynı kökten gelir.

"Haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) **gerdanlıkları da."**

Burada bahsedilen ay, kendisinde haccın eda edildiği Zilhicce ayıdır.

ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ **"Bu, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah'ın bildiğini bilmeniz içindir."**

Allahın Ka'beyi Beyt-i haram kılması, haram ay ve kurbanlıklarla ilgili hükümler bildirmesi ve bunlara hürmeti emretmesi, Allahın göklerde ve yerde ne varsa her şeyi bildiğini bilmeniz içindir. Çünkü, vukuundan evvel zararlı şeyleri defetmek ve terettüp eden menfaatleri celbetmek için hükümlerin vaz'edilmesi, Şâri'nin hikmetine ve ilminin kemâline bir delildir.[32]

وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ **"Bir de Allah'ın her şeyi hakkıyla bilmekte olduğunu** (bilmeniz içindir.)"

Ayetin bundan önceki kısmında **"Allahın göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiği"** nazara verilmişti. Burada da **"Allah her şeyi bilendir"** denilmesi, tahsisden sonra tamim ve ıtlakdan sonra mübalağadır.[33]

98- اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Bilin ki, Allah'ın cezası çetindir ve Allah Ğafur – Rahîm'dir** (çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.)"

Ayetin bu kısmında, Allahın haram kıldığı şeyleri yapanlara bir tehdit olduğu gibi, o haramlardan sakınanlara da bir vaat vardır.

Ayetin birinci kısmı olan, **"Allah'ın cezası çetindir",** haram iş yapanlar hakkında, ikinci kısmı olan **"Allah Ğafur – Rahîm'dir"** tevbe edip bunlardan vazgeçenler hakkında olabilir.

99- مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلاَّ الْبَلاَغُ **"Peygambere düşen ancak tebliğdir."**

Ayet, Allahın emrettiği şeylerin yerine getirilmesi hususunda şiddetli bir uyarıyı ihtiva eder. Yani, Peygamber kendisine emredilen tebliğ görevini

---

32 **Şâri'**, "hüküm koyan" anlamındadır. Gerçek Şâri' Allahtır. Yaratan elbette yarattığını bilir ve mahlûkatı için en uygun hükümleri koyar.

33 Yani, O'nun ilmine bir sınır yoktur. Bildikleri, yarattıklarıyla sınırlı değildir. Yarattıklarını bildiği gibi, henüz yaratmadıklarını da bilir. Onun ilmi mevcuda taalluk ettiği gibi, henüz vücuda gelmeyenlere de taalluk eder. Böyle olunca, O'nun ilminden hariç bir şey düşünülemez.

yerine getirmiştir. Bu durumda, emredilen hususlarda gevşeklik göstermede size bir mazeret kalmamıştır.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ **"Allah, sizin açıkladığınızı da bilir, gizlediğinizi de."**

O, izhar ettiğiniz tasdiki bildiği gibi, gizlemiş olduğunuz tekzibi (yalanlamayı) da bilir. Yaptığınız fiili bildiği gibi, içinizden azmettiklerini de bilir.

100- قُلْ لاَيَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ **"De ki: Habis ve tayyip bir olmaz."**

Ayet, kalitesiz ve kaliteli şahıs, amel ve malların Allah nezdinde eşit olamayacağını genel bir hüküm olarak ifade eder. Bu hükümle, insanları iyi işler yapmaya ve helâlinden kazanmaya teşvik eder.

وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ **"Pisin çokluğu hoşuna gitse bile."**

Çünkü önemli olan kaliteli veya kalitesiz olmasıdır, az veya çok olması değildir. Zira, övgüye layık az bir şey, ayıplı çok olandan daha hayırlıdır.

Ayetin hitabı, ibret alan herkesedir. Bundan dolayı devamında şöyle dedi:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا اُولِى الْاَلْبَابِ **"Öyleyse Allah'tan korkun ey akıl sahipleri!"**

Öyleyse, ey akıl sahipleri, çok da olsa habis olanı talep etmekten sakının, az da olsa tayyip olanı tercih edin.

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۚ **"Ola ki felaha eresiniz."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bu ayet Yemame hacıları hakkında indi. Bunlar müşrik idiler. Bundan dolayı Müslümanlar onları durdurmak istediler. Ama böyle yapmaktan yasaklandılar.

85. DERS

Soru Sormada Ölçü

101- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ **"Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde, sizi üzecek olan şeyler hakkında soru sormayın."**

وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ **"Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır."**

Yani, izhar edildiğinde sizi üzecek şeyleri Allah Rasulüne sormayın. Eğer vahiy zamanında böyle şeyler sorarsanız, bunların hükmü size açıklanır. Akıllı insan, kendini üzecek şeyleri yapmaz.[34]

عَفَا اللَّهُ عَنْهَا **"(Hâlbuki) Allah onlardan bağışlamıştır."**

Bu da, sorulmaması istenen şeylerin bir sıfatıdır. Yani, Allah sizi o şeylerden muaf tutmuş, yapmakla mükellef kılmamışken, sorup da başınıza iş açmayın.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre **"Ona bir yol bulabilenlerin Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."** (Âl-i İmran, 97) ayeti indiğinde Süraka Bin Malik dedi: "Her sene mi haccedeceğiz?" Hz. Peygamber cevap vermedi. Bunun üzerine Süraka soruyu üç defa tekrarladı. Peygamber efendimiz, "her sene değil, dedi. Şayet "evet her sene" deseydim böyle yapmanız size farz olurdu. Farz olduğunda da, bunu yapmaya gücünüz yetmezdi. Öyleyse, benim size hüküm bildirmediğim durumlarda beni kendi hâlime bırakın."

"Allah onlardan bağışlamıştır" ifadesi, yeni bir cümle de olabilir. Bu durumda şu anlamı ifade eder: Allah, önceden sorduğunuz böyle şeylerden sizi bağışlamıştır. Öyleyse yenilerini sormayın!

وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ **"Allah, Ğafur'dur – Halîm'dir."**

---

[34] Öyleyse siz de durup dururken sizi yoracak, hoşunuza gitmeyecek hükümler bildirilmesine sebebiyet vermeyin.

Son derece bağışlayıcı ve son derece halîm olduğu için, sizin taşkın hallerinize ceza vermekte acele etmez, çoğunu da affeder.

İbnu Abbas'tan rivayet edildiğine göre, bir gün Hz. Peygamber insanlara hitap ediyordu. Onları ilgilendirmeyen lüzumsuz şeyler sormalarından son derece öfkelenmişti. Bunun üzerine şöyle dedi: "Bana ne sorulursa cevap vereceğim."

Derken adamın biri "babam nerede?" diye sordu. Hz. Peygamber "cehennemde" diye cevap verdi.

Bir başkası "benim babam kim?" diye sordu. Bu adam, "falanın oğludur" diye bir başkasına nisbet ediliyordu. Hz. Peygamber "Senin baban Huzafe'dir" dedi. Bu olay üzerine üstteki ayet nazil oldu.

102- قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ "Sizden önce gelen bir kavim bunları sormuştu da sonra inkâr etmişti."

Kendilerine bildirilen emirleri yapmadılar, inkâr ettiler, bu sebeple kâfir oldular.

103- مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلاَ سَائِبَةٍ وَلاَ وَصِيلَةٍ وَلاَ حَامٍ "Allah, "Bahîre", "Sâibe", "Vasîle", ve "Hâm" diye bir şey meşru kılmamıştır."

Ayet, cahiliye insanının uydurduğu bazı şeyleri red ve inkâr eder.

بَحِيرَةٍ "Bahîre"

Onlar, deve beş defa doğum yapıp da sonuncusu dişi olursa, kuyruğunu yarıp salıverirlerdi. Artık ne buna binilir, ne de sütü sağılırdı.

سَائِبَةٍ "Sâibe"

Cahiliye insanlarından bazıları "Eğer iyileşirsem, dişi devem hürdür" diyor ve kendisinden faydalanmanın haram kılınışında onu bahîre gibi yapıyordu.

وَصِيلَةٍ "Vasîle"

Keza, koyun dişi doğurduğunda "bu bizim" diyorlar, erkek doğurduğunda ise "bu ilahlarımızın" diyorlardı. Eğer koyun dişi ve erkeği bir batında doğursa, "dişi, kardeşine vasıl oldu" deyip erkeği kurban etmiyorlardı.

حَامٍ "Hâm"

Keza, erkek hayvanın sulbünden on batın meydana geldiğinde, onun sırtına binmeyi haram sayıyor, onu sudan ve mer'adan men etmiyorlardı ve şöyle diyorlardı: "Sırtını korudu."

وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ **"Fakat, inkâr edenler Allah'a karşı yalan uyduruyorlar."**

Allah bunları haram kılmamışken haram sayıp "Allah böyle emretti" diyerek O'na iftira ediyorlar.

وَاَكْثَرُهُمْ لاَيَعْقِلُونَ **"Onların çoğu akıllarını kullanmazlar."**

Onların çoğu helâli haramdan, mubah kılanı haram kılandan ayırt edemezler.

Veya, onların çoğu emredeni nehyedenden ayıramazlar. Lakin onlar büyüklerini taklid ederler.

İçlerinden bazılarının bunun bâtıl olduğunu bildikleri, ayetten anlaşılıyor. Lakin reislik sevdası ve atalarını taklid, onların bunu itiraf etmelerine engel olmuştur.

104- وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا **"Onlara, "Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin" denildiğinde onlar, "atalarımızı ne üzere bulduksa o bize yeter" dediler."**

Ayet, onların akıllarının kusurunu ve körü körüne taklide dalmalarını beyan eder. Bundan başka bir senetleri olmadığını gösterir.

اَوَلَوْ كَانَ اٰبَاؤُهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلاَ يَهْتَدُونَ **"Peki, ya ataları bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamamışsa da mı?"**

Ataları cahil, yoldan sapmış kimseler olsa da, atalarının yolu yine onlara yeter mi? Bir kimseyi taklid, ancak âlim ve doğru yolda olduğunu bilmekle sahih olur. Bu ise ancak delille bilinir. Öyleyse, taklit ile yetinmemek lazımdır.

105- يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ **"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın."**

Kendinizi koruyun, nefislerinizi ıslaha çalışın.

لاَ يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَااهْتَدَيْتُمْ **"Siz doğru yolda olduğunuzda, yoldan sapan kimse size zarar veremez."**

Siz hidayet üzere olduğunuzda, dalalet size bir zarar vermez. Gücü nisbetinde münkeri ortadan kaldırmaya çalışmak da, hidayet üzere olmanın ölçülerindendir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Sizden her kim bir kötülük görürse, eğer gücü yetiyorsa eliyle düzeltsin. Yetmezse, diliyle düzeltsin. Onu da yapamazsa, hiç olmazsa kalbiyle buğzetsin. Fakat bu, imanın en zayıf mertebesidir."

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, mü'minlerin kâfirlere üzülüp "keşke onlar da mü'min olsalardı" demeleri üzerine nazil oldu.

إِلَى اللهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا **"Hepinizin dönüşü Allah'adır."**

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ **"O size yaptıklarınızı tek tek haber verecektir."**

Ayet-i kerime, iman edenlere bir vaad ve dalalette olanlara da bir tehdittir. Ayrıca, kimsenin başkasının günahıyla hesaba çekilmeyeceğine bir tenbihtir.

106- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ **"Ey iman edenler! Sizden birine ölüm** (emareleri) **geldiğinde, vasiyet sırasında aranızdaki şahitliğin hükmü, kendi içinizden iki adaletli şahit, yahut yeryüzünde yolculuğa çıkmış iseniz, ölüm** (emareleri de) **size gelip çatmışsa, sizden olmayan diğer iki şahit tutmaktır."**

Ayette **şehadetten murat**, vasiyete şahit tutmaktır. **"Sizden birine ölüm geldiğinde"** denilmesi, "ölüme yaklaştığında ve ölüm emareleri görüldüğünde" manasına gelir. Ayet, vasiyetin önemine işaret eder ve onda gevşeklik gösterilmemesi gerektiğine uyarıda bulunur.

Şahit tutulan bu kimseler öncelikle akrabalardan olmalıdır, şayet yoksa başkalarından şahit tutulur. Ayette **"sizden olmayan"** ifadesi, zimmîlerden de şahit tutulabileceğine işaret ederse de, icma' ile zimminin müslümana şahitliği mu'teber değildir.

تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَوةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ **"Eğer** (bunlardan) **şüpheye düşerseniz, namazdan sonra onları alıkorsunuz, ardından Allah'a şöyle yemin ederler:"**

Esas olan sizden kimselerin şahitlik yapmasıdır. Ama sefer gibi sizden şahitlerin olmayabileceği durumlarda, ölümün yaklaştığını hissettiğinizde başkalarını şahit tutarsınız.

"Namazdan sonra" ifadesi, "ikindi namazından sonra" şeklinde anla-

şılabilir. Çünkü ikindi namazı insanların bir araya toplandığı, gece ve gündüz meleklerinin görevi birbirlerine devrettikleri bir vakittir.

Ancak ayette açıktan ikindi namazı geçmediğinden, bu herhangi bir namaz sonrası da olabilir.

Doğru söylediklerinden şüphelenmeniz durumunda dünyevi bir menfaat için yalan yere yemin etmeyecekleri hususunda şöyle yemin ederler:

لاَ نَشْتَرِى بِهٖ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى **"Akraba da olsa, şahitliğimizi bir çıkar karşılığı satmayacağız."**

وَلاَ نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ **"Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz."**

اِنَّآ اِذًا لَّمِنَ الْاٰثِمِينَ **"Gizlediğimiz takdirde, şüphesiz günahkârlardan oluruz."**

107- فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ **"Eğer sonradan o iki kişinin günaha girdikleri** (yalan söyledikleri) **anlaşılırsa, o zaman, bu önceki şahitlerin zarar verdiği kimselerden olan başka iki kişi, onların yerine geçer."**

فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ **"Sonra şöyle Allah'a yemin ederler:"**

لَشَهَادَتُنَآ اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا **"Bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir."**

وَمَا اعْتَدَيْنَآ **"Biz kimsenin hakkına tecavüz etmedik."**

اِنَّآ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِينَ **"Aksi halde elbette zalimlerden oluruz."**

İki ayetin manası şöyledir: Ecelinin yakın olduğunu gören kişi, vasiyette bulunmak isterse akrabalarından veya din kardeşlerinden iki adil kimseyi vasiyetine şahit tutması gerekir. Sefer gibi bir durumda, bu şartları haiz iki şahit bulamazsa, onlara bedel başka iki şahit tutar. Sonra şayet bir niza çıkar, şüpheli bir durum sezilirse, doğru söylediklerine kuvvetli bir şekilde yemin ettirilirler. Şayet bir emare veya zan yolu ile yalan söylediklerine muttali olunursa, ölenin yakınlarından iki kişi yemin eder.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, Temîmü'd-Dâri ve Adiy Bin Yezid Şama ticarete gittiler. O zaman ikisi de Hristiyan idi. Yanlarında Amr Bin As'ın kölesi Bü-

deyl vardı ve Büdeyl Müslümandı. Şama vardıklarında Büdeyl hastalandı. Yanında olanları bir sahifeye yazıp eşyalarının arasına attı, onlara da bundan bahsetmedi. Onlara eşyasını âilesine teslim etmelerini vasiyet etti ve ardından da öldü. Temîm ve Adiy, onun malını karıştırdılar ve içinde üçyüz miskal olan altın nakışlı gümüş kabı aldılar. Geri kalan eşyayı, Büdeylin âilesine teslim ettiler. Onlar da eşyayı açtıklarında o sahifeyi de buldular. Gümüş kabı Temim ve Adiy'den istediler. Onlar ise bunu inkâr ettiler. Bunun üzere, muhakeme olmak üzere Rasulullahın yanına vardılar. Bu münasebetle, ayetlerin ilk kısmı nazil oldu. Hz. Peygamber, o ikisine ikindi namazı sonrası minber yanında yemin ettirdikten sonra kendilerini serbest bıraktı. Sonra gümüş kabın onların elinde olduğu anlaşıldı. Sehm oğulları bu mesele için onlara vardı. Temim ve Adiy, "biz bunu ondan satın aldık, lakin bu konuda elimizde bir delil olmadığından ikrar etmekten kaçındık" dediler. Bunun üzerine Sehm oğulları bu ikisini muhakeme olmak üzere Rasulullaha götürdüler. Bu münasebetle, ayetlerin ikinci kısmı nazil oldu. Sehm oğullarından Amr Bin As ve Muttalib Bin Ebi Rafea, kalkıp yemin ettiler ve kabı almaya hak kazandılar.

Belki de her iki ayette belli sayıların gelmesi, olaya özel olması yönündendir.

108- ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يَّاْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهٖٓا **"Bu** (usul)**, şahitliği lâyıkıyla yerine getirmeleri içindir."**

اَوْ يَخَافُٓوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌۢ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ **"Veya yeminlerinden sonra başka yeminlere başvurulmasından korkmalarını sağlamak içindir."**

Bu bahsi geçen hüküm veya şahitlere yemin ettirilmesi, onların bir tahrif ve hıyanette bulunmadan dosdoğru bir şekilde şahitlik yapmalarına veya kendi yeminlerinden sonra onların yalan söylediğini iddia edenlere dönülüp onlardan yemin istenerek kendilerinin hıyaneti veya yalan yere yemini açığa çıkmasına ve böylece rezil olmaktan korkmalarına daha uygundur.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Allah'tan korkun."**

وَاسْمَعُوا **"Ve dinleyin."**

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِيْنَ **"Allah, fasık kavme hidayet etmez."**

Allahtan korkun da, size tavsiye edilenleri uygulamak üzere dinleyin. Şayet korkmaz ve dinlemezsiniz fasık bir kavim olursunuz. Allah ise, onlara bir delil vermez, onları cennet yoluna sevketmez.

86. DERS

Mahşerden Bir Manzara

109- يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ "O gün Allah peygamberleri toplar."

Ayet, önceki ayetle alakalı olarak "öyle bir günden korkun" veya "öyle bir günün haberini dinleyin ki" şeklinde olabileceği gibi, "şu manayı onlara zikret" şeklinde de olabilir.

فَيَقُولُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ "Size ne cevap verildi?" der."

Buradaki sual, peygamberlere karşı kavimlerinin tavırlarını kınamak içindir. Nasıl ki diri diri toprağa gömülen çocuk hakkında **"Günahı neydi de katledildi?"** (Tekvîr, 9) sorusu, soruya cevap bulmak için olmayıp kınamak içindir.[35] Burada da benzeri bir durum vardır.

قَالُوا لاَ عِلْمَ لَنَا "Bizim bir bilgimiz yok" derler."

اِنَّكَ اَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ "Gaypleri hakkıyla bilen ancak sensin."

Onların bize verdikleri cevaplarını ve izhar ettiklerini bildiğin gibi, bizim bilmediğimiz kalplerindeki gizlediklerini de bilirsin.

Peygamberlerin bu ifade üslûbunda, kavimlerinden bir şikâyet ve işi Allahın ilmine havale vardır. Çünkü, hemen her peygamber kavminden nice eza ve cefaya maruz kalmıştır.

Veya mana şöyle de olabilir: "Senin ilmin yanında bizim ilmimiz bir hiç hükmündedir.

Veya şu da düşünülebilir: Bizden sonra onlar neler ihdas ettiler, bilmiyoruz. Hüküm ise, ancak son duruma göre verilir.[36]

---

35 Soru, her zaman öğrenmek için sorulmaz. Bazan da hesaba çekmek için sorulur.

36 Yani, bir ümmet veya her bir fert, son hâline göre değerlendirilir. Ümmetlerin ve fertlerin belli bir zaman diliminde istikamet üzere olmaları yeterli değildir. Uzun bir yolun son kilometresine kadar gayet güzel bir şekilde giden birisi, son kilometrede ters bir yola dönse veya düz yolda giderken bir kaza yapsa, menzile ulaşamamış sayılır.

110- إِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ **"O gün Allah, şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa!"**

اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ **"Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi hatırla."**

Ayet, bir önceki "o gün Allah peygamberleri cem eder" ayetinden bedel olabildiği gibi, "şunu onlara hatırlat" şeklinde gizli bir fiille mansup da olabilir.

Allahu Teâlâ o gün peygamberlerine kâfirlerin kendilerine nasıl icabet ettiğini sorarak ve peygamberlere verdiği mu'cizeleri tek tek sayarak o inkarcıları şiddetle kınar. Çünkü bir kısım ümmetler peygamberlerini yalanlayıp "sihirbaz" demiş, bir kısmı da aşırı gidip onları ilâh edinmiştir.

إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ **"Hani, seni Ruhu'l-Kudüs ile desteklemiştim."**

Ruhu'l-Kudüs'ten murat,

-Ya Hz. Cebrail'dir.

-Veya dinin kendisiyle hayatlandığı kelâmdır.

-Veya ebedi hayat veren, günahlardan tertemiz kılan nefestir. Ayetin devamı bunu te'yid eder:

تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا **"Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlara konuşuyordun."**

Ayetin manası, Hz. İsanın onlara küçük yaşta iken ve olgun yaşa geldiğinde aynı şekilde konuşmasıdır. Bu da Onun akıl ve kelâmının kemâlini gösterir.

Ayette geçen **"Kehlen"** ifadesi kühulet kökünden gelir ve kemâl yaşını ifade eder. Hz. İsanın, o yaşa gelmeden semaya yükseltilmesinden hareketle, bu ayetle O'nun tekrar geleceğine delil getirilmiştir.

وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ **"Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim."**

وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي **"Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu."**

وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِىۚ **"Doğuştan körü ve cüzzamlıyı benim iznimle iyileştiriyordun."**

وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِىۚ **"Benim iznimle ölüleri çıkarıyordun."**

وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَ عَنْكَ **"Hani, İsrailoğullarından seni kurtarmıştım."**

اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ **"O zaman onlara apaçık mu'cizeler getirmiştin."**

فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ **"Onlardan inkâr edenler ise şöyle demişti:"**

اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ **"Bu, ancak apaçık bir büyüdür."**

111- وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيِّنَ اَنْ اٰمِنُوا بِى وَبِرَسُولِىۚ **"Hani bir de, "Bana ve Peygamberime iman edin" diye havarilere vahyetmiştim."**

Bundan murat, "onlara elçilerimin diliyle şunu emretmiştim" manasıdır.

قَالُٓوا اٰمَنَّا **"Dediler: İman ettik."**

وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ **"Bizim hakka teslim olduğumuza sen de şahit ol."**

Şahit ol ki, bizler ihlâslı, samimi insanlarız.

112- اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ **"Hani havariler şöyle demişti:"**

يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَٓائِدَةً مِنَ السَّمَٓاءِ **"Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?"**

Ayet, "şunu onlara anlat" şeklinde gizli bir fiille mansub olabileceği gibi, önceki ayette geçen **"Dediler"** ifadesinin zarfı da olabilir. Bu ikinci durumda, "Rabbin şöyle bir şey yapabilir mi?" ifadelerinin yanında "bizler samimi kimseleriz" demelerinin bir tahkikten ve sağlam bir bilgiden kaynaklanmadığına bir uyarı olur.

"Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" demelerinin, kudret açısından değil, hikmet ve irade açısından olması muhtemeldir.[37]

Ayrıca şuna da dikkat çekilmiştir: Nasıl ki isticap kelimesi icabet manasında kullanılabiliyor. Burada da **istitaa** kelimesi itaat anlamına gelebilir.

---

[37] Yani, Allahın kudretinden şüpheleri yoktur, ama semadan sofra indirmek gibi harika bir olaya hikmet ve iradesi acaba izin verir mi?

Yani, "Ey İsa, böyle bir istekte bulunsan Rabbin sana icabette bulunur mu?"

Maide, üzeri yemekle dolu sofradır.

قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"İsa dedi: Eğer mü'minler iseniz, Allah'tan korkun."**

Gerçekten O'nun kemâl-i kudretine ve benim de sıhhat-i nübüvvetime inanıyorsanız Allahtan korkun da böyle şeyler istemeyin.

Veya iman iddiasında sadık iseniz, böyle taleplerde bulunmayın.

113- قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا **"Dediler: "İstiyoruz ki ondan yiyelim."**

وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا **"Ve kalplerimiz yatışsın."**

وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا **"Ve Senin bize doğru söylediğini bilelim."**

Onlar, böyle diyerek hem özür beyan ettiler, hem de kendilerini bu isteğe sevkeden durumu nazara verdiler. Yani, "o sofradan yemek, delil yoluyla Allahı bilirken, doğrudan O'nun kudretinin kemalini müşahede ile kalplerimizin itminana kavuşmasını ve nübüvvet iddianda veya Allahın dualarımıza icabet edeceğini söylemende sadık olduğunu bilmek istiyoruz."

وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ **"Ve ona şahitlerden olalım."**

Bizi şahit tuttuğunda "evet, öyle oldu" diye şahitler olalım istiyoruz.

Veya, böyle bir olayı duyanlar değil, bizzat gözüyle görenler olmak istiyoruz.

114- قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ **"Meryem oğlu İsa dedi:"**

Hz. İsa, onlardan sahih bir maksat görünce veya onların vazgeçmediklerini görüp onları karşı konulmaz bir delille susturmak gayesiyle şöyle dedi:

اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ **"Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir."**

تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا **"Hem önce gelenlerimize, hem sonra geleceklerimize bir bayram olsun."**

"Iyd" kelimesi "geri gelen sürur" anlamında olduğundan bayram günü manasına kullanılır.

Rivayete göre, sofra gökten Pazar günü indi. Hristiyanlar o günü bayram edindi.

وَاٰيَةً مِنْكَ ۚ **"Ve senden bir mu'cize olsun."**

Sofranın **"ayet"** olması, Cenab-ı Hakkın noksansız kudretine ve Hz. İsa'nın peygamberliğine delil olması yönündendir.

وَارْزُقْنَا **"Bizi rızıklandır."**

وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِيْنَ **"Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın!."**

Allah, en güzel rızık verendir. Çünkü rızkı yaratandır ve bedelsiz tek taraflı verendir.

115- قَالَ اللّٰهُ اِنِّىْ مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۚ **"Allah dedi: Ben onu size indireceğim."**

فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّىْٓ اُعَذِّبُهٗ عَذَابًا لَّآ اُعَذِّبُهٗٓ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ۚ **"Ama ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona alemlerde hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim."**

Ben sualinize icabet olarak böyle bir sofra indiririm. Ama her kim böyle bir mu'cizeden sonra inkâra ve nankörlüğe saparsa, kendi zamanlarında veya mutlak olarak bütün zamanlarda kimseye azap etmediğim şekilde azaplandırırım.

Rivayete göre, gözlerinin önünde iki bulut arasında kırmızı bir sofra indi, önlerine düştü. Hz. İsa, gözyaşları dökerek şöyle dedi: "Allahım, beni şükredenlerden eyle. Allahım, bunu bize rahmet kıl, bir musibet ve ceza yapma."

Sonra kalktı, abdest alıp namaz kıldı ve ağladı.

Sonra "Hayrur'-Razıkîn olan Allahın adıyla" diyerek sofranın üzerini açtı. Baktı ki, yağları akar vaziyette pulsuz ve kılçıksız kızarmış balık. Balığın baş kısmında tuz, kuyruk kısmında ise sirke var. Etrafında ise, pırasa hariç çeşit çeşit salatalar bulunmakta. Ayrıca beş tane somun ekmek. Birinin üzerinde zeytin, ikincide bal, üçüncüde tereyağı, dördüncüde peynir, beşincide pastırma var.

Havarilerden Şem'un "Ya Ruhallah! Bu gelen nimet, dünya yiyeceklerinden mi, yoksa ahiret yiyeceklerinden mi?" diye sordu.

Hz. İsa (as) "her ikisinden de değil. Allah, kudretiyle yoktan yarattı. İstediğiniz kadar yiyin ve Allaha şükredin. Allah size kuvvet versin ve lütfuyla ziyade kılsın."

Bunun üzerine "Ya Ruhallah! Bu mu'cize içinde bize bir mu'cize daha göstersen" dediler. Hz. İsa, "Ey balık, Allahın izniyle diril" dedi. Bunun üzerine balık kıpırdanmaya başladı. Hz. İsa "tekrar eski hâline dön" dedi, balık eski kızarmış hâline döndü, sonra sofra uçtu.

Bu olaya şahit olanlar, bu harika olaydan sonra isyan ettiler, ceza olarak hayvan şekline çevrildiler.

Denildi ki: **Semavi sofra** kırk gün boyunca gün aşırı kendilerine iniyordu. İnsanlar fakiriyle zenginiyle, küçüğüyle büyüğüyle sofranın etrafında toplanıyor, yiyorlardı. Güneşin batmasına yakın gözlerinin önünde uçar giderdi. Bundan hangi fakir yediyse zengin oldu, hangi hasta yediyse de iyileşti, bir daha hasta olmadı.

Sonra Allah Hz. İsaya "benim soframı bundan böyle sırf fakirler ve hastalara mahsus kıl, zenginler ve sağlam olanlar gelmesin" diye vahyetti.

İnsanlar bundan hoşlanmadı, aralarında kargaşa başladı. Bundan dolayı içlerinden seksenüç adam hayvana çevrildi.

Denildi ki: Allahu Teâlâ belli şartlarla sofrayı indireceğini haber verince vaz geçtiler ve "öyleyse istemiyoruz" dediler. Böylece, sofra inmedi.

Mücahidden şöyle rivayet edilir:

"Bu, Allahın mu'cize talep edenlere karşı getirdiği bir meseldir."

Tasavvuf ehli şöyle değerlendirirler:

"Buradaki sofra, maarif hakikatlerinden ibarettir. Çünkü yiyecekler bedenin gıdası olduğu gibi, marifet gerçekleri de ruhun gıdasıdırlar. Buna göre durum belki de şöyledir: Onlar vakıf olmaya müstaid olmadıkları bazı hakikatleri öğrenmek istediler. Hz. İsa da onlara şöyle dedi. "Eğer imanı elde ettinizse, takvayı da kullanın, ta ki böyle hakikatlere muttali olun."

Onlar ise istemekten vaz geçmediler, ısrarla talep ettiler. Bunun üzerine Hz. İsa, onların şiddetli talebi üzerine Allahtan istedi. Allahu Teâlâ ise şunu beyan etti: "Onu indirmek kolaydır. Lakin tehlike ve akibet korkusu vardır. Zira hakikat yolunda ilerleyen kimseye, makamından daha yüksek bir durum açıldığında kaldıramayabilir, istikrar bulamayıp, bununla büsbütün yoldan sapabilir.

116- وَإِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ **"Hani Allah, şöyle dedi: Ey Meryem oğlu İsa!"**

ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ **"Sen mi insanlara, "Allah'ın dışında beni ve annemi iki ilâh edinin" dedin?"**

Ayetten murat, Hz. İsaya ve annesine ilah diyenleri kınamak ve susturmaktır.

Ayetteki **"min dûnillah"** (Allahın dışında) ifadesinde geçen "dûn" kelimesi ya muğayeret manasına gelir. Bu durumda, Allaha ibadetle beraber başkasına da ibadet yapılırsa, hiç ibadet yapmamış gibi olunacağına bir tenbih olur. Bu durumda, Allaha ibadetin yanında Hz. İsa ve Hz. Meryeme de ibadet eden kimse sanki Allaha ibadet etmemiş de, o ikisine ibadet etmiş gibi olur.

Veya **"dûn"** kelimesi kusurlarını beyan eder.

Çünkü Hz. İsa ve Hz. Meryeme ibadet edenler, bu ikisinin ibadete layık olmada müstakil olduklarına inanmıyorlar, ancak onlara yapılan ibadetin kendilerini Allaha ibadete kavuşturacağını iddia ediyorlardı.

قَالَ سُبْحَانَكَ **"İsa dedi: Seni tenzih ederim."**

"Ya Rabbi, bir şerîkin olmasından Seni tenzih ederim."

مَا يَكُونُ لِّي اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ **"Hakkım olmayan bir şeyi söylemem, benim için söz konusu olamaz."**

اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ **"Eğer öyle söylemişsem, elbette sen bunu bilirsin."**

تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلاَ اَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ **"Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ama ben senin nefsinde olanı bilemem."**

"Sen benim içimde gizlediklerimi bilirsin. Ben ise, Senin bildiklerinden bana gizli olanları bilemem.

Hz. İsanın Cenab-ı Hakka hitabında **"Senin nefsinde olanı bilemem"** derken **"nefis"** ifadesi kullanması müşakele içindir.[38]

Nefisten muradın, zât olduğu da söylenmiştir.

اِنَّكَ اَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ **"Şüphesiz ki gaybları hakkıyla bilen yalnızca sensin."**

117- مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلاَّ مَا اَمَرْتَنِي بِهِ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ **"Ben onlara,**

---

[38] **Müşakele**, şeklen birbirine benzemektir. Burada Allah hakkında kullanılması, "O'nun zâtı" manasında değerlendirilmiştir.

ancak bana emrettiğini söyledim: Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin" dedim."

وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ **"Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim."**

فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ **"Ama beni vefat ettirdiğinde, artık üzerlerine yalnız sen Rakîb oldun."**

Hz. İsanın vefatı, "(O zaman) **Allah şöyle demişti: Ey İsa, şüphesiz ben seni vefat ettireceğim ve seni bana yükselteceğim."** (Âl-i İmran, 55) ayetinde ifade edildiği üzere, semaya yükseltilmesidir. Teveffi kelimesi, bir şeyi tam almaktır, ölüm bunun bir çeşididir. Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

"Allah, insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar bırakır." (Zümer, 42)

Allahın onlara **"Rakîb"** olması, onların hallerini murakabe etmesi, bir takım delillere irşad ile korumayı murat ettiklerini şirk ifadesinden alıkoymasıdır ve peygamberler göndererek veya ayetler indirerek o delillere tenbihte bulunmasıdır.

وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ **"Zaten sen, her şeye hakkıyla şahitsin."**

Sen her şeye muttalisin, her şeyi murakabe edersin.

118- اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ **"Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır."**

Mülkün sahibine, kendi mülküne yaptığı şeye itiraz olunmaz.

Hz. İsanın bu ifadesinde, onların böyle bir azaba müstehak olduklarına bir tenbih vardır. Çünkü Allahın kulu olmakla beraber, Allahtan başkasına ibadet etmişlerdir.

وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ **"Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen Azîz'sin – Hakîm'sin."**

Allahın azap vermesinde bir acz söz konusu olmadığı gibi, bağışlamakla da ayıplanacak değildir. Çünkü O, sevab ve ikaba kâdirdir, kuvvet sahibidir, Onun sevap vermesi de, ceza vermesi de hikmetlidir, isabetlidir. Her suçlu

için mağfiret, arzu edilen bir şeydir. Bu durumda, Allahın azap vermesi adl, bağışlaması ise fazldır.

Allahın vaîd gereği şirki affetmemesi durumu ise, hadd-i zâtında bunda imkansız bir durum yoktur ki **"eğer"** şeklinde gelen terdid ve talike engel olabilsin.

119- قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ **"Allah dedi: Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür."**

Ayette medar-ı bahs olan sıdk, dünyadaki doğru hâl ve sözdür. Çünkü, fayda veren sıdk, mükellef iken yapılandır.

لَهُمْ جَنّٰاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا ٱلْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا **"Onlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vardır."**

رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ **"Allah, onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır."**

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ **"İşte büyük kurtuluş budur."**

Ayet sadık olanlara sıdkın faydasını beyan eder.

120- لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَٱلْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ **"Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümranlığı yalnızca Allah'ındır."**

وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ **"Ve O, her şeye kadirdir."**

Hz. İsa ve annesi hakkında Hristiyanların yalanına ve davalarının bozuk oluşuna bir tenbihtir. Ayette akıl sahipleri için kullanılan مَنْ **"men"** yerine, akıl sahibi olmayanlar hakkında kullanılan مَا **"ma"** denilmesi, bütün varlıkların rububiyet manasından ve ubudiyetin kendilerinden düşmesinden son derece uzak olduklarını bildirmek içindir, onların zilletini beyandır ve ulûhiyete (ilah olmaya) aykırı aynı cins varlıklar olduklarına dikkat çekmektedir.

Ayrıca, مَا **"ma"** kelimesi, bütün cinsleri içine alacak şekilde mutlak bir mana ifade ettiğinden, umumun bununla murat edilmesine daha uygundur.[39]

---

[39] Yani, akıl sahipleri için kullanılan "men" ifadesinin şümulü daha dardır, akıl sahibi olmayanlar için kullanılan "ma" kelimesi, bütün varlıkları ifade etmede

Hz. Peygamber (asm) şöyle bildirir:

"Kim Maide sûresini okusa, dünyada nefes alan Yahudi ve Hristiyan sayısınca ona mükâfat olarak on hasene verilir, on seyyie kendisinden silinir, on derece yükseltilir."

daha uygun olduğundan, ayette tercihen bu kelime kullanılmıştır.

EN'AM SÛRESİ

En'am Sûresi Mekkî olup yüz altmış beş ayettir.

87. DERS

İnsan Peygamber

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

1- اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ **"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, zulümat ve nuru** (karanlıkları ve aydınlığı) **var eden Allah'a mahsustur."**

Allahu Teâlâ bu ifadeyle hamde ehil olduğunu haber verdi ve hamdeden olsun veya olmasın bu büyük nimetlere karşılık hamdedilmeye layık olduğuna tenbihte bulundu. Bu ifade, Rab'lerine şerik edinenlere karşı bir delildir.

Arz da semaya misil iken, **arzın tekil, semavatın ise çoğul gelmesi**, semavat tabakalarının bizzat muhtelif olması, eserleri ve hareketlerinin farklı farklı bulunmasındandır.

Semavatın arzdan önce zikredilmesi ise,

-Şerefi,

-Konumunun yüceliği,

-Daha önce yaratılmış olması sebebiyledir.

Zulümat ve nurun meydana getirilmesi

Allahu Teâlâ, göklerin ve yerin yaratılışından söz etti, ardından zulümat ve nurun meydana getirilmesini nazara verdi. Zulümat ve nurun meydana getirilmesinin nazara verilmesi, bunların kendi başına kaim olduğunu iddia edenlere bir reddiyedir.

Zulümatın çoğul gelmesi, sebeblerinin ve bunları taşıyan cirimlerin çokluğundandır.

Veya zulümattan murat dalalet, nurdan murat ise hidayet olabilir. Hidayet birdir, dalalet ise çeşit çeşittir.

Zulümatın nurdan önce gelmesi, melekelerde yokluk halinin önce olmasındandır.[1]

---

[1] Mesela, cehalet bir karanlıktır, ilim ise bir nurdur. İnsan önce cahildir, zamanla ilim öğrenir.

ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ **"Böyleyken kâfirler hâlâ başkalarını Rablerine denk sayıyorlar."**

Yani, Allahu Teâlâ kullarına nimet olarak yarattıklarına karşılık hamdedilmeye layıktır. Ama O'nu inkâr edenler bazı şeyleri Allaha denk tutarak O'nun nimetini inkâr ederler.

Ayette **"Rablerine"** denilmesi, şuna tenbihte bulunur: Onları terbiye eden Allah bütün bunları onların varlığı ve maişetlerini temin için birer sebep olarak yarattı. Dolayısıyla, O'nun hakkı bu nimetlere mukabil inkâr edilmek değil, hamd edilmek olmalıdır.

O, kendisinden başka hiçbir şeyin güç yetiremeyeceği şeyleri yarattı. Ama onlar bunlardan hiçbirine güç yetiremeyen putları Allaha denk tuttular.

2- هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ **"O ki, sizi çamurdan yarattı."**

O, sizi yaratmaya çamurdan başladı. Çünkü çamur, insanın ilk maddesidir. İnsanlığın atası olan Âdem de ondan yaratılmıştır.

Veya **"sizi çamurdan yarattı"** "Atanızı çamurdan yarattı" manasını da ifade edebilir.

ثُمَّ قَضَى اَجَلاً **"Sonra bir ecel takdir etti."**

وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ **"Ecel-i müsemma** (belirlenmiş bir ecel) **O'nun nezdindedir."**

Birinci ecel, insanın ölümü,

İkinci ecel ise, kıyamet olabilir.

Birincisi, yaratılış ve ölüm arasında geçen süre, ikincisi ise ölümle haşir arasında geçen süre olabilir. Çünkü **ecel** ifadesi, bir müddetin sonuna denildiği gibi, müddetin tamamına da kullanılabilir.

Denildi ki: Birinci ecel uyku, ikinci ecel ise ölümdür.

Birincisi ölüp gidenlere, ikincisi geride kalanlar ve yeni gelenlere bakar.

Buna **ecel-i müsemma** denilmesi, sabit, belirli ve değişmeyi kabul etmemesindendir. Bu ecelin Allah nezdinde olması, ecelde Allahdan başkasının ilmi ve kudreti olmadığını nazara vermek içindir.

ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ **"Sonra siz hâlâ şüphe ediyorsunuz."**

Ayetin bu kısmı, onların şüphe içinde olmalarının ne kadar da yersiz ol-

duğunu anlatır. Çünkü Allah hem onları, hem de atalarını yaratmıştır. Ecelleri gelinceye kadar kendilerine hayat verecektir. Dolayısıyla bu maddeleri yaratmaya ve toplamaya, bu maddelere hayat vermeye ve dilediği kadar hayatı devam ettirmeye kâdir olan, elbette bu maddeleri ikinci defa toplamaya ve onlara hayat vermeye kâdirdir.

Bu durumda birinci ayet tevhidin delilidir, ikinci ayet ise haşrin delilidir.

3- وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِ **"O, göklerde de Allah'tır, yerde de."**

Yani, göklerde ve yerde ibadete layık olan sadece O'dur, başkası değil. Şu ayette de benzeri bir mana vardır: **"O ki, gökte de ilâhtır, yerde de ilâhtır."** (Zuhruf, 84)

يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ **"Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da."**

Yani, Allahu Teâlâ, göklerde ve yerde olanları eksiksiz bilmesiyle, sanki her ikisinde de bulunur.[2]

وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ **"Sizin ne kesbettiklerinizi de bilir."**

Hayır ve şer olarak her ne iş yaparsanız Allah onu bilir ve sevap veya ceza olarak karşılığını verir.

"Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da" ifadesinden murat nefsin gizli ve aşikâr hâlleri, **"Sizin ne kesbettiklerinizi de bilir"** ifadesinden murat ise azaların amelleri olabilir.

4- وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلاَّ كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ **"Onlara Rab'lerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirmesinler."**

Onlara delil olarak her ne gelse, mu'cize olarak hangi mu'cizeyi görseler, Kur'anın ayetlerinden herhangi bir ayete muhatap olduklarında bunlara tefekkür nazarıyla bakmazlar, bunlara yönelmezler.

5- فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ **"Hak, kendilerine gelince onu yalanladılar."**

---

[2] Allah, göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Mekânın yaratıcısı olan Allah, mekândan münezzehtir. Allah, göklerde ve yerde ilmiyle hazır ve nazırdır. Mülkünde cereyan eden her şey O'nun bilgisi ve izni dairesinde cereyan eder.

Onlara Kur'an geldiğinde onu yalanladılar. Ayetin bu kısmı, öncesinin lâzımı gibidir. Sanki şöyle denilmiştir:

Onlar, bütün ayetlerden yüz çevirerek, kendilerine geleni yalanlamış oldular.

Veya ayetin bu kısmı, önceki kısma delil gibidir: Yani, Kur'an en büyük ayet iken ondan yüz çevirdiler ve onu yalanladılar. Bunu yaptıktan sonra, diğerlerinden nasıl yüz çevirmesinler?

فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ **"Alaya aldıkları şeylerin haberleri ilerde kendilerine gelecektir."**

Dünya ve ahirette azap başlarına geldiğinde, dalga geçtikleri şeyin hakikat olduğu kendilerine zâhir olacak.

Veya İslam'ın galip gelmesi ve şanının yücelmesiyle bunu anlayacaklar.

6- اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ **"Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi?"**

Ayette geçen **"karn"** ortalama bir insan ömrü olan yetmiş senedir. Seksen olduğu da söylenir.

Denildi ki: Karn, müddeti az veya çok, kendisinde bir peygamber veya ilimde seçkin birinin bulunduğu zamana denilir.

مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ **"Arzda size vermediğimiz imkanları onlara vermiştik."**

Onlara yeryüzünde yerleşecekleri bir mekân verdik, orada kendilerini yerleştirdik. Orada tasarrufta bulunmaları için kendilerine kuvvet ve aletler verdik.

Ey Mekke ahalisi! Size vermediğimiz genişlik mal, güç, kuvvet, sayıca çokluk gibi imkânları onlara verdik.

وَاَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا **"Onlara gökten bol bol yağmur indirdik."**

وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمْ **"Altlarından da ırmaklar akıttık."**

Böylece nehirler, meyveler arasında bolluk içinde yaşadılar.

فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ **"Fakat onları günahlarından dolayı helak ettik."**

Ama bu geniş imkânlar, onlardan böyle bir azabı gidermedi.

وَاَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ **"Ve kendilerinden sonra başka bir nesil yarattık."**

Onlara bedel başkalarını getirdik.

Yani, Allahu Teâlâ sizden önceki devirlerde Âd ve Semud gibi kavimleri helak edip onların yerine başkalarını getirerek o beldeleri mamur kıldığı gibi, size de benzerini yapmaya kadirdir.

7- وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَآ اِلاَّ سِحْرٌ مُبِينٌ **"Eğer sana kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsak da onu elleriyle tutsalardı, yine de o kâfirler "bu ancak apaçık bir sihirdir" derlerdi."**

Onlar mu'cize gördüklerinde **"gözlerimiz büyülendi"** diyorlardı. Bu defa elleriyle dokunacakları bir kitap sana indirsek, inatla **"bu ancak apaçık bir sihirdir"** derler.

8- وَقَالُوا لَوْلآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ **"Bir de dediler ki: Ona** (açıktan göreceğimiz) **bir melek indirilse ya!"**

Bu, **"Ona, beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya!"** (Furkan, 7) demeleri gibi bir istekleridir. Yani, "keşke O'nunla beraber bir melek olsa da O'nun peygamber olduğunu bize söylese"

وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِىَ الْاَمْرُ ثُمَّ لاَيُنْظَرُونَ **"Eğer** (öyle) **bir melek indirseydik artık iş bitirilmiş olurdu, sonra da kendilerine göz açtırılmazdı."**

Ayet, onların sözlerine bir cevaptır ve isteklerinin yerine getirilmesine engel olan durumu beyandır. Yani, onların talep ettiği gibi gözle görecekleri bir melek indirilse, helâk olmayı hak ederler. Çünkü onlardan öncekilerde Allahın kanunu böyle cereyan etmiştir.

Azap geldikten sonra ise, göz açıp yumuncaya kadar da olsa kendilerine göz açtırılmaz.

9- وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلاً وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ **"Eğer onu** (Peygamberi) **bir melek kılsaydık yine onu bir adam** (sûretinde) **yapardık ve onları düştükleri kuşkuya yine düşürürdük."**

Müşrikler kâh "Peygambere bir melek indirilse ya", kâh "Rabbimiz dilese bir meleği peygamber olarak gönderirdi" diyorlardı. Ayet, her ikisine de cevap gibidir.

Yani, "Şayet biz bir meleği onların gözle görecekleri şekilde Sana yardımcı versek veya peygamberi bir melek kılsak, Cebrailin Dıhyetü'l-Kelbî şeklinde temessül ettirilmesi gibi, onu bir adam şeklinde temessül ettirirdik."

Çünkü insanî kuvveler, meleği asıl sûretinde görmeye güç yetiremez. Ancak peygamberler onları kudsî kuvveleriyle görebilmişlerdir.

Böyle olunca gönderilecek melek ve peygamber insan sûretinde olacak, dolayısıyla yine "bu da ancak sizin gibi bir insan" diyecekler, durum yine kendilerine karışık gelecek.

10- وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ "Senden önce de peygamberlerle alay edilmişti."

Ayet, Hz. Peygamberin kavminden gördüklerine karşı bir tesellidir.

فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ "Fakat onlardan alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıverdi."

O alay ettikleri azap her taraftan kendilerini kuşatıverdi.

Veya, istihzalarının vebâli başlarına geldi, cezasını çektiler.

88. DERS

Her Hayır Allahtan

11- قُلْ سِيرُوا فِى ٱلْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ **"De ki: Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonu nasıl olmuş, görün!"**

Yeryüzünde dolaşın, Allahın onları nasıl toptan helâk ettiğini, köklerini kestiğini görün, ibret alın.

12- قُلْ لِمَنْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَٱلْاَرْضِ **"De ki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir?"**

De ki: "Yaratma ve yönetme yönünden göklerde ve yerde olanlar kimindir?"

Buradaki sual, onları susturmak içindir, yoksa kimin olduğunu araştırmak için değildir.

قُلْ لِلّٰهِ **De ki: Allah'ındır!"**

Ayette, bu sualin cevabının başka bir şey olmayacağına da bir tenbih vardır. Öyle ki onlar için başkasını söylemeleri mümkün değildir.

كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ **"O, kendi nefsine rahmet etmeyi yazdı."**

Allah, bir lütuf ve ihsan olarak rahmeti kendine yazdı.

Rahmetten murat, dünya ve ahireti içine alır.

Mesela,

-Marifetine hidayet etmek.

-Deliller vaz etmek sûretiyle varlığını ve birliğini bildirmek.

-Kitaplar indirmek.

-Küfür içinde olanlara mühlet vermek, Onun rahmet prensiplerindendir.

لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لاَ رَيْبَ فِيهِ **"Sizi, varlığında asla şüphe olmayan kıyamet gününde mutlaka toplayacaktır."**

Ayet onların Allaha şirk koşmalarına ve tefekkür etmemelerine mukabil bir vaîddir. Yani, Allah kabirlerde sizi bir araya getirecek, huzurunda toplayacak ve şirkinize mukabil sizi cezalandıracaktır.

Ayetten murat biraz önce nazara verilen rahmetin beyanı da olabilir. Yani, insanların diriltilmesi ve ilâhî nimete mazhariyetleri de Allahın rahmetinin bir tezahürüdür.

O günün gelmesinde veya Allahın sizi cem etmesinde asla bir şüphe yoktur.

اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ **"Kendilerini hüsrana uğratanlar var ya, işte onlar iman etmezler."**

Bunlar, sermayelerini zayi ederek kendilerine zarar vermişlerdir.

Sermayeleri ise,

-Aslî fıtratları

-Ve akl-ı selimdir.

Ayette yer alan فَ (fe) harfi sebebiyet bildirir. Bu, onların iman etmemelerinin kendilerine zarar vermelerinden dolayı olduğuna delâlet eder. Çünkü,

-Duyulara ve vehme uyup aklı iptal etmeleri,

-Tefekkürden gafil olmaları onları küfürde ısrara ve imandan kaçınmaya sevk etmiştir.

13- وَلَهُ مَا سَكَنَ فِى الَّيْلِ وَالنَّهَارِ **"Gece ve gündüzde barınan her şey O'nundur."**

Yani, gece ve gündüzün müştemil olduğu her şey O'nundur

Veya gece ve gündüzde sükunet ve hareket hâlinde olan her şey O'nundur. Ayette hareketten bahsedilmemesi, iki zıddan birini nazara vermekle iktifa edilmesindendir.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"O, Semi' – Alîm'dir."**

O, her söyleneni işitir, her şeyi bilir. Hiçbir şey ona gizli kalmaz.

Ayet, aynı zamanda söz ve fiillerinden dolayı müşriklere bir vaîd manası da taşır.

14- قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ **"De ki: Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim."**

Ayet, dost edinmeyi değil, Allahtan başkasını dost edinmeyi bir inkârdır. Ayette bildirilen veliden (dosttan) murat, kendisine ibadet edilen batıl mabutlardır. Çünkü şirke çağıran kimseye karşı bir reddir.

Ayetteki "Fatır" ifadesi, meydana getiren, yaran anlamındadır.

İbnu Abbas şöyle der: İki bedevi yanıma gelip de bir kuyu hakkında davacı-davalı olmuştu. Onlarda biri "Onu ben meydana getirdim" derken F-T-R kelimesini kullandı. O zamana kadar bunun anlamını bilmiyordum."

وَهُوَ يُطْعِمُ وَلاَ يُطْعَمُ **"O, besler ama beslenmeye ihtiyacı yoktur."**

Rızkı veren O'dur, ama kendisi rızka muhtaç değildir. Ayette taam (yiyecek) kelimesinin kullanılması, ona olan ihtiyacın şiddetindendir.

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ **"De ki: Bana,** (Hakka) **teslim olanların ilki olmam emredildi."**

Hz. Peygamberin "hakka teslim olanların ilki olmasının emredilmesi" ümmetine nisbetledir.

وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ **"Ve** (bana) **"sakın Allah'a ortak koşanlardan olma"** (denildi)."

15- قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ **"De ki: Eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım."**

Ayet, onların "acaba Onu bizden biri haline getirebilir miyiz?" şeklindeki beklentilerini kesen bir başka etkili ifadedir. Ayrıca, onların azabı hak eden asiler olduklarına da bir tarizdir.

16- مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ **"O gün kimden azab giderilirse, kuşkusuz** (Allah) **ona rahmet etmiştir."**

وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ **"İşte bu, apaçık kurtuluştur."**

Ayette **"işte bu"** ile işaret olunan, azaptan uzak kılınmak veya rahmete mazhariyet olabilir.

17- وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ **"Allah sana bir zarar dokundurursa, onu kendisinden başka açacak yoktur."**

Eğer Allahtan sana hastalık veya fakirlik gibi bir beliyye dokunsa, O'ndan başkası o beliyyeyi ortadan kaldırmaya güç yetiremez.

وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ **"Ve eğer sana bir hayır dokundurursa, kuşkusuz O, herşeye kadirdir."**

Eğer O'ndan sana sıhhat ve servet gibi bir nimet dokunsa, Allah o ni-

meti korumaya ve devam ettirmeye kâdirdir. Dolayısıyla **"Ve eğer sana bir hayır dilerse, o zaman da O'nun lütfunu engelleyebilecek kimse yoktur."** (Yunus, 107) ayetinde denildiği gibi, hiç kimse o nimeti ortadan kaldırmaya güç yetiremez.

18- وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ "O, kullarının üstünde tam hâkimdir."

Ayet, Allahın hükümranlığını ve yüceliğini, galebe ve kudretle bir tasvirdir.

وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ "Ve O, Hakîm – Habîr'dir."

Allah, emir ve tedbirinde hikmet sahibidir, kullarından ve onların gizli hallerinden haberdardır.

19- قُلْ اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً "De ki: Şahitlik yönünden hangi şey daha büyüktür?"

Sebeb-i Nüzûl

Kureyş müşrikleri Hz. Peygambere "Senin hakkında Yahudi ve Hristiyanlara sorduk. Onlar nezdinde seninle ilgili bir zikir ve sıfat olmadığını iddia ettiler. Öyleyse Senin Allahın rasulü olduğuna kimin şehadet edeceğini göster" demişlerdi. Ayet bu münasebetle nâzil oldu.

"Şey" ifadesi her varlık için kullanılabilir.

Bununla alakalı Bakara sûresinde bilgi verilmişti.[3]

قُلِ اللّٰهُ شَهِيْدٌ بَيْنِىْ وَبَيْنَكُمْ "De ki: Allah! O, benimle sizin aranızda şahittir."

De ki: En büyük şahit Allahtır.

O Allah benimle sizin aranızda şahittir.

Cevabın **"Allah, benimle sizin aranızda şahittir"** şeklinde olması da caizdir. Çünkü, şahit Allah olunca, elbette en büyük şahit O'dur.

وَاُوْحِىَ اِلَىَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْ بَلَغَ "Ve bu Kur'ân bana, onunla hem sizi, hem de kendisine ulaşan herkesi uyarmam için vahyolundu."

---

[3] Bkz. Bakara, 20. ayetin tefsiri.

Hz. Peygamber aynı zamanda **"müjdeci"** olmakla beraber, burada sadece **inzar** (uyarma) görevi nazara verilmekle iktifa edildi.

"Ey Mekke ahalisi! Hem size, hem de Arab olmayanlara, ins ve cinne gönderildim. Kıyamete kadar bütün insanları uyarmakla görevlendirildim."

Ayette, Kur'anın hükümlerinin hem nâzil olduğu dönemi hem de sonraki dönemleri içine aldığına, kendisine bu davetin ulaşmadığı kimselerin ise Kur'anın hükümlerinden hesaba çekilmeyeceklerine bir delil vardır.

أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ **"Yoksa siz, Allah'la beraber başka ilâhlar olduğuna mı şahitlik ediyorsunuz?"**

Ayette hem onların Allah dışında ilahlar edindiklerini nazara vermek, hem de bunun ne kadar yanlış ve akıldan uzak olduğunu bildirmek vardır.

قُلْ لَا أَشْهَدُ **"De ki: Ben şahitlik etmem."**

De ki: Ben sizin şehadet ettiklerinize şehadet etmiyor, batıl mabutlarınızı ilah olarak kabul etmiyorum.

قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ **"De ki: O, ancak ve ancak bir tek ilâhtır."**

Ben şehadet ediyorum ki Allah birdir, Ondan başka ilah yoktur.

وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ **"Ve gerçekten ben, sizin ortak tuttuğunuz şeylerden uzağım."**

Ben sizin Allaha ortak koştuğunuz putlardan uzağım.

20- الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ **"Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, O'nu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."**

Ehl-i kitap olanlar Hz. Peygamberi Tevrat ve İncilde zikrolunan sıfatlarıyla tanırlar.

الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ **"Kendilerini hüsrana uğratanlar var ya, işte onlar iman etmezler."**

Ehl-i kitap ve müşriklerden nefislerine zulmedenler ise, imanı kazanabilecekleri şeyleri zâyi ettiklerinden imana gelmezler.

21- وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ **"Allah'a iftira ederek yalan uydurandan veya âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?"**

Onların Allaha iftiraları "melekler Allahın kızlarıdır", "Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir" gibi sözleridir.

Allahın ayetlerini yalanlamaları ise, Kur'an ayetlerini ve "bunlar sihirdir" diyerek mu'cizleri yalanlamaları gibi durumlardır.

Onlar hem Allaha iftira etmiş, hem de Allahın ayetlerini yalanlamış iken ayette **"veya"** ile bunun ifade edilmesi, Allaha iftira etmenin ve ayetlerini yalanlamanın tek başına bile ne kadar ileri derecede nefse zulüm olduğuna tenbihte bulunmak içindir.

إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ **"Hiç şüphe yok ki, zalimler kurtuluşa eremezler."**

Onlardan daha zâlimi olmadığı gibi, bu zâlimler felah da bulamayacaklardır.

89. DERS

Günah Hamalları

22- وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا **"O gün hepsini mahşere toplayacağız."**

ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا اَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ **"Sonra müşriklere: Hani nerede iddia ettiğiniz ortaklarınız?" diyeceğiz."**

Sualden murat, onları kınamaktır. Belki de kendilerine ümit bağladıkları batıl mabutlarla aralarına bir set çekilir. Onları görmeleri muhtemeldir. Lakin onlardan bir fayda olmayınca sanki o batıl mabutlar onlardan kaybolup gitmiş olur.

23- ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلاَّ اَنْ قَالُوا **"Sonra onların fitnesi, ancak şöyle demek olacak:"**

Sonra, onların küfrünün akıbeti şu olur:

Veya kendisiyle kurtulacaklarını tevehhüm ettikleri mazeretleri şu olur:

Denildi ki: Ayette onların cevabının **"fitne"** kelimesiyle ifade edilmesi, yalan olmasından dolayıdır veya bununla kurtulmak istemelerindendir.

وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ **"Vallahi ey Rabbimiz, biz müşriklerden değildik."**

"Vallahi ey Rabbimiz, biz müşriklerden değildik" demeleri, onların şaşkınlık ve dehşetini anlatır. Kendilerine bir faydası olmayacağını bilmelerine rağmen yalan söylemekte ve yemin etmektedirler. Nitekim Kur'anın başka yerinde, ebedi kalacaklarını yakinen bilmelerine rağmen onların **"Ya Rabbena! Bizi buradan çıkar"** demeleri nazara verilir. (Mü'minun, 107)

24- اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ **"Bak, kendilerine karşı nasıl yalan söylediler."**

Kendilerinin müşrik olmadığını söyleyerek, bak nasıl da kendilerine karşı yalancı duruma düştüler. Ayetin bir benzeri şu ayettir:

"Allah onların hepsini tekrar dirilttiği gün, size yemin ettikleri gibi O'na da yemin ederler ve kendilerinin bir şey üzerinde bulunduklarını sanırlar. İyi bilin ki onlar yalancıların ta kendileridir." (Mücadile, 18)

وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ **"Ve iftira edip durdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitti."**

Ve Allaha iftira ile şerik edindikleri batıl mabutların hepsi ortadan kalktı.

25- وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۚ **"İçlerinden seni dinleyenler de var."**

Sen Kur'an okurken onlardan Sana kulak verenler de var.

Sebeb-i Nüzûl

Ayetten murat Ebu Süfyan, Velid, Nadr, Utbe, Şeybe ve Ebu Cehil gibi kimselerdir. Bunlar toplandılar, Rasulullahı Kur'an okurken dinlediler. Nadr'a dediler: "Ne söylüyor?" Nadr, "ne dediğini bilmiyorum ama dilini hareket ettiriyor, benim size anlattığım gibi eski masallardan söylüyor" cevabını verdi. Bunun üzerine Ebu Süfyan "ben onun hak olduğu görüşündeyim" dedi. Ebu Cehil ise "asla" diye tepkisini gösterdi.

وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ **"Ve Onu anlamaları noktasında biz kalpleri üzerine perdeler koyduk."**

وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا **"Kulaklarında da bir ağırlık..."**

Kulaklarında onu duymaya engel olan bir ağırlık var. Bunların ne demek olduğu hususunda ayrıntılı açıklama Bakara sûresinin evveliyle ilgili kısımda yapılmıştı.[4]

وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا **"Onlar, bütün delilleri görseler bile yine ona inanmazlar."**

Çünkü onlar,

-Son derece inatçıdırlar.

-Ayrıca ileri derecede bir taklidin içindedirler.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ **"Hatta sana geldiklerinde seninle tartışırlar."**

Onların ayetleri yalanlamaları o dereceye vardı ki, Senin yanına gelip Seninle mücadeleye başladılar.

يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ **"O kâfirler: "Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" derler."**

---

4 Bkz. Bakara, 6-7.

Çünkü sözlerin en doğrusunu, evvelkilerin hurafeleri olarak görmek, onu yalanlamanın en ileri derecesidir.

26- وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ **"Onlar, insanları ondan menederler."**

"Ondan" ifadesi hem Kur'ana, hem Hz. Peygambere râci olabilir.

وَيَنْئَوْنَ عَنْهُ **"Kendileri de ondan uzak dururlar."**

Kendileri de ondan uzaklaşıyorlar.

Ayet, Ebu Talib gibilerin haline işaret de olabilir. Yani, böyleleri bir yandan Hz. Peygambere gelebilecek taarruzlardan sakındırırlarken, kendileri de uzak kalıp iman etmemektedirler.

وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلاَّ أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ **"Böylece yalnız kendilerini mahvediyorlar, ama farkında değiller."**

Bunun zararının başkasına değil ancak kendilerine olacağının farkında değillerdir.

27- وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ **"Ateşin üzerinde durduruldukları zaman, onların hallerini bir görsen!"**

Sen onları cehenneme atılıp, o ateşi ayan beyan gördüklerinde veya o ateşe girip azabının ne kadar dehşetli olduğunu anladıklarında bir görsen, çok şeni' bir durumu görmüş olursun.

فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلاَ نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ **"O zaman şöyle derler: Ne olurdu dünyaya geri döndürülsek de, Rabb'imizin âyetlerini yalanlamasak ve mü'minlerden olsak!"**

28- بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ **"Hayır,** (böyle demeleri) **daha önce gizlemekte oldukları şeyler onlara göründü** (de ondandır)."

Onların gizlemiş oldukları nifak veya çirkin amelleri ortaya çıktı, dolayısıyla **"ah dünyaya döndürülsek de..."** şeklindeki sözleri, gerçekten dünyaya döndürülseler iman etmeye azimli olduklarından değil, içinde bulundukları sıkıntılı hâlden dolayı bir temenni oldu.

وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ **"Şayet dünyaya döndürülselerdi, kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi."**

Meselelere vakıf olduktan ve her şey ayan beyan ortaya çıktıktan sonra

bunlar dünyaya döndürülseler, daha önce kendilerine yasaklanan küfür ve günahlara tekrar dönerlerdi.

وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ **"Şüphesiz onlar yalancıdırlar."**

Onlar, kendileriyle ilgili verdikleri vaadde yalancıdırlar.

29- وَقَالُوا **"Ve dediler ki:"**

Burası, onların dünyada iken söylediklerinin zikri olabilir.

إِنْ هِيَ إِلاَّ حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ **"Dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur, biz diriltilecek değiliz."**

30- وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ **"Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman, onların hallerini bir görsen!"**

Ayet, sual ve kınama için onların alıkonulmalarından bir mecazdır.

Denildi ki: "Rab'lerinin hükmü veya cezası için tutuklandıklarında sen onların hallerini bir görsen!"

Veya "Rab'lerini hakkıyla tanıdıklarında sen onların hallerini bir görsen!"

قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ **"(Rableri onlara) der: Bu, hak değil mi?"**

Ayetin bu kısmı sanki "O zaman onların Rabbi ne dedi?" sualine bir cevaptır. **"Bu hak değil mi?"** derken soru üslûbu kullanılması, yalanlamalarına mukabil onları azarlamaktır.

"Bu" kelimesi ise, öldükten sonra dirilmeye ve peşinde gelen mükâfat ve cezaya bakar.

قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا **"Onlar derler: "Ya Rabbena, yemin ederiz ki haktır."**

Onların **"Ya Rabbena, yemin ederiz ki haktır"** demeleri ise, durum son derece açık olduğundan, yeminle te'kid edilmiş bir ikrardır.

قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ **"(Rableri de onlara) der: "Öyleyse inkârınız sebebiyle tadın azabı!"**

"Küfrünüz sebebiyle veya küfrünüze bedel olarak tadın bakalım azabı!"

31- قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ **"Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar, gerçekten hüsrana uğramışlardır."**

Onların hüsrana uğramaları

-Kaçırmış oldukları nimetlerdir.

-Ayrıca, daimi azabı hak etmeleridir.

Allaha kavuşmak ise, öldükten sonra dirilme ve bunu izleyen durumları anlatır.

حَتّٰٓى اِذَا جَآءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً **"Kıyamet günü ansızın onlara gelir."**

Onların bunu yalanlamaları, kendilerine ansızın ölüm gelinceye kadardır.

قَالُوا يٰا حَسْرَتَنَا عَلٰى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا **"Şöyle derler: Dünyadaki ihmallerimizden dolayı yazıklar olsun bize!"**

O zaman, "görevlerimizde ihmallerimizden dolayı yazıklar olsun bize" derler.

وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى ظُهُورِهِمْ **"Onlar, günahlarını sırtlarına yüklenmiş bir haldedirler."**

اَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ **"Dikkat edin, yüklendikleri günah yükü ne kötüdür!"**

Ayet, günahların yükünü çekmeye müstehak olduklarını anlatan bir temsildir.

32- وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ **"Dünya hayatı, oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir."**

Dünyanın amelleri ancak bir oyun ve eğlencedir, insanları asıl görevlerinden alıkor, sonunda daimi bir menfaat ve hakiki bir lezzet veren şeylerden onları meşgul eder.

Ayetin bu kısmı, biraz önce nazara verilen **"Dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur"** demelerine bir cevaptır.

وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ **"Ahiret yurdu ise, müttakiler için daha hayırlıdır."**

Çünkü ahiret yolu hem devamlıdır, hem de menfaatleri ve lezzetleri seçkindir.

Ayette ahiret yurdunun müttakiler için olduğunun söylenmesi, müttakilerin amelleri içinde oyun ve eğlence olmadığına bir tenbihtir.

اَفَلَا تَعْقِلُونَ **"Aklınızı kullanmaz mısınız?"**

Hangi durumun daha hayırlı olduğunu akletmez misiniz?

90. DERS

Peygamber Çilesi

33- قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِى يَقُولُونَ **"Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz."**

فَإِنَّهُمْ لاَيُكَذِّبُونَكَ **"Onlar aslında seni yalanlamıyorlar."**

Gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar.

وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ **"Fakat, o zalimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."**

"Onlar" demek yerine **"o zâlimler"** denilmesi onların bu inkârlarıyla zulmettiklerine veya zulümle iç içe olmaları sebebiyle inkâr ettiklerine delâlet içindir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Ebu Cehil şöyle diyordu: "Biz Seni yalanlamıyoruz, çünkü Sen nezdimizde dosdoğru bir insansın. Biz ancak bize getirdiğini yalanlıyoruz."

34- وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ **"Andolsun ki senden önce de nice peygamberler yalanlandı."**

Ayet, Hz. Peygambere bir tesellidir.

Ayette **"onlar Seni yalanlamıyorlar"** ifadesinin mutlak olarak Hz. Peygamberin yalanlanmasını nefyetmediğine bir delil vardır.[5]

فَصَبَرُوا عَلٰى مَا كُذِّبُوا وَاُوذُوا **"Onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabrettiler."**

Ama onlar, kavimlerinin yalanlamasına ve eziyetlerine sabrettiler. Sen de onları örnek al ve sabret!

---

[5] Yani, önceki ayete bakıldığında Hz. Peygamberi yalanlayan kimse olmadığı zannedilebilir. Ama peşinden gelen bu ayetten O'nu yalanlayanlar da olduğu anlaşılmaktadır.

حَتّٰى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَا ۚ **"Sonunda kendilerine yardımımız yetişti."**

Ayette, sabredenlere yardımın geleceğine dair bir vaade gizli bir işaret vardır.

وَلاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ۚ **"Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur."**

"Hayır O, hak ile geldi ve peygamberleri tasdik etti. Elbette siz o elîm azabı tadacaksınız." (Saffat, 37, 38) gibi ayetlerde vaat edilen durumlara bir işarettir.

وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَاِئِ الْمُرْسَلِينَ **"Şüphesiz ki sana, peygamberlerin haberlerinden bir kısmı gelmiştir."**

O peygamberlerin kıssalarından ve kavimlerine karşı maruz kaldıkları çileli hâllerden bazı haberler Sana geldi.

35- وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِى السَّمَاءِ فَتَاْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍ ۚ **"Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek, yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mu'cize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap!"**

Senden ve Senin getirdiklerine imandan yüz çevirmeleri Sana ağır geliyorsa, yere doğru bir menfez, bir tünel açıp onlar için bir ayete muttali olabileceksen veya bir merdivenle semaya yükselip oradan kendilerine bir ayet getirebileceksen, hiç durma hemen yap.

Ayetten murat, Hz. Peygamberin kavminin İslâma girmesi için ne kadar arzulu olduğunu beyan etmektir. Öyle ki yerin altından veya semanın fevkinden bir mu'cize getirmeye gücü yetse, onların imanı ümidiyle hiç tereddüt etmez, hemen getirirdi.

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى **"Şayet Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzere toplardı."**

Allah isteseydi onları imana muvaffak kılardı, onlar da iman ederlerdi. Lakin O'nun meşieti buna taalluk etmedi.

Öyleyse "onlar iman etmiyorlar" diye kederinden kendini helâk etme!

Mutezile, ayeti şöyle te'vil eder:

Şayet Allah dilese onları imana zorlayacak bir mu'cize getirmek sûretiyle

hepsini hidayet üzere toplardı. Lâkin hikmete uygun olmaması sebebiyle bunu yapmadı.

فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ **"O hâlde, sakın cahillerden olma."**

Öyleyse, olmayacak bir şeye hırs göstererek, sabredilecek yerlerde sızlanarak cahillerden olma. Çünkü böyle yapmak cahillerin âdetidir.

36- إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ **"Davete, ancak kulak verenler icabet eder."**

Senin davetine ancak ve ancak anlayarak ve düşünerek dinleyenler icabet eder.

Bir başka ayette şöyle bildirilir:

"Şüphesiz bunda, kendisinde bir kalp olan yahut gafletten uzak bir halde kulak veren kimseler için bir öğüt vardır." (Kaf, 37)

Bunlar ise, duymayan ölüler gibidirler.

وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ **"Ölülere gelince; Allah onları diriltir."**

ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ **"Sonra O'na döndürülürler."**

37- وَقَالُوا لَوْلاَ نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ **"Dediler ki: Rabbinden ona bir ayet indirilse ya!"**

Onların indirilmesini istediği ayet, talep ettikleri bir mu'cize veya inen ayetleri inatları yüzünden bir şey saymadıkları için başka bir ayet gelmesidir.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً **"De ki: Şüphesiz Allah, bir ayet indirmeye kâdirdir."**

Allah, onların talep ettiklerinden bir ayet veya üzerlerine dağın kaldırılması gibi kendilerini imana zorlayacak bir mu'cize veya inkâr etmeleri halinde helâk olacakları bir delil indirmeye kâdirdir.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ **"Fakat onların çoğu bilmezler."**

Lakin onların ekserisi Allahın ayet indirmeye, mu'cize göstermeye kâdir olduğunu, böyle bir ayetin indirilmesinin başlarına belayı celbedeceğini, kendilerine indirilende başka ayete ihtiyaç hissettirmeyecek şekilde alternatif olduğunu bilmezler.

38- وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلاَ طَآئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلاَّ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ **"Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar."**

Ayette **"iki kanadıyla uçan"** ifadesinde **"iki kanat"** kaydı, cümlenin sür'at veya başka bir manayı anlatmak için mecaz olmadığını göstermek içindir.

İşte, her bir canlı ve her bir kuş sizler gibi halleri mahfuz, rızkları ve ecelleri mukadder birer ümmettir.

Ayetten murat, Cenab-ı Hakkın

-Kudretinin kemâline,

-İlminin şümulüne,

-Tedbirinin vüsatine delâlettir. Ta ki bu, O'nun ayet indirmeye de kâdir olduğuna bir delil olsun.

مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ **"Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."**

"Kitap"tan murat

1-Levh-i Mahfuz olabilir. Çünkü Levh-i Mahfuz, âlemde cereyan eden büyük-küçük her şeye müştemildir. Onda canlı-cansız hiçbir şey mühmel değildir.

2-Kur'anı Kerim de olabilir. Çünkü Kur'anda dinle ilgili ihtiyaç olan her şey ayrıntılı veya mücmel olarak bulunmaktadır.

ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ **"Sonra hepsi Rablerinin huzurunda toplanırlar."**

Sonra bütün ümmetler, onları terbiye eden Rab'lerine sevkedilirler, birbirlerinden haklarını alırlar. Rivayette bildirildiği gibi, "boynuzsuz hayvan boynuzludan hakkını alır."

39- وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِى الظُّلُمَاتِ **"Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir."**

Ayetlerimizi yalanlayanlar, sağırdırlar, Allahın rububiyetine, ilminin kemâline ve kudretinin büyüklüğüne delâlet eden böyle ayetleri duymazlar. Dilsizdirler, hakkı konuşmazlar, küfrün karanlıklarında ne yapacaklarını şaşırmış bir hâldedirler.

Ayetteki **"zulümat"**tan murat küfür karanlıkları yanında

-Cehalet karanlığı

-İnat karanlığı

-Taklid karanlığı da olabilir.

مَنْ يَشَأِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ **"Allah dilediği kimseyi yoldan çıkarır."**

Ayet-i Kerime, Mu'tezileye karşı ehl-i sünnete apaçık bir delildir.

وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ **"Dilediğini de, dosdoğru yol üzere kılar."**

O'nu hidayete irşad eder ve ona doğru sevkeder.

40- قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ **"De ki: Söyleyin bakalım, acaba size Allah'ın azabı gelse veya size kıyamet saati gelip çatsa, Allah'tan başkasını mı çağırırsınız?"**

Bu sualden maksat, onların hayret verici durumlarını ortaya koymaktır.

Yani, "sizden öncekilere geldiği gibi size de Allahın azabı veya kıyametin dehşeti gelse, Allahtan başkasına mı yalvarırsınız?"

Bu ifade, onları susturmak içindir.

اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **"Eğer doğru söylüyorsanız..."**

Putların ilahlar olduğunda sadık iseniz, Allahı değil de onları çağırın!

41- بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ **"Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız."**

Onlarla alakalı bazı ayetlerde anlatıldığı üzere, sadece O'na yalvarırsınız.

فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَاءَ **"O da –dilerse- kaldırılmasını istediğiniz belayı kaldırır."**

Hangi hâlin açılması için O'na dua etmişseniz, dilerse o hâli açar, size lütufta bulunur.

وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ **"Ve** (o zaman)**, ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz."**

O vakit batıl mabutlarınızı unutursunuz. Çünkü, zararı açmaya kâdir olanın başkası değil ancak Allah olduğu akıllarda iyice netleşmiştir.

91. DERS

Peygamber Daveti

42- وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ **"Andolsun, senden önce diğer ümmetlere de elçiler gönderdik."**

فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَاْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ **"Sonunda, ola ki yalvarıp tevbe ederler diye onları yoksulluk ve afetlerle yakalayıp cezalandırdık."**

Ama onlar inkâr ettiler, gönderilen elçileri yalanladılar, biz de onları şiddet ve fakirlikle, zarar ve afetlerle yakaladık.

Ta ki bize itaatkâr olsunlar, günahlarından tevbe etsinler.

43- فَلَوْلآ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَا تَضَرَّعُوا **"Hiç olmazsa onlara azabımız geldiği zaman yakarıp tevbe etselerdi."**

وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ **"Fakat kalpleri katılaştı."**

وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"Ve şeytan da yapmakta olduklarını onlara süslü gösterdi."**

İlahi ceza geldiğinde Allaha yalvarmaları beklenirdi, ama böyle yapmadılar.

Onları Allaha yalvarmaktan alıkoyan:

-Kalplerinin katılığı

-Ve şeytanın kendilerine süslü kıldığı amellerini beğenmeleri idi.

44- فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٖ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَىْءٍ **"Derken onlar kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında,** (önce) **üzerlerine her şeyin kapılarını açtık."**

Ne zaman ki, kendilerinin uyarıldığı çetin halleri unuttular, bunlardan ibret almadılar, Biz de zorluklar ve rahatlıkların sırayla onlara gelmesi esnasında, kendilerine bir rahatlık olmak üzere her türlü nimetin kapılarını açtık. Kendilerinin bir mazereti kalmaması için hem şiddetle, hem de bollukla imtihan ettik.

Onlara her şeyin kapısının açılması bir mekir de olabilir. Hz. Peygamber (asm) bu durumda nimet gelmesini "Ka'benin Rabbine yemin ederim ki, bu bir mekirdir" şeklinde değerlendirmiştir.

حَتّٰى اِذَا فَرِحُوا بِمَا اُوْتُوْا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً **"Sonra kendilerine verilenle sevinip şımardıkları sırada, onları ansızın yakaladık."**

Kendilerine verilen nimetlerle şımardılar, Mün'imi hatırlamak yerine nimetlerle meşgul oldular, Cenab-ı Hakkın hakkını edadan uzak kaldılar. Biz de ansızın kendilerini yakalayıverdik.

فَاِذَا هُمْ مُّبْلِسُوْنَ **"O zaman bir anda bütün ümitlerini kaybedip yıkıldılar."**

O zaman pişman oldular, ilâhî rahmetten ümitlerini kestiler.

45- فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا **"Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi."**

Böylece o zalim kavmin bütün fertleri cezalandırıldı, kökleri kesildi.

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ **"Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun."**

Onları helâk ettiği için, âlemlerin Rabbine hamdolsun. Çünkü kâfirlerin ve Allaha isyan eden kimselerin helâki, yeryüzünde yaşayanları onların kötü inançlarından ve amellerinden kurtarması yönüyle, hamdedilmesi gereken büyük bir nimettir.

46- قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ مَّنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِهٖ **"De ki: Ne dersiniz, eğer Allah sizin işitmenizi ve gözlerinizi alır, kalplerinizi de mühürlerse, Allah'tan başka onu size** (geri) **getirecek ilâh kimdir?"**

Allah sizi sağır ve kör yapsa, aklınızı ve idrakinizi örten şeylerle kalplerinizi perdeleyip mühürlese bunu size kim geri verir?

اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ **"Bak, biz âyetleri nasıl tasrif ediyoruz?"**

Ayetlerin tasrifi,

-Bazan akla hitap mukaddimelerle,

-Bazan terğib ve terhib ile,

-Bazan öncekilerin hâllerini tenbih ve tezkir ile tekrar be tekrar nazara vermek sûretiyle olur.

ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ **"Sonra onlar ise nasıl yüz çeviriyorlar?"**

Ama onlar, bütün bu anlatımlardan sonra, yine de yüz çeviriyorlar.

Ayette geçen **"sonra"** ifadesi, onların bu hâlinin ne kadar da akıldan uzak olduğunu gösterir.

47- قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ **"De ki: Ne dersiniz, Allah'ın azabı size ansızın veya açıktan açığa gelse, zalimler topluluğundan başkası mı helâk edilecek?"**

Azap, bazan ansızın, hiçbir öncü habercisi olmadan gelir. Bazan da geleceğini haber veren öncü bir haberci ile gelir.

Ayette **"ansızın ve açıktan"** ifadeleri "gece ve gündüz" şeklinde de açıklanmıştır.

48- وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ **"Biz peygamberleri ancak müjdeleyici ve uyarıcı kimseler olarak göndeririz."**

Biz elçileri ancak mü'minleri cennetle müjdeleyici, kâfirleri de azapla uyarıcı olarak göndeririz. Yoksa elçileri diğer insanlara kaba tavırlarla teklifte bulunsunlar, onlarla eğlensinler diye göndermeyiz.

فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ **"Artık kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara bir korku yoktur, onlar mahzun olacak da değillerdir."**

Artık her kim inanır ve bildirildiği şekilde düzeltilmesi gerekenleri düzeltirse, böyle olanlara ne azaptan bir korku vardır, ne de sevabı kaçırmaktan bir üzüntü.

49- وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ **"Ayetlerimizi yalanlayanlar ise, yapmakta oldukları fasıklık sebebiyle azap kendilerine dokunacaktır."**

Ayette azap onlara dokunan bir şey olarak ifade edildi. Sanki azap onlara ulaşmaya taliptir, onları bulup cezalandırmaktadır.

"Azap" kelimesi elif-lâmlı geldiği için ayrıca tavsifte lüzum görülmedi.

Onlara gelen bu azap, tasdikten ve taatten çıkmaları sebebi iledir.

50- قُلْ لاَ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَآئِنُ اللّٰهِ **"De ki: Size "Allah'ın hazineleri yanımdadır" demiyorum."**

"Allahın hazinelerinden" murat

-O'nun kudretiyle meydana gelen şeyler,

-Veya O'nun rızık hazineleridir.

وَلاَ اَعْلَمُ الْغَيْبَ **"Gaybı da bilmiyorum."**

Ben, Allah bana vahyetmedikçe ve kendisine bir delil bırakmadıkça kendiliğimden gaybı bilmem.

وَلاَ اَقُولُ لَكُمْ اِنِّى مَلَكٌ **"Ve size, "ben bir meleğim" de demiyorum."**

"Ben melek cinsindenim" veya "onların yaptıklarını yapmaya güç yetiririm" demiyorum.

اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحٰى اِلَىَّ **"Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum."**

Hz. Peygamber (asm) bu ayette ortaya konulan ölçülerle ulûhiyet ve melekiyet davasından teberri etti. Çünkü kavmi, Hz. Peygamberin davasını akıldan uzak görüyor, iddia ettiği şeylerin fasit olduğuna inanıyorlardı.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ **"De ki: Kör ile gören bir olur mu?"**

Kör ve gören,

-Dalâlette olanla hidayet üzere olan,

-Cahil ve âlim,

-Uluhiyet ve melekiyet gibi olmayacak şeyleri iddia edenle, nübüvvet gibi istikametli şeyi iddia eden hakkında bir meseledir.

اَفَلاَ تَتَفَكَّرُونَ **"Hiç düşünmez misiniz?"**

Düşünmez misiniz, ta ki hidayete eresiniz, hak ve batıl iddiayı birbirinden ayırabilesiniz, vahyin tâbi olunması gereken kendisinden müstağni olmayacak bir yol olduğunu anlayasınız.

51- وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُوا اِلٰى رَبِّهِمْ **"Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları, onunla uyar."**

Gelen vahiyle onları uyar

Bunlar, amelde ihmali olan mü'minlerdir.

Veya, gerek mü'minlerden gerekse mü'min olmayanlardan ona tam inanan veya tereddütle haşrin gelmesini caiz görenlerdir.

Çünkü, inzar bunlara fayda verir. Haşri imkânsız görenleri haşirle uyarmak ise, kendilerine bir fayda sağlamaz.

لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلاَ شَفِيعٌ "(Orada) **Onlar için Ondan başka ne bir dost, ne de bir şefaatçi vardır."**

Bu kısım hâl cümlesidir.

Yani, kendileri için Allahtan başka ne bir dost ne de şefaatçi olmayacak bir halde Rablerinin huzuruna götürülmekten korkan kimseleri, sana gelen vahyi anlatarak uyar.

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ **"Ola ki sakınırlar."**

52- وَلاَتَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ **"Sırf Allah'ın rızasını dileyerek sabah akşam Rab'lerine dua edenleri huzurundan kovma."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Kureyş müşrikleri Hz. Peygambere gelip Ammar, Suheyb, Habbab gibi fakir Müslümanları kastederek "bunları kovarsan gelir, Seninle konuşuruz" dediler. Hz. Peygamber "ben böyle bir şey yapmam" dedi. Bunun üzerine, "biz geldiğimizde onlar senin yanında olmasın" dediler, Hz. Peygamber buna "evet" dedi. Rivayete göre Hz. Ömer "Ya Rasulallah, dediklerini bir yapsan da durumlarını görsek" dedi. Hz. Peygamber Hz. Aliye onlara bir yazı yazmasını istedi. Bunun üzerine ayet indi.

Ayette geçen **sabah-akşam Allaha duadan murat**, onların devamlı dua eden kimseler olduğunu bildirmektir. Bunun sabah ve ikindi namazı olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Onlar Rab'lerine ihlâsla dua ederler. Duanın **"Sırf Allah'ın rızasını dileyerek"** şeklinde kayıtlı nazara verilmesinde, işin esasının ihlâs olduğuna bir tenbih vardır.

Âyette, onların bu hâlinin kendilerine ikramı gerektirdiğini, uzaklaştırılmalarına ise aykırı olduğunu hissettirmek vardır.

مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَىْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَىْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ **"Onların hesabından Sana bir şey yoktur, Senin**

hesabından da onlara bir şey yoktur ki onları yanından kovup zalimlerden olasın."

"Onların..." derken, bundan murat fakir mü'minlerdir. Yani onların imanının hesabı sana ait değildir.

Zamirin müşriklere ait olduğu da söylenmiştir.

53- وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ "Böylece insanların bazısını bazısı ile denedik."

İnsanlar dünya işlerinde birbirinden farklı durumdadırlar ve bunlarla farklı farklı imtihanlara tâbi tutulurlar. Bunun sonucu olarak, Kureyş eşrafının küçük gördüğü fakir ve köle insanlar, nice itibarlı kimseden önce imana girer.

لِيَقُولُوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا "Ta ki, "Allah, aramızdan şu adamları mı lütfuna layık gördü" desinler."

O zaman o inatçı, ekâbir ve lider takımı şöyle derler: "Allah hidayet ve tevfik ile aramızdan bunları mı seçti?"

Onların bu ifadesinde "hayır, olamaz" manası vardır.

Kur'an onların bir başka ifadesini de şöyle nakleder:

"Eğer bu bir hayır olsaydı, onlar onu kabulde bizi geçemezlerdi." (Ahkaf, 11)

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ "Allah, şükreden kullarını en iyi bilen değil midir?"

Allah elbette iman eden ve şükredenleri en iyi bilendir, ona göre bunları muvaffak kılar. İnkârcı ve nankör olanları da en iyi bilir, onları hidayetten mahrum bırakır.

54- وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ "Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman, de ki: Selâm olsun size!"

كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ "Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı."

Burada anlatılanlar, önceki ayette anlatılan **"sırf Allah'ın rızasını dua eden"** kimselerdir. Orada ibadete devamları nazara verilmişti, burada da Kur'ana imanları ve delile uymaları nazara verildi. Cenab-ı Hak bu ayetle Hz. Peygambere onlara selâm vermesini veya Allahın onlara selâmını

ulaştırmasını ve Allahın rahmetinin ve lütfunun genişliğini müjdelemesini emretti.

Onları bu şekilde anlatmakta, onların ilim ve amel faziletlerini cem eden kimseler olduğunu bildirmek vardır. Böyle kimselerin ise,

-Yakınlaştırılması gerekir, uzaklaştırılması değil,

-İzzetli yapılmaları gerekir, zelil kılınmaları değil.

-Ve bunların dünyada Allah tarafından selâmetle ve ahirette de rahmetle müjdelenmeleri uygundur.

Sebeb-i nüzûl

Denildi ki, bir grup insan Hz. Peygambere gelip "biz büyük günahlar işledik!" dediler. Hz. Peygamber onlara bir cevap vermedi, onlar da ayrıldılar. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Şöyle ki: Sizden her kim cahillikle bir kötülük yapar da sonra tevbe eder, halini düzeltirse (bilmiş olun ki) **O, Ğafur'dur – Rahîm'dir."**

Ayetin bu kısmı, biraz önce nazara verilen ilâhî rahmeti tefsir eder. Yani, Hz. Ömerin "Ya Rasulallah, dediklerini yapsan da durumlarını görsek" demesi gibi, her kim peşinden gelecek zarar ve mefasidi bilmeden cahilce bir günah işlese, ardından yaptığı hatayı telafi edip ve bir daha yapmamaya kesin azmetse, Allah onu bağışlar ve ona merhamet eder.

Ayette **"cahillikle bir kötülük yapmak"** ifadesi "bilgisizliğinden dolayı günaha girmek" şeklinde de anlaşılabilir. Çünkü böyle zarara yol açan işleri yapmak, genelde sefih ve cahil kimselerin fiilidir.

55- وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ع **"Mücrimlerin yolu açığa çıksın diye âyetleri işte böyle fasıl fasıl açıklıyoruz."**

Bu açık tafsil gibi, biz itaat edenlerin ve mücrimlerin sıfatlarını, bunlardan günahta ısrar edenlerin ve tevbe edenlerin durumlarını Kur'an ayetiyle tafsil ediyor, ayrıntılı olarak anlatıyoruz.

92. DERS

Gaybın Anahtarları

56- قُلْ اِنِّی نُهِیتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِینَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ **"De ki: Gerçekten ben, Allah'tan başka yalvardıklarınıza ibadet etmekten nehyolundum."**

De ki, ben tevhid konusunda bana gösterilen deliller ve indirilen ayetlerde sizin Allahtan başka taptıklarınıza veya ilah ismini verdiklerinize itaat etmekten men edildim.

قُلْ لاَ اَتَّبِعُ اَهْوَاءَكُمْ **"De ki: Ben sizin hevâlarınıza uymam."**

Ayetin bu kısmı,

-Onların beklentilerini kesme hususunda bir te'kidir.

-Ve nehyi icab ettiren şeye işarettir.

-Ve onlara uymanın söz konusu olamayacağının illetini beyandır.

-Ayrıca, onların cehâletlerini ortaya koymaktır.

-Dalaletlerinin başlangıcını beyandır.

-Yollarının doğru bir yol olmayıp hevâya uymak olduğunu bildirmektir.

-Hakkı araştıran kimselere de hüccete uymalarını, taklid etmemelerini hatırlatmaktır.

قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِینَ "(Şayet uyarsam) **o zaman sapmış olurum, hidayete erenlerden olmam."**

Ayette onların dalalette olduklarına, doğru bir yol üzere olmadıklarına bir tariz vardır.

57- قُلْ اِنِّی عَلٰی بَیِّنَةٍ مِنْ رَبِّی **"De ki: Ben Rabbimden apaçık bir beyyine üzereyim."**

"Ben Rabbimin marifetinden, Ondan başka mabud olmadığı hususunda apaçık bir delil üzereyim."

Önceki ayette, kendisine uyulması caiz olmayan şey beyan edilmişti, burada da, ittibaı gerekli olana dikkat çekildi.

Beyyine, hakkı batıldan ayıran açık delildir.

Beyyineden muradın Kur'an ve vahiy olduğu veya aklî deliller olduğu söylenmiştir.

Bunların hepsini içine alması da düşünülebilir.

وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ **"Siz ise onu yalanladınız."**

Siz ise O'nu yalanlıyorsunuz, başkasını O'na şerîk kılıyorsunuz.

مَا عِنْدِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ **"O çabuk gelmesini istediğiniz azap, benim elimde değildir."**

Onlar **"Allahım, eğer bu Senin katından gelmiş bir hak kitap ise, hiç durma üstümüze gökten taşlar yağdır veya bize çok elim bir azap ver."** (Enfal, 32) ayetinde nazara verildiği üzere kendilerine vaat edilen azabın bir an önce gelmesini istiyorlardı.

اِنِ الْحُكْمُ اِلاَّ لِلّٰهِ **"Hüküm ancak Allah'a aittir."**

Azabın hemen gelmesi ve tehir edilmesinde hüküm ancak Allahındır.

يَقُصُّ الْحَقَّ **"O, gerçeği anlatır."**

وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ **"Ve O,** (hakkı bâtıldan) **ayırt edenlerin en hayırlısıdır."**

58- قُلْ لَوْ اَنَّ عِنْدِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ لَقُضِىَ الْاَمْرُ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ **"De ki: Çabuk gelmesini istediğiniz azap şayet benim elimde olsaydı, benimle sizin aranızda iş bitirilmiş olurdu."**

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِينَ **"Allah, zalimleri en iyi bilendir."**

Lakin iş Allaha râcidir. O ise kimin hemen cezalandırılacağını, kime mühlet verileceğini en iyi bilendir.

59- وَعِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ **"Gaybın anahtarları O'nun katındadır."**

Ayetteki **"Mefatihu'l gayb"** ifadesi,

-Gaybın hazineleri

-Gaybın anahtarları anlamına gelir.

لاَ يَعْلَمُهَا اِلاَّ هُوَ **"Onları O'ndan başkası bilmez."**

Azabın vaktini, öne alınması veya tehir edilmesindeki hikmetleri ancak

O bilir, hikmetinin iktizasına ve meşietinin taallukuna göre bunları ortaya koyar.

Ayette, Allahu Teâlânın, eşyayı vukuundan önce bilmesine bir delil vardır.

وَيَعْلَمُ مَا فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ **"Karada ve denizde olanları bilir."**

Görülmeyenleri ancak Allahın bildiğinin ifade edilmesinden sonra, görülenleri de bilmesi nazara verildi.

وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلاَّ يَعْلَمُهَا **"Ve hiçbir yaprak Onun ilmi dışında yere düşmez."**

Ayetin bu kısmı, Cenab-ı Hakkın ilminin cüz'iyatı kuşatmasını etkili bir şekilde beyan eder.

وَلاَ حَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ اِلاَّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ **"Toprağın karanlıklarındaki bir tane, ayrıca yaş- kuru ne varsa hepsi Kitab-ı mübindedir."**

Bunlar, ayetin önceki kısmında geçen **"yaprak"** kelimesine atfedilmiştir.

"Kitab-ı mübin" ifadesi ise önceki istisnadan bedeldir.

Yani, **"kitab-ı mübin"**, Allahın ilmini ifade eder.

Bundan murat levh-i mahfuz da olabilir.

60- وَهُوَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ **"O ki, gece vakti sizi vefat ettirir** (ölü gibi uyutur)."

"Teveffî" kelimesi, asıl olarak "bir şeyin tamamını almak" anlamına gelir. Burada istiare yoluyla uyku için kullanılmıştır. Çünkü hem ölümde, hem de uykuda duyuların ve temyizin ortadan kalkması vardır.

وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ **"Gündüz ne kazandıklarınızı bilir."**

Gecenin uykuya, gündüzün ise kazanmaya tahsisi, genelde böyle olmasındandır.[6]

ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضٰى اَجَلٌ مُسَمًّى **"Sonra belirlenmiş ecel tamamlanıncaya kadar gündüz sizi tekrar diriltir** (uyandırır)."

---

6 Yoksa insan gündüz de uyuyabilir, gece de bir şeyler kazanabilir.

Sonra gündüz vakti sizi uyandırır, uyanmış kimsenin dünyada belirlenmiş eceline ulaşması için mühlet verir.

ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ **"Sonra dönüşünüz ancak O'nadır."**

ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ **"Sonra da bütün yaptıklarınızı size tek tek haber verecektir."**

Denildi ki: Ayetteki hitap kâfirleredir. Yani, sizler gece vakti leş gibi bırakılırsınız, gündüz de günahlar kazanırsınız. Allahu Teâlâ ise amellerinize muttalidir. Gece uyumakla ve gündüz günah kazanmakla geçen ömürleriniz sona erdiğinde bir müddet kabirde sizi bırakır, sonra hesap vermek üzere dönüşünüz O'nadır. Ardından, yaptıklarınızı bir bir size haber verir, ona göre cezalandırır.

61- وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ **"O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir."**

وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً **"Üzerinize koruyucu melekler gönderir."**

Bundan murat insanların amellerini muhafaza eden Kiramen Kâtibin melekleridir.

Bunun hikmeti şudur: İnsan, amellerinin yazıldığını ve herkesin huzurunda arz edileceğini bilince, kendini günahlardan daha iyi muhafaza eder. Köle efendinin lütfuna güvense, affına ve gizlemesine itimat etse, işine o kadar da önem vermez.

حَتّٰى اِذَا جَاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا **"Nihayet birinize ölüm geldiğinde elçilerimiz onun canını alırlar."**

Elçilerden murat ölüm meleği ve avaneleridir.

وَهُمْ لاَ يُفَرِّطُونَ **"Ve onlar görevlerinde asla kusur etmezler."**

Onlar gevşeklik göstermezler, mühlet de tanımazlar, görevlerini tam yaparlar.

62- ثُمَّ رُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ **"Sonra gerçek Mevlâlarına** (Sahiplerine) **döndürülürler."**

Sonra Allahın hüküm ve cezasına gönderilirler.

Allah onların Mevlâ'sıdır, onların işini üstlenir.

Aralarında tam bir adalet ile hükmeder.

اَلاَ لَهُ الْحُكْمُ **"Dikkat edin, hüküm ancak O'nundur."**

Dikkat edin, o günde Allahtan başkasının hüküm vermesi söz konusu değildir.

وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ **"Ve O, hesap görenlerin en süratlisidir."**

Bütün mahlûkatın muhasebesini bir anda görür. Bir hesap diğerine mani olmaz.

93. DERS

Alttan Ve Üstten Azap

63- قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ اَنْجٰينَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ **"De ki: "Eğer bizi bundan kurtarırsa, elbette şükredenlerden olacağız" diye, tazarru ile ve gizlice O'na dua ederken, karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?"**

"Kara ve denizin karanlıklarından" murat, bunlarda yaşanan çetin hâllerdir. Karanlık, çetin haller için istiare yoluyla kullanılmıştır. Çünkü her ikisinde de dehşetli hâller ve görmenin devre dışı kalması vardır. Bundan dolayı, zor gün için **"kara gün"** ifadesi kullanılır.

Yeryüzünde çöküntü ve denizde de batmak, kara ve denizin karanlıklarına birer misal olabilir.

64- قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ **"De ki: Allah, sizi ondan ve bütün sıkıntılardan kurtarır."**

ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ **"Sonra siz O'na şirk koşarsınız."**

Ama sonra siz şirke dönersiniz, verdiğiniz söze vefa göstermezsiniz.

Ayette "şükretmezsiniz" yerine **"şirk koşarsınız"** denilmesi, Allaha ibadette şirk koşan birinin sanki hiç ibadet etmediğine bir tenbih içindir.

65- قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ **"De ki: O, size üstünüzden bir azap göndermeğe kadirdir."**

Hz. Nûh, Hz. Lût ve Ashab-ı file yaptığı gibi, Allah üstünüzden bir azap göndermeye kadirdir.

اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ **"Veya ayaklarınızın altından."**

Firavunu suda boğması, Karunu yerin dibine geçirmesi gibi alttan azap vermeye de kâdirdir.

Üstten azap kötü idarecilere, alttan azap ise aşağı tabaka kimselerden gelecek sıkıntılara da işaret eder.

اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ **"Ya da sizi grup grup bir-**

birinize düşürmeğe ve kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya da kadirdir."

Sizi birbirinize düşürüp farklı hizipler halinde birbirinizle savaştırmaya da gücü yeter.

اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ **"Bak, âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz."**

Bak, vaad ve vaîd ile ayetleri nasıl anlatıyoruz?

لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ **"Ola ki iyice anlarlar."**

66- وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ **"O, hak olduğu hâlde, kavmin onu yalanladı."**

"Kavmin onu yalanladı" ifadesindeki zamir, başlarına gelecek azaba veya Kur'ana işarettir.

قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ **"De ki: Ben size bir vekil değilim."**

Ben ancak bir uyarıcıyım. Hafîz olan, yani sizi yalanlamaktan men edebilecek veya yalanlamanıza ceza verecek ise Allahtır.

67- لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٌّ **"Her haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır."**

Burada **haber**den murat, azap vaadidir. Her azap vaadinin gerçekleşeceği belli bir vakit vardır.

وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ **"Sonra bileceksiniz."**

Dünya ve ahirette azap vâki' olduğunda o zaman bunu bileceksiniz.

68- وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِى اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهٖ **"Âyetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman hemen onlardan uzaklaş ki, ondan başka söze dalsınlar."**

Ayetlerimiz hakkında

-Yalanlamak

-Alay etmek

-Tenkit etmek şeklinde haddi aşanları gördüğünde, onlardan yüz çevir, onlarla beraber oturma, onların yanından kalk git.

وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ **"Eğer şey-**

tan bunu sana unutturursa, hatırladıktan sonra hemen kalk, o zalim kavim ile beraber oturma."

Ayette "onlarla oturma!" yerine **"zâlim kavim ile beraber oturma!"** denilmesi, onların Kur'ana karşı tasdik etmek ve saygı göstermek yerine yalanlamak ve dalga geçmek sûretiyle zulmettiklerine delâlet içindir.

69- وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ **"Sakınanlara, o zalimlerin hesabından bir sorumluluk yoktur."**

وَلَٰكِنْ ذِكْرَىٰ **"Fakat bir hatırlatma yapmaları uygun olur."**

Müttaki kimseler için, beraberce oturdukları kimselerin çirkin amel ve sözlerinden dolayı hesaba çekilmek söz konusu değildir. Lakin onlara düşen, o çirkin iş ve çirkin amel sahiplerini uyarmak, öğüt vermek, onların o çirkin işlere büsbütün dalmalarına engel olmak, yaptıkları şeyin çirkinliğini göstermektir.

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ **"Ola ki sakınırlar."**

Olur ki utanarak veya çirkin olduğunu fark ederek yaptıkları işe son verirler.

"Ola ki sakınırlar" ifadesi, biraz önce bahsi geçen müttakilere de bakabilir. Yani "ola ki böylece takva üzere sebat ederler, kötü kimselerle aynı mecliste bulunmaktan manen yara almazlar."

70- وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا **"Dinlerini bir oyun ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının kendilerini aldattığı kimseleri terket!"**

Bunlar, dinlerini teşehhi üzere bina ettiler, dünyada ve ahirette kendilerine bir fayda vermeyecek putlara tapmak, bazı helâl hayvanları kendilerine haram kılmak gibi şeyleri din edindiler.

Veya kendilerine gönderilen hak dini hafife aldılar, onunla dalga geçtiler, bu şekilde onu oyun ve eğlence edindiler.

Veya aslında ibadet vakti olan bayramlarını oyun ve eğlence zamanı hâline getirdiler.[7]

---

[7] Bir zamanlar TV'lerde "Ramazan Özel Eğlence Proğramları" olur, o mübarek ibadet ayı, kasıtlı olarak sanki bir eğlence zamanıymış gibi sunulurdu.

Ayet şu manayı ders vermektedir: Böyle yapanlardan yüz çevir! Onların fiillerine ve sözlerine aldırma!

Ayetin **"Tek olarak yarattığım o kimseyi bana bırak."** (Müddesir, 11) ayeti gibi onlara bir tehdit olması da caizdir.

Bazıları, bu ayetin **"seyf ayeti"** ile mensuh olduğunu söylerler. Onlar, ayetteki **"terk et"** ifadesini "onlardan elini çek, onlara taarruzda bulunma" şeklinde değerlendirirler.

وَذَكِّرْ بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ **"Her bir nefsin kazandığı yüzünden helâkete sürüklenmemesi için, onun ile öğüt ver."**

Kur'an ile şunu hatırlat ki, nefisler için kendilerini helake maruz bırakmak ve kötü amelleri sebebiyle rehin tutulmak vardır.

لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ **"Ona Allah'tan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefaatçi."**

وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَا **"Eğer kurtuluşu için her türlü fidyeyi verse de, bu ondan kabul edilmez."**

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اُبْسِلُوْا بِمَا كَسَبُوْا **"İşte onlar kazandıkları yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir."**

İşte bunlar çirkin amelleri ve bozuk inançları sebebiyle azaba teslim edilmişlerdir.

لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيْمٍ وَّعَذَابٌ اَلِيْمٌ بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ **"İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için, kaynar bir içecek ve elîm bir azab vardır."**

Bu ayet, önceki ayetin te'kidi ve tafsilidir. Onlar küfürleri sebebi ile karınlarında kaynar bir su ve bedenlerini yakan bir ateş ile azap görürler.

71- قُلْ اَنَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا **"De ki: Biz Allah'ı bırakıp da bize fayda veya zarar vermeyen şeylere mi yalvaralım?"**

وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰىنَا اللّٰهُ **"Allah bize hidayet ettikten sonra gerisin geri** (şirke) **mi döndürülelim?"**

Allah bizi şirkten kurtarıp İslâm ile rızıklandırdıktan sonra, tutup da bize fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen şeylere ibadet edip tekrar şirke mi dönelim?

كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهٗٓ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهٗٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا **"Arkadaşları "bize gel" diye doğru yola çağırdıkları halde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşıp şeytanların ayarttığı kimse gibi mi olalım?"**

Azgın cinler kendisini çöle götürmüşler, şaşkın, yolu kaybetmiş biri gibi mi olalım?

قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى **"De ki: "Hiç şüphesiz asıl doğru yol, Allah'ın yoludur."**

Allahın hidayetinin tecellisi olan İslâm, işte gerçek hidayet onunladır. Onun dışındakiler dalalettir.

وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ **"Bize, âlemlerin Rabbine teslim olmamız emredildi."**

72- وَاَنْ اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوهُ **"Bir de bize, "Namazı dosdoğru kılın ve Allah'a karşı gelmekten sakının" denildi."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Ebubekirin oğlu Abdurrahmân, babasını putlara tapmaya davet etmişti. Ayet, bu münasebetle nazil oldu. Bu rivayete göre, Hz. Ebubekir yerine Hz. Peygambere bunları söylemesinin emredilmesi, Ebubekir-i Sıddîkın şanına bir tazimdir ve Hz. Peygamberle aralarında olan ittihadı (birliği) bir izhardır.

وَهُوَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ **"Sizler, O'nun huzuruna sevk edileceksiniz."**

Kıyamet günü O'nun huzuruna götürüleceksiniz.

73- وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ **"O, gökleri ve yeri hak olarak yarattı."**

وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ **"Onun "ol" demesiyle her şeyin oluvereceği günü hatırla."**

قَوْلُهُ الْحَقُّ **"O'nun sözü haktır."**

Onun hak sözü kâinatta nâfizdir.

وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ **"Sûr'a üfürüldüğü gün de mülk ancak O'nundur."**

Cenab-ı Hakkın bu sözü, şu ayette olduğu gibidir: **"Bugün mülk** (hükümranlık) **kimindir? Vahid – Kahhar olan Allah'ındır."** (Mü'min, 16)

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ **"Gaybı da, görülen âlemi de bilendir."**

وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ **"O, Hakîm – Habîr'dir** (hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.)"

Ayetin bu kısmı, ayetin bir fezlekesi ve hülasası gibidir.

94. DERS

Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi

74- وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً **"Hani İbrahim, babası Âzer'e şöyle demişti: Sen putları ilâh mı ediniyorsun?"**

Azer, Hz. İbrahimin babasının adıdır.

Babasının taptığı putun adı olduğunu söyleyenler de olmuştur. Böyle diyenlere göre, puta ibadeti sebebiyle o putun adı kendisine lakap olarak verilmiştir.

اِنِّى اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ **"Şüphesiz, ben seni ve kavmini apaçık bir dalalet içinde görüyorum."**

75- وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ **"Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyoruz ki, kesin inananlardan olsun."**

Göklerin ve yerin melekûtu

-Onlardaki rububiyet ve malikiyet,[8]

-Onların hayret verici halleri ve sanatlarıdır.

Bunları Ona göstermemiz, bunlarla istidlalde bulunması ve yakîn mertebesine ulaşması içindi.

76- فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا **"Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü."**

قَالَ هٰذَا رَبِّى **"Bu benim Rabbim!" dedi."**

Ayetin bu kısmı, Hz. İbrahime göklerin ve yerin gösterilmesinin tafsil ve beyanıdır.

Hz. İbrahimin babası ve kavmi putlara ve yıldızlara tapıyorlardı. Onla-

---

8 **Rububiyet**, Allahın her şeyi terbiye etmesi, **malikiyet** ise her şeye sahip olmasıdır. Alemde ne varsa hepsi ilâhî terbiyeden geçmiştir ve hepsi Onun mülküdür.

rın dalaletlerine tenbihte bulunmak, tefekkür ve istidlal yoluyla onları hakka irşat etmek istedi.

Hz. İbrahim "bu benim Rabbim" demesi münazara üslûbu üzeredir. Çünkü, bir görüşün fasit olduğunu göstermek isteyen kimse, önce hasmın söylediği şekliyle hikâye eder, ardından dönüp bozuk bir görüş olduğunu ortaya koyar.

فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ **"Yıldız batınca da, "Ben öyle batanları sevmem" dedi."**

Ben değil onlara ibadet etmek, onlara muhabbet bile etmem. Çünkü onların görülüp kaybolmaları, hudusa (sonradan yaratılmış olduklarına) delâlet eder. Bu ise, ilâh olmalarına aykırıdır.

77- فَلَمَّا رَاَالْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبِّيْ **"Ay'ı doğarken görünce, bu benim "Rabb'im" dedi."**

فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِيْ رَبِّيْ لَاَكُوْنَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّيْنَ **"O da batınca, "Yemin ederim ki, Rabbim bana hidayet etmeseydi, elbette dalalete düşenlerden olurdum" dedi."**

Hz. İbrahim bu sözüyle nefsinin acizliğine ve hakkı terk etmek için Rabbinin yardımına muhtaç olduğuna dikkat çekti. Çünkü hakka hidayet, ancak Allahın tevfikiyledir. Onun kendi hâlini nazara vermesinde kavmini irşad vardır. Keza, ayın da hâli değiştiğinden uluhiyete ehil olmadığına ve onu ilah edinmiş kimsenin yoldan çıktığına bir tenbihte bulunulmuştur.

78- فَلَمَّا رَاَالشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّيْ هٰذَآ اَكْبَرُ **"Güneş'i doğarken görünce, "Bu benim Rabb'im hepsinden büyük" dedi."**

فَلَمَّا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُوْنَ **"O da batınca dedi ki: "Ey kavmim! Ben sizin** (Allah'a) **ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."**

Ben sizin Allaha şerik kıldığınız ecramı ilah kabul etmekten uzağım. Çünkü onlar sonradan yaratılmış şeylerdir ve onları yaratan olmadan kendiliğinden vücut bulamazlar. Onları yaratan ve bu özelliklerle tahsis eden bir yaratıcıya muhtaçtırlar.

Hz. İbrahim, batıl mabutlardan yüz çevirdikten sonra, bu semavî varlıkları yaratana yönelip şöyle dedi:

79- اِنِّيْ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِيْفًا **"Ben, yüzü-**

mü, hanif (hakka yönelen bir kimse) **olarak, gökleri ve yeri yaratana çevirdim."**

وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ **"Ve ben, müşriklerden değilim."**

80- وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ **"Kavmi onunla tartışmaya girişti."**

Kavmi, onunla tevhid konusunda tartışmaya girdi.

قَالَ اَتُحَاجُّونِّى فِى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينِ **"Dedi ki: Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkında benimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz?"**

وَلآ اَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ اِلآَّ اَنْ يَشَآءَ رَبِّى شَيْئًا **"Ben, Rabbimin bir şey dilemiş olması müstesna, sizin O'na ortak koştuklarınızdan korkmam."**

Ben sizin mabut kabul ettiklerinizden korkmuyorum. Çünkü onlar hadd-i zâtında ne bir zarar verebilirler, ne de bir fayda.

"Rabbimin bir şey dilemiş olması müstesna."

"Yani, sizin o batıl mabutlarınız bana asla bir zarar veremezler. Ancak Rabbim, onlar cihetinden hoşa gitmeyen bir durumu bana musibet olarak vermek isterse, o başka."

Belki de bu ifade, onlar ilahlarıyla Hz. İbrahim'i korkutmak istediklerinde onlara bir cevabıdır ve Allahın azabını hatırlatmak sûretiyle bir tehdididir.

وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا **"Rabbim ilmen her şeyi kuşatmıştır."**

Sanki bu kısım, istisnanın illetidir. Yani, Allahın ilmi her şeyi kuşatmıştır. Dolayısıyla bana putlar sebebiyle hoşa gitmeyen bir hâl isabet edecekse, bu da yine O'nun ilmindedir.

اَفَلاَ تَتَذَكَّرُونَ **"Hâlâ düşünüp öğüt almaz mısınız?"**

Düşünmez misiniz, ta ki sahih ve fasid olan ve kâdir ile âciz olanı birbirinden ayırt edesiniz.

81- وَكَيْفَ اَخَافُ مَآ اَشْرَكْتُمْ وَلاَ تَخَافُونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا **"Siz, Allah'ın hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım?"**

Sizin şerik koştuğunuz şeylerden bir zarar gelmesi söz konusu değilken niye onlardan korkayım? Siz ise Allaha şerik koştunuz, Allah ise kendisinden korkulması gerekir. Çünkü sizin yaptığınız; yaratılmışı yaratana ortak kılmaktır, İlahi kudretle yaratılan ve zâtında aciz olanı, gücü her şeye yeten, zarar ve fayda verene eşit saymaktır.

Kaldı ki Allah bunların kendisine şerik olduğuna dair bir kitap indirmiş veya buna delil vaz etmiş de değildir.

فَاَىُّ الْفَرِيقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِ **"Bu durumda iki taraftan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır?"**

Bu durumda emniyet hâline lâyık olanlar tevhid ehli midir, yoksa müşrikler midir?

Hz. İbrahim "hangimiz emniyet içinde olmaya layık? Ben mi, yoksa siz mi?" diyebilirdi.

Böyle demek yerine genel ölçüler çerçevesinde söylemesi, nefsini temize çıkarmaktan sakınmak içindir.

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ **"Eğer biliyorsanız** (söyleyin)**."**

82- اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ **"İman edip de imanlarına bir zulüm bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır."**

Ayetin bu kısmı, Hz. İbrahim tarafından veya doğrudan Allah tarafından, önceki sorunun cevabıdır.

Ayette geçen **"zulüm"**den murat şirktir. Bu konuda şöyle rivayet edilir: Ayet nazil olduğunda, bu hüküm sahabilere ağır geldi ve "hangimiz nefsine zulmetmiyor ki?" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ayetin manası sizin zannettiğiniz gibi değil. O ancak Hz. Lokmanın, oğluna **"Çünkü şirk, elbette çok büyük bir zulümdür"** demesi tarzındadır." (Lokman, 13)

San-i Hakîmin varlığını tasdik edip de bu tasdike O'na şerikleri karıştırmak, gerçekte O'na iman etmek değildir.

Öte yandan, ayette geçen zulümden muradın günahlar olduğunu söyleyenler de olmuştur.

وَهُمْ مُهْتَدُونَ **"Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır."**

83- وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنَاهَآ اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهٖ **"İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delilimizdir."**

"İşte bu" ifadesi, Hz. İbrahimin kavmine karşı kullandığı delile veya biraz önce 81. ayette geçen **"Siz, Allah'ın hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım?"** ifadesine bir işarettir.

نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ **"Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz."**

Dilediğimizi ilim ve hikmetle yükseltiriz.

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ **"Şüphesiz Rabbin Hakîm – Alîm'dir."**

Senin Rabbin yükseltme ve alçaltmada hikmet sahibidir, yükselttiğinin halini ve buna kabiliyetini bilir, ona göre yükseltir.

84- وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ **"Biz Ona İshak'ı ve Yakub'u armağan ettik."**

كُلًّا هَدَيْنَا **"Hepsini hidayete erdirdik."**

وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ **"Daha önce Nûh'u da hidayete erdirmiştik."**

Cenab-ı Hak, Hz. Nûh'a hidayet etmesini Hz. İbrahim'e olan nimetler sırasında saydı. Çünkü Hz. Nûh Hz. İbrahim'in ecdadındandır. Ecdadın şerefi, evlada sirayet eder.

وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ **"Ve Onun neslinden Dâvud, Süleyman, Eyyûb, Yûsuf, Mûsâ ve Hârûn'a da** (hidayet ettik)**."**

Bu ayet ve devamında **"ve Onun neslinden..."** şeklinde peygamberlerin sayıldığını görüyoruz. Buradaki zamir Hz. İbrahime racidir, çünkü kelâm O'nun hakkındadır.

Zamirin Hz.Nûha raci olduğu da söylendi. Çünkü daha yakındır. Ayrıca, biraz sonra gelecek Hz. Yunus ve Hz. Lût, Hz. İbrahimin neslinden değillerdir. Bu durumda, zamir Hz. İbrahime raci olsa bile, ilgili ayette isimleri bildirilenler Hz. Nûha atfedilmiştir.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ **"İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız."**

Hz. İbrahimin derecelerini yükselttiğimiz, neslini mübarek kıldığımız ve onlara nübüvvet ilmini verdiğimiz gibi, iyi işler yapanları da öyle mükâfatlandırırız.

85- وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ **"Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas'a da** (hidayet ettik)**."**

Hz. İsa, Hz. Meryemin oğludur. Onun da burada sayılmasında, zürriyetin (neslin) kız tarafından gelen çocukları da içine almasına bir delil vardır.

كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ **"Hepsi salihlerdendi."**

Bunlar, salahatta kâmil kimselerdir. **Salahat** ise, yapılması gerekenleri yapmak, lüzumsuz şeylerden ise sakınmaktır.

86- وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا **"İsmail, Elyesa, Yunus ve Lût'a da** (hidayet ettik)**."**

وَكُلاً فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ **"Hepsini âlemlere üstün kıldık."**

Bu zâtların âlemlere üstün kılınması nübüvvet iledir.

87- وَمِنْ اٰبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ **"Ecdatlarından, nesillerinden ve kardeşlerinden bir kısmına da** (hidayet ettik)**."**

"Bir kısmına" denilmesi, onlardan nebi olmayan, hatta hidayet üzere olmayanlar da bulunması cihetledir..

وَاجْتَبَيْنَاهُمْ **"Onları seçtik."**

وَهَدَيْنَاهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ **"Ve onları dosdoğru bir yola ilettik."**

Daha önce onlara verilen hidayet nimetlerinden bahsedilmişti. Burada ise neye hidayet olundukları nazara verildi.

88- ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِى بِهٖ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهٖ **"İşte bu, Allah'ın doğru yoludur ki, kullarından dilediğini ona hidayet eder."**

Ayet, Allahın onlara hidayetle lütufta bulunduğuna bir delildir.

وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"Şayet onlar Allah'a ortak koşsalardı, yaptıkları bütün amelleri boşa giderdi."**

Şayet bu peygamberler, bu faziletleri ve yüce mertebeleri ile beraber şirk koşsalardı, diğerleri gibi sevapları sakıt olur, amelleri boşa giderdi.

89- اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ **"İşte onlar, kendilerine kitap, hüküm ve nübüvvet verdiğimiz kimselerdir."**

Ayetteki **kitap**, kitap cinsini ifade eder.

Hüküm ise, hikmet veya işi hakkın iktiza ettiği şekilde halletmektir.

فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ **"Artık şunlar** (Senin kavmin) **bunları tanımayıp inkâr ederlerse, bunları inkâr etmeyecek olan bir kavmi onlara vekil kılmışızdır."**

Şayet Kureşliler bu üçünü, yani kitabı, hükmü ve nübüvveti inkâr ederlerse, biz başka kavme bu nimetleri bahşederiz.

Allahu Teâlânın bu üç nimeti müraata muvaffak kıldığı kimseler,

-Bahsi geçen peygamberler ve ümmetleridir.

-Ensar ve Hz. Peygamberin ashabıdır.

-İman eden herkestir.

Ayrıca Fars kavmi veya melekler şeklinde görüşler de nazara verilmiştir.

90- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ **"İşte bunlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir."**

İşaret olunan kimseler, biraz önce zikri geçen peygamberlerdir.

فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ **"Sen de onların hidayetine uy."**

Bundan murat, bütün peygamberlerin ittifak etmiş oldukları tevhid ve usul-u dindir, ihtilaflı olan dinin füruatı değildir. Çünkü dinin esasına taalluk etmeyen bu meseleler herkes için hidayet olmayabilir, ayrıca hepsini birden esas almak mümkün olmayabilir.

Ayette, Hz. Peygamberin önceki bir şeriatla mükellef olmasına bir delil yoktur.

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا **"De ki: Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum."**

Bundan önceki peygamberler, yaptıkları risalet görevine mukabil bir ücret talep etmedikleri gibi, ben de sizden tebliğime mukabil bir ücret istemiyorum.

Bu da Hz. Peygambere emredilen önceki peygamberlere uyma meselesine dâhildir.

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ **"O, bütün âlemlere ancak bir öğüttür."**

Ayetteki (o) zamiri; tebliğ, Kur'an veya maksada racidir.

95. DERS

Zâlimlerin Sonu

91- وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ **"Allah'ı layıkıyla bilemediler."**

Kullarına olan rahmetinde ve nimet vermesinde Allahı hakkıyla bilmediler.

اِذْ قَالُوا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ **"Çünkü, "Allah, hiç bir insana bir şey indirmedi" dediler."**

Çünkü vahyi ve peygamberlerin gönderilmesini inkâr ettiler. Hâlbuki bunlar, Cenab-ı Hakkın en büyük rahmet ve nimetlerindendir. Cenab-ı Hakkı hakkıyla bilmemek rahmeti ve nimetleri yönüyle olduğu gibi, kâfirlere olan gadabı ve şiddetle cezalandırması yönünden de olabilir. **"Allah, hiç bir insana bir şey indirmedi"** sözüne cesaret etmek de O'nu tanımamanın bir tezahürüdür. Çünkü böyle bir söz, O'nun gadabını ve cezasını gerektirir.

Böyle söyleyenler, Kur'anın indirilmesini inkâr eden Yahudilerdir. Ayetin devamından, Kur'anı inkâr için mübalağa yoluyla böyle dedikleri anlaşılmaktadır.

قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا وَّهُدًى لِّلنَّاسِ **"De ki: Mûsâ'nın insanlara bir nur ve bir hidayet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi?"**

تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا **"Siz onu parça parça kâğıtlara çeviriyor, bir kısmını açıklıyor pek çoğunu ise gizliyorsunuz."**

Ayette, Tevratı kabul etmeleri sebebiyle **"Allah, hiç bir insana bir şey indirmedi"** sözlerindeki çelişkiye dikkat çekilmekte ve bu şekilde ilzam edilmektedirler.

Ayette,

-Onların Tevratı iyi bilmedikleri nazara verilerek kendilerinin kınanması,

-Bir kısmını seçip kâğıt parçalarına yazmak sûretiyle Tevratın bir kısmını izhar etmeleri ve hoşlarına gitmeyen kısımları ise gizlemeleri nazara verilerek, bu yaptıklarının zemmi vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre bu sözü söyleyen Malik Bin Sayf'tır. Hz. Peygamber, bu Yahudi hahamına şöyle demişti:

"Tevratı Musa'ya indiren Allah hakkı için söyle! O'nda "Allah, şişman hahama buğzeder" diye bir hüküm buluyor musun?

Malik Bin Sayf, "Evet, dedi. Allah şişman hahama buğzeder."

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İşte sen, şişman hahamsın!"

Bunun üzerine Malik Bin Sayf, **"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi"** dedi.

Bunu diyenlerin müşrikler olduğu da söylendi. Bunlara cevap olarak **"öyleyse Tevrat'ı kim indirdi?"** denilmesi, onlar nezdinde de Tevrat'ın Allahın kitabı şeklinde meşhur olmasındandır. Bundan dolayı şöyle diyorlardı: **"Eğer bize kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk"** (En'am, 157)

وَعُلِّمْتُمْ مَالَمْ تَعْلَمُوا اَنْتُمْ وَلاَ اٰبَاؤُكُمْ **"O kitapla, sizin de, ecdadınızın da bilmediği şeyler size öğretildi."**

Hz. Muhammedin lisanıyla sizin ve ecdadınızın bilmedikleri şeyler size öğretildi. Böylece Tevratta bildirilenlere ilâve şeyler öğrendiniz. Size ve sizden daha ziyade bilgi sahibi olan ecdadınıza kapalı olan şeylerin bilgisi size anlatıldı. Ayetin bir benzeri, şu ayette bildirilir: **"Şüphesiz bu Kur'an, İsrailoğullarına üzerinde ayrılığa düştükleri şeylerin çoğunu açıklıyor."** (Neml, 76)

Hitabın, Kureyş'ten iman edenlere olduğu da söylendi:

قُلِ اللّٰهُ **"Sen "Allah" de."**

De ki: Allah O'nu indirdi.

Allahu Teâlâ böyle diyerek, onlara bedel cevap vermesini emretti.

Bu üslûbta, "cevap bellidir, başka türlü olamaz" manasını hissettirmek vardır.

Öte yandan, yine bu üslûbta onların münazarada mağlup olduklarına, cevap vermeye güçleri yetmediğine bir tenbih söz konusudur.

ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ **"Sonra bırak onları, içine daldıkları batakta oynayıp dursunlar."**

Sen "Allah!" de, sonra da onları batılları içinde terk et. Tebliğden ve onları delil ile susturduktan sonra, artık sana onlardan dolayı bir vebal yoktur.

92- وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ **"Bu, sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."**

Bu; faydası, menfaati çok olan bir Kitaptır.

مُصَدِّقُ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ **"Kendinden önceki kitapları tasdik eder."**

Kendisinden önceki Tevratı ve diğer kitapları tasdik eder.

وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا **"Ana şehri** (Mekke'yi) **ve bütün çevresini uyarman için** (onu indirdik)**."**

Ayet metnindeki **"Ümmü'l- Kurâ"**, Mekke'nin ismidir. Böyle isimlendirilmesi, etraftaki belde insanlarının kıblesi olması, hac ve toplantı için Mekke'de bir araya gelmeleri ve en şerefli belde olmasındandır.

Mekke'nin Ümmü'l- Kurâ, yani anaşehir - ana belde olması, arzın onun altından yayılması, Onun merkezde yer almasından veya insanlar için ilk Beyt'in (mabedin) burada vaz edilmesindendir.

Hz. Peygamber hem Mekke ahalisini, hem de etrafında yer alanları uyarmakla mükelleftir. Etrafında yer alanlar ise, şark ve garb ahalisinin tamamıdır.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهٖ **"Ahirete iman edenler, ona da iman ederler."**

Çünkü ahireti tasdik eden, akıbetten korkar, bu korku onu tefekkür ve tedebbüre sevk eder, böylece peygambere ve Kitaba inanır.

Ayetteki **"ona iman ederler"** ifadesinin hem peygambere, hem de kitaba raci olması muhtemeldir.

وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ **"Ve onlar namazlarını muhafaza ederler."**

İbadetler içinde namazın zikredilmesi, dinin direği ve imana alâmet olmasındandır.

93- وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِىَ اِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَىْءٌ وَمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ **"Allah'a karşı yalan uydurandan veya kendisine hiçbir şey vahyedilmediği halde, "bana vahyedildi" diyen-**

den ve "Allah'ın indirdiği gibi ben de (kitap) **indireceğim" diyenden daha zalim kim olabilir?"**

Müseylime ve Esved-i Anesî gibi "Allah beni peygamber olarak gönderdi" diye dava edip Allaha iftira edenden daha zalim kim olabilir?

Veya Amr Bin Luhey ve emsali gibi Allah namına ahkâm uydurandan daha zalim kim olabilir?

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Abdullah Bin Sa'd Bin Ebî Sarh, vahiy kâtiplerindendi. (Mü'minun, 12) ayeti nazil olup ta iki ayet sonrasında **"Sonra onu başka bir yaratılışla inşa ettik."** ayetini Rasulallahın emriyle yazınca, insanın yaratılışının fasıl fasıl anlatılmasından hayret içinde kalıp **"Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı yücedir!"** dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (asm) "o dediğini yaz, aynen böyle nazil oldu" buyurdu. Bunun üzerine Abdullah tereddüt içinde kaldı ve şöyle söyledi:

"Muhammed sadıksa, O'na vahyedildiği gibi bana da vahyedildi. Yalancı ise, ben de O'nun dediği gibi demiş oldum."

"Allah'ın indirdiği gibi ben de (kitap) **indireceğim" diyenden daha zalim kim olabilir?"**

Bazıları "istesek biz de böyle bir kelâm söyleriz" demekteydi.

وَلَوْ تَرٰى اِذِ الظّٰلِمُونَ فِى غَمَرَاتِ الْمَوْتِ **"O zalimleri şiddetli ölüm dalgaları içindeyken bir görsen!"**

وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا اَيْدِيهِمْ ۚ **"Melekler onlara ellerini uzatırlar** (ve şöyle derler)**:"**

اَخْرِجُوٓا اَنْفُسَكُمْ ۖ **"Ruhlarınızı teslim edin!"**

Melekler onlara kaba ve sert bir şekilde şöyle derler: "Ruhlarınızı cesetlerinizden çıkarıp bize verin bakalım."

Veya "Ruhlarınızı çıkarın, onları bizim elimizden kurtarın bakalım."

اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهٖ تَسْتَكْبِرُونَ **"Allah'a karşı gerçek dışı söylediklerîniz ve O'nun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız."**

Ayette bildirilen günden murat, ölüm zamanı veya ölümden sonsuzluğa doğru uzanan vakittir.

Allah hakkında gerçek dışı sözleri,

-O'nun –haşa- çocuğu olduğunu iddia etmeleri,

-O'na şerîk nisbetleri,

-Yalan söyleyerek kendilerine vahiy geldiğini, nebi olduklarını iddia etmeleri gibi durumlardır.

94- وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ **"Bugün siz, ilk defa yarattığımız gibi birer birer bize geldiniz."**

Sizler bize mal ve evlattan ve dünya hayatında seçmiş olduğunuz şeylerden ayrılmış bir şekilde veya yardımcılardan ve size şefaatçi olacaklarını iddia ettiğiniz putlardan ayrı olarak hesap vermek ve ceza görmek üzere geldiniz.

Nitekim dünyaya geldiğinizde de bütün bunlardan ayrı idiniz.

İlk yaratılışınızda üzerinizde ne elbise vardı ne de ayakkabı. Muhasebe için huzurumuza aldığımızda da bir şeyiniz olmayacak.

وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَٓاءَ ظُهُورِكُمْ **"Size verdiğimiz her şeyi arkanızda bıraktınız."**

Dünyada size verdiğimiz şeyler sizleri oyaladı, ahiretten alıkoydu. Onlardan hiçbir şeyi buraya getiremediniz, en ufak bir şeyi bile yanınıza alamadınız.

وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَٓاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكٰٓؤُا **"Hakkınızda Allah'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaatçilerinizi de yanınızda görmüyoruz?!"**

Siz onları sizin terbiyenizde ve sizin ibadetinize layık olmakta Allaha şerikler kılmıştınız.

لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ **"Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuştur."**

وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ **"Allah'ın ortağı olduklarını iddia ettikleriniz, sizi yüzüstü bırakıp kaybolmuşlardır."**

Şefaatçiniz olduğunu iddia ettikleriniz kaybolup gitti.

Veya "öldükten sonra dirilme yok, ceza yok" diyordunuz. Böyle iddialarınız ortadan kayboldu.

96. DERS

Allahı İdrak

95- إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى **"Şüphesiz ki Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir."**

يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ **"O, ölüden diriyi çıkarır."**

وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ **"Diriden de ölüyü çıkarandır."**

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ **"İşte** (vasıfları anlatılan) **Allah!"**

İşte hayatı ve ölümü veren Allah, ibadete layık olandır.

فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ **"Öyleyse** (O'ndan) **nasıl çevriliyorsunuz?"**

96- فَالِقُ الْإِصْبَاحِ **"O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır."**

Sabahın ilk aydınlığını gecenin karanlığından yarıp çıkarandır.

وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا **"Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da belirlemek için birer hesap ölçüsü kıldı."**

Geceyi bir sükûnet zamanı kıldı. Gecenin o sükûnetinde günün yorgunluğunu atar, istirahat edersiniz.

ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ **"İşte bu, Azîz – Alîm olanın takdiridir."**

"İşte bu" ifadesi, güneş ve ayın, insanların vakti bilmeleri için tanzim edildiğine işarettir.

"Azîz-Alîm olanın takdiridir."

Azîz olan Allah güneş ve aya hükmetmiş, kendilerine has yörüngelerde onları seyrettirmiştir. Onların tedbirini yapmış, her ikisi için en faydalı dönüş şekillerini ilmiyle belirlemiştir.

97- وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ **"O ki, kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları tanzim etti."**

قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ **"Şüphesiz biz, bilen kimseler için âyetleri fasıl fasıl açıkladık."**

Çünkü ayetlerin bu şekilde fasıl fasıl anlatılmasından istifade edenler onlardır.

98- وَهُوَ الَّذِى اَنْشَاَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ **"O ki, sizi bir tek nefisten yarattı.**

"Tek nefis" Hz. Âdeme işarettir.

فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ **"Sizin bir karar kılma yeriniz, bir de emanet bırakılma yeriniz var."**

Sizin için baba sulbünde veya arz üzerinde yerleşmek ve ana rahmine veya yerin altına bırakılmak vardır.

قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ **"Şüphesiz biz, anlayan kimseler için âyetleri fasıl fasıl açıkladık."**

Önceki ayette yıldızların aydınlatmasını nazara verirken **"bilen kimseler için ayetleri fasıl fasıl açıkladık"** denilmişti. Çünkü yıldızların bu yönü açıktır, malumdur. Burada ise **"anlayan kimseler için ayetleri fasıl fasıl açıkladık"** denildi. Çünkü insanların bir nefisten yaratılmaları ve muhtelif hallerde çevrilmeleri, dakik ve kapalı bir durumdur, aklı kullanmayı ve ince bir nazarı gerektirir.

99- وَهُوَ الَّذِى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً **"O ki, gökten bir su indirdi."**

Buluttan veya sema canibinden size yağmur indirdi.

فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ **"İşte biz her çeşit bitkiyi onunla çıkardık."**

Ayetin evvelinde Allahu Teâlâ'dan **"indirdi"** şeklinde gıyabî olarak söz edilmişken, devamında **"biz her çeşit bitkiyi onunla çıkardık"** denilerek hitapta telvîn yapıldı.[9]

Bir başka ayette **"Bunların hepsi bir tek su ile sulanır."** (Ra'd, 4) denildiği gibi aynı sudan muhtelif, çeşit çeşit bitki türlerinin çıkması, Allahu Teâlânın kudretini ortaya koymaktadır.

فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا **"Derken ondan bir yeşillik çıkardık."**

---

9 Buna "iltifat sanatı" denilir.

نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا **"Ondan da** (o yeşillikten) **birbiri üzerine binmiş taneler çıkarıyoruz."**

وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ **"Hurma ağacının tomurcuğundan da aşağıya sarkmış salkımlar** (çıkarıyoruz)**, ayrıca üzüm bahçeleri, zeytin ve nar** (meydana getiriyoruz)**."**

مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ **"**(Bunlar) **birbirine benzer ve birbirinden farklı şekilde."**

"Birbirine benzer ve birbirinden farklı şekilde" ifadesi, evvelindeki narın hâlini anlattığı gibi, bahsi geçen bütün nimetlerin bir özelliği de olabilir. Çünkü bütün bunlar birbirine benzer olduğu gibi; görünüm, miktar, renk ve tatta birbirinden farklı da olmaktadırlar.

اُنْظُرُوا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ **"Bunların meyvesine, ilk meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın."**

İlk meyve verdiğinde bir işe yaramaz haldedir. Ama gittikçe olgunlaşır, kıvamını bulur, faydalı ve lezzetli hâle gelir.

اِنَّ فِى ذٰلِكُمْ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ **"**(Ey muhataplar!) **Şüphesiz bunda iman eden bir topluluk için ayetler vardır."**

İşte bunlarda sizin için Kadir-i Hakimin varlığına ve birliğine delâlet eden ibretler, alâmetler vardır. Çünkü çeşitli cinslerin ve farklı türlerin tek bir asıldan meydana gelmesi, bir halden başka hâle nakli, bunları ayrıntılarıyla bilen, hikmetinin iktizasına göre çeşitli ihtimaller içinde tercihte bulunan bir kudret sahibinin yaratmasıyla meydana gelmektedir.

Ona fiilinde engel olacak bir şerik söz konusu değildir, O'na karşı çıkacak biri yoktur. Bundan dolayı, sonraki ayette Allaha ortak koşanlar kınandı ve görüşleri çürütüldü. Şöyle ki:

100- وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ **"Bir de cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar."**

Meleklere ibadet etmek sûretiyle onları Allaha şerik kıldılar ve dediler ki "Melekler, Allahın kızlarıdır."

Ayette **"cinler"** şeklinde bunun ifade edilmesi, gözle görülmemelerindendir ve bunu yapanları tahkir içindir.

Veya **"cinlerden"** murat şeytanlardır. Çünkü bu müşrikler Allaha itaat eder gibi şeytanlara itaat etmişlerdir.

Veya şeytanların teşvik ve tahrikiyle putlara tapmaları bu şekilde ifade edilmiştir.

Mecusiler gibi, bazılarının "Allah hayrın ve bütün faydalı şeylerin yaratıcısıdır, şeytan ise şerrin ve bütün zararlı şeylerin yaratıcısıdır" demeleri de ayetin şümulüne girebilir.

وَخَلَقَهُمْ **"Oysa onları O yarattı."**

Hâlbuki onlar da bilmektedir ki, kendilerini yaratan Allahtır, cin değil. Yaratan, yaratmayan gibi değildir.

وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ **"Bilgileri olmadan Allah'a oğullar ve kızlar uydurdular."**

Bazı Yahudiler "Üzeyir, Allahın oğlu" dediler.

Hristiyanlar "Mesih, Allahın oğlu" dediler.

Arab müşrikleri "Melekler Allahın kızları" dediler.

"Bilgileri olmadan"

Onlar bunu söylerken bir ilme dayanmadan, dediklerinin hakikatini bilmeden ve buna herhangi bir delil getirmeden söylediler.

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ **"O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir."**

Allah, bir şeriki veya çocuğu olmaktan münezzehtir.

101- بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ **"O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır."**

أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ **"O'nun bir eşi olmadığı hâlde, nasıl bir çocuğu olur?"**

وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ **"Hâlbuki her şeyi O yarattı."**

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ **"Ve O, her şeyi bilendir."**

Hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

Ayette **"her şeyi O yarattı"** denildikten sonra **"O, her bir şeyi bilendir"** denildi. Burada **"her şey"** ifadesinin tekrarı, Allahın ilminin yarattıklarıyla sınırlı olmadığını nazara vermek içindir.

Ayette, çok cihetlerle Cenab-ı Hakkın çocuk sahibi olmaktan münezzeh olduğuna istidlalde bulunulmuştur. Şöyle ki:

-Allah, gökleri ve yerleri yoktan yaratmıştır. Bunlar, yaratılmış olmakla beraber kendilerine çocuk nispet edilmezken, Allahu Teâlânın çocuk nispet edilmekten yüce oluşu evleviyetle sabittir.

-Öte yandan, birinin çocuğu onun nazîridir. Allahın ise naziri yoktur, öyleyse çocuğu da olamaz.

-Çocuk, aynı cinsten olan bir erkek ve dişiden meydana gelir. Allahu Teâlâ için ise başkasıyla aynı cinsten olmak söz konusu değildir.

-Çocuk, babaya denk olur. Allah için ise, iki cihetle denk bir şey yoktur.

1-Allahın dışında her şey O'nun mahlûkudur. Dolayısıyla O'na denk bir şey olamaz.

2-Allahu Teâlâ zâtıyla her türlü malumatı bilendir. Allahın dışında olanlar için ise, -icma ile sabit olduğu üzere- zatından bir ilim söz konusu değildir.

102- ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۚ **"İşte sizin Rabbiniz Allah."**

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ **"O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur."**

خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ **"O, her şeyin yaratıcısıdır."**

فَاعْبُدُوهُ ۚ **"Öyle ise O'na ibadet edin."**

Bütün bu sıfatları cem eden zât, elbette ibadete layıktır.

وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ **"O, her şeye vekildir."**

O Allah, bu sıfatlarla beraber, sizin işlerinizi de yürütendir. Öyleyse O'na tevekkül ediniz. O'na ibadet ile maksatlarınıza ulaşmaya çalışınız. O, amellerinizi görüp gözetendir, yaptıklarınıza göre size karşılık verecektir.

103- لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ ۖ **"Gözler O'nu idrak edemez."**

Mu'tezile, bu ayetle rüyetullahın olmayacağına delil getirdi. Ama bu, delil olmaktan uzaktır. Çünkü idrak, mutlak rü'yet değildir.

Ayrıca ayette bütün vakitlerde bunu nefyetmek söz konusu değildir. Bu durum, bazı hallere mahsus olabilir.

Ayetin ifadesi "Her göz sahibi O'nu idrak edemez" demektir. Bu ise,

bazı şahısların rü'yetine mani bir ifade değildir. Ayrıca, bir şeyi nefyetmek, onun imkânsız olmasını icap etmez.

وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ ۚ **"O ise gözleri idrak eder."**

وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ **"O, Latîf'dir – Habîr'dir."**

Ayette **leff-i neşr-i mürettep** vardır. Yani, "Gözler O'nu idrak edemez, çünkü O **Latif'tir**. O ise gözleri idrak eder, çünkü O **Habîr'dir**." Bu durumda, ayetteki "Latîf" ifadesi, istiare yoluyla kesîf kelimesinin mukabili olarak kullanılmıştır.

Çünkü Latîf olan, duyularla idrak edilmez.

104- قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ **"Rabbinizden size basîret nurları geldi."**

Beden için "basar" yani göz ne ise, ruh için de basîret odur.

فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ ۚ **"Artık kim gözünü açıp görürse kendi yararınadır."**

وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا **"Kim de körlük ederse kendi zararınadır."**

وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ **"Ben başınızda bekçi değilim."**

Ben ancak bir uyarıcıyım.

Allah ise, üzerinize bir hafizdir, amellerinizi hıfzeder, onların karşılığını verir.

Ayet, Hz. Peygamberin lisanı üzere varid olan bir kelâmdır.[10]

105- وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهٗ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ **"Onlar, "Sen iyi ders almışsın" desinler ve bilen bir toplum için onu** (Kur'an'ı) **açıklayalım diye âyetleri değişik biçimlerde işte böylece açıklıyoruz."**

Ayetler aslında bütün insanlara beyan edilmiştir. Ama bunlardan faydalananlar, bilen insanlardır.

106- اِتَّبِعْ مَا اُوحِىَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۚ **"Rabbinden sana vahyedilene uy."**

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ **"O'ndan başka ilâh yoktur."**

---

10 Mukadder **"De ki"** ifadesi bazan hazfedilebilmektedir, burada da böyledir.

وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ **"Müşriklerden yüz çevir."**

Onların sözlerine itibar etme! Görüşlerine iltifat gösterme!

Bazıları, bu ayetin **"seyf ayeti"** ile mensuh olduğunu söylerler.

Onlar **"müşriklerden yüz çevir"** ayetini "onlardan elini çek, hiçbir şekilde mukabelede bulunma!" şeklinde yorumlarlar.[11]

107- وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا **"Allah dileseydi, ortak koşmazlardı."**

Allah onların tevhide gelmesini, şirk koşmamasını dileseydi, şirk koşmazlardı.

Ayette, Allahu Teâlânın, kâfirlerin imanını dilemediğine ve Onun muradının mutlaka vaki' olacağına delil vardır.

وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا **"Biz, seni onlar üzerine bekçi yapmadık."**

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ **"Sen onlara vekil de değilsin."**

108- وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ **"Onların, Allah'ı bırakıp taptıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamber onların batıl mabutlarının ayıplarını söylüyordu. Dediler ki: "Ya ilahlarımıza kötü söz söylemeye son verirsin, ya da biz de senin ilahını hicvederiz." Bunun üzerine üstteki ayet nâzil oldu.

Denildi ki: Müslümanlar, onların ilah kabul ettikleri şeylere sövüyorlardı. Onların bu hâli, müşriklerin Allah hakkında ileri geri konuşmasına yol açmasın diye, bundan men edildiler.

Ayette, büyük bir masiyete sebebiyet verme durumunda, aslında tâat olan şeyin terkinin vacip olduğuna bir delil vardır. Çünkü şerre yol açan şey, şerdir.

---

[11] Karanlığa küfretmektense bir mum yakmak daha hayırlıdır. Müşriklerle cedelleşmektense, İslamın güzelliğini yaşamak ve muhtaç olanlara bildirmek çok daha hayırlıdır. İslamda esas olan savaş değil, barıştır. İslamın asıl gelişmesi barış ortamında olmaktadır. Hudeybiye barışı, bunun en güzel örneklerindendir. Savaş, diğer yollar kapandığında müracaat edilecek son çaredir.

كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ **"Bunun gibi her ümmete amelini süslü gösterdik."**

Böylece biz her ümmete, hayır ve şer olarak yaptıkları amelleri süslü kıldık.

Hayırlı işlerde tevfik ile, şerli işlerde inayetimizden mahrum bırakarak kendilerine imkan verdik, yaptıkları amele sevk ettik.

Ayette nazara verilen amelin, kötü amel ve **"her ümmet"** ile kastedilenin de kâfirler olması caizdir. Çünkü kelâm, onlar hakkındadır. **"Bunun gibi"** ifadesinde nazara verilen ise, Allah hakkında uygunsuz sözler söylemelerinin kendilerine süslü kılınmasıdır.

ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ **"Sonra dönüşleri ancak Rab'lerinedir."**

فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"O da yapmakta olduklarını tek tek kendilerine haber verecektir."**

Allah onlara yaptıkları amelleri haber vermesi, bu amellerinden dolayı kendilerini hesaba çekmesi ve cezalandırmasıdır.

109- وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا **"Eğer kendilerine** (başka) **bir ayet gelirse, mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler."**

Onları buna iten sebep, mu'cize talebinde Hz. Peygambere baskı yapmak ve gördükleri mu'cizeleri küçük saymalarıydı.

قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ **"De ki: Ayetler ancak Allah katındadır."**

Allah, o talep etmiş olduğunuz mu'cizeleri getirmeye kadirdir, bunlardan dilediğini izhar eder. Bunlar benim kudret ve irademle olacak şeyler değildir.

وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَا اِذَا جَاءَتْ لَايُؤْمِنُونَ **"Onlara** (mu'cizeler) **geldiğinde de iman etmeyeceklerini siz nerden bileceksiniz?"**

Bilemezsiniz, istemiş oldukları mu'cize geldiğinde, bunlar yine iman etmezler.

Ayette, istenen bu mu'cizeler geldiğinde onların iman etmeyeceğini Allahu Teâlânın bildiğine bir tenbih vardır.

Ayette hitap mü'minleredir. Çünkü mü'minler onların imanını umarak mu'cize gelmesini temenni ediyorlardı. Bunun üzerine ayet nâzil oldu.

110- وَنُقَلِّبُ اَفْئِدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٖٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ **"Onlar, önce iman etmedikleri gibi, biz onların kalblerini ve gözlerini çevirириz** (de sonra da iman etmezler.)"

Nerden bilirsiniz, ayetler geldiğinde biz onların kalplerini haktan çeviririz, bir şey anlamazlar, gözlerini çevirириz, bir şey görmezler. Dolayısıyla, o mu'cizelere inanmazlar.

وَنَذَرُهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ **"Ve onları taşkınlıkları içerisinde kör ve şaşkın bir halde bırakırız."**

97. DERS

İns Ve Cin Şeytanları

111- وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلاً مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا **"Biz onlara melekleri indirseydik, kendileriyle ölüler konuşsaydı ve her şeyi karşılarında toplasaydık, yine iman edecek değillerdi."**

Onların "Melekler bize gelse, ayetleri getirse" veya "Allahı ve melekleri karşımıza getir" gibi talepleri olmuştu.

Allahın onlar hakkında küfür takdiri sebebiyle, onlar bütün bu mu'cizelere rağmen yine de iman etmezler.[12]

اِلآَّ اَنْ يَّشَٓاءَ اللّٰهُ **"Ancak Allahın dilemesi müstesna."**

Ancak Allahın onların imanını dilemesi hâlinde imana gelirler.

Ayet, Mu'tezileye karşı açık bir delildir.

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ **"Fakat onların çoğu cahillik ediyorlar."**

Ayetin bu kısmı, hem müşriklere, hem de Müslümanlara bakabilir.

Müslümanlara bakan yönüyle şöyle olur: Müslümanların çoğu onların iman etmeyeceğini bilmiyorlar. Bundan dolayı onların iman etmesini umarak mu'cize inmesini temenni ediyorlar.

Müşriklere bakan yönüyle: Her türlü mu'cize de gelse iman etmeyeceklerini bilmiyorlar. Bundan dolayı şuurlarının taalluk etmediği meselede olanca güçleriyle "vallahi, mu'cize gelse mutlaka inanırız" diye yemin ediyorlar.

112- وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ **"İşte böylece biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını düşman kıldık."**

Ey peygamber! Sana düşman kıldığımız gibi, Senden önceki peygamberlere de düşman kıldık.

Ayet, kâfirlerin peygamberlere düşman olmasının Allahın fiili ve yaratmasıyla olduğuna bir delildir.

---

[12] Bu, Allahtan bir zorlama olmayıp, pek çok ayette dikkat çekildiği üzere "onların kesblerine terettüp eden bir neticedir."

يُوحِي بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا **"Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar."**

Cinnî şeytanlar insî şeytanlara, bazı cinler bazılarına, veya bazı insî şeytanlar diğer insi şeytanlara vesvese verirler, telkinde bulunurlar.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ **"Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı."**

Şayet Rabbin onların imanını dilese, onlar peygamberlere düşmanlığı, birbirlerine yaldızlı batıl sözleri vahyetmeyi yapamazlardı.

Bu da Mu'tezile aleyhine bir delildir.

فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ **"O hâlde, onları iftiralarıyla baş başa bırak."**

Öyleyse Sen, onları küfürleriyle baş başa bırak.

113- وَلِتَصْغٰى اِلَيْهِ اَفْئِدَةُ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَاهُمْ مُقْتَرِفُونَ **"Bir de** (şeytanlar)**, ahirete iman etmeyenlerin kalpleri, o yaldızlı söze kansın, ondan hoşlansın ve işledikleri suçları işlemeye devam etsinler diye böyle yaparlar."**

114- اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغِي حَكَمًا **"Artık ben Allah'tan başka bir hakem mi ararım?"**

Ey peygamber! Onlara de ki: Benimle aranızda hükmetmesi ve hak yolda olanı batıl yolda olandan ayırması için, ben Allahtan başkasını mı talep ederim?

Hakem, hâkimden daha beliğ bir ifadedir. Âdil olmayan biri hakkında "hakem" denilmez.

وَهُوَ الَّذِي اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلاً **"Hâlbuki O, size mufassal olarak Kitab'ı indirmiştir."**

Kitaptan murat Kur'an-ı Kerîmdir. Kur'anda hak ve batıl birbiriyle karıştırılmayacak şekilde beyan edilmiştir.

Ayette, Kur'anın mu'cize oluşu ve güzel anlatımıyla, diğer mu'cizelere ihtiyaç bırakmadığına bir tenbih vardır.

وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ **"Kendilerine kitap verdiklerimiz, onun gerçekten Rabbin katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler."**

Ayetin bu kısmı, Kur'andaki i'cazın onun hak ve, Allah katından indi-

rilmiş olduğuna delaletini te'yid eder. Ehl-i kitap olanlar, Kur'anın onların yanında olanı tasdik ettiğini bilirler. Hâlbuki Hz. Peygamber ne onların kitaplarını okumuş, ne de âlimleriyle beraber olmuştur.

Ayet, onların hepsinin bunu bildiğini ifade etti. Çünkü ekserisi zâten bilirler, bilmeyenler de ednâ bir teemmülle öğrenebilirler.

Denildi ki: **"Kendilerine kitap verdiklerimiz, onun gerçekten Rabbin katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler"** derken, bundan murat onlardan mü'min olanlardır.

فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ **"O halde sakın şüphe edenlerden olma."**

Sakın onların bunu bilmesi hususunda veya ekserisinin onu yalanlaması sebebiyle o Kur'anın Allah tarafından indirilmesi konusunda şüpheye düşme!

Ayet-i Kerîme, **"Ve** (bana) **"sakın Allah'a ortak koşanlardan olma"** (denildi)." (En'am, 14) ayeti gibi tehyic babındandır.[13]

Veya hitap Hz. Peygambere olmakla beraber, bundan murat ümmetidir.

Denildi ki: Ayetteki hitap muhatap olan herkesedir. Yani, Kur'anın sıhhati konusunda deliller birbirini bu şekilde takviye edince, hiç kimsenin bu meselede şüpheye düşmesi uygun değildir.

115- وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلاً **"Rabbinin kelimesi sıdk ve adalet bakımından tamdır."**

Kur'an, verdiği haberlerde ve yaptığı vaatlerde sadıktır. Meseleler hakkında verdiği hükümlerde ise âdildir.[14]

لاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ **"Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur."**

Allahın kelimelerini daha doğru ve daha âdil bir şeyle değiştirmeye kimsenin gücü yetmez.

Veya Tevrat'a yapıldığı gibi, kimsenin Kur'anı tahrif ederek ondan olmayanları ondanmış gibi göstermesi söz konusu olamaz.

Ayet-i Kerime, bu manaya göre **"Hiç şüphe yok ki, o zikri** (Kur'ân'ı)

---

13 Hz. Peygamber, şirkten en uzak insandır. Ama Ona böyle emredilmesi, işin ciddiyetini vurgular ve o hal üzere devam etmeye şiddetle teşvik eder.

14 Yani Kur'an hem sıdk hem de adalet özelliğine sahiptir. Sıdk özelliği verdiği haberler ve yaptığı vaatlerle ilgilidir. Adalet özelliği ise, hükümlerle ilgilidir. O, hep doğruyu söyler ve adil bir şekilde hükmeder. Bunların zıddı olan yalan ve zulüm, ona asla yanaşmaz.

biz indirdik ve elbette onu koruyacak olan da biziz." (Hicr, 9) ayeti gibi taraf-ı ilâhîden Kur'anın korunmasına dair bir garantidir.

Veya ayetin manası şöyledir: Kur'andan sonra onu neshedecek, hükümlerini değiştirecek bir peygamber ve bir nebi gelmeyecektir.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"O, Semi' – Alîm'dir."**

Allah onların söylediklerini işitir, gizlediklerini de bilir, dolayısıyla onları ihmal etmez.

116- وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِى الْاَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ **"Eğer yeryüzündekilerin çoğuna uysan, seni Allah yolundan saptırırlar."**

"Yeryüzündekilerin çoğu" ifadesinden murat,

-Kafirler,

-Cahiller,

-Hevâ'ya uyanlar olabilir.

Çünkü yoldan çıkan kimse, genelde yoldan çıkarıcı şeyleri emreder.

اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلاَّ الظَّنَّ **"Onlar ancak zanna tabi oluyorlar."**

Onların zanna tâbi olmaları,

-Babalarını hak yolda sanmaları,

-Cehaletleri,

-Fasit (bozuk) görüşleridir.

Zan, ilim mukabili olarak kullanılır.

وَاِنْ هُمْ اِلاَّ يَخْرُصُونَ **"Ve onlar sadece yalan uyduruyorlar."**

-Allaha çocuk nisbet etmeleri,

-Putlara tapmanın Allaha ulaşmaya vesile olduğunu söylemeleri,

-Ölü etini helâl kabul etmeleri,

-Ve aslında helâl olan bazı hayvanları haram saymaları gibi ifadelerinde ancak yalan söylüyorlar.

Veya söyledikleri zan ve tahminden başka bir şey değil iken, kendilerini hak bir şey üzere takdir ediyorlar.

117- اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهٖ **"Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanı en iyi bilendir."**

وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ **"Ve O, doğru yolu bulanları da en iyi bilendir."**

Cenab-ı Hakkın en iyi bilmesi,

-İlmin kendisine taallukunun mümkün olduğu bütün cihetleri ihata etmesi,

-İlminin "olmazsa olmaz" şeklinde lüzumu,

-İlminin zâtından olup hariçten olmamasındandır.

118- فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِهٖ مُؤْمِنِينَ **"Onun ayetlerine inanan kimseler iseniz, artık üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilenlerden yiyin."**

Yani, boğazlanması esnasında Allah adı anılarak kesilen hayvanların etlerinden yiyin, Allah adı anılmadan veya murdar olarak ölen hayvanların etlerinden ise yemeyin.

"Onun ayetlerine inanan kimseler iseniz"

Çünkü Allahın ayetlerine inanmak, Allahın helal kıldıklarını mubah saymayı, haram kıldıklarından ise uzak durmayı iktiza eder.

119- وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَاْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ **"Size ne oluyor da Allah'ın adı anılarak kesilenlerden yemiyorsunuz?"**

Allah adı söylenerek kesilmiş, eti mubah hayvanlardan yemenize bir engel yoktur.

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلاَّ مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ **"Hâlbuki O size, mecbur kalmanızın dışında haram olan şeyleri genişçe açıklamıştır."**

"(Şunlar) **size haram kılındı: Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvan..."** (Maide, 3) gibi ayetlerde haram olanlar bildirilmiştir.

Zaruret halinde, aslında haram olan bir şeyi yemek helâl olur.

وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَآئِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ **"Doğrusu onları çoğu, bir ilme dayanmadan hevâ'larına uyarak yoldan çıkarıyor."**

Onların çoğu, ilim ifade eden bir delile dayanmadan, sırf kendi keyiflerine göre haramı helâl ve helali haram yaparak yoldan çıkarıyorlar.

اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ **"Şüphesiz Rabbin, haddi aşanları en iyi bilendir."**

Seni terbiye eden Rabbin, elbette haktan batıla, helalden haram doğru haddi aşan mütecavizleri en iyi bilendir.

120- وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ **"Günahın zahir olanını da bırakın, batın olanını da."**

Zahir günah, açıktan işlenen, **batın günah** ise gizlice yapılandır.

Azalarla işlenen günah zâhir, kalp ile işlenen ise batındır.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْسِبُوْنَ الْاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُوْنَ **"Çünkü günah kazananlar, yaptıkları karşılığında cezalandırılacaklardır."**

121- وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ **"Üzerine Allah adı anılmayanlardan yemeyin."**

وَاِنَّهٗ لَفِسْقٌ **"Çünkü bu bir fısktır."**

Ayetin zahirine göre kasden veya unutma yoluyla Allahın adı söylenmemişse, kesilen hayvanın etinden yenilmez. Davud-u Zahirî bu kanaattedir. Ahmed Bin Hanbelden de böyle bir görüş nakledilir. İmam Malik ve İmam Şafiî ise, Hz. Peygamberin şu hadisine dayanarak bunun hilafını söylerler: "Allah adını söylememiş de olsa, müslümanın kestiği hayvan, helâldir." İmam Ebu Hanife ise kasten terk ile unutarak terk arasında fark olduğunu söyler.

İmam Ebu Hanife **"Üzerine Allah adı anılmayanlardan yemeyin"** ayetini şöyle açıklar:

Bundan murat meyte olabilir.

Veya Allahın adı dışında başkası namına kesilen hayvanlar olabilir. Nitekim ayetin devamında **"bu bir fısktır"** denilmesi de bunu teyid eder. Çünkü fısk, Allahtan başkası için kesilene denilir.

وَاِنَّ الشَّيٰطِيْنَ لَيُوْحُوْنَ اِلٰٓى اَوْلِيٰٓئِهِمْ لِيُجَادِلُوْكُمْ **"Şeytanlar, kendi dostlarına, sizinle mücadele etmelerini vahyederler."**

Şeytanlar, dostları olan kâfirlere vesvese yoluyla sizinle mücadele etmelerini telkin ederler. Mesela derler ki: "Sizin ve av hayvanlarınızın öldürdüğünü yiyorsunuz da Allahın öldürdüğünü terk ediyorsunuz!"

وَاِنْ اَطَعْتُمُوْهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُوْنَ **"Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz de müşriklerden olursunuz."**

Eğer Allahın haram kıldığını helal yaparak o şeytanlara itaat ederseniz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz. Çünkü Allaha itaati bırakıp başkasına itaat eden ve onun dinine uyan, elbette şirke girmiş olur.

122- اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِى بِهٖ فِى النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِى الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا **"Ölü iken hayat verdiğimiz ve kendisine, insanlar içinde yürüyeceği bir nur ihsan ettiğimiz kimsenin durumu, karanlıklar içinde kalmış ve bir türlü ondan çıkamayan kimsenin durumu gibi midir?"**

Ayet, bir temsil yoluyla şunu anlatır: Allahın hidayet ettiği kimse, daha önce manen ölü iken hayat bulur, dirilir. Öncesinde dalalette iken bundan kurtulur, deliller ve ayetlerin nuruyla önünü görür, eşyayı tefekkürle seyir ve temaşa eder. Böylece hak ve batılı, haklıyı ve haksızı birbirinden ayırır.

"...karanlıklar içinde kalmış ve bir türlü ondan çıkamayan kimsenin durumu gibi midir?"

Ayetin bu kısmı da, dalalette kalan ve ondan asla ayrılmayan kimsenin hâlini anlatan bir meseldir.

كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَاكَانُوا يَعْمَلُونَ **"İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir."**

İşte, mü'minlere imanları süslü kılındığı gibi, kâfirlere de kendi yaptıkları süslü kılındı.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet Hz. Hamza ve Ebu Cehil hakkında nazil oldu. Hz. Ömer ve Ebu Cehil hakkında indiği de söylenmiştir.

123- وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِى كُلِّ قَرْيَةٍ اَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا **"İşte bunun gibi, her beldede mücrimleri oranın ileri gelenleri kıldık ki orada hilekârlık etsinler."**

Mekke'de olduğu gibi hemen her beldede, orada hileler yapmaları için önde gelen kimseleri mücrimler kıldık.

Ayette geçen **"ekabir"** "büyük olanlar" demektir. Bunlar halkı peşlerinden sürüklemekte ve onlara hileler yapmakta mahir kimselerdir.

وَمَا يَمْكُرُونَ اِلاَّ بِاَنْفُسِهِمْ **"Hâlbuki onlar ancak kendilerine hile yaparlar."**

وَمَا يَشْعُرُونَ **"Ama farkında olmuyorlar."**

Çünkü yaptıklarının vebalini kendileri çekeceklerdir.

124- وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ **"Onlara bir âyet geldiği zaman, "Allah elçilerine verilenin bir benzeri bize de verilinceye kadar asla inanmayacağız" dediler."**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Ebu Cehil şöyle der: "Abd-i Menaf oğullarıyla hep rekabet halinde olduk. Tam onlarla eşit hale gelmiştik ki "bizden peygamber çıktı, kendisine vahiy geliyor" dediler. Vallahi, O'na gelen vahiy bize de gelmedikçe Muhammede inanmayacağız!"

Bunun üzerine üstteki ayet nâzil olur.

اَللّٰهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ **"Allah, risalet görevini kime vereceğini en iyi bilendir."**

Ayet, onlara bir reddir. Yani, nübüvvet neseple, malla değildir. Ancak Allahın dilediği kullarına nasip ettiği ruhanî faziletlerledir. Allah, mesajını iletmeye ehil olanları seçer ve görevlendirir.

سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ **"Suçlu olanlara, Allah katından bir zillet ve yaptıkları hilelerden dolayı şiddetli bir azap erişecektir."**

"Allah katından bir zillet"

O mücrimlere, kibirlerinden sonra zillet ve küçüklük isabet eder.

"Allah katından" ifadesi, taraf-ı İlahiden gelecek bir musibete işaret edebildiği gibi, kıyamet günü başlarına gelecek en büyük musibeti de ifade edebilir.

"Ve yaptıkları hilelerden dolayı şiddetli bir azap erişecektir"

Hileleri sebebiyle veya hilelerine bir karşılık olarak onlara çok büyük bir azap vardır.

125- فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ **"Allah, her kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar.**

Allah kime hak yolu bildirmek ve onu imana muvaffak kılmak isterse, kalbine genişlik verir.

Ayet, insan nefsinin,

-Hakkı kabule hazır olması,

-Hakkı kabule engel olan ve aykırı olan hallerden arıtılmasını kinaye yoluyla anlatır.

Hz. Peygambere ayetle ilgili sorulduğunda şöyle buyurmuştur:

"Bu, Allahın mü'min kulunun kalbine bıraktığı bir nurdur. Bu nurla inşirah duyar, genişlik kazanır."

Bunun üzerine ashab "bunun bilinecek bir emaresi var mı?" diye sorarlar. Hz. Peygamber şöyle cevap verir: "Evet,

-Ebediyet diyarına yönelmek,

-Aldanma diyarı olan dünyadan yüz çevirmek,

-Ölüm gelmeden ona hazır olmak."

وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى السَّمَآءِ **"Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi, göğsünü dar ve sıkıntılı yapar."**

Bu kalp darlığı sebebiyle hakkı kabule yanaşmaz, kalbine iman girmez.

"Sanki göğe yükseliyormuş gibi"

Ayetin bu kısmı, kalp darlığı sebebiyle iman etmemeyi, asla yapamayacağı bir şeye teşebbüs eden kimsenin haline benzetti.

Çünkü semaya yönelmek, insanın gücünün yetmeyeceği şeylerde bir meseldir. Bununla, insanın havaya yükselmesinin olmayacak bir şey olması gibi, böyle birinin de iman etmesinin olmayacak bir şey olduğuna tenbihte bulunulmuştur.

كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ **"Allah, iman etmeyenlere işte böyle azap verir."**

Allah, bu şekilde bazılarının sadrını daraltıp kalbini haktan uzaklaştırdığı gibi, iman etmeyenlerin üzerine işte böyle azap indirir, onları tevfikinden mahrum bırakır.

Ayette "onlar üzerine" demek yerine **"iman etmeyenlere"** denilmesi, hükmün illetini göstermek içindir, iman etmediklerinden dolayı böyle bir cezaya çarptırılmışlardır.

126- وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا **"İşte bu, dosdoğru olarak Rabbinin yoludur."**

"İşte bu" ifadesiyle işaret olunan şey

-Kur'anın getirdiği beyan,

-İslam,

-Bahsi geçen imana muvaffak kılmak veya mahrum bırakmak olabilir.

"Rabbinin yoludur."

Rabbinin razı olduğu yoldur. Veya O'nun hikmetinin iktiza ettiği âdeti ve yoludur.

"Dosdoğru olarak"

Bu yolda bir eğrilik yoktur.

قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ **"Şüphesiz biz, hatırlayıp ibret alan bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık."**

Öğüt alanlar bu ayetlerden anlarlar ki,

-Her şeye gücü yeten ancak Allahtır.

-Hayır ve şerden meydana gelen her şey O'nun hükmüyle ve yaratmasıyladır.

-Ve o, kullarının hallerini bilir, onlara muamelesinde hikmet ve adalet sahibidir.

127- لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ **"Onlar için Rableri katında dârus- selâm vardır."**

Dârus-Selâm, Allahın diyarıdır. Bundan murat cennettir. Allahu Teâlânın bunu zâtına nisbet etmesi, o cennetin şanına tazim içindir.

Veya "Darus-Selâm"dan murat her türlü nahoş şeylerden uzak olan selâmet yurdudur.

Veya kendilerine taraf-ı İlahiden selâm verilecek diyardır.

Darus-Selâm, Allahın taahhüdündedir. Veya onlar için Allah katında hazırlanmış olup, künhünü O'ndan başkası bilmemektedir.

وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"Ve O, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların velisidir."**

128- وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ۚ **"Onların hepsini bir araya toplayacağı gün** (şöyle diyecektir:)**"**

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْاِنْسِ ۚ **"Ey cin topluluğu! İnsanların çoğunu yoldan çıkardınız."**

"Cin topluluğundan" murat şeytanlardır. Yani, ey şeytanlar topluluğu!

İnsanları kandırmak ve yoldan çıkarmak için çok çalıştınız, onları kendinize tâbi yaptınız.

وَقَالَ اَوْلِيٰٓؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ **"Onların insanlardan olan dostları şöyle derler:"**

رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ **"Ey Rabbimiz! Bizler birbirimizden yararlandık."**

İnsanların cinlerden faydalanması, cinlerin onlara şehevî şeylere ve bunlara ulaştıran vesilelere rehberlik yapmalarıdır. Cinlerin insanlardan faydalanması ise, insanların onlara itaat etmesi ve muratlarına ulaştırmalarıdır.

Denildi ki: İnsanların onlardan faydalanması, ıssız yerlerde ve korku hallerinde onlara sığınmaları, cinlerin insanlardan faydalanması ise, insanların onları korumaya muktedir varlıklar olarak kabullenmeleridir.

وَبَلَغْنَآ اَجَلَنَا الَّذِىٓ اَجَّلْتَ لَنَا **"Ve bize belirlediğin ecelimizin sonuna ulaştık."**

Onlara belirlenen ecelden murat, öldükten sonra diriltilmeleridir.

Onların bu ifadesinde,

-Şeytana uyduklarını,

-Hevâ'ya tâbi olduklarını,

-Haşri inkâr ettiklerini,

-Yaptıklarına pişman olduklarını itiraf etmek vardır.

قَالَ النَّارُ مَثْوٰيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَآ **"Allah der: Ebedî kalmak üzere duracağınız yer ateştir."**

اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ **"Ancak Allah'ın dilemesi müstesna."**

Ayette nazara verilen istisna,

-Ateşten zemherire intikal vakitleridir.

-Ateşe girmeden evvel kendilerine tanınan mühletler de olabilir.

اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ **"Şüphesiz Rabbin Hakîm – Alîm'dir."**

Senin Rabbin, fiillerinde hikmet sahibidir, ins ve cinin amellerini ve hallerini bilir.

129- وَكَذٰلِكَ نُوَلِّى بَعْضَ الظّٰلِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۧ **"İşte bunun gibi, kesbettikleri şeyler sebebiyle zalimlerin bir kısmını bir kısmına dost yaparız."**

Kesbettikleri küfür ve günahlar sebebiyle o zalimlerin bir kısmını bir kısmına dost yaparız.

130- يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِى وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا **"Ey cin ve ins topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzün gelip çatacağını size hatırlatan rasuller gelmedi mi?"**

Ayette nazara verilen rasuller, özellikle insanlara gönderilen elçilerdir. Lakin hitapta cinlerle beraber olduklarından ifadenin böyle gelmesi sahih olmuştur. Bunun naziri **"İkisinden inci ve mercan çıkar."** (Rahmân, 22) ayetidir. Mercan, tuzlu sudan çıkar, tatlı sudan çıkmaz.

Bazıları ayetin zahirinden hareketle "Hem insanlara hem de cinlere kendi cinslerinden peygamberler gönderildi" dediler.

Denildi ki: Cinlerden gönderilen elçiler, insanlara gönderilen peygamberlerin elçileridir. Nitekim ayette şöyle geçer:

"Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik. Onlar, peygamberin yanına gelince birbirlerine, "Susun!" dediler. Kur'an'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler." (Ahkaf, 29)

قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰى اَنْفُسِنَا **"Onlar derler: Biz kendi aleyhimize şahitlik ettik."**

Günah ve isyan içinde olduğumuza şehadet ettik.

Onların bu ifadesi, küfürlerini ve azabı hak ettiklerini bir itiraftır.

وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا **"Dünya hayatı onları aldattı."**

وَشَهِدُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ **"Ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.**

Ayet, onların bakışının hatalı olduğunu ve görüşlerinin doğru olmadığını bildirerek onları kınar. Çünkü onlar dünya hayatına ve nâkıs lezzetlere aldandılar, ahireti ise bütün bütün terk ettiler. Sonunda kendileri aleyhinde küfürlerine şehadet ettiler, kendilerini ebedi azaba teslim ettiler.

Onların bu hâlini anlatmakta, muhatapları onlar gibi olmaktan sakındırmak vardır.

131- ذٰلِكَ اَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا غَافِلُونَ **"İşte bu, Allah'ın, halkları habersizken beldeleri haksız yere helâk etmeyeceği içindir."**

"İşte bu" ifadesi, peygamberlerin gönderilmesine işarettir.

Ayetin devamı, hükmün illetini gösterir.[15]

132- وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا **"Her biri için yaptıklarına göre dereceler vardır."**

Mükelleflerin hepsi için yaptıkları amellere göre veya bunların karşılığı olarak mertebeler vardır.

وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ **"Rabbin onların yaptıklarından gafil değildir."**

Allah, onların yaptıklarından gafil olmadığı için hiçbir amel O'na gizli kalmaz. Onlardan her birinin layık olduğu sevap veya ceza miktarını da elbette bilir.

133- وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ **"Rabbin Ğanî'dir, rahmet sahibidir."**

Allah Ğanî'dir, kullarından ve onların ibadetlerinden müstağnidir, hiçbir şeye muhtaç değildir.

"Rahmet sahibidir."

Onları kemâle erdirmek için mükellefiyetle onlara merhametini gösterir, isyanlarına mukabil de süre verir.

Ayette, biraz önce zikri geçen peygamber göndermenin –haşa- Allahın bir faydası olmasına değil, kullara merhametinin bir tezahürü olduğuna tenbihte bulunmak ve bu ayetin peşinde gelen **"dilerse sizi ortadan kaldırır"**, yani "size bir ihtiyacı yoktur" manasına da bir hazırlık vardır.

اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا اَنْشَاَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ اٰخَرِينَ **"Sizi başka bir kavmin neslinden getirdiği gibi, dilerse sizi ortadan kaldırır ve sizden sonra da yerinize dilediğini getirir."**

---

[15] Yani, Allahın peygamberler göndermesi insanların "Ya Rabbi, bizler nelerle mükellef olduğumuzu bilmiyorduk" dememeleri içindir.

"Dilerse sizi ortadan kaldırır"

Ey âsiler, Allah dilerse sizi ortadan kaldırır.

"Ve sizden sonra da yerinize dilediğini getirir."

Dilerse böyle yapar. Ama size olan rahmetinden bunları size bildirdi, içinizden peygamberler gönderdi.

134- إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ **"Size vaad edilenler muhakkak gelecektir."**

وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ **"Ve siz, onun önüne geçemezsiniz."**

Size vaat edilen öldükten sonra dirilmek ve ahiretle ilgili hâller muhakkak vuku bulacaktır.

135- قُلْ يَاقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ **"De ki: Ey kavmim! Gücünüz yettiğince yapacağınızı yapın!"**

Bütün imkânlarınızı seferber edin, yapacağınızı yapın! Küfrünüzde, düşmanlığınızda sebat edin!

"Gücünüz yettiğince yapacağınızı yapın!"

Ayetin bu ifadesi, emir sûretinde bir tehdittir.

إِنِّي عَامِلٌ **"Ben de yapıyorum."**

Ben de İslâm üzere sabır ve sebâtla devam edeceğim.

Emir sığasıyla tehdit, vaîdde mübalağadır. Sanki tehdidi yapan toptan ceza vermek istemekte ve muhatabını bunu netice verecek şeye sevk etmektedir. Ayrıca, bu tehditte, yapamayacağı şey kendisine emredilen biri gibi, tehdid edilen kimsenin de ne yaparsa yapsın şerden başka bir şey kazanamayacağını tescil etmek vardır.

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ **"Yakında** (dünya) **yurdunun akıbetinin kimin olduğunu bileceksiniz."**

Ayette, uyarı bulunmakla beraber sözü insaflı söylemek ve hüsn-ü edep vardır. Ayrıca, uyaranın haklı olduğuna güvenmesine bir tenbih söz konusudur.

إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ **"Şüphesiz, zalimler felaha eremezler."**

Ayette "kâfirler" yerine **"zalimler"** denilmesi hem daha genel olması, hem de daha ziyade mana ifade etmesindendir.

98. DERS

Helâl Ve Haramı Beyan Yetkisi

136- وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيبًا **"Yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan Allaha bir pay ayırdılar."**

فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَآئِنَا **"Ve kendi zanlarınca, "bu, Allah için, bu da bizim şeriklerimiz** (putlarımız) **için" dediler."**

فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ **"Şerikleri için olan hisseye gelince, Allah'a ulaşmaz."**

وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَآئِهِمْ **"Allah için olan hisse ise şeriklerine ulaşır."**

Rivayete göre Mekke müşrikleri tarlada elde edilen mahsulden ve hayvanlardan bir kısmını ayırıp bunları misafirlere ve fakirlere sarfediyorlardı. Bir kısmını ilahları (putları) için ayırıyor ve onların giderlerine kullanıyor, onlara kurban kesiyorlardı. Allah için ayırdıklarının daha kaliteli olduğunu gördüklerinde bunu putlar için ayırdıklarıyla değiştiriyorlardı. Putlar için ayırdıklarını daha kaliteli gördüklerinde ise, ilahlarına olan muhabbet sebebiyle bir değişiklik yapmıyorlardı.

"Yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar" ifadesinde onların ne derece cahil olduklarına bir tenbih vardır. Çünkü hiçbir şeye gücü yetmeyen mahlûku, yaratıcıya ortak kılmaktadırlar. Sonra daha temiz olanı o mahlûk için ayırmakla Allaha tercih etmektedirler.

Ayette **"kendi zanlarınca"** ifadesi, bunun Allah tarafından emredilmeyip kendi uydurdukları şeylerden olduğuna bir tenbihtir.

سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ **"Ne kötü hükmediyorlar!"**

137- وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ **"Bunun gibi, onların şerikleri müşriklerden çoğuna evlatlarını öldürmeyi güzel gösterdi ki hem onları mahvetsinler, hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar."**

İşte kurban taksiminde bu yanlış uygulamayı onların cinnî şerikleri kendilerine süslü gösterdikleri gibi, evlatlarını ilahlara kurban etmeyi veya kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeyi de güzel gösterdiler.

Böyle yapmaları,

-Onları günaha kışkırtarak helâk etmek,

-Ve ataları İsmailin dininden gelen şeyleri onlara karıştırmak veya dinden kendilerine emredilenleri farklı bir şekilde göstermek içindir.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ **"Eğer Allah dileseydi, bunu yapamazlardı."**

Şayet Allah dileseydi, müşrikler kendilerine süslü kılınan şeyleri yapmazlardı.

Ayetten murat, günahları süslü kılan cinnî şeytanlar da olabilir veya hem müşrikler, hem de onları günahlara kışkırtanlar beraberce düşünülebilir.

فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ **"Artık sen onları uydurdukları ile baş başa bırak."**

138- وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لاَ يَطْعَمُهَآ اِلاَّ مَنْ نَشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا **"Zanlarınca dediler ki: Bunlar dokunulmaz hayvanlar ve ekinlerdir, bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da sırtları** (binilmesi) **yasaklanmış hayvanlardır."**

Bununla işaret olunan, ilahları (putları) için ayırdıklarıdır.

"Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez" ifadesinden murat, o putlara hizmet edenler ve erkeklerdir. Kadınların yemesini haram sayıyorlardı.

"Bunlar da sırtları yasaklanmış hayvanlardır."

Sırtları, yani binilmesi haram olan hayvanlar bahira, saibe ve hamie denilen hayvanlardır.[16]

وَاَنْعَامٌ لاَ يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا **"Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar."**

Bir kısım hayvanları keserken Allah adını söylemeyip putların namına kesiyorlardı.

افْتِرَآءً عَلَيْهِ **"(Bütün bunları) Ona** (Allah'a) **iftira ederek yaparlar."**

---

16 Bunlarla alakalı, Maide sûresi 103. ayette bilgi vardır.

سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ **"Bu iftiraları sebebiyle,** (Allah) **onları cezalandıracaktır."**

139- وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا **"Dediler ki: Bu hayvanların karınlarındakiler sadece erkeklerimize ait olup eşlerimize haramdır."**

Bundan murat, bahira ve saibe adı verilen dişi hayvanların karınlarındaki ceninlerdir.

وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ **"Eğer ölü doğarsa o zaman hepsi onda ortaktırlar."**

Yani, eğer canlı olarak doğarsa, bunlar erkeklerimize helaldir, kadınlara ise haramdır.

سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ **"**(Allah) **onların bu nitelemelerini cezalandıracaktır."**

إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ **"Çünkü O, Hakîm – Alîm'dir."**

Bu şekilde nitelemeleri **"Onlar, kendilerinin hoşlanmadıkları şeyleri, Allah'a isnad ederler. Dilleri ise, en güzel şeylerin onlara ait olduğunu yalan olarak uydurur."** (Nahl, 62) ayetinin de işaret ettiği gibi gerçeği yansıtmayan bir niteleme olduğundan Allaha karşı bir iftiradır ve bunun cezasını göreceklerdir.

140- قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ **"Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka hüsrana düşmüşlerdir."**

Bundan murat, esaret ve fakirlik korkusuyla kızlarını öldüren bazı Arablardır.

Böyle yapmaları akıllarının kıt olmasından ve onların rızıklarını verecek olanın kendileri değil Allah olduğunu bilmemelerindendir.

"Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar"

Bahira gibi aslında Allahın rızık olarak verdiklerini haram kılıyorlar.

قَدْ ضَلُّوا **"Gerçekten onlar sapmışlardır."**

وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ **"Doğru yolu bulmuş da değillerdir."**

Böylece yoldan saptılar, hak ve doğru olana yol bulmadılar.

141- وَهُوَ الَّذِى اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ **"O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı birbirine benzer ve birbirinden farklı biçimde yaratandır."**

Çardaklı ve çardaksız üzüm bahçelerinden murat, insan eliyle dikilenler ve sahra ve dağlarda bitenler de olabilir.

"Birbirine benzer ve birbirinden farklı"

Bunların her birinin meyveleri görünüş ve keyfiyet olarak farklı farklıdır.

Bunların bazı fertleri renk ve tatta birbirine benzer, bir kısmı ise benzemez.

كُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَٓا اَثْمَرَ **"Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin."**

وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖ **"Hasat günü de hakkını verin."**

Ayetten murat, hasat zamanı sadaka olarak verilmesidir, zekât değildir. Çünkü zekât Medinede farz kılındı, ayet ise Mekkî ayetlerdendir. Bununla beraber ayetin Medenî olup bundan muradın zekât olduğu da söylenmiştir.

Hasad günü zekâtının verilmesini söylemek, buna ihtimam gösterilmesi, tehir edilmemesi içindir.

وَلَا تُسْرِفُوا **"Ama israf etmeyin."**

Tasaddukta israf etmeyin.

Bu ayet, **"Onu** (elini) **büsbütün de açma."** (İsra, 29) ayeti gibidir.

اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ **"Çünkü O, israf edenleri sevmez."**

Allah, israf edenlerin fiiline rıza göstermez.

142- وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا **"(O), hayvanlardan yük taşıyanları ve eti yenilenleri** (yaratandır)**."**

Allah, ağırlıklarınızı taşıyan ve kesilip yenilen, derisinden, yününden, kılından dokuma yapılan hayvanlar yarattı.

Denildi ki: O hayvanlardan büyük olanlar yük taşımaya, küçük olup yere yakın olanlar da dokuma yapılmaya müsaittir.

كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ **"Allah'ın size verdiği rızıktan yiyin."**

O hayvanlardan, Allahın size helâl kıldıklarını yiyin.

وَلاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ **"Ve şeytanın adımlarına uymayın."**

Helal kılmak ve haram kılmakta kendi keyfinize göre konuşarak şeytanın adımlarına uymayın.

اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ **"Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."**

143- ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ **"Sekiz adet hayvan."**

مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ **"Koyundan iki, keçiden iki."**

قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ **"De ki:** (Allah)**, iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi?"**

اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ **"Ya da iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı?"**

Ayetin bu kısmı, bir önceki ayette yer alan insana musahhar kılınan hayvanlardan bedeldir veya yine o ayette geçen **"Yiyiniz..."** emrinin mefulüdür.

نَبِّؤُنِى بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **"Eğer sadık iseniz, bana bir bilgi verin."**

Eğer onun haramlığı davasında doğru söylüyorsanız, Allahın bunlardan bir şeyi haram kıldığına delâlet eden şeyi bana haber verin!

144- وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ **"Ve deveden iki, sığırdan iki."**

قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ **"De ki:** (Allah)**, iki erkeği mi haram kıldı yoksa iki dişiyi mi?"**

اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ **"Ya da iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı?"**

Ayetten murat Allahu Teâlânın bu dört cinsin erkeğinden ve dişisinden veya dişilerinin rahminde bulunanlardan herhangi bir şeyi haram kılmasını inkârdır. Çünkü onlar bu hayvanların erkeklerini, bazan da nasıl olursa

olsun bunların yavrularını "Allah bunları haram kıldı" diyerek haram sayıyorlardı.

اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ وَصّٰىكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا ۚ **"Yoksa Allah size bunları haram ettiğinde, orada hazır mı idiniz!?"**

Allah bunları size haram kıldı da, buna şahit mi oldunuz? Çünkü sizler hiçbir peygambere inanmıyorsunuz. Bu durumda böyle bir bilgiye ancak müşahade ve duyma yoluyla ulaşabilirsiniz!

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ **"Böyle hiçbir bilgiye dayanmaksızın, insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?"**

Bir ilme dayanmadan insanları saptırmak için yalan uydurup, bunu da Allaha nisbet ederek O'nun haram kılmadığını harammış gibi gösterenden daha zâlim kim olabilir?

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۧ **"Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."**

145- قُلْ لَّآ اَجِدُ فِىْ مَآ اُوْحِىَ اِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَّطْعَمُهٗٓ **"De ki: Bana vahyedilenler içinde bir kimsenin yiyecekleri arasında şunlardan başka, haram kılınmış bir şey bulmuyorum:"**

"Bana vahyedilenler içinde" ifadesi "bana vahyedilen Kur'anda" manasına gelebildiği gibi, genel anlamda da olabilir. Ayette, bir şeyin haramlığının hevâ ile değil ancak vahiyle bilinebileceğine bir tenbih vardır.

اِلَّآ اَنْ يَّكُوْنَ مَيْتَةً **"Leş."**

اَوْ دَمًا مَّسْفُوْحًا **"Veya akıtılmış kan."**

Ayette **"akıtılmış kan"** denilmesi, ciğer ve dalak gibi böyle olmayanları hükümden hariç tutar.

اَوْ لَحْمَ خِنْزِيْرٍ **"Veya domuz eti."**

فَاِنَّهٗ رِجْسٌ **"Ki o şüphesiz necistir."**

Çünkü domuz, necaset yemeyi âdet hâline getirdiği için bizzat kendisi veya eti necistir.

أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ **"Ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir murdar hayvan."**

Put adına kesilen hayvana **"fısk"** denilmesi putun Allaha itaatten çıkma işlerinde kullanılmasındandır.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Fakat talip olmaksızın ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yemek zorunda kalırsa, şüphesiz Rabbin Ğafur – Rahîm'dir."**

Ğafur- Rahim olduğu için, zaruret hâlinde yediğinden dolayı onu hesaba çekmez.

Ayet, **"Bana vahyedilenler içinde bir kimsenin yiyecekleri arasında şunlardan başka, haram kılınmış bir şey bulmuyorum"** ifadesiyle muhkemdir. Bu üslûb, başka bir şeyde haramlığın olmasını ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla bu ayete dayanarak haber-i vahidle kitabın neshine veya bunlar dışındakilerin hepsinin helâl olduğuna delil getirmek uygun olmaz.

146- وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ **"Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık."**

Deve, yırtıcı hayvan ve kuşlar gibi tırnaklı olanları onlara haram kıldık.

Denildi ki: Ayette nazara verilen, pençe ve toynağı olan hayvanlardır. Toynağa "tırnak" denilmesi mecazendir. Belki de zulümlerinin neticesi olarak genel bir haram kılma söz konusu oldu.

وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا **"Sığır ve koyunların ise, içyağlarını onlara haram kıldık."**

إِلاَّ مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ **"Ancak sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlar, ya da kemiklerine karışanlar müstesna."**

ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ **"İşte, azgınlıkları sebebiyle onları böyle cezalandırdık."**

Burada işaret edilen, haram kılma veya onlara verilen cezadır.

وَإِنَّا لَصَادِقُونَ **"Biz elbette doğru söyleyenleriz."**

Verdiğimiz haberde veya vaad ve vaîdde biz sâdıkız, doğruyu bildiririz.

147- فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ **"Eğer seni yalanladılarsa, de ki:"**

رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ ۚ **"Rabbiniz geniş rahmet sahibidir."**

Yalanlamanıza mukabil size mühlet verir. Ama mühlet verilmesine aldanmayın, çünkü asla ihmal etmez.

وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ **"Bununla beraber O'nun azabı mücrim kavimden geri çevrilmez."**

O, itaat edenlere geniş rahmet sahibidir, mücrimlere ise şiddetli bir ceza verendir.

99. DERS

İlâhî Emirler Ve Yasaklar

148- سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا **"Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki:"**

لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلاَ اٰبَاؤُنَا **"Eğer Allah dileseydi, ne biz ortak koşardık, ne de babalarımız."**

وَلاَ حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ **"Hiçbir şeyi de haram kılmazdık."**

Ayet, gelecekle ilgili bir durumu haber vermektedir. Haber verilenin vukuu, Kur'anın mu'cize oluşuna delâlet eder.

Böyle demelerinden maksatları, Allah katında meşru ve O'nun rızasına muvafık bir hal üzere olduklarını söylemektir, yoksa çirkin işleri Allahın iradesiyle yaptıklarını söyleyip mazeret bildirmek değildir.

كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ **"Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı."**

حَتّٰى ذَاقُوا بَاْسَنَا **"Sonunda azabımızı tatmışlardı."**

قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا **"De ki: Yanınızda bize çıkarabileceğiniz bir bilgi mi var?"**

اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلاَّ الظَّنَّ **"Siz, sadece zanna uyuyorsunuz."**

وَاِنْ اَنْتُمْ اِلاَّ تَخْرُصُونَ **"Ve siz sadece yalan söylüyorsunuz."**

Ayette, özellikle dinin usulüne dair meselelerde zanna uymaktan men edilmesine bir delil vardır,.

149- قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ **"De ki: En üstün delil yalnızca Allah'ındır."**

İsbat husunda gayet metin ve kuvvetli olan apaçık delil Allahındır. Elinde böyle gayet kuvvetli hücceti olan kimse, davasının sahih olduğunu isbat eder.

فَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ **"O, dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi."**

Şayet Allah dileseydi, muvaffak kılarak ve ona sevkederek hepinize hidayet ederdi. Lakin O, bazılarınızın hidayetini, bazılarının da dalaletini diledi.

150- قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا **"De ki: Haydi, "Allah şunu haram kıldı" diye tanıklık yapacak şahitlerinizi getirin."**

Ayette **"şahitlerinizi getirin"** deniliyor. Bunlardan murat, önderleridir. Cenab-ı Hak bununla önderlerini de ilzam ile davalarının batıl olduğunu, taklid edenlerin tutunacağı bir delil olmadığı gibi, önderlerinin de olmadığını göstermek istedi.

فَاِنْ شَهِدُوا فَلاَ تَشْهَدْ مَعَهُمْ **"Onlar şahitlik etseler de sen onlarla beraber şahitlik etme."**

Onlar "evet şahidiz, bu böyledir" diye şehadet ederlerse, Sen şehadet etme, onları onaylama. Davalarının fasit olduğunu beyan et, açıkla. Çünkü, ses çıkarmamak, batıl şehadette onlara muvafakat anlamına gelir.

وَلاَ تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا **"Âyetlerimizi yalanlayanların hevâ'larına uyma."**

"Onların hevâsına uyma" yerine **"ayetlerimizi yalanlayanların hevâ'larına uyma"** denilmesi, ayetleri yalanlayan kimsenin sadece hevâya uyduğuna, delile uyan kimsenin ise ancak delili tasdik ettiğine delâlet içindir.

وَالَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ **"Ve o ahirete inanmayanlar, Rablerine, başka şeyleri denk tutarlar."**

151- قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ **"De ki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım:"**

اَلاَ تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْئًا **"O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın."**

وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا **"Anne babaya iyilik edin."**

Ayette önce **"O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın"** denildi. Devamında aynı üslûb üzere "anne-babaya kötülük yapmayın" denilebilirdi. Bunun yerine **"onlara iyilik edin"** denilmesi, kötülükten daha ziyade sakındırmak ve ayrıca kötülük yapmamanın yeterli olmadığını, iyilik yapmak gerektiğine

delâlet etmek içindir. Anne-baba dışındakilere ise, çoğu durumda kötülük yapmamak yeterli olabilir.

وَلاَ تَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ مِنْ اِمْلاَقٍ **"Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin."**

نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ **"Sizi de onları da biz rızıklandırırız."**

وَلاَتَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ **"Çirkin işlere yaklaşmayın."**

Ayette geçen **"fevahiş"** büyük günahlar veya zina anlamına gelir.

مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ **"Açığına da, gizlisine de."**

Ayetin bu kısmı, **"Günahın zahir olanını da bırakın, batın olanını da."** (En'am, 120) ayeti gibidir.

وَلاَ تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلاَّ بِالْحَقِّ **"Hak ile olması dışında Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın."**

Hak ile öldürmek; kısas, irtidad (dinden dönme) ve evli kimsenin zina yapması gibi durumlarda olur.

ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ **"İşte size** (Allah) **bunu tavsiye etti."**

"İşte" ifadesi, üstte mufassal olarak zikredilenlere işarettir.

İşte Allah, bu sınırları korumanızı size tavsiye etti.

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ **"Ola ki aklınızı kullanasınız."**

Ta ki bu şekilde doğru yola ulaşasınız. Çünkü aklın kemâli rüşde ermek, doğru yola ulaşmaktır.

152- وَلاَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلاَّ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ **"Ve rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın."**

Yetimlerin malına, o malı korumak ve o malla kazandırmak şeklinde yapılabilecek en güzel fiile yaklaşın.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ **"Ve ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın."**

لاَنُكَلِّفُ نَفْسًا اِلاَّ وُسْعَهَا **"-Ki, biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz-."**

Biz hiçbir nefse, kendisine zor gelip de yapamayacağı bir şeyi teklif et-

meyiz. Yetim malına en güzel şekilde yaklaşmayı bildiren emirden sonra bunun gelmesi şu manayı ihtar eder: Hakkı ifa etmek size zor gelir. Ama size düşen, takatiniz nisbetinde bunu yapmaktır, onu aşan durumlardan ise sorumlu değilsiniz.

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا **"Ve konuştuğunuz zaman âdil olun."**

Hüküm verme gibi durumlarda, adaletli olun, sözünüz adaleti yansıtsın.

وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ **"Yakınınız bile olsa."**

Leh veya aleyhinde konuştuğunuz, hüküm verdiğiniz kimse akrabalarınızdan da olsa adaletten ayrılmayın.

وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا **"Ve Allah'ın ahdine vefa gösterin."**

ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ **"İşte size** (Allah) **bunu tavsiye etti."**

لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ **"Ola ki öğüt alıp düşünesiniz."**

153- وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا **"İşte bu, benim dosdoğru yolumdur."**

"İşte bu" ifadesiyle bu sûrede zikrolunanlara işaret edilmiştir. Çünkü bu sûre baştan sona tevhid, nübüvvet ve şeriatla ilgilidir.

فَاتَّبِعُوهُ **"Artık ona uyun."**

وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ **"Başka yollara uymayın."**

Benim bu dosdoğru yoluma tâbi olun, muhtelif dinlere veya hevâya tâbi yollara ittiba etmeyin. Çünkü delilin muktezası birdir, hevânın muktezası ise tabiatler ve âdetler farklı olduğu için çeşit çeşittir.

فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ **"Ta ki** (o yollar) **sizi O'nun yolundan ayırmasın."**

Diğer yollara uymayın ki vahye ittiba ve bürhan ile iktifa yolundan ayrılmayasınız, fırka fırka olmayasınız.

ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ **"İşte size** (Allah) **bunu tavsiye etti."**

İşte bu ittiba, Allahın size tavsiye ettiği bir ittibadır.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ **"Ola ki sakınasınız."**

Buna uyun ki dalaletten ve haktan ayrı düşmekten sakınasınız.

Ayet, öncesinde yer alan **"Allah size bunu tavsiye etti"** ifadesine at-

fedilmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: "İşte eskide ve şimdi Allahın size tavsiyesi budur.

154- ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ "Sonra Mûsâ'ya Kitab'ı verdik."

Sonra bundan daha büyüğü de şudur: Biz Musa'ya kitabı verdik."

تَمَامًا عَلَى الَّذِىٓ اَحْسَنَ "O, iyilik yapanlara nimeti tamamlamaktır."

Hz. Musa'ya kitabın verilmesi, onun hakkını en güzel bir şekilde veren herkes için ikram ve nimetin tam olmasıdır.

Veya mana şöyle de olabilir: Hz. Musa zaten güzel bir şekilde bir ilme sahipti. Biz, O'nun ilmine bir ziyade ve tamamlayıcı olmak üzere Kitabı verdik.

وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَىْءٍ "Her şeyin açıklamasıdır."

Ona verilen Kitap, dinde ihtiyaç duyulan her şeyi beyan ve tafsil eder.

وَهُدًى وَرَحْمَةً "Bir hidayet ve rahmettir."

Hz. Musaya verilen Kitap bir hidayet ve rahmettir.

لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ "Ola ki, Rablerine kavuşacaklarına iman ederler."

Ola ki İsrailoğulları karşılık görmek için Rablerine kavuşacaklarına iman ederler.

100. DERS

Mübarek Kitab

155- وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ **"Bu, indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."**

Bu Kur'an, indirmiş olduğumuz faydası çok, mübarek bir kitaptır.

فَاتَّبِعُوهُ **"Artık ona uyun."**

وَاتَّقُوا **"Ve Allah'a karşı gelmekten sakının."**

لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ **"Ola ki merhamete nail olursunuz."**

Ola ki bu ittiba vasıtasıyla merhamete nail olursunuz.

Kur'ana ittiba, onda olanla amel etmektir.

156- اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا "(Onu size indirdik) **Ta ki şöyle demeyesiniz: Kitap, sadece bizden önceki iki topluluğa indirildi."**

Kur'anın indirilmesinin illeti, muhataplarının "Kitap bizden önce ancak Yahudi ve Hristiyanlara indirildi" demelerinin önlenmesidir. Aslında başka milletlere de kitap indirilmişken "kitap bizden önce ancak iki taifeye indirildi" demeleri, o zamanda bu iki milletin kitabından başka semavî kitapların bilinmemesindendir.

وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ **"Biz ise, onların okumasından habersizdik."**

157- اَوْ تَقُولُوا لَوْ اَنَّا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا اَهْدٰى مِنْهُمْ **"Yahut: "Eğer bize kitap indirilseydi, biz onlardan daha ziyade doğru yolda olurduk" demeyesiniz."**

"Zihnimiz keskin, fehmimiz daha nüfuz edicidir. Bundan dolayı ümmî olmamıza rağmen kıssalar, şiirler, hutbeler gibi değişik fenler, sanatlar meydana getirdik. Bir de kitap indirilseydi elbette öncekilerden daha hidayet üzere olurduk" dersiniz diye size Kitabı indirdik.

فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ **"İşte size de Rabbinizden açık bir delil, bir hidayet ve bir rahmet geldi."**

Size gelen Kitap, onu düşünen ve kendisiyle amel eden için bir hidayet ve rahmettir.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا **"Allah'ın âyetlerini yalanlayıp, onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir?"**

Allahın ayetlerinin sıhhatini bildikten ve onları öğrenme imkânı bulduktan sonra onları yalanlayan ve ondan yüz çeviren veya alıkoyandan daha zâlim kim olabilir?

سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ **"Ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmeleri sebebiyle azabın en kötüsüyle cezalandıracağız."**

Ayetlerimizden yüz çeviren veya alıkoyanları, bu fiilleri sebebiyle şiddetli ceza ile cezalandıracağız.

158- هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ **"Onlar** (iman etmek için) **ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar?"**

Mekke ehli aslında böyle bir şeyi beklemiyorlardı. Ama bekleyen biri gibi halleri olduğundan, hâlleri böyle olanlara benzetildi.

Mekke ehli ölüm veya azap meleklerinin veya Rabbinin azap emrinin veya kıyamet alâmeti olan hallerin gelmesini mi bekliyorlar?

Huzeyfe İbnu'l-Yeman ve Bera Bin Azib'den şöyle rivayet edilir ki:

"Kıyametten konuşuyorduk, Rasulullah yanımıza çıkageldi. "Neyi müzakere ediyorsunuz?" diye sordu. "Kıyametten konuşuyorduk" dedi. Bunun üzerine şöyle dedi: "Şu on alâmeti görmeden kıyamet kopmaz.

-Duhan,

-Dabbetü'l arz,

-Doğuda bir çöküntü,

-Batıda bir çöküntü.

-Arab yarımadasında bir çöküntü.

-Deccal.

-Güneşin batıdan doğması.

-Ye'cüc ve Me'cüc.

-Hz. İsanın nüzûlü.

-Aden'den çıkan bir ateş."

يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْرًا **"Rabbinin âyetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye** (o günkü) **imanı bir fayda vermez."**

Mesela sekeratta olan kimse bazı ayetleri görür, o vakit kendisinden perde kalkar. Fakat o hâlde iman etmek kişiye fayda vermez. Çünkü iman, bürhanîdir.

"Daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan kimse" Yani, böyle bir durumdaki kişiye, daha önceden imanı yoksa veya imanı olduğu halde bu imandan bir fayda elde etmemişse, o vakitte imanı bir fayda vermez.

Öyle görülüyor ki, amelden mücerret bir iman, muteber değildir. Sekerat anı gelinceye kadar edilen iman ise, muteber bir imandır.

قُلِ انْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ **"De ki: Bekleyin, biz de bekliyoruz."**

Ayet onlara bir vaîddir. Yani, bu üçünden birinin gelmesini bekleyiniz, biz de bekliyoruz. Bunlardan biri geldiğinde biz kurtulacağız, size ise helâk olacaksınız.

159- اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ **"Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya,** (senin) **onlarla hiçbir ilişiğin yoktur."**

Ayette nazara verilen durum, dinlerini parça parça ederek bir kısmına inanmak ve bir kısmına inanmamak veya dinde fırkalara bölünmektir. Hz. Peygamber şöyle bildirir: "Yahudiler yetmiş bir fırkaya bölündü, biri dışında diğerleri ateştedir. Hristiyanlar yetmiş iki fırkaya bölündü, biri dışında diğerleri ateştedir. Ümmetim ise yetmiş üç fırkaya bölünecek, biri dışında diğerleri ateşte olacak."[17]

---

[17] Bundan murat, İslam coğrafyası içinde tarih boyunca çıkan ve kıyamete kadar da çıkacak bid'a ve dalalet fırkalarıdır. Bunlar az veya çok hak yoldan sapmışlardır. Hadisteki yetmiş ifadesi kesretten kinayedir. Çıkacak fırkaları belli bir adetle sınırlı

Sen onlardan ve onların fırkalara bölünmesinden suale tâbi değilsin.

Veya onların başına gelecek cezadan Sen sorumlu değilsin.

Veya sen onlardan berîsin.

Denildi ki: "Ayet onlara taarruzdan nehyeder. Bu, seyf ayeti ile mensuhtur."

إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ **"Onların işi ancak Allah'a kalmıştır."**

Onların cezasını Allah verecektir.

ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ **"Sonra O, yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir."**

Allah, sonra onları cezalandırarak neler yaptıklarını tek tek haber verir.

160- مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا **"Kim iyilikle gelirse, ona o getirdiğinin on katı vardır."**

Bu, Allahtan bir lütuftur. Bir iyiliğe on misli ile mükâfat, ona verilen en az mükâfattır. Yetmiş, yedi yüz ve hesapsız şekilde mükâfat vaatleri de vardır. Bundan dolayı denildi ki: İyiliğe vaat edilen on kat sevaptan murat çokluktur, belli bir adet değildir.

وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلاَ يُجْزَى إِلاَّ مِثْلَهَا **"Kim de kötülükle gelirse, sadece onun aynıyla cezalandırılır."**

وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ **"Ve onlar haksızlığa uğratılmazlar."**

Onların ne sevapları eksiltilir, ne de cezaları artırılır, ne yapmışlarsa onunla cezalandırılırlar.

161- قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ **"De ki: Rabbim, beni dosdoğru bir yola iletti."**

Allah beni vahiyle ve ortaya konulan delillere irşat etmekle dosdoğru bir yola hidayet etti.

دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا **"Dosdoğru dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine."**

---

görmek yerine, bunların sayısının pek çok olacağını anlamak daha uygundur.

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ **"Ve O, müşriklerden değildi."**

162- قُلْ اِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ **"De ki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi Allah içindir."**

Nüsük, bütün ibadetleri ifadede kullanıldığı gibi, özellikle kurban ve haccı ifade için kullanılır.

163- لاَ شَرِيكَ لَهُ **"O'nun hiçbir şeriki yoktur."**

وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ **"İşte ben bununla emrolundum."**

Bunu demekle veya ihlâsla emrolundum.

وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ **"Ve ben Allaha teslim olanların ilkiyim."**

Çünkü her peygamberin Allaha teslim olması, ümmetinin teslim olmasından öncedir.

164- قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَىْءٍ **"De ki: Her şeyin Rabbi O iken, ben başka bir Rab mı ararım?"**

Sebeb-i Nüzûl

Müşrikler Hz. Peygamberi kendi ilahlarına ibadete çağırmışlardı. Gelen vahiyle onlara cevap verdi.

Yani, Allahın dışında her şey benim gibi terbiyeye muhtaçtır, rububiyete ehil değildir.

وَلاَ تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلاَّ عَلَيْهَا **"Herkesin kazandığı yalnız kendisine aittir."**

وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى **"Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez."**

"Onlar "bize uyun, hatalarınızı yüklenelim" demişlerdi. Ayet, bunlara bir cevaptır.

ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ **"Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir."**

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ **"O size, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyleri haber verecektir."**

Allahın haber vermesi, doğru ile eğriyi ayırmak, hak yolda olanla bâtıl yolda olanı temyiz etmek şeklinde olur.

165- وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَآئِفَ الْاَرْضِ **"O ki, sizi yeryüzünde halifeler yaptı."**

İnsanların arzda halife olmaları,

-Bazısının bazısına halef olması,

-Allahın yeryüzünde tasarrufa yetkili kıldığı kimseler olmaları,

-Veya hitabın mü'minlere yönelik olması nazara alındığında "ey Müslümanlar!" Allah sizi önceki ümmetlere halife kıldı, onların yerine sizi getirdi" manalarında olabilir.

وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ اٰتٰيكُمْ **"Size verdikleri ile sizi denemek için, bazınızı bazınıza derece derece üstün kıldı."**

Allah, size verdiği makam ve mal gibi şeylerle sizi deneyecektir.

اِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ **"Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır."**

Çünkü, her gelecek yakındır.

Veya cezayı murat ettiğinde sür'atli bir şekilde verir.

وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ **"Ve şüphe yok ki O, gerçekten Ğafur – Rahîm'dir."**

Ayette Cenab-ı Hak cezayı nazara verirken bunu zâtına nisbet etmedi.

Ama mağfiret ve rahmetini bildirirken "Ğafur Rahîm" şeklinde, hem de mübalağa sığası ile getirdi.

Ayrıca lâm ile de te'kid etti.

Bunların böyle ifadesinde, O'nun bizzât Ğafur olup arızî olarak ceza verdiğini, rahmetinin çok olup cezalandırmada müsamaha sahibi olduğunu bildirmek vardır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"En'am sûresi bana bir bütün olarak indirildi. Yetmiş bin melek de nüzûlü vaktinde tesbih ve tahmîd ile refakat ettiler. Allah bu sûreyi okuyana rahmet eder, yetmiş bin melek de gece ve gündüz boyunca En'am sûresinin ayetleri sayısınca istiğfar ederler."